

बीमा समाचार र विचार

नेपाल बीमा प्राधिकरण

NEPAL INSURANCE AUTHORITY

Kupondole, Lalitpur, Nepal

बीमा समाचार र विचार

नेपाल बीमा प्राधिकरण
NEPAL INSURANCE AUTHORITY
Kupondole, Lalitpur, Nepal

बीमा समाचार र विचार

५७ औं वार्षिकोत्सव विशेषाङ्क, २०८१

संरक्षक

श्री शरद ओझा
अध्यक्ष

सल्लाहकार

श्री सुशील देव सुवेदी
कार्यकारी निर्देशक

प्रकाशन समूह

श्री पुजन ढुंगेल अधिकारी, निर्देशक, संयोजक
श्री ओम बहादुर अधिकारी, उप-निर्देशक, सदस्य
श्री पुष्पा कुँवर, उप-निर्देशक, सदस्य
श्री श्रद्धा श्रेष्ठ, उप-निर्देशक, सदस्य
श्री पुनम ज्ञवाली श्रेष्ठ, उप-निर्देशक, सदस्य-सचिव

सम्पादन समूह

श्री गोविन्द चिमौरिया, प्रेस सल्लाहकार
श्री सुन्दर प्रसाद शर्मा, सहायक निर्देशक
श्री वसन्त प्रसाद बोहोरा, तथ्याङ्कशास्त्री
श्री कमला घर्ती, सहायक प्रथम

प्रकाशक

नेपाल बीमा प्राधिकरण
NEPAL INSURANCE AUTHORITY

कुपण्डोल, ललितपुर

फोन नं. ०१-५४३८७४३, ५४२१०७९

वेबसाइट: www.nia.gov.np

इमेल: info@nia.gov.np

विष्णुप्रसाद पौडेल

उपप्रधानमन्त्री एवम् अर्थमन्त्री

नेपाल सरकार अर्थ मन्त्रालय

सिंहदरबार, काठमाडौं
नेपाल

शुभकामना

नेपाल बीमा प्राधिकरणले आफ्नो स्थापनाको ५६ वर्ष पूरा गरी ५७औं वर्षमा प्रवेश गरेको अवसरमा **बीमा समाचार र विचार विशेषाङ्क** प्रकाशन गर्न लागेको थाहा पाउँदा मलाई खुशी लागेको छ। यो प्रकाशन बीमा क्षेत्रमा चासो राख्ने सबैका लागि पठनीय र उपयोगी हुने मैले विश्वास लिएको छु।

बीमा व्यवसायलाई व्यवस्थित, नियमित तथा प्रतिस्पर्धी बनाउन, नागरिकलाई गुणस्तरीय तथा विश्वसनीय बीमा सेवा उपलब्ध गराउन, बीमितको हक हित संरक्षण गर्न र बीमकको आर्थिक अवस्थालाई सबल बनाउन नियामकीय निकायको रूपमा प्राधिकरणले विगतमा निर्वाह गरेको भूमिका प्रशंसनीय छ। प्राकृतिक तथा मानव सिर्जित जोखिमबाट जीवन, व्यवसाय, सम्पत्ति र दायित्वको रक्षावरण गरी वित्तीय सुरक्षा प्रदान गर्न, बीमा प्रतिको जनविश्वासलाई अझ मजबुत बनाउन शीघ्र बीमा दाबी भुक्तानी प्रणालीको विकास तथा बीमा सम्बन्धमा अवलम्बन गरिएका अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यासलाई अनुशरण गरी बीमा सेवा प्रवाहलाई थप प्रभावकारी र समय सान्दर्भिक बनाउन प्राधिकरणले आगामी दिनमा थप योगदान गर्ने समेत विश्वास लिएको छु।

अन्त्यमा, प्राधिकरणको ५७औं वार्षिकोत्सवको सफलता तथा संस्थाको उत्तरोत्तर प्रगतिको कामना गर्दछु।

विष्णुप्रसाद पौडेल

उपप्रधानमन्त्री एवम् अर्थमन्त्री

२०८२ बैशाख

नेपाल बीमा प्राधिकरण

NEPAL INSURANCE AUTHORITY

प्रतिबद्धता

नेपालको बीमा क्षेत्रको नियमनकारी निकाय नेपाल बीमा प्राधिकरण आफ्नो स्थापनाको ५६ वर्ष पूरा गरी ५७ औं वर्षमा प्रवेश गरेको छ । यस अवसरमा प्राधिकरणका सञ्चालकज्यूहरू, कर्मचारीहरू, बीमित, बीमकलगायत बीमा क्षेत्रसँग सम्बद्ध सबै सरोकारवालाहरूमा शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

बीमा क्षेत्रलाई सुव्यवस्थित, नियमित, पारदर्शी तथा विश्वसनीय बनाउन, नागरिकलाई गुणस्तरीय तथा भरपर्दो बीमा सेवा उपलब्ध गराउन, बीमितको हक हित रक्षा गर्न, बीमकको वित्तीय स्वास्थ्यलाई बलियो बनाउन, बीमा क्षेत्रमा सुशासन कायम गर्न र मुलुकको आर्थिक विकासमा बीमा क्षेत्रको योगदान बढाउन स्थापना कालदेखि नै प्राधिकरण दृढ प्रतिबद्धताका साथ क्रियाशील रहँदै आएको छ ।

बीमालाई मानव जीवन, सम्पत्ति तथा दायित्वमा आउनसक्ने जोखिम विरुद्ध आर्थिक रक्षावरण गर्ने विश्वासिलो वित्तीय उपकरणका रूपमा लिइन्छ । परिवर्तित समय क्रमसँगै हामीले सामना गर्ने जोखिमको प्रकृति, पुनरावृत्ति तथा जोखिम विरुद्ध आवश्यक रक्षावरण पनि परिवर्तन भएको छ । यसर्थ, बीमा क्षेत्रको विकास एवम् विस्तारलाई अपेक्षित रूपमा अगाडि बढाउनका लागि स्वच्छ प्रतिस्पर्धाका आधारमा नयाँ-नयाँ क्षेत्र पहिचान गर्दै बीमा व्यवसायलाई विस्तार गर्न अग्रसर हुन आवश्यक छ । साथै, जीवन बीमालाई लगानीको उपकरणको रूपमा मात्र नभई मानिसको जीवनसँग सम्बन्धित जोखिमबाट हुने आर्थिक क्षति व्यवस्थापन गर्ने किफायती उपकरणको रूपमा समेत प्रवर्द्धन गर्न जरुरी छ ।

बीमा कार्यालयहरूको विस्तार, नयाँ बीमा उपकरणहरूको प्रयोग, बीमा प्रवर्द्धन, बीमा शिक्षामा बृद्धि, बीमा मार्फत जोखिम रक्षावरणमा सबै सरोकारवालाको बढ्दो सक्रियतालगायतका कारकहरूले देशमा बीमाको दायरा बढ्दै गएको छ । चालू आर्थिक वर्षको चैत मसान्तसम्ममा वैदेशिक रोजगार म्यादी जीवन बीमालेख समेत गरी कूल जनसङ्ख्याको ४४.६४ प्रतिशत बीमाको दायरामा आएको देखिएको छ । मुलुकको कूल गार्हस्थ उत्पादन (GDP) मा बीमाशुल्क सङ्कलनको अनुपात बढ्दै गए अनुरूप चालू आर्थिक वर्षको असार मसान्तसम्ममा GDP मा कूल बीमाशुल्क संकलनको अनुपात ३.६२ प्रतिशत पुग्ने प्रक्षेपण गरिएको छ । साथै, बीमा दाबी भुक्तानी, बीमासम्बन्धी मुद्दा फछ्यौट र बीमा सेवा प्रवाहमा उल्लेख्य सुधार हुँदै आएको पाइन्छ ।

यद्यपि, देशमा बीमा सेवाको विस्तार अपेक्षाकृत रूपमा बढ्न सकेको छैन । बीमा गराउने परिपाटी समयानुकूल परिष्कृत हुन सकेको छैन । सरकारी नीति नियमबाट बीमालाई अनिवार्य गरिएका र सजिलो क्षेत्रबाट बीमकहरू बाहिर निस्कन नसकेको अहिलेको अवस्था छ । यस वास्तविकतालाई ध्यानमा राखी बीमा क्षेत्रको समग्र विकास एवम् विस्तारका लागि बीमा कम्पनीहरू आगामी दिनमा निजी घर, सरकारी तथा सार्वजनिक भवन, निर्माण सम्पन्न भएका संरचना, सांस्कृतिक सम्पदा र सहकारी संस्थाहरूलगायत नयाँ नयाँ क्षेत्रमा पुग्न आवश्यक रहेको देखिन्छ । बीमाको दायरा विस्तारका लागि बीमा क्षेत्रमा नविनतम प्रविधिमा लगानी बढाउन जरुरी देखिएको छ ।

बीमा ऐन र विगतका असल अभ्यास तथा अन्तर्राष्ट्रिय नवीनतम असल अभ्यास समेतका आधारमा बीमा क्षेत्रलाई विकसित, सहज, पहुँचयुक्त, विश्वसनीय, प्रतिस्पर्धी, सुदृढ र गुणस्तरीय बनाउन प्राधिकरण नियामकीय भूमिकाका साथ आगामी दिनमा समेत आफ्नो कार्यलाई अझ परिष्कृत गर्दै सशक्त रूपमा अगाडि बढ्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु । बीमितको हित रक्षा गर्दै न्यून आय भएका विपन्न वर्गसम्म बीमाको पहुँच पुऱ्याउन, बीमाप्रतिको विश्वास अभिवृद्धि गर्न, मुलुकको आर्थिक विकासमा बीमा क्षेत्रको योगदान बढाउन, बीमकको आर्थिक अवस्थालाई सबल बनाउन, डिजिटलाइजेशन मार्फत बीमा सेवा प्रवाहको व्यवस्था गर्न र हरेक क्षेत्रमा बीमालाई अभिन्न अङ्गको रूपमा स्थापित गर्न प्राधिकरण सरकार, बीमकलगायत सरोकारवाला सबैसँग सहकार्य, सहयोग र समन्वयका साथ अगाडि बढ्न प्रतिवद्ध छ ।

अन्त्यमा, बीमा व्यवसायलाई व्यवस्थित, नियमित, स्वच्छ प्रतिस्पर्धी र विश्वसनीय बनाउने लगायत बीमा क्षेत्रको समग्र विकास एवम् विस्तारका कार्यमा प्राधिकरणसँग सहकार्य, सहयोग एवम् समन्वय गर्दै आएका अर्थ मन्त्रालय, विभिन्न सरकारी निकाय, वित्तीय क्षेत्रका नियमनकारी निकाय, बीमक, बीमा मध्यस्थकर्ता, विकासका साभेदार तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ-संस्था र सम्बन्धित सरोकारवालाहरूलगायत सबैमा आभार प्रकट गर्दै आगामी दिनमा पनि सम्बद्ध सबैबाट निरन्तर सहयोगको अपेक्षा गर्दछु ।

शरद ओझा

अध्यक्ष

सम्पादकीय

नेपाल बीमा प्राधिकरण २०८२ साल जेठ ०१ गते आफ्नो स्थापनाको ५६ वर्ष पूरा गरी ५७ औं वर्षमा प्रवेश गरेको सुखद उपलक्ष्यमा वार्षिकोत्सव प्रकाशन उपसमितिको तर्फबाट सम्पूर्ण बीमा प्राधिकरण परिवारलाई शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा अपेक्षित सुधार नभइरहेको वर्तमान परिप्रेक्ष्यमा प्राधिकरणले समग्र बीमा क्षेत्रमा वित्तीय अनुशासन, शिघ्र बीमा दाबी फछ्यौटको माध्यमद्वारा बीमा क्षेत्रमा विश्वसनीयता अभिवृद्धि, बीमकहरुबाट गुणस्तरीय एवम् प्रविधि मैत्री सेवा प्रदान गराउँदै बीमा क्षेत्रको साख वृद्धिमा प्रयासरत रहँदै आएको छ । बीमा सेवालाई आम सर्वसाधारण तथा विपन्न वर्गको पहुँचमा सहजीकरण गर्न एवम् मानवीय दैनिक जीवनको अनिवार्य हिस्सा बनाउन सदैव प्रयत्नशील छ ।

प्राधिकरणले हरेक वर्षभैँ यस वर्ष पनि वार्षिकोत्सवको उपलक्ष्यमा बीमा समाचार र विचार विशेषाङ्क प्रकाशन गर्न लागेको छ । व्यस्तताका बाबजुद पनि यो विशेषाङ्कको लागि महत्त्वपूर्ण शुभकामना सन्देश उपलब्ध गराई हामीलाई माया गर्नुहुने माननीय उपप्रधानमन्त्री तथा अर्थमन्त्रीज्यू, श्रीमान् अध्यक्षज्यू लगायत छोटो अवधीको सूचनाको बाबजुद पनि धेरै लेखकहरुबाट प्राप्त अमूल्य लेखरचना उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण लेखक एवम् विशेषज्ञज्यूहरुप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछौं । विशेषाङ्कमा समग्र अर्थतन्त्र, बीमा, बैंक, वित्त, पूँजीबजार, व्यवस्थापन, सूचना प्रविधिलगायत विभिन्न क्षेत्र सम्बन्धित विषयहरु समावेश गरिने गरी सूचना प्रकाशन गरिएकोमा उल्लेखित सबै विषय समावेश भएको यस विशेषाङ्क पाठक वर्गका लागि एक मूल्यवान स्रोत सावित हुनेछ भन्ने विश्वास लिएका छौं ।

बीमा समाचार र विचार विशेषाङ्क प्रकाशन गर्न मूलभूत रूपमा प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने नेपाल बीमा प्राधिकरणका अध्यक्ष श्री शरद ओझाज्यूप्रति प्रकाशन तथा सम्पादन समूह हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछौं । प्रकाशनको क्रममा आवश्यक सल्लाह, सुझाव दिनुहुने प्राधिकरणका कार्यकारी निर्देशक, श्री सुशील देव सुवेदीज्यू तथा निर्देशकज्यूहरुलगायत सम्पूर्ण कर्मचारीहरुलाई धन्यवाद ज्ञापन गर्दै प्राधिकरणको ५७ औं वार्षिकोत्सवको उपलक्ष्यमा नेपालको समग्र बीमा बजारको विकास र विस्तारमा महत्त्वपूर्ण योगदान गर्न सदैव प्रयत्नशील रहने नेपाल सरकार, नेपाल बीमा प्राधिकरण, प्राधिकरणका पदाधिकारी एवम् कर्मचारीहरु, सम्पूर्ण बीमक एवम् बीमकका कर्मचारीहरु, बीमा कम्पनीका लगानीकर्ताहरु, सर्भयर, अभिकर्तालगायत सरोकारवाला सबैमा हार्दिक शुभकामनाको साथै उत्तरोत्तर प्रगतिको कामना समेत गर्दछौं ।

अन्त्यमा, यस विशेषाङ्कलाई सकेसम्म शुद्ध र पठनीय बनाउने प्रयास गरिएको छ । तथापि, केही कमी कमजोरी भएमा सम्पूर्ण पाठकहरुबाट सुझावको अपेक्षा गर्दै आगामी दिनमा सुधार गर्दै जाने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछौं ।

प्रकाशन तथा सम्पादन समूह

द्रष्टव्यः यस विशेषाङ्कमा प्रकाशन भएका लेख र रचनाहरु लेखकका निजी विचार हुन् । लेख र रचनामा उल्लेखित विषयहरुले प्राधिकरणको प्रतिनिधित्व गर्दैन ।

विषयसूची

१	बीमा व्यवसायको मुलभूत सुचकाङ्क	i
२	नेपाल बीमा प्राधिकरणबाट चालू आर्थिक वर्ष २०८१/०८२ को हालसम्म सम्पादन भएका मुख्य मुख्य कार्यहरू	ix

क्र.सं.	लेखक	विषय	पेज नं.
---------	------	------	---------

लेख रचना (नेपाली खण्ड)

१.	डा. दामोदर रेग्मी	संघीयतामा योजना, बजेट र राजस्वका अन्तरसम्बन्धका क्षेत्रहरू	१
२.	गोपीनाथ मैनाली	समस्याग्रस्त बन्दै गएको सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन	१२
३.	पाराश्वर ढुङ्गाना	सरकारी कार्यालय र सङ्गठित संस्थाले लिखित जवाफ तयार गर्ने तरिका र लिखित जवाफमा खुलाउनु पर्ने विषयहरू	१८
४.	डा. नवराज अधिकारी	नेपालको धितोपत्र बजारको प्रवृत्ति तथा वर्तमान अवस्था र सुधार तथा विकासका मुद्दाहरू	२९
५.	निरञ्जय घिमिरे	धितोपत्र बजारमा साना तथा मझौला संगठित संस्थाको आवश्यकता तथा धितोपत्र निष्कासनसम्बन्धी कानूनी व्यवस्था	४०
६.	रामबहादुर के.सी.	दिगो विकास र गरिबी न्यूनीकरणकालागि बीमा सेवा र व्यवसायमा रहेका समस्या र सुधारका क्षेत्रहरू	४५
७.	तेज प्रसाद देवकोटा	नियामकीय स्वायत्तताको सवाल	५४
८.	दिनेश कुमार लाल	बीमा सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास र नेपालमा यसको प्रभाव	६३
९.	पूर्ण बहादुर थापा	प्रादेशिक संरचनाको कानूनी व्यवस्था, प्रदेशगत बीमाको वर्तमान अवस्था, चुनौती तथा सुधारका उपायहरू	७२
१०.	भीमराज उप्रेती	वैदेशिक सहायता व्यवस्थापन	८२
११.	ईश्वर प्रधान	एकीकृत बीमा सर्भेयर केन्द्र - एक अवधारणा	९३
१२.	दिलिपकुमार श्रीवास्तव	नेपालमा ऋणपत्र बजार विकास र बिस्तारको अपरिहार्यता	१००
१३.	कुलचन्द्र रिजाल	नेपालमा मार्जिन कारोबार सुविधासम्बन्धी अभ्यास	१०९
१४.	डा. भरतराम ढुङ्गाना	नेपालमा दिगो बीमा क्षेत्रको विकासमा बीमा साक्षरता र समावेशिताका आयामहरू	११६
१५.	विनोद कुमार शाही	सार्वजनिक व्यवस्थापनका नवीनतम अवधारणा	१२५
१६.	टेकराज पाण्डेय	नेपालको सार्वजनिक प्रशासन र सुशासनको अवस्था	१३६
१७.	मोहम्मद दिलदार अंसारी	बीमा नियमावली, २०८१ र बीमा नियमावली, २०४९ बीच तुलनात्मक अध्ययन	१४५
१८.	सुनील पौडेल	ग्रे-लिस्टबाट मुक्ति: नेपालको रणनीति र आवश्यक सुधार	१५४
१९.	रोजेश बस्नेत	"नेपालमा अवकाश योजनामा जीवन बीमाको भूमिका"	१६७

क्र.सं.	लेखक	विषय	पेज नं.
---------	------	------	---------

लेख रचना (अंग्रेजी खण्ड)

1	Sunil Ballav Pant	A Comprehensive Study of Nepalese Insurance Industry	175
2.	Rabindra Ghimire, PhD	Revisiting the Insurance Act, 2022 considering the Growing Complexity of the Insurance Sector	181
3.	Pushpa Kunwar	Insurance through Gender Lens: Significance, Challenges, and the Way Forward	187
4.	Nirmala Malla	Regulatory Shift towards Risk Based Capital: Early Insights and way forward	197
5.	CA. Smriti Ghimire	Risk-Based Capital, ORSA, and NFRS 17: A New Era for Nepal's Insurance Industry	212
6.	Devendra Dhital	Micro Insurance - Economic role, best practices, challenge and possibilities	221
7.	Prakriti Baral	Parametric Insurance and the Art of Actuarial Judgment	227
8.	CA Gaurab Baral	Cyber Security Advisory Issued to the Users of Government Information Technology System	233
9.	Dwaipayan Regmi	Liabilities Insurance: Need for SMEs in Nepalese Context	247
10.	Suman Ghimire/ Sudip Poudel	Upgrading Livestock Insurance: AI-based Muzzle Tracking Technology for Cows & Buffalo	255
11.	Ran Bahadur Bomrel	Revitalizing Agricultural Cooperatives for Youth Empowerment in Nepal	264
12.	Omkar Pandey	Digital Insurance in Nepal: Catalyst to Transform Insurance Landscape	274
13.	Damodar Acharya	Role of Artificial Intelligence to mitigate insurance frauds	278
14.	Romila Sharma	Insurance Claim and fraud	285
15.	Nikhil Dongol	Pretext of Insurable Interest in Insurance Contract: Case-Law Analysis of Nepal	294
16.	Dr. Swotandra Dangi	Assessment of subsidy amount and livestock insurance policies in Nepal	302
17.	Omkar Poudel	Short-Run Impact of Life Insurance Investments on Economic Growth in Nepal: A Time-Series Analysis (1997–2024)	310
18.	Umesh Thapa	Assessing Climate Risk and its Impact on the Insurance Sector	321
19.	Prashant Raj Neupane	Hydropower Insurance in Nepal: Prospects, Opportunities and Challenges	327
20.	Pareesh Basnet	Actuarial Ethics and The Future of Fair Pricing in Insurance	335

क्र.सं.	लेखक	विषय	पेज नं.
---------	------	------	---------

लेख रचना (निबन्ध खण्ड)

१.	धनराज साह	गरिबी न्यूनीकरण तथा देशको आर्थिक विकासमा बीमाको महत्त्व	३४३
२.	दिलबहादुर भण्डारी	गरिबी न्यूनीकरण तथा देशको आर्थिक विकासमा बीमाको महत्त्व	३४८
३.	तारा कुमारी मल्ल	गरिबी न्यूनीकरण तथा देशको आर्थिक विकासमा बीमाको महत्त्व	३५३
४.	Divya Pant	Importance of Insurance in Poverty Reduction and Nation's Development	358
५.	Kabita Kumari Yadav	Importance of Insurance in Poverty Reduction and Nation's Economic Development	361
६.	Kusum Chhetri	"Importance of Insurance in Poverty Reduction and Nation's Economic Development"	365
७.	Nira Adhikari	Importance of Insurance in Poverty Reduction and Nation's Economic Development	370

बीमा व्यवसायको मुलभूत सूचकाङ्क

१. बीमकको संख्या

आ.व. २०८१/८२ को चैत्र मसान्तसम्म ३७ वटा बीमा कम्पनी सञ्चालनमा रहेका छन् । कार्य प्रकृतिको आधारमा १४ जीवन बीमा, १४ निर्जीवन बीमा, ७ लघुबीमा (३ जीवन लघुबीमा र ४ निर्जीवन लघुबीमा) र २ पुनर्बीमा कम्पनीले व्यवसाय गर्दै आइरहेको छन् । त्यसैगरी लगानीको आधारमा सरकारी लगानीको ३, स्वदेशी लगानीको २९, विदेशी कम्पनीको शाखा कार्यालय ३ र संयुक्त लगानीको २ बीमा कम्पनीहरू सञ्चालनमा रहेका छन् (तालिका नं. १) ।

तालिका नं. १

बीमा कम्पनीहरूको स्वामित्व संरचना

स्वामित्व	कम्पनीको प्रकृति				जम्मा
	जीवन	निर्जीवन	लघुबीमा	पुनर्बीमा	
सरकारी	१	१		१	३
स्वदेशी लगानी	११	१०	७	१	२९
विदेशी	१	२			३
संयुक्त लगानी	१	१			२
जम्मा	१४	१४	७	२	३७

द्रष्टव्यः

संयुक्त लगानी

- लाइफ इन्स्योरेन्स कर्पोरेशन (ने) लि. (जीवन)
- सगरमाथा लुम्बिनी इन्स्योरेन्स कं. लि. (निर्जीवन)

विदेशी बीमकको शाखा कार्यालय

- क) मेट लाइफ एलिको जीवन
- ख) नेशनल इन्स्योरेन्स कं. लि. निर्जीवन
- ग) दि ओरियण्टल इन्स्योरेन्स कं. लि. निर्जीवन

२. बीमा कम्पनीहरूको शाखा संख्या

बीमक गाभ्ने र गाभिने क्रमसँगै बीमकको शाखा कार्यालय संख्या विगत वर्षहरूको तुलनामा कमी भए तापनि लघुजीवन र लघु निर्जीवन बीमकहरूको स्थापना र शाखा विस्तारसँगै चालु आ.व.को चैत्र मसान्तसम्म बीमकको शाखा कार्यालय संख्या गत आ.व.को चैत्र मसान्तको तुलनामा २.१५% ले बृद्धि भएको छ । चालु आ.व.को चैत्र मसान्तसम्ममा जीवनमा १,७८२ निर्जीवनमा १,०२७ र लघुबीमामा १९० गरी जम्मा शाखा संख्या २,९९९ पुगेको छ । २०८० को चैत्र मसान्तसम्ममा जीवनमा १,७७७ निर्जीवनमा १,०३१ र लघुबीमामा १२८ गरी जम्मा शाखा संख्या २,९३६ रहेको थियो ।

प्रदेशगत शाखा कार्यालय सबैभन्दा बढी बागमती प्रदेशमा ८३६ वटा र सबैभन्दा कम कर्णाली प्रदेशमा १६८ वटा सञ्चालनमा रहेका छन् । चालु आ.व. २०८१/८२ को चैत्र

मसान्तसम्मको प्रदेशगत शाखा कार्यालयको विवरण देहाय बमोजिम रहेका छन् (तालिका नं. २) ।

तालिका नं. २

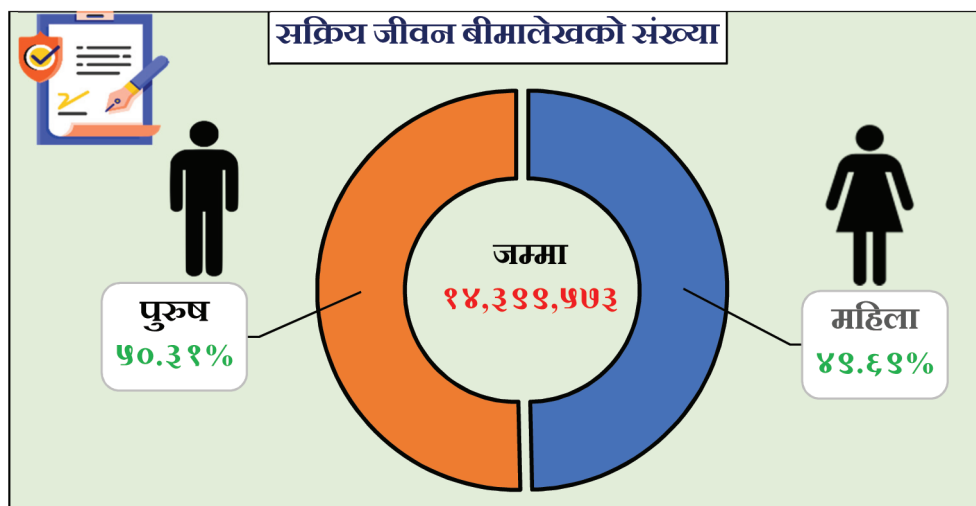
बीमा कम्पनीहरूको बीमकको शाखा संख्या

प्रदेश	जीवन बीमक	निर्जीवन बीमक	लघुबीमक	जम्मा
कोशी	३०१	१५९	३५	४९५
मधेश	२१८	१३१	२८	३७७
बागमती	४६९	३२२	४५	८३६
गण्डकी	२०४	१३०	१७	३५१
लुम्बिनी	२९२	१६८	३८	४९८
कर्णाली	११३	४४	११	१६८
सुदूरपश्चिम	१८५	७३	१६	२७४
जम्मा	१७८२	१०२७	१९०	२९९९

३. जारी बीमालेख संख्या

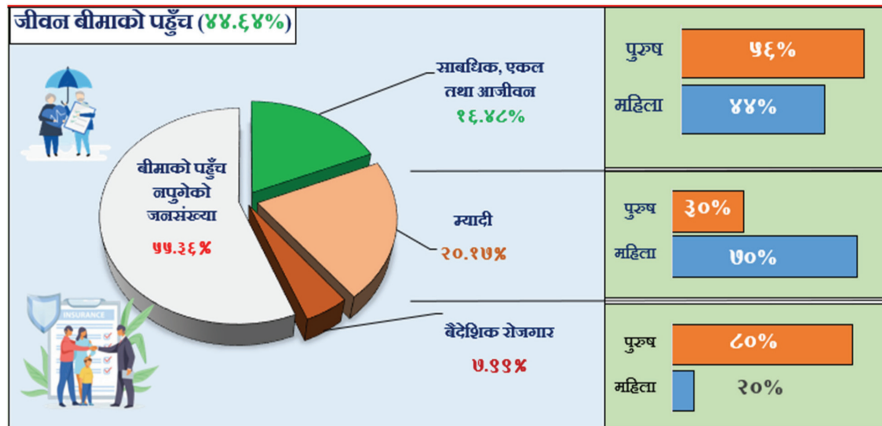
चालु आ.व. २०८१/८२ को चैत्र मसान्तसम्म जीवन र लघुजीवन बीमा कम्पनीहरूबाट ४४ लाख १३ हजार २२ वटा बीमालेख जारी भएका छन् भने निर्जीवन र लघु निर्जीवन बीमा कम्पनीहरूबाट जम्मा २४ लाख १२ हजार ३३१ वटा बीमालेख जारी भएका छन् ।

यस आ.व.को चैत्र मसान्तसम्म १ करोड ४३ लाख ९९ हजार ५७३ वटा जीवन बीमालेख सक्रिय रहेका छन् जसमा ५०.३१ प्रतिशत पुरुषको संख्या छन् भने ४९.६९% महिलाको संख्या रहेको छ ।

४. बीमाको पहुँचमा रहेको जनसंख्या

राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयले प्रकाशित गरेको २०७८ सालको जनगणनाको प्रतिवेदनमा प्रकाशित जनसंख्याको बृद्धि प्रतिशतका आधारमा चैत्र मसान्तसम्मको जनसंख्या प्रक्षेपण गरी बीमाको दायरा गणना गर्दा ४४.६४% जनसंख्यामा बीमाको पहुँच पुगेको छ भने ५५.३६% जनसंख्या बीमाको पहुँच बाहिर रहेको पाइएको छ ।

चालु आ.व. २०८१/८२ को चैत्र मसान्तसम्ममा वैदेशिक रोजगार म्यादी जीवन बीमाको दायरा ७.९९% बढे सँगै जीवन बीमाको दायरामा ४४.६४% पुगेको छ । आ.व. २०७७/७८ को असार मसान्तसम्ममा बीमाको दायरा २६.५९% रहेकोमा क्रमशः ४१.२०%, ४४.३८% र आ.व. २०८०/८१ मा बीमाको दायरा ४३.२७% पुगेको थियो । पछिल्लो पाँच आ.व.को जीवन बीमाको दायरा देहाय बमोजिम रहेको छ (तालिका नं. ३) ।

तालिका नं. ३
जीवन बीमाको दायरा (प्रतिशतमा)

आ.व.	वैदेशिक रोजगार म्यादी जीवन बीमा	वैदेशिक रोजगार म्यादी जीवन बीमासहित
२०७७/७८	२.२६	२६.५९
२०७८/७९	२.९४	४१.२०
२०७९/८०	५.३५	४४.३८
२०८०/८१	६.७४	४३.२७
२०८१/८२*	७.९९	४४.६४

* चैत्रमसान्तसम्मको विवरण समावेश गरिएको ।

५. बीमा व्यावसायको कुल सम्पत्ति तथा दायित्वको विवरण

चालु आ.व. २०८१/८२ को दोस्रो त्रैमाससम्ममा बीमा व्यावसायको कुल सम्पत्ति तथा दायित्व रकम रु. १० खर्ब ३२ अर्ब ३८ करोड (जीवन तर्फ रु. ८ खर्ब ७० अर्ब ३१ करोड र निर्जीवन

तर्फ रु. १ खर्ब ६२ अर्ब ६ करोड) रहेको छ । आ.व. २०८०/८१ को असार मसान्तसम्ममा बीमा व्यावसायको कुल सम्पत्ति तथा दायित्व रकम रु. ९ खर्ब ३९ अर्ब २३ करोड (जीवनतर्फ रु. ८ खर्ब ३ अर्ब २७ करोड र निर्जीवनतर्फ रु. १ खर्ब ३५ अर्ब ९५ करोड रहेको थियो । बीमा व्यवसायको कुल सम्पत्ति तथा दायित्व गत आ.व.को तुलनामा चालु आ.व. दोस्रो त्रयमाससम्म ९.९२ प्रतिशतले बढेको छ (तालिका नं. ४) ।

तलिका नं. ४

जीवन तथा निर्जीवन बीमकहरूको कुल सम्पत्ति तथा दायित्वको विवरण

रु. करोडमा

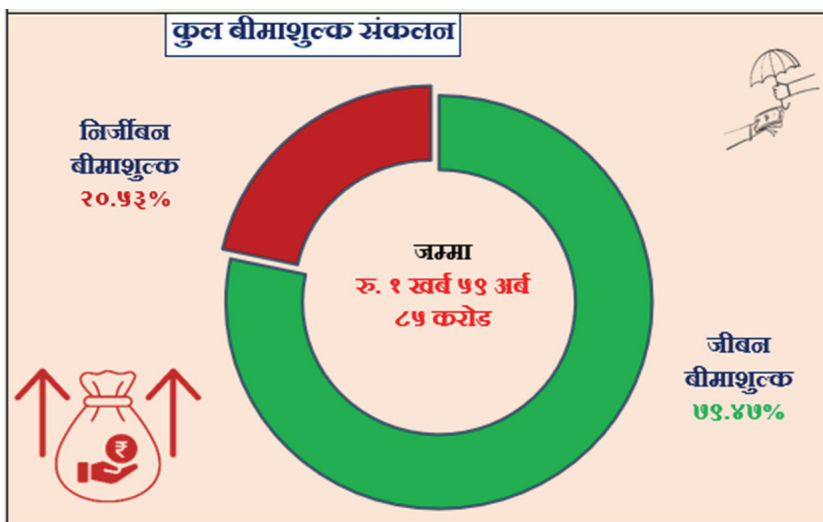
विवरण	२०८०/८१		२०८१/८२*	
	जीवन	निर्जीवन	जीवन	निर्जीवन
ख्याति तथा अमूर्त सम्पत्ति	१६.८७	४५.७३	१९.९८	४५.५२
स्थिर सम्पत्ति	४७६.६०	४५८.०८	४८४.३८	५५२.१६
इन्भेष्टमेन्ट प्रोपर्टी	२१२.४८	४०.५७	२४७.१४	५८.९९
स्थगन कर सम्पत्ति	२५१.६३	५६.७२	२१२.२०	६४.८७
लगानी तथा कर्जा	७४,३७८.२१	८,१८१.६५	७९,८६९.३३	८,४४८.०४
पुनर्बीमा सम्पत्ति	१३.६९	२,९००.०५	१३.१५	४,७०५.६९
अन्य सम्पत्ति	२,९६८.१३	१,६३२.५१	३,०९६.४७	२,०६९.१९
नगद तथा बैंक मौज्दात	२,०१०.११	२८०.३५	३,०८८.९१	२६२.०४
कुल सम्पत्ति	८०,३२७.७२	१३,५९५.६५	८७,०३१.५६	१६,२०६.४९
सेयर पूँजी	६,००८.०१	२,७७९.९९	६,१४७.९३	२,६७१.७९
जगेडा तथा अन्य कोष	२,९६०.८९	४,८४३.६९	३,२५४.४८	४,८७६.०६
कुल ईक्विटी	८,९६८.९०	७,६२३.६७	९,४०२.४०	७,५४७.८५
व्यवस्था	२०६.१६	२७३.९७	१९२.३८	५०८.८२
बीमा करारअन्तर्गतको दायित्व	६८,५७७.७३	४,४८८.०३	७४,९०५.५६	६,६६८.८८
स्थगन कर दायित्व	१५३.६३	३८.५५	१९४.५०	४०.५३
अन्य दायित्व	२,४२१.२९	१,१७१.४३	२,३३६.७०	१,४४०.४१
कुल दायित्व	७१,३५८.८२	५,९७१.९८	७७,६२९.१५	८,६५८.६४
कुल ईक्विटी र दायित्व	८०,३२७.७२	१३,५९५.६५	८७,०३१.५६	१६,२०६.४९

* २०८१/८२ को दोस्रो त्रयमाससम्मको विवरण समावेश गरिएको ।

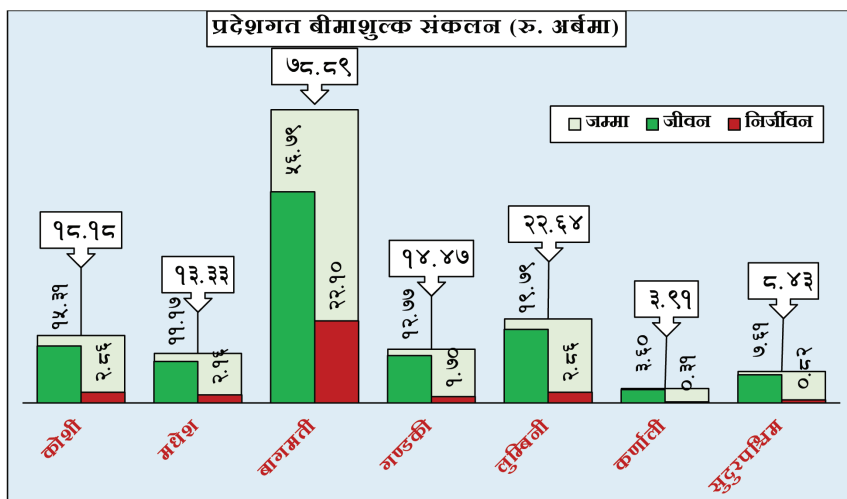
लघु जीवनको जीवनमा र लघु निर्जीवनको निर्जीवन बीमामा समावेश गरिएको ।

६. बीमाशुल्क संकलन

चालु आ.व. २०८१/८२ को चैत्र मासान्तसम्म जीवन तथा लघुजीवन बीमातर्फ रु. १ खर्ब २७ अर्ब ४ करोड (७९.४७%) र निर्जीवन तथा लघु निर्जीवन बीमातर्फ ३२ अर्ब ८२ करोड (२०.५३%) गरी कुल बीमाशुल्क संकलन रु. १ खर्ब ५९ अर्ब ८५ करोड रहेको छ ।

बीमा कम्पनीहरूले चालु आ.व. २०८१/८२ को चैत्र मासान्तसम्म संकलन गरेको बीमा शुल्कको प्रदेशगत विवरण तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

बीमकको प्रत्येक आ.व.मा कुल बीमाशुल्क संकलन रकम क्रमश बृद्धि हुँदै गएको छ । आ.व. २०७७/७८ देखि २०८०/८१ सम्म क्रमश: २७.०५%, १६%, १.६०% र ९.६७% ले बृद्धि भएको थियो । चालु आ.व. २०८१/८२ को चैत्र मासान्तसम्म जीवनतर्फ रु. १ खर्ब २७ अर्ब ३ करोड बीमाशुल्क

मध्येमा प्रथम बीमाशुल्क रु. २७ अर्ब ४७ करोड र नविकरण बीमा शुल्क रु. ९९ अर्ब ५६ करोड र निर्जीवनतर्फ रु. ३२ अर्ब ८२ करोड बीमाशुल्क संकलन भई कुल बीमाशुल्क रु. १ खर्ब ५९ अर्ब ८५ करोड संकलन भएको छ जुन गत आ.व. को चैत्र मसान्तसम्मको तुलनामा १३.९३ % बृद्धि हो । पछिल्लो पाँच आ.व.को बीमाशुल्क संकलन देहायबमोजिम रहेको छ (तालिका नं. ५) ।

तालिका नं. ५

जीवन तथा निर्जीवन बीमा व्यवसाय गर्ने बीमकहरूको बीमाशुल्क (रु. करोडमा)

आ. व.	कुल बीमाशुल्क (रु. करोडमा)				कुल बीमाशुल्क	बृद्धिदर (%)
	जीवन			निर्जीवन		
	प्रथम	नविकरण	जम्मा			
२०७७/७८	४,२९०.२७	७,८२३.३२	१२,११३.६०	३,२२५.३६	१५,३३८.९६	२७.०५
२०७८/७९	४,१६५.१२	९,७१३.४०	१३,८७८.५२	३,९१४.७२	१७,७९३.२४	१६.००
२०७९/८०	३,१४०.६९	११,१५०.१७	१४,२९०.८६	३,७८६.४१	१८,०७७.२७	१.६०
२०८०/८१	३,४५८.०५	१२,२२२.९९	१५,६८१.०४	४,१४४.६९	१९,८२५.७३	९.६७
२०८१-८२*	२,७४७.३७	९,९५६.३२	१२,७०३.६९	३,२८१.६६	१५,९८५.३६	१३.९३#

— आ.व. २०७९/८० सम्मको लेखापरीक्षण विवरण समावेश गरिएको ।

* २०८१/८२ चैत्र मसान्तसम्मको विवरण समावेश गरिएको ।

गत आ.व. चैत्र मसान्तसम्मको बीमाशुल्कको तुलनामा बृद्धिदर

— लघु जीवनको जीवनमा र लघु निर्जीवनको निर्जीवन बीमामा समावेश गरिएको ।

७. कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कुल बीमाशुल्क संकलनको अनुपात

कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा (प्रचलित मूल्यमा) कुल बीमाशुल्क संकलनको अनुपात आ.व. २०७७/७८ देखि आ.व. २०८०/८१ सम्मको क्रमशः ३.५२%, ३.५८%, ३.४१% र ३.४७% रहेको थियो भने चालु आ.व. २०८१/८२ असार मसान्तसम्म प्रक्षेपण गरिएको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कुल बीमाशुल्क संकलनको अनुपात ३.६९% अनुमान गरिएको छ । पछिल्लो पाँच आ.व.को कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कुल बीमाशुल्क संकलनको अनुपात देहायबमोजिम रहेको छ (तालिका नं. ६) ।

तालिका नं. ६

कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कुल बीमाशुल्क संकलनको अनुपात

आ.व.	कुल बीमाशुल्क संकलन (रु.करोडमा)	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको तुलनामा कुल बीमाशुल्क संकलन प्रतिशतमा
२०७७/७८	१५,३३८.९६	३.५२
२०७८/७९	१७,७९३.२४	३.५८
२०७९/८०	१८,२९१.०९	३.४२

२०८०/८१	१९,०४१.२८	३.३४
२०८१/८२	२२,५६०.४४	३.६९#

आ.व. २०७९/८० सम्मको लेखापरीक्षण विवरण समावेश गरिएको ।

२०८१/८२ को प्रक्षेपण गरिएको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको आधारमा गणना गरिएको

८. दाबी भुक्तानीको विवरण

बीमा क्षेत्रमा कुल दाबी भुक्तानी संख्या र रकम क्रमश बृद्धि हुँदै गएको छ । आ.व. २०७७/७८ देखि २०८०/८१ सम्म दाबी भुक्तानी संख्यामा क्रमश: २७.०१%, ३४.८५%, ४.७२% र ७.९६% ले बृद्धि भएको थियो भने दाबी भुक्तानी रकम पनि क्रमश: ६०.९२%, ३५.३४%, २३.०३% र ०.०९% ले बृद्धि भएको थियो ।

चालु आ.व. २०८१/८२ को चैत्र मसान्तसम्म दाबी भुक्तानीको संख्या ३ लाख २ हजार ५२३ जसअन्तर्गत दाबी भुक्तानीको रकम रु. ६२ अर्ब रहेको छ जुन गत आ.व.को चैत्र मसान्तसम्मको तुलनामा बीमालेख संख्यामा १०.४७ % कम दाबी भए तापनि भुक्तानी रकममा ३.४६ % बृद्धि भएको छ । पछिल्लो पाँच आ.व.को बीमा दाबी भुक्तानीको विवरण देहायबमोजिम रहेको छ (तालिका नं. ९) ।

तालिका नं. ९

जीवन तथा निर्जीवन बीमाको दाबी भुक्तानीको विवरण

आर्थिक वर्ष	कुल दाबी भुक्तानी				जम्मा		बृद्धिदर (प्रतिशतमा)	
	जीवन		निर्जीवन					
	संख्या	रकम (रु. करोडमा)	संख्या	रकम (रु. करोडमा)	संख्या	रकम (रु. करोडमा)	संख्या	रकम
२०७७/७८	१३६,४६४	३,३१६.३९	१४६,९३१	१,७५४.०६	२८३,३९५	५,०७०.४५	२७.०१	६०.९२
२०७८/७९	२४०,९६८	४,९१९.०२	१४१,१८६	१,९४३.४५	३८२,१५४	६,८६२.४७	३४.८५	३५.३४
२०७९/८०	२६०,७०१	६,०२४.९०	१३९,४९५	२,४१७.७४	४००,१९६	८,४४२.६४	४.७२	२३.०३
२०८०/८१	२८०,१५१	६,६५९.३६	१५१,८८४	१,७९०.४६	४३२,०३५	८,४४९.८२	७.९६	०.०९
२०८१/८२*	२००,८१०	४,५३७.९४	१०१,७१३	१,६६२.२९	३०२,५२३	६,२००.२३	(१०.४७) [#]	३.४६ [#]

आ.व. २०७९/८० सम्मको लेखापरीक्षण विवरण समावेश गरिएको ।

* २०८१/८२ चैत्र मसान्तसम्मको विवरण समावेश गरिएको ।

गत आ.व. चैत्र मसान्तसम्मको बीमा दाबीको तुलनामा बृद्धिदर

बीमकहरुबाट चालु आ.व २०८१/८२ को चैत्र मसान्तसम्ममा भुक्तानी हुन बाँकी दाबी संख्या जीवनतर्फ ५२ हजार ६८७ र निर्जीवनतर्फ १ लाख ४ हजार ८७२ गरी जम्मा १ लाख ५७ हजार ५५९ रहेको छ जसअन्तर्गत भुक्तानी हुन बाँकी रकम जीवनतर्फ रु. ४ अर्ब ४३ करोड र निर्जीवनतर्फ रु. ३० अर्ब ९४ करोड गरी जम्मा रु. ३५ अर्ब ३६ करोड रहेको छ ।

९. लगानीको अवस्था

जीवन तथा निर्जीवन बीमा व्यवसाय गर्ने बीमकको लगानी क्रमशः बृद्धि हुँदै गइरहेको छ । आ.व. २०७७/७८ मा जम्मा लगानी २५.४८% ले बृद्धि भई रु. ४ खर्ब ३९ अर्ब ७२ करोड रहेको थियो भने क्रमशः प्रत्येक आर्थिक वर्षमा २१.७५%, २३.०८%, ८.२६% ले बृद्धि हुँदै चालु आ.व.को तेस्रो त्रयमाससम्म १३.०२% ले बृद्धि भई रु. ८ खर्ब ६ अर्ब २६ करोड पुगेको छ (तालिका नं. ६) ।

तालिका नं. ६

जीवन तथा निर्जीवन बीमा व्यवसाय गर्ने बीमकहरूबाट भएको लगानी

आर्थिक बर्ष	लगानी (रु. करोडमा)			बृद्धिदर (प्रतिशतमा)
	जीवन	निर्जीवन	जम्मा	
२०७७/७८	३६,७३३.६३	७,२३८.०३	४३,९७१.६७	२५.४८
२०७८/७९	४५,२३०.४२	८,३०६.७४	५३,५३७.१६	२१.७५
२०७९/८०	५६,९९६.२२	८,९७६.९७	६५,९७३.१९	२३.०८
२०८०/८१	६४,४८५.३८	६,८५२.९६	७१,३३८.३४	८.२६
२०८१/८२	७३,५९१.०९	७,०३४.४७	८०,६२५.५६	१३.०२

आ.व. २०७८/७९ सम्मको लेखापरीक्षण विवरण समावेश गरिएको ।

* २०८१/८२ को तेस्रो त्रयमाससम्मको लघु जीवनको जीवनमा र लघु निर्जीवनको निर्जीवन बीमामा समावेश गरिएको ।

१०. रोजगारीको अवस्था

बीमा क्षेत्रले चालु आ.व. २०८१/८२ को चैत्र मसान्तसम्ममा जीवन बीमातर्फ ५ हजार ८६७ जना निर्जीवन बीमातर्फ ५ हजार ६८७ जना लघुबीमातर्फ ५३७ र पुनर्बीमातर्फ ८३ गरी जम्मा १२ हजार १७४ जनालाई प्रत्यक्ष रूपमा रोजगारी प्रदान गरेको छ । गत आ.व. २०८०/८१ को चैत्र मासान्तसम्मको तुलनामा चालु आ.व.को चैत्र मसान्तसम्ममा प्रत्यक्ष रोजगारी संख्यामा ४.५१% ले बृद्धि भएको छ ।

११. बीमा मध्यस्थकर्ता

बीमा क्षेत्रमा चालु आ.व. २०८१/८२ को चैत्र मसान्तसम्ममा करिब ४ लाख अभिकर्ता अप्रत्यक्ष रूपमा रोजगारीमा संलग्न छन् । यो संख्या गत आ.व.को तुलनामा ३३.४२% ले बृद्धि हो । त्यसै गरी, निर्जीवन बीमा व्यवसायको क्षति मूल्यांकन गर्ने १ हजार ४१५ सर्भेयर इजाजत प्राप्त गरी रोजगारीमा संलग्न रहेका छन् । साथै १६ वटा पुनर्बीमा दलाल इजाजतपत्र प्राप्त गरी कार्यरत छन् ।

नेपाल बीमा प्राधिकरणबाट

चालू आर्थिक वर्ष २०८१/०८२ को हालसम्म सम्पादन भएका मुख्य मुख्य कार्यहरू

नेपालको बीमा नियमनकारी निकायका रूपमा रहेको 'नेपाल बीमा प्राधिकरण' स्थापनाको ५६ वर्ष पूरा गरी ५७ औं वर्षमा प्रवेश गरेको छ । बीमा ऐन, २०२५ बमोजिम वि.सं. २०२६ सालमा स्थापना भएको बीमा समिति बीमा ऐन, २०७९ लागू भएको मिति २०७९ कात्तिक २२ गतेदेखि नेपाल बीमा प्राधिकरणमा रूपान्तरण भई थप अधिकारसहित स्वायत्तरूपमा नियमनकारी निकायका रूपमा सञ्चालन हुँदै आएको छ ।

नेपाल सरकार र बीमा क्षेत्रको अपेक्षा अनुरूप समग्र बीमा क्षेत्रलाई सुव्यवस्थित, नियमित, पारदर्शी तथा विश्वसनीय बनाई बीमा व्यवसायको स्वस्थ प्रतिस्पर्धाबाट सर्वसाधारणलाई गुणस्तरीय तथा भरपर्दो सेवा उपलब्ध गराउन, बीमितको हित रक्षा गर्न, बीमकको वित्तीय स्वास्थ्यलाई बलियो बनाउन र मुलुकको आर्थिक विकासमा बीमा क्षेत्रबाट ठोस योगदान पुऱ्याउन प्राधिकरण दृढ प्रतिबद्धताका साथ क्रियाशील रहँदै आएको छ ।

साथै, बीमासम्बन्धी विगतका असल अभ्यासलाई निरन्तरता दिँदै अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यास समेतका आधारमा बीमा क्षेत्रलाई नयाँ उचाई दिन प्राधिकरण दृढ रहेको छ । विगतदेखि बीमा गरिँदै आएका सजिलो र सरकारबाट सुनिश्चित गरिएका क्षेत्रबाट बाहिर निस्केर म्यादी बीमातर्फ अगाडि बढ्न र सार्वजनिक भवन तथा संरचना, व्यक्ति घर तथा सम्पत्ति, सहकारी जस्ता संघसंस्थाहरूलगायत नयाँ-नयाँ क्षेत्रमा बीमा व्यवसाय विस्तार गर्न प्राधिकरणले बीमा कम्पनीहरूको ध्यानाकर्षण गर्दै आएको छ । यसमा आवश्यक सहयोग गर्न प्राधिकरण तयार रहेको छ ।

नेपाल बीमा प्राधिकरणले चालू आर्थिक वर्ष २०८१/८२ को हालसम्म सम्पादन गरेका मुख्य-मुख्य कार्यहरू सङ्क्षेपमा यस प्रकार रहेका छन् :

१. बीमा नियमावली, २०८१

नेपाल सरकारले बीमा ऐन, २०७९ को दफा १६८ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी 'बीमा नियमावली, २०८१' स्वीकृत गरेको छ । मिति २०८१ साल फागुन १२ गते नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित भई सोही मितिदेखि बीमा नियमावली, २०८१ कार्यान्वयनमा आएको छ । बीमा नियमावली, २०८१ मा भएका मुख्य-मुख्य व्यवस्थाहरू यस प्रकार रहेका छन् :

- (क) नेपाल बीमा प्राधिकरणको कोष सञ्चालनसम्बन्धी व्यवस्था,
- (ख) बीमा कम्पनी स्थापना गर्नका लागि प्राधिकरणबाट पूर्वस्वीकृति लिनुपर्ने व्यवस्था,
- (ग) बीमकको पूँजी कोष तथा शेयर बाँडफाँडसम्बन्धी व्यवस्था,
- (घ) बीमकले व्यवस्थापन वा प्राविधिक सेवा लिनेसम्बन्धी व्यवस्था,
- (ङ) बीमा व्यवसाय सञ्चालनसम्बन्धी व्यवस्था,
- (च) लघुबीमा व्यवसायसम्बन्धी व्यवस्था,

- (छ) पुनर्बीमासम्बन्धी व्यवस्था,
- (ज) बीमकको लेखा, आन्तरिक नियन्त्रण तथा लेखापरीक्षणसम्बन्धी व्यवस्था,
- (झ) बीमा मध्यस्थकर्ता वा अन्य बीमा सेवा प्रदायकसम्बन्धी व्यवस्था,
- (ञ) दाबी अन्वेषक, अन्डरराइटर, बीमा एग्रीगेटर र बीमालेख निर्मातासम्बन्धी व्यवस्था,
- (ट) नियमन, निरीक्षण तथा अनुगमनसम्बन्धी व्यवस्था,
- (ठ) समस्याग्रस्त बीमक तथा विशेष व्यवस्थापन समूहसम्बन्धी व्यवस्था,
- (ड) बीमा व्यवसाय हस्तान्तरण तथा बीमक गाभ्ने वा गाभिनेसम्बन्धी व्यवस्था,
- (ढ) बीमा कम्पनीको दामासाहीसम्बन्धी व्यवस्था,
- (ण) बीमा दाबी भुक्तानीसम्बन्धी व्यवस्था,
- (त) बीमासम्बन्धी उजुरीसम्बन्धी व्यवस्था,
- (थ) प्रदेशमा बीमा सञ्चालन र व्यवस्थापनसम्बन्धी व्यवस्था,
- (द) कारवाही तथा अनुसन्धानसम्बन्धी व्यवस्था,
- (ध) बीमितको हित संरक्षण कोष, बीमा विकास कोषसम्बन्धी व्यवस्था,
- (न) बीमा सूचना केन्द्र र बीमा प्रतिष्ठान (इन्स्टिच्युट)सम्बन्धी व्यवस्था ।

२. निर्देशन तथा कार्यविधि

(क) 'लगानी व्यवस्थापन इकाई' स्थापना गर्ने बीमकहरूलाई निर्देशन

नेपाल बीमा प्राधिकरणले जीवन बीमा, निर्जीवन बीमा तथा पुनर्बीमा व्यवसाय गर्ने सबै बीमा कम्पनीहरूलाई 'लगानी व्यवस्थापन इकाई' स्थापना गर्ने यही २०८१ साल चैत ६ गते निर्देशन दिएको छ । जसअनुसार, लगानी व्यवस्थापन गर्नका लागि लगानीसम्बन्धी कार्य अनुभव भएको उच्च व्यवस्थापन तहको कर्मचारीको मातहतमा रहने गरी 'लगानी व्यवस्थापन इकाई' स्थापना गरी सात दिनभित्र प्राधिकरणलाई जानकारी दिन बीमा कम्पनीहरूलाई निर्देशन दिइएको छ ।

यसैगरी, लघुबीमा व्यवसाय गर्ने लघुबीमा कम्पनीहरूलाई लगानी व्यवस्थापन कार्यका लागि सोसम्बन्धी कार्य अनुभव भएको उच्च व्यवस्थापन तहको कर्मचारीलाई जिम्मेवारी दिई सात दिनभित्र प्राधिकरणमा जानकारी दिन प्राधिकरणले निर्देशन दिएको छ ।

साथै, बीमा कम्पनीहरूले यसअघि लगानीसम्बन्धी व्यवस्थाको कार्यान्वयन गरिसकेको भए सोको समेत सात दिनभित्र जानकारी दिन प्राधिकरणले सबै बीमा कम्पनीहरूलाई निर्देशन दिएको छ ।

(ख) पुनर्बीमा प्रयोजनका लागि विदेशी मुद्रा सटही सिफारिस प्रक्रियासम्बन्धी निर्देशन

नेपाल बीमा प्राधिकरणले पुनर्बीमा गर्ने प्रयोजनका लागि विदेशी मुद्रा सटहीसम्बन्धी व्यवस्थालाई थप प्रभावकारी बनाउन विभिन्न व्यवस्था गरिएको जानकारी दिँदै सोहीअनुसार विदेशी मुद्रा सटहीका लागि कागजातहरू पेश गर्न सबै निर्जीवन बीमकहरूलाई निर्देशन दिएको छ ।

फ्याकल्टेटिभ पुनर्बीमा प्रयोजनका लागि विदेशमा रकम पठाउन विदेशी मुद्रा सटहीका लागि प्राधिकरणमा प्रस्ताव पेश गर्दा अनिवार्यरूपमा बीमकको पुनर्बीमा निर्देशिका, २०८० बमोजिम नेपालका

पुनर्बीमकलाई प्रस्ताव गरेको प्रमाण र नेपालका पुनर्बीमकले उक्त प्रस्ताव २४ घण्टाभित्र अस्वीकार गरेको प्रमाण बीमकले पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको प्राधिकरणले दिएको निर्देशनमा उल्लेख छ ।

प्राधिकरणले यही २०८१ साल चैत ६ गते दिएको निर्देशनमा बीमकले विदेशी पुनर्बीमा कम्पनीसँग पुनर्बीमा गर्दा पुनर्बीमा निर्देशिका, २०८० बमोजिम विदेशी पुनर्बीमा कम्पनी रेटेड हुनुपर्ने र पुनर्बीमा वापत विदेशी मुद्रा भुक्तानी गरेपश्चात् प्रत्येक त्रैमास समाप्त भएको १५ दिनभित्र उक्त विदेशी पुनर्बीमकले भुक्तानी बुझलिएको प्रमाण नेपाल बीमा प्राधिकरणमा पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

विदेशी मुद्राको सटही सिफारिसका लागि नेपाल बीमा प्राधिकरणमा पेश हुने पत्रमा बीमकका प्रमुख कार्यकारी अधिकृतको हस्ताक्षर हुनुपर्ने र विदेशी मुद्रा सटहीका लागि पेश गर्ने सबै कागजातका प्रतिलिपिहरूमा बीमकको छापसहित सम्बन्धित कर्मचारीले हस्ताक्षर गरेको हुनुपर्ने निर्देशनमा उल्लेख गरिएको छ ।

(ग) विदेशी पुनर्बीमा दलालहरूलाई नेपालमा कार्यालय स्थापना गर्न निर्देशन

प्राधिकरणले विदेशी पुनर्बीमा दलालहरूलाई नेपालमा कार्यालय स्थापना गर्न निर्देशन दिएको छ । बीमकको पुनर्बीमा निर्देशिका, २०८० बमोजिम हालसम्म कार्यालय स्थापना नगरेका विदेशी पुनर्बीमा दलालहरूलाई तीन महिनाभित्र कार्यालय स्थापना गर्न मिति २०८१ साल चैत १० गते प्राधिकरणले निर्देशन दिएको हो ।

बीमकको पुनर्बीमा निर्देशिका, २०८० मा प्राधिकरणमा सूचीकरण भएका र सूचीकरण नम्बर प्राप्त गरेका पुनर्बीमा दलालले छ महिनाभित्र नेपालमा संयुक्त लगानीमा कम्पनी, शाखा वा सम्पर्क कार्यालय स्थापना गर्नु पर्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेको छ ।

(घ) हुलदङ्गाका कारण भएका क्षतिको बीमा दाबीलाई यथाशक्य छिटो फछ्यौट गर्न निर्देशन

प्राधिकरणले यही चैत १५ गते काठमाडौँ उपत्यकाका विभिन्न स्थानमा भएका हुलदङ्गाका कारण बीमितको धनसम्पत्तिमा भएको क्षतिबाट पर्नसक्ने बीमा दाबीलाई सहजरूपमा यथाशक्य छिटो फछ्यौट गर्न सबै निर्जीवन बीमा कम्पनी र निर्जीवन लघुबीमा कम्पनीहरूलाई निर्देशन दिएको छ । प्राधिकरणले मिति २०८१ साल चैत १५ गते भएको हुलदङ्गाका कारण बीमितको धनसम्पत्तिमा भएको क्षति र असहजतालाई ध्यानमा राखी त्यसबाट पर्नसक्ने बीमा दाबीलाई सहजरूपमा यथाशक्य छिटो फछ्यौट गर्न चैत १७ गते सबै निर्जीवन बीमा कम्पनी र निर्जीवन लघुबीमा कम्पनीहरूलाई निर्देशन दिएको हो ।

यसैगरी, काठमाडौँ उपत्यकामा चैत १५ गते भएको हुलदङ्गाका कारणले भएका क्षतिको विवरण एक्सेल स्प्रैडसीट ढाँचामा प्राधिकरणले दिएको गुगल फर्मको लिङ्क मार्फत साप्ताहिकरूपमा प्रत्येक हप्ताको बुधबार प्राधिकरणमा पेश गर्न पनि सबै निर्जीवन बीमा कम्पनी र निर्जीवन लघुबीमा कम्पनीहरूलाई निर्देशन दिइएको छ र बीमकहरूबाट प्राप्त विवरण प्राधिकरणको वेबसाइटमा राख्ने गरिएको छ ।

(ङ) वैदेशिक रोजगार म्यादी जीवन बीमा सामूहिक बीमा कोष (पुल) स्थापना तथा सञ्चालनसम्बन्धी निर्देशन, २०८१

नेपाल बीमा प्राधिकरणले वैदेशिक रोजगार म्यादी जीवन बीमा व्यवसायलाई पारदर्शी, व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन सामूहिक बीमा कोष स्थापना गरी सामूहिक पुल मार्फत वैदेशिक

रोजगार म्यादी जीवन बीमालेख जारी गर्न र त्यस अर्न्तगत परेका दाबी भुक्तानी गर्न 'वैदेशिक रोजगार म्यादी जीवन बीमा सामूहिक बीमा कोष (पुल) स्थापना तथा सञ्चालनसम्बन्धी निर्देशन, २०८१' जारी गरेको छ ।

मिति २०८१ साल साउन १ गतेदेखि जारी भएका वैदेशिक रोजगार म्यादी जीवन बीमालेखहरूमा लागू हुने निर्देशनका विशेषताहरू :

१. वैदेशिक रोजगार म्यादी जीवन बीमा वापत प्राप्त हुने बीमाशुल्क र दाबी व्यवस्थापन गर्न बीमकहरूद्वारा सामूहिक बीमा कोष स्थापना गरिने,
२. सामूहिक बीमा कोषमा सदस्य हुने बीमकले मात्र वैदेशिक रोजगार म्यादी जीवन बीमालेख जारी गर्नुपर्ने,
३. प्राधिकरणबाट ईजाजतपत्र प्राप्त प्रत्येक पुनर्बीमकले चार वर्षको लागि पालैपालो कोष प्रबन्धकको रूपमा कार्य गर्नुपर्ने ।
४. वैदेशिक रोजगार म्यादी जीवन बीमालेख जारी गर्ने सदस्य बीमकले बीमालेख जारी गर्ने देखि दाबी भुक्तानीसम्मको कामका लागि व्यवस्थापन खर्च स्वरूप बीमाशुल्कको एक प्रतिशत हुने रकम पाउने,
५. वैदेशिक रोजगार विभागमा सूचीकृत भई लगातार तीन महिनासम्म बीमालेख जारी नगर्ने बीमकको कोषको सदस्यता स्वतः खारेज हुने ।

(च) बीमकको संस्थागत सुशासनसम्बन्धी (पहिलो संशोधन) निर्देशन, २०८१

प्राधिकरणले बीमकको संस्थागत सुशासनसम्बन्धी निर्देशिका, २०८० लाई संशोधन गरी 'बीमकको संस्थागत सुशासनसम्बन्धी (पहिलो संशोधन) निर्देशन, २०८१' जारी गरेको छ ।

संशोधित निर्देशनमा 'बीमा अभिकर्ताले आफू अभिकर्ता भई बीमितको स्वास्थ्य अवस्था, उपचारको अभिलेख, उमेर, आयस्रोत तथा कागजात विवरणहरू पूर्णरूपमा नभरी, ढाँटी वा लुकाई बीमा गरेको वा गराइएको पाइएमा बीमा ऐनको दफा १४० बमोजिम बीमा कसुर गरेको मानिनेछ र त्यस्तो बीमालेख सिफारिश गर्ने अभिकर्ताको इजाजतपत्र रद्द गर्न सकिनेछ' भन्ने व्यवस्था गरिएको छ ।

(छ) डिजिटल माध्यमबाट बीमा दाबी भुक्तानी गर्न निर्देशन

नेपाल बीमा प्राधिकरणले बीमा कम्पनीहरूले बीमा दाबी वापत बीमितलाई भुक्तानी गर्नुपर्ने बीमा दाबी रकम अनिवार्यरूपमा बीमितको बैंक खातामा दाखिला हुने गरी डिजिटल माध्यमबाट भुक्तानी गर्न निर्देशन दिएको छ ।

प्राधिकरणले बीमकहरूलाई दिएको निर्देशनमा 'बीमालेखअनुसार बीमा दाबीको दायित्व यकिन भएपश्चात् सो पूरा रकम अनिवार्यरूपमा कानुनबमोजिम भुक्तानी प्राप्त गर्ने पक्षको बैंक खातामा दाखिला हुने गरी डिजिटल माध्यम प्रयोग गरी भुक्तानी गर्ने' उल्लेख छ ।

जीवन बीमकले दाबी भुक्तानी वापत बीमित वा हकवालालाई कानुनबमोजिम भुक्तानी गर्नुपर्ने रकम बीमित वा हकवालाको बैंक खातामा दाखिला नगरी अन्य बीमालेख जारी गरी रकम समायोजन गर्न नपाउने पनि निर्देशनमा उल्लेख छ ।

यसैगरी, बीमा दाबी निवेदन दर्ता भएको, क्षति मूल्याङ्कन गर्न सर्भेयर खटाएको र सर्भे प्रतिवेदन प्राप्त भएको बारेमा बीमितलाई SMS मार्फत यथाशीघ्र जानकारी गराउन समेत प्राधिकरणले बीमा कम्पनीहरूलाई निर्देशन दिएको छ ।

(ज) मेलमिलाप तथा मध्यस्थतासम्बन्धी कार्यविधि, २०८१

प्राधिकरणले मेलमिलाप तथा मध्यस्थताको प्रक्रियाको माध्यमबाट बीमासम्बन्धी विवादको निरूपण गर्ने सम्बन्धमा 'मेलमिलाप तथा मध्यस्थतासम्बन्धी कार्यविधि, २०८१' लागू गरेको छ । कार्यविधिका विशेषताहरू :

१. प्राधिकरणमा दर्ता भएका कुनै उजुरीमा बीमक, बीमित वा बीमाका कुनै पक्षले मेलमिलाप वा मध्यस्थताको माध्यमबाट विवादको निरूपण गर्न निवेदन दिएमा प्राधिकरणको सञ्चालक समिति आफैँले वा मेलमिलाप तथा मध्यस्थता समिति मार्फत विवादको निरूपण गराउन सकिने,
२. विवादहरूको निरूपण मेलमिलाप वा मध्यस्थताको माध्यमबाट गर्नका लागि प्राधिकरणका अध्यक्ष संयोजक रहनुभएको पाँच सदस्यीय मेलमिलाप तथा मध्यस्थता समिति गठन गर्न सकिने,
३. प्राधिकरणमा सम्भव भएसम्म मेलमिलाप वा मध्यस्थतासम्बन्धी कार्यका लागि मेलमिलाप वा मध्यस्थता सञ्चालन कक्ष र एकान्तवार्ता कक्षको व्यवस्था गर्नुपर्ने,
४. कुनै उजुरी वा विवादमा मेलमिलाप तथा मध्यस्थता समितिका कुनै सदस्यको स्वार्थ बाझिएको भए त्यस्तो सदस्यले मेलमिलाप तथा मध्यस्थता गर्ने सम्बन्धी विवाद हेर्न नहुने,
५. मेलमिलाप तथा मध्यस्थतासम्बन्धी प्रक्रिया गोप्य राख्नुपर्ने,
६. मेलमिलाप वा मध्यस्थता समितिले विवादको निरूपण गर्दा मैत्रीपूर्ण तवरबाट विवाद निरूपण गर्न सबै पक्षहरूलाई स्वतन्त्र तथा निष्पक्ष तरिकाले सहयोग गर्नुपर्ने,
७. मेलमिलाप तथा मध्यस्थताद्वारा विवाद निरूपण गर्दा समितिले कार्य प्रारम्भ गरेको मितिले ६० दिनभित्र विवादको निरूपण गरिसक्नुपर्ने ।

३. स्तरिकृत बीमालेख

(क) बङ्गुर बीमालेख

प्राधिकरणले बङ्गुर पालनमा हुने क्षति विरुद्ध बीमा गर्नका लागि 'बङ्गुर बीमालेख' स्वीकृत गरेको छ । प्राधिकरणले यही २०८१ साल पुस ४ गते स्वीकृत गरेको बङ्गुर बीमालेखका विशेषताहरू :

- (१) मासु प्रयोजनका लागि पालना गरिने बङ्गुरको बीमायोग्य उमेर ३५ दिनदेखि ८ महिनासम्म र प्रजनन प्रयोजनका लागि पालना गरिने बङ्गुरको बीमायोग्य उमेर ३५ दिनदेखि ४ वर्षसम्म हुने,
- (२) मासु प्रयोजनका लागि पालन गरिने बङ्गुरको बीमा अवधि आठ महिनाको र प्रजनन प्रयोजनको लागि पालना गरिने बङ्गुरको बीमा अवधि एक वर्षको हुने,
- (३) बङ्गुरको बीमाशुल्क बीमाङ्क रकमको पाँच प्रतिशतका दरले लाग्ने,

(ख) अस्पताल भर्ना लघु बीमालेख

प्राधिकरणले लघुबीमकहरूले जारी गर्ने गरी मिति २०८१/०५/१९ गते अस्पताल भर्ना लघुबीमालेख जारी गरेको छ । यस बीमालेखका विशेषताहरू :

- (१) बीमादर प्रति व्यक्ति प्रति हजार सात रुपैया र प्रति परिवार पन्ध्र रुपैया कायम गरिएको,
- (२) रोग वा बिमारी वा दुर्घटनाको कारणबाट अस्पताल भर्ना भई उपचार गरेमा देहायको सुविधा प्राप्त हुनेछः

- शैय्या शुल्क बापतः बीमाङ्क रकमको ३० प्रतिशत
- उपचार खर्च बापत (चिकित्सक शुल्क, जाँच/परिक्षण तथा शल्यकृया): बीमाङ्क रकमको ६० प्रतिशत
- औषधी खर्च बापतः बीमाङ्क रकमको १० प्रतिशत
- गर्भावस्थाको कारणले अस्पताल भर्ना हुँदा (शल्यकृया समेत): बील बमोजिमको रकम वा अधिकतम १० हजार रुपैया

(ग) स्तरिकृत बीमालेख संशोधन

प्राधिकरणले विगतमा जारी गरेका कृषि बीमालेखहरूलाई समय सापेक्ष बनाउनका लागि आवश्यक संशोधन गरेको छ जस अन्तर्गत कफी बीमालेख, मौरी बीमालेख, उखु बीमालेख, तरकारी बीमालेख अदुवा बीमालेख, बेसार बीमालेख र अलैंची बीमालेखलाई संशोधन गरी थप परिस्कृत बनाइएको छ ।

यसका अतिरिक्त प्राधिकरणले बीमकहरूले स्वीकृतिका लागि पेश गरेका जीवन, निर्जीवन र लघु बीमालेखहरू समेत स्वीकृत गरी प्रचलनमा ल्याएको छ ।

४. जोखिममा आधारित पूँजी (Risk Based Capital-RBC)

प्राधिकरणले आर्थिक वर्ष २०८०/८१ देखि लागु हुने गरी जोखिममा आधारित पूँजी (RBC) तथा सोल्भेन्सी निर्देशिका २०२२ जारी गरेको छ जसअन्तर्गत हालसम्म ११ जीवन बीमा कम्पनीहरू, ११ निर्जीवन बीमा कम्पनीहरू र १ पुनर्बीमा कम्पनी गरी जम्मा २३ वटा बीमा कम्पनीहरूले पूर्ण रूपमा आवश्यक मापदण्ड पूरा गरी RBC प्रतिवेदन स्वीकृती लिइसकेका छन् भने ४ वटा कम्पनीहरू (२ जीवन र २ निर्जीवन) को RBC प्रतिवेदनहरू समीक्षा प्रक्रियामा रहेका छन् । जोखिममा आधारित पूँजीको कार्यान्वयनले नेपाली बीमा बजारलाई थप सबल र जोखिम धारण गर्न थप सक्षम बनाएको छ ।

५. जोखिममा आधारित सुपरीवेक्षण (Risk based Supervision-RBS)

नेपाल बीमा प्राधिकरणको दोस्रो रणनीतिक योजना (२०२३-२०२७) अन्तर्गत हाल कार्यान्वयनमा रहेको परिपालनमा आधारित सुपरीवेक्षण प्रणालीबाट जोखिममा आधारित सुपरीवेक्षण प्रणाली कार्यान्वयन गर्नुपर्ने रणनीतिक उद्देश्यको रूपमा रहेको छ ।

जोखिममा आधारित सुपरीवेक्षण प्रणाली कार्यान्वयन गर्नका लागि प्राधिकरणबाट मिति २०८०/०२/३० मा "Nepal Insurance Authority–Risk Based Supervision Framework" तथा "Guide to Supervisory Intervention Framework" जारी गरिएको थियो । जोखिममा आधारित सुपरीवेक्षण (RBS) अन्तर्गत पाइलट प्रोजेक्टको रूपमा जीवन बीमकतर्फ श्री नेपाल लाइफ इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड र निर्जीवन बीमकतर्फ श्री शिखर इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेडको जोखिममा आधारित सुपरीवेक्षणसम्बन्धी कार्य सम्पन्न भएको छ भने पूर्ण रूपमा लागू गर्नका लागि बीमक

श्री सिटिजन लाईफ इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेडमा जोखिममा आधारित सुपरीवेक्षणसम्बन्धी कार्य सम्पन्न गरिएको छ ।

मिति २०८१-०८-१२ मा जोखिममा आधारित सुपरीवेक्षण प्रणालीलाई थप प्रभावकारी बनाउन "Guide to Supervisory Intervention Framework" संशोधन गरिएको छ र बीमक श्री नेको इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड र बीमक श्री लाईफ इन्स्योरेन्स कर्पोरेसन (नेपाल) को जोखिममा आधारित सुपरीवेक्षण अन्तर्गत Preliminary Risk Assessment सम्बन्धी कार्य प्रारम्भ गरिएको छ ।

६. बीमा बिकासका लागि गरिएका समझदारी

(क) बीमासम्बन्धी अनुसन्धान र बीमाङ्कीय जनशक्ति उत्पादनसम्बन्धी समझदारी

नेपाल बीमा प्राधिकरण र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, स्कुल अफ म्याथम्याटिकल साइन्सबीच बीमासम्बन्धी अनुसन्धान र दक्ष बीमाङ्कीय जनशक्ति उत्पादन गर्नेसम्बन्धी समझदारी (Memorandum of Understanding) भएको छ । बीमासम्बन्धी अनुसन्धान र स्वदेशमा दक्ष बीमाङ्कीय जनशक्ति उत्पादनमा सहयोग गर्ने उद्देश्यले भएको समझदारीको अवधि चार वर्षको रहेको छ ।

समझदारी अनुरूप प्राधिकरणले स्कुल अफ म्याथम्याटिकल साइन्सका विद्यार्थीहरूको बीमाङ्कीय सीप विकासमा सहयोग गर्ने, हरेक वर्ष मेरिटका आधारमा म्याथमेटिकल साइन्स (बीमाङ्की विज्ञान) का स्नातक तहका विद्यार्थीलाई छात्रवृत्ति प्रदान गर्ने, स्रोत व्यक्ति उपलब्ध गराउने र बीमा बजारको आवश्यकताका आधारमा बीमाङ्की विज्ञानको पाठ्यक्रम परिमार्जन गर्न सहयोग गर्ने उल्लेख छ ।

यसैगरी, नेपालको बीमा बजार र अन्तर्राष्ट्रिय बीमा बजारको प्रवृत्तिलाई केन्द्रित गरी बीमासम्बन्धी अनुसन्धान तथा जोखिम मूल्याङ्कन र नेपाली बीमा बजारको आवश्यकताका आधारमा नयाँ बीमाङ्कीय प्रणालीहरूको विकाससम्बन्धी अनुसन्धानमा साभेदारी गर्ने पनि समझदारी भएको छ ।

(ख) बीमाङ्कीय विज्ञान सम्बन्धमा समन्वयात्मक ढङ्गले कार्य गर्नेसम्बन्धी समझदारी

नेपाल बीमा प्राधिकरण र एक्चुरियल सोसाइटी अफ नेपाल (ASN) बीच बीमाङ्कीय विज्ञान सम्बन्धमा समन्वयात्मक ढङ्गले कार्य गर्ने सम्बन्धी समझदारी (Memorandum of Understanding) भएको छ ।

मिति २०८१ साल कात्तिक ३० गते भएको समझदारीमा प्राधिकरण र ASN ले बीमाङ्कीय विज्ञान सम्बन्धमा समन्वयात्मक ढङ्गले कार्य गर्ने, बीमा तथा बीमाङ्कीय विज्ञानसम्बन्धी अध्ययन एवम् अनुसन्धानसम्बन्धी कार्य गर्ने, यससम्बन्धी ज्ञानको आदान प्रदान गर्ने र तालिम, कार्यशाला तथा सम्मेलन आयोजना गर्ने उल्लेख छ ।

७. बीमा प्रवर्द्धन

(क) प्रसारण

नेपाल बीमा प्राधिकरणद्वारा बीमासम्बन्धी सचेतना अभिवृद्धिका लागि सार्वजनिक सेवा प्रसारण संस्था नेपाल टेलिभिजनबाट बीमासम्बन्धी सन्देशहरू र रेडियो नेपालबाट बीमा सचेतना कार्यक्रमहरू प्रसारण हुँदै आएका छन् । यसैगरी, विभिन्न एफ.एम. रेडियोहरू मार्फत् बीमासम्बन्धी जानकारीमूलक

कार्यक्रम एवम् सन्देशहरू नियमितरूपमा प्रसारण हुँदै आएका छन् । साथै, विभिन्न सिनेमा हलहरूमा समेत बीमा सन्देशहरू प्रसारणको व्यवस्था गरिएको छ ।

(ख) निबन्ध प्रतियोगिता

नेपाल बीमा प्राधिकरणबाट बीमा शिक्षा तथा साक्षरता प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यले “गरिबी न्यूनीकरण तथा देशको आर्थिक विकासमा बीमाको महत्त्व” विषयमा प्रदेशस्तरीय निबन्ध प्रतियोगिता आयोजना गरिएको थियो र यस प्रतियोगितामा देशभरका विभिन्न क्याम्पस तथा विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको सहभागिता रहेको थियो । स्नातक तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूबाट प्रदेशगत रूपमा संकलन गरिएका कुल ८९ वटा निबन्ध मध्ये कोशी प्रदेशबाट १४ वटा, मधेश प्रदेशबाट १० वटा, बागमती प्रदेशबाट ११ वटा, गण्डकी प्रदेशबाट ९ वटा, लुम्बिनी प्रदेशबाट ८ वटा, कर्णाली प्रदेशबाट २३ वटा र सुदूरपश्चिम प्रदेशबाट १४ वटा निबन्धहरू संकलन भएका थिए । निबन्धको विषयवस्तु, मौलिकता, सान्दर्भिकता, लेखन संरचना तथा शब्द सीमा आदिलाई आधार मानी मूल्यांकन गरी विजेता घोषणा गरिएको र विजेतालाई रु. २०,०००/- नगद पुरस्कारसहित प्रमाणपत्र उपलब्ध गराइएको छ । यस निबन्ध प्रतियोगिताको विजेता तपसिल बमोजिम रहेका छन् ।

क्र.सं.	प्रदेश	विजेता	अध्ययनरत क्याम्पस
१.	कोशी प्रदेश	धनराज शाह	महेन्द्र मोरङ आदर्श बहुमुखी क्याम्पस, विराटनगर, मोरङ
२.	मधेश प्रदेश	कविता कुमारी यादव	नेशनल एकाडेमी क्याम्पस, वीरगंज, पर्सा
३.	बागमती प्रदेश	दिलबहादुर भण्डारी	ख्वपः कलेज अफ ल, भक्तपुर
४.	गण्डकी प्रदेश	कुसुम क्षेत्री	पोखरा विश्वविद्यालय, स्कूल अफ विजनेस, पोखरा, कास्की
५.	लुम्बिनी प्रदेश	निरा अधिकारी	बुटवल कालिका क्याम्पस, बुटवल, रुपन्देही
६.	कर्णाली प्रदेश	तारा कुमारी मल्ल	मध्यपश्चिम विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, सुर्खेत
७.	सुदूरपश्चिम प्रदेश	दिव्या पन्त	कैलाली बहुमुखी क्याम्पस, धनगढी, कैलाली

(ग) प्रकाशन

नेपाल बीमा प्राधिकरणको केन्द्रीय कार्यालय तथा शाखा कार्यालयका गतिविधिहरूका साथै बीमासम्बन्धी कार्यक्रमहरू समेटेर द्वैमासिक रूपमा ‘बीमा समाचार’ नामक बुलेटिन प्रकाशन हुँदै आएको छ । नेपाल बीमा प्राधिकरणको वार्षिकोत्सवका अवसरमा बीमालगायत अर्थतन्त्रसम्बन्धी समग्र विषयहरू समेटिएको ‘बीमा समाचार र विचार’ नामक विशेषाङ्क प्रकाशन गर्ने गरिएको छ भने बीमा चिनारी र बीमासम्बन्धी निर्णय सङ्ग्रहहरू समेत प्रकाशन गरिएका छन् । यसका अतिरिक्त कृषि बीमाको प्रतिवेदन, तथा अन्य जनचेतानामूलक सामाग्रीहरू समेत प्रकाशन गरी वितरण गर्ने कार्य गरिएको छ ।

८. कृषि तथा पशुपन्छी बीमा रियल टाइम सफ्टवेयर सञ्चालन

नेपाल बीमा प्राधिकरणले कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयको आर्थिक सहयोगमा 'कृषि तथा पशुपन्छी बीमा रियल टाइम सफ्टवेयर' निर्माण गरी मिति २०८१ साल कात्तिक ५ गतेदेखि सञ्चालनमा ल्याएको छ । कृषि बीमा कार्यक्रमलाई थप व्यवस्थित र पारदर्शी बनाउँदै दुर्गम क्षेत्रका कृषक र न्यून आय भएका कृषक बर्गसम्म कृषि बीमाको पहुँच पुऱ्याउने उद्देश्यले नयाँ सफ्टवेयर सञ्चालनमा ल्याइएको हो ।

बीमाको दायरा बढ्दै गएको सन्दर्भमा कृषि तथा पशुपन्छी बीमालाई थप व्यवस्थित एवम् वैज्ञानिक बनाउने, तथ्याङ्क व्यवस्थापन गर्ने र कृषि बीमा कार्यक्रमलाई थप प्रभावकारी एवम् पारदर्शी बनाउने उद्देश्यका नयाँ सफ्टवेयर सञ्चालनमा रहेको छ ।

कृषि तथा पशुपन्छी बीमा रियल टाइम सफ्टवेयरका विशेषताहरू :

- कृषक आफैँले Log in गरेर बीमा कम्पनी छनौट गर्नसक्ने,
- बीमालेख खरिद गर्न बीमा कम्पनीको शाखा कार्यालयमा कृषक जानु नपर्ने,
- घरमै बसी मोवाइल तथा कम्प्युटरबाट बीमालेख खरिद गर्नसक्ने,
- बीमा दाबी भुक्तानी प्रक्रिया कृषकले घरबाटै अघि बढाउन सक्ने,
- मोवाइल एप्लिकेशन मार्फत बीमा गर्न सकिने र Offline बाट समेत बीमा कम्पनीमा प्रस्ताव गर्न सकिने ।
- बीमाको प्रक्रिया/दाबी भुक्तानी प्रक्रियाका बारेमा नेपाल बीमा प्राधिकरण, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, कृषि विभाग र पशुसेवा विभागले लाइभ अनुगमन गर्नसक्ने,
- कृषि बीमाको तथ्याङ्क व्यवस्थित एवम् पारदर्शी हुने ।
- कृषि बीमा अनुदान रकम यकिन गर्न सहज हुने,
- कृषि तथा पशुपन्छी प्राविधिकको विवरण सफ्टवेयर सिस्टम मार्फत नै दर्ता गर्न सकिने ।

९. अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध र गतिविधि

(क) प्राधिकरण र चीनको सिचुवान हेल्थ सेक्युरिटी एड्मिनिस्ट्रेशनबीच स्वास्थ्य बीमासम्बन्धी छलफल

नेपाल बीमा प्राधिकरण र चीनको सिचुवान प्रान्त अन्तर्गतको सिचुवान हेल्थ सेक्युरिटी एड्मिनिस्ट्रेशनबीच सिचुवान प्रान्तको छेङ्दुमा यही २०८२ साल बैशाख ८ गते स्वास्थ्य बीमासम्बन्धी उच्चस्तरीय छलफल भएको छ । नेपालबाट प्राधिकरणका अध्यक्ष शरद ओभाले नेतृत्व गर्नुभएको टोली र चीनबाट सिचुवान हेल्थ सेक्युरिटी एड्मिनिस्ट्रेशनका उपमहानिर्देशक भाङ हेफेङ नेतृत्वको टोलीबीच स्वास्थ्य बीमा, स्वास्थ्य बीमा प्रणाली, स्वास्थ्य बीमासम्बन्धी नीति तथा संरचना र स्वास्थ्य सुरक्षणलगायतका विषयमा छलफल भएको हो ।

कार्यक्रममा स्वास्थ्य बीमाको दिगोपन सुनिश्चित गर्ने उपाय, भुक्तानी प्रणालीमा सुधार, बीमाले प्रदान गर्ने रक्षावरण, निजी क्षेत्रद्वारा सञ्चालित स्वास्थ्य बीमा योजना, नागरिकहरूलाई सहज र सुलभ सेवा प्रदान गर्ने विधि, स्वास्थ्य सुरक्षामा सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको सहकार्य, सेवा प्राप्तिमा पारदर्शिता, बीमाप्रतिको विश्वास अभिवृद्धि र डिजिटल प्रविधिको प्रयोग मार्फत स्वास्थ्य बीमाको प्रभावकारिता अभिवृद्धिलगायतका विषयमा विस्तृत छलफल भएको थियो ।

सिचुवान हेल्थ सेक्युरिटी एड्मिनिस्ट्रेशनका तर्फबाट सिचुवान प्रान्तमा स्वास्थ्य सुरक्षालाई तीन भागमा बर्गीकरण गरी पहिलो चरणमा बेसिक हेल्थ केयर सुविधा, दोस्रोमा थप प्रिमियम तिर्दा घातक रोगको उपचार सुविधा र तेस्रो चरणमा मेडिकल एसिस्टेन्सको व्यवस्था रहेको, सरकारी स्वास्थ्य सुरक्षा योजनाले जोखिम नव्यहोर्ने रोगको उपचारका लागि नागरिकले स्वास्थ्य बीमा खरिद गर्ने गरेको र गलत तथा फर्जी दाबी रोक्न आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीलाई बलियो बनाउँदै गलत दाबी गर्ने स्वास्थ्य संस्थालाई उच्च जरिवानाका साथै कडा कारबाहीको व्यवस्था गरिएको बारेमा जानकारी दिइएको थियो ।

(ख) प्राधिकरणका अध्यक्ष ओम्हा र भुटानका डेपुटी गभर्नर छोदेनबीच भेटवार्ता

नेपाल बीमा प्राधिकरणका अध्यक्ष शरद ओम्हा र भुटानको रोयल मनिटरी अथोरिटीका डेपुटी गभर्नर उगेन छोदेनबीच बीमासम्बन्धी द्विपक्षीय सहयोग र आपसी ज्ञान एवम् अनुभव आदान-प्रदान सम्बन्धमा छलफल भएको छ । प्राधिकरणको केन्द्रीय कार्यालय, कुपण्डोल, ललितपुरमा मिति २०८१ साल चैत ७ गते प्राधिकरणका अध्यक्ष ओम्हासँग भुटानका डेपुटी गभर्नर छोदेनले गर्नुभएको भेटमा नेपाल र भुटानको बीमा क्षेत्रको विद्यमान अवस्था, नेपालले अभ्यास गर्दै आएको जोखिममा आधारित पूँजी (RBC) तथा जोखिममा आधारित सुपरीवेक्षण (RBS), पुनर्बीमासम्बन्धी नेपालको अनुभव र द्विपक्षीय सम्बन्ध सुदृढीकरण लगायतका विषयमा छलफल भएको हो ।

त्यस अवसरमा प्राधिकरणका अध्यक्ष शरद ओम्हाले नेपालले बीमा क्षेत्रमा जोखिममा आधारित पूँजी र जोखिममा आधारित सुपरीवेक्षणको अभ्यास गरिरहेको जानकारी दिनुहुँदै यस सम्बन्धमा भुटानलाई आवश्यक सहयोग गर्न तयार रहेको र भुटानको रोयल मनिटरी अथोरिटीसँगको द्विपक्षीय सम्बन्धलाई अझ सुदृढ गर्न र बीमा क्षेत्रलाई नयाँ उचाई दिनका लागि असल अभ्यासहरू आदान-प्रदान गर्न प्राधिकरण तयार रहेको बताउनुभएको थियो ।

भुटानको बीमा क्षेत्रको समेत नियामक निकाय रहेको रोयल मनिटरी अथोरिटीका डेपुटी गभर्नर उगेन छोदेनले नेपाल बीमा प्राधिकरणले जोखिममा आधारित पूँजी, जोखिममा आधारित सुपरीवेक्षण र पुनर्बीमा सम्बन्धमा हासिल गरेका ज्ञान एवम् अनुभव भुटानका लागि समेत लाभदायक हुने विश्वास व्यक्त गर्नुभएको थियो ।

(ग) AFIR को वार्षिक बैठक तथा अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन

एसियाली देशहरूका बीमा क्षेत्रका नियामक निकायहरूको संस्था Asian Forum of Insurance Regulators (AFIR) को १९ औँ वार्षिक बैठक तथा सम्मेलन, २०२४ र बीमा नियमनसम्बन्धी एसिया प्रशान्त क्षेत्रको सातौँ उच्चस्तरीय बैठक, २०२४ (7th Asia-Pacific High Level Meeting on Insurance Supervision, 2024) यही २०८१ साल माघ ९ गते काठमाडौँमा सम्पन्न भएको छ । नेपाल बीमा प्राधिकरण, International Association of Insurance Supervisors (IAIS), AFIR / Financial Stability Institute (FSI) of the Bank for International Settlements (BIS) को संयुक्त आयोजनामा बैठक तथा सम्मेलन आयोजना गरिएको हो ।

बीमा नियमनसम्बन्धी एसिया प्रशान्त क्षेत्रको सातौँ उच्चस्तरीय बैठक माघ ७ र ८ गते तथा AFIR वार्षिक बैठक तथा सम्मेलन माघ ८ र ९ गते आयोजना भएको थियो । बैठक तथा सम्मेलनमा जलवायु परिवर्तन, प्राकृतिक विपद् र प्रविधिमा भएको विकासका कारण उत्पन्न हुने

जोखिमहरूलाई सम्बोधन गर्न जोखिममा आधारित पूँजी, मूल्य तथा नियमन पद्धतिको विकास र नियामक निकायहरूको भूमिकाका सम्बन्धमा छलफल भएको थियो ।

एसिया-प्रशान्त क्षेत्रका नेपाल, युनाइटेड अरब इमिरेट्स, भारत, चीनलगायतका देशहरूमा केही समय अघि प्राकृतिक विपद् तथा जलवायु परिवर्तनका कारण भएका क्षतिलाई सम्बोधन गर्न बीमाको भूमिका तथा बीमा मार्फत भौगोलिक विकटता तथा आर्थिक रूपले पछि परेका वर्गहरूमा बीमाको पहुँच विस्तारका साथै Parametric Insurance र अन्य जोखिम व्यवस्थापनका लागि विभिन्न मुलुकहरूले अवलम्न गरेका विधिहरूका बारेमा छलफल भएको थियो ।

यसैगरी, विश्वभर तीव्र गतिमा हुँदै आएको आर्टिफिसियल इन्टेलिजेन्स (AI) को प्रयोग र अन्य प्राविधिक विकासका कारण सिर्जित जोखिमहरूलाई सचेतापूर्वक सन्तुलित रूपमा सम्बोधन गर्न नियामकीय निकायहरूको भूमिका, प्राकृतिक विपद्को जोखिमको वित्तीय रक्षावरणमा एसिया-प्रशान्त क्षेत्रमा एकीकृत पद्धतिको विकास, समावेशी बीमा मार्फत जलवायु परिवर्तनका जोखिमलाई अवसरमा बदल्ने सम्भावनालगायतका विषयमा छलफल भएको थियो ।

कार्यक्रममा जलवायु परिवर्तन तथा प्राकृतिक विपद्का कारण सिर्जना हुने जोखिमहरूलाई आगामी दिनमा कसरी सम्बोधन गर्दै अघि बढ्ने भन्ने सम्बन्धमा एसिया-प्रशासन्त क्षेत्रका देशहरूलगायत एसियाली विकास बैंक (ADB) ले कार्यान्वयन गर्दै आएका नवीनतम विधि तथा कार्यक्रमहरूका बारेमा जानकारी दिइएको थियो ।

(घ) समावेशी बीमासम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन (ICII 2024)

समावेशी बीमासम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन (International Conference on Inclusive Insurance-ICII 2024) मिति २०८१ साल कात्तिक ५ गतेदेखि ९ गते काठमाडौँमा भएको छ । नेपाल बीमा प्राधिकरण, नेपाल बीमक सङ्घ, जीवन बीमक सङ्घ, नेपाल र नेपाल माइक्रोइन्स्योरेन्स एसोसिएसनद्वारा म्युनिख री फाउण्डेशन तथा माइक्रोइन्स्योरेन्स नेटवर्कसँगको सहकार्यमा सम्मेलन आयोजना गरिएको हो ।

सम्मेलनमा न्यून आय भएका तथा जोखिममा रहेका परिवारहरू तथा लघु, साना र मझौला उद्योगलाई केन्द्रित गरी समावेशी बीमालाई परिस्कृत गर्ने लगायत जलवायु जोखिम बीमा, प्रकोप जोखिम वित्त व्यवस्थापन, बीमा क्षेत्रका चुनौती तथा अवसर, लघुबीमाको महत्त्व र बीमाको पहुँच विस्तारमा डिजिटल प्रविधिको विकास तथा प्रयोगलगायतका विषयहरूमा समेत सम्मेलनमा विस्तृत छलफल भएको थियो । सम्मेलनमा नेपाललगायत विभिन्न ४४ देशका बीमा क्षेत्रका नियामक निकाय, विभिन्न सरकारी निकाय, विकास साभेदार, गैरसरकारी संस्था र बीमा क्षेत्रका विज्ञहरू गरी २७० जना सहित करिब ५०० जनाको सहभागिता रहेको थियो ।

(ङ) Global Money Week, 2025

'Think before follow, wise money tomorrow' भन्ने नाराका साथ ग्लोबल मनी विक, २०२५ (Global Money Week, 2025) को १३ औँ श्रृङ्खला नेपालमा पनि मनाइएको छ । बालबालिका र युवामा वित्तीय साक्षरता अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यका साथ Organization of Economic Cooperation and Development (OECD) को संयोजनमा हरेक वर्ष मार्च १७ देखि २३ सम्म Global Money Week मनाउने गरिएको छ ।

Global Money Week, 2025 का अवसरमा मिति २०८१ साल चैत ४ गते नेपाल राष्ट्र बैंक, नेपाल बीमा प्राधिकरण र नेपाल धितोपत्र बोर्डको संयोजनमा काठमाडौँमा वित्तीय साक्षरतासम्बन्धी प्रभातफेरि कार्यक्रम आयोजना गरिएको थियो ।

कार्यक्रममा नेपाल राष्ट्र बैंक, नेपाल बीमा प्राधिकरण र नेपाल धितोपत्र बोर्डका पदाधिकारी तथा कर्मचारीहरूका साथै नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज, नेपाल स्टक ब्रोकर्स एसोसिएसनलगायत वित्तीय क्षेत्रका विभिन्न संस्थाका पदाधिकारी तथा कर्मचारीहरूको सहभागिता रहेको थियो ।

(च) FeMa Meter सम्बन्धी वर्कशप

प्राधिकरणले लैङ्गिक समावेशिता सम्बन्धमा अध्ययन गर्ने उद्देश्यले Access to Insurance Initiative (A2ii) सँगको सहकार्यमा तयार पारेको FeMa Meter कार्यान्वयनमा ल्याई बीमकहरूबाट तथ्याङ्क संकलन गरी अध्ययन गरेको छ । यस अध्ययनको उपलब्धी छलफल गरी आगामी दिनमा अवलम्बन गर्ने कार्यहरू तयार गर्नका लागि A2ii का पदाधिकारीहरूको समुपस्थितिमा प्राधिकरणले वैशाख २२ गते प्राधिकरणका सम्बन्धित शाखाका प्रमुखहरूसँग र वैशाख २३ गते बीमकहरूसँग अन्तर्क्रिया कार्यक्रम आयोजना गरेको थियो । उक्त कार्यक्रममा प्राप्त राय सुझावका आधारमा प्राधिकरणले Gender Action Plan तयार गरी कार्यान्वयन गर्न आवश्यक सुझाव प्राप्त भएको थियो । यस कार्यक्रमले नेपाली बीमा बजारमा लैङ्गिक समावेशिता र त्यसको महत्त्वतर्फ सबैको ध्यानाकर्षण गर्ने विश्वास लिएको छ ।

१०. प्रदेश र स्थानीय तहमा बीमासम्बन्धी अन्तरक्रिया

प्राधिकरणले बीमासम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यले प्रदेश तथा स्थानीय तहहरूमा बीमा सचेतना कार्यक्रम सञ्चालनलाई निरन्तरता दिंदै आएको छ । त्यस क्रममा प्राधिकरणको केन्द्रीय कार्यालयका साथै प्रदेश कार्यालयहरूबाट प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, बीमा कम्पनीका प्रदेश तथा शाखा कार्यालयका कर्मचारी, उद्योगी व्यवसायी, प्रहरी, यातायात व्यवसायी, विद्यार्थीलगायत सरोकारवालाहरूसँग बीमासम्बन्धी अन्तरक्रिया एवम् छलफल कार्यक्रम आयोजना गरिएका छन् ।

चालु आ.व. ०८१/८२ मा प्राधिकरणका प्रदेश कार्यालयबाट सम्पन्न भएका कार्यहरू

प्राधिकरणले बीमाको पहुँच ग्रामीण भेगका बस्तीहरू सम्म विस्तार गर्ने, जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने, बीमाको आवश्यकता तथा महत्त्वलाई बुझाउने र बीमा सेवालाई सर्वसुलभ र थप प्रभावकारी बनाउने उद्देश्यले देशको छ वटा प्रदेशमा नियमनकारी निकायको उपस्थितिका लागि प्रदेश कार्यालयको स्थापना गरी सञ्चालन गरेको छ । प्राधिकरणका प्रदेश कार्यालयहरूले अनुगण, निरीक्षण, उजुरी, अभिकर्ता परिक्षालगायतका प्रशासनिक कार्यका साथै, प्रदेश सरकार, स्थानीय तह तथा विभिन्न सरोकारवाला निकायहरूसँग बीमा सचेतनासम्बन्धी अन्तरक्रिया कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिंदै आएका छन् ।

१. कोशी प्रदेश कार्यालय

प्राधिकरणको कोशी प्रदेश कार्यालयले यस आ.व.को बजेट तथा कार्यक्रम अनुसार तयार गरिएका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिइएको छ । गत वर्ष जस्तै यस आ.व.मा पनि कोशी प्रदेश सरकार, स्थानीय तह, विद्यार्थी तथा शिक्षक, आर्थिक पत्रकार, बीमा मध्यस्थकर्ता, कोशी प्रदेशमा सञ्चालनमा रहेका बीमकका प्रदेश तथा शाखा प्रमुखलगायतका कर्मचारी, उद्योग वाणिज्य संघलगायतका सरोकारवाला निकायसँग ३४ वटा अन्तरक्रिया कार्यक्रम सम्पन्न गरेको छ । त्यसै

गरी कोशी प्रदेशमा सञ्चालित बीमकका शाखा कार्यालयको नियमित रूपमा स्थलगत अनुगमन तथा निरीक्षण समेत गर्दै आइरहेको छ र कार्यालयमा आएका गुनासो तथा उजुरीहरूलाई दर्ता गर्ने, दुवै पक्ष बीचमा मध्यस्थता गर्दै मेलमिलाप गराउने तथा मेलमिलाप हुन नसकेका उजुरीहरूलाई केन्द्रीय कार्यालयमा पठाउने कार्य गर्दै आइरहेको छ ।

२. मधेश प्रदेश कार्यालय

मधेश प्रदेश कार्यालयले कार्यालयका दैनिक प्रशासनिक कार्यका अतिरिक्त यस आ.व.मा तोकिएका बीमा सचेतनासम्बन्धी अन्तरक्रिया तथा छलफल कार्यक्रम समेत गर्दै आएको छ । विगत वर्षमा जस्तै यस आ.व.मा पनि प्रदेशका स्थानीय तह, उद्योग वाणिज्य संघ, आर्थिक पत्रकार, विद्यार्थी तथा शिक्षक, नेपाल प्रहरी तथा ट्राफिक प्रहरी र यातायात व्यवसायी, बीमकका प्रदेश प्रमुख तथा शाखा प्रमुख, बीमा मध्यस्थकर्तालगायतका सरोकारवाला निकायसँग गरी हालसम्म जम्मा ३१ वटा कार्यक्रम सम्पन्न भएका छन् । त्यसका साथै, होडिङ बोर्ड राख्ने, चेतनामूलक सन्देशसहितको रेडियो तथा टेलिभिजन मार्फत बीमाको प्रचार प्रसार गर्ने, मेला महोत्सवमा प्राधिकरणको स्टल राखी बीमाको प्रचार प्रसार गर्ने लगायतका कार्य गर्दै आइरहेको छ भने बीमकका शाखा कार्यालयको नियमित रूपमा निरीक्षण समेत गर्दै आइरहेको छ । त्यसै गरी बीमक तथा बीमितबीच दाबी भुक्तानी तथा अन्य कुनै बीमासम्बन्धी गुनासो तथा उजुरी आएमा दर्ता गर्ने तथा दुवै पक्ष भिकाई छलफल गर्ने र मेल मिलाप हुन नसके केन्द्रीय कार्यालय पठाउने कार्य समेत निरन्तर रूपमा गर्दै आइरहेको छ ।

३. लुम्बिनी प्रदेश कार्यालय

प्राधिकरणको लुम्बिनी प्रदेश कार्यालयले यस आ.व.को बजेटमा तोकिए बमोजिमका कार्यक्रम तथा आफ्नै पहलमा बीमा क्षेत्रको विस्तारमा सहयोग पुग्ने कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिई दैनिक प्रशासनिक कार्य सञ्चालनलाई निरन्तरता दिएको छ । यस वर्ष पनि विगतमा जस्तै लुम्बिनी प्रदेश सरकार, स्थानीय तहहरू, उद्योग वाणिज्य संघ, बीमा मध्यस्थताकर्ता, आर्थिक पत्रकार, नेपाल प्रहरी, ट्राफिक प्रहरी तथा यातायात व्यवसायी, विद्यालय तथा कलेजमा अध्ययनरत विद्यार्थी र बीमकका प्रदेश प्रमुखहरू तथा शाखा प्रमुखहरूलगायत सरोकारवाला निकायसँग कुल ३८ वटा अन्तरक्रिया कार्यक्रम सम्पन्न गरेको छ भने औद्योगिक व्यापार मेला बुटवलमा समेत स्टल राखेर बीमाको प्रचार तथा प्रसारलाई निरन्तरता दिएको छ । त्यसैगरी, ११ वटा बीमकहरूको शाखा कार्यालयहरूको स्थलगत निरीक्षण समेत गरेको छ र बीमक तथा बीमितबीच दाबी भुक्तानी तथा अन्य कुनै बीमासम्बन्धी गुनासो तथा उजुरी आएमा दर्ता गर्ने तथा दुवै पक्ष भिकाई छलफल गर्ने र मेलमिलाप हुन नसके केन्द्रीय कार्यालय पठाउने कार्य गर्दै आइरहेको छ ।

४. गण्डकी प्रदेश कार्यालय

प्राधिकरणको गण्डकी प्रदेश कार्यालयले दैनिक प्रशासनिक कार्य सञ्चालनका साथै यस आ.व.को बजेटमा तोकिए बमोजिमका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिइएको छ । यस आ.व.मा स्थानीय तह, विद्यार्थी तथा शिक्षक, पत्रकार, बीमा मध्यस्थकर्ता, गण्डकी प्रदेशमा सञ्चालित बीमकका प्रदेश तथा शाखा प्रमुखलगायतका कर्मचारी, उद्योग वाणिज्य संघसँग, नेपाल प्रहरी, ट्राफिक प्रहरी तथा यातायात व्यवसायीलगायतका सरोकारवाला निकायसँग कुल ३१ वटा

अन्तरक्रिया कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ । त्यसैगरी, यस कार्यालयबाट १५ वटा बीमकहरूको शाखा कार्यालयको स्थलगत निरीक्षण समेत भएको छ । यसका साथै, बीमक तथा बीमितबीच दाबी भुक्तानी तथा अन्य कुनै बीमासम्बन्धी गुनासो तथा उजुरी आएमा दर्ता गर्ने तथा दुवै पक्ष भिकाई छलफल गर्ने र मेलमिलाप हुन नसके केन्द्रीय कार्यालय पठाउने कार्य गर्दै आइरहेको छ ।

५. कर्णाली प्रदेश कार्यालय

प्राधिकरणको कर्णाली प्रदेश कार्यालयले नियमित प्रशासनिक कार्यका साथै बीमा सचेतना तथा वित्तीय साक्षरता मार्फत बीमाको महत्त्व तथा आवश्यकतासम्बन्धी जानकारी दिन आफ्नो वार्षिक कार्यक्रमअनुसार विभिन्न कार्यक्रम गरेको छ । कर्णाली प्रदेशका स्थानीय तह, आर्थिक पत्रकार, विद्यालय तथा कलेज, उद्योग वाणिज्य संघ, जिल्ला प्रहरी, ट्राफिक प्रहरी तथा यातायात व्यवसायी र बीमा अभिकर्ता लगायत सरोकारवाला निकायसँग बीमा सम्बन्धमा अन्तरक्रिया तथा छलफल कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ भने बीमकका शाखा कार्यालयहरूको नियमित रूपमा स्थलगत निरीक्षण समेत भएको छ । त्यसका साथै, बीमक तथा बीमितबीच दाबी भुक्तानी तथा अन्य कुनै बीमासम्बन्धी गुनासो तथा उजुरी आएमा दर्ता गर्ने तथा दुवै पक्ष भिकाई छलफल गर्ने र मेलमिलाप हुन नसके केन्द्रीय कार्यालय पठाउने कार्य गर्दै आइरहेको छ ।

६. सुदूर पश्चिम प्रदेश कार्यालय

सुदूर पश्चिम प्रदेश कार्यालयले बीमाको विकास तथा प्रवर्द्धनका लागि आफ्नो वार्षिक कार्यक्रमअन्तर्गत प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, विद्यार्थी तथा शिक्षक, बीमा मध्यस्थताकर्ता, आर्थिक पत्रकार, बीमकका प्रदेश कार्यालय प्रमुख, उद्योग वाणिज्य संघ लगायतका सरोकारवाला निकायसँग २५ वटा बीमासम्बन्धी छलफल तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम सम्पन्न गरेको छ । त्यसैगरी, २ वटा मेला तथा महोत्सवमा समेत स्टल राखी बीमाको प्रचार प्रसार तथा विकास र प्रवर्द्धन गरेको छ भने चेतनामूलक रेडियो कार्यक्रम, विभिन्न ठाउँहरूमा चेतनामूलक शिक्षासहितको होडिड बोर्डहरू राख्ने समेतका कार्य गर्दै आएको छ । यसका साथै, बीमक तथा बीमितबीच दाबी भुक्तानी तथा अन्य कुनै बीमासम्बन्धी गुनासो तथा उजुरी आएमा दर्ता गर्ने तथा दुवै पक्ष भिकाई छलफल गर्ने र मेलमिलाप हुन नसके केन्द्रीय कार्यालय पठाउने कार्य गर्दै आइरहेको छ । त्यस्तै, यस आव.मा ११ वटा बीमकका शाखा कार्यालयहरूको नियमित रूपमा स्थलगत निरीक्षण समेत भएको छ ।

अन्त्यमा, जोखिम व्यवस्थापन गर्ने महत्त्वपूर्ण वित्तीय औजारका रूपमा 'बीमा' रहेको छ । मानव जीवन तथा सम्पत्तिमा कुनै पनि समयमा आइपर्ने जोखिमका कारण सिर्जना हुने आर्थिक क्षतिको क्षतिपूर्ति बीमाबाट प्राप्त हुन्छ । तसर्थ, सरकारी भवन तथा सम्पत्ति, सांस्कृतिक सम्पदाहरू र निर्माण सम्पन्न भएका पूर्वाधार आयोजनाहरूका साथै नागरिकहरूका घर, सम्पत्ति, व्यवसाय लगायतको बीमा गरी आर्थिक सुरक्षण गर्नु आवश्यक छ । बीमा गरेपछि भूकम्प, आगलागी, बाढी, पहिरो लगायतका आकस्मिक रूपमा आइपर्ने विपत्तिका कारण हुने आर्थिक क्षतिको क्षतिपूर्ति बीमा कम्पनीहरूले व्यहोर्ने सुनिश्चित हुन्छ । बीमाको विकास एवम् पहुँच विस्तारमा सरकार, सम्बन्धित निकाय, बीमक लगायत सम्बद्ध सबैको सहकार्य एवम् सहयोग अपरिहार्य छ । सबैको सहयोगबाट नै बीमा क्षेत्रलाई नयाँ उचाईमा पुऱ्याउन सकिन्छ भन्नेमा प्राधिकरण विश्वस्त छ ।

नेपाली खण्ड

Nepali Part

संघीयतामा योजना, बजेट र राजस्वका अन्तरसम्बन्धका क्षेत्रहरू

डा. दामोदर रेग्मी

पूर्व सचिव, नेपाल सरकार

नेपालको संविधान २०७२ को कार्यान्वयन पश्चात् नेपाल एकात्मक राज्यप्रणालीको परम्परागत स्वरूपबाट परिमार्जित हुँदै संघीय लोकतान्त्रिक राज्यमा रूपान्तरण हुन पुगेको छ । नेपालको संविधानको अनुसार संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको हुने व्यवस्था छ । तीन तहमा रहने वित्तीय अन्तरसम्बन्ध, योजना र बजेट बीचको अन्तर सम्बन्धले सुशासन, विकास र समृद्धि प्राप्तिमा साभ्ता प्रयास परिचालनको आवश्यकता रहन्छ । नेपालको पछिल्लो राजनैतिक परिवर्तनबाट देशले संघीय शासन प्रणाली अवलम्बन गर्न पुगेको छ । अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन अन्तर्गत संघीय इकाइहरूबीच वित्त हस्तान्तरण, खर्च, ऋण, अनुदान, बजेट, राजस्व व्यवस्थापन, वित्तीय सुशासनलगायतका आर्थिक विषयहरू पर्दछन् । तीनै तहका सरकारको व्यवस्थाले तत् तत् सरकारले आफ्नो योजना बजेट तर्जुमा गर्ने, पारित गर्ने र कार्यान्वयन गर्ने दायित्व पनि तत् तत् तहको कार्यक्षेत्र भित्र पर्न गएको छ ।

संघीय संरचनाका तीनै तहका सरकारका योजनाहरूबीच अन्तरंग सम्बन्ध रहनु आवश्यक हुन्छ किनकी योजना समग्र आर्थिक सामाजिक विकासको उद्देश्य पूरा गर्न निश्चित अवधिभित्र हासिल गर्न लिइने

लक्ष्य, नीति, रणनीति तथा कार्यक्रम र त्यस्ता कार्यक्रमलाई कार्यान्वयन गर्नका लागि चाहिने स्रोत साधनको व्यवस्था र सोबाट प्राप्त हुने नतिजा सहितको मार्गदर्शक दस्तावेज हो । बजेट वार्षिक योजनाको कार्यान्वयनको लागि आवश्यक नीति र स्रोत सहितको वार्षिक कार्ययोजना हो । वार्षिक योजना वा बजेट तर्जुमा गर्दा मध्यमकालीन खर्च संरचनासँग पनि तादत्म्यता रहनु आवश्यक हुन्छ । मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्दा बजेटको कार्यान्वयनबाट तीन वर्षमा प्राप्त हुने प्रतिफलको पनि अनुमान गरिन्छ । यसको पहिलो वर्षमा आगामी आर्थिक वर्षको वार्षिक बजेटलाई समावेश गरिन्छ र पछिल्लो दुई वर्षको बजेट प्रक्षेपण गरिन्छ । पहिलो वर्ष बजेट कार्यान्वयन भएपछि नयाँ मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गरिन्छ । यसबाट मध्यमकालीन खर्च संरचनाले बजेट तर्जुमा प्रक्रियालाई बढी यथार्थपरक र वस्तुनिष्ठ बनाउन महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ । दीर्घकालीन सोच अनुरूप आवधिक योजना, आवधिक योजना अनुरूप मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्नुपर्ने र मध्यमकालीन खर्च संरचना अनुरूप वार्षिक विकास कार्यक्रम तर्जुमा गर्नु आवश्यक हुन्छ । वार्षिक विकास कार्यक्रमले बजेट कार्यान्वयनबाट प्रतिफल हासिल गर्न तथा मध्यमकालीन खर्च संरचना र आवधिक योजनाको नतिजा हासिल गर्न सहयोग पुग्दछ । यसको लागि आवधिक योजना र मध्यमकालीन खर्च संरचनाले स्रोतको सुनिश्चितता र प्राथमिकता प्रदान गर्दछ ।

राष्ट्रिय आवधिक योजना, प्रादेशिक आवधिक योजना र स्थानीय तहको आवधिक योजनाको आवश्यकता रहन्छ । राष्ट्रिय स्तरमा आर्थिक सामाजिक नीति, बृहत्तर प्रभाव पार्ने आयोजना, अन्तर प्रदेशलाई जोड्ने आयोजनालगायतका विषयहरू समेटेर नेपाल सरकारले राष्ट्रिय आवधिक विकास योजना तर्जुमा गर्दछ । यस योजनाको आधारमा प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले आ-आफ्नो आवधिक विकास योजना गर्नुपर्दछ । प्रदेश स्तरका आर्थिक सामाजिक नीति, प्रदेश स्तरका आयोजना, आ-आफ्ना प्रदेश भित्रका दुई वा सोभन्दा बढी स्थानीय तहलाई समेट्ने विकास आयोजना इत्यादि विषय समेटेर प्रदेश सरकारले प्रादेशिक आवधिक विकास योजना तर्जुमा गर्नुपर्दछ । प्रदेश र स्थानीय तहले योजना तर्जुमा गर्दा राष्ट्रिय योजनासँग तादात्म्यता कायम गर्नुपर्दछ । स्थानीय तहका आर्थिक सामाजिक नीति र स्थानीय स्तरका आयोजनालगायतका विषय स्थानीय तहको आवधिक योजनाका अन्तर्वस्तुहरू हुन् । स्थानीय तहले योजना तर्जुमा गर्दा राष्ट्रिय योजना र आ-आफ्नो प्रदेश सरकारको आवधिक योजनासँग तादात्म्यता कायम गर्नु पर्दछ । योजनाहरू बीचको यो अन्तरसम्बन्धले संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय क्षेत्रगत सन्तुलन कायम गर्नमा सहयोग गर्दछ ।

हाम्रो जस्तो स्रोत साधनको अभाव रहेको, विकासको चाहना र आवश्यकता अत्यधिक रहेको देशमा सीमित स्रोत साधनलाई अधिकतम प्रतिफल प्राप्त गर्ने क्षेत्रमा लगानी गर्नुपर्ने हुन्छ । शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी, सुरक्षा, भौतिक पूर्वाधार निर्माणका साथै कृषि क्षेत्रको विकास, रोजगारीको सिर्जना, गरिबी निवारण, सन्तुलित र समावेशी विकास जस्ता विषय राज्यको दायित्वभित्र पर्दछन् । यसका लागि योजनाबद्ध विकास र यसका विभिन्न तह र पक्षहरूबीच प्रभावकारी अन्तरसम्बन्धको अति नै आवश्यक हुने गर्दछ ।

सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनमा मध्यमकालीन खर्च संरचनो एक महत्त्वपूर्ण औजार मान्ने गरिन्छ । यसलाई अंग्रेजीमा मिडियम टर्म एक्सपेन्डिचर फ्रेमवर्क अर्थात् एमटीईएफ भनिन्छ । यसले सरकारको वार्षिक बजेटलाई आवधिक योजनासँग र बजेटलाई कार्य सम्पादनसँग जोड्ने गर्दछ यसर्थ मध्यमकालीन खर्च संरचना बजेट र आवधिक योजनाबीचको सम्बन्ध सेतु पनि हो । उपलब्ध सीमित साधन स्रोतलाई राज्य सञ्चालन र विकासका विभिन्न क्षेत्रमा बाँडफाँट गर्ने तीन वर्षीय चक्रिय खर्च संरचना हो । यो आम्दानी र खर्चको अग्रिम योजना हो । यस विधि अन्तरगत खर्चको आम्दानी र खर्चको तीन वर्षे प्रक्षेपण गर्ने गरिन्छ । यो सरकारी खर्च व्यवस्थापन गर्न प्रयोग गरिने एउटा नयाँ अवधारणा पनि हो । सरकारले गर्ने सबै खर्चलाई एउटै थलोमा राखेर प्राथमिकताका आधारमा बाँडफाँड गरी खर्चको उपलब्धि बढाउनु यसको प्रमुख उद्देश्य हो । त्यसैगरी सरकारी खर्चमा पारदर्शिता बढाउनु, खर्च गर्ने निकायलाई जिम्मेवार र जवाफदेही बनाउनु तथा सरकारी खर्चमा वित्तीय अनुशासन कायम गराउनु यसका अन्य उद्देश्यहरू हुन् । बजेट सुधारका उपायहरू अवलम्बन गर्ने सम्बन्धमा मध्यमकालीन खर्च संरचनाको अवधारणा आएको हो ।

मध्यमकालीन खर्च संरचना अन्तर्गत सरकारका क्षेत्रगत प्राथमिकता, नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नको लागि आवश्यक पर्ने खर्च र सोको पूर्तिको लागि आन्तरिक आय, आन्तरिक ऋण, वैदेशिक अनुदान तथा ऋण, आन्तरिक ऋणको त्रिवर्षीय अनुमान गरी समष्टिगत खाका निर्धारण गरिन्छ । यसको अतिरिक्त संघीय खर्च विनियोजन र संघीय संरचनामा नेपाल सरकारले प्रदेश र स्थानीय तहको सरकारलाई उपलब्ध गराउनु पर्ने अनुदान र राजस्व बाँडफाँट सहितको मध्यमकालीन खर्च अनुमानको खाका तयार गरिन्छ । यसरी निर्धारण भएको स्रोतभित्र रहेर मन्त्रालय एवम् निकायले नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनको क्रममा लाग्ने खर्च रकमको अनुमान गर्दछन् ।

मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्दा एकातर्फ तीन वर्षको बजेटको सामान्य पूर्वानुमान सुरुमै गरिन्छ भने बजेटको कार्यान्वयनबाट तीन वर्षमा प्राप्त हुने प्रतिफलको पनि अनुमान गरिन्छ । यस क्रममा पहिलो वर्षमा आगामी आर्थिक वर्षको वार्षिक बजेटलाई समावेश हुन्छ र तत्पश्चातका दुई वर्षको लागि बजेटको प्रक्षेपण गरिन्छ । पहिलो वर्ष बजेट कार्यान्वयन भएपछि पुनः अर्को मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्नुपर्ने हुन्छ । यसरी नयाँ मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्दा जसमा अघिल्लो वर्षको बजेटको प्रगति समीक्षाको आधारमा उक्त समयमा गरिएको दुई वर्षको तत्कालीन प्रक्षेपणलाई परिमार्जन गर्नुपर्ने भएमा परिमार्जन गरी आगामी थप एक वर्षको बजेट प्रक्षेपण गरिन्छ । यसरी चक्रीय हिसाबले प्रत्येक वर्ष तीन वर्षको बजेटको आँकलन गर्ने उद्देश्य मध्यमकालीन खर्च संरचनाले लिएको हुन्छ । मध्यमकालीन खर्च संरचनाले देशको विकासको आवश्यकता, आयोजना कार्यान्वयनको अवस्था, राजस्व र वैदेशिक सहायताको अनुमान समेतका आधारमा प्रत्येक वर्ष परिमार्जन गरिनुपर्ने विषयलाई निरन्तर रूपमा समेटिरहने र तदनुरूप वार्षिक बजेट तर्जुमामा पृष्ठपोषण दिइरहेको हुन्छ । मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मूल उद्देश्य नै बजेट तर्जुमा प्रक्रियालाई बढी यथार्थपरक र वस्तुनिष्ठ बनाउनु, आगामी दिनमा पर्ने

दायित्वको पूर्वानुमान गर्नु र स्रोतको सुनिश्चितताको लागि आवश्यक पर्ने स्रोतको खोजीमा सम्बद्ध सरोकारवालाहरूलाई अभिप्रेरित गराइराख्नु हो ।

संघीय संरचनाका सबै तहले मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गर्नुपर्ने अनिवार्यता रहेको छ । नेपालको संविधानले तीनै तहको आर्थिक कार्यप्रणालीमा व्यवस्था भए अनुरूप राजस्व र व्ययको अनुमानसहित वार्षिक बजेट ल्याउनु पर्ने व्यवस्था गरेको छ । यसै गरी अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ ले नेपाल सरकार तथा प्रदेश र स्थानीय तहले अनिवार्य रूपमा मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा १७ मा नेपाल सरकार, प्रदेश तथा स्थानीय तहले आगामी तीन आर्थिक वर्षमा हुने खर्चको प्रक्षेपणसहितको मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गरी संघीय संसद्, प्रदेश सभा र गाउँ वा नगर सभामा पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । उक्त ऐनको दफा २२(१ख) मा अर्थमन्त्रीले राजस्व र व्ययको अनुमान प्रस्तुत गर्दा मध्यमकालीन खर्च संरचनालाई पनि संलग्न गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको र दफा २२(२) ले प्रदेश तथा स्थानीय तहले ऐन प्रारम्भ भएको तीन वर्षसम्म मध्यमकालीन खर्च संरचना आ-आफ्नो प्राथमिकता र आवश्यकताको आधारमा तय गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ । अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा १७ (२) मा मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ ले मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । यसअनुसार आवधिक योजनाको आधारमा प्रत्येक आर्थिक वर्षमा तीन वर्ष अवधिको मध्यमकालीन खर्च संरचनाको खाका तयार गर्नुपर्ने, प्रत्येक मन्त्रालयले आवधिक योजना र क्षेत्रगत नीति तथा योजनाको आधारमा आगामी तीन आर्थिक वर्षमा हुने खर्चको प्रक्षेपण सहितको मन्त्रालयगत मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गरी पठाउनु पर्ने जस्ता व्यवस्थाहरू रहेका छन् । मध्यमकालीन खर्च संरचनामा आगामी तीन वर्षको समष्टिगत वित्त खाका, बजेट तथा कार्यक्रमको खाका र नतिजाको खाकाको साथै प्रस्तावित आयोजना वा कार्यक्रमको क्रियाकलापगत विवरण, क्रियाकलापको अनुमानित प्रति इकाई लागत, आयोजना वा कार्यक्रम सञ्चालनमा लाग्ने अनुमानित समय तथा सोबाट प्राप्त हुन सक्ने प्रतिफल समेत खुलाई प्रत्येक आयोजना वा कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण गर्नुपर्ने व्यवस्था समेत आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ ले गरेको छ ।

संघीय संरचनामा तीन तहका सरकारहरूबीच वित्त हस्तान्तरण र राजस्वको बाँडफाँड हुने कारणले सबै तहका सरकारका बजेटहरूमा अन्तर सम्बन्ध कायम रहनु स्वभाविकै हो । यसको अतिरिक्त प्रदेश र स्थानीय तहको आन्तरिक आयको क्षमता र खर्चको आवश्यकताको आधारमा दिइने अनुदानहरू पूर्वानुमानयोग्य हुनु आवश्यक छ । संघको वित्त हस्तान्तरणको नीति र राजस्व संकलनको अवस्थाबाट प्रदेश र स्थानीय तहका बजेटहरू प्रभावित हुने गर्दछन् । प्रदेश र स्थानीय तह वैदेशिक सहायता वा आन्तरिक ऋण लिने अवस्थामा छन् छैनन् भन्ने विषयमा संघको सरोकार

रहन सक्दछ । यस पृष्ठभूमिमा संघीय संरचनाका सबै तहहरूको सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन पारदर्शी प्रभावकारी र परिणाममुखी बजेटको माग गर्दछ । यसका लागि तीनै तहको बजेट र मध्यकालीन खर्च संरचना अन्तरसम्बन्धित रहनु आवश्यक हुन्छ । सरकारको नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि लाग्ने खर्चको अनुमान गरी विकासको आवश्यकता र प्राथमिकताका आधारमा कार्यप्रणालीलाई अगाडि बढाई आर्थिक पारदर्शिता र आर्थिक स्थायित्व कायम गर्ने माध्यम बजेट हो । आर्थिक अनुशासन र वित्तीय सुशासन अहिलेको सामयिक आवश्यकता हो । यसको लागि पनि मध्यकालीन खर्च संरचनाले असल सम्बन्ध सेतुको भूमिका निर्वाह गर्न सक्दछ ।

बजेट भनेको सरकारको आम्दानी र खर्चको विवरणसहित सार्वजनिक रूपमा घोषणा गरिने कार्यक्रमहरूको सँगालो हो । बजेट विगत वर्षको आर्थिक अवस्थाको यथार्थ चित्रण र अभिलेखन, चालु आर्थिक वर्षको आर्थिक स्थितिको प्रवृत्ति चित्रण र आगामी आर्थिक वर्षको आर्थिक कार्ययोजनाहरूको प्रक्षेपण समावेश भएको एकीकृत दस्तावेज हो । यो सरकारको राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक घोषणापत्र र कार्यनीतिपत्र पनि हो । बजेट सरकारको वित्तीय नीतिहरूको एकीकृत स्वरूप हो । यो सामान्यतया एक आर्थिक वर्षका निमित्त तर्जुमा गरीएको राजस्व र व्ययको अनुमानित विवरण हो । यसको प्रावधान संविधान वा कानूनद्वारा व्यवस्थित गरिएको हुन्छ । बजेट विधायिकाद्वारा अनुमोदन गरिन्छ । बजेट आर्थिक क्षेत्रको एउटा व्यवस्थापकीय आयाम पनि हो जसको तर्जुमा कार्यपालिकाले गर्दछ यसको स्वीकृति व्यवस्थापिकाबाट हुने गर्दछ र यसले देशको सामाजिक आर्थिक परिवर्तन गर्ने लक्ष्य राखेको हुन्छ । बजेट निर्माण प्रक्रियामा विभिन्न चरणहरू रहेका हुन्छन् जसलाई बजेट चक्र भन्ने गरिन्छ । बजेट चक्रमा तर्जुमा, स्वीकृति, कार्यान्वयन र मूल्यांकन पर्दछन् ।

बजेट सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनको एउटा महत्त्वपूर्ण आयाम पनि हो । प्रभावकारी वित्त व्यवस्थापनले आम्दानीका स्रोतहरूको भरपूर उपयोग गर्ने, वितरणमा प्रभावकारिता ल्याउने र प्रभावकारी खर्च गर्न सक्ने क्षमतामा वृद्धि ल्याउनुको अतिरिक्त वित्तीय जोखिमहरूको पूर्वानुमान गरी जोखिमहरूबाट निम्तिनसक्ने नकारात्मक प्रभावहरूको न्यूनीकरण गर्नमा सहयोग पुऱ्याउँदछ । यसै सन्दर्भमा बजेट प्रभावकारिताको विषय सामयिक बन्ने गर्दछ । बजेटको प्रभावकारिताको चर्चा गर्दा दुइवटा शब्दावलीहरू प्रयोगमा आउने गर्दछन् । विनियोजन दक्षता वा विनियोजन कुशलता र खर्चमा दक्षता वा कुशलता ।

सार्वजनिक खर्च र वित्तीय उत्तरदायित्व अवधारणा अन्तरगत सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापनको समग्र अवस्थाको मापनका लागि ७ आधार स्तम्भ, ३१ वटा सूचकहरू र ९४ उपसूचकहरू निर्माण भएका छन् जसमा आधार स्तम्भ नं. ४ मा नीतिमा आधारित वित्तीय रणनीति र बजेट प्रणालीसम्बन्धी प्रावधानहरू रहेका छन् । यसका सूचकहरूमा समष्टीगत आर्थिक तथा वित्तीय प्रक्षेपण (समष्टीगत आर्थिक प्रक्षेपण, वित्तीय प्रक्षेपण र समष्टीगत वित्तीय संवेदनशीलता विश्लेषण), वित्तीय रणनीति (नीतिगत प्रस्तावहरूको वित्तीय प्रभाव, वित्तीय रणनीति परिपालना, वित्तीय उपलब्धीहरूको प्रतिवेदन), खर्चको बजेट तर्जुमामा मध्यकालीन अवधारणा (मध्यकालीन खर्च

अनुमान, मध्यकालीन खर्चको सिलिंग, रणनीतिक योजना र मध्यकालीन बजेट बीच सामन्जस्यता, बजेट र अधिल्लो वर्षको अनुमान बीच सन्तुलन), बजेट तर्जुमा प्रक्रिया, बजेट तालिका, बजेट तर्जुमा निर्देशिका, व्यवस्थापिका समक्ष बजेट प्रस्तुतीकरण), व्यवस्थापिकाद्वारा प्रस्तावित बजेटको निगरानी र परिनिरीक्षण (बजेट निगरानी र परिनिरीक्षणको क्षेत्र, बजेट निगरानी र परिनिरीक्षणको लागि व्यवस्थापकीय प्रक्रिया, बजेट स्वीकृतिको समय, कार्यकारीद्वारा बजेट संशोधनको लागि नियमको व्यवस्था) रहेका छन् ।

मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्दा तीन वर्षको बजेटको सामान्य पूर्वानुमान सुरुमै गरिन्छ र बजेटको कार्यान्वयनबाट तीन वर्षमा प्राप्त हुने प्रतिफलको पनि अनुमान गरिन्छ । यस क्रममा पहिलो वर्षमा आगामी आर्थिक वर्षको वार्षिक बजेट र तत्पश्चातका दुई वर्षको लागि बजेटको प्रक्षेपण गरिन्छ । नयाँ मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्दा जसमा अधिल्लो वर्षको बजेटको प्रगति समीक्षाको आधारमा उक्त समयमा गरिएको दुई वर्षको तत्कालीन प्रक्षेपणलाई परिमार्जन गर्नुपर्ने भएमा परिमार्जन गरी आगामी थप एक वर्षको बजेट प्रक्षेपण गरिन्छ । मध्यमकालीन खर्च संरचनाले देशको विकासको आवश्यकता, आयोजना कार्यान्वयनको अवस्था, राजस्व र वैदेशिक सहायताको अनुमान समेतका आधारमा प्रत्येक वर्ष परिमार्जन गरिनुपर्ने विषयलाई निरन्तर रूपमा समेटिरहने र तदनुरूप वार्षिक बजेट तर्जुमामा पृष्ठपोषण दिइरहेको हुन्छ । मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मूल उद्देश्य नै बजेट तर्जुमा प्रक्रियालाई बढी यथार्थपरक र वस्तुनिष्ठ बनाउनु, आगामी दिनमा पर्ने दायित्वको पूर्वानुमान गर्नु र स्रोतको सुनिश्चितताको लागि आवश्यक पर्ने स्रोतको खोजीमा सम्बद्ध सरोकारवालाहरूलाई अभिप्रेरित गराइ राख्नु हो । मध्यमकालीन खर्च संरचनाको नियमित तयारी र यसको सही अनुसरणले बजेटको विनियोजन कुशलता कायम गर्नमा सहयोग गर्दछ ।

बजेट तर्जुमाको क्रममा स्रोत अनुमान, सीमा निर्धारण र राजस्व परामर्श समितिको प्रभावकारी भूमिकाले बजेटको विनियोजन कुशलतामा सहजीकरण गर्दछ । यसको आधारमा मन्त्रालयहरूले बजेटको सीमा र बजेट तर्जुमाको लागि मार्गदर्शनको सही अनुसरण हुनु आवश्यक हुन्छ । मन्त्रालयहरूले चालू तथा पूँजीगत खर्च र वित्तीय व्यवस्थाको लागि बजेट प्रस्ताव गर्दा त्यस्तो खर्च सिर्जना गर्ने आधार र कारण सहितको पुष्ट्याई, आवश्यक नीति, कानून, सन्धि, सम्झौतामा उल्लिखित विवरण, खर्च मापदण्ड तथा सामाजिक कार्यक्रमको लागि संगठनको उद्देश्य अनुरूप राज्यको प्राथमिकता, लक्ष्य तथा प्रतिफल प्राप्त हुने विवरण सहितको पुष्ट्याई, नयाँ योजना तथा कार्यक्रमको लागि बजेट प्रस्ताव गर्दा पूँजीगत प्रकृतिको भए स्वीकृत सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदनको आधारमा आगामी वर्ष खर्च हुन सक्ने रकमको प्राविधिक र आर्थिक पुष्ट्याई, सम्भाव्यता अध्ययन भई स्वीकृत भइसकेका तथा क्रमागत रूपमा कार्यान्वयनमा रहेका आयोजनाको हकमा क्रमागत आयोजना स्वीकृतिको विवरण, खरिद योजनासहित आयोजना तथा कार्यक्रमको प्रस्ताव गरिदिनाले विनियोजन यथार्थपरक बन्न पुग्दछ । बजेट तर्जुमाको यो चरणले बजेट विनियोजनलाई माग पक्ष र आपूर्ति पक्षको चाहना सँग सामन्जस्यता कायम गर्न सहयोग गर्दछ ।

बजेट तर्जुमा गर्दा संविधानले प्रत्याभूति गरेका मौलिक हकहरू, राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्व, विभिन्न क्षेत्रगत नीतिहरू, संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका आबधिक योजनाहरू, देशले अन्तर्राष्ट्रिय तहमा जनाएका प्रतिवद्धताहरूलाई सम्बोधन गर्नु आवश्यक हुन्छ । आवधिक योजनाहरूले निर्धारण गरेको सोच, उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति, नतिजा खाका तथा कार्यक्रमलाई आधार बनाई विकास आयोजना तथा कार्यक्रम प्रस्ताव गर्नु आवश्यक हुन्छ । यसले नीतिगत निरन्तरता दिनमा सहयोग गर्दछ । निर्माणाधीन तथा अधुरा र मर्मत सम्भार गरी सञ्चालन गर्न सकिने आयोजना तथा कार्यक्रमहरूलाई बजेट छुट्याइसकेपछि मात्र नयाँ आयोजनामा रकम विनियोजन गर्ने परिपाटीले आयोजनाहरू अलपत्र बन्न पाउदैनन् । बहुवर्षीय आयोजनाहरू र स्रोत सुनिश्चितताको आवश्यक पर्ने आयोजनाहरूले यो मर्यादा र मध्यमकालीन खर्च संरचनाको दायराको अनुसरण गर्नु आवश्यक हुन्छ । आयोजना तथा कार्यक्रम छनौट गर्दा महिला, दलित, पिछडिएको समुदायलाई प्रत्यक्ष लाभ पुग्ने एवम् रोजगारमूलक कार्यक्रमहरूमा प्राथमिकता दिने, रोजगारी अभिवृद्धि गर्ने, उत्पादन वृद्धि गर्ने तथा क्षमता अभिवृद्धिका कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूलाई प्राथमिकता दिने, गरिबी न्यूनीकरण, सुशासन प्रवर्द्धन, वातावरण संरक्षण, लैंगिक समानता तथा समावेशी विकासमा सहयोग पुऱ्याउने आयोजना तथा कार्यक्रमहरू छनौट गर्नु आवश्यक हुन्छ । प्रस्तावित बजेटलाई लैंगिक उत्तरदायी बजेट, गरिबी न्यूनीकरण उन्मुख बजेट, जलवायु परिवर्तन बजेटका लागि निर्धारित सूचकको प्रयोगले तत् क्षेत्रमा बजेटको योगदान र प्रभावकारिता मापनमा सहयोग पुऱ्याउँदछ ।

संघीय संरचनामा तीनै तहका बजेटहरूबीच अन्तरआवद्धता र समन्वय बजेट तर्जुमा प्रक्रियाको अर्को महत्त्वपूर्ण विषय हो । तीनै तहबीच समानीकरण, सशर्त, समपूरक र विशेष गरी चार प्रकारका अनुदानहरूको समन्यायिक वितरण र राजस्व तथा रोयल्टी बाँडफाँडको वित्तीय अन्तरसम्बन्ध रहेको हुन्छ । यो वित्तीय अन्तरसम्बन्ध स्रोतहरूको हस्तान्तरण सँग मात्र सम्बन्धित छैन विनियोजन दक्षता वृद्धिमा पनि अन्तरसम्बन्धको माग गर्दछ । बजेटको प्रभावकारी विनियोजनले बजेटको कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता ल्याउँदछ र यसको नतिजा मापनमा समेत सहयोग गर्दछ । बजेटको विनियोजन कुशलताको लागि संविधान आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐनका प्रावधानहरूको अनुसरण, अपनाउनुपर्ने प्रक्रियाहरूमा पारदर्शिताको आवश्यकता रहन्छ ।

वित्तीय संघीयतामा सबै तहका सरकारहरूको बीचमा स्रोतहरूको बाँडफाँट हुने गर्दछ । वित्तीय संघीयताले माथिल्लो तहको सरकारसँग रहेको वित्तीय स्रोतलाई वित्त हस्तान्तरण, विभिन्न अनुदानहरूको उपलब्धता, राजस्वको बाँडफाँट र आन्तरिक राजस्व संकलनको अधिकारको सुनिश्चितता गरेको हुन्छ । स्रोतको हस्तान्तरणले मूलतः वित्तीय समानताको अवधारणा लिएको हुन्छ । वित्त हस्तान्तरणले निम्न सिद्धान्त अनुरूप वित्त हस्तान्तरण हुनुपर्ने मान्यता राख्दछः समतामूलक वितरणको सिद्धान्त, आवश्यकताको सिद्धान्त, समान अवसरको सिद्धान्त, निष्पक्षताको सिद्धान्त, स्वच्छताको सिद्धान्त, सामर्थ्यताको सिद्धान्त र पूर्वानुमानको सिद्धान्त ।

वित्तीय समतालाई प्रवर्द्धनको लागि सरकारी वित्तहरूको हस्तान्तरण गर्ने गरिन्छ जसमा अनुदानहरूको हस्तान्तरण र राजस्व बाँडफाँट पर्ने गर्दछ । नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकता र राजस्वको क्षमताको आधारमा राष्ट्रिय प्राकृतिक श्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिसमा प्रदेश र स्थानीय तहलाई वित्तीय समानीकरण अनुदान दिने गर्दछ । यसै गरी प्रदेशले नेपाल सरकारबाट प्राप्त अनुदान र उठेको राजस्वलाई प्रदेश भित्रका स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकता र राजस्वको क्षमताको आधारमा वित्तीय समानीकरण अनुदान दिने गर्दछ । नेपाल सरकारले प्रदेश वा स्थानीय तहलाई कुनै योजना कार्यान्वयन गर्नका लागि आवश्यक शर्त तोकी अनुदान दिने गर्दछ । यसै अनुरूप प्रदेशले पनि प्रदेश कानून बमोजिम स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान दिने गर्दछ ।

नेपालको संविधानको धारा ६० ले राजस्व संकलन र परिचालनको अधिकार संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको हुने व्यवस्था गरेको छ । संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले आफ्नो आर्थिक अधिकारक्षेत्र भित्रको विषयमा कर लगाउन र ती स्रोतहरूबाट राजस्व उठाउन सक्ने व्यवस्था गरेको छ तथा साभ्ना सूचीभित्रको विषयमा र कुनै पनि तहको सूचीमा नपरेका विषयमा भने कर लगाउने र राजस्व उठाउने व्यवस्था नेपाल सरकारले निर्धारण गरे बमोजिम हुने व्यवस्था छ । नेपाल सरकारले संकलन गरेको राजस्व संघ, प्रदेश र स्थानीय तहलाई न्यायोचित वितरण गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने र संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच राजस्वको बाँडफाँड गर्दा सन्तुलित र पारदर्शी रूपमा गर्नुपर्ने व्यवस्था संविधानको अर्को राम्रो पक्षको रूपमा रहेको छ । यी प्रावधानहरूले संघीय संरचनाका हरेक तहमा श्रोतको सुनिश्चितता हुन पुगेको छ ।

आन्तरिक मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्तःशुल्क संकलन गर्ने जिम्मा संघीय सरकारको अधिकार क्षेत्र परेको भए तापनि यी अभिवृद्धि करहरू र प्राकृतिक श्रोतको रोयल्टी तीनै तहका सरकारहरूबीच बाँडफाँट हुने गर्दछ ।

तीनै तहका सरकारहरूले गर्ने सबै प्रकारका आम्दानीहरू सम्बन्धित सञ्चित कोषमा जम्मा हुनुपर्ने व्यवस्था संविधानको भाग १० संघीय आर्थिक प्रणाली, भाग १६ को प्रदेश आर्थिक प्रणाली र भाग १९ को स्थानीय आर्थिक प्रणालीमा जम्मा गरिनु पर्ने व्यवस्था रहेको छ । अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ ले बाँडफाँट हुनुपर्ने राजस्व सिधै सञ्चित कोषमा जम्मा नभै सुरुमा सम्बन्धित विभाज्य कोषमा जम्मा हुने र तत्पश्चात तोकिएको दर र सूत्रको सीमा भित्र रही सम्बन्धित तहको सञ्चित कोषमा हस्तान्तरित हुने गर्दछ । मूल्य अभिवृद्धि कर र आन्तरिक उत्पादनबाट उठेको अन्तःशुल्क र संघीय कानून बमोजिम प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टी तीनै तहमा बाँडफाँट हुने गर्दछ । मूल्य अभिवृद्धि कर र आन्तरिक उत्पादनबाट उठेको अन्तःशुल्कको ७० प्रतिशत संघमा र बाँकी पन्ध्र-पन्ध्र प्रतिशत प्रदेश र स्थानीय तहहरूमा बाँडफाँट हुने गर्दछ । यसैगरी संघीय कानून बमोजिम प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टीको ५० प्रतिशत संघमा र बाँकी पच्चीस-पच्चीस प्रतिशत सम्बन्धित प्रदेश र स्थानीय सम्बन्धित तहमा बाँडफाँट हुने गर्दछ ।

यसका लागि नेपाल सरकार, प्रदेश र स्थानीय तहबीच मूल्य अभिवृद्धि कर र आन्तरिक उत्पादनबाट उठेको अन्तःशुल्क रकम बाँडफाँट गर्न नेपाल सरकारले एक संघीय विभाज्य कोष खडा गरी त्यस्तो रकम सो कोषमा जम्मा हुने गर्दछ ।

यसरी संघीय विभाज्य कोषमा जम्मा भएको रकममध्ये सत्तरी प्रतिशत नेपाल सरकारलाई, पन्ध्र प्रतिशत प्रदेशलाई र पन्ध्र प्रतिशत स्थानीय तहलाई बाँडफाँट हुने गर्दछ । नेपाल सरकार, प्रदेश र स्थानीय तहबीच बाँडफाँट गरिने रकममध्ये नेपाल सरकारले प्राप्त गर्ने रकम संघीय सञ्चित कोषमा दाखिला गरिने र प्रदेशहरू तथा स्थानीय तहहरूलाई प्राप्त हुने रकम नेपाल सरकारले प्रदेश विभाज्य कोष र स्थानीय विभाज्य कोष खडा गरी त्यस्तो कोषमा सो रकम जम्मा हुने गर्दछ ।

प्रदेश विभाज्य कोष र स्थानीय विभाज्य कोषमा जम्मा भएको रकम संविधान र अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को अधीनमा रही राष्ट्रिय प्रकृतिक स्रोत तथा आयोगले निर्धारण गरेको आधार र ढाँचा बमोजिम प्रत्येक प्रदेश र स्थानीय तहलाई बाँडफाँट हुने गर्दछ । बाँडफाँटबाट प्रत्येक प्रदेशले प्राप्त गर्ने रकम सम्बन्धित प्रदेश सञ्चित कोषमा र प्रत्येक स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने रकम सम्बन्धित स्थानीय सञ्चित कोषमा जम्मा हुने गरी मासिक रूपमा उपलब्ध हुने गर्दछ । यसरी बाँडफाँट हुने रकम आर्थिक वर्षको अन्तिम महिनामा हिसाब मिलान हुने गर्दछ ।

नेपाल सरकार, प्रदेश र स्थानीय तहबीच संघीय कानून बमोजिम प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टीको बाँडफाँट गर्न नेपाल सरकारले एक संघीय विभाज्य कोष खडा गरी त्यस्तो रोयल्टीबाट प्राप्त रकम सो कोषमा जम्मा गर्दछ ।

संघीय विभाज्य कोषमा रहेको रोयल्टीको बाँडफाँट नेपाल सरकारले वार्षिक रूपमा गर्ने गर्दछ । यसरी संघीय विभाज्य कोषमा जम्मा भएको रकममध्ये नेपाल सरकारले प्राप्त गर्ने ५० प्रतिशत रकम संघीय सञ्चित कोषमा, प्रदेशले प्राप्त गर्ने २५ प्रतिशत रकम सम्बन्धित प्रदेश सञ्चित कोषमा र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने २५ प्रतिशत रकम सम्बन्धित स्थानीय सञ्चित कोषमा जम्मा हुने गरी उपलब्ध हुने गर्दछ । यसरी बाँडफाँट हुने रोयल्टीको शीर्षकहरूमा पर्वतारोहण, विद्युत, वन, खानी तथा खनिज पानी तथा अन्य प्राकृतिक स्रोत आदि पर्दछन् । नेपाल सरकार, प्रदेश र स्थानीय तहलाई गरिने प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टीको बाँडफाँट राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिसमा नेपाल सरकारले प्रत्येक पाँच वर्षमा पुनरावलोकन गरी नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी हेरफेर गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ ।

संघीय संरचनाको अर्को सकारात्मक पक्ष स्थानीय तहको बजेट निर्माण प्रक्रिया सहभागितमूलक र बटम अप एप्रोच अवधारणामा आधारित छ । संविधानको भाग १९ मा व्यवस्था भएको स्थानीय आर्थिक कार्य प्रणालीले निर्धारण गरेका प्रक्रिया बमोजिम गाउँ कार्यपालिका वा नगर कार्यपालिकाले राजस्व र व्ययको अनुमान पेश गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको छ । संविधानको भाग १९ को दफा २ को उपदफा ३ मा व्यवस्था भएअनुसार गाउँ कार्यपालिका र नगर कार्यपालिकाले प्रत्येक आर्थिक

वर्षको राजस्व र व्ययको अनुमान स्थानीय कानून बमोजिम गाउँ सभा वा नगर सभामा पेश गरी पारित गराउनु पर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा २१ को उपदफा ३ मा व्यवस्था भएअनुसार गाउँ कार्यपालिका र नगर कार्यपालिकाले प्रत्येक वर्ष असार महिनाको दश गतेभित्र आगामी आर्थिक वर्षको राजस्व र व्ययको अनुमान सम्बन्धित गाउँ वा नगर सभामा पेश गर्नु पर्दछ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ७१ को उपदफा १ अनुसार उपाध्यक्ष, उपप्रमुख वा कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिकाको कुनै सदस्यले आगामी आर्थिक वर्षको राजस्व र व्यय (बजेट) को अनुमान कार्यपालिकाबाट स्वीकृत गराई असार दश गतेभित्र सभामा पेश गर्नु पर्दछ । स्थानीय तहको बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमाका सातवटा चरणहरू रहेका छन् । जसमा पहिलोमा संघ तथा प्रदेशबाट वित्तीय हस्तान्तरणको खाका र मार्गदर्शन प्राप्ति, दोस्रोमा श्रोत अनुमान र कुल बजेट सीमा निर्धारण, तेस्रोमा बस्ती/टोल स्तरबाट योजना छनौट, चौथोमा वडा स्तरीय योजना प्राथमिकीकरण, पाँचौँमा एकीकृत बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा, छैठौँमा गाउँ/नगर कार्यपालिकाको बैठकबाट बजेट तथा कार्यक्रम स्वीकृत गरी सभामा पेश गर्ने र सातौँमा गाउँ/नगर सभाको बैठकमा बजेट तथा कार्यक्रम स्वीकृति रहेका छन् । यी सबै चरणहरू मध्ये तेस्रो चरणमा रहेको बस्ती/टोल स्तरबाट योजना छनौट प्रक्रियाले प्रजातान्त्रिक, सहभागितामूलक र मागमा आधारित योजना छनौटलाई प्राथमिकता दिएको छ ।

स्थानीय तहको बजेट तर्जुमा प्रक्रिया तलबाट माथि अर्थात् बटम अप अवधारणामा आधारित छ । स्थानीय तहको बजेट निर्माणको महत्त्वपूर्ण पक्ष भनेको जनताको वस्तीसम्म पुगेर बस्ती टोल स्तरबाट आयोजना तथा कार्यक्रमहरूको छनौट गर्ने व्यवस्था रहनु हो । स्थानीय तहको बजेट तर्जुमाको सातवटा चरणहरू मध्ये तेस्रो चरणमा यस्तो व्यवस्था रहेको छ । यस व्यवस्थाअनुसार प्रत्येक वडामा सम्बन्धित वडाका सदस्यको संयोजनमा वडालाई क्लस्टरमा विभाजन गरी प्रत्येक क्लस्टरमा एक-एक जना वडाका सदस्य आयोजना तथा कार्यक्रमहरूको छनौट गर्न जानुपर्दछ ।

यस क्रममा आ-आफ्नो क्लस्टरमा नागरिक समाजका संस्थाहरू, महिला, आमा समुहहरू, बालकलवहरू, स्थानीय गैर सरकारी संस्थाहरू, सहकारी संस्थाहरू, निजी क्षेत्रका संस्थाहरू जस्ता स्थानीय संघ संस्थाहरूको सक्रिय सहभागिता गराउनु पर्दछ । साथै बालबालिका, महिला, आदिवासी, जनजाती, मधेसी, दलित, अपांग, सीमान्तकृत, पिछडावर्गलगायत सबै समुदायको अर्थपूर्ण उपस्थिती हुने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।

वडाको क्लस्टरमा अर्थात् वस्तीस्तरमा भएको छलफलबाट छनौट भएका आयोजना वा कार्यक्रमहरूको सूची तयार गरी वडा समितिमा पेश गर्नु पर्दछ । टोल बस्तीस्तरबाट प्राप्त आयोजना वा कार्यक्रमहरूलाई विषयक्षेत्र समेत छुट्याई प्राथमिकीकरण गरी सम्बन्धित स्थानीय तहको बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिमा सिफारिस गरी पठाउनुपर्दछ ।

यसरी सिफारिस भएका आयोजना वा कार्यक्रमहरू विषयगत योजना तर्जुमा कार्यसमूह हुंदै एकीकृत बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिले स्रोतको उपलब्धता, आयोजना वा कार्यक्रमहरूले औचित्यताको आधारमा अन्तिम रूप पाउने गर्दछ ।

यसलाई सम्बन्धित स्थानीय तहको कार्यपालिकाले स्वीकृतिपश्चात् गाउँ वा नगर सभामा असार १० गते बजेट भाषण मार्फत पेश गरी सभामा व्यापक छलफल भै सभाको स्वीकृतिपश्चात् कार्यान्वयनमा जाने गर्दछ । स्थानीय तहको बजेट तर्जुमामा भएको यस व्यवस्थाले स्थानीय तहको बजेट तर्जुमा प्रक्रिया मागमा आधारित अर्थात् बटम अप अवधारणामा आधारित भएको देखिन्छ ।

स्थानीय तहको बजेट निर्माणको चरण नं. तीनमा रहेको यो प्रावधानलाई अक्षरशः पालना गरिएमा यसले योजना र बजेट निर्माणमा जन अपेक्षाको वास्तविक सम्बोधन हुने, आयोजना बैंकको निर्माणमा सहयोग पुग्ने र मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारी गर्नमा समेत सहयोग पुग्दछ । चरण नं. तीनमा रहेको यो प्रावधान स्थानीय तहको बजेट निर्माणको लागि आवश्यक त छदैछ यसको अतिरिक्त प्रदेश र नेपाल सरकारले टोल र बस्तीस्तरबाट प्राप्त आयोजना वा कार्यक्रमहरूलाई विषयक्षेत्र समेत छुट्याई प्राथमिकिकरण गरी सम्बन्धित स्थानीय तहको बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिमा सिफारिस भएका आयोजना वा कार्यक्रमहरूलाई आयोजना बैंकको रूपमा समेत प्रयोग गर्न सक्ने संभावना देखिन्छ । आयोजना बैंकमा जति यस्ता आयोजना वा कार्यक्रमहरू समावेश गर्न सकिन्छ त्यति नै बजेट निर्माण प्रभावकारी हुन सक्दछ र यसले बजेटको चक्रीय स्वरूप अर्थात् मध्यमकालीन खर्च संरचना बनाउनमा समेत सहयोग गर्दछ ।

संघीय संरचनाका तीन तहहरू संघ, प्रदेश र स्थानीय तहहरूबीचको योजना, बजेट र राजस्वका अन्तरसम्बन्धहरूले वित्तीय समता प्रवर्द्धन गर्ने तथा स्थानीय र प्रादेशिक आवश्यकता पूरा गर्दै राष्ट्रिय आवश्यकता पूरा गर्नमा सहयोग पुऱ्याउँदछ ।

०००

सन्दर्भ सामग्री

सरकारी बजेट व्यवस्थापन तथा खर्च प्रणाली पुनरावलोकन आयोग (अन्तरिम प्रतिवेदन) २०६६, नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय

रेग्मी, डा. दामोदर (सन् २०२२), शासकीय प्रबन्धका नवीनतम आयामहरू, अक्षरांक प्रकाशन प्रा.लि., काठमाडौं
रेग्मी, डा. दामोदर (२०७९), कौटिल्यको आलोकमा नेपालको भन्सार, प्यासिफिक पब्लिकेसन प्रा.लि., काठमाडौं
Agrawal, Govind Ram (1982), Emerging Concepts of Nepalese Management, CEDA Kathmandu
Bruntland, Gro Harlorm (1991), Sustainable Development : The Challenges Ahead, Olac Stokke ed.

Sustainable Development, Frank Class, London

Gore, Al (1993), From Red Tape To Results, Washington D C US, Government Printing Office

Osborne, David and Ted Gaebler (1992), Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector, Prentice Hall of India, New Delhi

Reconstructing Public Administration after Conflict: Challenges, Practices and Lessons Learned, World Public Sector Report 2010, Department of Economic and Social Affairs, United Nations New York

समस्याग्रस्त बन्दै गएको सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन

जोपीनाथ मैनाली

पूर्व सचिव, नेपाल सरकार

सरकारले नागरिक इच्छा कार्यान्वयन गर्न र सामाजिक न्यायका लागि सार्वभौम शक्ति प्रयोग गरेर ऋण लिने गर्दछ । वित्त व्यवस्थापनमा ऋण दोधारे तरवार हो, जसले राम्ररी उपयोग गर्न सके आर्थिक उपलब्धी दिंदै दिर्घकालमा समृद्धिको निर्माण गर्दछ र मुलुकलाई ऋण लिन नपर्ने अवस्थामा पुऱ्याउँछ, जस्तो कि दक्षिण कोरिया । ऋणलाई व्यवस्थापन गर्न जानिएन भने यो नै वित्तीय पाँसो बन्न गै दिर्घकालमा मुलुक ऋणको चङ्गुलमा पर्दछ जस्तो कि श्रीलङ्का । नेपालले पनि पहिलो आवधिक योजनादेखि नै ऋण लिन थालेको हो । सार्वजनिक ऋणको मात्रा बढेको छ, उपयोग कुशलता भने बढाउन सकिएको छैन । राजनीतिक दलहरू सरकारमा रहँदा ऋण लिन सकेकोमा उपलब्धी हासिल भएको भन्न चुक्दैनन् । तर सरकारबाट बाहिरिएपछि भने यसको धुवाँधार विरोध गर्दछन् ।

सार्वजनिक ऋण लिने वा नलिने, कति लिने, कसरी लिने र उपयोग गर्ने कसरी भन्ने विषयमा लोकतान्त्रिक मुलुकहरूले स्पष्ट दृष्टिकोणसहित नीति बनाउने गरेका छन् । सामान्य अर्थमा भन्दा सार्वजनिक ऋण न्यून वित्त परिचालनको आधार हो । सार्वजनिक आय व्यय दायित्व भुक्तान गर्न अपर्याप्त हुँदा ऋण लिने गरिन्छ । आर्थिक विकासका लागि सरकारलाई

बढी साधनको आवश्यकता पर्न सक्छ तर यो सामान्य आय (कर, शुल्क, मूल्य र अनुदान आदि) बाट पूरा हुन सक्तैन भने सार्वजनिक ऋणमार्फत त्यो आवश्यकता पूरा गरिन्छ । सामान्यतः सार्वजनिक ऋणलाई आन्तरिक र बाह्य गरी दुई वर्गमा वर्गीकरण गरिन्छ । तर समयका आधारमा लामो छोटो ऋण पनि भन्न सकिन्छ । बाह्य ऋण पनि द्विपक्षीय र बहुपक्षीय अनि ब्याजदरका आधारमा सहुलियत र व्यापारिक भनेर वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । नेपालजस्ता मुलुकहरूले सहुलियतपूर्ण बाह्य ऋण लिंदै आएका छन् ।

नेपाल सरकारले सार्वजनिक ऋणलाई देशको द्रुत विकास र आर्थिक स्थायित्व कायम गर्ने उद्देश्यले परिचालन गर्ने दृष्टिकोण राखेको छ । सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन ऐन, २०७९ ले आन्तरिक र बाह्य ऋण लिन सकिने स्पष्ट पारेको छ । आन्तरिक ऋण - नेपाली नागरिक, संगठित संस्था, बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट लिन सकिने र आन्तरिक ऋणको अभिन्न भागका रूपमा रहेको ऋणपत्र (स्टक, प्रमिसरी नोट, बिएरर बण्ड, प्राइम बण्ड, नेपाल राष्ट्र बैंकले जारी गर्ने ऋण पत्र र नेपाल सरकारले राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेको ऋण पत्र) जारी गर्न सक्ने व्यवस्था ऐनले गरेको छ । तहगत सरकारले लिनसक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा प्रत्येक वर्ष बजेट तर्जुमा अघि राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले तोक्ने व्यवस्था गरिएको छ ।

कानूनले वैदेशिक ऋण लिने अधिकार संघीय सरकारलाई दिएको छ भने वैदेशिक ऋण नेपाल सरकारले स्वीकृत गरेको परियोजनामा मात्र लिन सकिन्छ । यस प्रयोजनका लागि विदेशी सरकार, विदेशी सरकारी बैंक वा वित्तीय संस्था, एजेन्सी (बहुराष्ट्रिय संस्था) सँग ऋण लिन सकिन्छ । विदेशी ऋणको सीमा अघिल्लो वर्षको कूल ग्राहस्थ उत्पादनको एक तिहाइ नबढ्ने गरी तोकिएको छ । त्यस्तै नेपाल सरकारले स्वीकृत गरेको परियोजनामा नेपाल सरकारले ऋणको जमानत दिन सक्ने व्यवस्था छ ।

ऋण व्यवस्थापन, अभिलेख, भुक्तानी तालिका निर्माण र भुक्तानीलगायतका कार्य साविकमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले गर्दै आएकोमा २०७९ बाट यही कार्यका लागि सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन कार्यालय नामको विभागीय संरचना स्थापना भएको छ ।

ऋण लिन हुन्छ कि हुन्न भन्ने सन्दर्भमा सधैं बहस र विचार विमर्श हुँदै आएको छ । यस सम्बन्धमा चार प्रकारका अर्थशास्त्रीय दृष्टिकोण रहँदै आएका छन् । पहिलो आवधारणा शास्त्रीय अवधारणा हो । यसलाई एडम स्मिथलगायत शास्त्री अर्थशास्त्रीहरूले विकास गरेका थिए । उनीहरूको मान्यतामा व्यक्तिगत तहमा जस्तै ऋण लिन राम्रो होइन । ऋणले साधन उत्पादनशिल हातबाट अनुत्पादक हातमा पुग्छ ।

दोस्रो अवधारणा जे. एम. किन्सको अवधारणा हो । उनले पहिलो विश्वयुद्ध पछि विश्व अर्थतन्त्रमा देखिएको मन्दीको समयमा उत्पादनका साधलाई रोजगारी दिन वा बेरोजगारीको समस्या समाधान गर्न ऋण लिनुपर्छ भन्ने दृष्टिकोण अघि सारे । उनकाअनुसार सरकारी लगानीका कारण मात्र निजी क्षेत्रले दीर्घकालीन रूपमा रोजगारी सिर्जनाको आधार तय हुन्छ, अल्पकालमा

सरकारी खर्च मात्र रोजगारीको र प्रभावकारी माग सिर्जना गर्ने आधार हो ।

तेस्रो अवधारणा किन्स पछिको (पोष्ट किन्सियन) अवधारणा हो जसलाई ए.पी. लार्नरहरूले अधि सारेको व्यावहारिक वित्तको अवधारणामा लिइन्छ । उनीहरूले अधि सारेको विकास वित्तवादी अवधारणाले निश्चित सीमामा रहेर ऋण लिँदा अर्थतन्त्रमा सकारात्मक प्रभाव पार्ने मान्यता राख्दछन् ।

चौथो अवधारणा समकालीन अवधारणा हो जुन सात मान्यतामा आधारित छ । (क) करको विकल्प, (ख) समष्टिगत आर्थिक स्थिरता, (ग) आपत विपद खर्च, (घ) पूजी निर्माण र उत्पादकत्व वृद्धि (ङ) विकासशील देशमा equity का लागि (च) वैदेशिक ऋणले भुक्तान सन्तुलन, (छ) नयाँ प्रविधि र सीप पनि प्राप्त गर्न, आन्तरिक बजारको माग र आपूर्तिको सन्तुलन । यही अवधारणामा रहेर नेपाललगायतका मुलुकहरूले सार्वजनिक ऋणको अभ्यास गरिरहेका छन् ।

विश्वका मुलुकहरूले ऋण प्राप्त गर्ने तरिका समान छन् । आफ्नो आवश्यकता पूरा गर्न मुलुकहरूले (क) केन्द्रीय बैंकबाट ऋण लिएर, (ख) केन्द्रीय बैंकमा रहेको नगद मौज्जात परिचालन गरेर, (ग) वाणिज्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट ऋण लिएर, (घ) नागरिकहरूबाट ऋण लिएर, (ङ) विदेशी संस्था/सरकारबाट ऋण लिएर, (च) स-साना बचत योजना, (छ) बजारबाट लिइने ऋण र (ज) नयाँ नोट निस्काशन गरेर ऋण परिचालन गर्ने गर्दछन् । धेरैजसो अर्थशास्त्री र मुलुकहरू आन्तरिक ऋणभन्दा बाह्य ऋणलाई महत्त्व दिन्छन् । तर अपवादमा जापान यस विपरीत आन्तरिक ऋणलाई महत्त्व दिन्छ, बाह्य ऋण लिदैन । आन्तरिक ऋण लिएर पनि अल्पविकसित मुलुकहरूलाई सहयोग गरिरहेको छ । आर्थिक सामाजिक विकासको शिखर चुमेको जापान दोस्रो विश्वयुद्धमा आफ्नो पराजयपछि आफूले प्रवाह गर्ने सहयोग विपन्न मुलुकका मानिसको मनजित्न उपयोग गरिरहेको छ र उसका ऋणसम्बन्धी व्यवहार अर्थशास्त्रीय सिद्धान्तलाईभन्दा व्यवहारवादी देखिएका छन् ।

ऋणको बहसमा आउने विषय यसको प्रभावलाई लिएर आउने गर्दछ । सार्वजनिक ऋण दोधारे हतियार भएकाले अर्थतन्त्रमा अल्पकालीन एवम्, दीर्घकालीन सकारात्मक एवम् नकारात्मक असर पर्दछ । पहिलो त क्रयशक्तिमा गिरावट, उपभोगमाथि असर पर्दछ । आन्तरिक ऋणले नागरिकको क्रयशक्ति सरकारमा हस्तान्तरण हुन्छ, यसले लगानी, बचत र प्रभावकारी माग सिर्जनामा प्रभाव पार्दछ । बाह्य ऋणले अर्थतन्त्रमा साधन भित्रिन्छ र यो माग विस्तारको कारण बन्दछ । ऋणको उपयोग राम्रो भएमा सरकारको वित्त र रोजगारीमा देखिनेगरी सकारात्मक प्रभाव पार्दछ । उत्पादन वृद्धिमा सकारात्मक/नकारात्मक प्रभाव पर्दछ, मुद्रास्फिति र मूल्य वृद्धि पनि गराउन सक्छ । सबैभन्दा ठूलो कुरा आन्तरिक ऋणको आयतन बढ्दा क्राउडिङ आउट गरी देखिन्छ । ऋणको प्रभावकारी उपयोग नहुँदा र आन्तरिक ऋणमा धनी व्यक्तिहरू सहभागी हुँदा आर्थिक असमानता विस्तार गरी ऋणको उद्देश्य विपरीत नतिजा देखिनसक्छ । आन्तरिक ऋणले मजदूर, कर्मचारी र निश्चित आय भएका, न्यून आय भएकालाई आर्थिक भार पार्दछ ।

दीर्घकालीन दृष्टिकोणसहित कठोर अनुशासनमा ऋण व्यवस्थापन नगर्दा यसले भविष्यको वित्तीय भार बढाई अर्थतन्त्रमाथि ठूलो गलपासो लाग्ने सम्भावना हुन्छ । टर्की, श्रीलङ्का यसका उदाहरण हुन् । आन्तरिक अशान्ति भएमा मुलुकहरू ऋणको भारमा आर्थिक, राजनैतिक र शासकीय मूल्य चुकाइरहेका छन् ।

विश्वका के विकसित वा विकासशील सबै मुलुकहरूले सार्वजनिक ऋणलाई राष्ट्रिय वित्त व्यवस्थाको महत्त्वपूर्ण विधीका रूपमा अवलम्बन गरेका छन् । ऋण लिँदै सम्पन्न भएका मुलुक पनि छन् भने ऋण लिँदालिँदै ऋणभारमा ग्रस्त भएका मुलुक पनि धेरै छन् । त्यसैले ऋण लिनु आवश्यकता, बाध्यता र उपयोगी सबै हो, अहम् प्रश्न ऋणको उपयोग र आर्थिक विकास हो । गत वर्ष २०२४ को आँकडाअनुसार आर्थिक विकासको शिखर चुमेको जापान कुल गार्हस्थ उत्पादन अनुपातमा २४९.६७ प्रतिशत ऋण लिएको छ । उसको सबैजसो ऋण आन्तरिक हो । उसले त ऋण लिएर विपन्न र विकासशील मुलुकलाई ऋण दिँदै आएको छ । त्यो ऋण पनि अधिकांश ऋण मोचन कोषमा राखेर पुनः ऋणमा नै फिर्ता गरेर विकासशील मुलुकको विकासमा साभेदारी गरिरहेको छ । इटालीले गार्हस्थ उत्पादनको तुलनामा १३४.७९ प्रतिशत ऋण लिएको छ । त्यस्तै महाशक्ति राष्ट्र संयुक्तराज्य अमेरिका, जसलाई अवसरको भूमि भनिन्छ, उसले १२३ प्रतिशत ऋण लिएको छ । फ्रान्सले ११०.६४, बेलायत क्यानाडाले १०६.८, बेलायतले १०१ र जर्मनीले ६२.६६ प्रतिशत ऋण लिएका छन् । यी सबै मुलुक ओइसिडीमा छन् । कोभिड पछि यी मुलुकको ऋण आयतन अलि फराकिलो भएको छ । उदयीमान अर्थतन्त्रका रूपमा चिनिएका भारत तथा चीनले पनि नेपालको तुलनामा गार्हस्थ उत्पादनका अनुपातमा धेरै ऋण लिएका छन् । भारतले कूल गार्हस्थ उत्पादन अनुपातमा ८३.१ र चीनले ९०.१२ प्रतिशत सार्वजनिक ऋण लिइसकेका छन् । एक्काइसौं शताब्दीलाई एसियाको शताब्दी बनाउने अभियानका साभेदार पाँचमध्ये चीन तथा भारत प्रमुख अर्थतन्त्र हुन् ।

अब नेपालको सार्वजनिक ऋणको विश्लेषण गरौं । नेपालका सबै आर्थिक वर्षहरूमा घाटा बजेटहरू अभ्यासमा छन् । न्यूनपूर्तिका लागि सजिलो गरी ऋण लिने गरिँदै आएको छ । चालू आ.व. २०८१/८२ को बजेटको आकार रु. १८६० अर्बमा न्यूनपूर्ति रु. ५४७ अर्बका लागि आन्तरिक ऋण रु. ३३० अर्ब र बाह्य ऋण र रु. २१७ अर्ब संकलन गर्ने प्रस्ताव गरिएको छ । हाल कुल सार्वजनिक ऋण करिब रु. २६७६ अर्ब पुगेको छ । जसमध्ये रु. १३६० अर्ब बाह्य र बाँकी रु. १३१५ अर्ब अन्तरिक छ । प्रतिव्यक्तिका हिसाबमा करिब रु. ९१ हजार नाघेको छ । कुल गार्हस्थ उत्पादनसँग यसको अनुपात ४५.७७ प्रतिशत छ (आन्तरिक २२.२९ प्रतिशत र बाह्य २३.२८ प्रतिशत) छ । नगद व्यवस्थापन सबल नहुँदा पहिलो चौमासिकदेखि नै आन्तरिक ऋण उठाउनु परेको छ ।

के नेपाल सार्वजनिक ऋणबाट आतिनुपर्ने अवस्थामा पुगेको हो ? अन्य मुलुकको तुलनामा कुल सार्वजनिक ऋणको परिमाण धेरै नभएपनि यसको प्रवृत्ति तथा स्वभावका कारण

भने यो नकारात्मक दिशामा गएको देखिन्छ । केही नकारात्मक प्रवृत्तिलाई यसरी उल्लेख गर्न सकिन्छ । पहिलो, बजेट संरचनामा बाह्यभन्दा आन्तरिक ऋणको मात्रा बढ्न थालेको छ । विगत तीन आर्थिक वर्षदेखि यो प्रवृत्ति देखिएकोमा चालू आर्थिक वर्षमा यो फराकिएको छ । चालू आ.व.मा खुद न्यूनपूर्ति रु. ५४७ अर्बमा आन्तरिक ऋण रु. ३३० अर्ब र बाह्य रु. २१७ अर्ब रहेको छ ।

दोस्रो नकारात्मक संकेत, आन्तरिक ऋणले पूँजीगत खर्चलाई उछिन्नुमा देखिएको छ । रु. ३५२ अर्ब प्रस्तावित पूँजीगत खर्च हो, जबकी ऋण दायित्व भुक्तानीमा लागि रु. ३६७ अर्ब विनियोजन छ । तेस्रो, आन्तरिक ऋण उत्पादनशील क्षेत्रमा खर्च भएको छैन । सामान्य शिरोभार खर्च, ऋण भुक्तानी जस्ता प्रतिवद्ध खर्चमा यसको उपयोग भएको छ । चौथो, बाह्य ऋणको उपयोग र प्रशोधन क्षमता सुधार भएको छैन । ढिलो खर्च, खर्चको न्यून गुणस्तर र शोधभर्ना समस्या देखिएका छन् । पाँचौं, बाह्य ऋणको विनिमय भार (एक्सचेन्ज लस) बढ्दो छ । छैठौं, ऋण व्यवस्थापन लागत घटाउन सकिएको छैन । आ.व. २०७७/७८ मा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले गरेका कतिपय वित्तीय सुधारको पहल मध्ये यो पनि थियो । तर यसले पूर्णता पाएन । सातौं, सार्वजनिक ऋणका कारण सरकारको भविष्यमा लागनी गर्ने क्षमता कम हुँदै गएको छ । राजनैतिक लाभका लागि स्वीकृत भएका बहुवर्षीय आयोजनाको खर्च भारले यसलाई अर्को पाटोबाट सघाएको छ । सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन कार्यालयले तर्जुमा गरेको मध्यकालीन रणनीतिअनुसार आ.व. २०८२/८३ मा सार्वजनिक ऋणको मात्रा कुल गार्हस्थ उत्पादनको ४९.७ प्रतिशत पुग्ने अनुमान छ । हालको वित्तीय अभ्यासमा देखिएका कमजोरी छिट्टै समाधान हुने दिशामा नरहँदा ऋणकै कारण मुलुक वित्तीय असन्तुलनमा जाने सम्भावना छ ।

ऋण व्यवस्थापनका अन्य सवालहरू पनि छन् । उल्लेख गरिएका वस्तुगत प्रवृत्तिका साथै नेपालको सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापनमा केही अन्य सवालहरू रहेका छन् जसलाई सम्बोधन गरेर नै ऋण व्यवस्थापनको उद्देश्य पूरा गर्न सकिन्छ । जस्तो कि सार्वजनिक ऋणको परिभाषा पनि साँघुरो छ । सरकारले आन्तरिक तथा बाह्य रूपमा लिएको ऋण मात्र यसमा गणना गरिएको छ । जबकी व्यापक परिभाषाअनुसार सरकार, यसका संरचना, सार्वजनिक संस्थानलगायत सबै एक्स्ट्राबजेटरी निकायको ऋण दायित्व समावेश हुनुपर्नेमा त्यसो भएको छैन भने ऋण जमानतजस्ता सरकारी दायित्व पनि समावेश छैनन् । अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोषले एसडिआर, मुद्रा तथा निक्षेप, ऋण जमानत, कर्जा, बीमा, पेन्सन, विशेषीकृत जमानी स्कीम र अन्य भुक्तानीयोग्य दायित्वलाई ऋणमा समेटेको छ । सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन कार्यालय स्थापनापछि प्रणाली निर्माणको काम भइरहेको छ । लेखाङ्कन, अभिलेखन, प्रतिवेदन र समयतालिका अनुरूप भुक्तानीका कामहरू हुनेगरी महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट विकास भएको प्रणाली हस्तान्तरण भएको छ । तर नेपाल राष्ट्र बैंक, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय र ऋण व्यवस्थापन कार्यालयबीच कार्यमूलक समन्वयको खाँचो छ । कार्यालयमा क्षमता विकासको खाँचो छ ।

विगत केही वर्षदेखि सरकारी कोषले नकारात्मक बचत उपयोग गरिरहेको छ । कुनै समय यसलाई आन्तरिक ऋणका रूपमा मिलान गर्नुपर्ने अवस्था आउन सक्छ । त्यसतर्फ स्पष्ट सोच देखिँदैन । विकासोन्मुख मुलुकले ऋण व्यवस्थापनमा केही साभ्भा समस्याहरू भोग्दै आएका छन्, नेपाल पनि यसबाट अपवाद छैन । जस्तो कि अपर्याप्त र कमजोर पूँजी बजारको विद्यमानता, गैरवित्तीय क्षेत्रको ऋण लिने अवसरको सीमितता, बचतकर्ताको बानी परिवर्तन र राजनैतिक क्षेत्रबाट सतही प्राथमिकता ।

सार्वजनिक ऋणका प्रतिकूल प्रभाव हटाउन सरकारले केही कदमहरू तत्काल चाल्नुपर्ने जरुरी छ । राजस्व आर्जन क्षमता बढाउने (राजस्व प्रशासनको व्यावसायिकता र सदाचारिता बढाएर) आवश्यक छ । राजस्व प्रशासनबाट व्यापक राजस्व चुहावट भएको छ । राजनीति, प्रशासन र व्यापारीबीच हुनसक्ने नेक्सस तोड्ने सावधानीबाट जिम्मेवार क्षेत्र भण्डै बाहिरिएको छ । चालिस प्रतिशतभन्दा बढी अर्थतन्त्र छायामा छ, जसलाई राजस्व लेखाङ्कनले क्याच अप नै गर्न सकेको छैन । चालू खर्च घटाउन खर्च संरचना पुनसंरचित र संगठन संरचना रिइन्जिनियरिङ, भ्यालु रिइन्जिनियरिङ गर्दा पनि सरकारी शिरोभार घटी आन्तरिक ऋण लिन नपर्ने अवस्था ल्याउन सकिन्छ । सबै ऋणलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा मात्र ऋणको उपयोग गर्नु आवश्यक छ । ऋण त कमाउनलाई लिने हो, ऋण तिर्न वा अन्य शिरोभार खर्चका लागि होइन । बाह्य ऋण आयोजना आवद्धित भए पनि आन्तरिक त्यस्तो छैन । बाह्य ऋण पनि राजनैतिक आग्रह र सतहीपनमा गएको छ । जस्तो कि दुई ठूला विमानस्थलमा लगानी त भयो, सहुलियत दिएर पनि त्यसले पूर्ण क्षमता पाउनेमा प्रश्न उठेको छ । भविष्यमाथि भार पार्ने खर्चमा कठोर सावधानी राख्नुपर्छ । सरकारको आकार घटाउने (विभिन्न विकल्प र विधिहरू छन्) काम आक्रमक रूपमा लिनु आवश्यक छ । सरकारी निकायको क्षमता र व्यावसायिक सदाचारिता बढाउनु उत्तिकै जरुरी छ । बढ्दो विकास खर्च धान्न मिक्स फाइनान्सिङ, इनोभेटिभ फाइनान्स अभ्यासमा ल्याउनु पर्छ । यस प्रकारको विधी सावधानीसाथ लिइनु पर्दछ ।

यसर्थ सार्वजनिक ऋण दोधारे हतियार भएकाले आर्थिक प्राविधि दृष्टिकोण र सावधानीसाथ यसलाई परिचालन गर्नुपर्दछ । जस्तो राजनीतिक संस्कृति र कर्मचारीतन्त्रीय दृष्टिकोणबाट यसलाई हलुकाले लिइदा मुलुकले अर्थराजनीतिक मूल्य चुकाउनु पर्दछ र मुलुक यसैका कारण नराम्रो वित्त संस्कृतिमा पुग्छ । त्यसैले स्पष्ट राष्ट्रिय सोच र कडा वित्तीय अनुशासनमा मात्र ऋण व्यवस्थापन गर्नु पर्दछ ।

०००

सरकारी कार्यालय र सङ्गठित संस्थाले लिखित जवाफ तयार गर्ने तरिका र लिखित जवाफमा खुलाउनु पर्ने विषयहरू

पाराश्वर ढुङ्गाना

सचिव, नेपाल सरकार

सारसंक्षेप

रिट निवेदनको सुनुवाइको क्रममा रिट निवेदनमा विपक्षी बनाएका निकाय वा व्यक्तिबाट अदालतमा लिखित जवाफ प्रस्तुत गर्नुपर्ने हुन्छ । लिखित जवाफ लेख्दा त्यस्तो रिट निवेदनको बारेमा पर्याप्त जानकारी राखेर मात्र लेख्नुपर्ने हुँदा यस लेखको सुरुमा रिट निवेदन बारे संक्षिप्त चर्चा गरिएको छ । त्यसपछि लिखित जवाफ कसरी लेख्ने, त्यसको ढाँचा के हुने, लिखित जवाफमा लेख्नुपर्ने मूलभूत विषयहरू र लिखित जवाफ लेख्दा ध्यान दिनुपर्ने विषयहरूमा संक्षेपमा चर्चा गरिएको छ । लिखित जवाफ लेख्न कुनै कानून व्यवसायीलाई जिम्मा दिन पनि सकिन्छ तर कानून व्यवसायी सम्बन्धित कार्यालयको व्यहोरासँग त्यति जानकारी नहुने र कानून व्यवसायीलाई व्यहोरा जानकारी गराई लिखित जवाफ लेखाउन लगाउँदा सबै यथार्थ विषयवस्तु समेटिन नसक्ने संभावना समेत रहने भएकोले त्यसरी कानून व्यवसायीबाट लेखाउनुभन्दा सो सम्बन्धमा आफ्नो कार्यालयबाट भए गरेको व्यहोराको पर्याप्त जानकारी राख्ने सम्बन्धित कर्मचारी र कानून अधिकृतले नै लिखित जवाफको मस्यौदा तयार गर्न उपयुक्त हुन्छ । यसबाट कानून व्यवसायीलाई सरकारले तिर्नुपर्ने खर्च पनि बचत हुन्छ । लिखित जवाफ लेख्न कुनै कठिनाइ

परेमा सम्बन्धित सरकारी वकीलसँग समन्वय गर्न सकिन्छ । यस लेखको उद्देश्य सरकारी कर्मचारीले लिखित जवाफ आफैँले लेख्नका लागि जानकारी दिनु रहेको छ ।

१. रिट निवेदन

रिट कसैको हक अधिकार हनन भएमा खोजिने वैकल्पिक उपचार हो । संविधानले दिएको मौलिक हक, कानूनले प्रदान गरेको कानूनी हक र सार्वजनिक सरोकारको विषयमा यस्तो उपचार अवलम्बन गर्न सकिन्छ । त्यस्तो उपचारको लागि रिट निवेदन दिन सकिन्छ । देहायका विषयमा देहायको अदालतमा रिट निवेदन दिन सकिन्छ:-

कुनै कानून बाँफिएको देखिएमा जुनसुकै नेपाली नागरिकले सर्वोच्च अदालतमा निवेदन दिनसक्छ :-

देहायको कुनै कानून वा त्यसको कुनै भाग संविधान वा देहायको कानूनसँग बाँफिएको देखिएमा बाँफिएको त्यस्तो कानून वा त्यसको बाँफिएको त्यस्तो कुनै भाग बदर घोषित गरी पाउँ भनी कुनै पनि नेपाली नागरिकले सर्वोच्च अदालतमा निवेदन दिन सक्ने व्यवस्था नेपालको संविधानको धारा १३३ को उपधारा (१) मा रहेको छ:-

- नेपालको संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हक उपर अनुचित बन्देज लगाएको वा अन्य कुनै कारणले कुनै कानून संविधानसँग बाँफिएको देखिएमा, वा
- प्रदेश सभाले बनाएको कुनै कानून संघीय संसदले बनाएको कानूनसँग बाँफिएको देखिएमा, वा
- नगरसभा वा गाउँसभाले बनाएको कुनै कानून संघीय संसद वा प्रदेशसभाले बनाएको कुनै कानूनसँग बाँफिएको देखिएमा ।

माथि उल्लेख भएका विषयमा निवेदन परेकोमा सो रिट निवेदनको सुनुवाइ गर्दा सो बमोजिम कुनै कानून वा त्यसको कुनै भाग बाँफिएको देखिएमा सो कानून वा त्यसको कुनै भागलाई प्रारम्भदेखि नै वा निर्णय भएको मितिदेखि अमान्य र बदर घोषित गर्ने असाधारण अधिकार सर्वोच्च अदालतलाई रहेको छ ।

(क) देहायका विषयमा हकद्वारा हुने जुनसुकै व्यक्तिले सर्वोच्च अदालतमा रिट निवेदन दिन सक्छ :-

- ❖ नेपालको संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हकको कसैले हनन वा उल्लङ्घन गरेको अवस्थामा सोको प्रचलनका लागि, वा
- ❖ कुनै कानूनी हक हनन वा उल्लङ्घन भएकोमा त्यस्तो कानूनी हकको कानूनी उपचारको व्यवस्था नभएको वा अर्को उपचारको व्यवस्था भए पनि त्यस्तो उपचार अपर्याप्त वा प्रभावहीन देखिएको अन्य प्रचलनका लागि ।

(ख) देहायका विषयमा जुनसुकै व्यक्तिले उच्च अदालतमा रिट निवेदन दिनसक्छ :-

सार्वजनिक हक वा सरोकारको कुनै विवादमा समावेश भएको कुनै संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नको निरूपणका लागि ।

उल्लिखित विवादमा बन्दी प्रत्यक्षीकरण, परमादेश, उत्प्रेषण, प्रतिषेध, अधिकारपृच्छालगायत अन्य उपयुक्त आदेश आवश्यक र उपयुक्त आदेश जारी गर्ने, उचित उपचार प्रदान गर्ने, त्यस्तो हकको प्रचलन गराउने वा टुङ्गो लगाउने असाधारण अधिकार सर्वोच्च अदालतलाई रहेको छ ।

(ग) देहायका विषयमा हक दैया हुने जुनसुकै व्यक्तिले उच्च अदालतमा रिट निवेदन दिनसक्छ:-

- ❖ नेपालको संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हकको कसैले हनन वा उल्लङ्घन गरेको अवस्थामा सोको प्रचलनका लागि, वा
- ❖ कुनै कानूनी हक हनन वा उल्लङ्घन भएकोमा त्यस्तो कानूनी हकको कानूनी उपचारको व्यवस्था नभएको वा अर्को उपचारको व्यवस्था भए पनि त्यस्तो उपचार अपर्याप्त वा प्रभावहीन देखिएको अन्य हक प्रचलनका लागि, वा
- ❖ सार्वजनिक हक वा सरोकारको कुनै विवादमा समावेश भएको कुनै संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नको निरूपणका लागि ।

उल्लिखित विवादमा उच्च अदालतले बन्दी प्रत्यक्षीकरण, परमादेश, उत्प्रेषण, प्रतिषेध, अधिकारपृच्छालगायत जुनसुकै उपयुक्त आदेश जारी गर्न सक्ने अधिकार नेपालको संविधानको धारा १४४ मा रहेको छ ।

(घ) देहायका विषयमा जिल्ला अदालतमा कुनै व्यक्तिले निवेदन दिन सकिन्छ:-

- ❖ कुनै व्यक्ति वा निकायले कसैलाई गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखी बन्दी बनाएमा त्यस्तो थुनाबाट मुक्त गरी पाउन निजको हकमा निजको परिवारका सदस्यहरू वा जुनसुकै व्यक्तिले बन्दी प्रत्यक्षीकरणको निवेदन,
- ❖ कुनै व्यक्ति वा निकायले कुनै व्यक्तिको कानून प्रदत्त हकमा आघात पुऱ्याएमा वा आघात पुऱ्याउने आशङ्का भएमा त्यस्तो हक हननबाट प्रभावित व्यक्तिले त्यस्तो हकको प्रचलनको लागि निषेधाज्ञाको आदेश जारी गरी पाउन निषेधाज्ञाको निवेदन ।

उल्लिखित बन्दी प्रत्यक्षीकरणको निवेदनमा सुनुवाइ गरी बन्दी प्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्न र निषेधाज्ञालगायत कानून बमोजिमका निवेदन हेरी निषेधाज्ञाको आदेश जारी गर्नसक्ने अधिकार जिल्ला अदालतलाई रहेको छ । (नेपालको संविधानको धारा १५१ को उपधारा (१) र न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को दफा ७ को उपदफा (३) ।

२. लिखित जवाफ

रिट निवेदनमा विपक्षी बनाएका पदाधिकारी वा कार्यालयबाट रिट निवेदनको विषयमा भए गरेको सत्यतथ्य भनाइ लिखित रूपमा प्रस्तुत गर्ने कार्यलाई लिखित जवाफ पेस गर्ने भनिन्छ ।

रिट निवेदनको प्रारम्भिक सुनुवाइ हुँदा अदालतबाट कारण देखाउ आदेश जारी हुन्छ । सो आदेश जारी भएपछि सो सम्बन्धमा रिट निवेदनमा विपक्षी बनाएका व्यक्ति, कार्यालय वा निकायको तर्फबाट प्रतिवाद गर्न वा जवाफ दिन पेस गर्ने लिखित कागज नै लिखित जवाफ हो ।

(क) कारण देखाउ आदेश (Show Cause Order)

रिट निवेदन पहिलो पटक इजलासमा पेस भएपछि इजलासले “रिट जारी हुनु नपर्ने भए कारण र सोलाई पुष्टी गर्ने आधार प्रमाण खुलाई जवाफ पेस गर्न” भन्ने आदेश गर्नसक्छ । त्यस्तो आदेशलाई कारण देखाउ आदेश भनिन्छ । जसले रिट निवेदन दिएको हो उसलाई रिट निवेदक वा निवेदक र जसका विरुद्ध रिट निवेदन दिइएको हो उसलाई विपक्षी वा प्रत्यर्थी भनिन्छ ।

कारण देखाउ आदेश बमोजिम विपक्षी वा प्रत्यर्थीबाट लिखित रूपमा अदालत समक्ष प्रस्तुत गरिने जवाफ नै लिखित जवाफ हो । जसका विरुद्ध रिट निवेदन दिइएको हो सो पक्ष, निकाय वा व्यक्तिबाट रिट जारी हुनु नपर्ने कारण सहित सम्बन्धित अदालतमा लिखित रूपमा पेस गर्नुपर्ने हुन्छ । रिट निवेदनको प्रारम्भिक सुनुवाइपछि रिट जारी गर्नु नपर्ने कुनै कारण भए सो आधार कारण सहित प्रतिवाद गर्न विपक्षी वा प्रत्यर्थीलाई मौका दिए बमोजिम सो प्रतिवाद लिखित जवाफको रूपमा गरिन्छ ।

(ख) लिखित जवाफ माग्नको कारण

प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको सुनुवाइको सिद्धान्तअनुसार कसै माथि उजुरी परेमा उसको विरुद्धको सो उजुरीसम्बन्धी कुरा उसलाई जानकारी दिएर, उसको कुरा सुनेर, उसलाई उचित तवरले प्रतिवाद वा प्रतिरक्षा गर्ने मौका दिएर मात्र त्यस विषयमा निर्णय गर्नुपर्छ । त्यसरी प्रतिवादन वा प्रतिरक्षाको मौका नदिई गरेको निर्णय चुनौती योग्य हुन्छ र सक्षम अदालत वा इजलासबाट बदर हुनसक्छ । कारण देखाउ आदेश जारी गरी लिखित जवाफ पेस गर्न मौका दिनुको औचित्य पनि यही हो ।

रिट निवेदनको दावीको विषयमा निर्णय गर्दा सो निर्णयबाट असर पर्नसक्ने व्यक्ति, संस्था वा निकायलाई प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त अनुरूप सूचना दिई फिकाई उसको प्रतिक्रिया समेत बुझि निर्णय दिनुपर्छ । सो मौका नदिई गरेको निर्णय बदर हुने संभावना रहने हुँदा अदालतले रिट निवेदनको प्रारम्भिक सुनुवाइबाट नै रिट जारी हुनु नपर्ने कारण देखाउन कारण देखाउ आदेश जारी गरी लिखित जवाफ माग्न गर्छ । कहिले काहीँ रिट निवेदनको प्रारम्भिक सुनुवाइबाट नै बेसरोकारमा नै विपक्षी बनाएको देखिएमा अदालतले त्यसरी बेसरोकारमा विपक्षी बनाएको निकायबाट लिखित जवाफ नमाग्न पनि सक्छ ।

(ग) के लिखित जवाफ पेस नगर्न पनि सकिन्छ ?

रिट निवेदनको दावीको विषयमा कुनै सरोकार नै नभएको व्यक्ति, निकाय वा कार्यालयलाई विपक्षी बनाएको अवस्थामा कुनै सरोकार रहेको व्यहोराको लिखित जवाफ पेस गर्नुपर्ने हुन्छ । आफ्नो मातहत निकाय वा अनुगमनको क्षेत्राधिकार भित्रका निकायले गरेको काम कारबाहीमा आफू, आफ्नो निकाय वा कार्यालय संलग्न नभएको भए पनि सो विषयमा परेको रिटमा विपक्षी बनाएको भए उचित प्रतिवाद सहित लिखित जवाफ पेस गर्नुपर्छ । अदालतले लिखित जवाफ मागी सकेपछि पेस नगर्दा अदालतको सम्मान नगरेको ठहरिन सक्ने भएकोले बेसरोकारको

विषयमा विपक्षी बनाएको भए पनि लिखित जवाफ पेस गर्नुपर्छ । लिखित जवाफ पेस नगरी नेपाल सरकारलाई हानी नोक्सानी पुऱ्याउने अधिकारी वा कर्मचारीलाई विभागीय कारबाही र अन्य कानूनबमोजिम कारबाही समेत हुनसक्छ ।

३. लिखित जवाफ तयार गर्नु अधिको समन्वयात्मक कार्य

एकभन्दा बढी सरकारी कार्यालयहरूलाई बिपक्षी बनाएकोमा सबै कार्यालयको लिखित जवाफ परस्पर बाफिने हुनु हुँदैन । एकै मिलानको हुनुपर्छ । त्यसका लागि सम्बन्धित कार्यालयहरूले समन्वय गरी संघीय सरकारी कार्यालयले सरकारी वकील कार्यालयसँग र सम्बन्धित मन्त्रालयको कानून अधिकृतसँग परामर्श गर्नु पर्दछ । प्रदेश अन्तर्गतका कार्यालयहरूले मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालयसँग परामर्श र समन्वय गर्नुपर्छ । स्थानीय तहका कार्यालयले भने आफैँले लिखित जवाफ पेस गर्नुपर्छ । त्यसका लागि आफ्नो कानून अधिकृत भए निजसँग र नभए कुनै कानून व्यवसायीको सेवा लिन सकिन्छ ।

४. लिखित जवाफ तयार गर्ने विधि

(क) कानूनी ढाँचामा लेख्ने

लिखित जवाफ कानूनी ढाँचा मिलाएर लेख्नु पर्छ । लिखित जवाफको ढाँचा देहाय बमोजिमका नियमावलीहरूमा देहाय बमोजिम उल्लेख गरिएको छः-

- जिल्ला अदालतमा पेस गर्नुपर्नेमा: जिल्ला अदालत नियमावली, २०७५ को अनुसुची-२ बमोजिमको ढाँचा ।
- उच्च अदालतमा पेस गर्नुपर्नेमा: उच्च अदालत नियमावली, २०७३ को अनुसुची-२ बमोजिमको ढाँचा ।
- सर्वोच्च अदालतमा पेस गर्नुपर्नेमा: सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०७४ मा लिखित जवाफको ढाँचा दिइएको छैन । कानूनी लिखतको आवश्यक व्यहोरा मिलाई उच्च अदालतमा पेस गर्नेजस्तो ढाँचामा तयार गरी पेस गर्नुपर्ने हुन्छ । लिखित जवाफको सुरु पृष्ठको शीरमा ३ इञ्च छोडी बीचमा जुन अदालतमा पेस गर्नुपर्ने हो "...अदालतमा पेस गरिएको लिखित जवाफ" भनी अण्डरलाईन गर्नुपर्छ । त्यसको ठिक तल रिट रिट नं. र साल लेखिसकेपछि तलको लाइनको बायाँतर्फ सर्वोच्च अदालतमा पेस गर्नुपर्ने भए मार्फत:- महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय, उच्च अदालतमा पेस गर्नुपर्ने भए मार्फत:- उच्च सरकारी वकील कार्यालय र जिल्ला अदालतमा पेस गर्नुपर्ने भए मार्फत:- जिल्ला सरकारी वकील कार्यालय लेख्नुपर्छ र पेस पनि तत् तत् कार्यालय मार्फत नै गर्नुपर्छ ।
- त्यसपछि लिखित जवाफ प्रस्तुतकर्ता र विपक्षी रिट निवेदक खण्ड ढाँचा बमोजिम लेख्नुपर्छ । त्यसको ठिक तल बीचमा रिटको नाम लेखी त्यसदेखि तल प्रकरण प्रकरणमा

रिट निवेदकले माग गरेको विषयको संक्षिप्त व्यहोरा र आधार कारण र प्रमाणसहित रिट निवेदन दावीको विषयको प्रतिवादको व्यहोरा उल्लेख गर्नुपर्छ ।

- रिट निवेदनमा निवेदकले सरकार वा सार्वजनिक अधिकारीले गरेको कामको वैधतालाई चुनौती दिएकोमा लिखित जवाफमा उक्त कार्यको वैधता पुष्टि गर्ने आधार र कारण उल्लेख गर्नुपर्ने हुन्छ ।
- लिखित जवाफको आखिरी प्रकरणमा “यसमा लेखिएको व्यहोरा साँचो छ, भुटा ठहरे कानून बमोजिम सहुँला बुझाउँला” भन्ने वाक्य लेख्नु पर्छ । त्यसको ठिक तल लिखित दर्ता गर्न ल्याएको साल, महिना, गते र बार इति संवत्को रूपमा उल्लेख गर्नुपर्छ । (सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०७४ को नियम १३ (९)) ।

(ख) लिखितमा पुन्याउनुपर्ने सामान्य रिट पुन्याएर लेख्नुपर्ने

लिखित जवाफ लेख्दा पुन्याउनु पर्ने अन्य रितिका सम्बन्धमा लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी अदालतबाट जारी भई सम्बन्धित कार्यालयमा प्राप्त भएको म्यादमा पनि उल्लेख भएको हुन्छ । सो म्यादलाई आद्योपान्त अध्ययन गर्नुपर्छ । अदालतमा दर्ता गर्ने लिखितमा पुन्याउनु पर्ने अन्य रिट समेत लिखित जवाफ पेस गर्दा पुन्याउनु पर्ने हुन्छ । त्यस्तो लिखितमा पुन्याउनु पर्ने रिट सम्बन्धमा सर्वोच्च अदालत नियमावली २०७४ को नियम १३, उच्च अदालत नियमावली, २०७४ को नियम २३ र जिल्ला अदालत नियमावली, २०७५ को नियम ३२ मा व्यवस्था रहेको छ । सो बमोजिम लिखित जवाफलगायतका कानूनी लिखित देहायको रिट पुन्याएर लेख्नुपर्छ:-

- लिखित फूलस्केप (ए फोर) आकारको सादा नेपाली कागजमा प्रत्येक पृष्ठमा शिर र पुछारमा एक इन्च, बायाँ तर्फ डेढ इन्च, दायाँतर्फ आधा इन्च तथा पहिलो पृष्ठको हकमा शिरतर्फ तीन इन्च ठाउँ छोडेर अरु प्रकरण प्रकरणमा खुलाई भए गरेको सत्य तथ्य व्यहोरा उल्लेख गर्नुपर्छ । (सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०७४ कोनियम १३(१))
- अदालतमा पेस गर्ने लिखित कागजको एकापट्टि मात्र कम्प्युटर टाइप वा मुद्रण गरिएको, युनिकोड नेपाली फन्टमा बाह्र प्वाइन्ट तथा लाइन स्पेसिङ्ग बढीमा एक दशमलव पाँचमा टाइप वा मुद्रण गरिएको हुनुपर्छ । (सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०७४ को नियम १३ (२))
- लिखित दर्ता गर्न ल्याउने व्यक्तिले लिखितमा आफ्नो र प्रत्यर्थीको नाम, थर, ठेगाना तथा थाहा भएसम्म प्रत्यर्थीको घर र ब्लक नं., कुनै कार्यालयमा कार्यरत रहेको भए निजको पद, त्यस्तो कार्यालय वा संस्थाको नाम, ठेगाना र उपलब्ध भए सम्म फ्याक्स, ईमेल, टेलिफोन नम्बर, लिखित दर्ता गर्न ल्याउने पक्ष र प्रत्यर्थीको फ्याक्स, ईमेल, टेलिफोन नं. मोवाइल नम्बर र अन्य परिचयात्मक विवरण उल्लेख गर्नुपर्छ । (सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०७४ को नियम १३ (३))
- लिखितमा सम्भव भएसम्म आफ्नो र प्रत्यर्थीको पति, पत्नि, बाबु, आमा र बाजे, बज्यैको नाम खुलाउनु पर्छ । सरकारी कार्यालयको हकमा लिखित जवाफ पेस गर्ने अधिकारीको पूरा नाम, थर, पद, कार्यालयको नाम र ठेगाना उल्लेख गर्नुपर्छ । संगठित संस्था भए सोको

नाम, ठेगाना, प्रधान कार्यालय रहेको स्थान खुलाउनु पर्छ । (सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०७४ को नियम १३(३))

- कुनै मन्त्रालयको तर्फबाट लिखित जवाफ पेस गर्नुपर्ने भए सचिवले र कार्यालयको तर्फबाट भए कार्यालय प्रमुखले लिखित जवाफमा दस्तखत गर्नुपर्छ । निजहरूको अनुपस्थितिमा निमित्तले समेत लिखित जवाफ पेस गर्नसक्छ । मन्त्रीलाई वा अन्य कुनै पदाधिकारीलाई विपक्षी बनाएकोमा निज स्वयम्ले नै लिखित जवाफ पेस गर्नुपर्छ । मन्त्रालय र सचिवलाई विपक्षी बनाएकोमा लिखित जवाफको सुरुको प्रस्तुतकर्ता खण्डमा फलानो मन्त्रालय र ऐजनाका सचिव फलानाको तर्फबाट समेत भन्ने व्यहोरा लेखी दुवैको तर्फबाट एउटै लिखित जवाफ पेस गर्न सकिन्छ । त्यसै गरी कार्यालय र कार्यालय प्रमुखलाई विपक्षी बनाएकोमा लिखित जवाफको सुरुको प्रस्तुतकर्ता खण्डमा फलानो कार्यालय र ऐजनाका कार्यालय प्रमुख फलानाको तर्फबाट समेत भन्ने व्यहोरा लेखी दुवैको तर्फबाट एउटै लिखित जवाफ पेस गर्न सकिन्छ ।
- लिखित जवाफ पेस गर्ने व्यक्तिले पहिलो पृष्ठको पुछारमा र दोस्रो पृष्ठ देखि सबै प्रत्येक पृष्ठको शीर र पुछारमा छोटकरी दस्तखत गर्नुपर्छ । अन्तिम पृष्ठको लिखित जवाफको सबै व्यहोरा सकिएपछिको लगत्तै दायँ स्थानमा लिखित जवाफ पेस गर्नेको नाम र पद उल्लेख गरी बुझिने गरी पूरा दस्तखतसमेत गरी त्यसको ठिक वार्याँतर्फ कार्यालयको छाप लगाउनु पर्छ । कार्यालयको छाप पहिलो पृष्ठ बाहेक अरु सबै पृष्ठको शीरमा पनि लगाउनु पर्छ । (सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०७४ को नियम १३(६))।
- जुनसुकै अदालतमा दर्ता गर्नुपर्ने लिखित जवाफमा माथि उल्लेख गरे बमोजिमको रित पुर्‍याई दर्ता गराउनु पर्छ ।

(ग) लिखित जवाफको व्यहोरा लेख्दा विचार गर्नुपर्ने विषयहरू

- रिट निवेदकले दाबी लिएको विषयमा कानूनमा पुनरावेदन लाग्ने वा अन्य वैकल्पिक वा कानूनी उपचारको व्यवस्था रहेको भए सोसमेत उल्लेख गर्नुपर्छ ।
- रिट निवेदकलाई रिट निवेदन दिने हकद्वैया छ, छैन ? सो विचार गरी हकद्वैया नभएको भए सो कुरासमेत लिखित जवाफमा उल्लेख गर्नुपर्छ । बन्दीको हकमा निजको नातेदार वा अन्य जुनसुकै व्यक्तिले पनि बन्दी प्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन दिन सक्छ ।
- रिट निवेदनमा क्षेत्राधिकारभन्दा बाहिर गएर (कानून बमोजिम दिन नसकिने विषयमा र दिन नमिल्ने अदालतमा) रिट दायर गरेको भए रिट जारी हुन सक्दैन । यसलाई क्षेत्राधिकारको सिद्धान्त भनिन्छ । रिट निवेदन क्षेत्राधिकार भित्रको छ, छैन अध्ययन गरी त्यस्तो क्षेत्राधिकार बाहिर देखिएमा "यो यस्तो कारणले क्षेत्राधिकार नभएको हुँदा क्षेत्राधिकारको सिद्धान्त बमोजिम रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ" भन्ने उल्लेख गर्नुपर्ने हुन्छ ।
- असामान्य र अनुचित विलम्ब गरी रिट दायर भएको हो होइन ? विचार गर्नुपर्छ । सामान्यतया तेस्रो पक्षको अधिकार सृजना भई सकेको अवस्थामा विलम्बको सिद्धान्त (Principle of

Laches) आकर्षित हुन्छ । अनुचित विलम्ब गरी रिट निवेदन परेको देखिएमा “विलम्बको सिद्धान्तअनुसार यो रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ” भन्ने व्यहोरा लेख्नु पर्छ ।

- कुनै करार सम्झौतासम्बन्धी रिट निवेदनमा सुविधा वा अधिकार प्रयोग गरीसके पछि रिट निवेदन दिएको भए सुविधाको सिद्धान्त विपरीत भई रिट जारी हुन सक्दैन । अतः त्यस्तो देखिएमा सो विषय समेत उल्लेख गर्नुपर्छ ।
  - समर्पणको सिद्धान्तले “कुनै निर्णयबाट प्राप्त हुने लाभलाई स्वीकार गरीसके पछि सोही निर्णयका विरुद्ध उपचार खोज्न सकिँदैन” भन्छ । रिट निवेदकले दाबी गरेको विषयमा निज स्वयम्ले लाभ लिएको छ, छैन ? अध्ययन गरी त्यस्तो देखिएमा सो आधारमा समेत रिट निवेदन खारेज गर्न जिकिर उल्लेख गर्नुपर्छ ।
  - विवन्धनको सिद्धान्तले “एक पटक स्वीकार गरी सकेको विषयलाई पुनः अर्को पल्ट अस्वीकार गर्न मिल्दैन” भन्छ । त्यस्तो अवस्था देखिएको भए सो सिद्धान्तका आधारमा रिट खारेज हुने कुरा लिखित जवाफमा लेख्नुपर्छ ।
  - तथ्य लुकाई वा भुट्टा कुराहरू उल्लेख गरी रिट निवेदन दिएको देखिएमा स्वच्छ र सफा हातको सिद्धान्त बमोजिम रिट जारी हुन नसक्ने व्यहोरा लिखित जवाफमा लेख्नुपर्छ ।
  - आफू, आफ्नो मन्त्रालय वा कार्यालयले गरेको कार्य संविधान, ऐन, नियम, निर्देशिका वा विभागिय परिपत्रअनुसार गरिएको र त्यस्तो कार्यले रिट निवेदकको संवैधानिक हक तथा कानूनी अधिकार हनन् नभएको भन्ने व्यहोरा प्रमाणित हुने गरी उल्लेख गर्नुपर्छ ।
  - लिखित जवाफमा उल्लेख गर्नुपर्ने विषयहरू सिलसिलेवार रूपमा प्रकरण प्रकरण छुट्टयाई लेख्नुपर्छ ।
  - लिखित जवाफ दर्ता गरिदिने सम्बन्धमा सरकारी वकील कार्यालयलाई लेख्ने पत्रमा सरकारी वकील कार्यालयले प्रतिरक्षा गर्नुपर्ने विषयसमेत उल्लेख गर्नुपर्छ ।
  - लिखित जवाफ तीन पृष्ठभन्दा बढीको हुन गएमा दुई पृष्ठमा नबढ्ने गरी लिखित जवाफको अर्को सार संक्षेप समेत पेस गर्नुपर्छ । (सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०७४ को नियम ४८ र उच्च अदालत नियमावली, २०७३ को नियम ४५)
  - लिखित जवाफका साथमा सोको विद्युतीय प्रतिसमेत पेस गर्नुपर्ने हुन्छ । (सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०७४ को नियम १३ (१५) र उच्च अदालत नियमावली, २०७३ को नियम ४७)
- (घ) लिखित जवाफपेस गर्ने म्याद र संलग्न गर्नुपर्ने प्रमाण कागजहरू
- अदालतमा पेस गर्न एकप्रति, वहस गर्दा आवश्यक हुने भएकोले पेस गर्न एकप्रति सरकारी वकील कार्यालयमा राख्न र एक प्रति आफ्नो कार्यालयमा समेतका लागि राख्न नेपाली फुलस्केप साइजको कागजमा तीन प्रति तयार गरी सम्बन्धित पदाधिकारीले हस्ताक्षर गर्नुपर्छ ।
  - अदालतमा पेस गर्ने लिखित जवाफमा बुझेको म्यादको सक्कल प्रति राख्नुपर्छ । अदालतले म्यादसँगै पठाएको रिट निवेदनको प्रतिलिपी र आदेश एक प्रति आफ्नो कार्यालयमा राखि सो को प्रतिलिपि सरकारी वकील कार्यालयलाई समेत लिखित जवाफ साथ पठाउनु पर्छ ।

- लिखित जवाफ प्रस्तुत गर्दा आफू वा आफ्नो कार्यालयमा प्राप्त भएको दिनलाई १ दिन मानेर म्याद गणना गर्नुपर्छ । यदि म्याद घण्टामा उल्लेख गरिएको छ भने प्राप्त भएको समयका हिसाबले म्याद गणना गर्नुपर्छ । केही गरी म्यादभित्र लिखित जवाफ पेस गर्न नसकेमा बन्दी प्रत्यक्षीकरणको लिखित जवाफ दिँदा बढीमा ७ दिन र अन्य निवेदनमा बढीमा १५ दिन म्याद थमाउन पाइन्छ । लिखित जवाफ साथ म्याद थामी पाउने निवेदन समेत पेस गर्नुपर्छ । (जिल्ला अदालतनियमावली, २०७५ को नियम ३८, उच्च अदालत नियमावली २०७३ को नियम ४९ र सर्वोच्च अदालत नियमावली २०७४ को नियम ५५)
- लिखित जवाफको पेटबोलीमा कुनै व्यक्ति संस्थाको नाम उल्लेख भएको भए सो व्यक्ति वा संस्थाको नाम, थर वतन, ठेगाना स्पष्ट उल्लेख गर्नुपर्छ ।
- लिखित जवाफमा जिकिर गरेका विषय सँग सम्बन्धित प्रमाणहरूका प्रतिलिपिसमेत लिखित जवाफ साथ संलग्न गर्नुपर्छ ।
- अदालतबाट लिखित जवाफ साथ कुनै निर्णय, मिसिल वा कागजात पेस गर्न आदेश भएकोमा लिखित जवाफमा सोको व्यहोरा उल्लेख गरी त्यस्तो निर्णय, मिसिल वा कागजातसमेत लिखित जवाफ साथै पेस गर्नुपर्छ ।
- लिखित जवाफ म्यादै भित्र अदालतमा दर्ता गर्नुपर्छ । आफ्नो कार्यालयबाट चलानी भएको वा सरकारी वकील कार्यालयमा दर्ता भएको मितिले अर्थ राख्दैन । त्यसैले म्यादभित्र नै अदालतमा दर्ता भएको सुनिश्चित गर्न फलोअप गर्नुपर्छ ।
- लिखित जवाफ म्यादको अन्त्यतिर दर्ता गर्नु हुँदैन । लिखित जवाफमा कुनै कागजातको कमी भएमा वा कुनै त्रुटी सच्याउनु पर्ने भएमा सरकारी वकीलबाट सल्लाह दिई सच्याउने समय समेत आवश्यक पर्ने भएकोले लिखित जवाफ पेस गर्दा केही दिन म्याद हुँदै पेस गर्नुपर्छ । लिखित जवाफ पेस गर्नुपर्ने म्याद देहायको तालिकामा प्रस्तुत गरेको छुः-

रिट	म्यादसम्बन्धी कानून			थाम्ने म्याद		
	सर्वोच्चअदालत नियमावली	उच्च अदालत नियमावली	जिल्ला अदालत नियमावली	सर्वोच्च अदालत नियमावली	उच्च अदालत नियमावली	जिल्ला अदालत नियमावली
बन्दी प्रत्यक्षीकरण	बाटाका म्याद बाहेक ३ दिन नियम ३४	तोकिएको पेशीको दिन नियम ३७	तोकिएको पेशीको दिन नियम २५	७ दिन नियम ५५	७ दिन नियम ४९	७ दिन नियम ३८
निषेधाज्ञाको निवेदन	१५ दिन	१५ दिन	-	१५ दिन	१५ दिन	१५ दिन
अन्य सबै रिट	१५ दिन	१५ दिन	-	१५ दिन	१५ दिन	-

- (ङ) लिखित जवाफ लेख्दा विशेष ध्यान दिनुपर्ने विषयहरू
- रिट निवेदनको टिपोट बनाई दावीको कमजोर पक्ष, गल्ति वा भुट्टा तथ्य पत्ता लगाई सोको आधारमा समेत लिखित जवाफ तयार गर्नुपर्छ ।
  - रिट निवेदनसँग सरोकार नभएको वा विषयवस्तुभन्दा फरक तथ्य उल्लेख हुनसक्ने तर्फ सजग रहनुपर्छ ।
  - लिखित जवाफ पेस गरिने अड्डाबाट नै रिट निवेदकले दाबी गरेजस्तो कानून प्रतिकूल जस्तो देखिने कार्य भएको भए त्यस विषयमा लिखित जवाफमा उल्लेख नगर्नु जाति हुन्छ । तर तथ्यलाई बङ्ग्याएर प्रस्तुत गर्नु हुँदैन । संभव भएसम्म त्यस्तो कार्य लिखित जवाफ दिनु अघि नै सच्याई वा सच्याउने प्रक्रिया सुरु गरेर मात्र लिखित जवाफ पेस गर्नुपर्छ । त्यसरी सच्याएको वा सच्याउने प्रक्रिया आरम्भ गरेको कुरा लिखित जवाफमा उल्लेख गर्नुपर्छ ।
  - एकभन्दा बढी मन्त्रालय वा कार्यालयलाई विपक्षी बनाएको भए त्यसरी विपक्षी बनाएका सबै मन्त्रालय वा कार्यालयहरूसँग एकापसमा समन्वय गरी परस्पर नबाफिने गरी लिखित जवाफ तयार गर्नुपर्छ ।
  - रिट निवेदनको विषय आफ्नो मन्त्रालय वा कार्यालयसँग असम्बन्धित देखिएको तर आफ्नो मन्त्रालय वा कार्यालयलाई विपक्षी बनाएको अवस्थामा रिट निवेदन दावीको विषयसँग सम्बन्धित विपक्षी बनाएका अन्य मन्त्रालय वा कार्यालय समान तहको र फरक फरक कार्य प्रकृतिको भएमा लिखित जवाफ लेख्दा “यस विषयमा यस मन्त्रालय वा कार्यालयबाट कुनै कार्य भए गरेको छैन । रिट निवेदनको माग दाबी यस मन्त्रालय वा कार्यालयसँग असम्बन्धित हुँदा रिट खारेज गरी पाउँ” भन्ने व्यहोरा उल्लेख गर्नुपर्छ ।
  - रिट निवेदनको व्यहोरा आफ्नो मन्त्रालय वा कार्यालयसँग असम्बन्धित भए पनि विपक्षी बनाएका अन्य निकाय वा कार्यालय आफ्नो मातहत रहेको वा आफ्नो अनुगमनको क्षेत्राधिकारमा पर्ने भएमा त्यस्ता निकाय वा कार्यालयहरूसँग समन्वय गरेर प्रतिवाद गरी एकै मिलानको लिखित जवाफ तयार गर्नुपर्छ । विपक्षी निकायहरूको लिखित जवाफ एकापसमा परस्पर बाफिने गरी लेख्नु हुँदैन ।
  - दावी गरिएको विषयमा कानूनी उपचारको व्यवस्था थियो, थिएन ? अध्ययन गरी त्यस्तो कानूनी उपचार रहेको देखिएमा “रिट निवेदकले .....कानूनी उपचारको बाटो अवलम्बन नगरी सिधै रिट क्षेत्रमा प्रवेश गर्न पाउने होइन” भन्ने व्यहोरा लेख्नुपर्छ । यसलाई कानूनी उपचार रहेसम्म सोही उपचार खोज्नुपर्छ र कानूनी उपचार नभएको अवस्थामा मात्र वैकल्पिक उपचारको लागि रिट क्षेत्राधिकार प्रयोग गर्न पाउने “वैकल्पिक उपचारको सिद्धान्त” भनिन्छ ।
  - यसै विषयमा यसभन्दा पहिले कुनै तहको अदालतबाट निर्णय भए नभएको, यस्तै प्रकृतिको विवादमा व्याख्या भए नभएको, निवेदकले यस अघि नै उपचार पाइसकेको वा नपाएको विषयमा यकीन भई त्यस सम्बन्धमा जवाफ लेख्नु पर्छ । यसलाई प्राङ्ग्यायको सिद्धान्त भनिन्छ ।

(च) लिखित जवाफ तयार गर्दा आकर्षित हुने न्याय र कानूनका मान्य सिद्धान्तहरू

लिखित जवाफ तयार गर्दा रिट निवेदकले न्याय र कानूनका मान्य सिद्धान्तहरू पालना गरे नगरेको विचार गर्नुपर्छ । वैकल्पिक उपचारको सिद्धान्त, अनुचित विलम्बको सिद्धान्त, हक दैयाको सिद्धान्त, प्राङ्गन्यायको सिद्धान्त, प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त, सार्वजनिक हक वा सरोकारको सिद्धान्त, कानूनी शासनको सिद्धान्त, स्वच्छ सुनुवाईको सिद्धान्त, स्वच्छ र सफा हातको सिद्धान्त, आवश्यकताको सिद्धान्त, समर्पणको सिद्धान्त, सारभूत एवम् अर्थपूर्ण सम्बन्धको सिद्धान्त, न्यायिक निरूपणको सिद्धान्त, फैसला अन्तिमताको सिद्धान्त, सुविधा वा अधिकार प्रयोग गरी सकेपछि विवादको उठान गर्ने सिद्धान्त, अपुरणीय क्षति वा हानिको सिद्धान्त, वदनियत वा दुराशय, दावीको कानूनीताको परीक्षण आदि जस्ता न्याय र कानूनका सिद्धान्त र मान्यताहरू बमोजिम रिट निवेदन भए नभएको यकीन गरी नभएको पाइएमा सो ब्यहोरा उल्लेख गरी लिखित जवाफ तयार गर्नुपर्छ ।

५. निष्कर्ष

नेपालको संविधानले कानूनको शासनको सिद्धान्तलाई पूर्ण रूपले अवलम्बन गरेको छ । त्यसको कार्यान्वयन राज्यले गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसका लागि राज्यका हरेक कृयाकलाप कानून बमोजिम सम्पादन हुन आवश्यक हुन्छ । कानून विपरीतका कार्य अदालतबाट बदर हुनसक्छ । त्यसैले राज्यका हरेक निकायले आफ्नो कार्य सम्पादन गर्दा कानून बमोजिम, युक्तियुक्त र न्याय सङ्गत रूपमा गर्ने गर्नुपर्छ । त्यति गर्दा गर्दै पनि कोही कसैले राज्यका निकायले सम्पादन गरेका काम उपर चुनौति दिई अदालतमा रिट निवेदन दर्ता गर्न सक्छ । त्यस्तो अवस्थामा त्यस्तो रिट निवेदनको प्रभावकारी रूपमा प्रतिवाद गरिएन भने रिट जारी भई राज्यलाई हानी नोक्सानी पुग्न सक्छ । अतः रिट निवेदनमा दाबी गरेको विषयमा आफ्नो निकाय वा पदाधिकारीबाट त्रुटी भएको भए लिखित जवाफ दिनु अघि नै सच्याई वा सच्याउने प्रक्रिया सुरु गरी सो ब्यहोरा लिखित जवाफमा लेख्नुपर्छ । अन्यथा रिट जारी हुनसक्छ । रिट जारी भएर सच्याउँदा त्यस्ता निकायको विश्वसनीयता र कार्यसम्पादनमा नै प्रश्नी उठ्नसक्छ । यदि रिट निवेदन दावीको विषयमा आफ्नो कार्यालय वा निकाय वा पदाधिकारी वा व्यक्तिबाट त्रुटी नभएको भए त्यसको लिखित जवाफमा ठोस र आधार-प्रमाणुक्त खण्डन गरी सरकारी वकीलसँग समन्वय वरी उपयुक्त प्रतिवाद र प्रतिरक्षा गराउनु सम्बन्धित पदाधिकारी, कार्यालय वा निकायको दायित्व हो ।

०००

सन्दर्भ सूची

नेपालको संविधान, कानून किताव व्यवस्था समिति, बबरमहल, काठमाडौं ।
जिल्ला अदालत नियमावली, २०७५, सर्वोच्च अदालत, काठमाडौं ।
उच्च अदालत नियमावली २०७३, सर्वोच्च अदालत, काठमाडौं ।
सर्वोच्च अदालत नियमावली २०७४, सर्वोच्च अदालत, काठमाडौं ।
सरकारी वकिल दिग्दर्शन २०६३, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय, काठमाडौं ।

नेपालको धितोपत्र बजारको प्रवृत्ति तथा वर्तमान अवस्था र सुधार तथा विकासका मुद्दाहरू

डा. नवराज अधिकारी

कार्यकारी निर्देशक, नेपाल धितोपत्र बोर्ड

१. विषय प्रवेश

संगठित संस्थाले जारी गरेको सेयर, हकप्रद सेयर, अग्राधिकार सेयर, डिबेञ्चर, सामूहिक लगानी योजनाका युनिट र नेपाल सरकारले जारी गरेको बण्ड वा बचतपत्र तथा नेपाल सरकारको जमानतमा संगठित संस्थाले जारी गरेको बण्ड वा ऋणपत्र र नेपाल धितोपत्र बोर्डले धितोपत्र विनिमय बजार मार्फत कारोवार हुन सक्ने भनी तोकिदिएको अधिकारपत्रलाई धितोपत्र भनिन्छ । एक वर्षभन्दा बढी समयमा परिपक्य हुने वित्तीय सम्पत्ति/साधनहरू अर्थात् दीर्घकालीन वित्तीय साधनहरूको खरिद बिक्री गर्न व्यवस्था गरिएको संयन्त्र धितोपत्र बजार हो । धितोपत्र बजार विशेषरूपमा प्राथमिक बजार र दोस्रो बजार गरी दुई प्रकारको हुन्छ । प्राथमिक बजारमा संगठित संस्थाहरू वा सरकारले वित्तीय साधनहरू जारी गरी बचतकर्ताहरूबाट मध्यमकालीन वा दीर्घकालीन पूँजी परिचालन गर्दछन् । प्राथमिक बजारमा वित्तीय साधन जारी गर्ने संगठित संस्था वा सरकार र लगानीकर्ताहरूबीच जारी भएको वित्तीय साधन बिक्री गर्ने तथा खरिद गर्ने कार्य हुन्छ । धितोपत्रको दोस्रो बजारमा प्राथमिक बजारमा निष्कासन भएको सेयर, बण्ड, सामूहिक लगानी योजना जस्ता वित्तीय साधन स्टक एक्सचेञ्ज वा ककटिसि बजारको

प्रक्रियाअनुसार विभिन्न प्रकारका लगानीकर्ताहरूबीच खरिद बिक्री हुन्छ । दोस्रो बजारको सुदृढ व्यवस्था तथा प्रभावकारी सञ्चालनले प्राथमिक बजारलाई थप आकर्षक बनाउँदछ । धितोपत्र बजार पूँजी आवश्यकता पूर्ति गर्न चाहने सरकार तथा सरकारी इकाई, व्यापारिक संस्थाहरू र लगानी गर्न चाहने व्यक्तिगत तथा संस्थागत लगानीकर्तालाई लगानीको अवसर प्रदान गर्ने प्रभावकारी माध्यम हो । वित्तीय जोखिमलाई एकमुष्ट गर्ने, जोखिमको मूल्य निर्धारण गर्ने तथा जोखिम विनिमय गर्ने सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण आधुनिक संयन्त्र नै धितोपत्र बजार हो । स्वच्छ, पारदर्शी तथा विश्वसनीय पूँजी बजार गतिविधिहरूले यसको दिगो एवम् भरपर्दो विकास र अर्थतन्त्रमा दीर्घकालीन पूँजी परिचालनको प्रभावकारितालाई सुनिश्चित गर्दछ ।

धितोपत्र बजारले दीर्घकालीन तथा मध्यकालीन अवधिको पूँजी आवश्यकता पूर्ति गर्न चाहने पक्ष (पूँजी प्रयोगकर्ता) र पूँजी लगानी गर्न चाहने पक्ष (बचतकर्ता) बीच प्रत्यक्ष सम्बन्ध स्थापित गरी मध्यमकालीन तथा दीर्घकालीन पूँजी सर्वसुलभ रूपमा परिचालन गर्ने प्रभावकारी माध्यमको रूपमा कार्य गर्दछ । धितोपत्र बजारले वित्तीय क्षेत्रका अन्य गतिविधिहरूको प्रभावकारीता बढाउन तथा आर्थिक गतिविधिहरूमा आधुनिक सूचना प्रविधिको प्रयोगलाई बढाउनमा समेत सहयोग पुऱ्याउँदछ । धितोपत्र बजारले कुनै पनि अर्थतन्त्रका पूँजी बचतकर्ता र पूँजी प्रयोगकर्ता बीच पूँजीको आकार, पूँजी लगानी गर्ने वा प्रयोग गर्ने अवधि, पूँजीको प्रतिफल वा पूँजी लागत र सूचना वा जानकारीको उपलब्धताका सम्बन्धमा हुने चार वटा आधारभूत विभेदका कारणले अर्थतन्त्रमा बचतकर्ता र पूँजी प्रयोगकर्ताका बीच ठूलो परिमाणमा दीर्घकालीन पूँजी प्रभावकारी रूपमा परिचालन हुन नसक्ने, यसका कारणले अर्थतन्त्रमा पूँजीको अभाव भई आर्थिक गतिविधिहरूमा कमी आउने तथा अर्थतन्त्र लामो समयसम्म विकासोन्मुख तथा अल्प विकसित अवस्थामा नै रहने जस्ता कमी कमजोरीहरूलाई प्रभावकारी रूपमा संबोधन गरी राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय अर्थतन्त्रलाई गतिशील बनाउन सहयोग पुऱ्याउँदछ । धितोपत्र बजार मार्फत् नवप्रवर्तक (Innovation) र निजी उद्यमशीलता (Private entrepreneurship) तथा उच्च मनोभाव (High spirits) प्रोत्साहित हुँदा देशमा उत्पादनशील गतिविधिमा बढोत्तरी आई देश विकसित हुने वातावरण समेत तयार हुन्छ । धितोपत्र बजारको दक्षतापूर्वक पूँजी परिचालन गर्ने क्षमताका कारणलेनै १८ औँ शताब्दीको औद्योगिक क्रान्तिका लागि आवश्यक ठूलो लगानी सम्भव भएको हो भने हालसालै Artificial General Intelligence-AGI लागायतको विश्व सूचना-प्रविधि क्रान्तिका लागि आवश्यक जोखिम पूँजी उपलब्ध भएको हो ।

धितोपत्र कारोवार ऐन, २०४० अनुसार सर्वसाधारण जनताको आर्थिक हित कायम राख्न, देशको आर्थिक विकासमा योगदान पुऱ्याउन, लगानीकर्ताको हकहित संरक्षण गर्न, उद्योगधन्दाको स्वामित्वमा जनसहभागिता बढाउन र धितोपत्र कारोवारलाई व्यवस्थित र नियमित गर्न नेपाल सरकारबाट यसको नियामकको रूपमा वि.सं. २०५० साल जेष्ठ २५ गते नेपाल धितोपत्र बोर्ड (बोर्ड) को स्थापना गरिएको हो । वि.सं. २०६२ मा धितोपत्र कारोवार ऐन, २०४० लाई प्रतिस्थापन

गरी धितोपत्रसम्बन्धी अध्यादेश, २०६२ जारी भई धितोपत्र बोर्डको नामाकरण नेपाल धितोपत्र बोर्ड गरिएको थियो । वि.सं. २०६३ मा सो उक्त अध्यादेशलाई प्रतिस्थापन गरी धितोपत्रसम्बन्धी ऐन, २०६३ जारी भएपश्चात धितोपत्र बजारमा नयाँ आयाम थपिएको छ । यस ऐनको उद्देश्य देशको आर्थिक विकासका लागि पूँजी बजारको विकास गरी धितोपत्रमा लगानी गर्ने लगानीकर्ताको हित संरक्षण गर्न धितोपत्रको निष्कासन, खरिद, बिक्री, वितरण तथा विनिमयलाई व्यवस्थित बनाई धितोपत्र बजार र धितोपत्र व्यवसायमा संलग्न व्यक्तिहरूको काम कारवाहीलाई नियमित तथा व्यवस्थित गर्ने वृहत उद्देश्य रहेको छ । उक्त ऐन बमोजिम बोर्डले देशमा स्वशासित र संगठित संस्थाको रूपमा समग्र पूँजीबजारको नियमन र सुपरिवेक्षण गर्दै आएको छ । साथै, २०७४ भाद्र ११ देखि वस्तु विनिमय बजारसम्बन्धी ऐन, २०७४ लागू भएपश्चात वस्तु विनिमय बजारको नियमन गर्ने जिम्मेवारी समेत बोर्डमा आएको छ । सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिंग) निवारण ऐन, २०६४ (दोस्रो संशोधन) बमोजिम नियामकको रूपमा उक्त ऐन वा उक्त ऐन अन्तर्गत बनेको नियम वा जारी गरिएको निर्देशिका वा दिइएको निर्देशन पालना गर्ने वा गराउने र सूचक संस्थाको दर्ता गर्दा वा कुनै पेश वा व्यवसाय सञ्चालनको अनुमति दिदा ऐन बमोजिमको काम कारवाही तथा दायित्व पूरा गर्नुपर्ने शर्त तोक्ने, सूचक संस्थामा रहेको जुनसुकै प्रकारको सूचना, जानकारी तथा कागजात उपलब्ध गराउन आदेश दिने, प्रारम्भिक जाँचबुझ गर्ने र कसूरको अनुसन्धानसम्बन्धी कार्यमा आवश्यक सहयोग पुऱ्याउने जिम्मेवारी समेत बोर्डमा रहेको छ । त्यस्तै, बोर्डलाई मिति २०८१/०९/१८ गतेको राजपत्रमा सम्पत्ति शुद्धीकरणको सन्दर्भमा लगानी कम्पनीहरू (Investment companies) को समेत नियामक तोकिएकाले बोर्डको नियामकीय जिम्मेवारी एवं धितोपत्र बजारको दायरामा व्यापक वृद्धि भएको छ ।

२. बजारको प्रवृत्ति तथा वर्तमान अवस्था

धितोपत्र बजारको प्रवृत्ति तथा वर्तमान अवस्थालाई संक्षेपमा देहाय बमोजिमका बुँदाहरूमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

क) बजार सहभागीताको अवस्था

वि.सं. २०८२ वैशाख १५ गतेसम्ममा पूँजी बजारमा दोस्रो बजार सञ्चालकको रूपमा अधिकांश सरकारी स्वामित्वको नेप्से, सिडिएससि, २७० सूचीकृत कम्पनीहरू, ३१ मर्चेण्ट बैंकरहरू, २२ सामूहिक लगानी योजना व्यवस्थापकहरू, ९० धितोपत्र दलाल व्यवसायीहरू, ११९ निक्षेप सदस्यहरू, ४३ सि-आस्वा सेवा प्रदायकहरू, १५० योग्य संस्थागत लगानीकर्ताहरू, तीन क्रेडिट रेटिङ्ग सेवा प्रदायक संस्थाहरू, दुई धितोपत्र व्यापारीहरू, १३ विशिष्टीकृत लगानी कोषहरू गरी कुल ७४५ संस्थाहरूको उपस्थिति रहेको छ । धितोपत्रको प्राथमिक बजारमा सेयर खरिद गर्न दर्ता भएका मेरो सेयर प्रयोग गर्ने लगानीकर्ताहरूको संख्या ५७ लाख ९३ हजार आठ सय ६२ रहेको छ भने दोस्रो बजारमा लगानी गर्न खोलिएका डिम्याट एकाउन्टका आधारमा देशमा

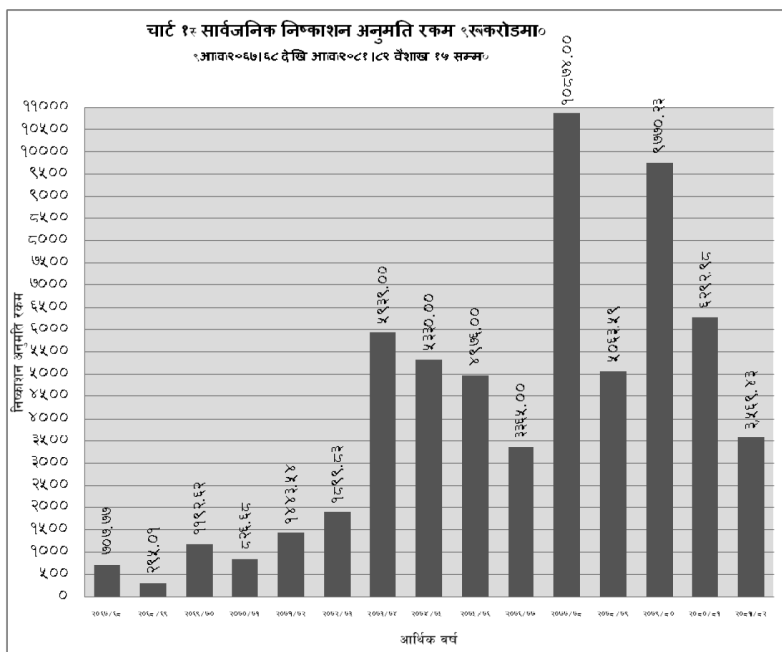

२०८२ वैशाख १५ गतेसम्ममा ६७ लाख ३१ हजार दुई सय ६२ अर्थात् कुल जनसंख्याको २३.०८ प्रतिशत लगानीकर्ताहरूको बजारमा सहभागिता रहेको देखिन्छ । त्यस्तै, धितोपत्रको दोस्रो बजारमा अनलाईन कारोवारका लागि लगइन लिने लगानीकर्ताको कुल संख्या ३९ लाख ९० हजार एक सय ६७ रहेको छ । नेपालको धितोपत्र बजारमा बजार सम्बद्ध संस्था तथा लगानीकर्ताहरूको सहभागिता उत्साहजनक रहेको छ ।

ख) प्राथमिक तथा दोस्रो बजारको अवस्था र सुधारका मुद्दाहरू

बजारमा सेवा प्रदायक संस्था र लगानीकर्ताहरूको उत्साहजनक सहभागिता भएसँगै विभिन्न संगठित संस्थाहरू धितोपत्रको प्राथमिक बजार मार्फत पूँजी परिचालन गर्न प्रोत्साहित हुँदै गएको अवस्था छ । साथै पूँजी बजार मार्फत गरिएको लगानी रकमलाई तरलता प्रदान गर्ने धितोपत्रको दोस्रो बजार कारोबारमा समेत बढोत्तरी भएको देखिन्छ । प्राथमिक बजारमा सार्वजनिक निष्कासनमा केही समय अघि बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रको बाहुल्यता रहेकोमा पछिल्लो समयमा जलविद्युत क्षेत्रका कम्पनीहरू, उत्पादनमुलक कम्पनीहरू, व्यापारी कम्पनीहरू तथा अन्य क्षेत्रका कम्पनीहरूको आकर्षण बढ्दै गएको देखिन्छ ।

आर्थिक वर्ष २०६७/६८ देखि आर्थिक वर्ष २०८१/८२ वैशाख १५ गते सम्ममा धितोपत्र निष्कासनका लागि बोर्डबाट अनुमति दिइएको चार्ट १ मा प्रस्तुत रकमको प्रवृत्ति हेर्दा प्रत्येक वर्ष रकममा वृद्धि हुँदै गएको देखिएकोमा आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा ठूलो परिमाणमा साधारण सेयर, हकप्रद सेयर, संस्थागत ऋणपत्र तथा सामूहिक लगानी योजनाको सार्वजनिक निष्कासनका लागि अनुमति प्राप्त गरेको देखिन्छ ।

बोर्डमा २०८२ वैशाख १५ सम्ममा तालिका १ मा प्रस्तुत गरिए बमोजिम कूल १२७ वटा संगठित संस्थाहरूको रु. १ खर्ब १ अर्ब ३९ करोड ९० लाख रकम बराबरको विभिन्न निष्कासन स्वीकृतिको लागि निवेदन पेश गरी अनुमतिको पर्खाइमा रहेको देखिन्छ ।

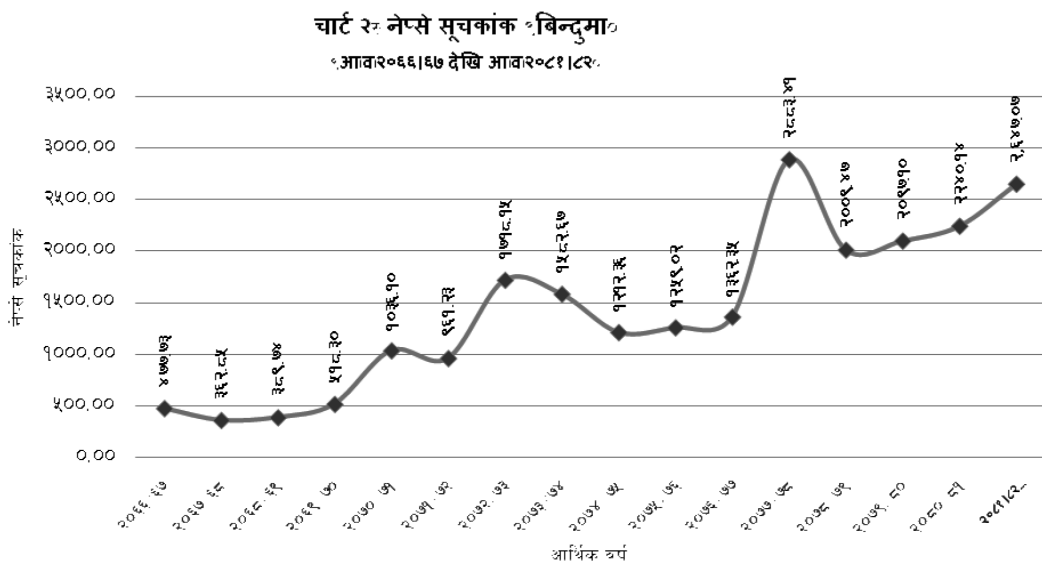
तालिका १

बोर्डमा २०८२ वैशाख १५ सम्ममा स्वीकृतिका लागि निवेदन पेश भएको निष्कासनसम्बन्धी विवरण

निष्कासनको प्रकार	संख्या	रकम (रु. करोडमा)
प्रारम्भिक सार्वजनिक निष्कासन	८८	५५८७.९
थप सार्वजनिक निष्कासन	१८	१०५७
हकप्रद निष्कासन	४	२३४
ऋणपत्र निष्कासन	९	२,५७६.०
सामूहिक लगानी योजना	८	६८५
कुल	१२७	१०१३९.९

नेपालको धितोपत्र बजारमा उद्यमशीलता तथा नवप्रवर्तन प्रवर्द्धन गर्नका लागि स्वदेशी तथा विदेशी पूँजी परिचालनको उद्देश्यले प्राइभेट इक्विटी तथा भेञ्चर क्यापिटललगायतको विशिष्टीकृत लगानी कोषको विकास तथा सञ्चालन गर्न वि.सं. २०७५ मा विशिष्टीकृत लगानी कोषसम्बन्धी नियमावली, २०७५ लागू गरी नियमन मार्फत सहजीकरणको सुरुवात गरिएकोमा २०८२ वैशाख १५ सम्ममा बोर्डबाट प्राइभेट इक्विटी तथा भेञ्चर क्यापिटलको रूपमा कोष व्यवस्थापन गर्न १३ वटा संस्थाले अनुमति पाई स्वीकृत कोष व्यवस्थापकहरू मध्ये केही कोष व्यवस्थापकहरूले ११ वटा योजना मार्फत कुल रु. ३४ अर्ब रकम बराबरको योजना बैंक तथा वित्तीय संस्था, बीमा कम्पनी, अवकाश कोष, कल्याणकारी कोष, संचय कोष, नागरिक लगानी कोष जस्ता प्रचलित कानून बमोजिम मान्यता प्राप्त कोष, द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय अन्तर्राष्ट्रिय संस्थागत लगानीकर्ता वा विदेशी व्यक्ति वा विदेशी फर्म, कम्पनी वा विदेशी संस्थागत लगानीकर्ता वा विदेशमा दर्ता भएको कोष वा विदेशी कोष व्यवस्थापक वा अन्य यस्तै प्रकारका संगठित संस्था, लगानी गर्ने उद्देश्य भएका प्रचलित कानून बमोजिम नेपालमा स्थापना भएका संस्था, नेपाली नागरिक तथा गैर आवासीय नेपाली, बोर्डले समय समयमा तोकिएका अन्य संस्था वा व्यक्ति जस्ता योग्य लगानीकर्तालाई निष्कासन गरी पूँजी परिचालन गर्न स्वीकृति पाएका छन् । यस्ता कोषहरूले बिना धितो योग्यता, क्षमता, व्यवसायिकता तथा उद्यमशीलताका आधारमा वित्तीय सहयोगका लागि प्रस्ताव पेश गर्ने व्यक्ति तथा संस्थालाई प्रस्ताव अनुसारको व्यवसाय वा आयोजनाको उपयुक्तता तथा संभावनाका आधारमा स्वपूँजी तथा ऋण उपलब्ध गराई नवप्रवर्तन, उद्यमशीलता तथा व्यवसायिकता प्रवर्द्धन गरी देशमा साना तथा मझौला उद्यम प्रवर्द्धित हुन सहयोग पुऱ्याउँदछन् ।

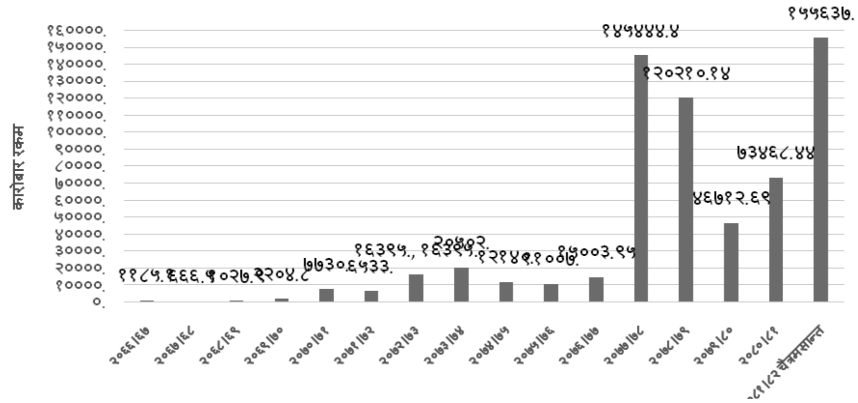
धितोपत्रको दोस्रो बजारको प्रवृत्ति तथा वर्तमान अवस्थाको अध्ययन गर्दा बजारको आकार अर्थात् नेप्से सूचकांक, कारोबार रकम र बजार पूँजीकरणमा क्रमशः वृद्धि हुँदै गएको देखिन्छ । सूचीकृत सेयरको औषत मूल्य सूचकांक अर्थात् नेप्से सूचकांकको आर्थिक वर्ष आ.व. २०६६/७७ देखि आ.व. २०८१/८२ को अवधिको चार्ट २ मा प्रस्तुत प्रवृत्ति हेर्दा आ.व. २०७७/७८ को अन्तमा उच्चतम २८८३.४१ बिन्दु पुगेको र आ.व. २०६७/६८ को अन्तमा सबैभन्दा कम ३६२.८५ बिन्दु कायम भएको देखिन्छ । हालसम्मको सबैभन्दा उच्चतम नेप्से सूचकाङ्क २०७८ भदौ २ गते ३१९९.०३ बिन्दु पुगेको देखिन्छ ।

सूचीकृत धितोपत्रको कारोबार रकमको आ.व. २०६६/७७ देखि आ.व. २०८१/८२ को चार्ट ३ मा प्रस्तुत प्रवृत्ति हेर्दा आ.व. २०८१/८२ को चैत्र मसान्तसम्मको अवधिमा सबैभन्दा बढी रु. १५ खर्ब ५६ अर्ब ३७ करोड रकम बराबरको कारोबार भएको देखिन्छ भने सबैभन्दा कम आ.व. २०६७/६८ मा रु. ६ अर्ब ६६ करोड रकम बराबर मात्र भएको देखिन्छ । आर्थिक वर्ष २०८१/८२ को चैत्र मसान्तसम्मको अवधिमा औसत दैनिक कारोबार रकम रु. ९ अर्ब ४३ करोड र उक्त कारोबार रकम गत आर्थिक वर्षको सोही अवधिमा भएको कारोबार रकमको तुलनामा २२९.०४ प्रतिशतले बढी रहेको देखिन्छ । नेपालमा धितोपत्र कारोबार भएको हालसम्मको अवधिमा एकै दिनमा भएको सबैभन्दा ठूलो परिमाणको कारोबार २०८१ साउन ३१ गते रु. २९ खर्ब ३० करोड रकम बराबर भएको देखिन्छ ।

चाट ३: धितोपत्र कारोबार रकम (रु. करोडमा)

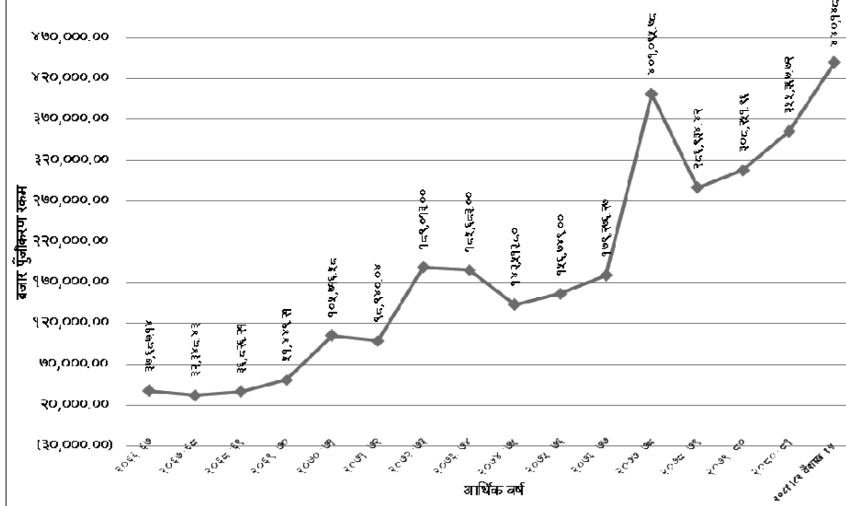
(आ.व. २०६६/६७ देखि आ.व. २०८१/८२)

सूचीकृत धितोपत्र मूल्य विशेषरूपमा सम्बन्धित कम्पनीहरूको वित्तीय कार्यसम्पादन, धितोपत्रको माग तथा आपूर्ति र देशको आर्थिक तथा राजनीतिक स्थितिका आधारमा निर्धारण हुने गर्दछ । सूचीकृत धितोपत्रको कुल बजार मूल्य अर्थात् बजार पूँजीकरणरकम धितोपत्रको मूल्यमा वृद्धि हुँदा बढ्ने तथा मूल्यमा गिरावट आउँदा घट्ने हुन्छ । बजार पूँजीकरण रकमको आ.व. २०६६/६७ देखि आ. व. २०८१/८२ को वैशाख १५ सम्मको प्रवृत्ति हेर्दा आ.व. २०८१/८२ को वैशाख १५ मा धितोपत्र बजारको कुल बजार पूँजीकरण रकम रु. ४४ खर्ब १ अर्ब अर्थात् कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको करिब ८९ प्रतिशत पुगेको देखिन्छ । नेपालमा दोस्रो बजारको कारोबार भएको हालसम्मको अवधिमा वि.सं. २०८१ भाद्र ६ गते हालसम्मकै उच्च बजार पूँजीकरण रु. ४७ खर्ब २४ अर्ब ५ करोड कायम भएको देखिन्छ ।

चाट ४: धितोपत्र बजार पूँजीकरण रकम (रु. करोडमा)

(आ.व. २०६६/६७ देखि आ.व. २०८१/८२)

माथि उल्लेख भएबमोजिम बजार सहभागिता तथा बजार गतिविधिहरूमा वृद्धि हुँदै गएको अवस्थालाई सकारात्मक रूपमा लिँदै बढ्दो नियमन जिम्मेवारीलाई समेत दृष्टिगत गरी धितोपत्र बजारलाई मध्यमकालीन तथा दीर्घकालीन पूँजी परिचालनको सशक्त संयन्त्रको रूपमा विकास विस्तार गर्न बजारमा आधुनिक सूचना प्रविधिको प्रयोग बढाई बजार सञ्चालन प्रणाली र नियमन तथा सुपरिवेक्षणसम्बन्धी व्यवस्था तथा प्रक्रियामा व्यापक सुधारको आवश्यकता देखिन्छ ।

३. बजार सुधार तथा विकासका मुद्दाहरू

धितोपत्र बजारका सुधार तथा विकासका मुख्य मुद्दाहरूलाई देहायका बुँदाहरूमा संक्षेपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

क) धितोपत्र बजारसम्बन्धी कानूनी तथा नियमन संरचनामा सुधार

बोर्ड सन् २०१६ जुलाईदेखि धितोपत्र बजार नियमन निकायहरूको अन्तर्राष्ट्रिय संस्था (International Organisation of Securities Commissions–IOSCO) को एशोसिएट सदस्य भइसकेको तथा हाल उक्त संस्थाको साधारण सदस्यता प्राप्त गर्न समेत ढिलाई भइरहेको र धितोपत्रसम्बन्धी ऐन, २०६३ लागू भएको १९ वर्ष पुगिसकेको हालको अवस्थामा बजारमा सहभागीहरूको ठूलो संख्यामा प्रवेश र बजारको थप विकास तथा सुधारसमेत भई सोहीअनुसार बजार नियमन तथा सुपरिवेक्षण चुनौतीपूर्ण हुँदै गएको सन्दर्भमा IOSCO को सिद्धान्त तथा अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यासअनुसार धितोपत्रसम्बन्धी ऐनमा बोर्डलाई सञ्चालन स्वयत्ततासम्बन्धी व्यवस्था, बजार सहभागीहरूको गलत गतिविधिहरूको अनुसन्धानका क्रममा सहभागीको सम्पत्ति तथा बैंक खातामा बोर्डको पहुँचको व्यवस्था, नियमन निकायलाई प्रशिक्षणसम्बन्धी संस्था स्थापना गर्ने अधिकार, धितोपत्र पुनरावेदन न्यायाधिकरण (Securities Appellate Tribunal-SAT) को व्यवस्था, डेरिभेटिभ्स औजार, केन्द्रीय निक्षेप सेवा, कारोवारको राफसाफ तथा फछ्यौट सेवा, विशिष्टीकृत लगानी कोष, संमिश्रित वित्त, बजार नियमन, सूचना तथा प्रविधि तथा ट्रष्टी, धितोपत्र बजारमा लगानी गर्ने उद्देश्यले स्थापित लगानी कम्पनीहरूको नियमन गर्नेसम्बन्धी विशेष व्यवस्थाहरू समेत न्यूनतम रूपमा हुनुपर्ने देखिन्छ । नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ मा व्यवस्था भएजस्तै बोर्डलाई आवश्यक कर्मचारीको दरबन्दी श्रृजना गर्न सक्ने तथा कर्मचारीको सेवा सुविधा अभिवृद्धि गर्न सक्ने अधिकार सहितको कर्मचारी सेवा शर्त विनियमावली बनाई लागू गर्न सक्ने व्यवस्था समेत बोर्डसम्बन्धी ऐनमा समावेश हुनुपर्ने देखिन्छ । साथै, भारत तथा अमेरिकालगायत विश्वको असल अभ्यास तथा स्वदेशी वित्तीय क्षेत्रको अग्रणी नियमन निकाय नेपाल राष्ट्र बैंकले समेत अवलम्बन गरेको नियमन निकाय र नियमन गर्ने विषयसम्बन्धी छुट्टाछुट्टै ऐनहरूको अभ्यास अनुकूल हुनेगरी धितोपत्र बोर्ड र पूँजी बजारसम्बन्धी दुईवटा छुट्टाछुट्टै ऐनहरू तथा सोहीअनुसार आवश्यक नियमावलीहरू तर्जुमा गरी कानूनी तथा नियमन संरचना सुदृढीकरण गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

ख) बजार पूर्वाधारहरूको विकास तथा सुदृढीकरण

सूचना तथा प्रविधिमा भएको विकास, बजार सहभागी तथा व्यवसायीहरूको संख्यामा आएको वृद्धि, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय बचतलाई आकर्षण गरी आर्थिक विकासमा महत्त्वपूर्ण योगदान दिने माध्यमको रूपमा पूँजी बजारलाई विकास गर्ने नेपाल सरकारको नीति तथा कार्यक्रम रहेकोमा सोहीअनुसार नेप्सेले कारोबार औजारमा विविधीकरण र अन्तर्राष्ट्रियस्तरको कारोबार र कारोबारको राफराफ तथा फछ्यौट प्रणालीको व्यवस्था गरी कारोबार प्रणालीलाई स्तरीय बनाउनका लागि धितोपत्रको दोस्रो बजार र नेप्से तथा नेपाल सरकारको स्वामित्व रहेको कम्पनी सिडिएससिमा विदेशी रणनीतिक साभेदारसहित निजी क्षेत्रको लगानी सहभागिता गराई संरचनात्मक सुधार गर्न आवश्यक देखिन्छ । साथै, बजारको बढ्दो गतिविधि तथा बजार गतिविधिहरूको विश्वसनीयतामा बाह्य पक्षहरूबाट उठाइएका प्रश्नहरूलाई समेत दृष्टिगत गरी सूचीकृत धितोपत्रको केन्द्रीय निक्षेप कार्य र धितोपत्र कारोवारको राफसाफ तथा फछ्यौट कार्य छुट्टाछुट्टै संस्थाहरूबाट हुने व्यवस्था गर्न आवश्यक संस्था स्थापना तथा अनुमतिका लागि सहजीकरण गर्ने कार्य अगाडि बढाउन आवश्यक देखिन्छ ।

नेप्सेमा सूचीकृत सरकारी ऋणपत्रको हालसम्म पूर्ण रूपमा अभौतिकीकरण नहुँदा तथा सिडिएससिले ऋणपत्र कारोवारको राफसाफ तथा फछ्यौटका लागि T+0सम्बन्धी सफ्टवेयरको व्यवस्था गर्न नसक्दा, सरकारी ऋणपत्र कारोबारको दलाल व्यवसायी शुल्क बढी हुँदा र लगानीकर्ताहरूमा लगानी विविधिकरणको महत्त्वका सम्बन्धमा आवश्यक ज्ञान नहुँनाले समेत ऋणपत्रको एकीकृत स्वचालित दोस्रो बजार विकास हुन नसकिरहेको देखिन्छ । धितोपत्रको दोस्रो बजारका सम्पूर्ण कारोवारको राफसाफ तथा फछ्यौट निर्धारित समयसीमामा सम्पन्न हुने व्यवस्थाका लागि आवश्यक उपयुक्त रकमको सञ्चालन योग्य Kettlement Guarantee Fund-SGF तथा Auction Market र बजारको प्रवृत्तिको फाइदा लिन, जोखिम व्यवस्थापन गर्न तथा सहजरूपमा लगानी श्रोतको व्यवस्था गर्नका लागि Intraday Trading, Stop Loss in Trading, Securities Lending and Borrowing तथा Margin Trading through Stockbrokers जस्ता व्यवस्थाहरूको समेत अभाव भई सबै प्रकृतिका लगानीकर्ता अनुकूल बजारको विकास हुन नसक्दा बजारको गतिशिलतामा अपेक्षितरूपमा सुधार हुन नसकिरहेको देखिन्छ ।

ग) बजार नियमन, कानून प्रवलीकरण तथा सुपरिवेक्षणमा सुधार

बोर्डबाट बजार सेवा प्रवाह गर्न इच्छुक निवेदकहरूलाई सेवा सञ्चालनका लागि अनुमतिपत्र दिनका लागि पटक पटक सूचना प्रकाशन भए बमोजिम इच्छुक संस्थाहरूले प्रकाशित सूचनाअनुसार सबै व्यवस्थाहरू पूरा गरी अनुमतिपत्रका लागि निवेदन पेश गर्दा समेत निवेदकहरूलाई सेवा प्रवाहको अनुमतिपत्र समयमै प्रदान गर्न नसकिरहेको देखिन्छ । साथै बजार कारोबार तथा सेवामा संलग्न पक्षहरूले ऐन नियममा भएका व्यवस्थाहरू परिपालना नगरिरहेको अवस्थालाई गम्भिर रूपमा लिई यस्ता गतिविधिहरूको प्रभावकारी रूपमा अनुसन्धान गरी दोषीहरूलाई कानूनी कारवाही गरी परिपालना अभ्यासमा सुधार ल्याउने कार्य प्रभावकारी रूपमा हुन सकेको देखिँदैन । बजार

गतिविधिहरूको प्रभावकारी रूपमा सुपरिवेक्षण गर्नका लागि Risk Based Supervision System र दोस्रो बजार कारोबारको प्रभावकारी सुपरिवेक्षणका लागि Supervisory Information System तथा Integrated Automated Market Surveillance System–IAMSS को व्यवस्था नहुँदा बजार गतिविधिहरूको प्रभावकारीरूपमा सुपरिवेक्षण भई बजार स्वच्छ एवं विश्वसनीय हुन नसक्दा बजारमा लगानीकर्ताको मनोबल कमजोर रहेको देखिन्छ ।

घ) बजार औजार तथा सेवामा विविधिकरण र सन्तुलित तथा प्रतिस्पर्धी बजारको व्यवस्था

बजारमा हालसम्म लगानीकर्ताकालागि साधारण सेयर, ऋणपत्र, सामूहिक लगानी योजनाका एकाई मात्र उपलब्ध भएको देखिन्छ । इक्यूटी डेरिभेटिभ्स औजार तथा ऋणपत्रको एकीकृत स्वचालित दोस्रो बजारको व्यवस्था हालसम्म हुनसकेको देखिदैन । बजारसेवामा विविधिकरणकालागि धितोपत्र दलाल व्यवसायीका लागि लगानी व्यवस्थापनलगायतका अन्य थप कार्यक्षेत्र विस्तार गर्न आवश्यक देखिन्छ । धितोपत्र बजारमा क्षेत्रगत विविधता ल्याई सन्तुलित बनाउन धितोपत्रको स्वतन्त्र मूल्यमा सार्वजनिक निष्कासनका लागि बुक बिल्डिङ्गसम्बन्धी निर्देशिकामा आवश्यक संशोधन गरी विश्वसनीयरूपमा कार्यान्वयनमा ल्याउनुका साथै दोस्रो बजार कारोबार प्रणालीलाई अन्तर्राष्ट्रियस्तरको बनाई बास्तविक क्षेत्रका राम्रो कार्यसम्पादन भएका एशियन पेन्ट्स, सूर्य नेपाल, डाबर नेपाल, एनसेल, गोर्खा बुअरी, बर्ड लिंक, बुद्ध एयर जस्ता कम्पनीहरूलाई धितोपत्र बजार मार्फत पूँजी परिचालनका लागि आकर्षित गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

बजारमा धितोपत्रको आपूर्तिमा वृद्धि, बजारमा संस्थागत लगानीकर्ताहरूको न्यून सहभागीता र बजार सुपरिवेक्षण तथा कानून प्रवलीकरणको कमजोर अवस्थाका कारण बजार अस्वभाविक रूपमा उतारचढाव युक्त हुने गरेको देखिएकाले यी विषयवस्तुहरूलाई गहनरूपमा लिई आवश्यक व्यवस्था तथा सुधार गर्ने कार्यमा प्राथमिकता दिनुपर्ने देखिन्छ ।

ङ) लगानीकर्ता शिक्षा तथा व्यवसायिकता अभिवृद्धिकालागि संस्थागत व्यवस्था

देशमा पूँजी बजारसम्बन्धी शिक्षा तथा सचेतना बढाई सुसूचित पूँजी बजारको विकास गर्न तथा बजारमा संलग्न पक्षहरूको व्यवसायिकता विकास गरी बजारलाई स्वच्छ, प्रतिस्पर्धी एवम् विश्वसनीय बनाउन लगानीकर्ता शिक्षा तथा व्यवसायिकता अभिवृद्धिसम्बन्धी कार्य गर्न पूँजी बजार प्रशिक्षण प्रतिष्ठान स्थापनाकालागि धितोपत्रसम्बन्धी ऐनमा आवश्यक संशोधन गरी आवश्यक नियमावलीहरूको व्यवस्था गरी प्रशिक्षण संस्था स्थापना गरी उक्त संस्थामार्फत लगानीकर्ता शिक्षा, अध्ययन/अनुसन्धान कार्य तथा व्यवसायिकता अभिवृद्धि तथा बजार सेवामा कार्यरत कर्मचारीहरूको Certification गर्ने कार्य अगाडि बढाई बजार गतिविधि तथा सेवालाई स्वच्छ, प्रतिस्पर्धी बनाउने कार्यलाई उच्च प्राथमिकता दिनुपर्ने देखिन्छ ।

च) वस्तु विनिमय बजारको व्यवस्था

वस्तु विनिमय बजारसम्बन्धी ऐन, २०७४ र वस्तु विनिमय बजारसम्बन्धी नियमावली, २०७४ लागू भई करिब नौ वर्ष पुगिसकेको अवस्थामा वस्तु विनिमय बजारमा सूचीकृत वस्तुहरूको

खरिद बिक्रीसम्बन्धी करारको व्यवस्था तथा करारको कारोबार सञ्चालन गर्ने कम्पनी तथा वस्तु विनिमय बजार व्यवसायीहरूको व्यवस्था, राफसाफ तथा फछ्यौट र वेयरहाउस सञ्चालक संस्थाहरूको नियमनका लागि आवश्यक नियमावलीहरूको व्यवस्था गर्ने, बजारसम्बन्धमा सर्वसाधारण लगानीकर्ताहरूको जानकारी तथा चेतनास्तर अभिवृद्धि गर्ने र वस्तु विनिमय बजारलाई स्थानीय वस्तुसँग आवद्ध गराई देशको कृषि उपज तथा विशेष वस्तुहरू समेतको स्तरोन्नति तथा बजारीकरणको व्यवस्था हुनेगरी यस बजारलाई देशको वित्तीय क्षेत्रको एक महत्त्वपूर्ण संयन्त्रको रूपमा विकास गर्ने कार्यले प्राथमिकता नपाउँदा सम्बन्धित निजीक्षेत्र निरुत्साहित हुन पुगेको अवस्थालाई गम्भिररूपमा लिई वस्तु विनिमय बजार तथा व्यवसायीहरूलाई अनुमति दिन र आवश्यक बजार पूर्वाधारहरूको विकास गर्न सम्बन्धित नियामक तथा सरकारको उच्च प्राथमिकता हुनुपर्ने देखिन्छ ।

०००

सन्दर्भ सामाग्रीहरू

- नेपाल धितोपत्र बोर्ड, २०७४ "नेपाल धितोपत्र बोर्डको २५ वर्ष (२०५०-२०७४)", जावलाखेल, ललितपुर ।
- नेपाल धितोपत्र बोर्ड, २०८१ "आर्थिक वर्ष २०८१/८२ को धितोपत्र बजार तथा वस्तु विनिमय बजारसम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रम", खुमलटार, ललितपुर ।
- नेपाल धितोपत्र बोर्ड, २०८१ "आर्थिक वर्ष २०८०/८१ को वार्षिक प्रतिवेदन", खुमलटार, ललितपुर ।
- . राष्ट्रिय योजना आयोग, २०८१, "१६औँ योजना (आर्थिक वर्ष २०८१/८२ - २०८५/८६)", नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोग, सिंहदरबार, काठमाडौँ ।
- राष्ट्रिय योजना आयोग, २०८१, "प्रमुख आर्थिक सूचकको प्रयोग विधि", नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोग, सिंहदरबार, काठमाडौँ ।
- नेपाल धितोपत्र बोर्डको वेब साइट: www.sebon.gov.np
- नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज लि.को वेब साइट: www.nepalstock.com
- सिडिएस एण्ड क्लियरिंग लि.को वेब साइट: www.cdsc.org.np
- राष्ट्रिय योजना आयोगको वेब साइट: www.npc.gov.np

धितोपत्र बजारमा साना तथा मझौला संगठित संस्थाको आवश्यकता तथा धितोपत्र निष्कासनसम्बन्धी कानूनी व्यवस्था

निरञ्जय धिमिरे

उपकार्यकारी निर्देशक
नेपाल धितोपत्र बोर्ड

पृष्ठभूमि

नेपाल धितोपत्र बोर्डले हालै साना तथा मझौला संगठित संस्थाको धितोपत्र दर्ता तथा निष्कासनको लागि छुट्टै निमावली साना तथा मझौला संगठित संस्थाको धितोपत्र निष्कासन तथा कारोवारसम्बन्धी नियमावली, २०८१ लागू गरेको छ । सानो सानो पूँजी लगानी गरी स्थानीय स्रोत साधन, सिप तथा प्रविधिको माध्यमबाट व्यवसाय गर्ने संगठित संस्थाहरूलाई पूँजी बजारमार्फत पूँजी संकलन गरी आफ्नो व्यवसाय सञ्चालन गर्न सहज होस भन्ने यस नियमावलीको उद्देश्य रहेको देखिन्छ । साविकको कानूनी व्यवस्थाअनुसार धितोपत्र दर्ता तथा निष्कासन र कारोवार प्रक्रियाको सम्बन्धमा साना ठूला सबै खालका संगठित संस्थाहरूलाई समान प्रकारको कानूनी व्यवस्था रहेको सन्दर्भमा यो नियमावली लागू भई कार्यान्वयनमा आएपश्चात् साना तथा मझौला संगठित संस्थाहरूको धितोपत्र निष्कासन तथा कारोवार प्रक्रिया थप सरल, सहज तथा सोसम्बन्धी लागत समेत कम हुन गई त्यस्ता संगठित संस्थाहरूलाई धितोपत्र बजारमा प्रवेश गर्न थप प्रोत्साहन हुन जाने देखिन्छ र यसबाट पूँजी बजारमा लगानी गर्न चाहने लगानीकर्ताहरूको लागि लगानीको थप अवसर समेत मिल्न जाने देखिन्छ । यसका अलावा हाल साना तथा मझौला होस् वा ठूला सबै संगठित संस्थाहरूको कारोवार

एउटै प्लेटफर्म मार्फत भइरहेको र यसबाट धितोपत्र बजारको सूचकाङ्क (इन्डेक्स) यथार्थपरक भएन भन्ने चर्चाहरू समेत चलेको सन्दर्भमा साना तथा मझौला संगठित संस्थाको कारोवार छुट्टै प्लेटफर्म मार्फत हुँदा धितोपत्र बजारको सूचकाङ्क गणना प्रक्रिया थप यथार्थपरक तथा व्यवस्थित हुने जाने देखिन्छ । साथै अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास हेर्ने हो भने पनि छिमेकी मुलुक भारतलगायत अन्य देशमा समेत यस सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था गरी साना तथा मझौला कम्पनीहरूको लागि एसएमइज प्लेटफर्म स्थापना गरेको पाइन्छ ।

धितोपत्र दर्ता तथा निष्कासनसम्बन्धी मुख्य कानूनी व्यवस्था

साना तथा मझौला संगठित संस्थाको धितोपत्र निष्कासन तथा कारोवारसम्बन्धी नियमावली, २०८१ ले बोर्डमा धितोपत्र दर्ता गराउने संगठित संस्थाको प्रारम्भिक सार्वजनिक निष्कासन पश्चातको चुक्ता पूँजीको सीमा बढीमा पच्चिस करोड रुपैयाँ हुनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । नियमावली बमोजिम धितोपत्र दर्ता गराउन चाहने साना तथा मझौला संगठित संस्थाले सो नियमावलीमा उल्लेख भए बमोजिमका संलग्न गर्नु पर्ने विवरण तथा कागजातसहित बोर्डमा निवेदन दिनु पर्दछ । निवेदन तथा सो साथ प्राप्त विवरण तथा कागजातका सम्बन्धमा बोर्डले आवश्यक जाँचबुझ गरी दर्ता गर्न उपयुक्त देखिएमा सात कार्य दिनभित्र संगठित संस्थालाई धितोपत्र दर्ता प्रमाणपत्र प्रदान गर्दछ भने दर्ता गर्न उपयुक्त नहुने देखिएमा सोको कारणसहित सात कार्य दिनभित्र सम्बन्धित संगठित संस्थालाई जानकारी दिनु पर्दछ । यसका अलवा धितोपत्र दर्ताको प्रमाणपत्र प्राप्त गरेका संगठित संस्थाहरू एकआपसमा गाभिने वा कुनै सङ्गठित संस्थाको शेयर प्राप्त भएको कारणले शेयर संरचना वा नाममा परिवर्तन भएमा त्यस्तो संगठित संस्थाले पुनः धितोपत्र दर्ता गर्नु पर्दछ । संगठित संस्थासँग सम्बन्धित नियामक निकायले अन्यथा तोकेको अवस्थामा बाहेक देहायको अवस्था पूरा गरेका संगठित संस्थाले जारी पूँजीको तीस प्रतिशतभन्दा घटी र उनान्चास प्रतिशतभन्दा बढी नहुने गरी धितोपत्रको प्रारम्भिक सार्वजनिक निष्कासन गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ ।

- पब्लिक कम्पनीको रूपमा आफ्नो उद्देश्यअनुसार कारोबार सञ्चालन गरी एक आर्थिक वर्षको पूर्ण अवधि पूरा गरेको,
- प्रचलित कानून बमोजिम लेखापरीक्षण तथा साधारणसभा सम्पन्न गरेको,
- पब्लिक कम्पनीको उद्देश्यअनुसार कारोबार सञ्चालन गर्न प्रचलित कानून बमोजिम कुनै निकायबाट इजाजत, अनुमति वा स्वीकृति लिनुपर्ने भएमा त्यस्तो इजाजत, अनुमति वा स्वीकृति लिइसकेको,
- धितोपत्रको सार्वजनिक निष्कासन सम्बन्धमा निष्कासन तथा बिक्री प्रबन्धकसँग सम्झौता भइसकेको,
- संस्थापकहरूले लिन कबुल गरेको धितोपत्रको रकम शतप्रतिशत चुक्ता भइसकेको,
- सर्वसाधारणका लागि निष्कासन गरिने सम्पूर्ण धितोपत्रको प्रत्याभूति गरिएको ।

तर संगठित संस्थाको सञ्चालक वा त्यस्तो संस्थाको आधारभूत शेयर स्वामित्व रहेको शेयरधनी कर्जा सूचना केन्द्रको कालोसूचीमा परेको वा सम्पत्ति शुद्धीकरण वा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानीसम्बन्धी कसुरमा अदालतबाट दोषी ठहर भई सजाय भुक्तान गरिरहेको व्यक्ति सञ्चालक रहेको संगठित संस्थाले धितोपत्रको सार्वजनिक निष्कासन गर्न नपाउने व्यवस्था नियमावलीमा रहेको छ । प्रारम्भिक सार्वजनिक निष्कासन गर्नु पूर्व निष्कासन गरिने धितोपत्रको पाँच प्रतिशत सोको निष्कासन तथा बिक्री प्रबन्धकसम्बन्धी कार्य गर्ने मर्चेन्ट बैकरले र पन्ध्र प्रतिशत योग्य संस्थागत लगानीकर्ताले खरिद गरेको हुनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ भने साना तथा मझौला संगठित संस्थाले धितोपत्रको प्रारम्भिक सार्वजनिक निष्कासन गर्दा क्रेडिट रेटिङ्ग गर्नुपर्ने अनिवार्य व्यवस्था रहेको छैन तथापी बोर्डले आवश्यक देखेमा सार्वजनिक निष्कासन गर्नुपूर्व क्रेडिट रेटिङ्ग गराउन संगठित संस्थालाई निर्देशन दिन सक्ने व्यवस्था रहेको छ ।

उक्त नियमावलीअनुसार धितोपत्रको सार्वजनिक निष्कासन गर्न विवरणपत्र स्वीकृतिको लागि नियमावलीमा व्यवस्था भए बमोजिम दस्तुर तथा विवरण तथा कागजातसहित बोर्डमा निवेदन दिनुपर्ने, विवरणपत्र तथा कागजात जाँचबुझ गर्दा विवरणपत्र स्वीकृत गर्न उपयुक्त हुने देखेमा स्वीकृति प्रदान गर्ने, स्वीकृति प्राप्त मितिले सात दिनभित्र विवरणपत्र प्रकाशन गर्नुपर्ने, स्वीकृत भएको मितिबाट दुई महिनाभित्र संगठित संस्थाले धितोपत्रको बिक्री खुला गर्नु पर्ने जस्ता व्यवस्थाहरू रहेका छन् । उक्त अवधिभित्र निष्कासन गर्न नसकिएमा त्यस्तो अवधिमा संगठित संस्थाको प्राविधिक, वित्तीय, र व्यवस्थापकीय पक्षमा कुनै परिवर्तन भएको भए त्यस्तो परिवर्तन भएको विषय समावेश गरी संशोधित विवरणपत्र बोर्डबाट स्वीकृत गराएर मात्र निष्कासन खुला गर्नुपर्ने, धितोपत्र बिक्री खुला गरिने दिनभन्दा कम्तीमा सात दिन अगाडि आव्हानपत्र प्रकाशन गर्नुपर्ने, सार्वजनिक निष्कासन गरिने धितोपत्रको खुल्ला रहने अवधि कम्तीमा चार कार्य दिन हुनुपर्ने र उक्त अवधिभित्र निष्कासन गरिएको सबै धितोपत्र बिक्री नभएमा संगठित संस्थाले बढीमा पन्ध्र दिनको लागि दरखास्त खुला राख्न सक्ने र सो अवधिमा मागभन्दा वढि रकमको लागि आवेदन प्राप्त भएमा सोको जानकारी बोर्डलाई गराई एक दिन अगाडि सार्वजनिक सूचना प्रकाशित गरी भोलिपल्ट कार्यालय समयपश्चात् दरखास्त लिने कार्य बन्द गर्न सक्ने, उल्लिखित अवधि भित्र निष्कासन गरिएको धितोपत्र मध्ये पचास प्रतिशतभन्दा कमका लागि आवेदन प्राप्त भएमा निष्कासन तथा बिक्री प्रबन्धकले उक्त निष्कासन कार्य रद्द गरी आवेदकले दरखास्त वापत जम्मा गरेको रकम फुकुवा गर्नु पर्ने, आवेदकले निष्कासन गरिने शेयरमध्ये न्यूनतम पाँच सय कित्ता खरिदको लागि दरखास्त दिनु पर्ने र दरखास्त दिन सकिने अधिकतम सीमा विवरणपत्रमा उल्लेख भए बमोजिम हुने, शेयर खरिदको लागि दरखास्त आव्हान गर्दा कम्पनीसम्बन्धी प्रचलित कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम अंकित मुल्यको पचास प्रतिशत मात्र रकम माग गर्नु पर्ने, विशेष ऐनमा शत प्रतिशत माग गर्न सकिने व्यवस्था भएकोमा वा सञ्चालनमा रहेको संगठित संस्थाले आफ्नो अधिल्लो तीन वर्षको लेखा परीक्षण भएको आर्थिक विवरण प्रकाशन गरी पूँजी संकलन

गर्दा पचास प्रतिशतभन्दा बढी रकम माग गर्ने व्यवस्था भएकोमा दरखास्त साथ सोभन्दा बढी रकम माग गर्न सक्ने व्यवस्थाहरू समेत नियमावलीमा रहेका छन् ।

यसै गरी सो नियमावलीअनुसार हकप्रद निष्कासन सम्बन्धमा, हकप्रद शेयर निष्कासनको प्रयोजनको लागि निर्धारित साधारण सभाको बुक क्लोज मितिसम्ममा कायम रहेका शेयरधनीलाई हकप्रद शेयर निष्कासन गर्न सक्ने, सञ्चालक समितिबाट हकप्रद निष्कासनसम्बन्धी निर्णय भएको बढीमा एक महिनाभित्र त्यस्तो प्रस्ताव साधारण सभामा पेस गर्नुपर्ने, साधारण सभामा पेस गरी हकप्रद निष्कासन गर्ने निर्णय गरेको पन्ध्र दिनभित्र सञ्चालक समितिका सदस्य तथा निजका एकाघर परिवारका सदस्यले आफूले लिनुपर्ने हकप्रद शेयर बराबरको रकम जम्मा गरिसकेपछि मात्र अन्य शेयरधनीका लागि हकप्रद शेयरको दरखास्त खुला गर्नुपर्ने, सञ्चालक समितिका सदस्य तथा निजका एकाघरका परिवारका सदस्यको लागि निष्कासन भएको हकप्रद शेयर नलिएमा वा लिन नचाहेमा सोको जानकारी आव्हानपत्रमा समावेश गर्नु पर्ने, बिक्री खुला गर्नुभन्दा कम्तीमा सात दिन अगावै कम्तीमा एउटा राष्ट्रियस्तरको दैनिक पत्रिकामा आव्हानपत्र प्रकाशन गर्नुपर्ने, साधारण सभाले हकप्रद निष्कासन गर्ने निर्णय गरेको तीस दिनभित्र हकप्रद निष्कासनको बिक्री खुला गर्नुपर्ने र दरखास्त खुला रहने अवधि बढीमा पन्ध्र दिन हुनु पर्ने, योग्य शेयरधनीले निर्धारित अनुपातभन्दा बढी संख्यामा समेत आवेदन दिन सक्ने, हकप्रद शेयरको बिक्री बन्द भएको मितिले बढीमा सात दिनभित्र बाँडफाँट गर्नुपर्ने, बाँडफाँट भएको पन्ध्र दिनभित्र बोर्डमा दर्ताका लागि निवेदन दिनु पर्ने र बोर्डले आवश्यक जाँचबुझ गरी सात दिनभित्र त्यस्तो धितोपत्र दर्ता गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । जसअनुसार बिद्यमान धितोपत्र दर्ता तथा निष्कासन नियमावली, २०७३ मा हकप्रद निष्कासन गर्नु पहिले नै सो धितोपत्र बोर्डमा दर्ता गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेकोमा सोभन्दा भिन्न व्यवस्था गरी साना तथा मझौला संगठित संस्थाको धितोपत्र निष्कासन तथा कारोवारसम्बन्धी नियमावली, २०८१ ले हकप्रद शेयर बाँडफाँट गरिसकेपश्चात् बोर्डमा दर्ता गर्न सक्ने व्यवस्था गरी हकप्रद निष्कासन प्रक्रियालाई थप सहज गरेको देखिन्छ ।

उक्त नियमावलीअनुसार साना तथा मझौला संगठित संस्थाले प्रिमियमा समेत धितोपत्र निष्कासन गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ । त्यस्ता संगठित संस्थाले प्रिमियममा धितोपत्र निष्कासन गर्नको लागि संगठित संस्था लगातार पछिल्लो तीन वर्षसम्म खुद मुनाफामा सञ्चालनमा रहेको, प्रतिशेयर चुक्ता पूँजीभन्दा प्रतिशेयर नेटवर्थ बढी भएको, साधारण सभाले प्रिमियम मूल्यमा धितोपत्र जारी गर्ने निर्णय गरेको, कम्तीमा औसत वा सोभन्दा माथिल्लो क्रेडिट रेटिङ्गको ग्रेड प्राप्त गरेको र निष्कासन गरिने सम्पूर्ण धितोपत्रको प्रत्याभूति गरेको हुनु पर्दछ भने संगठित संस्थाको पछिल्लो लेखापरीक्षण भएको वित्तीय विवरण अनुसारको प्रतिशेयर नेटवर्थको दुई गुणासम्म निष्कासन मूल्य तोक्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ ।

र अन्त्यमा,

नेपाल धितोपत्र बोर्डबाट साना तथा मझौला संगठित संस्थाको धितोपत्र निष्कासन तथा कारोवार नियमावली, २०८१ लागू भएपश्चात् साना तथा मझौला संगठित संस्थालाई धितोपत्र बजार

मार्फत पूँजी संकलन गरी आफ्नो उद्योग व्यवसाय सञ्चालन तथा प्रवर्द्धन गर्न सहज हुने अवस्था सिर्जना भएको छ । यसरी साना तथा मझौला संगठित संस्थालाई धितोपत्र बजार मार्फत पूँजी संकलन गरी आफ्नो उद्योग व्यवसाय सञ्चालन तथा प्रवर्द्धन गर्न सकेमा यसबाट स्वभाविक रूपमा देशमा उत्पादन, रोजगारी तथा राजश्वमा वृद्धि भई देशको समग्र अर्थतन्त्रमा महत्त्वपूर्ण योगदान पुग्न जाने देखिन्छ । उक्त नियमावलीमा प्रारम्भिक सार्वजनिक निष्कासनमा न्यूनतम पाँच सय कित्ताको लागि आवेदन दिनु पर्ने व्यवस्था रहेबाट यस्ता संगठित संस्थामा तुलनात्मक रूपमा ठूला संगठित संस्थाभन्दा वढि जोखिम रहने र त्यस्तो जोखिम बहन गर्न सक्ने लगानीकर्ताले लगानी गरुन भन्ने मान्यता रहेको देखिन्छ । न्यूनतम पाँच सय कित्ताको लागि आवेदन दिनु पर्ने व्यवस्थाले सो बराबरको रकम लगानी गर्दा लगानीकर्ताले त्यस्मा रहने जोखिमलगायत समग्र पक्षको राम्रोसँग अध्ययन गरेर सुसूचित रूपले लगानीसम्बन्धी निर्णय गर्ने अवस्था सिर्जना हुने देखिन्छ । यस्ता साना तथा मझौला कम्पनीको बजार प्रवेशबाट जोखिम बहन गर्न सक्ने लगानीकर्तालाई थप लगानीको अवसर प्रदान हुन जान्छ । वास्तवमा साना तथा मझौला संगठित संस्थाहरूलाई आवश्यक पर्ने पूँजी संकलन गर्न सहज गरी यस्ता संगठित संस्थालाई प्रवर्द्धन गर्दै जान सकेमा त्यस्ता कम्पनीहरूले आफ्नो उद्योग व्यवसाय विकास तथा विस्तार गर्दै पछि ठूला कम्पनीको रूपमा समेत विकास हुने अवसर प्राप्त गर्न सक्दछन । यसका अलावा साना तथा मझौला संगठित संस्थाहरूको बजार प्रवेशबाट वित्तीय पहुँचमा विस्तार हुनुका साथै बजार विविधिकरण हुने तथा धितोपत्र बजारमा उत्पादन मूलक कम्पनीहरूको सहभागिता बढाउन समेत सहयोग पुग्न जाने देखिन्छ । यस्तै साना तथा मझौला स्तरका व्यवसायीक कृषिजन्य तथा सूचना प्रविधिको क्षेत्रमा कार्य गर्ने उद्योग व्यवसायहरूको प्रवर्द्धनमा समेत महत्त्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउँदछ ।

साना तथा मझौला संगठित संस्थाहरूको धितोपत्र बजारमा हुने प्रवेशले धितोपत्र बजारको क्षेत्र विस्तार, साना तथा मझौला उद्योग व्यवसायको प्रवर्द्धन र सोबाट समग्र आर्थिक विकासमा सकारात्मक प्रभाव पर्ने जान्छ भने धितोपत्रको कारोवारमा समेत वृद्धि हुन जाने देखिन्छ । तर धितोपत्र बजारमा हुने यस्ता संगठित संस्थाहरूको धितोपत्रको कारोवार स्वस्थ, स्वच्छ तथा पारदर्शी बनाउन र प्रभावकारी कानून परिपालनका लागि नियामकीय भूमिकालाई समेत सोही बमोजिम थप सशक्त बनाउनु पर्ने हुन्छ । यसका साथै यस्ता संगठित संस्थाहरूको प्रभावकारी सुपरीवेक्षणलगायत संस्थागत सुशासनसम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाको प्रभावकारी कार्यान्वयन तर्फ थप ध्यान दिनुका साथै दोस्रो बजारमा साना तथा मझौला संगठित संस्थाको धितोपत्रको कारोवारका सम्बन्धमा हुन सक्ने धितोपत्र बजार सम्वद्ध कसूर वा अवान्छित क्रियाकलापलाई नियन्त्रण गर्न नियमनकारी निकाय थप सजग र चनाखो हुनुपर्ने देखिन्छ ।

०००

सन्दर्भ सामग्री

साना तथा मझौला संगठित संस्थाको धितोपत्र निष्कासन तथा कारोवारसम्बन्धी नियमावली, २०८१
नेपाल धितोपत्र बोर्डको वेबसाइट

दिगो विकास र गरिबी न्यूनीकरणकालागि बीमा सेवा र व्यवसायमा रहेका समस्या र सुधारका क्षेत्रहरू

रामबहादुर के.सी.

उपसचिव, अर्थ मन्त्रालय

विषय प्रवेश:

मानव जीवन, सम्पति र दायित्वको जोखिम हस्तान्तरण गरी मानव जीवन र आर्थिक क्षेत्रको व्यवस्थापन कायम गर्न गरिने वित्तीय उपकरण बीमा हो । बीमालाई अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यास समेतका आधारमा स्वच्छ, सवल, पारदर्शी, व्यवसायिक बनाउँदै गरिब, न्यून आय, विपन्न परिवार र जोखिमयुक्त वर्गसम्म पुऱ्याउन आवश्यक छ । व्यक्ति, संस्था वा सम्पतिलाई भविष्यमा हुनसक्ने आर्थिक क्षति वा जोखिमबाट बचाउने उद्देश्यले गरिएको सम्झौतामा आधारित सेवा हो, जहाँ बीमित व्यक्तिले निश्चित शुल्क (प्रिमियम) तिर्छ र बीमा कम्पनीले कुनै अप्रत्याशित घटना (जस्तै, मृत्यु, दुर्घटना, रोग, वा सम्पत्ति क्षति) भएमा बीमालेखमा तोकिएको रकम प्रदान गर्दछ । नेपालको संविधान, प्रचलित ऐन तथा कानूनमा उचित व्यवस्था भए पनि यसको व्यवहारिक व्यवस्थापन हुन नसक्दा यस क्षेत्रमा थुप्रै समस्याहरू देखिएका छन् ।

अर्थतन्त्रमा बीमाको आवश्यकता र बीमा गर्नुपर्ने कारणहरू:

(क) बचत र लगानी : जीवन बीमा जोखिम हस्तान्तरणको एक साधन मात्र नभई बचत र

लगानी पनि हो । जीवन बीमा जोखिम बहन गर्ने वित्तीय साधन पनि हो । यद्यपि यसले जोखिम बहनभन्दा पहिले बचत गराएको हुन्छ । बीमा कम्पनीमा जसले बीमा गरेका हुन्छन्, ती व्यक्तिहरूले हरेक वर्ष प्रिमियम बापत निश्चित रकम बुझाउँदै जान्छन् । यदि ती व्यक्तिहरू जोखिममा परे अर्थात् कुनै घटना घट्यो भने बीमा कम्पनीहरूले क्षतिपूर्ति बहन गर्दछ । यदि बीमा गरेका व्यक्तिहरूमा तोकिएको समय अवधिसम्म कुनै घटना भएन भने बीमा कम्पनीहरूले प्रतिफलसहित उक्त रकम फिर्ता गर्दछन् । त्यसकारण बीमा एक किसिमको बचत पनि हो ।

(ख) **बोनस:** जीवन बीमा गर्दा धेरै फाइदा हुन्छ । बीमा गराए वापत बोनस प्राप्त हुन्छ । मानिसहरूले जीवन बीमा गरेका हुन्छन् । बीमा समयअवधी सकिसकेपछि बीमतीतमा कुनै घटना घटेको छैन भने बीमा गरेको कुल रकममा बोनस थप गरी रकम दिने गर्दछ । त्यसकारण बीमा गर्नु फाइदा छ ।

(ग) **आर्थिक जोखिमको हस्तान्तरण:** हरेक व्यक्तिको जीवनको आर्थिक मूल्य हुन्छ । अर्थात् कुनै व्यक्तिले जुन किसिमले आम्दानी गरिरहेको हुन्छ, त्यो कमाइले उसको परिवारको पालनपोषण, शिक्षादीक्षा भइरहेको हुन्छ । आम्दानीबाट उसको समाजमा केही योगदान पनि भइरहेको हुन्छ । सरकारलाई उसले कर तिरेको हुन्छ । ऊ नहुँदा यो सबै कुरामा परिवारमा आर्थिक संकटको सिर्जना हुन्छ । त्यो हुन नदिनलाई नै जीवन बीमा गर्नुपर्ने हुन्छ ।

(घ) **पारिवारीक जिम्मेवारीको जोखिम बहन :** मानिसले जीवन वा परिवार धान्न कमाई गरिरहेको हुन्छ । उसको आकस्मिक मृत्यु भयो भने आम्दानी बन्द हुन्छ । यसले परिवारको जीवनशैलीलाई एकैपटक ठूलो अप्ठ्यारोमा पार्छ । त्यसलाई बिस्तारै व्यवस्थापन गर्ने र अर्को स्रोतको खोजी गरी परिवारले कमाउन सुरु नगरुन्जेल बीमाले महत्त्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याउँछ ।

(ङ) **भविष्यको योजना निर्माण गर्न :** हाम्रो इच्छा र आकांक्षा आवश्यकताभन्दा धेरै माथि हुन्छ । भविष्यका योजनाहरू हामीसँग धेरै हुन्छन् । सोहीअनुसार हामी दैनिकी चलाइरहेका हुन्छौं । काम गरिरहेका हुन्छौं । कुनै पनि व्यक्तिले देखेका तीनै सपना वा योजनाहरूलाई कायम गर्न र आफ्नो अनुपस्थितिमा योजना असफल नहुने गरी जीवन बीमामार्फत भविष्यको योजना बनाउन सक्छौं ।

(च) **मुलुकको आर्थिक विकासमा टेवा :** हरेक राष्ट्रभक्त नेपालीले देश विकासमा आफ्नो पनि केही योगदान होस् भन्ने चाहना राख्छ । पूर्वाधार निर्माणमा सबैभन्दा बढी पूँजी जीवन बीमाले निर्माण गर्न सक्छ । देश विकासमा अलिकति पनि योगदान गर्न कसैले चाहन्छ भने जीवन बीमा उपयुक्त माध्यम हो ।

(छ) **सन्तानको शिक्षा :** हरेक अभिभावकले आफ्ना सन्तान शिक्षित बनुन् भन्ने चाहाना राखेका हुन्छन् । सन्तानको शिक्षाका लागि हरेक व्यक्तिले चाहेअनुसारका बीमा गर्न सक्छन् । कसैले बालबालिकाको भविष्यका बारेमा सोच्छ भने जीवन बीमा उसको शिक्षाको निरन्तरता र सही उपलब्धिकै लागि अत्यावश्यक बन्न सक्छ । कुनै घटना वा दुर्घटनाको कारण आज

गुणस्तरीय निजी शिक्षण संस्थाबाट भोलि सस्तो र सामान्य विद्यालय खोज्दै हिँड्नुपर्ने दुर्भाग्यबाट पनि जीवन बीमाले जोगाउँछ । परिवार चलाउन पनि व्यवस्थापन चाहिँन्छ भन्ने यसैले देखाउँछ ।

- (ज) **परनिर्भरता उन्मूलन:** जीवन बीमा भएमा कुनै कारणवश बीमितको मृत्यु भएमा बीमितको परिवारलाई आफ्नो जीविका चलाउन अन्य व्यक्तिमाथि आश्रित हुनुपर्दैन ।
- (झ) **ऋणको भारबाट छुटकारा:** कुनै व्यवसाय वा काम पर्दा मानिसले सरसापट वा ऋण लिन्छ । व्यक्तिले बैंक, वित्तीय संस्था वा व्यक्तिबाट ऋण लिने गर्दछन् । लिएको ऋण चुक्ता नहुँदै मृत्यु भएमा उसको परिवारका सदस्यलाई समस्या उत्पन्न हुन पुग्छ । यदि उसले आफूले लिएको ऋणको बीमा गर्‍यो भने कम्पनीले ऋणको जोखिम बहन गर्छ ।
- (ञ) **जीवनको सुरक्षा:** बीमाबाट बोनसभन्दा पनि महत्त्वपूर्ण पक्ष भनेको जीवनको सुरक्षा हो । जीवन बीमाले मानिसको मृत्युपछि मात्र नभएर कुनै घातक रोक लाग्यो भने पनि त्यसको उपचारका लागि पैसा दिने गर्दछ । मानिसको जीवनमा अनेक प्रकारका विपत्तिहरू आउँछन् । यी विपत्तिमध्ये सबैभन्दा ठूलो विपत्ति मृत्यु हो । रोगव्याधि, दुर्घटना वा अन्य कुनै कारणले मानिसहरूको अकाल मृत्यु हुन सक्छ । यस्तो अवस्थामा मृतकको परिवारलाई आर्थिक टेवा दिने माध्यम भनेको बीमा नै हो । पछि यसलाई लगानीको माध्यमबाट पनि अपनाउन सकिन्छ ।

बीमासम्बन्धी नीतिगत, कानूनी तथा संस्थागत व्यवस्थाहरू:

- (क) **नेपालको संविधान:** नागरिकका आधारभूत आवश्यकतासम्बन्धी नीतिमा नागरिकको स्वास्थ्य बीमा सुनिश्चित गर्दै स्वास्थ्य उपचारमा पहुँचको व्यवस्था मिलाउने । संघीय सरकारले बीमा नीति तर्जुमा गर्ने र संघीय सरकार तथा प्रदेश सरकारले बीमा व्यवसाय सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्ने व्यवस्था रहेको छ ।
- (ख) बीमा ऐन, २०७९ मा बीमा क्षेत्रको नियमन, व्यवस्थापन र सुधारका लागि प्रमुख कानूनी दस्तावेज, बीमा कम्पनीहरूको स्थापना, सञ्चालन, र विघटनका प्रावधान, बीमा व्यवसायको इजाजतपत्र, बीमितको हक, दायित्व, र क्षतिपूर्ति दाबी प्रक्रिया, पुनर्बीमा (Reinsurance) सम्बन्धी व्यवस्थाहरू रहेको छ ।
- (ग) बीमा नियमावली, २०८१ मा बीमा कम्पनीहरूको सञ्चालन प्रक्रियालाई व्यवस्थित गर्ने, वित्तीय व्यवस्थापन, जोखिम व्यवस्थापन र कम्पनीहरूको पारदर्शितामा जोड दिने तथा बीमासम्बन्धी वार्षिक प्रतिवेदन अनिवार्य गराउने व्यवस्था रहेको छ ।
- (घ) स्वास्थ्य बीमा ऐन, २०७४ मा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गर्ने नागरिकको अधिकार संरक्षण गरी आर्थिक जोखिम न्यूनीकरण र स्वास्थ्यमा आम नागरिकको सहज पहुँच सुनिश्चित गर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

- (ङ) सोझै योजनामा बीमासम्बन्धी व्यवस्थामा जोखिम न्यूनीकरणका लागि बीमाको विस्तार गर्ने, लक्षित बन्धननुबाट हुने जनधनको राहतको लागि बीमाको व्यवस्था गर्ने, बीमाको सुविधामा एकरूपता र पहुँच पुऱ्याई मौद्रिक तथा वित्तीय स्थायित्वमा योगदान बढाउने, बास्तविक कृषकलाई लक्षित गरी बीमा सेवा उपलब्ध गराउने, स्वास्थ्य बीमा प्रणालीलाई पुनःसंरचना गरी सवल बनाउने (औपचारिक तथा अनौपचारिकमा विस्तार, दोहोरोपना हटाउने, सामाजिक स्वास्थ्य सुरक्षा कार्यक्रमसँग आवद्ध, स्वास्थ्य बीमामा आवद्ध जनसंख्या २१बाट ७० प्रतिशत पुऱ्याउने, खेलाडी र प्रशिक्षकलाई जीवन बीमा र स्वास्थ्य बीमालाई १० प्रतिशत पुऱ्याउने ।
- (च) आर्थिक वर्ष २०८१/०८२ को बजेटमा बीमासम्बन्धी व्यवस्थाहरूः प्रधानमन्त्री आधुनिकीकरण कार्यक्रम अन्तर्गत ७ नमूना परियोजनामा बीमा प्रिमियममा छुट दिने (१ हजारभन्दा बढी वासनादार धान खेती गरेमा), साना किसानको बाली तथा पशुपंक्षी बीमामा प्रिमियम छुट, स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रमको विस्तार, सामाजिक सुरक्षा कोष र स्वास्थ्य बीमाबीच अन्तरआवद्धता, वाल सुधार गृहका बालबालिकाको समेत स्वास्थ्य बीमा, स्वास्थ्यबीमालाई राष्ट्रिय परिचयपत्रमा आवद्ध, न्यून आय भएका वर्ग र सिमान्तकृत समुदायलाई लघुबीमामा आवद्ध गरिने घोषणा ।
- (छ) संस्थागत तथा संरचनागत व्यवस्थाहरूः
- (१) अर्थ मन्त्रालय
  - (२) कृषि विकास मन्त्रालय तथा अन्य सम्बद्ध निकायहरू,
  - (३) नेपाल राष्ट्र बैंक तथा अन्य वाणिज्य बैंकहरू
  - (४) नेपाल बीमा प्राधिकरण
  - (५) बीमा कम्पनी- बीमा बजारलाई सुदृढ, सवल र व्यवस्थित बनाउन स्थापित गर्ने ।
  - (६) पूनर्बीमा कम्पनी- अन्तर्राष्ट्रिय मूल्य मान्यता अनुरूप सेवा प्रदान तथा जोखिम साभेदारीका लागि व्यवस्था गर्ने ।
  - (७) बीमा सूचना केन्द्र- सूचना एकिकृत र व्यवस्थित गरी लागत न्यूनीकरण गर्ने व्यवस्था ।
  - (८) बीमित हित संरक्षण कोष- करारभङ्ग वा समयमा दाबी भुक्तानी लिन नआएको अवस्थामा संकलित रकमलाई निश्चित अवधिपश्चात छुट्टै कोषमार्फत बीमितको हित गर्ने गरी कोषको व्यवस्था गरिएको छ ।
  - (९) बीमा मध्यस्थस्तकर्ता- अभिकर्ता, सर्भेयर र दलालहरूलाई अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यास अनुरूप नियमन गर्नको लागि यसको व्यवस्था गरिएको छ ।
  - (१०) निर्देशक समिति- अर्थमन्त्रीको अध्यक्षतामा नीति कार्यान्वयनका लागि आवश्यक निर्देशन र समन्वय गर्न समितिको व्यवस्था गरिएको छ ।

बीमा क्षेत्रसम्बन्धी तथ्याङ्कीय विश्लेषण:

बीमा कम्पनीहरूले बिमितहरूबाट प्रिमियम सङ्कलन गरी सरकारी ऋणपत्र खरिद गर्ने, बैंक तथा वित्तीय संस्थामा रकम जम्मा गर्ने तथा पूर्वाधार, जलविद्युत तथा पर्यटन जस्ता दीर्घकालीन परियोजनाहरूमा लगानी गर्छन् । यसले राष्ट्रिय बचत परिचालन गरी आर्थिक वृद्धिमा योगदान पुऱ्याउँछ । नेपालमा जीवन बीमा कम्पनी-१४, निजीजीवन बीमा कम्पनी-१४, पुनर्बीमा कम्पनी-२, लघु बीमा कम्पनी-७ गरी जम्मा ३७ वटा बीमा कम्पनीहरू रहेका छन् । आर्थिक वर्ष २०८०/०८१ मा बीमा क्षेत्रबाट कुल प्रिमियम रु. १८२.९१ अर्ब पुगेको छ, जुन नेपालको कुल गार्हस्थ उत्पादनको लगभग ३.४०% रहेको छ । बीमा कम्पनीले प्रत्यक्ष रूपमा (बीमा कम्पनीहरूमा) र अप्रत्यक्ष रूपमा (एजेन्टहरू, दलालहरू, सर्भेयरहरू आदि मार्फत) हजारौं रोजगारी सिर्जना गर्दछ, जसले नेपालमा बेरोजगारी कम गर्न मद्दत गरेको छ । बीमा क्षेत्रले प्रत्यक्ष रूपमा ११,९०० भन्दा बढी व्यक्तिहरूलाई प्रत्यक्ष रोजगारी दिएको छ । नेपालभरि ३,२९,००० भन्दा बढी दर्ता भएका बीमा एजेन्टहरू छन् । यसले अप्रत्यक्ष रूपमा वित्त, स्वास्थ्य, कृषि, कानूनी सेवाहरू, र थप क्षेत्रमा रोजगारीलाई पनि समर्थन गरेको छ । बीमा कम्पनीहरूले प्रत्यक्ष रूपमा संस्थागत आयकर, सेवाहरूमा मूल्य अभिवृद्धि कर र विदेशी पुनर्बीमामा लाग्ने शुल्क जस्ता करहरू मार्फत सरकारी राजस्वमा योगदान पुऱ्याएका छन् । साथै बीमा कम्पनीहरूले व्यवसायलाई प्राकृतिक प्रकोप, दुर्घटना र सम्पत्ति क्षति जस्ता अप्रत्याशित क्षतिहरू विरुद्ध वित्तीय सुरक्षा प्रदान गरी व्यवसायलाई नोक्सानी हुन नदिई राजस्वमा योगदान पुऱ्याएका छन् । तथापि, ५६ प्रतिशतभन्दा बढी जनसंख्यामा बीमाको पहुँच पुग्न सकेको छैन ।

बीमा क्षेत्रमा देखिएका समस्याहरू:

नेपालको संविधान जारी भएपश्चात् बीमा ऐन तथा नियमावली जारी भई कार्यान्वयनमा रहेका छन् । यस क्षेत्रमा विगतमा रहेका/देखिएका चुनौतिहरूलाई सम्बोधन गर्दै थप सुधार गरी ऐन तथा नियमहरू व्यवहारमा ल्याई बीमा क्षेत्रको दायरा विस्तार गर्ने प्रयास गरिएको छ । नियामकीय निकायलाई थप दक्ष तथा प्रभावकारी बनाउने प्रयास पनि गरिएको छ । तथापि यस क्षेत्रमा देहायका समस्याहरू देखिएका छन्:

- बीमा क्षेत्रको दायरा तथा पहुँच अपेक्षित स्तरमा विस्तार हुन नसक्नु,
- बीमा शिक्षालाई प्रभावकारी बनाई सीमान्तकृत तथा पिछडिएको क्षेत्रमा जनचेतना अभिवृद्धि गर्न नसक्नु,
- बीमितले आधुनिक र प्रतिस्पर्धी बीमा सेवा सरल र सहज रूपमा प्राप्त गर्न नसक्नु,
- बीमा व्यवसायमा सुशासनको अवस्था अपेक्षित रूपमा सुदृढ हुन नसक्नु,
- बीमा क्षेत्रको नियमन क्षमता अपेक्षित रूपमा सुदृढ हुन नसक्नु,
- गरिबी न्यूनीकरण तथा रोजगारी सिर्जनामा बीमा क्षेत्रको योगदान न्यून रहनु,
- बीमा व्यवसायमा नवीनतम प्रविधिको प्रयोग न्यून रहनु,

- बीमा क्षेत्रमा हुने जालसाजी नियन्त्रण गर्न नसकिनु,
- बीमा व्यवसायमा दक्ष जनशक्तिको अभाव रहनु ।

बीमा क्षेत्रलाई दीगो विकास र गरिबी न्यूनीकरणसँग आवद्ध गर्ने उपायहरू

- दीगो विकासको लक्ष्य प्राप्त र गरिबी न्यूनीकरणमा सहयोग पुऱ्याउने गरी बीमा क्षेत्रको विकास गर्ने ।
- बीमा सेवा मार्फत् लघु तथा साना उद्योगको व्यावसायिक जोखिम न्यूनीकरण गरी थप रोजगारीको अवसर सिर्जना गर्ने ।
- जलवायु परिवर्तनबाट हुन सक्ने जोखिमलाई बीमा सेवासँग आवद्ध गर्ने ।
- प्राकृतिक प्रकोपबाट उत्पन्न हुने जोखिम न्यूनीकरणका लागि विशेष प्रकृतिको बीमा सेवा उपलब्ध गराउने।
- बीमालेख (बीमा पोलिसी) लाई भौगोलिक तथा सामाजिक आधारमा विविधिकरण एवम् स्थानीयकरण गर्ने ।
- गरिबीको रेखामुनी रहेका नागरिकलाई बीमामा आवद्ध गर्न बीमाशुल्कमा अनुदानलगायत विशेष सुविधा उपलब्ध गराउने ।
- वातावरणीय पक्ष र गरिबीको दृष्टिले जोखिममा रहेका व्यवसायी, साना किसान, उत्पादक समूह तथा सहकारी क्षेत्रमा बीमा सेवा विस्तार गर्ने ।
- विदेशमा रहेका नेपालीको बीमा गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।

बीमा क्षेत्र तथा सेवालाई सुधार गर्ने उपायहरू-

बीमाको पहुँच विस्तार, सेवा गुणस्तर सुधार, र बीमितहरूको विश्वास जित्नका लागि सुधारका उपायहरूलाई प्रमुख रूपमा देहायअनुसार विभाजन गरी सुधारका उपायहरू उल्लेख गरिएको छः

१. नीतिगत पक्षमा गर्नुपर्ने सुधारहरूः

(क) प्रभावकारी कानूनी र नियामक संरचनामा गर्नुपर्ने सुधारहरूः

- बीमा ऐन, २०७९ को प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने ।
- पुनर्बीमा (Reinsurance) व्यवस्थामा सुधार गरी अन्तर्राष्ट्रिय बजारसँग प्रतिस्पर्धी बनाउने ।
- बीमा दाबी प्रक्रियालाई छिटो र प्रभावकारी बनाउन स्पष्ट निर्देशिका व्यवस्था गर्ने ।
- नियामक निकायलाई थप सशक्त र प्रभावकारी बनाउने।

(ख) प्रिमियम अनुदान र कर प्रोत्साहनः

- कृषि, स्वास्थ्य र अन्य सामाजिक बीमामा प्रिमियम अनुदानको व्यवस्था गर्ने ।
- बीमा गरिएका रकममा कर कटौतीजस्ता प्रोत्साहन प्रदान गर्ने ।

- (ग) ग्रामीण र सिमान्तकृत क्षेत्रमा बीमा विस्तार:
- सामुदायिक बीमा योजनाहरू लागू गर्ने ।
  - सहकारी संस्था र स्थानीय तहहरूसँग सहकार्य गरेर बीमा सेवा प्रदान गर्ने ।
  - ग्रामीण क्षेत्रमा काम गर्ने बीमा कम्पनीहरूलाई कर छुट वा अनुदान प्रदान गर्ने ।
- (घ) पारदर्शिता र दुरुपयोग नियन्त्रण:
- दावी प्रक्रियामा पारदर्शिता सुनिश्चित गर्न डिजिटल प्रणालीको प्रयोग गर्ने ।
  - बीमासम्बन्धी अनियमितता रोक्न कडाइका साथ अनुगमन र कारबाही गर्ने ।
२. प्रविधि र नवप्रवर्तनमा गर्नुपर्ने सुधारहरू:
- (क) डिजिटल बीमा प्रणाली (InsurTech):
- प्रस्ताव, दाबी प्रक्रियालगायत सबै सेवा डिजिटल माध्यमबाट उपलब्ध गराउने।
  - मोबाइल एप्स र अनलाइन प्लेटफर्ममार्फत बीमा खरिद र दाबी सहज बनाउने।
- (ख) तथ्याङ्क व्यवस्थापन र जोखिम मूल्यांकन:
- कृत्रिम बुद्धिमत्ता (AI) र डेटा एनालिटिक्सको प्रयोग गर्ने ।
  - बीमाको मूल्यांकन र दाबी प्रक्रियामा प्रभावकारीता ल्याउन प्रविधिको प्रयोग गर्ने ।
- (ग) ग्राहक सेवा सुधार: बीमा दाबी प्रक्रिया ट्र्याक गर्न डिजिटल ट्र्याकिङ सिस्टमको व्यवस्था गर्ने ।
- (घ) लघु बीमा:
- कम आय भएका व्यक्तिहरूका लागि सस्तो र पहुँचयोग्य बीमा योजनाहरू सिर्जना गर्ने ।
  - जोखिम न्यूनीकरणका लागि छोटो अवधिको बीमा पोलिसी जारी गर्ने ।
३. जनचेतना अभिवृद्धि तर्फ गर्नुपर्ने सुधारहरू:
- (क) बीमासम्बन्धी शिक्षा:
- विद्यालय, कलेज र स्थानीय समुदायमा बीमाबारे जनचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
  - सामाजिक सञ्जाल र मिडिया प्रयोग गरी बीमाको फाइदा प्रचार गर्ने ।
- (ख) स्थानीय तहको संलग्नता:
- बीमा पहुँच विस्तार गर्न गाउँपालिका र नगरपालिकासँग सहकार्य गर्ने ।
  - स्थानीय तहमा कार्यरत कर्मचारीलाई बीमासम्बन्धी तालिम दिने।
- (ग) सामाजिक सुरक्षालाई बीमासँग जोड्ने:
- स्वास्थ्य बीमा, कृषि बीमा र सामाजिक सुरक्षा योजनाहरूलाई जोडेर व्यापकता दिनु पर्दछ ।
  - विपन्न वर्ग र सिमान्तकृत समुदायलाई बीमाको फाइदा बुझाउन सक्रिय पहल गर्नु पर्दछ ।

४. आर्थिक र वित्तीय क्षेत्रमा गर्नुपर्ने सुधारहरू:

(क) बीमा कम्पनीहरूको वित्तीय सुदृढीकरण:

- बीमा कम्पनीहरूको न्यूनतम पूँजी आवश्यकतामा वृद्धि गर्ने ।
- बीमा कम्पनीहरूलाई आर्थिक स्थायित्वका लागि जोखिम व्यवस्थापन प्रणाली लागू गर्न प्रोत्साहित गर्ने ।

(ख) नयाँ बीमा योजना विकास:

- जलवायु परिवर्तन, पर्यटन र सूचना प्रविधि क्षेत्रलाई कभर गर्ने बीमा योजना विकास गर्ने ।
- महामारीजस्ता संकटका लागि विशेष बीमा योजनाहरू तयार गर्ने ।

(ग) क्षतिपूर्ति दाबी प्रक्रियाको सरलता:

- दावी स्वीकृतिको समय घटाउन प्रभावकारी नीति तथा कार्यविधि अबलम्बन गर्ने ।
- क्षतिपूर्ति दावीमा पर्ने अनावश्यक भन्फट हटाउने।

५. नियमनकारी निकायको भूमिकामा गर्नुपर्ने सुधार:

- नेपाल बीमा प्राधिकरणलाई आधुनिक प्रविधिसँग सुसज्जित बनाउने।
- नियमित अनुगमन र बीमा कम्पनीहरूको वार्षिक प्रतिवेदनको समीक्षा गर्ने ।
- बीमासम्बन्धी विवाद समाधानका लागि मध्यस्थता केन्द्रहरूको स्थापना गर्ने ।

६. अन्तर्राष्ट्रिय अनुभव र सहकार्यको क्षेत्रमा गर्नुपर्ने सुधारहरू:

- सफल अन्तर्राष्ट्रिय बीमा मोडेलहरूको अध्ययन र अनुकूलन गर्ने ।
- पुनर्बीमा कम्पनीहरूसँग सहकार्य गर्दै जोखिम साभेदारी गर्ने ।
- बीमा प्राधिकरणमा कार्यरत जनशक्तिलाई वैदेशिक तालिममा सहभागी गराउने ।

बीमा व्यवसायमा सुधारका क्षेत्रहरू:

१. बीमालाई सबै स्थानीय तह, गरिव, विपन्न, न्यून आय र जोखिम युक्त वर्गसम्म पुऱ्याउनु पर्दछ ।
२. बीमा अभिकर्ता, बीमामा काम गर्ने कर्मचारीको योग्यता, दक्षता र शीप विकास गर्नु पर्दछ ।
३. एक बीमा अभिकर्ता एक कम्पनीको अवधारणा पूर्ण रूपमा लागु गर्नु पर्दछ ।
४. बीमाको जोखिम हस्तान्तरण गर्न अनिवार्य रूपमा पुनर्बीमा गर्ने ।
५. बीमाको क्षेत्रमा New Products अवलम्बन गरी कृषि बीमा, पशु बीमा, वाली बीमा, तरकारी/फलफूललगायतका किसानका उत्पादनहरूसम्म बीमाको दायरा विस्तार गर्ने ।
६. सभैयरहरूबाट हुने मूल्यांकन स्वच्छ, निष्पक्ष, पारदर्शी बनाउने,
७. बीमा सेवामा गुणस्तर कायम गरी दाबी भुक्तानी, क्षतिपूर्ति समयमै भुक्तानी गर्ने ।
८. बीमामा विश्वास बढाउन समर्पण (Surrender) गर्ने संख्या घटाउनु पर्ने।
९. बीमामा आएका अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यासहरू, नवीन प्रविधि, सोच अवलम्बन गर्ने ।

१०. क्रमशः Digital Insurance मा जाने,
११. उधारोमा Insurance Policy बिक्री गर्ने कार्य बन्द गर्ने ।
१२. अभिकर्ताको कमिशन घटाउने,
१३. बीमासम्बन्धी विषयलाई विद्यालय तहका पाठ्यक्रममा नै समावेश गरी साक्षरता प्रदान गर्ने ।
१४. बीमामा Climate Financing, Green Financing, Innovative Financing अवलम्बन गर्ने ।
१५. बीमामा रहेको रकम राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त, उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगानी गर्ने ।
१६. बीमा प्राधिकरणबाट विवेकशिल नियमन कायम गर्ने ।
१६. बीमामा AML/CFT Regimeसम्बन्धी लगानीमा सचेत रहने।
१७. पूँजीकोष वृद्धि गर्ने ।
१८. स्वस्थ प्रतिस्पर्धा कायम गर्ने ।

निष्कर्षमा:

बीमा दुःखको साथी हो । बीमा मानव रक्षावरणको एक गतिलो माध्यम, जीवन हुँदा र नहुँदासम्मको साथी हो । कुनै पनि व्यक्तिलाई आर्थिक नोक्सान हुँदा वा जोखिम हुँदा दिईने क्षतिपूर्तिको ग्यारेन्टी बीमा हो । बीमा गर्दा बीमित (बीमा गर्ने व्यक्ति) र बीमक (बीमा गर्ने कम्पनी) बीच करार सम्झौता हुन्छ । हामी सबै मानिसहरू भोलिका दिनमा आउने जोखिमका विषयमा विज्ञ हुदैनौ । तर अचानक भोली जे पनि हुन सक्छ । भविष्यमा आर्थिक तथा भौतिक क्षति हुन सक्छ । त्यही हुन सक्ने जोखिमको आर्थिक परिपूर्ति गर्न गरिने एक प्रकारको सम्झौता नै बीमा हो । बीमाको मुख्य उद्देश्य दुर्घटना, रोग, प्राकृतिक प्रकोप, वा चोरी जस्ता अप्रत्याशित घटनाहरूको आर्थिक प्रभावलाई कम गर्नु हो । यो जोखिम साभेदारीको सिद्धान्तमा काम गर्दछ, जहाँ केहीको नोक्सान धेरैको योगदानले कभर गरिन्छ । अतः यस प्रकारको गंभीर वित्तीय व्यवस्थालाई सरकार, नियामकीय निकाय र आम जनताले बुझि/बुझाई अगाडि बढ्न माथि प्रस्तुत सुझावहरूको व्यवहारिक कार्यान्वयन गर्न आवश्यक छ ।

०००

सन्दर्भ सामाग्रीहरू:

नेपालको संविधान, कानून किताव व्यवस्था समिति, बबरमल, काठमाडौं ।

सोह्रौँ योजना, राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय, सिंहदरबार ।

आर्थिक वर्ष २०७६/०७७देखि २०८०/०८१ सम्मको बजेट बक्तव्य, आर्थिक सर्वेक्षण, अर्थ मन्त्रालय सिंहदरबार ।

देशको वर्तमान आर्थिक तथा वित्तीय स्थिति (आर्थिक वर्ष २०८०/८१ को वार्षिक तथ्यांकमा आधारित), नेपाल राष्ट्र बैंक अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग तथा महालेखा परीक्षकको संवैधानिक वार्षिक प्रतिवेदन, सालवसाली ।

वार्षिक प्रतिवेदन २०८०/०८१, आन्तरिक राजस्व विभाग, लाजिम्पाट ।

प्रशासन पत्रिका, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौं ।

नियामकीय स्वायत्तताको सवाल

तेज प्रसाद देवकोटा

नेपाल धितोपत्र बोर्ड

विषय प्रवेश :

अर्थतन्त्रको स्थायित्व, विकास र सुशासनका लक्ष्य हासील गर्न विशेष वा छुट्टै प्रकृतिका कार्यका लागि फरक कानूनी आधारमा स्वायत्त रूपमा स्थापित निकायहरूको कार्य प्रकृतिका आधारमा नियामकीय निकायले खेल्ने भूमिका महत्त्वपूर्ण हुन्छ । अर्धन्यायिक एवं अर्धसंवैधानिक प्रकृतिका संस्थाहरू आफ्नो आन्तरिक व्यवस्थापन एवं नीति तर्जुमा र कार्यान्वयनका लागि वा नियामकीय एवं सुपरिवेक्षकीय भूमिकामा स्वतन्त्र रूपमा निर्णय गर्ने सक्ने अवस्था भएमा मात्र वित्तीय स्थायित्वको अपेक्षा गर्न सकिन्छ । वित्तीय क्षेत्रमा नियामकीय स्वायत्तताले वित्तीय नियामकहरूलाई स्थिरता, पारदर्शीता र निष्पक्षता सुनिश्चित गर्ने नीतिहरू बनाउन र लागू गर्न स्वायत्तरूपमा कार्य सञ्चालन गर्ने क्षमतालाई बुझाउँदछ ।

नियामकीय स्वायत्तता प्रभावकारी नियमनको आधारभूत शर्त हो । सामान्य अर्थमा स्वायत्त संस्था वा निकाय भन्नाले अर्को कुनै संस्था वा एजेन्सीको शाखा वा विभाग नभै विशेष कानूनी व्यवस्थाद्वारा स्वायत्तता सहित स्थापित संस्थाहरूलाई जनाउँदछ । यी संस्थाहरू सरकारको सिधा हस्तक्षेपबाट मुक्त भई स्वतन्त्र रूपमा प्रशासकीय एवं विषयगत क्षेत्रको नियमन, सुपरिवेक्षण एवं वित्तीय निर्णयका लागि स्वतन्त्र हुन्छन् ।

राजनीतिक अर्थशास्त्रमा सरकारहरूले राजनीतिक लाभका लागि कुनै न कुनै रूपमा नीतिगत हस्तक्षेप गरी त्यसबाट राजनीतिक लाभ प्राप्त गर्ने प्रयत्नमा सरकारहरू राजनीतिक लाभका लागि नीतिगत र संस्थागत संरचनाहरूमा आफ्ना भूमिका बढाउन खोज्छन् । अझ विकासशील देशहरूमा छोटो छोटो समयमा परिवर्तन भइरहने सरकारहरूको नीतिगत हस्तक्षेपको कोषभाजनमा वित्तीय क्षेत्रका नियामकहरू पर्ने र त्यसले समग्र वित्तीय नीतिहरूको प्रभावकारीतामा असर गरेको देखिन्छ ।

नियामकीय स्वायत्तताले अनुचित नियन्त्रणको प्रयास, नियामकको भूमिका र जिम्मेवारीलाई सिमिति गर्ने वा नियामकको विशेष जिम्मेवारीको क्षेत्रमा हस्तक्षेपबाट संरक्षण हुनुलाई जनाउँदछ । नियामकीय स्वायत्तताबाट मात्रै नियमनकारी निकायहरूलाई सरकारहरूबाट हुन सक्ने सम्भावित अनुचित प्रभाव र नियन्त्रणबाट जोगाई नियामकीय निर्णयहरू स्वतन्त्ररूपमा कार्यान्वयन हुनसक्ने अवस्था कायम हुन्छ । यस आलेखमा मुलतः अन्तराष्ट्रिय मुद्रा कोष (IMF) र आर्थिक विकास र सहयोगका लागि संगठन (OECD) का सैद्धान्तिक आधारहरूमा रहि नेपालको सन्दर्भमा विश्लेषणात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिनेछ ।

वित्तीय क्षेत्रमा नियामकीय स्वायत्तता

सन् १९९० को दशकमा धेरै देशहरूमा नियामक निकायहरू स्वायत्त र स्वतन्त्र नभएको अवस्थाले तत्कालिन समयमा उत्पन्न भएका प्रमुख वित्तीय संकटहरू उत्पन्न भएको भनिन्छ । राम्रो नियामकीय व्यवस्था रहेका र स्वतन्त्र रूपमा काम गर्न सक्ने अवस्थामा वित्तीय संकटहरूको सामना गर्न र पुर्नउत्थान गर्न सहज भएपश्चात विश्वभरी नै नियमनकारी निकायको स्वायत्तताको महत्त्व स्थापित हुँदै गयो । एशियाली संकट सुरु हुनुभन्दा पहिले सन् १९९७ मा कोरियाका बैंकहरू र गैर बैंकवित्तीय संस्थाहरू बित्त र अर्थ मन्त्रालयको अधिकार क्षेत्रमा थिए । गैरवित्त मन्त्रालयको निरीक्षणलाई कमजोर मानिन्थ्यो जसले नियमनमा मध्यस्थता र अत्यधिक जोखिम लिन प्रोत्साहन गर्थ्यो । अन्य धेरै एशियाली संकटग्रस्त देशहरूमा राजनीतिक दबाब र प्रभाव धेरै रहेको थियो । जापानमा सरकारले बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा हस्तक्षेप गर्ने अथवा पुर्नकर्जाका लागि सरकारी कोषहरूको प्रयोगमा मन्त्रालयहरू हावी हुने, वित्तीय नियमनमा स्वतन्त्रताको अभावले वित्तीय क्षेत्र क्रमशः कमजोर भएको मानिन्छ । सन् १९९० को अन्त्यतिर जापान सरकारले बैकिङ्ग, धितापत्र बजार र बीमाको नियमनका लागि स्वायत्ततासहित Financial Service Agency को स्थापना भई पर्यवेक्षण एजेन्सी स्थापनापश्चात् सरकारको हस्तक्षेप केही कम भएको मानिन्छ । भेनेजुयलाका केन्द्रीय बैंकका पूर्व अध्यक्ष Ruth De Krivoy आफ्नो प्रसिद्ध किताब 'Collapse' मा सन् १९९४ मा त्यहाँको बैकिङ्ग क्षेत्रको संकटको मुख्य कारण केन्द्रीय बैंकमाथि भएको राजनीतिक हस्तक्षेपलाई देखाएकी छन् र केन्द्रीय बैंकलाई सशक्त बनाउन पूर्ण स्वायत्तताका साथ स्वतन्त्ररूपमा काम गर्न दिन र सरकारहरूबाट पूर्ण सहयोग हुनुपर्ने सिफारिस गरिन् । यस्तै १९९७, ९८ मा कोरिया लगायतका देशमा केन्द्रीय बैंकको सुपरीवेक्षकीय अधिकारमा सम्बन्धित मन्त्रालयको लगामले संकटका समाधान उपायहरू समयमै पहिचान र कार्यान्वयन गर्न नसकिएको बताइन्छ । कोरियामा नियामकीय अभ्यासहरूमा सुधार ल्याई उन्नत स्वायत्तताका

लागि विभिन्न सुधारहरू भएका छन् । कतिपय अवस्थामा वित्तीय प्रणालीमा पारिवारिक शासकीय प्रभावले नियमन संयन्त्र कमजोर भएको देखिन्छ, जस्तो, इण्डोनेशियामा तत्कालिन शासक सुहार्तोको शासनकालमा पारिवारिक संलग्नताका कारण बैंकहरूको कमजोर सुशासन र पारदर्शिताबाट सिर्जित समस्यामा तत्कालिन राष्ट्रपतिबाटै भएका हस्तक्षेपले बैंकिङ्ग प्रणालीलाई तहसनहस पारेको भेटिन्छ । वित्तीय प्रणालीको पुर्नसंरचनामा शासनबाट हटेपश्चात् पनि सुहार्तोको हस्तक्षेपले लामो समयसम्म नीतिगत सुधार हुन नसकेको पाइन्छ ।

यी र यसपश्चात् पनि देखिएका विभिन्न संकटहरूले नियामक निकायको स्वायत्तता बिना वित्तीय स्थायित्वका नीतिगत व्यवस्थाहरू कामयावी हुन नसकी प्रणालीमा अस्थिरता उत्पन्न हुने र विभिन्न संकटहरू देखिने कुरालाई प्रमाणित गरेका छन् । नियामकीय सुशासनको सुनिश्चितता कायम गर्न नियामकहरूले स्वतन्त्ररूपमा काम गर्न पाउनुपर्छ र सरकारहरूको हस्तक्षेप हुनुहुँदैन भन्ने सबाल अहम बनेको छ । सन २०१६ मा भारतीय रिजर्व बैंकका गभर्नर रघुराम राजन र त्यसको केही समयपश्चात् उर्जित पटेलको राजीनामापश्चात् भारतीय अर्थजगतमा सरकारसँगको असहमति नै गभर्नरको राजीनामाको प्रमुख कारण हो भन्ने सार्वजनिक चर्चाको विषयले भारतमा केन्द्रीय बैंकमाथि सरकारबाट भएको हस्तक्षेप चर्चाको विषय बन्यो । यसले केन्द्रीय बैंकको स्वायत्तताको तीन दशक अगाडिदेखिको वहसलाई पुनः उजागर गरिदियो । विश्व अर्थप्रणालीका शक्तिशाली अवयवहरू आइएमएफ, विश्वबैंक, युरोपियन बैंकलगायतका संस्थाहरूको यो वहसमा संलग्नताले विश्वव्यापीरूपमा केन्द्रीय बैंकको स्वायत्तता र त्यसको नीतिगत पक्षधरतासंगको सम्बन्धमा पुर्नव्याख्याको आवश्यकता औल्याईदिएसगै आर्थिक प्रणालीका अन्य नियमनकारी निकायहरूको स्वायत्तताको सबाल पुनः सान्दर्भिक एवं अहम् बनेर आएको छ ।

स्वायत्तताका क्षेत्र

समग्र वित्तीय प्रणालीको निर्वाध सञ्चालन र स्थायित्वका लागि नियामकीय निकायहरूले बजार सहभागीहरूको ग्राहकमैत्री व्यवहार, जोखिम न्यूनीकरण र विश्वव्यापी मापदण्ड र मान्यताको प्रयोग मार्फत प्रणालीगत स्थायित्व कायम गर्न कृयाशील रहन्छन् । वित्तीय नियामकहरूको भूमिकाका पछाडि मुलतः दुईवटा उद्देश्यहरू साभा रहन्छन, पहिले ग्राहक वा सेवाग्राहीको संरक्षण र दोस्रो वित्तीय प्रणालीको स्थायित्व । वित्तीय प्रणालीमा संलग्न पक्षहरूको सुशासन, असल अभ्यासहरू र सुदृढ बजार संरचनाले मात्र प्रणालीलाई विश्वसनीय र सबल बनाउँदछ । नियामकहरू आफै सुशासित, स्वायत्त र पारदर्शी हुन सकेमा मात्र उनीहरूको नियामकीय भूमिका प्रभावकारी बन्न सक्दछ । नियामकीय स्वायत्ताका सम्बन्धमा भएका अनुसन्धानहरूमा मुलतः चार प्रकारका स्वायत्तताको तर्क गरेको पाइन्छ, नियामकीय, सुपेरिवेक्षकीय, संस्थागत र बजेटरी (वित्तीय) स्वायत्तता (Das et.al., 2021) । नियामकहरू विषयगत क्षेत्रसंग सम्बन्धित आधारभूत र न्यूनतम नीतिगत व्यवस्था एवं निर्देशनहरू, मापदण्ड निर्धारण र मध्यस्थकर्ताहरू मार्फत त्यसको कार्यान्वयन गराउन स्वतन्त्र हुनुपर्दछ । वित्तीय क्षेत्रमा देशका केन्द्रीय बैंक, धितोपत्रबजार एवं बिमा

क्षेत्रमा तत्तत क्षेत्रका नियायकहरुको स्वतन्त्र र स्वायत्त भूमिकाले मात्र प्रणालीलाई सुरक्षित र सेवाग्राही केन्द्रित बनाउनुका साथै समग्र प्रणालीगत स्थायित्वको सुनिश्चिता हुनसक्छ । बैकिङ्ग क्षेत्र नियामन सम्बन्धी बासेल सिफारीशको न्यूनतम आधारभूत सिद्धान्त नियामकीय स्वायत्तता हो ।

सुपरिवेक्षकीय स्वायत्तता

आर्थिक विकास र स्थायित्वका लागि विशेष कानूनद्वारा स्थापित नियमनकारी निकायहरुले क्षेत्रगत उद्देश्यका लागि कानूनी प्रावधान, अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा प्रचलित असल अभ्यासहरु र संभावित जोखिमको व्यवस्थापनका लागि सुपरीवेक्षकीय स्वायत्तता अनिवार्य शर्त हो । सम्बन्धित नियामकहरुको सुपरीवेक्षण प्रभावकारी हुन सुपरिवेक्षण प्रक्रिया र विधीको पारदर्शिता पनि उत्तिकै महत्त्वपूर्ण हुन्छ । कानूनी आधारमा नै नियामकीय निकायलाई उसको कार्यक्षेत्र तोकिएको भएतापनि कार्यान्वयनको सिलसिलामा अधिकारको प्रयोगको सीमाले सुपरिवेक्षकीय दक्षतालाई प्रभाव पार्ने गर्दछ । विषयगत क्षेत्रका नीतिगत व्यवस्थाहरु कार्यान्वयन गर्ने सन्दर्भमा हुनसक्ने संभावित अवरोधले एकातिर सुपरीवेक्षकीय अभ्यास फितलो हुने अर्कोतिर बजारमा मध्यस्थकर्ताहरुको गलत क्रियाकलापले बजारको जोखिम बढाउने कारणले पर्याप्त स्वायत्तताको सुनिश्चितता गरिनुपर्दछ । तर कतिपय अवस्थामा एकातिर राजनीतिक तहबाट र अर्कोतिर सम्बद्ध बजार सहभागीहरुबाट समेत विभिन्न संगठनात्मक संरचनाका माध्यमबाट हस्तक्षेपका प्रयासहरु भएको देखिन्छ । बैकिङ्ग क्षेत्रमा बैकिङ्ग एशोएशन, धितोपत्र बजारमा बजार सहभागीहरुको संस्था वा समूह, पेशागत संगठनहरु, लगानीकर्ताका विभिन्न समूहहरु, बीमा क्षेत्रमा बजार सहभागीहरुको संयुक्त फोरम लगायतबाट समय समयमा नीतिगत व्यवस्थाहरुमा अनावश्यक चासो र हस्तक्षेपले नियामकहरुको स्वतन्त्र निर्णय क्षमतामा प्रभाव पार्ने र अन्तिममा नीतिगत अस्थिरता निम्त्याउने प्रयत्नहरु विकासशील देशको आर्थिक प्रणालीमा देखिने साभ्ना समस्या हो ।

योग्यतामा आधारित नेतृत्व

संस्थागत क्षमता विकास र संस्थालाई सही मार्गमा डोन्याउन नेतृत्वको अहम् भूमिका हुन्छ । विषयगत विज्ञता, निर्णयक्षमता, र दूरदर्शी नेतृत्व छनौट संस्थागत क्षमताका लागि आधारभूत शर्त हो । नियामक निकायहरुको कार्यसम्पादन र नियमन क्षमता त्यसको नेतृत्वको छनौटका आधार, सञ्चालक बोर्डको संरचना र कर्मचारीहरुको सेवा सुरक्षाको कानूनी सुनिश्चितताको संरचनात्मक व्यवस्थाले महत्त्वपूर्ण रूपमा प्रभाव पारेको देखिन्छ । संस्थागत स्वायत्तताले मुख्यतः तीन पक्षलाई जोड दिएको पाइन्छ । पहिलो, नेतृत्वले बिना हिक्चवाहट, स्वतन्त्र रूपमा आफ्नो पूर्णकार्यकाल काम गर्न पाउने गरी कानूनी रूपमा हुने नियुक्ति र अवकाशको स्पष्ट व्यवस्था, दोस्रो बोर्ड संरचनामा विभिन्न क्षेत्रगत विज्ञहरुको प्रतिनिधित्व र अन्तिम, निर्णय प्रक्रियामा व्यवसायिकता र पारदर्शिता ।

बजेटरी स्वायत्तता

नियामकीय स्वायत्तताको अर्को आधारस्तम्भको रूपमा कानूनी व्यवस्था बमोजिम संस्थाले संस्थागत बजेट निर्माण र त्यसको कार्यान्वयनमा स्वायत्ततालाई लिइन्छ । सरकारहरुले नियामकको बजेट प्रणालीमा विभिन्न माध्यमबाट हस्तक्षेप वा प्रभाव पार्ने यत्न गरे भने त्यसले नियमन प्रभावकारी

नहुने, नतिजा कमजोर हुने, आन्तरिक सुशासन एवं संस्थागत र नियामकीय विकासमा समस्या उत्पन्न हुने र अन्त्यमा त्यसको असर समग्र प्रणालीमा पर्न जाने हुनाले यथेष्ट व्यवस्थाहरूबाट बजेटरी स्वायत्तताको सुनिश्चितता हुनुपर्दछ । कतिपय अवस्थामा संस्थाको बजेटश्रोत सरकारमा निर्भर गर्ने र स्वार्थ समूहको द्वन्द्वका कारणले बजेट प्रभावित भई कार्यसम्पादनमा प्रतक्ष्य प्रभाव परेको देखिन्छ । धेरैजसो नियामकहरूमा बजार सहभागीहरूबाट नियामकीय शुल्क, अन्य विभिन्न शुल्क र जरिवानाहरू नै संस्थाको आयश्रोत हुने र त्यस्ता शुल्कहरू एवं जरिवानामा सरकारले विभिन्न वहानामा अंकुश लगाउने प्रयत्न समेत गरेको देखिन्छ । खुल्ला बजार व्यवस्थामा बजार सहभागीहरूबाट लिइने शुल्कलाई बढी प्रतिस्पर्धात्मक, पारदर्शी र व्यवहारीक बनाउन समय समयमा सम्बन्धित पक्षहरूबीचको अन्तरक्रियाबाट त्यसको निर्धारणका आधारहरूको औचित्यता स्पष्ट पार्न आवश्यक हुन्छ र त्यसमा मात्र सरकारले आफ्नो भूमिका खोज्नुपर्दछ ।

सार्वजनिक जवाफदेहीता

नियामक निकायहरू राजनैतिक दबाबहरूबाट मुक्त भई पारदर्शिता सुनिश्चित गर्ने संयन्त्रहरूको विकास गर्न सक्ने हुनुपर्दछ । नियामक निकायको स्वायत्तता र सार्वजनिक जवाफदेहितालाई एकअर्काका परिपूरकको रूपमा हेरिनुपर्दछ । नियामक अभ्यासहरूको गुणस्तर, अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यासहरूको अनुसरण, जोखिम र स्थायित्वका लागि आवश्यक नीतिगत व्यवस्थापन र कार्यान्वयन, सरकार एवं सेवाग्राहीप्रतिको जवाफदेहिताले स्वायत्तताको उपयोगको औचित्यता पुष्टि गरिनुपर्दछ । सार्वजनिक जवाफदेहीताको अवस्था सुदृढ भएमात्र आमसर्वसाधारण, स्वार्थसमूह र सरकारको विश्वासले नियामक निकायलाई अभै सृदृढ बनाउछ ।

नियामकहरूमाथि हुने हस्तक्षेपले सुरुमा कुनै एक क्षेत्रमा समस्या ल्याउने भए पनि अन्ततः गत्वा त्यसले समग्र प्रणालीमै समस्या उत्पन्न हुन जाने देखिन्छ । अझ वित्तीय क्षेत्रमा प्रणालीगत जोखिमसम्म देखापर्ने अवस्था देखिन्छ । नियामकीय स्वायत्तताले परिवर्तित विश्वमा उपलब्ध वा प्रचलित नियामकीय अभ्यासहरूको अनुसरण, वित्तीय प्रणालीलाई थप सुरक्षित बनाउन साभ्भा अभ्यासको अबलम्बन सिघ्र र प्रभावकारी बनाउन संभव तुल्याउँछ जस्तै जवाफदेहीतामा बढाउँछ । सरकारहरूको अनावश्यक हस्तक्षेपले नियामकहरूको एकातिर नियमन क्षमता प्रभाव हुने अर्कोतर्फ लामो निर्णय प्रक्रिया (RED TAPPISM) का कारणले नियमन प्रणाली नै सुस्त र अप्रभावकारी हुने एवं संभावित जोखिमको आंकलन र नियन्त्रणका संभावित उपायहरूको अवलम्बन निस्प्रभावी हुने जोखिम रहन्छ ।

नेपालको सन्दर्भ

नेपालको वित्तीय क्षेत्र नियमन यसको राजनीतिक र आर्थिक परिवर्तनहरूसँगै विकसित भएको पाइन्छ । राणाकालीन शासन व्यवस्था र त्यसपछिको राजतन्त्रकालमा वित्तीय प्रणालीहरू आधारभूत थिए र औपचारिक नियामक निकायहरूको आवश्यकता महसुस भएन । वि.सं २०१३ सालमा नेपाल राष्ट्र बैंकको स्थापनासँगै नेपालको वित्तीय क्षेत्रको विकाससँगै नियामक निकायका भूमिकाका रूपमा केन्द्रीकृत मौद्रिक नीति र बैकिङ अनुमतिको सुरुवात भयो । वि.सं २०४६ सालको जनआन्दोलनपश्चात्

आर्थिक उदारीकरणलाई प्राथमिकताकासाथ अगाडि बढाइयो । यहि बेला सुशुप्त अवस्थामा रहेको नेपालको पुँजीबजारको नियामक निकायका रूपमा नेपाल धितोपत्र बोर्ड स्थापना भयो । बैकिङ् एवं वीमा क्षेत्रमा समेत आर्थिक उदारीकरण र खुला बजारको प्रभावले बैंक वित्तीय संस्थाहरूको विकास र विस्तार हुँदै जाँदा नियामक निकायको भूमिका अझ सशक्त बनेर आयो । वि.स.२०७२को संविधान कार्यान्वयनमा आएपश्चात लोकतान्त्रिक गणतन्त्रले नियामकीय परिदृश्यलाई पुर्नपरिभाषित गर्‍यो । वर्तमान संविधानले शक्ति पृथकीकरणलाई जोड दिँदै संस्थागत स्वायत्तता र स्वतन्त्र नियमनको लागि कानूनी आधारहरूलाई अझ परिष्कृत बनायो । वर्तमान संविधानले संवैधानिक निकायहरूको लागि संस्थागत स्वायत्तताको सुनिश्चितता गर्छ तर वित्तीय क्षेत्रमा यी सैद्धान्तिक आधारहरूलाई व्यवहारमा लागू गर्न राजनैतिक हस्तक्षेप, राजनैतिक संरक्षण एवं कर्मचारीतन्त्रको असक्षमताले नियामकीय विकासलाई कमजोर बनाएको छ, जसले गर्दा पछिल्लो दशक राजनैतिक कोपभाजनमा परेको नियामकीय स्वायत्तता माथि खुल्ला सरकारी हस्तक्षेपले देशका वित्तीय क्षेत्रका नियामकहरू क्षेत्रीयस्तरका समकक्षीका तुलनामा अविकसित र कमजोर बनेका छन् ।

नेपालमा वित्तीय एवं वीमा क्षेत्रमा नियामकका रूपमा बैकिङ् क्षेत्रको नियमनका लागि नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ अनुसार केन्द्रीय बैंकको रूपमा नेपाल राष्ट्र बैंक, धितोपत्रसम्बन्धी ऐन, २०६३ अनुसार पुँजीबजार नियामकको रूपमा नेपाल धितोपत्र बोर्ड, बीमा ऐन, २०७४ अनुसार बीमा क्षेत्रको नियमनकर्ताको रूपमा बीमा प्राधिकरण, लेखा परिक्षण व्यवसायमा संलग्न लेखापरिक्षकहरूको, नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स ऐन, २०५३ अनुसार नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था छुट्टै ऐनद्वारा क्षेत्रगत रूपमा वित्तीय एवं बीमा क्षेत्रसँग सम्बन्धित स्वायत्त नियमनकारी निकायको रूपमा अस्तित्वमा छन् । यी भन्दा वाहेक अन्य संस्थाहरू केही छुट्टै ऐन र केही सरकारकै अंगको रूपमा तर विभिन्न क्षेत्रगत नियामकका रूपमा रहेको पाइन्छ । नेपालमा नियामकीय निकायक स्वायत्तताका सबालमा निम्नानुसारका चुनौतिहरू देखिएका छन् ।

क) राजनैतिक हस्तक्षेप : एकातिर अस्थिर राजनैतिक चक्रव्यूहमा नेपाल फसेको छ भने अर्कोतर्फ सरकारहरू परिवर्तन भएसँगै नीतिगत व्यवस्थाहरूमा बदलाव ल्याउन खोज्ने र अनुकूल अवस्थाका लागि नियामकहरूमा ठाडो राजनीतिक हस्तक्षेप देखिन थालेको छ । राजनीतिक परिवर्तनपश्चात् आर्थिक विकास र समृद्धिका लागि विभिन्न विचारधाराका दलहरूबीच नीतिगत विषयमा मतैक्यता हुन सकेको छैन । स्थिर सरकारको अभाव एकातिर छ भने अर्कोतिर अघिल्ला सरकारका नीतिगत व्यवस्थाहरूको स्वामित्व लिने प्रचलन नभई सरकार परिवर्तन भएसँगै प्राथमिकताहरू परिवर्तन हुन जाँदा नियामक निकायहरू समेत त्यसको शिकार बन्न पुगेका छन । लागू भएका नीतिगत व्यवस्थाहरू पूर्ण कार्यान्वयनमा जाँदा नजादै नयाँ नीति तर्जुमा गर्नुपर्ने वातारणले नियामकहरूको साख र भूमिकामा प्रश्न समेत उठेन थालेको छ । पछिल्लो समयमा राजनीतिक नियुक्तिमा स्वार्थ समूहहरू हाबी हुँदा राजनीतिक नियुक्तिहरू विवादित हुने एवं सरकारहरूले आफूले चाहे बमोजिमको नीतिगत व्यवस्थाका लागि सम्बन्धित निकायमा चर्को दबाब दिने कार्यले एकातिर आर्थिक क्षेत्रमा नीतिगत अस्थिरताको

बिजारोपण भएको छ भने अर्कातर्फ कुनै निश्चित स्वार्थ समुहका हितमा काम हुँदा सर्वसाधारणमा नियामकीय क्षमतामा सदैव प्रश्न उठ्ने गरेको छ ।

ख) आर्थिक दबाव : नेपाल वित्तीय क्षेत्रका प्रमुख नियामकहरू नियामकीय श्रोतबाटै सञ्चालित छन् । सरकारलाई वार्षिक रूपमा राजस्व तिर्ने एवं निश्चित रकम वार्षिक रूपमा सरकारको कोषमा जम्मा गर्छन् तर ऐनले स्वायत्तता प्रदान गरेपनि कतिपय अवस्थामा संस्थाका गतिविधिहरूमा बारम्बार अर्थमन्त्रालयको Micro-Management को मारमा परिरहेका छन् । दीर्घकालिन आर्थिक दायित्वका विषयमा मात्र होइन कि सामान्य व्यवस्थापनमा समेत विभिन्न बाधा र अड्चनहरू उत्पन्न हुने र त्यसले समग्र नियामकीय कार्यसम्पादनमा समेत प्रतिकूल असर परेको देखिन्छ ।

ग) संरचना/संस्थागत क्षमता : सञ्चालक बोर्डको संरचनात्मक हिसाबले केन्द्रीय बैंक बाहेक अरुमा नियमनकारी निकायहरू कानूनले प्रदत्त गरेको स्वायत्तताको पूर्ण उपभोग गर्नसक्ने अवस्थामा रहेको देखिँदैन, यिनीहरूमा संरचनात्मक बनावट र प्रतिनिधित्वको स्वरूपले पनि Conflict of Interest को अवस्था विद्यमान छ । नियमनकारी क्षमताको विकास पूर्णरूपमा भईनसकेको, संस्थागत क्षमता, बजारमा सकारात्मक हस्तक्षेप गर्ने क्षमता र निर्णय कार्यान्वयनको क्षमता लगायतका कारणबाट नियामकीय भूमिका कमजोर रहेको देखिन्छ । अर्थव्यवस्थामा सघन प्रभाव र संस्थागत क्षमताका हिसाबले केन्द्रीय बैंक अरु निकाय भन्दा बढी स्वायत्त छ भन्ने विषयमा द्विविधा छैन तर पछिल्ला केही वर्षयता सरकारबाट बेला बेलामा नीतिगत व्यवस्थामै हस्तक्षेप गरेका घटनाले केन्द्रीय बैंक समेत स्वायत्तताको उपयोगमा कमजोर हुन थालेको छ । कपितय स्वार्थ समूहहरू मन्त्रालय मार्फत आफ्ना स्वार्थ पुरा गराउन राजनीतिक लविङ्ग गर्ने र त्यसको शिकार केन्द्रीय बैंक हुन जाने अवस्था सिर्जना हुनु दुःखदः छ । कानूनी व्यवस्थाले स्वायत्तताको आधार दिए पनि "Super Regulator" को उत्कृष्ट चाहनाले सरकारको ठाडो हस्तक्षेप समेत बेला बेलामा देखिने गरेको छ ।

घ) नियुक्ति र नेतृत्व : नेपालमा विगतमा नियमनकारी निकायहरूको नेतृत्व सरकारले सिधै नियुक्त गर्ने गरेकोमा केही समययता छनोट समितिको माध्यमबाट प्रतिस्पर्धात्मक तवरबाट गर्न खोजेको देखिन्छ तर यो अभ्यास पूर्णतः योग्यता प्रणालीमा आधारित र पारदर्शी नहुँदा व्यवहारिक रूपमा प्रक्रिया पुर्‍याउनमात्र गरेको देखिन्छ । अन्य नियुक्तिहरू भन्दा नेपालको केन्द्रीय बैंकका गभर्नरको नियुक्ति बढी पारदर्शी र कम विवादित हुने गरेकोमा पछिल्लो समय गभर्नर नियुक्तिमा समेत विभिन्न कोणबाट प्रश्न उठ्न थाल्नु दुर्भाग्य हो । यसले सरकारले नियामकहरूमा योग्य र सक्षम व्यक्ति नियुक्त गरी संस्थागत क्षमता र संरचनालाई बलियो बनाउँछ भन्नेमा शंका गर्ने अवस्था आएको छ ।

ङ) स्वार्थ समूह र बढ्दो राजनीतिक प्रभाव : पछिल्लो समय विभिन्न क्षेत्रबाट राजनीतिमा प्रवेश सहज र कतिपय अवस्थामा अनिवार्य बन्दै गएको देखिन्छ । एकातिर राजनीति विकृत बन्दै जाँदा एकातिर विशुद्ध पेशाको रूपमा अपनाउने प्रवृत्ति देखिएको छ भने अर्कोतिर राजनीतिक संलग्नताको आडमा विभिन्न क्षेत्रमा हुने दबदबा कायम गर्ने नयाँ वर्गको जन्मले नेपालका संस्थागत संरचनाहरू

माथि दलहरूले पालैपालो धावा बोल्दै गईरहेका छन । संवैधानिका निकायहरूमा समेत राजनीतिक दलहरूले भागवण्डा गरी व्यवसायिकतामा प्रहार गरेको अवस्था छ । नियमनकारी निकायहरूमा समेत योग्यताका आधारमा भन्दा पनि दलीय संलग्नताको नेतृत्व आउने, कतिपयमा दलका कार्यकर्ता भर्ती गर्ने भर्तीकेन्द्रका रूपमा लिन थालिएको छ भने कतिपयमा बजार सहभागिहरूको संलग्नतामा विभिन्न स्वार्थसमूहबाट नियुक्तिमा प्रभाव र दबाबले सरकारलाई यस्ता निकायहरूमा अनावश्यक हस्तक्षेपलाई सहज र संभव तुल्याईदिएको छ । यी बाहेक संचरनात्मक क्षयिकरण, सरकारको नियन्त्रणात्मक नेतृत्व, व्यवसायिकताको कमी, बढ्दो भ्रष्टाचार, नैतिक अभ्यासको कमी, प्रविधि उपयोगको कमजोर अवस्था, पदीय दम्भ र गैर जवाफदेहिता अन्य विभिन्न कारणहरूले पनि नेपालका नियामकहरूमाथि सरकारको बढ्दो हस्तक्षेप र प्रभाव देखिन्छ ।

आगामी बाटो

देशको समग्र वित्तीय क्षेत्रको सुदृढीकरण मात्र आर्थिक स्थायित्वका लागि वित्तीय क्षेत्रको नियामकीय स्वायत्तता अनिवार्य शर्त हो । राजनैतिक प्रभाव र दबाबबाट मुक्त नियामकले मात्रै नियामकीय भूमिका अपेक्षितरूपमा निभाउन सक्छ । तर नियामकहरूमा स्वार्थ समूहका प्रभावको आधारमा नीति बन्ने, कुनै समूहको स्वार्थका खातीर नीतिगत व्यवस्थामा परिवर्तन हुने, नीतिगत स्थिरता नहुने अवस्था समेतले सरकारको पञ्जा विस्तारै फैलदै गएको देखिन्छ । जुनसुकै वाद र प्रणालीको वकालत गरेपनि समग्र आर्थिक स्थायित्व बिना आर्थिक विकास दीगो हुन सक्दैन । नेपालका नियामकीय निकायहरूलाई अझ स्वायत्त बनाउँदै आर्थिक विकासमा सशक्त र प्रभावकारी भूमिकाका निम्ति अझ चुनौतिपूर्ण हुँदै जाने देखिन्छ ।

पछिल्लो समय विश्वभरी नै महत्वाकांक्षी नेतृत्वले कुनै न कुनै रूपमा नियामकहरूमा सरकारको भूमिका बढाउन विभिन्न स्वरूपमा हस्तक्षेपको प्रयत्न गरेको देखिन्छ । नेपालमा पनि विगतमा कतिपय सरकार मातहतका अंगलाई निश्चित कार्यालय मातहत एकिकृत गर्ने, नियामक निकायहरूलाई तालुक मन्त्रालयको इकाइको रूपमा व्यवहार गरिने, आर्थिक तथ्यांकहरू आफू अनुकूल सच्याउन दबाद दिने, नियुक्तिहरूमा राम्रो होइन कि हाम्रो नियुक्त हुने लगायतका प्रयासहरूबाट संरचना माथि निरन्तर दबाद सिर्जनको प्रयास भईरहेको देखिन्छ । बेला बेलामा नियामकका नेतृत्व र राजनीतिक नेतृत्वबीच टकराब समेत उत्पन्न भएका कैयौं उदाहरणहरू छन ।

समग्र प्रणालीको स्थायित्वबाट मात्र आर्थिक विकास सुनिश्चित हुन्छ । वित्तीय प्रणालीमा सरकारले आफ्नो चासो र चिन्तालाई सौहार्दरूपमा संवोधन हुने संयन्त्रको विकास गरी नियामकहरूलाई स्वतन्त्रतापूर्वक काम गर्ने वातावरणको सुनिश्चितता प्रदान भएमा मात्र नियामकको भूमिका प्रभावकारी भई बजारका संयन्त्रहरूको सुशासन, पारदर्शिता र उत्तरदायित्व अभिवृद्धि हुन्छ । कतिपय अवस्थामा विद्यमान कानूनले नै संरचनात्मक स्वरूपमा क्षेत्रगत प्रतिनिधित्व गराउँदा सञ्चालक बोर्ड एकातिर व्यवसायिक बन्न सकेको छैन भने अर्कोतिर ऋणलाभित या क्षलतभवभक्त ले निर्णय प्रक्रियाहरू विवादित बन्ने गरेका छन् । तुलनात्मक रूपमा बलियो रहेको

केन्द्रीय बैंकका कतिपय निर्णयहरू समेत विवादित बनेको अवस्थामा अन्य निकायहरूबाट हुने नीतिगत निर्णयहरू परिक्षणको दायरामा छन् । संरचनात्मक व्यवस्थामा परिवर्तन गरी सञ्चालक बोर्डमा विशुद्ध व्यवसायिक प्रतिनिधित्वको सुनिश्चिता भएमा मात्र नियामकहरू आफ्ना निर्णयहरूमा स्वतन्त्र रहन सम्भव हुन्छ जस्तै समग्र प्रणालीको विकास र स्थायित्वमा पर्याप्त योगदान गर्न सक्छ । यसैगरी ऐनद्वारा प्रदत्त अधिकारको प्रयोग र जवाफदेहिताले स्वायत्तताको उपयोगमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्छ । नेतृत्वको निर्णय क्षमताका अभावमा कतिपय अवस्थामा सम्बन्धित निकायलाई प्राप्त अधिकारको प्रयोग नगरी सरकारको मुख ताक्ने वा हस्तक्षेपका लागि आमन्त्रण गर्ने कार्यले नियामकीय स्वायत्ततामा प्रश्न उठेको देखिन्छ । संस्थागत क्षमता, कर्मचारीहरूको दक्षता, नेतृत्व, निर्णय क्षमता लगायतका पक्षहरूमा सुधार ल्याई संस्था सुदृढ हुन सकेमा मात्र प्राप्त अधिकारहरूको प्रयोग एवं जवाफदेहितामा समेत अभिवृद्धि गर्न सकिन्छ जस्तै अन्तर्गत स्वायत्तता र स्वतन्त्रतामा अभिवृद्धि गर्दछ । यस्तै नियामक निकायहरूमा हुने संस्थागत सुशासन र निर्णय प्रक्रियाको पारदर्शिताले निर्णयमा स्टेकहोल्डरहरूको संलग्नता सुनिश्चित गर्छ जस्तै नीतिगत व्यवस्थाहरूलाई कार्यान्वयन गर्न सघाउ पुऱ्याउँदछ ।

ooo

(नेपाल धितोपत्र बोर्डमा कार्यरत देवकोटाका यस लेखमा व्यक्त विचारहरू लेखकका निजी हुन्)

सन्दर्भ सामग्रीहरू

- नेपाल कानून आयोगको वेवसाइट, विभिन्न नियामक निकायका वेवसाइटहरू
Arenas, A.G & Salmeron, A.M. (2021). Central bank independence: from the theory to the practice, Caixa Bank Research, 2021.
Das, U.S., Quinyon, M, and Taylor, M.W, (2002). Financial Regulators Need Independence, Finance and Development, IMF. Vol 39 (4).
ESMA (2020). Guidelines On enforcement of financial information, 2020 ESMA (European Securities and Market Authority). Official Journal of the European Union, 2021.
OECD (2014), The Governance of Regulator, OECD Best Practice Principles for Regulatory Policy, OECD Publishing, Paris.
OECD (2016), Being an Independent Regulator, The Governance of Regulators, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264255401>
OECD (2017), Creating a Culture of Independence : Practical Guidelines Against Undue Influence, The Governance of Regulators, OECD Best Practice Principles for Regulatory Policy, OECD Publishing, Paris.
Houge, H.B, Labonte, M. and Webel, B. (2017), Independence of Federal Financial Regulators: Structure, Funding and other Issues, Congressional Research Service, 7-5700.
Kriyvoy, R.D., (2002), Collapse: The Venezuelan banking crisis of 1994, retrieved from, https://group30.org/images/uploads/publications/G30_CollapseVenezuelanBankingCrisis.pdf

बीमा सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास र नेपालमा यसको प्रभाव

दिनेश कुमार लाल

पूर्व निर्देशक
नेपाल बीमा प्राधिकरण

पृष्ठभूमि

मानिसको जीवन, सम्पत्ति तथा दायित्वको वित्तीय नोक्सानीको क्षतिपूर्ति प्रदान गरिने प्रक्रिया नै बीमा हो । बीमा जोखिम व्यवस्थापनको एक महत्त्वपूर्ण औजार हो । जीवन वा सम्पत्तिको नोक्सानीबाट हुने क्षति न्यूनीकरण गर्न र सम्पत्तिको आर्थिकसुरक्षा प्रदान गरी जोखिम व्यवस्थापन गर्ने कार्य बीमाले गर्दछ । आजको दिनमा विश्वभर हेर्ने हो भने विश्वमा कुनै न कुनै रूपमा जोखिमको भूमरी मडारिइरहेको छ । यस्ता जोखिमबाट छुटकारा कसरी पाउने भन्ने विषयमा मानवीय चासो र चिन्ता हुनु स्वभाविक नै हो । कुनै पनि घटनालाई बीमाले रोक्न सक्दैन । तर, घटनाबाट उत्पन्न हुने आर्थिक नोक्सानीको पूर्ति गरी मानवलाई चिन्तामुक्त बनाउन सक्नेगरी नै बीमाको विकास भएको हो । बीमाको विकास हुँदै जाँदा यसको अभ्यास एवम् प्रचलन क्रमिकरूपमा विश्वभरी नै विस्तार हुँदै गएको पाइन्छ । बीमा विश्वको प्राचीन सामाजिक साधनहरूमध्येको एउटा साधन हो । विश्वका प्राचीन सभ्यताहरू रोम, ग्रीस, पर्सिया, बेबिलोन, चीन, भारत आदि जस्ता देशहरूमा समाजमा कसैलाई अप्ठ्यारो अवस्था आइपरेमा जस्तै: चोरी, आगलागी, मृत्यु वा अन्य कुनै क्षति भएमा समाजका सबै घरधनीहरूले नगद वाजिन्सी वा श्रमदान गरी क्षतिपूर्ति गर्दथे, जसले गर्दा त्यस्ता व्यक्तिको आर्थिक

अवस्था समाजमा पुनः स्थापित हुन्थ्यो । पर्सियन सभ्यताको उत्कर्षमा बीमा शब्द र यसको प्रयोग विकसित भएको विश्वास गरिन्छ । सामुन्द्रिक र अग्नी बीमाको विकास भएपश्चात् सोहीँ शताब्दीको मध्यतिरबाट जीवन बीमाको विकास भएको पाइन्छ भने उन्नाईसौँ शताब्दीको उत्तरार्द्धबाट विविध बीमाको विकास र विस्तार भएको पाइन्छ । इन्जिनियरिङ्ग बीमा, ठेकेदार जोखिम बीमा, लघुबीमा, स्वास्थ्य बीमा, पशुपन्छी तथा बाली बीमा आधुनिक बीमाको उपज हुन् ।

नेपालमा बीमाको इतिहास हेर्ने हो भने एक शताब्दी पनि पुगिसकेको अवस्था छैन । वि.सं. १९९४ सालमा नेपाल बैंक लि.को स्थापना भएपश्चात् बैंकिङ्ग प्रणालीमा आयात-निर्यात हुने सामान धितो राखेको वस्तुको आर्थिक सुरक्षा गर्नका लागि बीमा गर्नु आवश्यक थियो । वि.सं. २००४ सालमा नेपाल बैंक लि.को पहिलो बीमा कम्पनीको रूपमा नेपाल माल चलानी तथा बीमा कम्पनीको स्थापना गरियो । यस कम्पनी मार्फत् नेपाली बस्तुहरूको बीमा नेपालमा नै गर्न चाहनेहरूका लागि बाटो खुल्ला भयो । बीमाको आवश्यकता र महत्त्व बढ्दै जाँदा सरकारी र निजीक्षेत्रको लगानीमा बीमा कम्पनीहरू क्रमिकरूपमा स्थापना हुँदै गए । नेपालमा हाल १४ जीवन बीमा, १४ निर्जीवन बीमा, २ पुनर्बीमा र ७ लघुबीमा कम्पनी गरी जम्मा ३७ वटा बीमा कम्पनीहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । नेपाल बीमा प्राधिकरणद्वारा यी बीमा कम्पनीहरूको नियमन हुँदै आइरहेको छ । कुनै पनि देशको कानून, नियमन, सामाजिक, साँस्कृतिक, आर्थिक र राजनीतिक अवस्था, मानिसको आवश्यकता, जोखिमको अवस्था र बीमा बजारको संरचनामा भिन्नताका कारण बीमाका अभ्यासहरू विश्वव्यापी रूपमा भिन्न हुन्छन् । तथापि, केही अभ्यास र सिद्धान्तहरू छन्, जुन अधिकांश देशहरूमा अनुसरण गरिन्छ । बीमा सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास र नेपालमा यसको प्रभाव बुँदागतरूपमा देहाय बमोजिम चर्चा गर्न सकिन्छ ।

अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास

१. बीमाका प्रकारहरू :

सामान्यतया जीवन, निर्जीवन र पुनर्बीमा गरी तीन प्रकारका बीमाहरू हुन्छन् । कुनै व्यक्तिको जीवन सम्बन्धमा निजको उमेरको आधारमा एकमुष्ट वा किस्ताबन्दीमा कुनै खास रकम बुझाएमा निज वा निजले अख्तियारी दिएको व्यक्तिले वा निजको मृत्यु भएको अवस्थामा बीमालेखमा उल्लेख भए बमोजिम निजले अख्तियारी दिएको व्यक्ति वा निजले इच्छाएको व्यक्ति वा निजको हकवालाले कुनै खास रकम पाउने गरी बीमकले बीमितसँग गरेको करारलाई जीवन बीमा भनिन्छ । त्यस्तै, जीवन बीमा तथा पुनर्बीमा बाहेकको बीमा निर्जीवन बीमा हो । कुनै सम्पत्ति वा दायित्वको जोखिमका सम्बन्धमा बीमा शुल्क लिई बीमालेखमा उल्लेख भए बमोजिमको जोखिम स्वीकार गरे वापत कुनै खास रकम हर्जाना वा क्षतिपूर्ति प्रदान गर्न बीमकले बीमितसँग गरेको करारलाई निर्जीवन बीमा भनिन्छ । र कुनै एक बीमकले आफूले धारण गर्ने जोखिमभन्दा बढी अङ्शको जोखिम पुनर्बीमकले वा अर्को बीमकले व्यहोर्ने गरी त्यस्तो बीमकसँग गरेको करारलाई पुनर्बीमा भनिन्छ ।

विश्वका जुनसुकै मुलुकमा पनि बीमाका तीन प्रकारहरू नै प्रचलनमा रहेका छन् भने नेपालमा पनि यस्तै प्रकारका बीमाहरू प्रचलनमा रहेका छन् । जीवन बीमा अन्तर्गत सावधिक जीवन बीमा, आजीवन जीवन बीमा, म्यादी जीवन बीमा र विविध जीवन बीमा लेखहरू संसारभरी नै बीमितले खरिद गर्दछन् । निर्जीवन बीमा अन्तर्गत घर, सम्पत्ति तथा व्यवसाय बीमा, मोटर बीमा, परिवहन बीमा, इन्जिनियरिङ बीमा, हवाई बीमा, दायित्व बीमा, स्वास्थ्य बीमा, लघुबीमा, कृषि, पशुपन्छी तथा जडीबुटी बीमार विविध निर्जीवन बीमा लेखहरू प्रचलनमा छन् भने नेपालमा पनि यस्तै प्रकारका निर्जीवन बीमा लेखहरू प्रचलनमा रहेका छन् ।

२. नियमन

बीमा उद्योगको नियमन देश अनुसार फरक फरक हुन्छ । हरेक राज्यमा अलग अलगसंस्था खडा गरी गरिने नियमन विकेन्द्रित ढाँचा हो भने एकै संस्थाद्वारा सबै राज्यको नियमन गरिन्छ भने त्यो केन्द्रिकृत नियमन हो । अमेरिका र क्यानडा ले हरेक राज्यमा अलगगै नियामक निकाय गठन गरी नियमनलाई विकेन्द्रीकरण गरेका छन् । नेपाल, भारत, बङ्गलादेश, पाकिस्तान, जापान लगायतका देशहरूले केन्द्रिकृत नियमन प्रणाली अवलम्बन गरेका छन् । कतिपय देशमा बैंक, बीमा र पूँजी बजार गरी तीनै क्षेत्रको एकै नियामक निकायबाट नियमन गरिरहेको हुन्छ भने कतिपयदेशले एकै संस्थाबाट बैंक र बीमाको नियमन गरिरहेका हुन्छन् । स्विटजरल्याण्ड, बेलायत, चीनले बहुक्षेत्र नियमन गर्दछन् । नेपालमा बीमा क्षेत्रको नियमन नेपालबीमा प्राधिकरणले गर्दछ ।

नियमनको कार्यक्षेत्र भित्र बीमक, पुनर्बीमक, बीमा अभिकर्ता, बीमा सर्भेयर, बीमा दलाल, TPA, बीमा पुल, बीमित आदि पर्दछन् । यिनीहरूको इजाजत पत्र दर्ता, नवीकरण, न्यूनतम पूँजी तोक्ने, बीमालेख स्वीकृत गर्ने, बीमालेखको दर रेट तोक्ने, बीमक र बीमितको वादविवादमा निर्णय गर्ने, सुपरिवेक्षण गर्ने, नियन्त्रण गर्ने, प्रवर्द्धन तथाविकास गर्ने, बीमा क्षेत्रमा बीमित हित संरक्षण, सोल्मेन्सी र निष्पक्ष अभ्यासहरू सुनिश्चित गर्ने जस्ता कार्यहरू पर्दछन् । यस्ता कार्यहरू गर्न सरकारले नेपालमा नेपाल बीमा प्राधिकरण स्थापना गरेको छ ।

३. बीमा दर

अन्तर्राष्ट्रियरूपले बजारमा बीमा दरको निर्धारण सम्बन्धी कार्य बीमा बजार, बजारको अनुभव र व्यक्तिगत दाबी भुक्तानी तथा कूल व्यापारको मात्राद्वारा निर्धारित गरिन्छ । विश्व बीमा बजारमा म्भ त्वचषा अभ्यासको रूपमा प्रचलनमा रहेको हुन्छ भने नेपालमा मुख्यगरी सामुद्रिक बीमा, मोटर बीमा, सम्पत्ति बीमा निर्जीवन बीमातर्फ र वैदेशिक रोजगारी म्यादी जीवन बीमा Tariff अन्तर्गत प्रचलनमा रहेका छन् । यसका अतिरिक्त अन्य जीवन बीमा, निर्जीवन बीमालेख Non-Tariff अन्तर्गत प्रचलनमा रहेका छन् । नेपालमा बीमा दर निर्धारणको कारणले उपरोक्त बीमा व्यवसायको पोर्टफोलियो नाफामा रहेको छ । अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यासहरूलाई विश्लेषण गर्दा नेपालको Tariff Product अलिकति महँगो छ, जसले गर्दा अन्तर्राष्ट्रिय पुनर्बीमा कम्पनीहरूको लागि लाभदायक

छ । यसले गर्दा विश्वको ख्यातिप्राप्त पुनर्बीमक जस्तै JIC Re, Munich Reinsurance, Hannover Reinsurance, Swiss Reinsurance लगायतका पुनर्बीमकहरू नेपालका बीमा बजारमा व्यवसाय गर्न आकर्षित भइरहेका छन् । नेपाली पुनर्बीमकहरू नेपाल रि इन्स्योरेन्स कं. लि र हिमालयन रि इन्स्योरेन्स लि. ले Tariff र Non-Tariff आधारमा बीमा व्यवसाय गरिरहेका छन् ।

४. बीमा शुल्क गणना

अन्तर्राष्ट्रिय बीमा बजारमा जीवन बीमा शुल्कको गणना सामान्यतया बीमितको उमेर, स्वास्थ्यस्थिति, पेशा-व्यवसाय, स्थान र रक्षावरणको प्रकार र मात्रा जस्ताजोखिम मूल्यांकन कारकहरूका आधारमा गरिन्छ । नेपालमा पनि बीमा शुल्ककोगणना उपरोक्त आधारमा नै गर्ने गरिन्छ ।

५. बीमा दलाल

अन्तर्राष्ट्रिय बीमा बजारमा बीमा दलालको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । विश्वको अनेकौं राष्ट्रहरूमा बीमा व्यवसायको मुख्य मध्यस्तकर्ता बीमा दलाल (Insurance Broker) हो, जसले बीमा व्यवसायमा बीमक वा पुनर्बीमक र पुनर्बीमकबीच मध्यस्थको कार्य गर्दछ । बीमकले जारी गरेको बीमालेख अन्तर्गत उत्पन्न हुने दायित्व सम्बन्धमा बीमकको तर्फबाट पुनर्बीमक तथा पुनर्बीमकको तर्फबाट अर्को पुनर्बीमकसँग मध्यस्थता गर्ने, पुनर्बीमा विशेषज्ञता सेवा र प्राविधिक परामर्श दिने, बीमा/पुनर्बीमा बजारको तथ्याङ्क विश्लेषण गरी पुनर्बीमित / पुनर्बीमकलाई उपलब्ध गराउने, पुनर्बीमा सम्झौता तयार गर्न सहयोग गर्ने र सम्झौता अनुरूपको लिने/दिने हिसाव फरफारक गर्न सहयोग गर्ने, पुनर्बीमा दाबी भुक्तानी सम्झौता तयार गर्न, जोखिम अनुसार उपयुक्त पुनर्बीमा व्यवस्था गर्न सहयोग गर्ने, बीमकतथा पुनर्बीमकको सहमति अनुसार कभरनोट जारी गर्न र पुनर्बीमा व्यवस्था गराउन बीमितको लागि उपयुक्त पुनर्बीमा दर प्राप्त गर्ने गर्दछन् । विश्व बीमा बजारमा Marsh and McLennan C.S. Inc., Aon PLC, Arthur J. Sallagher and co. Willis Towers Watson PLC, Hub International Ltd. जस्ता ख्यातिप्राप्त ठूला बीमा दलालहरू कार्यरत छन् । नेपालमा पनि पुनर्बीमा दलाल सम्बन्धी निर्देशिका, २०७८ आएपछि स्वदेशी र विदेशी गरी जम्मा १६ वटा पुनर्बीमा दलालहरूले उपरोक्त अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास अनुसारका कार्यहरू गर्दै आइरहेका छन् ।

६. पुनर्बीमा सम्बन्ध

कुनै एक बीमकले आफूले धारण गर्ने जोखिमभन्दा बढी अङ्शको जोखिमपुनर्बीमकले वा अर्को बीमकले व्यहोर्ने गरी त्यस्तो बीमकसँग गरेको करारलाईपुनर्बीमा भनिन्छ । बीमकले व्यक्तिहरूबाट बीमा जोखिम स्वीकारेपछि उक्त जोखिममा आफूले थाम्नसक्ने आर्थिक भार निर्धारण गरी बाँकी जोखिम पुनर्बीमा लिने कम्पनीलाई सार्दछन् । बीमकको अण्डरराइटिङ्ग क्षमता अभिवृद्धि गर्न, बीमा व्यवसायमा लचकता ल्याउन र बीमा व्यवसायको हिसावमा स्थिरता (Stability) ल्याउनु पुनर्बीमाका प्रमुख उद्देश्य रहेको हुन्छ । अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा नै बीमाका सम्झौताहरूमा केही समानता हुन्छ ।

जस्तै पुनर्बीमकले बीमकको भाग्य स्वीकार्नु पर्नेशर्त, भुलचुक मिलाउने शर्त, मध्यस्तता सम्बन्धी शर्त, प्रिमियम भुक्तानी सम्बन्धी शर्त, पुनर्बीमाको सम्झौता समाप्तीसम्बन्धी शर्तहरू र यस्ता शर्तहरूको आधार नेपालमा दर्ता भएका बीमा कम्पनीहरूले पुनर्बीमा सम्झौता गर्दा पालना गर्ने शर्तको रूपमा राखेको हुन्छ । अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा ख्यातिप्राप्त पुनर्बीमा कम्पनीहरू जस्तै: Munich Reinsurance company, Swiss Reinsurance company, Hannover Reinsurance co. लगायतका पुनर्बीमा कम्पनीहरू विश्व बीमाबजारमा पुनर्बीमा व्यवसाय गर्दछन् भने यी कम्पनीहरू नेपाली बीमा बजारमा पनि आफ्नो उपस्थिति देखाएका छन् । यसरी पुनर्बीमा कुनै एक देशमा सीमित नभई विभिन्न देशहरूमा विस्तार भएको पाइन्छ । Facultative Reinsurance (ऐच्छिक पुनर्बीमा) र सम्झौताबाट गरिने पुनर्बीमा (Treaty Reinsurance) गरी जम्मा दुई प्रकारले अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा बीमा गर्ने प्रचलन रहेको हुन्छ भने नेपालमा पनि यी दुई प्रकारले बीमकहरूले बीमा व्यवसाय गरेको पाइन्छ । दुई दशक अगाडि पुनर्बीमाको सम्बन्धमा कुनै नीति, निर्देशन तथा निर्देशिका नेपालमा उपलब्ध थिएन, जसले गर्दा बीमकहरू पुनर्बीमक छनौट गर्न स्वतन्त्र थियो । तर अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास तथा प्रचलनको आधारमा नेपालमा पनि सबै बीमा कम्पनीहरूले आफ्नो पुनर्बीमा नीति तयार गरी प्रत्येक आर्थिक वर्षमा संचालक समितिबाट पारित गरी लागू गर्छन् र नेपाल बीमा प्राधिकरणमा पनि पेश गर्ने गर्दछन् । अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता अनुसार पुनर्बीमकको स्तर सम्बन्धित मुलुकको नियामक निकायले तोकेको न्यूनतम BBOB स्तरसँग मात्र पुनर्बीमा गर्नु पर्दछ भनेनेपालमा पनि यसको प्रभाव स्वरूप कम्तीमा दृढ स्तरबाट ख्याति प्राप्त अन्तर्राष्ट्रिय रेटिङ एजेन्सीले निर्धारण गरे बमोजिम पुनर्बीमा गर्नु पर्दछ ।

७. दाबी प्रक्रिया

बीमामा बीमितको बीमा गरिएको व्यक्ति, वस्तु, सम्पत्ति र दायित्वमा कुनै घटना भएर क्षति भएमा क्षतिको आर्थिक रूपमा पूर्ति दिने कार्य नै दाबी भुक्तानी हो । अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा ग्राहकको विश्वास कायम राख्नका लागि समयमै र निष्पक्ष रूपमा दाबी भुक्तानीको प्रक्रिया महत्त्वपूर्ण हुन्छ । बीमकले बीमालेखमा उल्लेखित अवधिभित्र बीमितलाई बीमा दाबी भुक्तानी गर्नु पर्दछ । बीमकले आफ्नो दायित्व समयमै निर्धारण गर्न बीमितहरूले पेश गरेको दाबीहरूको मूल्यांकन गर्दछन् । बीमालेख बमोजिम दाबी परेमा यसको यथाशिघ्र दाबी भुक्तानी नहुने हो भने बीमाको औचित्य नै रहँदैन र जनमानसमा बीमाप्रतिको विश्वसनीयता पनि घट्दछ । तसर्थ बीमितलाई बीमा कम्पनी तथा पुनर्बीमा कम्पनी दाबी भुक्तानी गर्नु पर्दछन् ।

अन्तर्राष्ट्रियस्तरका साथसाथै नेपालमा पनि बीमाको दाबी भुक्तानी गर्नको लागि निश्चित प्रक्रियाहरू छन् । बीमा ऐन, २०७९, बीमा नियमावली, २०८१, दाबी भुक्तानी मार्गदर्शन २०८० तथा नेपाल बीमा प्राधिकरणबाट समय समयमा जारी निर्देशन तथा बीमा कम्पनीहरूको दाबी भुक्तानी सम्बन्धी म्यानुअलको आधारमा बीमा कम्पनीहरूले दाबी भुक्तानी गर्दछन् । बीमकले बीमितलाई दाबी भुक्तानी नगरेमा वा दाबी भुक्तानी गरे पनि बीमितलाई मर्का पर्ने गरी दाबी भुक्तानी गरेमा बीमितले

बीमक विरुद्ध नेपाल बीमा प्राधिकरण समक्ष उजुरी गर्न सक्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ। प्राप्त उजुरीमाथि आवश्यक जाँचबुझ गरी प्राधिकरणले निर्णय गर्ने गर्दछ । अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा पनि बीमकले गरेको दाबी भुक्तानीमा चित नबुझेमा वाविवाद भएको खण्ड Court मा अपिल गर्न पाउने व्यवस्था भएको पाइन्छ ।

८. बीमाको सर्वमान्य सिद्धान्त

विश्वका सबै मुलुकमा बीमाका सर्वमान्य सिद्धान्तहरू एकै अर्थमा पालना गरिएको हुन्छन् । बीमाको सिद्धान्त भरेको एकप्रकारले नियमको निर्णय गर्ने प्रक्रिया हो । कतिपय देशहरूले बीमा कानूनमा नै बीमाका सिद्धान्तहरू व्यवस्था गरेको पाइन्छ । नेपालमा बीमा ऐन तथा नियमावलीमा बीमाको सिद्धान्त व्यवस्थान भए पनि Contractual Condition को रूपमा बीमालेखमा यी सिद्धान्तहरू उल्लेख भएको पाइन्छ । बीमाका आधारभूत मान्यता तथा सिद्धान्त पालना नभएका बीमा कम्पनीहरूको पुनर्बीमा स्वीकार नहुने हुन्छ । बीमाका केही सर्वमान्य सिद्धान्तहरू छन्, जस्तै : परम सद्विश्वासको सिद्धान्त (Principle of Utmost Good Faith), बीमायोग्य हितको सिद्धान्त (Principle of Insurable Interest), क्षतिपूर्तिको सिद्धान्त (Principle of Indemnity) प्रत्यासनको सिद्धान्त (Principle of Subrogation), निकटतम कारणको सिद्धान्त (Principle of Proximate Cause) योगदानको सिद्धान्त (Principle of Contribution) । यी सिद्धान्तहरू अन्तर्राष्ट्रियस्तरमै सबै बीमित, बीमक, पुनर्बीमकलगायत अन्य बीमा सेवा प्रदायकले पूर्ण पालना गर्नुपर्दछ । यी सिद्धान्तहरूको पूर्ण पालना भएन भने बीमा व्यवसाय चल्न सक्दैन, जसले गर्दा एक बीमकको जोखिम अर्को बीमकले स्वीकार नगर्न सक्दछ । साथै बीमा दाबी भुक्तानीका सम्बन्धमा समस्याहरू देखा पर्दछन् । बीमा विश्वासको आधारमा चल्ने व्यवसाय हो । तसर्थ बीमाका सर्वमान्य सिद्धान्तहरू सबै पक्षहरूले पालना गर्नुपर्दछ । नेपालमा पनि बीमाका सर्वमान्य सिद्धान्तको आधारमा बीमा व्यवसाय चलि रहेको छ ।

९. लघु बीमा

आर्थिकरूपले पिछडिएका विपन्न तथा न्यून आय भएका सीमान्तकृत समुदायका लागि गरिने बीमालाई लघुबीमा भनिन्छ । लघुबीमाद्वारा आर्थिक र सामाजिकरूपमा पिछडिएका वर्गहरूका लागि बीमा सुरक्षा उपलब्ध गराउने व्यवस्थाहरू विभिन्न राष्ट्रहरूमा फरक फरक रहेको पाइन्छ । अन्य मुलुकहरूमा लक्षित वर्गहरूलाई आइपर्न सक्ने जोखिमको रक्षावरण प्रदान होस् भन्ने उद्देश्यले लघुबीमाको व्यवस्था भएको पाइन्छ । लघु बीमामा आम जनमानसको सरल र सहज पहुँच, थोरै बचतले बीमा शुल्क तिर्न पुग्ने, थोरै बीमा शुल्कमा धेरै रक्षावरण समेटिएको, कम बीमाङ्क, बीमा दाबी प्रक्रिया सरल र छिटो जस्ता विशेषता संसारभरी नै रहेको पाइन्छ । यस्तो अन्तर्राष्ट्रिय प्रचलनलाई अपनाई नेपालमा पनि लघुबीमाको अवधारणा ल्याइएको छ । हाल नेपालमा छुट्टै लघुजीवन बीमा कम्पनी ३ (तीन) र लघुनिर्जीवन बीमा कम्पनी ४ (चार) वटाले बीमा व्यवसाय गरिरहेका छन् ।

१०. सामुद्रिक बीमा

एक वा एकभन्दा बढी ढुवानीको साधन प्रयोग गरी मालसामान (Cargo) ओसारपसार गर्दा आइपुर्न सक्ने जोखिम विरुद्ध गरिने बीमालाई सामुद्रिक बीमा भनिन्छ । अर्को शब्दमा जल वा स्थल मार्गबाट एक ठाँउबाट अर्को ठाउँसम्म ल्याइने वा पठाइने माल सामानको बाटोमा पर्न सक्ने सम्भावित क्षतिको विरुद्ध गरिने बीमा नै सामुद्रिक बीमा हो । अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यासमा सामुद्रिक बीमा अन्तर्गत मालसामानको आयात-निर्यातको आधार Letter of credit (LC) र Performa Invoice मा करारको शर्त International commercial Terms (INCO) उल्लेख भएको हुन्छ । उदाहरणका लागि terms हरू जस्तै :-

FOB—free on Board

CIF— cost Insurance and Freight

C and F—cost and Freight

CFR - Cost and Freight oner Railing

EW- ex work

उपरोक्त आधारमा दुर्घटना वा क्षतिको अवस्थामा बीमालेखयोग्य हित (Insurable interest) को आधारमा निर्णय हुन्छ । नेपालमा पनि यसको प्रभावस्वरूप INCO Terms लाई मान्यता दिई सामुद्रिक बीमा व्यवसाय गरिन्छ ।

११. बीमा पुल

कुनै खास प्रकृतिको बीमा वा जोखिमका सम्बन्धमा बीमकले सामूहिक रूपमा जोखिम बहन गर्न, एकै स्थानमा बीमाशुल्क जम्मा गर्न, पुनर्बीमा व्यवस्था गर्न तथा दाबी भुक्तानी व्यवस्था गर्न स्थापित सामूहिक बीमा कोषलाई बीमा पुल भनिन्छ । कुनै नयाँ जोखिम अथवा यस्तो बीमा व्यवसाय जसमा दाबी अनुभव नभएको अथवा दाबी बढी भएको तर समाजमा त्यस्तो बीमा मुलुकको लागि आवश्यक भयो भने सबै बीमा कम्पनीहरू एक आपसमा मिलेर नियामक निकायको निगरानीमा पुल गठन गरी बीमा व्यवसाय गर्दछन् । अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा मोटरमा तेस्रो पक्ष बीमा, कृषि बीमा, हाइड्रो बीमा, हवाई बीमाको लागि पुल गठन भई बीमा व्यवसाय भएको पाइन्छ । यसबाट प्रभावित भएर नेपालमा जोखिम समूह, वैदेशिक रोजगारबीमा पूल, मोटरमा तेस्रो पक्ष बीमा पुल र कोरोना बीमा पुल नेपाल बीमा प्राधिकरणको निगरानीमा गठन भई बीमा व्यवसाय भएको पाइन्छ ।

१२. हवाई बीमा

दुर्घटनाका कारण हवाईजहाज, हवाईजहाजले बोकेको सामान तथा यात्रुको हानी-नोक्सानी विरुद्ध गरिने बीमालाई हवाई बीमा भनिन्छ । अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा नै हवाई बीमा संसारका सबै देशमा अनिवार्य गरिएको हुन्छ । हवाई बीमाको क्षेत्रमा अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास अनुसार Montreal Convention को मान्यता भएको तरनेपालमा पहिला सबै दुर्घटनामा मृत्यु भई क्षतिपूर्ति दिनुपर्ने अवस्थामा Varsha Convention अनुसार US ४२०,०००/- मात्र भुक्तानी गरिन्थ्यो । तर नेपालले

Montreal Convention मा हस्ताक्षर गरिसकेकोले हवाई दुर्घटनाबाट क्षति भएको अवस्थामा प्रतियानु करिब US ४१,७५,०००/- जति दाबी पाउन सक्छ । Montreal Convention अनुसार दुर्घटना मृत्यु, हवाईजहाज delay, मालसामानको क्षति वापत दिनुपर्ने रकममा एकरूपता कायम गरिएको हुन्छ । यसमा जुनसुकै मुलुकको यात्री जुनसुकै देशमा क्षति व्यहोरेको खण्डमा रकम पाइन्छ । यस्तो अभ्यास नेपालको हवाई बीमा व्यवसायमा पनि रहेको छ ।

१३. प्रविधिको प्रयोग

अन्तर्राष्ट्रिय बीमा बजारमा प्रविधिको प्रयोग गरी बीमालेख खरिद गर्नको लागि प्रस्ताव फारम भर्ने, स्वीकृत गर्ने, मूल्यांकन गर्ने, बीमा प्रिमियम मुल्य निर्धारण गर्ने, बीमालेख जारी गर्ने तथा दाबी भुक्तानी गर्ने तथा तथ्याङ्कको व्यवस्थापन गर्ने विषयहरूले पनि बीमा अभ्यासहरूमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्छन् । जसमा कुनै पनि देशको नागरिकले संसारको कुनै पनि ठाउँबाट प्रविधिको प्रयोग गरी बीमा सेवा लिन सक्छ । बढ्दो प्रविधिको विकासले गर्दा आजको दिनमा नेपाली बीमा बजारमा पनि बीमक तथा बीमितले प्रविधिको प्रयोग गरी बीमालेख खरिद बिक्री सम्बन्धी कार्यगरिरहेको पाइन्छ ।

१४. अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार संगठन

विश्व व्यापार संगठन (WTO) विश्वकै अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारसँग सम्बन्धित प्रमुख संगठन हो । यसले वस्तु तथा सेवाको निर्यात तथा आयातको अन्तर्राष्ट्रियस्तरको व्यवस्था गर्दछ । कुनै पनि राष्ट्रको उत्पादन विश्वको कुनै पनि स्थानमा व्यापारका माध्यमबाट पुगेको हुन्छ । यसरी सेवा तथा वस्तुको स्थानान्तरणमा बीमा समावेश भएको हुन्छ । नेपालमा पनि अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यासस्वरूप वस्तु तथा सेवाको स्थानान्तरणमा बीमा समावेश भइरहेको पाइन्छ । अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय संघ तथा संगठनहरूले बीमा सम्बन्धी काम गर्दै आएका छन् । यीसंघ संगठनहरूका सदस्य विश्वका विभिन्न देशका नियामक निकायहरू रहेका छन् । यसले बीमाका नीति निर्माण, नयाँ प्रविधिको विकास तथा विस्तार, जनशक्तिहरूको क्षमता अभिवृद्धि तथा नियमनकारी निकाय तथा बीमकहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरी सहयोग पुऱ्याउँदै आइरहेका छन् । बीमा नियमनकारी निकायहरूको अन्तर्राष्ट्रिय संगठन (IAIS) बीमा व्यवसायको सुपरिवेक्षक तथा नियमनकारी निकायहरूको छाता संगठनको रूपमा रहेको छ । यसले बीमा बजारको प्रभावकारी नियमनमा विश्वव्यापीस्तरमा बीमाका मूलभूत सिद्धान्तहरू प्रतिपादन गर्दै सदस्य राष्ट्रहरूलाई प्रोत्साहन गर्दछ । IAIS ले प्रतिपादन गरेका Insurance Core Principle को मर्म अनुरूप नेपालले पनि बीमा बजारको नियमनका लागि आवश्यक नीति, नियम तथा निर्देशनहरू जारी गर्दै आइरहेको छ ।

नेपाल बीमा प्राधिकरण स्थापनाकालदेखि नै यस संगठनको सदस्य रहेको छ । अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा विभिन्न अन्य संघसंस्थाहरूले पनि बीमा विकासका लागि समन्वय र सहकार्यमा सहयोग पुऱ्याउँदै आइरहेको छन् । जस्तै : एसियाली राष्ट्रहरूको बीमा नियमनकारी निकायको अन्तर्राष्ट्रिय संगठन (AFIR), विश्व बैंक, टोरोन्टो सेन्टर, Access to Insurance Initiative, माईक्रो

इन्स्योरेन्स नेटवर्क, युके एड, जीआइजेड । यी संस्थाहरूसँग सहकार्य गरीनेपालले पनि बीमाको अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास अनुसरण गर्दै आइरहेको छ ।

निष्कर्ष

कुनै पनि देशको अर्थ व्यवस्थाको विकास त्यस्तो मुलुकको बीमा बजारको सशक्तता (Soundness) ले मापन गर्न सकिन्छ । किनकि आधुनिक युगमा व्यावसायिक गतिविधिहरू बीमाको उपलब्धताले निर्भर गर्छ । बीमा उद्योगले अर्थ व्यवस्थामा रोजगार, पूँजी निर्माण, बचत परिचालन, आर्थिक सुरक्षा, समाजिक सुरक्षा, क्षतिग्रस्त सम्पत्तिको पुनःनिर्माण, कूल ग्राहस्थ उत्पादनमा वृद्धि र विभिन्न क्षेत्रमा लगानीका लागि पूँजी उपलब्ध गराउँछ । तसर्थ बीमाविनाको संसारको कल्पना पनि गर्न सकिँदैन र कुनै एक मुलुकमा हानी नोक्सानी भई आर्थिक क्षति हुँदा त्यसको प्रभाव त्यस मुलुकमा मात्र नपरी अन्य मुलुकहरूमा पनि पर्दछ । यस्तो आर्थिक क्षतिपूर्ति बीमाको माध्यमले अन्य मुलुकहरूले पनि व्यहोर्नुपर्दछ । बीमा व्यवसायको विश्वसनीयता र दिगोपनको सुनिश्चितता गर्नुपर्दछ । अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा बीमाको अभ्यास नियम, सांस्कृतिक मान्यता, आर्थिक अवस्था र बीमा बजारको संरचनामा भिन्नताका कारण बीमा अभ्यासहरू विश्वव्यापी रूपमा भिन्न भएतापनि केही अभ्यास सिद्धान्त, नियम र प्रक्रियाहरू अधिकांश देशमा एकै प्रकारले अनुसरण गरिन्छ भने नेपालले पनि सोही बमोजिम अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास तथा प्रचलनहरूको अनुसरण गर्दै आइरहेको छ ।

०००

प्रादेशिक संरचनाको कानूनी व्यवस्था, प्रदेशगत बीमाको वर्तमान अवस्था, चुनौती तथा सुधारका उपायहरू

पूर्ण बहादुर थापा

उपनिर्देशक
नेपाल बीमा प्राधिकरण

क) पृष्ठभूमि:

बीमा क्षेत्रको नियमनकारी निकायको भूमिका निर्वाह गर्न नेपाल बीमा प्राधिकरणको परिकल्पना ऐनले नै व्यवस्था गरेको छ । यस निकायले मुख्यत बीमा साक्षरता, सुपरिवेक्षण तथा अर्धन्यायिक जस्ता क्रियाकलापको माध्यमबाट बीमा कम्पनीहरूको सुशासन कायम गर्दछ । जसको जगमा जनमानसमा बीमा प्रति विश्वास जगाउन सकिनेछ । त्यसैले बीमा प्राधिकरणले यस क्षेत्रको प्रवर्द्धन गर्नका लागि बीमा व्यवसायलाई व्यवस्थित, नियमित, प्रतिस्पर्धी तथा विश्वसनीय बनाई त्यसको विकास गर्न, बीमा व्यवसायको स्वस्थ प्रतिस्पर्धाबाट सर्वसाधारणलाई गुणस्तरीय र भरपर्दो बीमा सेवा उपलब्ध गराउन एवं बीमा व्यवसायको प्रभावकारी रूपमा नियमन गरी बीमितको हकहित संरक्षण गर्नको लागि नेपाल बीमा प्राधिकरणको स्थापना भएको छ ।

ख) प्रादेशिक संरचनाको कानूनी व्यवस्था

नेपालको संविधान २०७२ द्वारा प्रदत्त संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक व्यवस्थाअन्तर्गत संविधानको दफा ५६ को उपदफा १ मा रहेको नेपालको मूल संरचना संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको हुने भन्ने कानूनी व्यवस्था बमोजिम

प्रादेशिक संरचनाको परिकल्पना भएको छ । साथै, संविधानको अनुसूची ७ मा उल्लेखित संघ र प्रदेशको साभ्ता अधिकारको सूचीको क्र.सं. २० मा विद्यमान रहेको 'बीमा व्यवसाय सञ्चालन र व्यवस्थापन' प्रयोजनार्थ प्रादेशिक संरचनाको भूमिका अनिवार्य रहेको छ ।

नेपालको संविधान २०७२ को मर्मबमोजिम बीमा ऐन २०७९ को परिच्छेद-१८ को दफा १३१ को उपदफा १ तथा बीमा नियमावली, २०८१ को परिच्छेद १८ को नियम ९७ मा 'प्रदेशमा बीमा सञ्चालन र व्यवस्थापन' सम्बन्धी व्यवस्था समावेश गरिएको छ । सो अन्तर्गत रहेर बीमकको शाखा कार्यालयसम्बन्धी निर्देशिका २०७९ को दफा ३ को 'प्रदेश कार्यालय खोल्ने'को उपदफा १ मा 'बीमकले आफ्नो शाखा तथा उपशाखा कार्यालयबाट हुने बीमा व्यवसाय तथा सेवा प्रवाहलाई समन्वय गर्ने गरी प्रत्येक प्रदेशमा प्रदेश कार्यालय खोल्नुपर्नेछ' र उपदफा ३ मा 'प्रदेशभित्रको शाखा तथा उपशाखा कार्यालयहरू सम्बन्धित प्रदेशको प्रदेश कार्यालयको मातहतमा रहने व्यवस्था गर्नुपर्नेछ भन्ने व्यवस्था बमोजिम नेपाली बीमा क्षेत्रले नेपालको संविधान २०७२ ले परिकल्पना गरेको प्रादेशिक अवधारणालाई कानूनत आत्मसात गरेको देखिन्छ ।

नेपाल बीमा प्राधिकरणले प्रादेशिक संरचनाको अवधारणा बमोजिम बाग्मती प्रदेश हाललाई केन्द्रीय कार्यालयबाट नै कार्य गरिरहेको र बाँकी ६ वटा प्रदेशमा आफ्नो प्रदेश कार्यालय खोली कार्य गर्दै आइरहेको छ । मिति २०७८ साल जेठ महिनाबाट कर्णाली प्रदेश कार्यालय: वीरेन्द्रनगर नगरपालिका, सुर्खेतमा, सुदुर पश्चिम कार्यालय: धनगढी उप महानगरपालिका र मधेश प्रदेश कार्यालय: विरगञ्ज महानगरपालिका, पर्सामा कार्यालय स्थापना गरिएको थियो भने २०७९ साल माघ महिनाबाट लुम्बिनी प्रदेश कार्यालय: बुटवल उप महानगरपालिका, रूपन्देहीमा, गण्डकी प्रदेश कार्यालय: पोखरा महानगरपालिका, कास्कीमा र कोशी प्रदेश कार्यालय: विराटनगर महानगरपालिका, मोरङमा स्थापना गरेको छ । साथै प्राधिकरणको प्रदेश कार्यालयको स्थापनाको साथसाथै बीमकको शाखा कार्यालयसम्बन्धी निर्देशिका २०७९ बमोजिम बीमकलाई समेत प्रादेशिक संरचनामा जान निर्देशित गरेको छ ।

ग) प्रदेशमा बीमाको वर्तमान अवस्था:

नेपाल बीमा प्राधिकरणले संविधानको मर्म, बीमा ऐन तथा नियमावलीको व्यवस्था बमोजिम बीमा व्यवसायलाई मर्यादित, व्यवस्थित तथा नियमित गर्नका लागि प्रदेशगत कार्यालय समेत स्थापना गरी कार्य आरम्भ गरेको छ । बीमा व्यवसायको सम्बन्धमा प्रादेशिक रूपमा बीमाको वर्तमान अवस्था के कस्तो रहेको छ भन्ने विषयलाई देहायका तथ्यांकहरूसहित जानकारी दिन यस लेखरचनाले सहयोग पुग्ने समेत विश्वास गरेको छु ।

अ) प्रदेशगत जीवन बीमाशुल्क आर्जन र हिस्सा

आर्थिक वर्ष २०८०/०८१ को जीवन बीमा व्यवसायको कुल बीमाशुल्क आर्जनलाई हेर्ने हो भने पहिलो क्षेत्र बाग्मती प्रदेश रहेको छ भने दोश्रो क्षेत्र लुम्बिनी प्रदेश र अन्य प्रदेश क्रमशः

कोशी, गण्डकी, मधेश प्रदेश, सुदुरपश्चिम र कर्णाली प्रदेश रहेको छ । त्यसैगरी बाग्मती प्रदेशले कुल जीवन बीमाशुल्क रु. ६९ अर्ब १२ करोड बीमाशुल्क आर्जन गरेको अर्थात् ४४.४८ प्रतिशत हिस्सा रहेको छ । त्यसैगरी लुम्बिनी प्रदेशले रु. २४ अर्ब ४० करोड बीमाशुल्क आर्जन गरेको अर्थात् १५.५९ प्रतिशत हिस्सा रहेको, कोशी प्रदेशले रु. १९ अर्ब ५ करोड बीमाशुल्क आर्जन गरेको अर्थात् १२.१७ प्रतिशत हिस्सा रहेको, गण्डकी प्रदेशले रु. १५ अर्ब ८१ करोड बीमाशुल्क आर्जन गरेको अर्थात् १०.१० प्रतिशत हिस्सा रहेको, मधेश प्रदेशले रु. १४ अर्ब १ करोड बीमाशुल्क आर्जन गरेको अर्थात् ८.९५ प्रतिशत हिस्सा रहेको, सुदुरपश्चिम प्रदेशले रु. ९ अर्ब ३६ करोड बीमाशुल्क आर्जन गरेको अर्थात् ५.९८ प्रतिशत हिस्सा रहेको र कर्णाली प्रदेशले रु. ४ अर्ब २६ करोड बीमाशुल्क आर्जन गरेको अर्थात् २.७२ प्रतिशत हिस्सा रहेको छ (तालिका १) ।

तालिका १

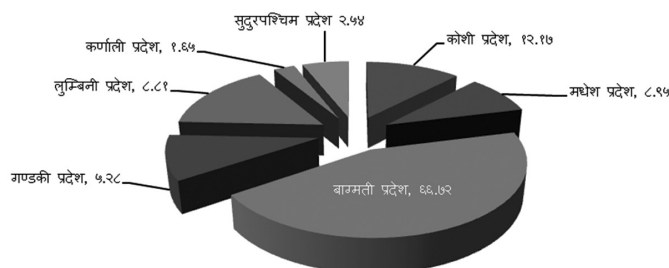
प्रदेशगत कुल जीवन बीमाशुल्क आर्जन र हिस्सा

प्रदेश	कुल बीमाशुल्क (आ.व. २०८०/८१) रु. लाखमा	हिस्सा (प्रतिशत)
कोशी प्रदेश	१९०,५०१	१२.१७
मधेश प्रदेश	१४०,१२९	८.९५
बाग्मती प्रदेश	६९६,१२२	४४.४८
गण्डकी प्रदेश	१५८,०९२	१०.१०
लुम्बिनी प्रदेश	२४३,९६४	१५.५९
कर्णाली प्रदेश	४२,६२६	२.७२
सुदुर पश्चिम प्रदेश	९३,५७९	५.९८

श्रोत : नेपाल बीमा प्राधिकरण

आर्थिक वर्ष २०८०/८१ को प्रदेशगत हिस्सा क्रमशः बाग्मती प्रदेशको ४४.४८ प्रतिशत, १५.५९ प्रतिशत, कोशी प्रदेश १२.१७ प्रतिशत, गण्डकी प्रदेश १०.१० प्रतिशत, मधेश प्रदेश ८.९५ प्रतिशत, सुदुरपश्चिम प्रदेश ५.९८ प्रतिशत र कर्णाली प्रदेश २.७२ प्रतिशत हिस्सा रहेको विवरणलाई देहाय बमोजिमको पाइचाटमा प्रस्तुत गर्न गरिएको छ ।

प्रदेशगत जीवन बीमाशुल्क र हिस्सा (प्रतिशतमा)

श्रोत : नेपाल बीमा प्राधिकरण

आ) प्रदेशगत निर्जीवन बीमाशुल्क आर्जन र हिस्सा

आर्थिक वर्ष २०८०/०८१ को निर्जीवन बीमा व्यवसायको कुल बीमाशुल्क आर्जनलाई हेर्ने हो भने पहिलो क्षेत्र बाग्मती प्रदेश रहेको छ भने दोश्रो क्षेत्र लुम्बिनी प्रदेश र अन्य प्रदेश क्रमशः कोशी, गण्डकी, मधेश प्रदेश, सुदुरपश्चिम र कर्णाली प्रदेश छ । त्यसैगरी बाग्मती प्रदेशले कुल बीमाशुल्कको रु. २७ अर्ब ६७ करोड बीमाशुल्क आर्जन गरेको अर्थात् ६६.७२ प्रतिशत हिस्सा रहेको छ । त्यसैगरी लुम्बिनी प्रदेशले रु. ३ अर्ब ६५ करोड बीमाशुल्क आर्जन गरेको अर्थात् ८.८१ प्रतिशत हिस्सा रहेको, कोशी प्रदेशले रु. ३ अर्ब ५६ करोड बीमाशुल्क आर्जन गरेको अर्थात् ८.६० प्रतिशत हिस्सा रहेको, मधेश प्रदेशले रु. २ अर्ब ६६ करोड बीमाशुल्क आर्जन गरेको अर्थात् ६.४१ प्रतिशत हिस्सा रहेको, गण्डकी प्रदेशले रु. २ अर्ब १९ करोड बीमाशुल्क आर्जन गरेको अर्थात् ५.२८ प्रतिशत हिस्सा रहेको, सुदुरपश्चिम प्रदेशले रु. १ अर्ब ५ करोड बीमाशुल्क आर्जन गरेको अर्थात् २.५४ प्रतिशत हिस्सा रहेको र कर्णाली प्रदेशले रु. ६९ करोड बीमाशुल्क आर्जन गरेको अर्थात् १.६५ प्रतिशत हिस्सा रहेको छ (तालिका २) ।

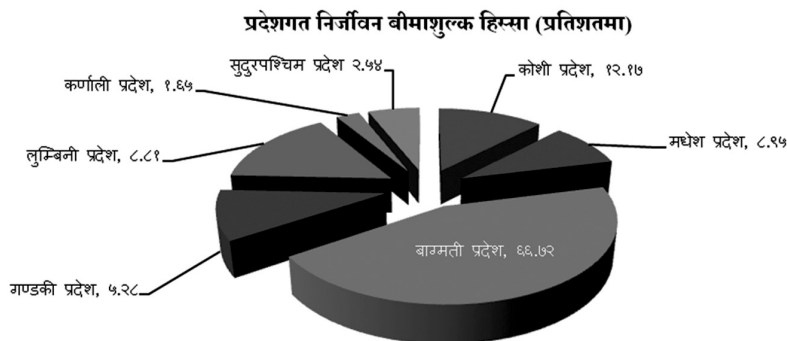
तालिका २

प्रदेशगत निर्जीवन बीमाशुल्क आर्जन र हिस्सा

प्रदेश	कुल बीमाशुल्क (आ.व. २०८०/०८१) रु. लाखमा	हिस्सा (प्रतिशत)
कोशी प्रदेश	३५,६४५	८.६०
मधेश प्रदेश	२६,५५९	६.४१
बाग्मती प्रदेश	२७६,६५६	६६.७२
गण्डकी प्रदेश	२१,८७६	५.२८
लुम्बिनी प्रदेश	३६,५२९	८.८१
कर्णाली प्रदेश	६,८६२	१.६५
सुदुर पश्चिम प्रदेश	१०,५२७	२.५४

श्रोत : नेपाल बीमा प्राधिकरण

आर्थिक वर्ष २०८०/०८१ को प्रदेशगत हिस्सा क्रमशः बाग्मती प्रदेशको ६६.७२ प्रतिशत, ८.८१ प्रतिशत, कोशी प्रदेश ८.६० प्रतिशत, मधेश प्रदेश ६.४१ प्रतिशत, गण्डकी प्रदेश ५.२८ प्रतिशत, सुदुरपश्चिम प्रदेश २.५४ प्रतिशत र कर्णाली प्रदेश १.६५ प्रतिशत हिस्सा रहेको विवरणलाई देहाय बमोजिमको पाइचाटमा प्रस्तुत गर्न गरिएको छ (तालिका २) ।

श्रोत : नेपाल बीमा प्राधिकरण

इ) कुलजीवन बीमाशुल्क आर्जनको तुलनामा दाबी भुक्तानी

प्रदेशगत जीवन बीमाशुल्क आर्जनको तुलनामा दाबी भुक्तानी क्रमशः कोशी प्रदेशमा २०.०७ प्रतिशत, मधेश प्रदेशमा २०.५३ प्रतिशत, बाग्मती प्रदेशमा २८.४६ प्रतिशत, गण्डकी प्रदेशमा १५.७८ प्रतिशत, लुम्बिनी प्रदेशमा १९.८८ प्रतिशत, कर्णाली प्रदेशमा १४.२९ प्रतिशत र सुदुरपश्चिम प्रदेशमा १८.९० प्रतिशत दाबी भुक्तानी भएको देखिएको छ (तालिका ३) ।

तालिका ३

कुल बीमाशुल्क आर्जनको तुलनामा दाबी भुक्तानी

प्रदेश	कुल जीवन बीमाशुल्क (२०८०/८१) रु. लाखमा	दाबी भुक्तानी (२०८/८१) रु. लाखमा	कुल बीमाशुल्कको तुलनामा दाबी भुक्तानी (प्रतिशतमा)
कोशी प्रदेश	१९०,५०१	३९,९५२	२०.९७
मधेश प्रदेश	१४०,१२९	२८,७७४	२०.५३
बाग्मती प्रदेश	६९६,१२२	१९८,०९७	२८.४६
गण्डकी प्रदेश	१५८,०९२	२४,९४८	१५.७८
लुम्बिनी प्रदेश	२४३,९६४	४८,५००	१९.८८
कर्णाली प्रदेश	४२,६२६	६,०९३	१४.२९
सुदुर पश्चिम प्रदेश	९३,५७९	१७,६८४	१८.९०
जम्मा	१,५६५,०१३	३६४,०४८	२३.२६

श्रोत : नेपाल बीमा प्राधिकरण

ई) कुल निर्जीवन बीमाशुल्क आर्जनको तुलनामा दाबी भुक्तानी

प्रदेशगत निर्जीवन बीमाशुल्क आर्जनको तुलनामा दाबी भुक्तानी क्रमशः कोशी प्रदेशमा ५६.१५ प्रतिशत, मधेश प्रदेशमा ४७.५७ प्रतिशत, बाग्मती प्रदेशमा ३९.६७ प्रतिशत, गण्डकी प्रदेशमा ४२.८१ प्रतिशत, लुम्बिनी प्रदेशमा ५०.४७ प्रतिशत, कर्णाली प्रदेशमा ६१.६१ प्रतिशत र सुदुरपश्चिम प्रदेशमा ४८.२५ प्रतिशत दाबी भुक्तानी भएको देखिएको छ (तालिका ४) ।

तालिका ४

कुल बीमाशुल्क आर्जनको तुलनामा दाबी भुक्तानी

प्रदेश	कुल निर्जीवन बीमाशुल्क (२०८०/८१) रु. लाखमा	दाबी भुक्तानी (२०८०/८१) रु. लाखमा	कुल बीमाशुल्कको तुलनामा दाबी भुक्तानी (प्रतिशतमा)
कोशी प्रदेश	३५,६४५	२०,०१५	५६.१५
मधेश प्रदेश	२६,५५९	१२,६३३	४७.५७
बागमती प्रदेश	२७६,६५६	१०९,७३९	३९.६७
गण्डकी प्रदेश	२१,८७६	९,३६६	४२.८१
लुम्बिनी प्रदेश	३६,५२९	१८,४३६	५०.४७
कर्णाली प्रदेश	६,८६२	४,२२८	६१.६१
सुदुर पश्चिम प्रदेश	१०,५२७	५,०७९	४८.२५
जम्मा	४१४,६५४	१७९,४९५	४३.२९

श्रोत : नेपाल बीमा प्राधिकरण

उ) जीवन बीमा व्यवसाय गर्ने बीमकहरूको प्रदेशगत कर्मचारी तथा शाखा कार्यालय

देशको अर्थतन्त्रको एउटा महत्वपूर्ण आधार स्तम्भको रूपमा रहेको जीवन बीमा क्षेत्रले नेपालभित्र १,८३३ वटा शाखा तथा उपशाखा कार्यालयहरूबाट बीमा सेवा प्रदान गरिरहेका छन् भने ५,८५८ जनाले प्रत्यक्ष रूपमा रोजगारी पाएका छन् । जीवन बीमकहरूको देशभित्र सञ्चालनमा रहेका शाखा कार्यालय र कर्मचारीको संख्यालाई प्रदेशगत रूपमा विश्लेषण गर्दा क्रमशः कोशी प्रदेशमा ३०४ वटा शाखा तथा उपशाखा कार्यालयहरूबाट बीमा सेवा प्रदान गरेको छ भने ७१२ जनाले प्रत्यक्ष रोजगारी पाएका छन् । त्यसैगरी मधेश प्रदेशमा २३१ वटा शाखा कार्यालय र ६०७ जनाले प्रत्यक्ष रोजगारी पाएका छन्, बागमती प्रदेशमा ४८६ वटा शाखा तथा उपशाखा कार्यालयहरूबाट बीमा सेवा प्रदान गरेको छ भने २४६४ जनाले प्रत्यक्ष रोजगारी पाएका छन्, गण्डकी प्रदेशमा २०५ वटा शाखा तथा उपशाखा कार्यालयहरूबाट बीमा सेवा प्रदान गरेको छ भने ४९९ जनाले प्रत्यक्ष रोजगारी पाएका छन्, लुम्बिनी प्रदेशमा ३१० वटा शाखा तथा उपशाखा कार्यालयहरूबाट बीमा सेवा प्रदान गरेको छ भने ८३३ जनाले प्रत्यक्ष रोजगारी पाएका छन्, कर्णाली प्रदेशमा ११० वटा शाखा तथा उपशाखा कार्यालयहरूबाट बीमा सेवा प्रदान गरेको छ भने २६३ जनाले प्रत्यक्ष रोजगारी पाएका छन् र सुदुरपश्चिम प्रदेशमा १८७ वटा शाखा तथा उपशाखा कार्यालयहरूबाट बीमा सेवा प्रदान गरेको छ भने ४८० जनाले प्रत्यक्ष रोजगारी पाएका छन् ।

यसरी जीवन बीमा क्षेत्रले देशमा छरिएर रहेका साना साना पूँजीलाई संकलन गर्नुका साथै देशमा रोजगारीको सिर्जना गरेको छ भने जीवन बीमा क्षेत्रलाई देशको अर्थतन्त्रको बलियो आधारस्तम्भको रूपमा मान्न सकिन्छ (तालिका ५) ।

तालिका ५

जीवन बीमकहरूको प्रदेशगत कर्मचारी तथा शाखा कार्यालय विवरण

प्रदेश	आर्थिक वर्ष २०८०/८१	कर्मचारी संख्या
	शाखा कार्यालय संख्या	
कोशी प्रदेश	३०४	७१२
मधेश प्रदेश	२३१	६०७
बागमती प्रदेश	४८६	२४६४
गण्डकी प्रदेश	२०५	४९९
लुम्बिनी प्रदेश	३१०	८३३
कर्णाली प्रदेश	११०	२६३
सुदुर पश्चिम प्रदेश	१८७	४८०
जम्मा	१८३३	५८५८

श्रोत : नेपाल बीमा प्राधिकरण

ऊ) निर्जीवन बीमा व्यवसाय गर्ने बीमकहरूको प्रदेशगत कर्मचारी तथा शाखा कार्यालय

निर्जीवन बीमा व्यवसाय गर्ने बीमकहरूले नेपाल भित्र १,१५१ वटा शाखा तथा उपशाखा कार्यालयहरूबाट बीमा सेवा प्रदान गरिरहेका छन् भने ५,८२७ जना व्यक्तिहरूले प्रत्यक्ष रूपमा रोजगारी पाएका छन् । जसमध्ये क्रमशः कोशी प्रदेशमा १८१ वटा शाखा तथा उपशाखा कार्यालयहरूबाट बीमा सेवा प्रदान गरेको छ भने ६५२ जनाले प्रत्यक्ष रोजगारी पाएका छन् । त्यसैगरी मधेश प्रदेशमा १४९ वटा शाखा कार्यालय र ५२५ जनाले प्रत्यक्ष रोजगारी पाएका छन्, बागमती प्रदेशमा ३५७ वटा शाखा तथा उपशाखा कार्यालयहरूबाट बीमा सेवा प्रदान गरेको छ भने ३०२५ जनाले प्रत्यक्ष रोजगारी पाएका छन्, गण्डकी प्रदेशमा १४२ वटा शाखा तथा उपशाखा कार्यालयहरूबाट बीमा सेवा प्रदान गरेको छ भने ४५५ जनाले प्रत्यक्ष रोजगारी पाएका छन्, लुम्बिनी प्रदेशमा १९१ वटा शाखा तथा उपशाखा कार्यालयहरूबाट बीमा सेवा प्रदान गरेको छ भने ७५३ जनाले प्रत्यक्ष रोजगारी पाएका छन्, कर्णाली प्रदेशमा ४६ वटा शाखा तथा उपशाखा कार्यालयहरूबाट बीमा सेवा प्रदान गरेको छ भने १३७ जनाले प्रत्यक्ष रोजगारी पाएका छन् र सुदुरपश्चिम प्रदेशमा ८५ वटा शाखा तथा उपशाखा कार्यालयहरूबाट बीमा सेवा प्रदान गरेको छ भने २८० जनाले प्रत्यक्ष रोजगारी पाएका छन् (तालिका ६) ।

तालिका ६

निर्जीवन बीमकहरूको प्रदेशगत कर्मचारी तथा शाखा कार्यालय विवरण

प्रदेश	आर्थिक वर्ष २०८०/८१	कर्मचारी संख्या
	शाखा कार्यालय संख्या	
कोशी प्रदेश	१८१	६५२
मधेश प्रदेश	१४९	५२५
बागमती प्रदेश	३५७	३०२५
गण्डकी प्रदेश	१४२	४५५
लुम्बिनी प्रदेश	१९१	७५३
कर्णाली प्रदेश	४६	१३७
सुदुर पश्चिम प्रदेश	८५	२८०
जम्मा	११५१	५८२७

श्रोत : नेपाल बीमा प्राधिकरण

घ) प्रदेशमा बीमामा देखिएका समस्या तथा चुनौतीहरू

कुनै पनि व्यावसायिक क्षेत्रमा कुनै न कुनै समस्या तथा चुनौतीहरू देखा पर्ने गर्दछ । त्यस्ता चुनौतीलाई अवसरमा परिणत गरी उद्देश्य हासिल गर्नु नै चुनौतीको सामना हो । नेपालको बीमा क्षेत्रमा पनि विभिन्न खालका चुनौतीहरू देखा परेका छन् । यी समस्या तथा चुनौतीहरू व्यक्तिगत, संस्थागत र नीतिगत तहमा रहेका छन् । केही सामान्य समस्या तथा चुनौतीहरू देहाय बमोजिम रहेका छन् ।

- ❖ बीमा साक्षरता कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न नसक्नु ।
- ❖ बीमितको आवश्यकता अनुसारको बीमालेख तयार गर्न नसक्नु ।
- ❖ बीमितलाई बीमालेखको विषयमा स्पष्ट जानकारी दिन नसक्नु ।
- ❖ दावी भुक्तानी प्रक्रियालाई सरलीकृत गरी कार्यान्वयन गर्न नसक्नु ।
- ❖ समय सापेक्ष प्रविधिको पूर्ण रूपमा प्रयोग गर्न नसक्नु ।
- ❖ वैदेशिक रोजगार तथा मोटर बीमालाई जस्तै अन्य बीमालाई पनि अनिवार्य बीमाको रूपमा सुरुवात गर्न नसक्नु ।
- ❖ बीमा सेवा प्रदान गरिरहेका सेवा प्रदायकको विश्वसनिय रूपमा काम गर्न नसक्नु ।
- ❖ देशमा विद्यमान रहेको भौगोलिक कठिनाईसँगसँगै ग्रामीण भेगका जनातासम्म बीमा सेवा पुऱ्याउन नसक्नु ।
- ❖ बीमा क्षेत्रमा देखिएका कानूनी अड्चनलाई समय सापेक्ष संशोधन र परिमार्जन गर्न नसक्नु ।
- ❖ बीमा क्षेत्रमा आवश्यक पर्ने विशेष ज्ञान हासिल भएका दक्ष जनशक्ती उत्पादन गर्न नसक्नु ।

नेपालको बीमा बजारमा देखिएका उल्लेखित समस्या तथा चुनौतीहरूलाई अवसरको रूपमा लिई कार्य गर्न सकिएमा बीमा क्षेत्रले आफ्नो उद्देश्य हासिल गर्न सकिने छ । साथै बीमा क्षेत्रको व्यक्तिगत, संस्थागत र नीतिगत समस्या तथा चुनौतीहरूलाई नियमनकारी निकाय, बीमक, बीमित र मध्यस्ताकर्ताहरूको सामुहिक प्रयासबाट सामना गरेमाविस्तारै विकसित भइरहेको बीमा क्षेत्रको भविष्य उज्ज्वल रहेको छ ।

ङ) बीमामा देखिएका प्रदेशगत समस्याहरूलाई सुधार गर्नुपर्ने उपायहरू

नेपालको बीमा बजारमा देखिएका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई समाधान गर्न नेपाल बीमा प्राधिकरणले नियमित र प्रभावकारी रूपमा कार्य गर्दै आइरहेको छ । बीमा प्राधिकरणले सक्रिय र प्रभावकारी रूपमा आफ्नो भूमिका निर्वाह गर्दै आइरहेतापनि बीमा क्षेत्रमा देखिएका विद्यमान समस्या तथा चुनौतीलाई समाधान गर्न तथा सम्बोधन गर्न देहाय बमोजिमका कार्यहरू गर्न उपयुक्त देखिन्छ ।

- बीमा प्राधिकरणकले नियमन र सुपरिवेक्षण कार्यलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने ।
- संघीय सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारलगायत ग्रामीण क्षेत्रका जनता समक्ष बीमासम्बन्धी जानकारी पुऱ्याउन बीमा साक्षरता कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने ।
- बीमितहरूको आवश्यकता र चाहाना अनुसारको बीमालेख तयारी बजारमा ल्याउनु पर्ने ।
- बीमालेखमा भएका शर्त तथा सुविधाहरूलाई साधारणले जनताले बुझ्ने गरी सरलीकृत गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने ।
- बीमक तथा बीमा मध्यस्थकर्ताहरूले ग्राहकलाई बीमालेख बेच्ने समयमा नै बीमालेखको विषयमा स्पष्ट जानकारी गराउनु पर्ने ।
- प्राधिकरणले बीमा गराउने प्रक्रिया तथा दाबी भुक्तानी प्रक्रियालाई सरल, सहज र समयमै दाबी रकम पाउने खालका कार्यविधि तयार गरी लागू गर्नुपर्ने ।
- हाल अनिवार्य गरिएको मोटर बीमा तथा वैदेशिक रोजगार बीमा जस्तैः सम्पत्ति बीमा, परिवहन बीमालगायत अन्य बीमालाई पनि अनिवार्य गराउनुपर्ने नीति बनाई कार्यान्वयन गर्नुपर्ने जसको कारणले बीमाको दायरालाई बढाउन सकिने ।
- बीमा क्षेत्रमा देखिएका दक्ष जनशक्तिको अभावलाई पूर्ति गर्नका लागि योग्य व्यक्तिको पहिचान गरी स्वदेश र विदेशमा तालिम तथा अध्यापन गर्न अवसर प्रदान गर्नुपर्ने ।
- ऐन, नियम तथा समय समयमा जारी गरेका निर्देशन तथा अन्तर्राष्ट्रिय कानून समेतलाई दृष्टिगत गरी बीमा क्षेत्रलाई आवश्यक पर्ने समय सापेक्ष कानून निर्माण गर्नुपर्ने ।
- बीमा ऐनको प्रावधान बमोजिम बीमाको पहुँच आर्थिक रूपले विपन्न वर्गका नागरिकसमक्ष पुऱ्याई बीमाको माध्यमबाट नागरिकको हित संरक्षण गर्नका लागि बीमा विकास कोष स्थापना गर्नुपर्ने ।

माथि उल्लेखित बुँदाहरूका साथसाथै बीमित हित संरक्षण कोष स्थापना गर्नुपर्ने, बीमा प्रतिष्ठानलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने, बीमालाई सामाजिक शिक्षाको रूपमा तयार गर्नुपर्ने, बीमा सूचना केन्द्रको स्थापना गर्नुपर्ने, कृषि तथा पशुपन्छी बीमालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने, सरकारी सार्वजनिक सम्पत्तिलाई बीमाको दायरामा ल्याउन प्रोत्साहन गर्नुपर्ने र जलवायु तथा वातावरणीय जोखिमहरूबाट हुन सक्ने आर्थिक क्षतिलाई बीमाको माध्यमबाट रक्षावरण गर्नका लागि नीतिगत व्यवस्था गर्नुपर्ने आदि कार्यहरूलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न सकिनेमा बीमा क्षेत्रको विकास विस्तार हुने देखिन्छ ।

अन्तमा: बीमा क्षेत्र विस्तारै विकसित हुँदै गइरहेको क्षेत्र हो यस क्षेत्रको विकास र विस्तारको लागि सबै पक्षहरू अनुशासित र मर्यादित हुनु जरुरी छ । बीमा प्राधिकरणले केन्द्रीय कार्यालयको साथसाथै सबै प्रदेशमा आफ्नो कार्यालय खोली कार्य सञ्चालन गर्दै बीमा क्षेत्रलाई प्रभावकारी रूपमा नियमन गर्न प्रयासरत रहँदै आएको छ ।

०००

सन्दर्भ सामाग्री:

नेपालको संविधान, २०७२

बीमा ऐन, २०७९

बीमा नियमावली, २०८१

नेपाल बीमा प्राधिकरणबाट प्रकाशित वार्षिक प्रतिवेदन

नेपाल बीमा प्राधिकरणबाट प्रकाशित मासिक प्रतिवेदन

बीमा चिनारी

बीमा समाचार र विचार

वैदेशिक सहायता व्यवस्थापन

भीमराज उप्रेती

प्रबन्धक,
नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण

अवधारणा

एक देशबाट अर्को देशमा आर्थिक, प्राविधिक, मानवीय रूपमा गर्ने सहयोग नै वैदेशिक सहायता हो । यो राष्ट्र राष्ट्रहरूबीच स्रोतको स्वेच्छिक हस्तान्तरणको कार्य हो । यसलाई अन्तर्राष्ट्रिय सहायता वा विकास सहायता पनि भन्ने गरिन्छ । सन् १९५० को दशकमा संयुक्त राष्ट्र संघको स्थापनापश्चात् स्वतन्त्र राष्ट्रहरूको सत्ता थपियो । विश्व समाजवादी र पूँजीवादी विचारधारामा विभाजित भयो र शीतयुद्धको थालनी भयो । यसैबीच पूँजीवादीहरू, विशेष गरी अमेरिकाले पाइन्ट फोर प्रोग्राम ल्यायो, जसले तत्कालीन अवस्थामा स्वार्थमा आधारित वैदेशिक सहायतामा जोड दिएको थियो । यसमा विश्वमा बढ्दै गएको साम्यवादी प्रभावलाई निस्तेज पार्नका लागि आर्थिक तथा ऋण प्रदान गर्नुपर्ने कुरा अघि बढाइयो । विश्व बैङ्क र अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोषको स्थापनाले पनि यस अभियानलाई थप बल दियो । वैदेशिक सहायतामा स्रोत हस्तान्तरणको उद्देश्य विभिन्न हुनसक्छ, तथापी मुख्य उद्देश्य भनेको मानवीय सहयोग, उद्धार, पुनर्स्थापना, आर्थिक विकास, पूर्वाधार विकास, दोहोरो लाभ, कूटनीतिक सम्बन्ध, व्यापारिक सम्बन्ध र सुरक्षा आदि हुन् । विकास सहायताले वैदेशिक मुद्राको उपलब्धता तथा मौद्रिक बचत मार्फत लगानी एवं बचत र आयात

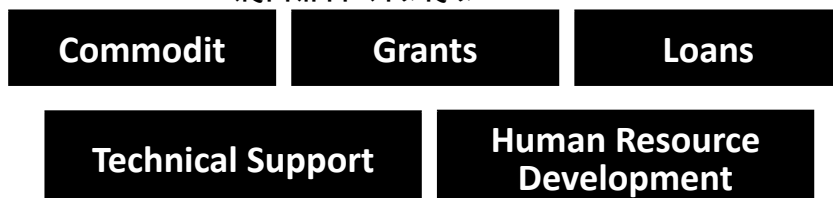
निर्यातबीचको असन्तुलनमा सन्तुलन ल्याई विकास कार्यको प्रवर्द्धन गर्छ । सन् १९४० लाई वैदेशिक सहायताको दशक मानिन्थ्यो, सन् १९६० लाई वैदेशिक ऋणको दशक मानियो भने सन् १९८० पछि वैदेशिक लगानीमा जोड दिन थालियो ।

विकसित मुलुकहरुबाट कम विकसित मुलुकहरुमा आर्थिक तथा सामाजिक विकासका लागि प्रवाह हुने सहयोग वैदेशिक सहायता हो, जुन सहायता दुईपक्षीय तथा बहुपक्षीय वा दुवै हुन सक्छन् । कुनै पनि मुलुकलाई आइपर्ने अल्पकालीन तथा दीर्घकालीन संकटपूर्ण अवस्थामा आइपर्ने समस्याको तत्कालै संवोधनका लागि अर्को देश संस्था तथा बहुपक्षीय संस्थाहरुले गर्ने आर्थिक, मानवीय तथा भौतिक र प्राविधिक जस्ता विशेष सहयोगहरु नै अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग हो । यो विकसित तथा अविकसित दुवै प्रकारका देशहरुका लागि आवश्यक मानिन्छ ।

दोस्रो विश्वयुद्धपश्चात् संयुक्त राज्य अमेरिकाको Point Four नामक कार्यक्रम सुरु गरेपश्चात् विश्वव्यापी रूपमा बढ्दै गरेको समाजवादी कम्युनिष्ट विचारधारा विरुद्ध वैदेशिक सहायताको सुरुवात भयो । विश्व बैंक तथा अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोषलगायतका संस्थाहरुले समेत यसैमा मलजल गरेको पाइन्छ । विश्व बैंक, एसियाली विकास बैंकबाट बहुपक्षीय ऋण र अनुदान प्राप्त गर्दै आएको नेपाललाई हाल जापान, चीन, डेनमार्क, फिनल्यान्ड, जर्मनी, भारत, कोरिया, कुवेत, अष्ट्रेलिया, नेदरल्याण्ड, नर्वे, साउदी अरब, स्वीजरल्याण्ड, बेलायत, र अमेरिकालगायतका द्विपक्षीय साभेदारहरुबाट विकास सहायता प्राप्त हुँदै आएको छ ।

नेपालले सन् १९५१ देखि विकास सहायता लिन थालेको हो । नेपालले सबैभन्दा पहिलो पटक संयुक्त राज्य अमेरिकाको Point Four Program अन्तर्गतको दूरसञ्चारको विकासको लागि सहायता लिएको थियो । यसको विस्तार प्रथम पञ्चवर्षीय योजनाबाट भयो । वैदेशिक सहयोग वैश्विक प्रभाव विस्तार, व्यापारिक स्वार्थको विस्तार अर्थराजनीतिक तथा भूराजनीतिक प्रभाव विस्तारको औजारका रूपमा पनि प्रयोग भइरहेको अवस्था छ । विकसित राष्ट्रहरुले आफ्नो कुल ग्राहस्थ उत्पादनको ०.१५% देखि ०.२०% कम विकसित देशहरुलाई सहयोग गर्नुपर्ने प्रतिवद्धता रहेको छ । तर त्यो सहयोगलाई उनीहरुले रणनीतिक रूपमा राष्ट्रिय स्वार्थ रक्षामा प्रयोग गरेको पाइन्छ । सन् १९८० को दशकदेखि नै वैदेशिक सहायता मध्ये अनुदानको प्रतिशत घट्दै गई ऋणको प्रतिशत बढ्दै गइरहेको छ । हालका वर्षहरुमा प्रतिवद्धता अनुरूपको वैदेशिक सहायता समेत प्राप्त हुने गरेको छैन । नेपालमा वैदेशिक सहायताबाट आर्थिक, सामाजिक तथा भौतिक पूर्वाधारहरु विकासमा केही देख्न सकिने प्रगतिहरु हासिल भएका छन् । भौतिक पूर्वाधार (शिक्षा, स्वास्थ्य, सञ्चार, तथा सडक, खानेपानी, विमानस्थल तथा पुर्ननिर्माण) जस्ता क्षेत्रहरुमा उल्लेखनीय प्रगति समेत हासिल भएका छन् । यति हुँदाहुँदै पनि आर्थिक सहायता र आर्थिक वृद्धिबीच सकारात्मक सहसम्बन्ध देखिएको पाइँदैन । यसबाट परनिर्भरता बढाएको, ऋणमा भारी वृद्धि भएको, उत्पादनमूलक क्षेत्रमा प्रभावकारी रूपमा लगानी हुन नसकेको जस्ता समस्याहरु पनि रहेका छन् ।

सहायताका स्वरूपहरू

वैदेशिक सहायताका माध्यम/विधिहरू

Bilateral	Multilateral	INGOs
<ul style="list-style-type: none"> Country to Country Government to Government 	<ul style="list-style-type: none"> Agencies like WB/UN/ADB/EU as Donors and Governments of Developing Countries as recipients. 	<ul style="list-style-type: none"> INGOs : Charity fund of International Non-Governmental Organizations to Local Non-Governmental Organization

राष्ट्रिय बजेट ढुकुटीका आधारमा विकास सहायताको वर्गीकरण

बजेट-भित्र (On Budget): सरकारको वार्षिक बजेट पुस्तिका (रातो किताब) मा समावेश हुने रकम ।

बजेट-बाहिर (Off Budget): सरकारको वार्षिक बजेट पुस्तिका (रातो किताब) मा समावेश नहुने रकम ।

ढुकुटी-भित्र (On Treasury): सरकारी ढुकुटी (कोष) प्रणाली मार्फत परिचालन हुने रकम ।

ढुकुटी-बाहिर (Off Treasury): सरकारी ढुकुटी (कोष) प्रणाली मार्फत परिचालन नहुने रकम ।

वैदेशिक सहायताको आवश्यकता

- कम विकसित देशहरूमा आन्तरिक उत्पादन कमजोर हुने हुँदा लगानीको स्रोतको अभाव पूरा गर्न,
- शिक्षा, स्वास्थ्य जस्ता मानवीय विकासका लागि लगानी, ज्ञान र प्रविधि प्राप्त गर्न,
- Foreign Exchange/Balance of Paymentको खाडल (Gap) सहजरूपमा पूरा गर्न,
- प्रविधि हस्तान्तरण तथा एक आपसमा बजार र उत्पादन साभेदारीको विस्तार गरी आत्मविश्वासको अभिवृद्धिमा सहजीकरण गर्न,
- समय-समयमा आउन सक्ने आर्थिकलगायत अन्य संकटको सामना गर्न,

- वैदेशिक सहायताको माध्यमबाट गुणस्तरीय पूर्वाधारको विकास गुणस्तरीय रूपमा विकास गर्न,
- शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी जस्ता आधारभूत आवश्यकता पूरा गर्न,
- विकासका निमित्त थप वित्तीय साधन परिचालन गर्न,
- वैदेशिक लगानीका लागि आकर्षणक तथा अनुकूल वातावरण तयार गर्न,
- बढ्दो वैदेशिक व्यापार घाटासँगै वैदेशिक मुद्राको अभावलाई पूर्ति गर्न,
- प्राकृतिक विपद्बाट प्रभावित हुँदा आपतकालीन राहत, सरकार तथा संस्थाहरूको क्षमतामा अभिवृद्धि गर्न,
- मानव अधिकारको सम्बर्द्धन प्रवर्द्धन गर्न,
- वातावरणमैत्री हरित विकास (Greenery Development) लाई प्राथमिकतामा राख्न,
- दिगो विकासका लक्ष्य (SDG) हरूलाई अपेक्षित गन्तव्यमा पुऱ्याउन ।

विकास सहायताका शर्तहरू

Nation Tied: दाता देशको शर्तहरू र प्राथमिकताको क्षेत्रमा मात्र खर्च गर्नुपर्ने ।
Project/Resource Tied: दाता देशको वा संस्थाको प्राथमिकता प्राप्त आयोजनालाई मात्र सहायता दिने ।
Double Tied: माथि उल्लिखित दुवै शर्त अनुरूप सहायता प्रदान गर्ने ।

वैदेशिक सहायताका लागि अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धताहरू

- Rome (2003): High Level Forum on Harmonization
- Paris (2005): High Level Forum on Aid Effectiveness: 56 commitments and 12 measurable indicators developed in Paris agreements.
- Accra (2008): Aid Effectiveness: Reducing aid fragmentation, Capacity Development, result oriented, predictability, country system, no conditionality and unttying
- Busan (2008): Aid Effectiveness: predictability, transparency, result based, ownership and inclusiveness.
- Mexico (2014): Overall Aid Financing and Effectiveness.
- New York (2016): Effective implementation of 2023 agenda or Sustainable Development Goal (SDG).

वैदेशिक सहायता व्यवस्थापनका लागि सर्वस्वीकार्य सिद्धान्त

Ownership: Partner countries exercise effective leadership and coordinate development actions.

Alignment: Donors base support on partner strategies, institutions and procedures.

Harmonization: Donor's actions are harmonized, transparent, and effective.

Managing for results: Improved resource management and decision making.

Mutual accountability: Mutual assessment of progress.

नेपालको नीतिगत कानूनी र संस्थागत व्यवस्थाहरू

नीतिगत व्यवस्थाहरू

नेपालको संविधानको धारा ५१ को उपधारा (६) को खण्ड ११ अनुसार वैदेशिक सहायताबाट प्राप्त हुने रकम राष्ट्रिय बजेटमा समावेश हुनुपर्ने, धारा ५९ को उपधारा ६ बमोजिम वैदेशिक सहायता र ऋण लिने अधिकार नेपाल सरकारलाई हुने, संविधानको अनुसूची ५ मा अन्तर्राष्ट्रिय विकास सहायतासहित अन्य प्रकृतिका सन्धि, सम्झौता गर्ने अधिकार संघीय सरकारको रहेको, वैदेशिक सहायतालाई राष्ट्रिय प्राथमिकताका आधारमा परिचालन गर्ने, वैदेशिक पूँजी र प्रविधि आकर्षित गर्ने, वैदेशिक सहायता लिँदा राष्ट्रिय आवश्यकता र प्राथमिकतालाई आधार बनाउँदै यसलाई पारदर्शी बनाउने ।

- अन्तर्राष्ट्रिय विकास सहायता परिचालन नीति, २०७६
- अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४
- आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ तथा नियमावली, २०७७
- नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४
- अन्तर्राष्ट्रिय विकास सहायता परिचालन नीति, २०७६
- प्रदेश तथा स्थानीय तहमा अन्तर्राष्ट्रिय विकास सहायता परिचालनसम्बन्धी मापदण्ड, २०७६
- सोह्रौँ योजना (०८१/८२-०८५/८६)
- वार्षिक बजेट नीति तथा कार्यक्रमहरू
- क्षेत्रगत मन्त्रालयका प्राथमिकताहरू
- संस्थागत व्यवस्थाहरू
- मुख्य जिम्मेवार: अर्थ मन्त्रालयको वैदेशिक सहायता समन्वय International Economic Cooperation Coordination Division (IECCD) महाशाखा,
- प्र.मं. को अध्यक्षतामा आर्थिक कूटनीति परिचालन समिति र वैदेशिक सहायता समन्वय समिति,
- अर्थमन्त्रीको अध्यक्षतामा उच्चस्तरीय विकास सहायता नीति अनुगमन तथा कार्यान्वयन समिति,
- हरेक मन्त्रालयहरूमा वैदेशिक सहायता महाशाखा वा शाखा रहेका,

- विभिन्न मन्त्रालय र मातहतका कार्यालयहरू,
- राष्ट्रिय विपत प्राधिकरण र राष्ट्रिय योजना आयोग,
- नेपाल विकास मञ्च र नेपाल सहायता समूह,
- कूटनीतिक नियोग,
- हरेक चार महिनामा: Local Development partners meeting हुने,
- हरेक वर्ष: Nepal portfolio performance review, Joint Annual Review, Joint Sectoral Review हुने ।

वैदेशिक सहायता व्यवस्थापनको समीक्षा

सात दशकको अवधिमा वैदेशिक सहायताबाट नेपालमा आर्थिक सामाजिक पूर्वाधारहरूको विकासमा केही देख्न सकिने प्रगतिहरू हासिल भएका छन् । जस्तै: भौतिक पूर्वाधार निर्माण, शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाइ, राष्ट्रिय उत्पादन र उत्पादकत्व अभिवृद्धि, रोजगारी सिर्जना र गरिबी निवारण, विज्ञान तथा प्रविधिको विकास र हस्तान्तरण, वातावरण संरक्षण र जलवायु परिवर्तन, विपद व्यवस्थापन, सार्वजनिक, निजी, सहकारी र सामुदायिक क्षेत्रको क्षमता नपुगेको क्षेत्र मध्ये नेपाल सरकारले अन्तर्राष्ट्रिय विकास सहायता लिन उपयुक्त हुने भनी निर्धारण गरेका क्षेत्रहरूमा उल्लेखनीय प्रगति समेत हासिल भएका छन् । विकास वित्तको आवश्यकता पूरा गर्न, विदेशी प्रविधि, ज्ञान, सीप र व्यवस्थापकीय शैली अवलम्बन गर्न र निजी लगानीको विश्वासयुक्त वातावरण तयार गर्न वैदेशिक सहायता परिचालन प्रभावकारी बनाउनु पर्ने अवस्था छ । नेपालमा विकास सहायता परिचालन गर्ने प्रयास सुरु भएदेखि र हालका दिनसम्म यसको प्रभाव अभै बढ्दै गएको अवस्था छ । विकास सहायता हालको सन्दर्भमा सार्वजनिक तथा सामुदायिक क्षेत्रबाट हुने विकास कार्यक्रम सञ्चालनको मुख्य आधारको रूपमा रहेको छ । सन् २०२६ सम्ममा नेपाल अतिकम विकसित राष्ट्रबाट विकसित राष्ट्रमा स्तरोन्नती हुन गरिने लगानीका लागि आवश्यक पर्ने स्रोतको व्यवस्थापन, Supplementary for Financing Gap, दीगो विकासका लक्ष्य प्राप्त गर्दै मध्यम आय भएको राष्ट्रको रूपमा स्तरोन्नती गर्न, राष्ट्रिय विकास नीति अनुरूपका आवश्यकता र प्राथमिकताका क्षेत्रमा वाह्य स्रोत परिचालन गर्न, अन्तर्राष्ट्रिय विकास सहायताको पारदर्शी एवम् नतिजामुखी उपयोग मार्फत राष्ट्रिय क्षमता वृद्धि गर्दै सहायताप्रतिको निर्भरता क्रमशः घटाउन वैदेशिक सहायता लिने गरिन्छ ।

चालु आर्थिक वर्षको वार्षिक बजेटको करिव १४.५१ प्रतिशत हिस्सा वैदेशिक सहायताबाट व्यहोर्ने अनुमान गरिएकोमा कुल बजेटको करिव ११.७० प्रतिशत रकम वैदेशिक ऋणबाट पूर्ति गर्ने लक्ष्य राखिएको छ । वैदेशिक सहायतामा वैदेशिक अनुदानको अंश कुल सहायताको १९.३८ र ऋण ८०.६२ प्रतिशत रहेको छ । वैदेशिक सहायता विभिन्न शर्त र उपशर्तहरू मानी प्राप्त गर्ने तर दीर्घकालीन दृष्टिकोण तयार गरी उत्पादनमूलक लगानी गर्ने कार्यमा सरकार चुक्दा भविष्यको

पुस्ता ऋणको खाडलमा पर्ने उतिकै सम्भावना छ । हालका दिनमा अनुदान सहायता घट्दै जानु र ऋणको परिणाम/रकम बढ्दै जानु चिन्ताको विषय हो । लाभ लागत (Cost Benefit Analysis) को उपयुक्त विश्लेषण विना नै वैदेशिक सहायता स्वीकार आर्थिक सहायता र आर्थिक विकास बीच सकारात्मक सहसम्बन्ध देखिएको पाइँदैन । वैदेशिक सहायताबाट देखिने गरी गरिबी घटेन, परनिर्भरता क्रमशः बढ्दै गएको छ ।

वैदेशिक सहायता परिचालनमा विषयगत निकायको कमजोर स्वामित्व रहेको देखिन्छ । परामर्शदाताहरूले अत्याधिक प्रभाव पार्ने र विदेश भ्रमण केन्द्रित कार्यक्रममा जोड दिने गरेको पाइन्छ । प्रदेश र स्थानीय तहबाट सोभै सहायता सम्भौता गर्ने मानसिकता र दृष्टिकोण विकास भएको पाइन्छ, जुन वैदेशिक सहायता नीति विपरित छ । विकास सहायतामा सञ्चालन हुने कार्यक्रमको लागि Counter Part Fundको न्यून विनियोजन भएको अवस्था छ । विकास सहायतामा प्रतिवद्धता र प्राप्तिका बीचमा रहेको निरन्तरको खाडल कायम छ । सहायता परिचालनमा दाताले राख्ने अनावश्यक शर्तहरू (जस्तै: विदेशी एकजीम बैंकको सहयोगमा सञ्चालन हुने परियोजनामा प्रयोग हुने निर्माण सामाग्रीको ६० प्रतिशत सामाग्री सोही देशको हुनुपर्ने र निर्माण व्यवसायी पनि उक्त देशको नै हुनुपर्ने व्यवस्था गरेको पाइन्छ) सहायताबाट सञ्चालित आयोजनाको निर्माण समय र लागतमा वृद्धि हुँदा नेपाल सरकारलाई थप वित्तीय भार पर्ने बढ्दै गएको अवस्था छ । वैदेशिक सहायता घटाई आत्मनिर्भर अर्थतन्त्रको विकास गर्ने भन्ने विषयमा हालका दिनसम्म पनि स्पष्ट र दीर्घकालीन सोचको अभाव छ ।

नेपालमा वैदेशिक सहायता सम्वद्ध समस्याहरू

- ❖ वैदेशिक सहायता परिचालनमा संलग्न पक्षको निष्ठा र नैतिकतामा क्रमशः क्षयीकरण हुँदै जानु
- ❖ वैदेशिक सहायता नीतिलाई कार्यान्वयन गर्ने मार्गदर्शन, मापदण्ड र कार्यविधि निर्माण गरिएको छैन,
- ❖ अन्तरनिकाय समन्वयको अभाव देखिन्छ,
- ❖ प्रतिवद्धता र प्राप्तिका बीचमा रहेको निरन्तरको खाडल कायम छ,
- ❖ समयमै सोधभर्ना नहुने रिपोर्टिङ्ग समयमा नहुने समस्या देखिन्छ,
- ❖ हालका दिनमा पनि सहयोगको ३५% रकम बजेटबाटभन्दा अन्यै माध्यमबाट आउँछ,
- ❖ प्रदेश र स्थानीय तहबाट सोभै सहायता सम्भौता गर्ने मानसिकता र दृष्टिकोण बढ्दै गएको छ,
- ❖ विकास सहायतामा सञ्चालन हुने कार्यक्रमको लागि Counter Part Fundको न्यून विनियोजन हुनु,
- ❖ दाताहरूले ससाना परियोजनामा बजेट छर्ने प्रवृत्ति जस्तै Transaction Cost बढाएको छ,
- ❖ सरकारको प्राथमिकता बाहिर गई सयौं परियोजनाहरू सञ्चालित छन् र तिनीहरू Duplication देखिन्छ,
- ❖ स्वार्थमा आधारित शर्तहरूले अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धता औपचारिकतामा सीमित भएको छ,

- ❖ दाताको अधिकांश रकम उनीहरूकै विज्ञ, परामर्शदाता र स्रोत प्रयोग गर्दा उत्तै फर्केर वाष्पीकरण हुने अवस्था छ,
- ❖ बढी पूँजीगत खर्च गर्ने प्रभावकारी क्षमता नहुँदा ऋण उपयोगको क्षमता कमजोर भएको छ,
- ❖ औपचारिकता र परम्परामा आधारित अनुगमन र मूल्यांकन प्रणाली कायम हुँदा सुधारले ठाउँ पाउन सकेको छैन,
- ❖ सहायता प्रतिवद्धता र वास्तविक सहायता बीच ठूलो खाडल छ,
- ❖ अधिकांश सहायता माटो सुँहाउदो भन्दा पनि दाताको इच्छा र मनोविज्ञानअनुसार सञ्चालित छ,
- ❖ सहायता सम्झौतापूर्वको पर्याप्त तयारी नगरी सम्झौता गर्ने प्रवृत्ति रहेको छ,
- ❖ विकास सहायता नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन नहुनु,
- ❖ दिगो विकास लक्ष्य र राष्ट्रिय प्रतिफलको प्राप्तिसँग सहायता परिचालनको कमजोर तादात्म्यता रहेको छ,
- ❖ परियोजना कार्यान्वयन क्षमता प्रभावकारी र उत्पादनमूलक छैन,
- ❖ नेपाल समेत सहभागी रहेका अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन तथा सहमतिको आन्तरिकीकरण हुन सकेको छैन,
- ❖ राष्ट्रिय आवश्यकता र प्राथमिकताका आयोजनाको तयारी एवम् प्रस्तुतिको कमजोर अवस्था (Project Bank and Priority) व्यवस्थित भएको पाइदैन,
- ❖ राजनीतिज्ञ नेतृत्व र कर्मचारीतन्त्रमा विकास सहायतामा दोहनकारी सोच कायम छ,
- ❖ अधिकांश नेपालीले वैदेशिक सहायतालाई नकरात्मक रूपमा लिने गरेको पाइन्छ तर पाए केही पनि नछोडने प्रवृत्ति कायम छ,
- ❖ राष्ट्रिय प्रणाली बाहिरबाट सहायताको परिचालन हुनु,
- ❖ छरिएर रहेका खण्डीकृत आयोजनाहरूको बाहुल्य कायम छ,
- ❖ कमजोर अनुगमन र भन्फटिलो खरिद प्रक्रियामा सुधार गर्न सकिएको छैन,
- ❖ वैदेशिक सहायता सम्बन्धमा राजनीतिक दलहरू बीचमा मतैक्यताको अभावले गर्दा वैदेशिक सहायतामाथि राष्ट्रिय राजनीति हुने गरेको अवस्था छ,
- ❖ सहायता परिचालनका क्षेत्र निर्धारण र उपयोगमा सरकारको कमजोर निर्णायक क्षमता कमजोर हुँदा, दातृ पक्षको सक्रियता र स्वार्थ हावी भएको छ,
- ❖ वैदेशिक सहायता कार्यान्वयनको कमजोर क्षमता (weak institutional capacity, weak absorption capacity, low level of expenditure) देखिन्छ ।

वैदेशिक सहायता कुशल रूपमा व्यवस्थापन गर्ने उपायहरू

- ❖ राजनीतिक र प्रशासनिक नेतृत्वमा दोहनकारी सोचको अन्त्य गर्ने,
- ❖ निष्ठा र नैतिकताको सवलीकरण गरी उत्पादनमूलक संस्थाको निर्माणमा जोड दिने,

- ❖ मुलुकको राजनीतिक एवं प्रशासनिक पुनर्संरचनासँगै वैदेशिक सहायता परिचालनसम्बन्धी Meta Policy बनाउने,
- ❖ विकास नतिजा र नागरिकहरूको खुशीलाई केन्द्रविन्दुमा राखेर साधन र स्रोतको विनियोजन गर्ने,
- ❖ विकास सहायतामा हुने गरेको खण्डीकरण (Fragmentation) एवम् कारोवार लागत (Transaction Cost) घटाउने दिशामा घनिभूत रूपमा कार्य गर्ने,
- ❖ तुलनात्मक लाभका आधारमा कार्य विभाजन गरेर आयोजनाको संख्या घटाउने, गुणात्मक क्षमता बढाउने,
- ❖ वैदेशिक सहायताका आयोजना सञ्चालनमा Managerial Autonomy दिने, Performance Contract गर्ने, र नतिजालाई कार्य सम्पादन मूल्यांकनसँग Tie-up गर्ने,
- ❖ आयोजनाको दोहोरोपना वा न्यून प्राथमिकताका आयोजनामा स्रोत परिचालन जस्ता समस्या समाधानका लागि Project Bank बनाउने, निश्चित सर्त पूरा गरेका आयोजनाहरू मात्र छनौटको गर्ने,
- ❖ Project MIS विकास गर्ने जसबाट समग्र कार्यको onlineको माध्यमबाट अनुगमन र मूल्यांकन प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउने,
- ❖ निजी क्षेत्रको लगानी, वैदेशिक व्यापारको अभिवृद्धि, एवम् आन्तरिक स्रोत परिचालनबाट विकासका लागि आवश्यक स्रोत जुटाउने,
- ❖ स्थानीय ज्ञान, स्रोत र सीप नभएको कार्यमा मात्र वैदेशिक सहायताको खोजी गर्ने,
- ❖ सहभागितामूलक ढङ्गले परियोजनाको पहिचान, छनौट र निर्माणमा ध्यान दिने,
- ❖ ज्ञान र क्षमता हस्तान्तरण हुने खालका आयोजना छनौट गर्ने, साथै हाल विकास सहायता परिचालन गरिरहेका संस्था वा देशहरूबाट सीप, ज्ञान, प्रविधि प्राप्त गरी मुलुकको आर्थिक, सामाजिक रूपान्तरणमा उपयोग गर्ने,
- ❖ संस्थागत दक्षता बढाउने, कार्यान्वयन प्रक्रियामा सुधार गरी सहायताको प्रभावकारिता बढाउने,
- ❖ उद्यमशीलतासहित आत्मनिर्भर अर्थतन्त्रको विकासमा जोड दिने,
- ❖ संविधान र विकास सहायता नीति २०७६ को पूर्ण अनुपालनामा जोडदिने,
- ❖ उच्चस्तरीय सहायता फोरमका सहमतिहरूलाई मार्गदर्शनका रूपमा लिई कार्यान्वयन गर्ने,
- ❖ सरकारी निकायहरूबीचमा प्रभावकारी समन्वय, सहकार्य र साभेदारीको निर्माण गर्ने,
- ❖ आर्थिक कूटनीतिको सवलीकरण गरी वार्ता कौशल तथा दक्षता अभिवृद्धि गर्ने,
- ❖ हाम्रा संभावना र आवश्यकताहरूलाई प्राथमिकतामा राख्ने,
- ❖ आम राजनीतिक दलहरूबीचमा वैदेशिक सहायताका सम्बन्धमा मतैक्यता निर्माण गरी Aid Mobilization लाई प्रभावकारी बनाउने,

- ❖ विकास सहायता परिचालनको दीर्घकालीन दृष्टिकोणसहित स्पष्ट मानक, मापदण्ड र सूचक बनाउने,
- ❖ वैदेशिकलगायत स्वदेशी स्रोतमा सञ्चालित सबै प्रकारका आयोजनाहरूमा काम गर्ने जनशक्तिलाई कार्यसम्पादनमा आधारित रही दण्ड र पुरस्कारको व्यवस्था गर्ने,
- ❖ संरचनागत, संस्थागत, नीतिगत र कार्यगत अवस्थामा सुधार गरी वैदेशिक सहायता Absorption capacity बढोत्तरी गर्ने,
- ❖ लक्षित कार्यक्रमहरूको लागि वैदेशिक सहायता परिचालन गर्ने,
- ❖ स्पष्ट मानक मापदण्ड र सूचकका आधारमा वैदेशिक सहायताको समीक्षा गरी लिने वा नलिने ढुङ्गोमा पुग्ने,
- ❖ तथ्य, तथ्याङ्क र नीतिमा आधारित भएर मात्र सहायता लिने,
- ❖ वैदेशिक सहायतालाई क्षेत्रगत नीतिसँग आवद्ध गरी प्रभावकारी रूपमा उपयोग गर्ने,
- ❖ ज्ञान, सीप र प्रविधि हस्तान्तरण गर्ने प्रकृतिका आयोजनाहरू छनौट गर्ने,

वैदेशिक सहायताका विकल्पहरू

- ❖ ज्ञान र सीप सहितको प्रविधिमा आधारित उद्यमशील शिक्षामा जोड दिने,
- ❖ निष्ठा र नैतिकतामा आधारित उद्यमशील संस्थाको निर्माणलाई पहिलो प्राथमिकता दिने,
- ❖ जलविद्युत र पर्यटन जस्ता तुलनात्मक लाभका क्षेत्रहरूको विकासमा जोड दिने ।
- ❖ वैदेशिक व्यापारको विस्तार: तुलनात्मक लाभका क्षेत्रहरू पहिचान गरी उक्त क्षेत्रमा लगानीको केन्द्रीकरण गर्ने,
- ❖ सामाजिक उद्यमशीलताका माध्यमबाट स्थानीय ज्ञान, सीप र प्रविधिको वृहत उपयोग गर्ने,
- ❖ विप्रेषणलाई उत्पादनशिल क्षेत्र तर्फ प्रवाहित गर्ने ।
- ❖ राजनीति मतैक्यता कायम गरी प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानीका लागि उपयुक्त वातावरण तयार गर्ने,
- ❖ सार्वजनिक स्रोत र साधनको उपयोगमा दोहनकारी संस्था र सोचको अन्त्य गर्ने,
- ❖ ज्ञानमा आधारित उद्योगहरूको स्थापनामा राष्ट्रिय अभियान सञ्चालन गरी सो बमोजिमको दक्ष जनशक्ति उत्पादनलाई पहिलो प्राथमिकता दिने,
- ❖ Crowd Sourcing मार्फत स्रोतको संकलन गरी योजनावद्ध ढंगले उपयोग गर्ने,
- ❖ सम्पत्ति शुद्धिकरण विरुद्ध सघन ढंगले अभियानमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- ❖ अनौपचारिक अर्थतन्त्रलाई औपचारिकीकरण गर्ने,
- ❖ अदालतबाट आदेश भएको दण्ड, जरिवाना अविलम्ब असूल उपर गर्ने,
- ❖ असूल उपर प्रकृतिको बेरुजु तुरुन्तै असूल उपर गर्ने,
- ❖ राजस्वको दायरा बढाइ राजश्व मैत्री प्रशासनिक संरचना निर्माणमा जोडदिने,
- ❖ उद्यमशील संस्कार र सोचसहित निजी क्षेत्र र नागरिक समाजको प्रभावकारी परिचालन गर्ने,

- ❖ आन्तरिक बचत परिचालन र यसको प्रभावकारी उपयोगमा जोड दिने,
- ❖ निजी क्षेत्रलाई Commercial Loan लिन प्रोत्साहन गर्ने,
- ❖ स्थानीय श्रोत साधनको कुशल परिचालनमा जोड दिने,
- ❖ वाणिज्य बैंकसँग भएको तरलतालाई उत्पादनमूलक क्षेत्रमा उपयोग गर्ने ।

निष्कर्षः

वैदेशिक सहायताको प्रभावकारी उपयोग गरी यसप्रतिको परनिर्भरतालाई कम गर्ने दिशामा सबै राजनीतिक दलहरूबीचमा राजनीतिक मतैक्यता सहितको दीर्घकालीन दृष्टिकोण तयार गरी यसको वस्तुगत कार्यान्वयन गर्ने तर्फ ढिला गर्नु हुदैन । वैदेशिक सहायताका विकल्पहरूको खोजी गरी उद्यमशील संस्कार र सोचसहित सरकार, निजी क्षेत्र र नागरिक समाजको प्रभावकारी परिचालन गर्नेबाट मात्र यसको परनिर्भरता कम गर्न सकिन्छ । दूरदृष्टि भएको, उर्जाशील, उत्तरदायी, दृढ इच्छाशक्ति, स्वच्छ छवि तथा पारदर्शी जीवनशैली भएको नेतृत्वबाट मात्र वैदेशिक सहायताको कुशल रूपमा उपयोग हुन सक्छ ।

लोकतान्त्रिक संस्कारको अभाव, राजनीतिक अस्थिरता, अन्त्यहीन सत्ताको खेल, भ्रष्टाचार र कुशासनको कारणले वैदेशिक सहायता व्यवस्थापनमा सिर्जना भएका समस्याको अन्त्य गर्न कुशल वैदेशिक सहायता परिचालनका लागि नैतिक नेतृत्व, कार्यमूलक, प्रभावकारी र सबल संस्था यसको पूर्वसर्त हुन । वैदेशिक ऋण सहायता सम्बन्धमा राज्यको स्पष्ट नीति नबन्ने हो भने भविष्यमा नागरिक माथिको ऋणको बोभ थपिँदै जानेछ भन्ने हेक्का राखेर आगामी दिनमा ऋण व्यवस्थापन गर्ने दिशामा सम्बन्धित सबैको ध्यान जान जरुरी भइसकेको छ ।

०००

सन्दर्भ सामाग्रीहरूः

नेपालको संविधान

सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३

सोह्रौँ योजना

सोपान मासिकका विभिन्न अंकहरू

राजन खनाल, सार्वजनिक व्यवस्थापनका सामयिक बहस, दोस्रो परिमार्जित संस्करण, सोपान मासिक, डिल्ली बजार, काठमाडौँ

आर्थिक सर्वेक्षण, आर्थिक वर्ष २०८०/८१

राष्ट्रसेवक दपर्ण, २०७१

विष्णु सुवेदी, प्रशासन, व्यवस्थापन, समावेशी लोकतन्त्रका नविन आयामहरू, पैरवी प्रकासन, पुतलीसडक, काठमाडौँ

एकीकृत बीमा सर्वेयर केन्द्र (Integrated Insurance Survey Center)- एक अवधारणा

ईश्वर प्रधान

मुख्य प्रबन्धक,
नेपाल पुनर्बीमा कम्पनी लिमिटेड

यो लेखको मूल उद्देश्य निजीजीवन बीमा व्यवसायमा सर्वेयरको सेवा प्रभावकारी, निष्पक्ष, स्वतन्त्र, इमान्दारीपूर्वक उपलब्ध गर्नको लागि समय सापेक्ष सुधार गरी बीमा व्यवसायलाई चुस्त दुरुस्त गर्नु रहेको छ । यो लेखमा प्रस्तुत गरिएको अवधारणा केवल एउटा उपाय तथा विकल्पको रूपमा उपयोग गर्न सकिनेछ । यो केवल बीमा बजारको उन्नति प्रगतिको लागि पेश गरिएको हुँदा यस अवधारणाले कुनै वर्ग समूहलाई प्रतिकूल अवस्था सिर्जना भएको खण्डमा त्यस्तो अवस्थामा क्षमा गर्नुहुनेछ भन्ने अपेक्षा गर्दछु । तसर्थ, यो लेखको मूल आशय भनेको के कस्तो नीतिगत, संरचनागत, संस्थागत, प्रक्रियागत, प्रणालीगत र कार्यगत व्यवस्था भएको अवस्थामा बीमा सर्वेयरले गरेको काम निष्पक्ष रूपमा भएको छ भन्ने कुरामा निश्चिन्तता हुन सकिन्छ भन्ने कुरामा एक अवधारणा सरोकारवाला पक्षहरू समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

विषय प्रवेश:

“बीमा मध्यस्थकर्ता” भन्नाले प्राधिकरणबाट इजाजतपत्र प्राप्त बीमा अभिकर्ता, बीमा सर्वेयर, बीमा दलाल, तेस्रो पक्ष सहजकर्ता वा तोकिए बमोजिमका अन्य बीमा मध्यस्थकर्ता भन्ने सम्झनु पर्छ । बीमा व्यवसाय गर्दा बीमक र बीमित बीचमा पुलको काम

गर्ने व्यक्ति वा संस्था नै बीमा मध्यस्थकर्ता हो । जीवन बीमा व्यवसायमा बीमा मध्यस्थकर्ताको रूपमा बीमा अभिकर्ताले भूमिका निर्वाह गरिरहेको हुन्छ भने निर्जीवन बीमा व्यवसायमा अभिकर्ताको भूमिका न्यून रहे तापनि दाबी परेको अवस्थामा बीमा सर्भेयरले बीमा मध्यस्थकर्ताको भूमिका निर्वाह गर्दछ । सामान्यतया बीमा अभिकर्ताले बीमा व्यवसाय प्राप्त गर्न वा बीमा गराउन भूमिका खेल्दछ भने सर्भेयरले निर्जीवन बीमामा क्षति भैसकेपछि क्षति मूल्यांकन गर्ने कार्य गर्दछन् ।

“बीमा सर्भेयर” भन्नाले क्षतिग्रस्त सम्पत्ति तथा दायित्वको मूल्यांकन गर्ने इजाजतपत्र प्राप्त बीमा मध्यस्थकर्ता व्यक्ति वा संस्था सम्भन्धु पर्छ । बीमा ऐनको दफा २ को उपदफा (ठ) बमोजिम निर्जीवन बीमा भन्नाले जीवन बीमा तथा पुनर्बीमा बाहेकको बीमा सम्भन्धु पर्छ र सो शब्दले कुनै सम्पत्ति वा दायित्वको जोखिमका सम्बन्धमा बीमाशुल्क लिई बीमालेखमा उल्लेख भए बमोजिमको जोखिम स्वीकार गरे बापत कुनै खास रकम हर्जना वा क्षतिपूर्ति प्रदान गर्न बीमकले बीमितसँग गरेको करार सम्भन्धु पर्छ भनी परिभाषित गरिएको छ ।

हालको अभ्यास:

बीमा सर्भेयरले निर्जीवन बीमा व्यवसायसँग सम्बन्धित क्षति तथा नोक्सानीको क्षति मूल्यांकन गरी बीमक समक्ष सर्भे प्रतिवेदन पेश गर्दछ । सोही सर्भे प्रतिवेदनको आधारमा बीमकले बीमितलाई बीमा बापतको क्षतिपूर्ति प्रदान गर्दछ । बीमितले बढीभन्दा बढी बीमा दाबी माग गर्ने र बीमकले सकेसम्म कमभन्दा कम मात्र दाबी भुक्तानी गरी दाबी फछ्यौट गर्न पाए हुन्थ्यो भन्ने चाहेको हुन्छ । बीमा सर्भेयरले क्षतिको वास्तविक मूल्यांकन गरी दुवै पक्षबीच मध्यस्थकर्ताको रूपमा भूमिका खेल्दछ । सर्भेयरले बीमितको लागि उचित क्षति मूल्यांकन गरी सम्पत्तिको पुनर्स्थापनाको व्यवस्था मिलाउन भूमिका खेल्दछ । सर्भेयरले बीमकको लागि बीमालेखमा उल्लेख भए बमोजिम भुक्तानी दिन मिल्ने मात्र क्षतिको यकिन गरी क्षति मूल्यांकन गर्दछ ।

बीमा सर्भेयरले क्षतिको मूल्यांकन गर्दा बीमक र बीमित कसैको पनि पक्ष नलिई कसैको पनि प्रभावमा नपरी स्वतन्त्र रूपमा मूल्यांकन गर्नु पर्दछ । बीमा सर्भेयरलाई बीमा कम्पनीले काममा खटाउने हुँदा उनीहरू बीमकप्रति भुकाव राख्दछन् भन्ने आरोप बीमितहरूले लगाउने गर्दछन् । जसले पारिश्रमिक दिन्छ उसैप्रति भुकाव राख्दछ भन्ने आरोप स्वाभाविक नै हो । तर बीमा सर्भेयरले बीमकको इच्छा चाहनाभन्दा निष्पक्ष तथा स्वतन्त्ररूपमा सर्भे गर्नु पर्दछ ।

हाल बीमा सर्भेको काम कुनै पनि व्यक्तिगत वा संस्थागत सर्भेयरको माध्यमबाट भइरहेको छ । बीमकले आवश्यकताअनुसार बीमा सर्भेयरहरूलाई आफ्नै हिसाबले सर्भेसम्बन्धी काम लगाई रहेका हुन्छन् । कतिपय बीमा सर्भेयरहरू आफूले चिने जानेका बीमकसँग सर्भे काम गर्न इच्छुक रहेको भनी काम पाउन खोजिरहेका पनि हुन्छन् । बीमा कम्पनीले आफूले भनेको मान्ने वा कम क्षति मूल्यांकन गर्ने गरेका बीमा सर्भेयरलाई मात्र सर्भे काम दिन रुचाउने पनि हुन्छ । यस्ता क्रियाकलापले गर्दा क्षतिको मूल्यांकन वास्तविक ढङ्गले हुने कुरामा संशय उत्पन्न हुन्छ । यसको

निराकरणको लागि बीमकलाई कसले सर्भे गर्दैछ भन्ने कुरा थाहा हुनुहुँदैन । त्यसका साथै बीमा सर्भेयरलाई पनि कुन कम्पनीको सर्भे गर्दैछु भन्ने सामान्यतया थाहा हुनुहुँदैन । यस्तो अवस्थामा मात्र बीमा सर्भेयरले निष्पक्षताका साथ वास्तविक क्षति मूल्यांकन गर्न सक्दछ ।

विद्यमान समस्याहरू:

नेपालको निर्जीवन बीमा व्यवसायमा सर्भेयर सेवामा देहायका समस्याहरू विद्यमान रहेको अनुभूत गर्ने गरिएको छ :

- क) हाल सर्भेयरको संख्यामा उल्लेख्य वृद्धि भएको कारण सर्भेको काममा कमी रहेको ।
- ख) बीमा कम्पनीले सीमित सर्भेयरहरूसँग मात्र काम गराइरहेको ।
- ग) एउटै सर्भेयरसँग धेरै किसिमका पोर्टफोलियोको सेवा लिइरहेको ।
- घ) नयाँ सर्भेयरहरू अवसरबाट बञ्चित हुने गरेको ।
- ङ) सर्भेयरको क्षति मूल्यांकनमा एकरूपता नभएको आदि ।

नयाँ अवधारणा:

सर्भेयरको कार्य प्रणालीलाई देहाय बमोजिम कानूनी तथा संस्थागत व्यवस्था गरी कार्यान्वयन गर्न सकेको अवस्थामा निर्जीवन बीमा व्यवसायमा विकासको एक पाइला अगाडि बढ्न सकिने कुरामा द्विविधा छैन ।

कानूनी व्यवस्था: सर्भेसम्बन्धी कार्यलाई नियमन गर्न नेपाल बीमा प्राधिकरणको एक अंगको रूपमा एउटा एकीकृत बीमा सर्भेयर केन्द्र (Integrated Insurance Survey Bureau) स्थापना गर्नको लागि कानूनी व्यवस्था गर्ने ।

संरचनागत व्यवस्था: यस्तो केन्द्रको उच्च निकायको रूपमा सर्भेयर पुनरावलोकन समितिमा नेपाल बीमा प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशनले पदेन अध्यक्षको भूमिका निर्वाह गर्ने गरी कानूनी व्यवस्था गर्ने । उक्त सर्भेयर पुनरावलोकन समितिमा स्वदेशी बीमक तथा पुनर्बीमकका कुनै पनि २ जना प्रमुख कार्यकारी अधिकृतले सदस्यको भूमिका निर्वाह गर्ने र बाँकी सदस्यहरूमा सर्भेयर एसोसिएशनबाट प्रतिनिधित्व हुने गरी गठन गर्ने ।

संस्थागत व्यवस्था: नेपाल बीमा प्राधिकरणको एक अंगको रूपमा एउटा एकीकृत बीमा सर्भेयर केन्द्र (Integrated Insurance Survey Bureau) स्थापना गर्ने । हालको Nepal Insurance Surveyor Association – NISA लाई यस्तो केन्द्रमा रूपान्तरण गर्न सकिन्छ ।

कार्यगत व्यवस्था: यो केन्द्र सबै बीमा सर्भेयरहरू रहने एकीकृत संस्था हुनेछ । यस केन्द्रमा नेपाल बीमा प्राधिकरणबाट इजाजतपत्र प्राप्त सबै बीमा सर्भेयरले सूचीकृत हुनुपर्ने ।

बीमा सर्भेयरको वर्गीकरण: एकीकृत बीमा सर्भेयर केन्द्रमा सूचीकृत भएका सबै बीमा सर्भेयरहरूलाई प्राधिकरणबाट प्राप्त इजाजतको आधारमा “क” वर्ग, “ख” वर्ग, “ग” वर्ग र “घ” वर्ग

गरी चार वर्गमा वर्गीकरण गर्ने ।

पोर्टफोलियो वर्गीकरण: निर्जीवन बीमा बजारमा रहेका पोर्टफोलियोको आधारमा कुन सभ्यर कुन पोर्टफोलियोमा विज्ञ रहेको छ सोको स्वघोषणा गरी सूचीकृत हुनुपर्छ । त्यसपछि प्रत्येक सभ्यरको वर्ग अन्तर्गत बीमाको पोर्टफोलियोको विज्ञताको आधारमा उप-वर्ग बनाउने । उदाहरणको रूपमा “क” वर्गका बीमा सभ्यरहरू मध्ये सम्पत्ति बीमा, सामुन्द्रिक बीमा, हवाई बीमा, मोटर बीमा, इन्जिनियरिङ्ग बीमा, पशु तथा बाली बीमा र विविध बीमासँग सम्बन्धित विज्ञहरूलाई छुट्याई उप-वर्ग बनाउने । त्यसैगरी, “ख” वर्ग, “ग” वर्ग र “घ” वर्गको पनि त्यसै गरी उप-वर्ग बनाउने । यसरी सभ्यरले आफूलाई विज्ञ घोषणा गर्दा बढीमा तीनवटा पोर्टफोलियोमा विज्ञ घोषणा गर्न सक्नेछ ।

पोर्टफोलियो सभ्यर	सम्पत्ति बीमा	सामुन्द्रिक बीमा	हवाई बीमा	मोटर बीमा	इन्जिनियरिङ्ग बीमा	पशु तथा बाली बीमा	विविध बीमा
क-वर्ग							
ख-वर्ग							
ग-वर्ग							
घ-वर्ग							

कोडिङ: बीमा सभ्यरलाई बीमक र बीमितले नचिनुन भन्नको लागि देहाय बमोजिम गोप्य रूपमासभ्यर कोडिङ्ग गरिनेछ ।

सभ्यरको नाम	वर्ग	इजाजतपत्र नं.	गोप्य सभ्यर कोड	विज्ञता १	विज्ञता २	विज्ञता ३
राम बहादुर	क-वर्ग	.....	RB127B	सामुन्द्रिक	इन्जिनियरिङ्ग	सम्पत्ति
श्याम कुमार	ख-वर्ग	.....	SK25MT	इन्जिनियरिङ्ग	सामुन्द्रिक	मोटर
सीता कुमारी	ग-वर्ग	.....	KT097A	पशु तथा बाली	विविध	
रमा देवी	घ-वर्ग	.....	DRS425	मोटर		

सभ्यरलाई विज्ञता १ पोर्टफोलियोको लागि तीनवटा दाबी फाईल, विज्ञता २ पोर्टफोलियोको लागि दुईवटा दाबी फाईल र विज्ञता ३ पोर्टफोलियोको लागि एउटा दाबी फाईल गरी एकपटकमा कुल छ (६) वटा दाबी फाईल सभ्यर गर्न दिने । कुनै सभ्यरले दुईवटा पोर्टफोलियोमा विज्ञता रहेको उल्लेख गरेको खण्डमा ३/३ वटा फाईल दिने । यदि एउटा मात्र विज्ञता उल्लेख गरिएको भए ६ वटै फाईल सोही विज्ञता रहेको पोर्टफोलियोको फाईल प्रदान गर्ने । एकजना सभ्यरले एक पटकमा ६ वटासम्म दाबी फाईल पाउने हुँदा प्रत्येक गोप्य सभ्यर कोडलाई ६ युनिट कोड प्रदान

गर्ने । उदाहरणको लागि राम बहादुरको गोप्य सभेयर कोड RB127B हो भने उसलाई केन्द्रले RB127B-01, RB127B-02, RB127B-03, RB127B-04, RB127B-05 and RB127B-06 गरी छ वटा युनिट कोड प्रदान गरिन्छ । System मा उपलब्ध युनिट कोडहरूले सभे काम पाउने गर्दछन् भने सभे काम पाईसकेका युनिट कोडहरू System मा उपलब्ध हुने छैनन् । जुन युनिट कोडले सभे कार्य सम्पन्न गरी फाईल केन्द्रलाई बुझाउँछ उक्त युनिट कोड खाली भई System मा पुनः उपलब्ध देखाउँदछ ।

बीमक र दाबी बीमालेखको कोडिङ : दाबी फाइलमा रहेका कागजातहरूबाट बीमकको नाम, बीमालेख नं., दाबी नं. जस्ता कुराहरू हटाएर प्रतिलिपि बीमालेखलगायत अन्य कागजात बनाउने र सोही बमोजिम फाइलको कोडिङ गर्ने । बीमितलाई उपलब्ध गराइएको बीमालेखमा बीमा कम्पनीको नाम, कम्पनीको लोगो, छाप, शाखा, बीमालेख जारी गर्ने कर्मचारीलगायतका पहिचान रहने हुँदा उक्त बीमालेखलाई समेत कोडिङ गरी एक प्रति बीमितलाई समेत उपलब्ध गराउने । सभेयरले आफूले कुन कम्पनीको बीमितको सभे गरिरहेको हो भनी पहिचान हुन नसकोस् भन्ने उद्देश्यले बीमक र बीमालेखको देहाय बमोजिम कोडिङ गर्ने ।

Insurer	Insured Name	Policy Type / Portfolio	Policy No.	Sum Insured	Claim No.	Auto Generated Claim FileCode
NLG	XYZ Co. Ltd.	Property	123/569	120 Cr.	80/81/125	12XT690M
Shikhar	ABC Cement	Property	257/569	50 Cr.	81/82/159	45TM508Q
United Ajod	PQR Hydro	Engineering	125/405	2200 Cr.	79/80/125	58WE414R
SALICO	Bhatbhateni	Property	100/205	24 Cr.	81/82/10006	KX001RT4

अनलाईन दाबी फाईल बक्स: बीमा कम्पनीहरूले सभे गर्नुपर्ने Auto Generated Claim File Code सहितको दाबी फाइल एकीकृत बीमा सभेयर केन्द्रले तोकिएको ईमेल मार्फत अनलाईन दाबी फाइल बक्समा पठाउनु पर्ने ।

बीमांकको आधारमा सभे गर्ने सीमा निर्धारण: नयाँ सभेयरलाई कम बीमांकको सभे गर्ने गरी चार वटा देहाय बमोजिम बीमांकको सीमा निर्धारण गर्ने । यस्तो सीमालाई नियामकीय निकायले आवश्यकता र औचित्यताको आधारमा निर्धारण गर्नुपर्ने । देहायको बीमांक रकम केवल साङ्केतिक रूपमा मात्र प्रस्तुत गरिएको हो ।

Sum Insured Amount	Class – A	Class – B	Class – C	Class – D
Above NPR. 100 billion	√			
Up to NPR. 100 billion	√	√		
Up to NPR. 50 billion	√	√	√	
Up to NPR. 25 billion	√	√	√	√

माथि उल्लेखित तालिकाको आधारमा रु. २५ अर्बसम्म बीमांक रहेको दावीको सम्बन्धमा "क", "ख", "ग" र "घ" वर्ग सबै सर्भेयरले सर्भे गर्न सक्नेछन् । रु. २५ अर्बभन्दा बढी रु. ५० अर्बसम्म बीमांक रहेको दावीको सम्बन्धमा "क", "ख" र "ग" वर्गका सर्भेयरले सर्भे गर्न सक्नेछन् र "घ"-वर्गका सर्भेयरले उक्त दावीको सर्भे गर्न पाउने छैनन् । त्यसै गरी रु. ५० अर्बभन्दा बढी रु. १०० अर्बसम्म बीमांक रहेको दावीको सम्बन्धमा "क" र "ख" वर्गका सर्भेयरले सर्भे गर्न सक्नेछन् "ग" र "घ" वर्गका सर्भेयरले उक्त दावीको सर्भे गर्न पाउने छैनन् । रु. १०० अर्बभन्दा बढी बीमांक रहेको दावीको सम्बन्धमा "क" वर्गका सर्भेयरले मात्र सर्भे गर्न सक्नेछन् ।

सर्भे रिपोर्ट बक्स: बीमा सर्भेयरले सर्भे कार्य सम्पन्न गरिसकेपश्चात् सर्भे रिपोर्ट अनलाईन मार्फत केन्द्रमा पेश गर्नुपर्नेछ । यसरी सबै सर्भे रिपोर्ट प्राप्त हुने केन्द्रको सर्भर वा अनलाईन पोर्टललाई सर्भे रिपोर्ट बक्स मानिनेछ ।

सर्भे फि: बीमकले सर्भेयरलाई भुक्तानी गर्नुपर्ने सर्भे फि वापतको रकम दाबी मूल्यांकन रकमको आधारमा गणना गरिनेछ । केन्द्रले बीमकलाई दाबी मूल्यांकन रकमको जानकारी गराउँदा सर्भे फि वापतको रकम समेत माग गर्नुपर्नेछ । बीमकले दाबी भुक्तानी हुने रकम बीमितलाई जानकारी गराई डिस्चार्ज भौचर भराउनु पर्नेछ । बीमकले सर्भे फि वापतको रकम मासिक रूपमा महिना समाप्त भएको ७ दिन भित्र केन्द्रलाई भुक्तानी गर्नुपर्नेछ । केन्द्रले प्राप्त गरेको सर्भे फिको निश्चित प्रतिशत (न्यूनतम १%) ले हुने रकम केन्द्रको सेवा शुल्क वापत आम्दानी गर्नुपर्नेछ । बाँकी रकम सम्बन्धित सर्भेयरको नाममा सञ्चित गरी राख्नु पर्नेछ । केन्द्रले मासिक रूपमा महिना समाप्त भएको १५ दिन भित्र अधिल्लो महिनाको सर्भे फि वापतको रकम सम्बन्धित सर्भेयरको बैंक खातामा जम्मा हुने गरी भुक्तानी गर्नुपर्नेछ ।

सिस्टमले काम गर्ने तरिका: जब बीमितको सम्पत्तिमा क्षति हुन्छ त्यसबेला बीमित बीमा कम्पनीमा बीमा दाबी गर्न पुग्दछ । बीमा कम्पनीले बीमितसँग सक्कल प्रति बीमालेख फिर्ता लिई केन्द्रको Software मार्फत कोडिङ गरी Auto Generated Claim File Code प्राप्त गर्दछ । बीमकले उक्त Auto Generated Claim File Code राखी केन्द्रको System मा दाबी फाईल सर्भे गर्नका लागि upload गर्दछ । Upload भइसकेको फाईल प्रिन्ट गरी एकप्रति केन्द्रमा पठाउनु पर्दछ । केन्द्रको Software ले Auto Generated Claim File Code मार्फत दाबी फाईलको पोर्टफोलियो, बीमांक रकम र कुन वर्गको सर्भेयरको सीमा भित्र पर्ने दाबी हो सोको वर्गीकरण गर्दछ । Software मा कुन कुन वर्गको सर्भेयर, कुन कुन पोर्टफोलियोको सर्भेयर उपलब्ध रहेका छन् यकिन गर्दछ । बीमांक रकमको आधारमा कुन वर्गको सर्भे गर्ने सीमाको दाबी हो सोही वर्गमा सर्भे गराउने गरी क्षतिको मूल्यांकन गर्न उपयुक्त सर्भेयर समक्ष Randomly Matching गराइन्छ । कुन सर्भेयरले कुन Auto Generated Claim File Codeको क्षति मूल्यांकन गर्नुपर्ने हो सोको जानकारी सर्भेयरले अनलाईन माध्यमबाट प्राप्त गर्दछ । बीमकले केन्द्रको System मा Upload गरेको फाईल सर्भेयर समक्ष अनलाईन माध्यमबाट पुग्दछ । सर्भेयरले निर्धारित समयसीमा भित्र सर्भे

कार्य सम्पन्न भएपश्चात् अनलाईन माध्यमबाट नै क्षति मूल्यांकनपश्चात् दाबी भुक्तानी गर्न यकिन भएको क्षति रकम केन्द्रलाई जानकारी पठाउँदछ । त्यस पछि केन्द्रले क्षतिपूर्ति गर्नुपर्ने रकम र सर्भे फि वापतको रकम समेत उल्लेख गरी बीमकलाई अनलाईन मार्फत जानकारी पठाउँदछ । बीमकले बीमितसँग डिस्चार्ज भौचर भराई दाबी भुक्तानी गर्दछ । बीमकले प्रत्येक महिनाभरिको सर्भे फि महिना समाप्त भएको ७ दिन भित्र केन्द्रलाई पठाउँदछ । केन्द्रले पनि आफ्नो १% सेवा शुल्क कट्टा गरी बाँकी रहेको सर्भे फि प्रत्येक महिना समाप्त भएको १५ दिन भित्र सम्बन्धित सर्भेयरको बैंक खातामा जम्मा गर्नुपर्नेछ ।

बीमितलाई आफूले प्राप्त हुने दाबी रकममा चित नबुझेको अवस्थामा बीमक मार्फत केन्द्रमा पुनरावलोकनका लागि निवेदन गर्न सक्नेछ । उक्त निवेदन सर्भेयर पुनरावलोकन समिति पुनरावलोकनका लागि पेश गरिनेछ । पुनरावलोकन समितिले यस्तो क्षति उपर दक्ष विज्ञ सर्भेयर मार्फत पुनः सर्भे गराउन सक्नेछ । यस्तो पुनः सर्भे वापतको सर्भे फि बीमित स्वयंले व्यहोर्नु पर्नेछ । पुनः सर्भे फि पहिलो सर्भे फिको २५% भन्दा बढी हुने छैन ।

निष्कर्षः

उल्लेखित एकीकृत बीमा सर्भेयर केन्द्रको अवधारणाअनुसार सर्भे गर्न गराउन सकिएको खण्डमा निर्जीवन बीमा बजारमा सर्भेयरसम्बन्धी कार्य प्रभावकारी रूपमा हुन गई बीमा कम्पनीलाई अधिक भार नपर्ने साथै बीमितले पनि उचित क्षतिपूर्ति प्राप्त गर्ने अवस्था सिर्जना हुन सक्छ । बीमा सर्भेयरले हाल भोग्नु परिरहेको अधिक दबावलाई यो व्यवस्थाले स्वतः न्यूनीकरण भई व्यावसायिक सर्भे कार्य हुन थाल्दछ । सर्भे कार्यमा नयाँ पुराना सबै सर्भेयरले समान अवसर प्राप्त गर्दछन् । यो व्यवस्थाले विज्ञ सर्भेयरले उचित सम्मान पाउनुका साथै व्यावसायिकरणमा पनि निपूर्णता हुँदै जाने अवस्था रहन्छ । यसका अतिरिक्त यो व्यवस्थालाई बीमा व्यवसाय गर्ने बेलामा प्रारम्भिक जोखिम विश्लेषण गर्दा पनि उपयोग गर्न सकिन्छ ।

जय बीमा, जय पुनर्बीमा !

०००

नेपालमा ऋणपत्र बजार विकास र बिस्तारको अपरिहार्यता

परिचय

दिलिपकुमार श्रीवास्तव

वरिष्ठ प्रशासकीय अधिकृत
नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान

ऋणपत्र ऋणपत्रधारीलाई ऋणपत्रको अवधीसम्म वार्षिक, अर्धवार्षिक, त्रैमासिकरूपमा निश्चित ब्याज प्रदान गर्ने जारी भएको दीर्घकालिन वित्तीय औजारको रूपमा बुझिन्छ । ऋणपत्र किन्दा लगानीकर्ताले एकैनासले निरन्तर ब्याजदर पाउने हुनाले ऋणपत्रको लगानी सुरक्षित रहेको मानिन्छ । साधारण शेयर तथा अग्राधिकार शेयरधनीलाई लाभांश दिनुअघि नै ऋणपत्रका लगानीकर्ताले ब्याज प्राप्त गर्दछन । कम्पनी नोक्सानमा गयो भन्दैमा लगानीकर्ताले ब्याज नपाउने भन्ने हुँदैन । यदि कम्पनीले ऋणपत्र जारी गर्दा तोकिएको दर समयमा प्राप्त गर्न असमर्थ भएको अवस्थामा ऋणपत्रमा लगानी गर्ने लगानीकर्ताले कम्पनीलाई कारवाही समेत चलाउन सक्ने व्यवस्था हुन्छ । शेयर बजारमा जोखिम देख्ने लगानीकर्ताले ऋणपत्र लगानी गर्न आकर्षित हुने गरेको पाइन्छ । धितोपत्रसम्बन्धी ऐन, २०६३ को (च) मा 'धितोपत्र' भन्नाले संगठित संस्थाले जारी गरेको साथै बण्ड, डिभेञ्चर, डिभेञ्चर स्टक वा नेपाल सरकारले जारी गरेको वा नेपाल सरकारको जमानतमा संगठित संस्थाले जारी गरेको ऋणपत्र, बचतपत्र वा बण्ड सम्भन्नु पर्छ भन्ने व्यवस्था रहेकोले ऋणपत्रलाई विशेषरूपमा धितोपत्र बजार तथा समग्रमा वित्तीय

बजारको एक महत्त्वपूर्ण औजारको रूपमा लिने गरिन्छ । ऋणपत्र संस्थागत तथा सरकारी गरी दुई प्रकारको हुने गर्दछ जसमा संस्थागत ऋणपत्रका विभिन्न प्रकारमा परिपक्व नहुने ऋणपत्र, शुन्य ब्याजदर ऋणपत्र, निश्चित ब्याज तथा समयावधिको, साधारण सेयरमा परिवर्तन गर्न सकिने परिवर्तनशील ऋणपत्र आदि हुने गर्दछ भने सरकारी ऋणपत्रका प्रकारहरूमा विशेषरूपमा प्रमिसरी नोट, प्राइज ऋणपत्र, धारक ऋणपत्र, ट्रेजरी बिल, राष्ट्रिय बचत ऋणपत्र, नागरिक बचत, वैदेशिक रोजगार ऋणपत्र, कृषि ऋणपत्र तथा अन्य विशेष वचत ऋणपत्र तथा नगरपालिका ऋणपत्र आदि पर्दछन् । ऋणपत्र, बण्ड तथा डिवेञ्चरको निष्कासन तथा प्रभावकारी कारोबारको व्यवस्थाले देशको पूर्वाधार निर्माणमा महत्त्वपूर्ण योगदानका साथै ऋणपत्र बजारको विकास र बिस्तारले लगानीको क्षेत्रलाई विविधिकरण गर्दै जोखिम न्यूनीकरणमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । यस लेखमा ऋणपत्र बजारको विकास र बिस्तारको अपरिहार्यता बारे चर्चा गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

१. ऋणपत्र बजार

नेपालमा आ.व. २०५४/५५देखि संस्थागत ऋणपत्र निष्कासनको सुरुवात भएको थियो । नेपाल सरकारबाट निष्कासन गरिने सरकारी ऋणपत्रमध्ये विकास ऋणपत्रको मात्र नेप्सेमा सूचीकरण हुने गरेको छ । आ.व. २०७९/८० को अन्त्यसम्म सरकारी ऋणपत्र तर्फ रु. १३५ अर्ब रकम बराबरको १४ वटा ऋणपत्र नेप्सेमा सूचीकरण भएको छ भने उक्त ऋणपत्र दोस्रो बजारमा रु. ३२ करोड रकम बराबरको कारोबार भएको छ । साथै संस्थागत ऋणपत्र तर्फ आ.व. २०७९/८० को अन्त्यसम्म रु. ४६ अर्ब ४८ करोड रकम बराबरको १६ वटा ऋणपत्र नेप्सेमा सूचीकरण भएकोमा सोको दोस्रो बजारमा रु. २६ करोड बराबरको कारोबार भएको छ । समीक्षा वर्ष बोर्डबाट अनुमति प्राप्त ऋणपत्र अन्तर्गत नौ वाणिज्य बैंक, दुई विकास बैंक र एक लगानी कम्पनी गरी कुल १२ संगठित संस्थाले रु. ३१ अर्ब रकम बराबरको ऋणपत्र निष्कासन अनुमति प्राप्त गरेका छन् । गत आ.व. मा नौ वाणिज्य बैंक र एक विकास बैंक गरी कुल १० कम्पनीलाई कुल रु. ३१ अर्ब २० करोड बराबरको ऋणपत्र निष्कासनका लागि अनुमति प्रदान भएको थियो ।

ऋणपत्रको सूचीकरण र कारोबार

क्र.सं.	विवरण	आर्थिक वर्ष २०७७/७८	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०
१.	संस्थागत ऋणपत्र			
क.	सूचीकृत ऋणपत्र	८	२२	१६
ख.	सूचीकृत ऋणपत्रको संख्या (हजारमा)	१८,५५२.४०	५३,२१६.२०	४६,४८०.४७
ग.	सूचीकृत ऋणपत्रको रकम (रु. करोडमा)	१,८५५.२४	५,३२९.६२	४,६४८.०४
घ.	कारोबार रकम (रु. करोडमा)	४३.७२	४२.९	२६.०८
२.	सरकारी ऋणपत्र			

क.	सूचीकृत ऋणपत्र	२१	९	१४
ख.	सूचीकृत ऋणपत्रको संख्या (हजारमा)	२८४,९४७	१०४,५००	१३५,०००
ग.	सूचीकृत ऋणपत्रको रकम (रु. करोडमा)	२८,४९४.७०	१०,४५०	१३,५००
घ.	कारोबार रकम (रु. करोडमा)	१५२८.०२	१५५	३२
	कुल ऋणपत्र	२९	३१	३०
	कुल सूचीकृत ऋणपत्रको संख्या (हजारमा)	३०३,४९९.४०	१५७,७१६.२०	१८१,४८०.४७
	कुल सूचीकृत ऋणपत्रको रकम (रु. करोडमा)	३०,३४९.९४	१५,७७१.६२	१८,१४८.०४
	कुल कारोबार रकम (रु. करोडमा)	१५७१.७४	१९७.१	५८.०८

स्रोत: नेपाल स्टक एक्सचेन्ज लि.

२. नीतिगत व्यवस्था

राष्ट्र बैंकले ऋणपत्रको प्राथमिक निष्कासन तथा दोस्रो बजार कारोवारका लागि राष्ट्र ऋण ऐन, २०५९ अर्न्तगत ऋणपत्रको प्राथमिक तथा दोस्रो बजार व्यवस्थापन नियमावली, २०६१ बनाई लागू गरेको छ । यस नियमावलीले सरकारी ऋणपत्रको दोस्रो बजार कारोवार गर्ने प्रयोजनका लागि बैंकले कारोवार गरिने ऋणपत्रको किसिम, रकम, ब्याजदर, साँवा ब्याज भुक्तानी अवधिलगायतका विवरण खोली धितोपत्र बजारमा सूचीकृत गराई दलाल वा बजार निर्माता मार्फत धितोपत्र विनिमय बजारमा दोस्रो बजार कारोवार गर्न सकिने व्यवस्था गरेको छ । साथै, नेपाल धितोपत्र बोर्डले धितोपत्र सूचीकरण तथा कारोवार नियमावली, २०७५ नेपाल सरकारको स्वीकृतिमा लागू गरी धितोपत्र बजारमार्फत दोस्रो बजार कारोवारका लागि सूचीकरण गराउनु पर्ने, धितोपत्र व्यवसायीले आफूले कारोवार गरेको कारोवारको रकम, सरकारी ऋणपत्रको प्रमाणपत्र, दाखिल खारेजी पत्र, बिक्रेताको लिखत तथा अन्य आवश्यक विवरण र कागजातहरू कारोवार भएकै दिन धितोपत्र बजारले तोकेको समयभित्र धितोपत्र बजारमा पेश गरी कारोवार राफसाफ गर्नुपर्ने र धितोपत्र दलालले आफूमार्फत भएको ऋणपत्रको कारोवारसम्बन्धी विवरण छुट्टाछुट्टै अभिलेख राख्नु पर्ने व्यवस्था गरिएको छ । त्यस्तै, बोर्डले नेपाल सरकारको स्वीकृतिमा धितोपत्र व्यवसायी नियमावली, २०६४ लागू गरी उक्त नियमावलीको अनुसूची-१४ मा नेपाल सरकार वा नेपाल सरकारको जमानत वा पूर्ण सुरक्षित हुने गरी सरकारी संस्था वा नेपाल राष्ट्र बैंकले जारी गरेको ऋणपत्र तथा संस्थागत ऋणपत्रको खरिद बिक्री कारोवारमा धितोपत्र दलाली वापत लिन पाउने सेवा शुल्क कारोवार रकमका आधारमा लिन सक्ने व्यवस्था रहेको छ ।

सिडिएस एण्ड क्लियरिङ्ग बोर्डको स्वीकृतिमा धितोपत्रको केन्द्रीय निक्षेप सेवा विनियमावली, २०६८ लागू गरी उक्त विनियमावलीको विनियम ८ मा सरकारी ऋणपत्रको अभौतिकीकरण गरी कारोबार राफसाफ तथा नामासारी गर्ने र अभौतिकीकरणका लागि कुनै दर्ता शुल्क तथा वार्षिक शुल्क नलाग्ने व्यवस्था गरेको छ । त्यस्तै नेपाल स्टक एक्सचेन्ज लिमिटेडले धितोपत्रसम्बन्धी ऐन, २०६३ अर्न्तगत विकास ऋणपत्रको कारोवारका लागि सरकारी ऋणपत्रको दोस्रो बजार व्यवस्थापन

विनियमावली, २०६२ तथा सरकारी ऋणपत्रको दोस्रो बजार कारोवार सञ्चालन विनियमावली, २०६२ बनाई लागू गरेको छ । यस विनियमावलीको व्यवस्थाअनुसार नेपाल स्टक एक्सचेन्जले विकास ऋणपत्रको दोस्रो बजार कारोवारको सुविधा दिई सरकारी ऋणपत्रको दोस्रो बजार कारोवार सञ्चालन गर्ने गरेको छ । विकास ऋणपत्रको नेपाल स्टक एक्सचेन्ज लिमिटेड मार्फत दोस्रो बजार कारोवारको सुरुवात २०६३ मंसिर २९ बाट भएको भएतापनि नेपाल स्टक एक्सचेन्जको तत्कालिन कारोबार प्रणालीमा ऋणपत्र औजारलाई परिभाषित नगरिएको कारणले ऋणपत्रको कारोबार नेपाल स्टक एक्सचेन्जले २०७५ कार्तिक ६ गतेदेखि स्वचालित कारोबार प्रणाली लागू गर्नु अधिसम्म मानवीय रूपमा नै हुने गरेको थियो । तोकिएको अवधिमा कारोवारको राफसाफ गर्न नसकि निवेदन गरेमा विनिमय बजारले प्रतिदिन शून्य दशमलब शून्य पाँच प्रतिशत बिलम्ब शुल्क र ऋणपत्रमा तोकिएको ब्याजदरअनुसार बिलम्ब अवधिको ब्याज रकम समेत थप गरी भुक्तानी दिने गरी कारोवार भएको बढीमा तेस्रो दिनसम्म म्याद थप गरी दिन सक्ने व्यवस्था समेत रहेको छ ।

३. ऋणपत्र बजार विकासको कारोवारसम्बन्धी व्यवस्था

धितोपत्रसम्बन्धी ऐन, २०६३ तथा सो अन्तर्गत वनेको धितोपत्र दर्ता तथा निष्कासन नियमावली, २०७३ र धितोपत्र निष्कासन तथा बाँडफाँड निर्देशिका, २०७४ ले ऋणपत्रको दर्ता र निष्कासनसम्बन्धी व्यवस्थाहरू गरिएको छ । धितोपत्रसम्बन्धी ऐन, २०६३ मा धितोपत्रको दर्ता, धितोपत्रको बिक्री तथा हस्तान्तरण, धितोपत्रको सार्वजनिक निष्कासन गर्नुपर्ने, विवरणपत्र प्रकाशन तथा स्वीकृति र धितोपत्रको सूचीकरणसम्बन्धी व्यवस्थाहरू रहेको छ । त्यसैगरी धितोपत्र दर्ता तथा निष्कासन नियमावली, २०७३ तथा धितोपत्र निष्कासन तथा बाँडफाँड निर्देशिका, २०७४ ले ऋणपत्र निष्कासन सम्बन्धमा स्पष्ट व्यवस्थाहरू गरिएको छ । ऋणपत्र निष्कासन गर्न चाहने संगठित संस्थाले ऋणपत्र निष्कासन गर्नका लागि बोर्डबाट अनुमतिपत्र प्राप्त निष्कासन तथा बिक्री प्रबन्धकसँग निष्कासनसम्बन्धी सम्झौता गर्नु पर्दछ । यसरी नियुक्त गरीएको मर्चेन्ट बैंकरले ऋणपत्र निष्कासनसम्बन्धी कार्यहरू गर्ने गर्दछ । संगठित संस्थाले नेपाल धितोपत्र बोर्डबाट उक्त ऋणपत्रका सम्बन्धमा उल्लेख भएको विवरणपत्र स्वीकृत गराएर मात्र ऋणपत्र निष्कासन गर्नुपर्दछ । संगठित संस्थाले ऋणपत्र निष्कासन गर्दा विवरणपत्रमा धितोपत्र दर्ता तथा निष्कासन नियमावली, २०७४ को नियम ११ मा उल्लिखित विवरणको अतिरिक्त जारी गरीने ऋणपत्रबाट प्राप्त हुने रकम उपयोग गरीने कार्य, ऋणपत्रको अवधि, ब्याजदर, ब्याज भुक्तानी गर्ने समय, अवधि, स्थान र तरीका, संगठित संस्थाको सम्पत्तिमा ऋणपत्रवालाको प्रथम वा द्वितीय हक हुने हो भन्ने स्पष्ट गरिएको र द्वितीय हक हुने भएमा अघिल्लो हकवाला वा समूहको नाम तथा रकम, साधारणतया ऋणपत्रको अवधिभर कम्पनीको ऋण र पूँजीको अनुपात ७०:३० भन्दा बढी हुने गरी पूँजी संरचना परिवर्तन नगरिने प्रतिवद्धता गरिएको, र सोभन्दा बढी अनुपात हुने भएमा त्यस्तो अनुपात उल्लेख गरी उचित मान्न

सकिने आधारहरू, परिवर्तनशील ऋणपत्रको हकमा परिवर्तन अनुपात, मूल्य, प्रिमियम, परिवर्तन मिति तथा मताधिकारसम्बन्धी विषय, विगतमा ऋणपत्र निष्कासन गरेको भए सोसम्बन्धी विवरणहरू समेत खुलाउनु पर्दछ । ऋणपत्र निष्कासन गर्दा संगठित संस्थाको सम्पत्तिको सुरक्षणमा ऋणपत्र जारी गरीने भएमा त्यस्तो सम्पत्ति सम्बन्धित विशेषज्ञबाट मूल्यांकन गराएको हुनु पर्नेछ । रकम फिर्ता हुने ऋणपत्र जारी गरीने भएमा ऋणपत्रको रकम फिर्ता गर्न ऋणपत्र भुक्तानी जगेडा कोषको व्यवस्था गरेको हुनु पर्नेछ । संगठित संस्था र डिभेन्चर ट्रष्टीबीच भएको सम्झौतामा प्रचलित कानून बमोजिम लगानीकर्ताको हित अनुकूलका प्रावधान रहेको हुनु पर्नेछ । सङ्गठित संस्थाको सम्पत्तिमा द्वितीय हक कायम हुने ऋणपत्र निष्कासन गर्दा संगठित संस्थाको सम्पत्तिमा द्वितीय हक कायम भई उठाइने ऋण खुद सम्पत्तिको पचास प्रतिशतभन्दा बढी नभएको हुनु पर्नेछ । त्यसै गरी नेपाल राष्ट्र बैंकले ऋणपत्रको प्राथमिक निष्कासन तथा दोस्रो बजार कारोवारका लागि राष्ट्र ऋण ऐन, २०५९ अर्न्तगत ऋणपत्रको प्राथमिक तथा दोस्रो बजार व्यवस्थापन नियमावली, २०६१ बनाई लागू गरेको छ । यस नियमावलीले सरकारी ऋणपत्रको दोस्रो बजार कारोवार गर्ने प्रयोजनका लागि बैंकले कारोवार गरिने ऋणपत्रको किसिम, रकम, ब्याजदर, सांवा ब्याज भुक्तानी अवधिलगायतका विवरण खोली धितोपत्र बजारमा सूचीकृत गराई दलाल वा बजार निर्माता मार्फत धितोपत्र विनिमय बजारमा दोस्रो बजार कारोवार गर्न सकिने व्यवस्था गरिएको छ ।

४. ऋणपत्र बजार विकासको अपरिहार्यता एवं महत्त्व

वित्तीय बजार उत्पादनशिल बचत, बचतको संकलन तथा कोष निर्माण र बचतको उत्पादनशील परिचालनको लागि आवश्यक रहेको छ । ऋणपत्र बजारले वित्तीय बजारको एक महत्त्वपूर्ण अंगको रूपमा देशको समग्र बचत तथा लगानीलाई प्रभावकारी बनाउने गर्दछ । वित्तीय मध्यस्थकर्ताको परिचालनबाट बचतपक्षको तर्फबाट मागपक्षसम्म पूँजी वा कोष परिचालन गर्न वित्तीय बजारले ठूलो भूमिका खेलेको हुन्छ । वित्तीय बजारको एक अभिन्न अंगको रूपमा ऋणपत्र बजार रहेको हुन्छ । एक स्वास्थ्य ऋणपत्र बजारले स्रोत साधनको प्रभावकारी बाँडफाँड गर्नुका साथै सार्वजनिक तथा निजी क्षेत्रलाई लगानीका विविध साधन उपलब्ध गराउँछ । साथै संस्थागत लगानीको आवश्यकता पूर्तिको चापलाई न्युन गर्दै सरकारको विकास निर्माणसम्बन्धी परियोजनाहरूमा लगानी गर्न सहजता प्रदान गर्दछ । देशको आर्थिक विकासको लागि सरकारी वित्तको समुचित व्यवस्थापनमा सघाउ पुऱ्याउन तथा वित्तीय र मौद्रिक नीतिबीच सामन्जस्यता कायम गर्दै आन्तरिक बचत परिचालनलाई प्रोत्साहन गर्न सरकारले आन्तरिक ऋण लिने गर्दछ । यसका लागि सरकारले केन्द्रीय बैंक मार्फत राष्ट्रिय बचतपत्र, नागरिक बचतपत्र, विशेष ऋणपत्र, विकास ऋणपत्र आदि जारी गर्ने गर्दछ । विभिन्न संघ संस्था तथा व्यक्तिहरूबाट ऋणपत्रमा भएको लगानीलाई तरलता प्रदान गरी लगानीलाई थप आकर्षक बनाउन ऋणपत्रको दोस्रो बजार आवश्यक हुन्छ । विकास ऋणपत्र निष्कासनको शुस्वात आजभन्दा करिब ६ दशक अघिदेखि भए तापनि यसको दोस्रो बजार

कारोवारको संस्थागत व्यवस्थाको सुरुवात भने २०६३ देखि मात्र भएको छ । विशेषगरी सेयरमा गरिएको लगानीको प्रतिफलमा लगानीकर्ताहरू सुनिश्चित हुन नसक्ने यसको विपरीत, ऋणपत्रमा गरिएको लगानीको प्रतिफलमा प्रायः विश्वस्त हुन सक्ने भएकाले समेत ऋणपत्र बजारको विकास विस्तार आवश्यक देखिन्छ । लगानीकर्ताहरूलाई लगानी विविधिकरण मार्फत लगानीको जोखिममा कमी तथा प्रतिफलमा वृद्धि ल्याउनमा ऋणपत्र बजारले महत्त्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याउँछ । जोखिम लिन नचाहने तथा तुलनात्मक रूपमा छोटो समयका लागि लगानी गर्ने लगानीकर्ताहरूका लागि ऋणपत्र लगानीको महत्त्वपूर्ण साधन हुने गर्दछ । साथै, बैकिङ क्षेत्रले बढ्दो ऋणको माग पूरा गर्न र समग्र वित्तीय प्रणालीको तरलतामा प्रभाव नपर्ने गरी दीर्घकालीन पूँजी/साधनको उपलब्धतालाई सुनिश्चित गर्ने कार्यमा ऋणपत्र बजारले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्दछ । यस बजारले विभिन्न उद्यम तथा व्यवसायिक गतिविधिहरूका अतिरिक्त साना तथा मझौला उद्योगलाई आवश्यक पूँजीको उपलब्धतालाई सहयोग पुऱ्याउँछ ।

संस्थागत तथा विकास ऋणपत्रको व्यवस्थित दोस्रो बजार भएमा सरकारी निकाय तथा संस्थागत क्षेत्रका कम्पनीहरूलाई ऋणपत्र जारी गरी न्यून लागतमा कुनै निश्चित अवधिको मध्यमकालीन तथा दीर्घकालीन पूँजी आवश्यकता पूर्ति गर्न सम्भव हुने गर्दछ । विशेष गरी ऋणपत्रको प्रभावकारी दोस्रो बजारले ऋणपत्रमा तरलता प्रदान गर्न तथा उपयुक्त मूल्य निर्धारणमा सहयोग पुऱ्याउँछ । वित्तीय प्रणालीमा ऋणपत्र बजारले ऋणको माग भएको पक्षलाई निश्चित ब्याज प्राप्त हुने औजारमा लगानी गर्न इच्छुक लगानीकर्तासँग जोड्ने कार्य गरी ऋण आपूर्तिका लागि बैंकहरूमा हुने अत्यधिक निर्भरतामा कमी ल्याई बैकिङ क्षेत्रको तरलता व्यवस्थापनमा सहयोग पुऱ्याउँछ । ऋणपत्रको अभौतिकीकरण भई धितोपत्र विनिमय बजार मार्फत प्रभावकारीरूपमा दोस्रो बजार कारोवारको व्यवस्था भएमा ऋणपत्र बजारको विकास तथा विस्तार हुने र यसले एकातर्फ ऋणपत्रको सही मूल्य निर्धारणमा पद्धत पुग्दछ भने अर्कोतर्फ देशको पूर्वाधार विकास, हाउजिङ्ग, तथा निजी क्षेत्रलाई आवश्यक पर्ने मध्यमकालीन तथा दीर्घकालीन वित्तीय स्रोतको आपूर्ति गर्न सहज हुने गर्दछ । ऋणपत्र बजारले मौद्रीक नीतिको प्रभावकारीता बढाउनमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्ने भएकोले देशको आर्थिक विकासको लागि ऋणपत्र बजार ज्यादै महत्त्वपूर्ण हुने गर्दछ । ऋणपत्र बजारले देशको वित्तीय क्षेत्र विविधिकरण गर्न तथा वैदेशिक मुद्रामा आधारित ऋण लगानी भएको अवस्थामा वैदेशिक मुद्रा जोखिम न्यूनीकरण गर्न मद्दत गर्दछ । साथै ऋणपत्रको प्रभावकारी बजारले देशको अर्थतन्त्रलाई विभिन्न आर्थिक तथा वित्तीय फाइदा प्रदान गरेको हुन्छ ।

५. ऋणपत्र बजार विकासका समस्याहरू

नेपालको औद्योगिक तथा भौतिक पूर्वाधार क्षेत्रमा लगानीको आवश्यकतालाई पूरा गर्न ऋणपत्र बजारको विकास महत्त्वपूर्ण रूपमा रहेको छ । यसको प्रवर्द्धनमा राष्ट्रिय स्तरमा विभिन्न पहलहरू भए तापनि समग्र ऋणपत्र बजारको संरचनामा खासै प्रभाव पार्न सकेको छैन ।

विगतमा कुनै पनि गैर वित्तीय कम्पनीले ऋण लगानीको लागि बैंकबाट प्राप्त हुने ऋण बाहेक अन्य उपकरणको प्रयोग गरेको छैन । त्यसैले संस्थागत ऋणपत्र बजारमा पनि बैंक तथा वित्तीय कम्पनीहरूको नै वर्चस्व रहेको छ । ऋणपत्रको दोस्रो बजार कारोवारको हालसम्मको स्थिति हेर्दा यो बजार सक्रिय एवं प्रभावकारी रूपमा विकसित हुन सकेको देखिँदैन । ऋणपत्रको दोस्रो बजार कारोवार तथा विकासका सम्बन्धमा देखिएका केही समस्याहरू निम्न बमोजिम उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

१. विभिन्न प्रकारको ब्याजदर तथा परिपक्व अवधिका विकास तथा संस्थागत ऋणपत्रहरूको नियमित निष्कासनमा कमी हुनु ।
२. सरकारी ऋणपत्र तथा संस्थागत ऋणपत्रको एकीकृत दोस्रो बजारको अभाव र सरकारी ऋणपत्रको निष्कासनमा व्यक्तिगत लगानीकर्ताहरूको लगानी पहुँच कम हुने गरेको हुँदा सरकारी ऋणपत्रको अभौतिकीकरण भई धितोपत्र दलाल व्यवसायी मार्फत दोस्रो बजार कारोवार भएमा मात्र व्यक्तिगत लगानीकर्ताहरूलाई सरकारी ऋणपत्र खरिदको अवसर उपलब्ध भई दोस्रो बजार सक्रिय हुनेमा सो हालसम्म हुन नसक्नु ।
३. लगानीकर्ताहरूमा ऋणपत्र बजार, ऋणपत्रको लगानीमा जोखिम तथा प्रतिफल र कारोवार प्रक्रियासम्बन्धी जानकारी नहुनु ।
४. कमजोर ब्याजदर संरचना र विकास ऋणपत्र निष्कासनको निरन्तरता तथा निश्चित समय अन्तरालको अभाव रहनु ।
५. संस्थागत लगानीकर्ता विशेष गरी कर्मचारी संचय कोष, नागरिक लगानी कोष, बीमा कम्पनीहरू तथा म्यूचुअल फण्ड, विभिन्न संस्थाहरूबाट परिचालित कर्मचारी कल्याण कोषहरूको धितोपत्रको दोस्रो बजार कारोवारमा सम्लग्नतामा कमी तथा सर्वसाधारण संस्थागत सुशासनको कमजोर अभ्यास र नियमन व्यवस्था तथा पूर्वाधारसम्बन्धी कमी कमजोरी ।
६. लगानीकर्ताहरूमा रहेको सट्टेबाजी लगानी प्रवृत्तीका कारण ऋणपत्रको माग पक्ष कमजोर हुनु ।

६. ऋणपत्र बजारको विकासका लागी केही सुझावहरू

वित्तीय पूर्वाधारको एक महत्वपूर्ण कडिको रूपमा ऋणपत्र बजारलाई लिइन्छ । ऋणपत्रको सुदृढ बजारको सुनिश्चित गर्ने कुनै खास नियम नभएता पनि बजार प्रवर्द्धनका लागि केही खास तत्वहरूको उपस्थिती आवश्यक देखिन्छ । यसका लागि सुदृढ कानून र स्पष्ट तथा दोहोरो अर्थ नलाग्ने नियमहरू तथा कार्यविधि सहितको प्रभावकारी नियमन प्रणाली आवश्यक हुन्छ । ऋणपत्रको दोस्रो बजार कारोवार सक्रियता तथा कारोवार विस्तार सम्बन्धमा देहायअनुसार गर्न आवश्यक रहेको देखिन्छ ।

१. ऋणपत्रमा लगानी प्रक्रिया, लगानी जोखिम तथा प्रतिफलको संभावना र ऋणपत्र बजार संयन्त्र सम्बन्धमा लगानीकर्ता, धितोपत्र दलाल तथा बजार निर्माताहरूमा जानकारी, सचेतता अभिवृद्धि, निरन्तर प्रचार प्रसार, तालिम तथा प्रशिक्षणका लागि सम्बन्धित निकायहरूको संयुक्त प्रयास मार्फत उपयुक्त संस्थागत व्यवस्था तथा नियमित कार्यक्रमको सञ्चालन गर्नुपर्ने ।
२. विकास ऋणपत्र बजार निर्माताहरूलाई बजार निर्माणसम्बन्धी तालिम तथा प्रशिक्षणको व्यवस्था गरी बजार निर्माण क्षमतामा अभिवृद्धि गर्नुपर्ने ।
३. सरकारी अल्पकालीन तथा दीर्घकालीन पूँजी आवश्यकता पूर्तिको समन्वयात्मक व्यवस्था र सुदृढ ब्याजदर संरचनाको व्यवस्था गरी योजनावद्ध रूपमा विविध परिपक्व अवधिका विकास ऋणपत्रहरूको नियमित तालिका बमोजिम निष्कासन गर्नुपर्ने ।
४. मुद्रास्फीतिमा स्थिरता ल्याउने तथा बाह्य ऋण नीतिको स्पष्ट व्यवस्था गरी विभिन्न प्रकृतिका ऋणपत्रहरू पूर्वाधार विकास ऋणपत्र, स्थानीय मुद्रा ऋणपत्र तथा अन्य सृजनात्मक प्रकृतिका ऋणपत्रहरूको निष्कासन र यीलगायत अन्य सम्पूर्ण ऋणपत्रको सक्रिय खरिद बिक्रीको व्यवस्था गरी ऋणपत्रको प्राथमिक तथा दोस्रो बजारलाई आवश्यक मार्गनिर्देश गर्न सक्ने वातावरणको विकास गर्नुपर्ने ।
५. ऋणपत्रको सक्रिय कारोवारका लागि उत्साहित गर्न तथा तरलता अभिवृद्धि गर्न लगानीको विविध समयावधि, जोखिमको चाहना तथा लगानीको उद्देश्य अनुसारका विविध प्रकृतिका लगानीकर्ताहरूको आधार प्रवर्द्धन गरी सहज वातावरणको निर्माण गर्ने ।

७. निष्कर्ष

मुलुकको आर्थिक वृद्धि तथा विकासको लागि दीर्घकालीन पूँजीको उपलब्धता अनिवार्य रहेकोले नेपालमा शेयर बजारको साथ साथै ऋणपत्र बजारको विकास र बिस्तार अपरिहार्य देखिएको छ । ऋणपत्र बजारले वित्तीय तथा ब्याजदर स्थिरता कायम गर्नको साथै संस्थागत सुशासनमा वृद्धि, व्यवसायिक वातावरण सिर्जना गरी कार्यसम्पादन तथा जोखिममा आधारित मूल्य तथा भुक्तानीमा अभिवृद्धि गर्दै देशको औद्योगिक विकास तथा राजस्व संकलनमा सकारात्मक भूमिका खेल्ने गरेको पाइन्छ । यसको लागि नेपाल सरकारको साथै नियामक निकायहरूले सकारात्मक कदम चालिरहेको वर्तमान परिप्रेक्ष्यमा बजारमा सरकारी ऋणपत्रका साथै संस्थागत ऋणपत्रहरूको उपस्थिति बढ्दो अवस्थामा रहेकोले यी ऋणपत्रहरूको दोस्रो बजार कारोबार समेतमा वृद्धि गर्न आवश्यक पूर्वाधारको सुधार, नीतिगत तथा आयकर प्रोत्साहनका साथै समग्र लगानीकर्ताहरूको साक्षरता तथा क्षमता अभिवृद्धि गर्दै यी ऋणपत्रहरूको आकर्षण र बजारमा आधारित तरलता सुनिश्चित गर्नुपर्ने देखिन्छ । ऋणपत्र बजारलाई अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको बनाई देशको आर्थिक विकासको लागि आवश्यक दीर्घकालीन पूँजीको उपलब्धता सहज तुल्याउन नेपाल

सरकार, नियामक निकायहरू, निजी क्षेत्रका साथै सबै लगानीकर्ताहरूले आ-आफ्नो तर्फबाट सकारात्मक पहल गर्नु आजको आवश्यकता हो ।

०००

सन्दर्भ सामाग्री

नेपाल राष्ट्र बैंक, वेबसाईट ।

नेपाल स्टक एक्सचेन्ज आदिको वेबसाईटहरू ।

ऋणपत्र बजारकोसम्बन्धी विभिन्न ऐन, नियम, नियमावली, निर्देशिका, मार्गदर्शनहरू ।

नेपाल सरकारको १५ औँ योजना ।

धितोपत्र तथा बस्तु विनियमसम्बन्धी विशेष कानून संग्रह, २०७० ।

नेपाल धितोपत्र बोर्ड एक परिचय, २०७३ ।

नेपाल धितोपत्र बोर्ड समाचार ।

नेपाल धितोपत्र बोर्ड, वार्षिक प्रतिवेदनहरू ।

<https://www.lokpath.com/story/374268>

<http://www.investopedia.com>

नेपालमा मार्जिन कारोबार सुविधासम्बन्धी अभ्यास

कुलचन्द्र रिजाल

वरिष्ठ अधिकृत
नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज लिमिटेड (नेप्से)

पृष्ठभूमि

मार्जिन कारोबार सुविधा भनेको लगानीकर्ताहरूले धितोपत्र दलाल व्यावसायी मार्फत ऋण लिएर सेयर किनबेच गर्न सकिने प्रक्रिया हो । यस प्रक्रियामा लगानीकर्ताले धितोपत्र दलाल व्यावसायीसँग लिएको ऋणको धितो लगानीकर्ताले किनेको सेयर नै हुन्छ । मार्जिन कारोबारद्वारा सामान्यतया लगानीकर्ताले सोभै किन्न सक्नेभन्दा बढी रकमको सेयर किन्ने मौका प्राप्त गर्दछन् जसले नाफालाई बढाउन सहयोग गर्दछ । साथसाथै मार्जिन कारोबारले लगानीकर्ताको लगानीमा जोखिम पनि बढ्ने सम्भावना उत्तिकै रहन्छ भन्ने कुरा लगानीकर्ताले बिर्सनु हुँदैन ।

What is Margin Trading?

मार्जिन खाता र नगद खाताबीचको फरक के हो ?

“नगद खाता” यस्तो प्रकारको ब्रोकर खाता हो जसमा तपाईंले खरिद गरिएका धितोपत्रहरूको लागि पूरै रकम अग्रिम रूपमा तिर्नुपर्छ । तपाईंले यस खाताबाट कुनै पनि कारोबारका लागि ब्रोकर (डिलरबाट ऋण लिनसक्नु हुन्न ।

“मार्जिन खाता” भनेको यस्तो ब्रोकर खाता हो जसमा तपाईंको ब्रोकर (डिलरले तपाईंलाई धितोपत्रहरू खरिद गर्नको लागि नगद ऋण दिन्छ । यसमा तपाईंको खाता नै धितो (Collateral) को रूपमा प्रयोग गरिन्छ । यस प्रकारको खाताबाट तपाईंले खरिद गर्न सक्नु हुन्छ ।

धेरैजसो ब्रोकर फर्महरूले तपाईंलाई एकै समयमा नगद खाता र मार्जिन खाता दुवै राख्न अनुमति दिन सक्छन् । मार्जिन खाता प्रयोग गर्दा तपाईंको खरिद क्षमता बढ्छ, जुन “लेभरेज”को रूपमा चिनिन्छ । तर यसले नोक्सानी हुने जोखिम पनि बढाउँछ, किन भने ऋणमा लगानी गर्दा बजार घट्दा तपाईंले घाटा बेहोर्नु पर्छ ।

नेपालमा मार्जिन कारोबार सुविधासम्बन्धी कानूनी व्यवस्था

अन्तर्राष्ट्रिय मूल्य मान्यता तथा अभ्यास अनुरूपको मार्जिन कारोबार सुविधा नेपालमा प्रचलनमा नभएको परिप्रेक्ष्यमा नेपालमा धेरै चर्चा तथा लगानीकर्ताहरू र धितोपत्र दलाल व्यावसायीहरूबाट लामो समयदेखि पटक पटक माग भैरहेको सन्दर्भमा लगानीकर्तालाई मार्जिन कारोबार सुविधा उपलब्ध गराउने तथा धितोपत्र दलाल व्यावसायीको कार्यक्षेत्र विस्तार गर्ने उद्देश्यले मार्जिन कारोबार सेवा सुरु गर्न मिति २०७४/०७/२१ मा नेपालको पूँजी बजारको नियामक निकाय नेपाल धितोपत्र बोर्डले धितोपत्रसम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ८७ को उपदफा १ बमोजिम ‘मार्जिन कारोबार सुविधासम्बन्धी निर्देशन, २०७४’ जारी गरेको थियो । उक्त निर्देशनपश्चात् नेपालमा धितोपत्रको दोस्रो बजारमा मार्जिन कारोबारसम्बन्धी स्पष्ट रूपमा नीतिगत व्यवस्था प्रारम्भ भई धितोपत्र बजारको दोस्रो बजारमा नयाँ अध्याय थपिएको थियो ।

सोही निर्देशनको कार्यान्वयनको लागि निर्देशन बमोजिम नेपालको पूँजी बजारको सञ्चालक नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज लिमिटेडले पनि मार्जिन कारोबार सुविधालाई व्यवस्थित रूपमा कार्यान्वयन गर्न ‘मार्जिन कारोबार सुविधासम्बन्धी कार्यविधि, २०७५’ जारी गरेको थियो । साथसाथै नेपाल धितोपत्र बोर्डले मिति २०७७/०४/११ मा ‘मार्जिन कारोबार सुविधासम्बन्धी निर्देशन, २०७४’ लाई समय सापेक्ष बनाउन प्रथम संशोधन गरी ‘मार्जिन कारोबार सुविधासम्बन्धी (प्रथम संशोधन) निर्देशन, २०७७’ जारी गरेको थियो । मिति २०७८/०२/११ को नेपाल धितोपत्र बोर्डको निर्णयानुसार नेप्सेद्वारा जारी ‘मार्जिन कारोबार सुविधासम्बन्धी कार्यविधि, २०७५’ लाई पनि समयसापेक्ष बनाउन संशोधन गरी ‘मार्जिन कारोबार सुविधासम्बन्धी कार्यविधि (प्रथम संशोधन) २०७७’ लागू भएको छ । साथै नेपाल राष्ट्र बैंकद्वारा जारी आर्थिक वर्ष २०८१/०८२ को मौद्रिक नीतिको बुँदा नं. ९५ मा धितोपत्र बजारमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट हुने प्रत्यक्ष ऋण लगानीलाई क्रमशः कम गर्दै मार्जिन ट्रेडिङको अवधारणालाई प्रोत्साहन गर्ने अभिप्रायसहित नेपाल राष्ट्र बैंकले हालसम्म ३४ धितोपत्र दलाल कम्पनीहरूलाई सहमति प्रदान गरिसकेको छ भन्ने व्यवस्था गरेकोले पनि मार्जिन कारोबार सेवा सुविधालाई अगाडि बढाउन उचित पहल गरेको देखिन्छ ।

यी कानूनी व्यवस्थाबाट मार्जिन कारोबार सुविधा लागू भई नेपालमा धितोपत्रको दोस्रो बजारमा तरलता अभिवृद्धि हुने, लगानीकर्तालाई सेयर खरिद बिक्री गर्न थप सहज तथा धितोपत्र दलाल व्यावसायीको व्यवसायको दायरा समेत अभिवृद्धि भई धितोपत्रको कारोबार गतिशिल हुने अपेक्षा लिन सकिन्छ ।

मार्जिन कारोबार सुविधासम्बन्धी कार्यविधि (प्रथम संशोधन) २/७७ का मुख्य मुख्य विषयहरू :

- धितोपत्र दलाल व्यवसायीले मार्जिन कारोबार सुविधा उपलब्ध गराउँदा कम्तीमा १० हजार सेयरधनी रहेको तथा नेटवर्थ सकारात्मक रही पछिल्लो दुई आर्थिक वर्षमा कम्तीमा १०% लाभांश वितरण गरेको सूचीकृत संगठित संस्थाको सेयरमा मात्र मार्जिन कारोबार सुविधा उपलब्ध गराउने । सो सम्बन्धमा नेप्सेले प्रत्येक आर्थिक वर्षका लागि मार्जिन कारोबारयोग्य धितोपत्रको सूची सार्वजनिक गर्ने ।
- सदस्य धितोपत्र दलाल व्यवसायीले मार्जिन कारोबारका लागि आवश्यक रकम कम्पनीको आफ्नै स्रोत (नगद तथा स्वतन्त्र जगेडा) तथा वाणिज्य बैंकसँग ऋण लिई लगानी गर्न सक्दछन् । मार्जिन कारोबार सुविधा उपलब्ध गराउने धितोपत्र दलाल व्यवसायीको खुद सम्पत्ति (Net Worth) कम्तीमा रु. ५ करोड हुनुपर्नेछ । सदस्य दलाल व्यवसायीले आफ्नो प्रमाणित खुद सम्पत्तिको दुई गुणासम्म मार्जिन कारोबार सुविधा उपलब्ध गराउन सक्ने साथै सदस्य दलाल व्यवसायीले कुनै एक लगानीकर्ता (निजको एकाघरको परिवारसमेत) लाई गरी खुद सम्पत्तिको १० प्रतिशतभन्दा बढी हुने गरी मार्जिन कारोबार सुविधा प्रदान गर्न सक्ने छैन । मार्जिन कारोबारका लागि सदस्य धितोपत्र दलाल व्यवसायीले आफ्नो खुद सम्पत्ति (Net Worth) मध्ये कम्पनी सञ्चालन र नियमित राफसाफको लागि रु. २ करोड रूपैयाँ रिजर्भ राखी सोभन्दा बढी रकम मात्र लगानी गर्न पाउने छन् । सदस्य दलाल व्यवसायीले बजारको निहित जोखिमलाई मध्यनजर गर्दै लगानीकर्तालाई लगानी विविधिकरण गर्न लगाउनु पर्दछ । सदस्य दलाल व्यवसायीले लगानीकर्तालाई आफ्नो कुल मार्जिन कारोबार सुविधा प्रदान गर्दा कुनै एक धितोपत्रमा १० प्रतिशतको सीमा नबढ्ने गरी मार्जिन कारोबार सेवा उपलब्ध गराउनु पर्दछ ।
- सदस्य दलाल व्यवसायीले बजारको निहित जोखिमलाई मध्यनजर गर्दै लगानीकर्तालाई यथासम्भव लगानी विविधिकरण गर्न लगाउन सक्नेछ । अनुमति प्राप्त सदस्य दलाल व्यवसायीको संस्थापक, सञ्चालक, कर्मचारी र आधिकारिक प्रतिनिधिले आफ्नो कम्पनीबाट कुनै प्रकारको ऋण वा सापटी लिन पाउने छैन ।
- लगानीकर्ताले मार्जिन कारोबार सुविधा उपयोग गर्नका लागि सदस्य दलाल व्यवसायी समक्ष 'मार्जिन कारोबार सुविधासम्बन्धी कार्यविधि (प्रथम संशोधन) २०७७' को अनुसूची-४ बमोजिमको ढाँचामा सम्झौता गरी मार्जिन कारोबार सुविधा प्राप्त गर्ने छन् ।

- सदस्य धितोपत्र दलाल व्यवसायीले मार्जिन कारोबार सुविधा उपलब्ध गराउन सूचीकृत संगठित संस्थाको धितोपत्रको १२० दिनको औसत अन्तिम बजार मूल्य वा बजार मूल्यमध्ये जुन कम हुन्छ सोको ३० प्रतिशत हुन आउने रकम लगानीकर्तासँग आदेश दिनुपूर्व नै सुरु मार्जिन (Initial Margin) को रूपमा लिनु पर्दछ । साथै मार्जिन कारोबार सुविधाको लागि सम्भार मार्जिन (Maintenance Margin) २० प्रतिशत हुनेछ ।
- सदस्य धितोपत्र दलाल व्यवसायीले बजारको अवस्था तथा जोखिम हेरी लगानीकर्ताबाट मार्जिन खातामा प्रत्येक दिन कारोबारको अन्तिम मूल्यको आधारमा न्यूनतम २० प्रतिशत वास्तविक मार्जिन (Actual Margin) कायम गर्नु पर्दछ । वास्तविक मार्जिन २० प्रतिशतभन्दा कम हुन आएमा धितोपत्र दलाल व्यवसायीले सम्बन्धित लगानीकर्तालाई मार्जिन कल गर्नेछ । मार्जिन कल गरेको दोस्रो कार्य दिनभित्र सम्बन्धित लगानीकर्ताले नगद वा मार्जिन कारोबार योग्य धितोपत्रहरू जम्मा गरी वास्तविक मार्जिन २० प्रतिशतभन्दा माथि कायम गर्नुपर्दछ । मार्जिन कल गरेको तेस्रो कार्यदिन भित्र लगानीकर्ताले वास्तविक मार्जिन २० प्रतिशतभन्दा माथि नपुगेमा वा मार्जिन खाता अन्तर्गतका धितोपत्रहरूको बजार मूल्यमा आएको परिवर्तनले सो मार्जिन २० प्रतिशतभन्दा माथि कायम हुन नसकेमा सदस्य दलाल व्यवसायीले चौथो कार्य दिनमा वास्तविक मार्जिन २० प्रतिशतभन्दा माथि कायम गर्नका लागि आवश्यक मार्जिन खाता अन्तर्गतका कुनै पनि धितोपत्र बिक्री गर्न सक्दछ । मार्जिन कल गरेपश्चात् कुनै पनि समयमा मार्जिन खातामा लगानीकर्ताको वास्तविक मार्जिन १५ प्रतिशत वा सोभन्दा तल आएमा सदस्य दलाल व्यवसायीले लगानीकर्ताको मार्जिन खातामा वास्तविक मार्जिन २० प्रतिशतभन्दा माथि कायम गर्न आवश्यक पर्ने धितोपत्रहरू बिक्री गर्नेछ । यसरी धितोपत्र बिक्री गर्दा सदस्य दलाल व्यवसायीलाई लगानीकर्ताको अनुमति आवश्यक पर्ने छैन ।
- मार्जिन खाताअन्तर्गत रहेका धितोपत्रहरूको कारोबार मर्जर, एक्युजिसन वा अन्य कुनै कारणले बन्द भएको अवस्थामा सो धितोपत्र समावेश भएको समूहगत परिसूचक पन्ध्र (१५) प्रतिशतभन्दा धेरैले घटेमा सम्बन्धित लगानीकर्तालाई सात (७) दिनको समय दिई उक्त धितोपत्र बापतको मार्जिन ऋण तथा सोसँग सम्बन्धित अन्य दायित्व चुक्ता गर्न सदस्य दलाल व्यवसायीले सूचीत गर्न सक्नेछ ।
- मार्जिन कलपश्चात् नगद वा थप धितोपत्र जम्मा गरिएको मार्जिन खातामा रहेका धितोपत्रको बजार मूल्य वृद्धि भई वास्तविक मार्जिन सुरु मार्जिनभन्दा बढी हुन आएमा सम्बन्धित लगानीकर्ताले वास्तविक मार्जिन सुरु मार्जिनभन्दा कम नहुने गरी थपिएको नगद वा धितोपत्र फिर्ता लिन वा बिक्री गर्न सक्नेछ ।
- सदस्य धितोपत्र दलाल व्यवसायीले मार्जिन कारोबार सुविधा अन्तर्गत खरिद गरिएको सेयरको विवरण तथा मार्जिन रकमको विवरण प्रत्येक लगानीकर्ताको छुट्टाछुट्टै अभिलेख राख्नुपर्दछ ।

सदस्य धितोपत्र दलाल व्यवसायीले सेयर बिक्रीपश्चात् सम्बन्धित लगानीकर्तासँग हिसाब फर्स्यौट गरी सोको जानकारी धितोपत्र बजारलाई गराउनु पर्दछ ।

मार्जिन कारोबारमा लगानीकर्तामा निहित जोखिम

लेभरिज गरिएको पोर्टफोलियोले प्रत्येक रूपैयाँ लगानीमा प्रवर्धित (Amplified) प्रभाव उत्पन्न गर्छ । जति उच्च लेभरिज, त्यति नै बढी प्रवर्द्धन प्रभाव हुन्छ । बजार दुईतर्फी रूपमा (माथि वा तल) सर्न सक्छ, त्यसैले लेभरिजिङ्ग एउटा 'दुईधारी तरवार' जस्तै हुन्छ । ग्राहकले मार्जिनमा कारोबार गर्दा धेरै पैसा गुमाउन वा धेरै कमाउन सक्छ । यो प्रवर्द्धन प्रभाव तब विनाशकारी हुन सक्छ जब सेयरको मूल्य घट्छ ।

मार्जिन ट्रेडिङ्गमा हुने जोखिम पोर्टफोलियोको जोखिमले भन बढाउँछ । पोर्टफोलियो त्यतिबेला जोखिमपूर्ण हुन्छ जब त्यसमा रहेका सम्पत्तिहरूको मूल्य धेरै उतारचढाव हुन्छ वा पोर्टफोलियो केही थोरै सम्पत्तिहरूमा मात्र केन्द्रित हुन्छ । जोखिमपूर्ण पोर्टफोलियोमा लेभरिज प्रयोग गर्नु कहिलेकाहीँ ठूलो समस्याको निम्तो हुन सक्छ ।

मार्जिन कारोबारमा सदस्य दलालमा निहित जोखिम

सामान्यतया ब्रोकरहरूले मार्जिन ट्रेडिङ्ग गर्ने ग्राहकहरूका लागि कोष तथा धितोपत्र उधारो दिन्छन् वा व्यवस्था गर्छन् । सुरुवातमा मागिने मार्जिन, मार्जिनको मर्मतसम्बन्धी आवश्यकता, धरौटी बिक्री गर्ने अधिकार आदि उपायहरूले ऋणदातालाई सुरक्षा प्रदान गर्छन् ।

तर, ऋणदाताले पनि जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी विवेकशील अभ्यासहरू अनुसरण गर्नुपर्छ ताकि मूलधन तथा ब्याज सुरक्षित रूपमा फिर्ता हुन सकोस् र समयमै मार्जिन कल गर्न वा धितोपत्र बेच्न सकियोस् । ग्राहकलाई घाटा भएमा ऋणदातालाई हुने घाटा सीमित हुन्छ । जस्तै: धरौटी बेच्दा लाग्ने कारोबार खर्च, धरौटी समयमै बिक्री गर्न नसकिने तरलता जोखिम र मार्जिन ऋणमा ब्याज गुमाउने जोखिम पनि हुन सक्छ ।

लगानीकर्ताले ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू

मार्जिन कारोबार सुविधाले लगानीकर्ताहरूलाई आफूले किन्न सक्ने क्षमताभन्दा बढी सेयर कारोबार गर्न सक्दछन् जसले गर्दा नाफालाई बढाउन सक्दछन् । साथसाथै सेयर बजारले समय समयमा लगानीकर्तालाई लगानीको राम्रो अवसर पनि प्रदान गरिरहेको हुन्छ, त्यस्तो मौकालाई पूँजीकृत गर्न रकम अभाव हुने भएकोले मार्जिन कारोबारले लगानीकर्तालाई राम्रो अवसर प्रदान गरी बजारबाट मुनाफा आर्जन गर्न सक्दछन् । लगानीकर्तासँग सीमित स्रोत उपलब्ध हुने भएकोले आफ्नो सेयर पोर्टफोलियो विविधिकरण गर्न असम्भव हुन्छ भने मार्जिन कारोबारद्वारा विभिन्न क्षेत्रका कम्पनीका थप सेयरहरू खरिद गरी लगानी विविधिकरण गरी जोखिम कम गर्न सहयोग पुग्दछ ।

यी र यस्ता फाईदाहरूका बाबजुत मार्जिन कारोबारमा बजारको तीव्र उतारचढाव, समयमा मार्जिन जम्मा गर्नुपर्ने बाध्यता, आफैँले लगानी गरेकोभन्दा धेरै सम्पत्ति गुमाउने जोखिम तथा बढ्दो ब्याजदर जस्ता जोखिम लगानीकर्ताले बहन गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसैले मार्जिन कारोबार गर्दा लगानीकर्ताहरूले मार्जिन कारोबार सुविधा उपयोगको लागि मार्जिन खाता खोल्दा यस सम्बन्धित सम्झौतामा उल्लेखित विषयवस्तुहरू जस्तै: ब्याजदर, मार्जिन कल, शर्त बन्देज, सेवा शुल्क आदि जस्ता विषयमा राम्रोसँग अध्ययन गरी पहिल्यै प्रष्ट हुनु नितान्त जरुरी हुन्छ । मार्जिन खाता कसरी सञ्चालित हुन्छ ? धितोपत्रको मूल्यमा उतारचढाव भए के गर्ने ? आफ्नो वित्तीय प्रबन्ध कस्तो छ ? जस्ता कुरामा लगानीकर्ता निकै चनाखो हुनुपर्दछ ।

नेपालमा भइरहेको मार्जिन कारोबार सुविधासम्बन्धी अभ्यास

नेपालमा विगत लामो समयदेखि लगानीकर्ता तथा धितोपत्र दलाल व्यवसायीद्वारा माग भइरहेको मार्जिन कारोबार सुविधासम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाहरू जारी भएपश्चात् नीतिगत रूपमा यसको सुरुवात भए तापनि हालसम्म पनि यसको उपयोग उत्साहजनक रूपमा भएको देखिँदैन । मार्जिन कारोबार सुविधासम्बन्धी कानूनी व्यवस्था जारी भएपश्चात् आर्थिक वर्ष २०८०/०८१ को अन्त्य सम्ममा नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज लिमिटेडबाट २७ वटा धितोपत्र दलाल व्यवसायीले मार्जिन कारोबार सुविधा प्रदान गर्न अनुमति प्राप्त गरेका छन् । मार्जिन कारोबार सुविधा प्रदान गर्न नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज लिमिटेडबाट अनुमति प्राप्त गरेका सबै धितोपत्र दलाल व्यवसायीले हालसम्म पनि उक्त सेवा प्रदान गर्न सकिरहेका छैनन् । पछिल्लो तथ्याङ्कअनुसार हालसम्म २ वटा धितोपत्र दलाल व्यवसायीले मात्र मार्जिन कारोबार सुविधा प्रदान गरिरहेका छन् । मार्जिन कारोबार सुविधा अन्तर्गत प्रवाह भएको ऋण रकमको आँकडा हेर्दा आर्थिक वर्ष २०७९/०८० मा करिब रु. ५ करोड र पछिल्लो आर्थिक वर्ष २०८०/०८१ मा उक्त रकम घटेर करिब मात्र रु. २ करोडमा सीमित भएको छ । यी सबै आँकडालाई हेर्दा मार्जिन कारोबारसम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाहरू जारी गरेपश्चात् पनि नेपालमा मार्जिन कारोबार आशातित रूपमा अगाडि बढ्न सकेको देखिँदैन । नेपालको पूँजी बजारको तीव्र उतारचढाव, मार्जिन कल तथा सम्पत्ति गुमाउने जोखिम र चर्को ब्याजदर आदि जस्ता विषयले गर्दा मार्जिन कारोबार सुविधा अपेक्षाकृत रूपमा लागू हुन नसकेको देखिन्छ ।

निष्कर्ष

मार्जिन कारोबार सुविधासम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाहरू भएर पनि आशातित रूपमा यसको प्रयोग र विस्तार हुन नसकिरहेको अवस्थामा सम्बद्ध नियामक निकायहरूले यससँग सम्बन्धित समस्याहरू पहिचान गरी समस्याको समाधान गरी पूँजी बजारको विकास र विस्तारको लागि मार्जिन कारोबार सुविधालाई विस्तार गर्नुपर्ने नितान्त जरुरी छ । साथसाथै लगानीकर्ताहरूलाई पनि मार्जिन कारोबार सुविधासम्बन्धी विषयमा पूर्ण जानकारी गराई यसमा व्यापक सहभागिता

गराई मार्जिन कारोबारबाट लाभान्वित गराउनु पर्दछ । अभै पनि लगानीकर्ताहरू मार्जिन कारोबार सुविधाप्रतिभन्दा परम्परालाई निरन्तरता दिंदै सेयर कारोबारको लागि बैंक तथा अन्य अनौपचारिक स्रोतबाट नै ऋण लिने तर मार्जिन कारोबार सुविधा प्रति आकर्षित हुन नसकेको अवस्था विद्यमान रहेको छ । धितोपत्र दलाल व्यवसायीहरूले पनि स्रोत परिचालनमा कमी भएकोले सीमित मात्रामा मार्जिन कारोबार गर्दै आएकोले उनीहरूलाई प्रर्याप्त रूपमा कोष उपलब्ध गराई मार्जिन कारोबारलाई विस्तार गर्नको लागि पूर्वाधार विकास बैंक जस्तो विशेष प्रकृतिको विशिष्टिकृत कम्पनी (Limited Purpose Bank) को स्थापना गरेर सेयर बजारको दिगो विकास र विस्तारका लागि लगानी गर्न सक्ने आर्थिक रूपमा सक्षम र सबल संस्था स्थापना गर्न सकिन्छ ।

साथसाथै नेपाल सरकारले पूर्व अर्थसचिव रामेश्वर खनालको संयोजकत्वमा गठन गरेको उच्चस्तरीय आर्थिक सुधार सुभाष आयोगले हालै अर्थ मन्त्रालयमा बुझाएको प्रतिवेदनमा पूँजी बजार सुधार योजना अन्तर्गत बुँदा नं. १४० मा पनि मार्जिन कारोबार सेवासम्बन्धी विषयवस्तु उल्लेख गरेको छ । उक्त प्रतिवेदनमा धितोपत्र कारोबारको लागि धितोपत्र व्यवसायी मार्फत मार्जिन कर्जा उपलब्ध हुने व्यवस्था गर्ने भन्ने उल्लेख गरेकोले सम्बन्धित निकायले मार्जिन कारोबारसम्बन्धी कानूनी, संरचनात्मक र व्यावहारिक पाटोलाई सहज र सुलभ बनाई मार्जिन कारोबार सेवा सुविधालाई तत्काल प्रभावकारी रूपमा लागू गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

०००

सन्दर्भ सूचीहरू:

मार्जिन कारोबार सुविधासम्बन्धी (प्रथम संशोधन) निर्देशन, २०७७
मार्जिन कारोबार सुविधासम्बन्धी कार्यविधि (प्रथम संशोधन) २०७७
नेपाल धितोपत्र बोर्डको विभिन्न समयका प्रकाशनहरू
आ.व. २०८१/०८२ को मौद्रिक नीति, नेपाल राष्ट्र बैंक
उच्चस्तरीय आर्थिक सुधार सुभाष आयोगको प्रतिवेदन, २०८१
www.sharesansar.com
www.nepalstock.com.np
www.sebon.gov.np

नेपालमा दिगो बीमा क्षेत्रको विकासमा बीमा साक्षरता र समावेशिताका आयामहरू

डा. अरतराम ढुंगाना

सह-प्राध्यापक, स्कूल अफ बिजनेस,
पोखरा विश्वविद्यालय

पृष्ठभूमि

बीमा व्यवसायलाई जोखिम व्यवस्थापनको एउटा लोकप्रिय वित्तीय उपकरण मानिन्छ । यसले मानव जीवनको व्यक्तिगत वित्तीय सुरक्षाका अतिरिक्त उनीहरूको सम्पत्ति एवं स्थापित व्यवसाय वा संस्थाहरूमा उत्पन्न हुने आर्थिक जोखिमहरूबाट जोगाउन सहयोग पुऱ्याउँदछ । बीमा उपकरण आर्थिक स्थायित्व कायम गर्न, लगानीको वातावरण विकास गर्न तथा प्रतिरोधात्मक क्षमतालाई सशक्त बनाउन उपयोगी हुन्छ । समावेशी र सुदृढ बीमा नीतिले बीमा साक्षरता र समावेशिता प्रवर्द्धन गर्न महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ । बीमा व्यवसायको विस्तार र नियामक निकायको निगरानीमा वृद्धि हुँदाहुँदै पनि नेपालमा बीमा पहुँच र जनचेतनाको स्तरमा अझै पनि उल्लेखनिय प्रगति हुन सकेको छैन । ग्रामीण तथा सीमान्तकृत वर्गका मानिसहरूका साथै अनौपचारिक क्षेत्रमा आवद्ध श्रमिक वा मजदुरहरूका लागि बीमाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने विषयलाई नेपाल जस्ता विकासोन्मुख मुलुकहरूमा प्राथमिकता दिन जरुरी छ । सुदृढ बीमा प्रणालीले बीमा बजारको विकास गर्न सहयोग पुऱ्याउने र आम नागरिकलाई बीमा साक्षरता तथा समावेशिता निर्माणका गतिविधिहरूमा संलग्न गर्न प्रेरित गर्ने काम गर्दछ । आजको समयमा बीमा समावेशिता एक महत्त्वपूर्ण

अनुसन्धानको विषय बनेको छ र यसले क्रमशः नीति-निर्माता, विकास साभेदारहरु र शैक्षिकवृत्तमा ध्यान आकर्षित गर्दै गएको छ ।

बीमा साक्षरता भन्नाले व्यक्तिहरुले बीमा सेवाहरु बुझ्ने, उचित निर्णय लिन सक्ने र बीमा सेवाहरुलाई प्रभावकारी रूपमा प्रयोग गर्न सक्ने क्षमतालाई जनाउँछ । धेरै मानिसहरु बीमालाई दाबी नगरेसम्म अनावश्यक खर्चको रूपमा लिन्छन् । आम मानिसमा बीमा साक्षरता कम हुनुको कारणले जोखिम व्यवस्थापनमा बीमाको महत्त्व बुझ्न गाह्रो हुन्छ । यसका अतिरिक्त गरिब र सीमान्तकृत वर्गसम्म बीमा कार्यक्रम विस्तार गर्न सकेमा उनीहरुमा सुरक्षाको अनुभूति गर्न सकिन्छ । प्रभावकारी र समावेशी बीमा सेवामा पहुँच र प्रयोगले साना व्यवसाय सुरु गर्न, आम्दानीको स्तर बढाउन र विपन्न वर्गको सामाजिक-आर्थिक अवस्था परिवर्तन गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ । बीमा साक्षरताको प्रवर्द्धन र समावेशिताका लागि गरिने अधिकतम प्रयासले बीमा उद्योगको दिगो विकासमा टेवा पुऱ्याउँदछ ।

सामान्यतः, शहरी क्षेत्रमा बसोबास गर्ने व्यक्तिहरुमा बीमासम्बन्धी चेतना बढ्दो अवस्थामा छ र उनीहरु सक्रिय रूपमा बीमा सेवामा संलग्न देखिन्छन् । तर ग्रामीण तथा दुर्गम क्षेत्रमा बसोबास गर्ने व्यक्तिहरुको भौगोलिक, आर्थिक र सूचनात्मक अवरोधका कारण बीमा सेवामा पहुँच बढाउन कठिनाई देखिन्छ । विभिन्न अध्ययन तथा अनुसन्धानहरुले नेपालमा बीमा समावेशिताको न्यून अवस्थाको पछाडि अनेकौँ अवरोधहरु जिम्मेवार रहेको देखाएका छन् । ग्रामीण क्षेत्रमा बीमा सेवाको सीमित पहुँच, बीमासम्बन्धी चेतनाको कमी, सीमान्तकृत जनसमूहका लागि सुलभ बीमा सेवाको अभाव, दाबी भुक्तानीमा ढिलाईका कारण बीमा प्रदायकहरुप्रति अविश्वास र बीमा बजारको पर्याप्त विस्तार नभएको जस्ता कारणहरु प्रमुख अवरोधका रूपमा देखाएका छन् । परम्परागत बीमा उत्पादनहरु कम आय भएका व्यक्तिहरु, अनौपचारिक क्षेत्रमा संलग्न कामदारहरु, सीमान्तकृत समुदाय तथा साना किसानहरुको आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्न सक्षम छैनन् । यस्ता कमजोरीहरुले गर्दा बीमा सेवाका बारेमा सहजरूपमा बुझ्न र प्रयोग गर्न सजिलो हुने गरी समावेशी र सुलभ बीमा योजना ल्याउनु आवश्यकता हुन्छ ।

नेपालमा दिगोरूपमा बीमा उद्योग प्रवर्द्धन गर्न बीमा क्षेत्रको नियामक निकाय (नेपाल बीमा प्राधिकरणको भूमिका अत्यन्त महत्त्वपूर्ण छ । जलवायु परिवर्तन, सार्वजनिक स्वास्थ्य सङ्कटहरु र आर्थिक अस्थिरताबाट उत्पन्न जोखिमहरु बढ्दै गइरहेका सन्दर्भमा बीमासम्बन्धी पहुँच र साक्षरताको स्तरमा सुधार गर्ने रणनीति निर्माण गर्नु अहिलेको अपरिहार्य आवश्यकता बनिसकेको छ । यसका लागि बीमा सेवाको पहुँच र दायरा विस्तार गर्नु मात्र होइन, नागरिकहरुलाई बीमा सेवामा सक्रिय रूपमा संलग्न हुन आवश्यक ज्ञान र उपकरणहरु प्रदान गर्नु पनि जरुरी छ ।

त्यसैले, नेपालमा बीमा साक्षरता अभिवृद्धि र बीमा समावेशिता प्रवर्द्धन गर्ने कार्य स्थानीय सरकारहरु, नियामक निकायहरु, बीमा कम्पनीहरु, शैक्षिक संस्थाहरु र नागरिक समाज संस्थाहरुको संयुक्त प्रयासबाट अघि बढाउन आवश्यक छ । यस्ता रणनीतिहरुले जनचेतना

अभिवृद्धि, पहुँच विस्तार, उत्पादन कार्यमा नवप्रवर्तन, डिजिटलाइजेशन र विश्वास निर्माणमा केन्द्रित रही भौगोलिक स्थान वा आम्दानीको हिसाबले जुनसुकै अवस्थामा भए पनि प्रत्येक नेपाली नागरिकमा बीमाले प्रदान गर्ने सुरक्षा र लगानीको वातावरण निर्माण गर्ने आधारहरू विकास गर्न सहयोग पुग्दछ ।

नेपालमा बीमा व्यवसायको अवस्था

नेपालमा बीमा व्यवसायको इतिहास हेर्दा वि.सं. २००४ सालको आश्विन ८ गते नेपाल माल चलानी तथा बीमा कम्पनी लिमिटेडको स्थापनाबाट प्रारम्भ भएको पाइन्छ । बीमाको महत्त्व र आवश्यकता अनुरूप नेपाल सरकारको स्वामित्वमा वि.सं. २०२४ सालमा राष्ट्रिय बीमा संस्थान प्रा.लि. को स्थापना भयो । सो कम्पनीलाई वि.सं. २०२५ सालमा राष्ट्रिय बीमा संस्थान ऐन, २०२५ अन्तर्गत राष्ट्रिय बीमा संस्थानमा परिणत गर्ने कार्य भयो । निर्जीवन बीमा व्यवसायमा सीमित रहेको उक्त कम्पनीले वि.सं. २०५९ सालबाट जीवन बीमा व्यवसाय समेत संचालन गर्न थाल्यो । यसैगरी, नेपालमा पहिलोपटक निजीक्षेत्रको सक्रियतामा विदेशी लगानीमा संयुक्त लगानीको बीमा कम्पनी वि.सं. २०४४ सालमा स्थापना भयो । नेपाल लाइफ एण्ड जनरल इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेडले नेपालमा जीवन तथा निर्जीवन बीमा व्यवसाय प्रारम्भ गर्‍यो । जीवन तथा निर्जीवन बीमा व्यवसाय गर्न अलग-अलग कम्पनी हुनुपर्ने प्रावधानअनुसार हाल यो कम्पनीले दुवै प्रकारका सेवा प्रदान गर्दै आएको छ । वि.सं. २०४६ सालको राजनीतिक परिवर्तनपछि सरकारले अवलम्बन गरेको उदार अर्थनीति बमोजिम नेपालमा निजीक्षेत्रको स्वामित्वमा थुप्रै बीमा कम्पनीहरू स्थापना भएका छन् र बीमा कम्पनीको पछिल्लो अवस्थालाई तालिका १ मा चित्रण गरिएको छ ।

तालिका १

नेपालमा बीमा कम्पनीहरूको अवस्था

क्र.सं	स्वामित्व	बीमाको प्रकार				कुल
		जीवन	निर्जीवन	पुर्नबीमा	लघु	
१	सरकारी स्वामित्व	१	१	१	०	३
२	निजी क्षेत्र	११	१०	१	७	२९
३	विदेशी शाखा	१	२	०	०	३
४	संयुक्त लगानी	१	१	०	०	२
	कुल	१४	१४	२	७	३७

श्रोत: नेपाल बीमा प्राधिकरण मासिक तथ्याङ्क, फागुन मसान्त, २०८१ ।

तालिका १ मा प्रस्तुत गरेअनुसार नेपालमा हाल १४ वटा जीवन, १४ वटा निर्जीवन, २ वटा पुनर्बीमा, ७ वटा लघुबीमा (३ लघु जीवन बीमा, ४ लघु निर्जीवन बीमा) कम्पनीहरू गरी कुल ३७ वटा बीमा कम्पनीहरू संचालनमा रहेका छन् । लगानीको आधारमा सरकारी लगानीको

३, निजीक्षेत्रको लगानीको २९, विदेशी कम्पनीको शाखा कार्यालय ३ र संयुक्त लगानीको २ बीमा कम्पनीहरू सञ्चालनमा छन् ।

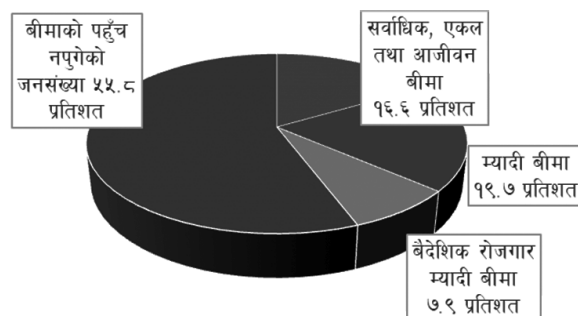
बीमा व्यवसायलाई व्यवस्थित, नियमित, प्रतिस्पर्धी तथा विश्वसनीय बनाउनको लागि नेपालमा बीमा क्षेत्रको नियामक निकायको रूपमा वि.सं. २०२५ सालमा बीमा समितिको स्थापना भएको थियो । यसैगरी, बीमा ऐन, २०४९ जारी गरी बीमा समितिलाई शसक्त र स्वायत्त नियमनकारी निकायको रूपमा अगाडि बढाउने प्रयासहरू भए । पछिल्लो चरणमा बीमा ऐन, २०४९ संशोधन भई बीमा ऐन, २०७९ आएपछि बीमा समिती नेपाल बीमा प्राधिकरणमा परिणत भएको छ ।

नेपालमा बीमा सेवामा पहुँचको अवस्था

नेपालमा बीमा सेवामा पहुँचको अवस्थालाई चित्र १ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र १

नेपालमा बीमा सेवामा पहुँचको अवस्था

श्रोत: नेपाल बीमा प्राधिकरण मासिक तथ्याङ्क, फागुन मसान्त, २०८१ ।

बीमा साक्षरता एवं समावेशीताका कार्यक्रम र प्रयासहरू

बीमा साक्षरता कार्यक्रमले मानिसहरूलाई बीमाको महत्त्व तथा आवश्यकता बारे आवश्यक ज्ञान एवं जानकारी प्रदान गर्दछ । बीमाको पहुँच न्यून आय भएका एवम् पछाडि परेका मानिसहरूसम्म पुर्‍याउनका लागि बीमा साक्षरताको अहम् भूमिका रहन्छ । यसले भौगोलिक, सामाजिक र आर्थिकरूपले पछाडि परेका मानिसहरूलाई बीमा गर्नुका फाइदा र जोखिमहरू विश्लेषण गरी उपयुक्त बीमा योजना छनौट गर्न सक्ने क्षमताको विकास गर्दछ ।

बीमा साक्षरताबाट मानिसहरूमा बीमाबाट के कस्ता लाभहरू आफ्नो हित अनुकूल र जीवन उपयोगी बनाउन सकिन्छ भन्ने बारे आवश्यक ज्ञान र सीप प्रदान गर्दछ । बीमा साक्षरता अन्तर्गत बीमा ज्ञान, बीमा सीप, बीमा मनोवृत्ति र बीमा व्यवहार पर्दछ । बीमा साक्षरता र बीमा समावेशीकरणले मुलुकमा न्यून आय भएका वर्गदेखि वित्तीय सेवाको पहुँच नपुगेहरूसम्म सेवा

विस्तार गरी गरिबी न्यूनीकरणमा सहयोग पुऱ्याउन भूमिका खेलेको निष्कर्ष विभिन्न अध्ययन तथा अनुसन्धानले समेत निकालेका छन् । नेपाल बीमा प्राधिकरणले बीमा साक्षरता र बीमा समावेशीकरण कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउन बीमा साक्षरता रूपरेखा, २०८१ जारी गरिसकेको छ । बीमा साक्षरता कार्यक्रमले बीमा समावेशीकरण बढाउन समेत महत्त्वपूर्ण योगदान गर्ने भएकोले यसको विस्तार ग्रामीण तथा विपन्न वर्गसम्म पुऱ्याउन जरुरी देखिन्छ ।

देशका दुर्गम र ग्रामीण क्षेत्रहरूमा बीमा कार्यक्रम प्रभावकारी रूपमा पुऱ्याउन र साक्षरता बढाउन निम्न लिखित उपायहरू अनुशरण गर्न सकिन्छ :

- **स्थानीय सहभागिता** : स्थानीय समुदायका अगुवाहरू, युवा समूह र महिला समूहहरूसँग मिलेर बीमा कार्यक्रमहरू परिचालन गर्नुपर्छ । यसले स्थानीय जनतालाई बीमा कार्यक्रमप्रति आकर्षित गर्नेछ ।
- **सस्तो र अनुकूल योजना** : ग्रामीण र सीमान्तकृत वर्गका मानिसहरूको आर्थिक अवस्थाअनुसार सस्तो र अनुकूल बीमा योजनाहरू प्रस्ताव गर्नुपर्छ ।
- **डिजिटल पहुँच** : मोबाइल बैंकिङ र डिजिटल प्लेटफर्महरू मार्फत बीमा सेवाहरू उपलब्ध गराउन आवश्यक छ । यसले दुर्गम क्षेत्रहरूमा सेवा पहुँच बढाउन मद्दत गर्नेछ ।
- **शिक्षा र जनचेतना** : स्थानीय भाषामा बीमासम्बन्धी जानकारी र शिक्षा सामग्री उपलब्ध गराउँदा स्थानीय जनताले बीमाको महत्त्व र उपादेयिताबारे प्रष्टरूपमा बुझ्न सक्नेछन् । साथै, टेलिभिजन, रेडियो, सामाजिक सञ्जाल र अन्य माध्यमहरू मार्फत बीमाका फाइदाका बारेमा जानकारी दिएर आमरूपमा बीमाबारे चेतना बढाउन जरुरी छ ।
- **सरकारीस्तरबाट आवश्यक सहयोग** : राज्यबाट बीमा कार्यक्रमहरूलाई प्रवर्द्धन गर्ने नीति र प्रोत्साहन गर्ने वातावरणले बीमा क्षेत्रको विकास एवं विस्तारमा सहयोग पुग्नेछ । निजी र सार्वजनिक क्षेत्रका बीमा कम्पनीहरूलाई ग्रामीण एवं विपन्न वर्गसम्म बीमा सेवा पुऱ्याउन सरकारी तहबाट सहयोगको खाँचो पर्दछ । यसैगरी, बीमा क्षेत्रमा निजी र सार्वजनिक लगानी बढाउन सरकारद्वारा प्रोत्साहनात्मक नीतिहरूको थालनी गर्नुपर्दछ ।
- **शैक्षिक कार्यक्रमहरू** : विद्यालय, कलेज र अन्य शैक्षिक संस्थानहरूमा बीमासम्बन्धी शिक्षा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुको अतिरिक्त दक्ष जनशक्ति उत्पादनका लागि बीमा एकेडेमी स्थापना गर्न जरुरी देखिन्छ ।
- **प्रशिक्षण कार्यशाला** : बीमा कम्पनीहरू, सरकारी संस्था र गैरसरकारी संस्था मार्फत बीमा साक्षरता बढाउन कार्यशाला आयोजना गरेर बीमा व्यवसायको विस्तार गर्न सकिन्छ ।
- **बीमाको पहुँचमा सुधार** : ग्रामीण र दुर्गम क्षेत्रहरूमा बीमा सेवाको पहुँच बढाउनु आवश्यक छ । यसका लागि डिजिटल प्लेटफर्म र मोबाइल एप्लिकेसनहरूको उपयोग गर्न सकिन्छ । बीमा उत्पादनहरूलाई जनताको आवश्यकताअनुसार अनुकूल बनाएर सस्तो र लचिलो बीमा योजना ल्याउन आवश्यक छ ।

बीमा साक्षरता एवं समावेशीताका नीति र प्राथमिकता

बीमा सेवाको विकास र विस्तारले मानव जीवन, व्यवसाय, सम्पत्ति र दायित्वमाथि सिर्जना हुनसक्ने जोखिमको वित्तीय सुरक्षाको प्रत्याभूति दिन्छ । नेपालमा बीमा सेवाको अभ्यास विगत सात दशकदेखि हुँदै आए तापनि राष्ट्रियस्तरमा छुट्टै बीमा नीति तर्जुमा हुन सकेको थिएन । बीमा क्षेत्रलाई नियमन तथा मार्गदर्शन गर्ने आवश्यक नीतिको व्यवस्था नहुँदा बीमा व्यवसायका समस्या तथा चुनौतीहरूको समाधान कार्यमा कठिनाई उत्पन्न भएको अवस्था बिगतमा थियो । बीमा क्षेत्रको कानूनी र संस्थागत विकास गर्न र सो क्षेत्रमा हुने गरेका गलत अभ्यासलाई न्यूनीकरण गर्न एकीकृत बीमा नीतिको आवश्यकताको महशूस भयो । बीमा व्यवसायमा आवद्ध जनशक्तिको क्षमता विकास गर्न, आधुनिक सूचना प्रविधिको प्रयोग गरी बीमा सेवालाई छिटो, छरितो, गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाउन, अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास तथा मापदण्डअनुसार बीमा क्षेत्रमा भइरहेको विकास, विस्तार र विविधीकरण एवं प्रवर्द्धन गर्नका लागि सरकारले राष्ट्रिय बीमा नीति, २०८० लागू गरेको छ ।

राष्ट्रिय बीमा नीतिले सहज, पहुँचयुक्त, विश्वसनीय, सुदृढ र गुणस्तरीय बीमा प्रणालीको विकासमा जोड दिने सोच लिएको छ । बीमा नीतिको लक्ष्य प्रतिस्पर्धी र, विश्वसनीय बीमा प्रणालीको विकास एवम् विस्तार गरी बीमा क्षेत्रमा संस्थागत सुशासन कायम गर्ने रहेको छ । बीमा क्षेत्रलाई अर्थतन्त्रको आधारस्तम्भको रूपमा विकास गर्ने, बीमा सेवालाई सहज, सरल, पहुँचयोग्य, विश्वसनीय तथा समावेशी बनाउने, बीमा क्षेत्रलाई आधुनिक एवम् प्रतिस्पर्धी बनाउने, बीमा क्षेत्रको संस्थागत विकास, विस्तार एवं संस्थागतरूपमा सुदृढीकरण गर्ने, बीमा क्षेत्रमा संस्थागत सुशासन अभिवृद्धि गर्ने, बीमा क्षेत्रलाई वित्तीय स्थायित्व कायम गर्ने औजारको रूपमा विकास गर्ने र बीमा क्षेत्रलाई दिगो विकास एवम् गरिबी न्यूनीकरणको नीतिसँग आवद्ध गर्ने जस्ता ७ वटा नीतिहरू बीमा नीति, २०८० मा रहेका छन् ।

बीमालाई अर्थतन्त्रको प्रमुख आधारस्तम्भको रूपमा विकास गर्नको लागि मानव जीवन, स्वास्थ्य, कृषि, पशुपन्छी, सम्पत्ति एवम् दायित्वहरूमा आउन सक्ने संभावित जोखिमको वित्तीय सुरक्षा प्रदान गर्ने, ऐतिहासिक सम्पदा, सरकारी सम्पत्ति र सार्वजनिक दायित्वहरूको बीमा गरी राज्यको व्ययभार कम गर्ने, बीमा व्यवसायको लगानीयोग्य रकमलाई राष्ट्रिय पूर्वाधारमा लगानी गर्ने, बीमा सेवालाई उत्पादनमूलक क्षेत्रमा विस्तार गर्ने, बीमा व्यवसायको विकास र विस्तारको लागि प्रदेश, स्थानीय र निजी क्षेत्रसँग सहकार्य गर्ने लगायतका विषयहरूमा नीतिले जोड दिएको छ ।

यसैगरी, बीमा सेवालाई सरल, सहज, पहुँचयोग्य र समावेशी बनाउनको लागि बीमा सेवाको विविधीकरण गरी पहुँच विस्तार गर्ने, बीमा विषयलाई सबै तहको पाठ्यक्रममा समावेश गर्ने, सबै सेवाग्राहीमा बीमाको पहुँच पुऱ्याउने गरी बीमा सेवा प्रदायक तथा मध्यस्थकर्ताको भूमिकालाई व्यवस्थित तथा सुदृढ गर्ने, बीमा गर्ने व्यवस्था तथा दाबी भुक्तानी प्रक्रियालाई सरल एवम् सहज

बनाउन आधुनिक र उच्च क्षमताको प्रविधिको उपयोग गर्ने वातावरण सिर्जना गर्ने, बीमामा वैकल्पिक वितरण प्रणालीको विकास गर्ने, विद्युतीय माध्यमबाट बीमालेख जारी गर्ने तथा दाबी भुक्तानीको व्यवस्थालाई विस्तार गर्ने, प्रदेश, स्थानीय तह तथा अन्य सरोकारवालाको समन्वयमा बीमा साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने र बीमाको प्रचार प्रसार गर्ने, लैङ्गिक, जातीय, भौगोलिक तथा आर्थिक रूपमा सीमान्तकृत समुदायका लागि विशेष कार्यक्रम मार्फत बीमा सेवा उपलब्ध गराउने जस्ता विषयहरूमा केन्द्रित रहेको पाइन्छ ।

बीमालाई आधुनिक र प्रतिस्पर्धी बनाई अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूप विकास गर्नको लागि बीमकको प्रतिस्पर्धी क्षमता अभिवृद्धि गरी बीमितको हकहित संरक्षण गर्ने, बीमा क्षेत्रमा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको लेखा प्रणाली अवलम्बन गर्ने, विश्वव्यापी रूपमा स्वीकार्य बीमाका मुलभूत सिद्धान्तहरूलाई प्रभावकारी रूपमा अवलम्बन गर्ने, अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यास अनुरूप बीमाको मापदण्ड तयार गरी सो अनुरूप आधुनिक बीमा प्रणालीको विकास गर्ने र बीमासँग सम्बन्धित अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरूसँग सहयोग आदान-प्रदान गर्नेबारे जोड दिएको देखिन्छ ।

बीमा क्षेत्रको संस्थागत सुदृढीकरण, विकास तथा विस्तार गर्नको लागि बीमा नियमनकारी निकायको सुदृढीकरण गर्दै सबल र सक्षम बनाउने, बीमा क्षेत्र सुधारका लागि आवधिक योजना, मापदण्ड तथा कार्यक्रम तयार गरी लागू गर्ने, सामाजिक सुरक्षालाई मजबुत बनाउन स्वास्थ्य बीमा व्यवसायको प्रवर्द्धन गर्ने, बीमकको संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने, बीमा क्षेत्रको विकास, विस्तार र विविधिकरणका लागि अनुसन्धान तथा विकासमा जोड दिने, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहमा बीमा डेस्क तथा बीमा इकाई स्थापना गर्ने, बीमा क्षेत्रमा दक्ष जनशक्ति विकास गर्नका लागि बीमा प्रतिष्ठान, इन्स्टिट्युट तथा कलेजको स्थापना तथा प्रवर्द्धन गर्ने जस्ता विषयहरूलाई समेत नीतिले प्राथमिकता दिएको छ ।

बीमा क्षेत्रमा संस्थागत सुशासन अभिवृद्धि गर्नको लागि बीमा नियमनकारी निकाय, बीमक, बीमा मध्यस्थकर्ता तथा अन्य बीमा सेवा प्रदायकको आचारसंहिता बनाई लागू गर्ने, बीमा क्षेत्रको नियमन क्षमता अभिवृद्धि गर्ने, बीमकको आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीलाई सशक्त बनाउने, बीमकले सामाजिक उत्तरदायित्व बहन गर्ने व्यवस्था गर्ने, बीमा क्षेत्रमा जवाफदेहिता र पारदर्शिता कायम गर्ने व्यवस्था गर्ने, बीमा क्षेत्रमा जोखिममा आधारित सुपरिवेक्षण प्रणाली लागू गर्ने, नियमन तथा अनुगमन प्रणालीलाई नवीनतम सूचना प्रणालीमा आधारित बनाउने, बीमा व्यवसाय मार्फत हुन सक्ने सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानीसम्बन्धी कार्यलाई निरुत्साहित गर्ने, बीमा मध्यस्थकर्तालाई बीमितप्रति जवाफदेही र जिम्मेवार बनाउने जस्ता विषयहरूमा राष्ट्रिय बीमा नीति केन्द्रित रहेको पाइन्छ ।

वित्तीय स्थायित्व कायम गर्ने सशक्त औजारको रूपमा बीमाको विकास गर्ने नीति अन्तरगत बीमकको वित्तीय स्वास्थ्यलाई मापन गर्न मुख्य कार्यसम्पादन सूचक (Key Performance Indicator) बनाई लागू गर्ने, बीमा व्यवसायमा जोखिममा आधारित पूँजीको व्यवस्था लागू गर्ने, स्वदेशी पुनर्बीमा

व्यवसायलाई सुदृढ तथा प्रतिस्पर्धी बनाई विदेशी मुद्रा आर्जन गर्न सक्षम बनाउने, बीमा क्षेत्रको जोखिम बहन क्षमता वृद्धि गर्न पुनर्बीमाको दायरा विस्तार गर्ने, महाविपत्ती बण्ड, बीमा बण्ड, ग्रीन बण्ड जस्ता वित्तीय औजारको प्रयोगबाट जोखिम न्यूनीकरण गर्ने र मुलुकको वित्तीय स्रोत बढाउने, बीमा क्षेत्रको कुल धारण क्षमता वृद्धि गर्न भूकम्प, हवाई, कृषि, लघुबीमा जस्ता सामूहिक बीमा कोष (बीमा पुल) को स्थापना गर्ने विषयहरूले प्राथमिकता पाएको छ ।

अन्त्यमा, बीमा क्षेत्रलाई दिगो विकास र गरिबी न्यूनीकरणसँग आवद्ध गर्नका लागि बीमा सेवाको विस्तार गर्दै बीमा सेवा मार्फत दिगो विकासका लक्ष्य प्राप्ति र गरिबी न्यूनीकरणमा सहयोग पुऱ्याउने, लघु तथा साना उद्योगको व्यवसायिक जोखिम न्यूनीकरण गरी थप रोजगारी सिर्जना गर्ने, जलवायु परिवर्तनबाट हुने जोखिमलाई बीमा सेवासँग आवद्ध गर्ने, प्राकृतिक प्रकोपबाट उत्पन्न हुने जोखिम न्यूनीकरणका लागि विशेष प्रकृतिका बीमा सेवा उपलब्ध गराउने, बीमालेखहरूलाई भौगोलिक तथा सामाजिक परिवेशका आधारमा विविधीकरण तथा स्थानीयकरण गर्ने, गरिबीको रेखामुनी रहेका नागरिकलाई बीमामा आवद्ध गर्न बीमाशुल्कमा अनुदान लगायत विशेष सुविधा उपलब्ध गराउने, वातावरणीय र आर्थिक दृष्टिले जोखिममा रहेका व्यवसायी, साना किसान, उत्पादक समूह तथा सहकारी क्षेत्रमा बीमा सेवा विस्तार गर्ने र विदेशमा रहेका नेपालीको बीमा गर्ने व्यवस्था मिलाउने जस्ता विषयहरूमा ध्यान जानु आवश्यक छ ।

बीमा नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि नेपाल बीमा प्राधिकरणको भूमिका महत्त्वपूर्ण रहन्छ । उक्त नीति कार्यान्वयन प्रारम्भ भएको पाँच वर्षभित्र यसको समग्र मूल्यांकन गर्दै प्राप्त नतिजा, कार्यान्वयनको अनुभव र नीतिको सान्दर्भिकता, उपयुक्तता र समग्र प्रभावकारिताको आधारमा नीतिमा समसामयिक सुधार, परिमार्जन एवम् पुनरावलोकन गर्न जरुरी छ । मुलुकको आवधिक योजना र वार्षिक बजेटमा दिगो बीमा क्षेत्रको विकासका साथै उक्त नीतिगत व्यवस्था कार्यान्वयन गर्ने वातावरण निर्माण गरी आम मानिसहरूमा बीमा सेवाको पहुँच सुनिश्चित गर्न जरुरी देखिन्छ ।

निष्कर्ष एवं सुझावहरू

नेपालमा बीमा क्षेत्रको दिगो विकासका लागि बीमा साक्षरता र बीमा समावेशिता विस्तार गरी ग्रामीण तथा विपन्न वर्गसम्म पुऱ्याउन जरुरी देखिन्छ । नेपालमा अझै पनि आधाभन्दा बढी जनसंख्या बीमाको पहुँच बाहिर रहेको अवस्थामा बीमा सेवाको विस्तार आर्थिक, सामाजिक र भौगोलिकरूपले पछाडि परेका वर्ग वा समुदायसम्म पुऱ्याउन राज्यले ध्यान केन्द्रित गर्नु आवश्यक छ । बीमासम्बन्धी आवश्यक जानकारीको अभाव, अविश्वास र वित्तीय साक्षरताको कमीले गर्दा कतिपय मानिसहरू बीमाको दायराभित्र आउन सकिरहेका छैनन् । नेपाल बीमा प्राधिकरणले जारी गरेको 'बीमा साक्षरता रूपरेखा, २०८१' को प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नको लागि डिजिटल प्रविधिको प्रयोग, अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डको अवलम्बन र स्थानीय आवश्यकताअनुसार कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै

बीमा साक्षरता कार्यक्रमलाई राष्ट्रिय अभियानका रूपमा गाउँ-वस्ती र घर-घरमा पुर्‍याउन जरुरी छ । नेपाल सरकार, नियामक निकाय, बीमा कम्पनीहरू र निजीक्षेत्रको संयुक्त प्रयासमा लक्षित समुदायहरूमा बीमा साक्षरताका कार्यक्रम सञ्चालन गर्न आवश्यक छ । साथै, बीमा सेवामा अनुदान, सहूलियतपूर्ण प्रिमियम र सरल दाबी भुक्तानी प्रणालीको विकासले बीमाको पहुँच विस्तारमा सहयोग पुर्‍याउनेछ । बीमा क्षेत्रलाई दिगो बनाउनका लागि सबै तहका नागरिकलाई बीमाको महत्त्वबारे सचेत गराई उनीहरूलाई बीमाको दायरामा ल्याउने प्रयास गर्नुपर्छ । राज्यको एकल प्रयासबाट मात्र बीमा क्षेत्रको दिगो विकासमा सफलता हासिल गर्न कठिनाई हुने भएकोले यसमा सबै क्षेत्रको सक्रिय सहयोग र सहभागिता जुटाएर अगाडि बढ्नु आवश्यक छ । साथै, बीमा साक्षरता तथा समावेशिता अभिवृद्धि अभियानलाई अगाडि बढाउँदै बीमाक्षेत्रलाई देशको अर्थतन्त्रको प्रमुख आधारस्तम्भको रूपमा विकास गर्न अपरिहार्य देखिन्छ ।

लेखकको संक्षिप्त परिचय

डा. भरतराम ढुंगाना पोखरा विश्वविद्यालयका सह-प्राध्यापक हुनुहुन्छ । उहाँले वित्तशास्त्र विषयमा सन् २०१५ मा विद्यावारिधी गर्नु भएको, शिक्षण तथा अनुसन्धानको क्षेत्रमा २० वर्षभन्दा बढीको अनुभव रहेको, तीन दर्जन जती ख्याती प्राप्त राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय जर्नलहरूमा अनुसन्धानमूलक लेखहरू प्रकाशित भैसकेको, राष्ट्रियस्तरका दैनिक पत्र-पत्रिकाहरू कान्तिपुर, गोरखापत्र, कारोवार दैनिक आदिमा विभिन्न लेख-रचनाहरू प्रकाशित भएको र राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय स्तरका सम्मेलनहरूमा एक दर्जनभन्दा बढी रिसर्च पेपरहरू प्रस्तुत गरिसक्नु भएको छ ।

०००

सन्दर्भ सामाग्रीहरू

नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय (२०८०). राष्ट्रिय बीमा नीति, २०८० ।

नेपाल बीमा प्राधिकरण (२०८१). बीमा साक्षरता रूपरेखा, २०८१ ।

नेपाल बीमा प्राधिकरण (२०८१). वार्षिक प्रतिवेदन, आ.व. २०८०/२०८१ ।

नेपाल बीमा प्राधिकरण (२०८१). मासिक तथ्याङ्क, फागुन मसान्त, २०८१ ।

World Bank (2014). Insurance and inclusive growth. Policy Research Working Paper – 6943.

सार्वजनिक व्यवस्थापनका नवीनतम अवधारणा

विनोद कुमार शाही

शिक्षण सहायक,
त्रिभुवन विश्वविद्यालय,
जनप्रशासन क्याम्पस

पृष्ठभूमि

राज्यको उत्पत्ति सँगसँगै सार्वजनिक प्रशासनको उत्पत्ति भएको पाइए तापनी सार्वजनिक प्रशासन औपचारिक रूपमा राजनीतिभन्दा अलग संस्थाको रूपमा स्थापित हुनुपर्छ भन्ने मान्यताको विकास भने सन् १८८० को दशकपछि भएको पाइन्छ । खास गरी सन् १८८७ मा सार्वजनिक प्रशासनका पिता विद्रो विल्सनले पोलिटिक्स एड्मिनिस्ट्रेसन डाइकोटोमिको अवधारणा ल्याएपश्चात् राजनीति र प्रशासन दुई भिन्दाभिन्दै विषय हुन्, राजनीतिको प्रमुख कार्य राज्यका नीति निर्माण गर्ने हो भने, प्रशासनको प्रमुख कार्य भनेको नीति कार्यान्वयन गर्नु हो भन्ने मान्यताको विकास भएको पाइन्छ । त्यसपश्चात् सार्वजनिक प्रशासन एक छुट्टै संस्थाका रूपमा हुनुपर्छ भन्ने मान्यतालाई विश्व समाजले आत्मसाथ गर्न थालेको पाइन्छ । सन् १८८० को दशकदेखि १९८० को दशकसम्म भन्डै एक सय वर्षको अवधिमा सार्वजनिक प्रशासनको क्षेत्रमा विविध सिद्धान्तको विकास भएको पाइन्छ । यो अवधिमा वैज्ञानिक व्यवस्थापनको सिद्धान्त, प्रशासकीय व्यवस्थापनको सिद्धान्त, कर्मचारितन्त्रिय सिद्धान्त, विकास प्रशासन, तुलनात्मक सार्वजनिक प्रशासन, नयाँ सार्वजनिक प्रशासनलगायतका सिद्धान्तको विकास हुँदै गएको र सार्वजनिक प्रशासनलाई अभि

बढी व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउनका निम्ति सार्वजनिक व्यवस्थापनमा थुप्रै खाले नवीन मान्यता र दृष्टिकोणहरूको शृङ्खलावद्ध विकास भएका थिए । व्यवस्थापन आफैँमा गतिशील र नवप्रवर्तनमुखी विषय भएकोले यसमा समयानुकूल परिवर्तन अवश्यम्भावी छ । सार्वजनिक प्रशासनलाई नयाँ सन्दर्भ र वर्तमान परिवेशबमोजिम अघि बढाउने क्रममा विकसित यस्ता विविध नवीनतम प्रवृत्ति मध्ये नयाँ सार्वजनिक व्यवस्थापन, नयाँ सार्वजनिक सेवा, नयाँ सार्वजनिक शासन, जस्ता नवीनतम प्रवृत्तिका सम्बन्धमा यस लेखमा देहाय बमोजिम चर्चा गरिएको छ ।

नयाँ सार्वजनिक व्यवस्थापन (New Public Management)

परिचय

नयाँ सार्वजनिक व्यवस्थापन (NPM) ले परम्परागत सार्वजनिक प्रशासनमा देखा परेका नकारात्मक प्रवृत्तिलाई अन्त्य गर्ने उद्देश्य राखी विशेष गरी कर्मचारितन्त्रमा रहेका पदसोपानमा आधारित, कठोर नियम, कानून र प्रक्रिया-केन्द्रित अभ्यासहरूबाट व्यवस्थापकीय लचकता र परिणाममा केन्द्रित एक कर्पोरेट संस्कृति तर्फको रूपान्तरण गर्नुपर्छ भन्ने मान्यताका साथ यो अवधारणा आएको पाइन्छ । NPM को विषयमा विशेष गरी सन् १९७० को अन्त्यतिर र १९८० को सुरुतिर वहस र छलफल सुरु भएको थियो । यसको पहिलो अभ्यास युनाइटेड किङ्डममा प्रधानमन्त्री मार्गेट थ्याचरको कार्यकालमा र अमेरिका (क्यालिफोर्निया) को नगरपालिका सरकारहरूमा देखिएको थियो । NPM लाई प्रशासनिक व्यवस्थापन (Managerialism), बजारमा आधारित सार्वजनिक प्रशासन, (market based public administration) उद्यमशील सरकार (Entrepreneurial Government), पोस्ट-ब्युरोक्रेटिक मोडल (Post-bureaucratic model), जस्ता शब्दबाट समेत सम्बोधन गर्ने गरेको पाइन्छ । यो अवधारणाको विकास हुनुमा विशेष गरी केही अर्थशास्त्रका सिद्धान्त (Principal Agent theory, Public choice theory, Transaction cost theory) र निजी क्षेत्रका व्यवस्थापकीय शैलीको ठूलो योगदान रहेको पाइन्छ । राज्यको सार्वजनिक प्रशासनमा निजी क्षेत्रको व्यवस्थापन प्रविधि र बजार संयन्त्रमार्फत् सार्वजनिक क्षेत्रको कार्यक्षमता सुधार गर्न सकिने विश्वास नयाँ सार्वजनिक व्यवस्थापनले राख्दछ । यसको उद्देश्य विशेष गरी निजी व्यवस्थापनका विधि, कार्यसम्पादन व्यवस्थापन पद्धति, आदर्शतम् लक्ष्य प्राप्तिको मापदण्ड, संस्थाको स्वचलन/स्वायत्तता जस्ता विषयलाई सार्वजनिक क्षेत्रमा परिचित र अभ्यास गर्नु गराउनु हो । यसले निजी क्षेत्र सार्वजनिक क्षेत्रभन्दा बढी प्रभावकारी, दक्ष र सेवा प्रवाहमा अत्यधिक सफल भएको भन्ने मान्यतालाई बोध गरायो । यसले सार्वजनिक व्यवस्थापनमा त्यस्तो सोचको नयाँ मोड सिफारिस गर्यो, जसले निजीकरणको अवधारणामार्फत् संगठनात्मक परिवर्तन, निजी संस्थागत व्यवस्थापन, विकेन्द्रीकरण तथा प्रभावकारी प्रशासकीय नियमनलाई समाहित गर्ने कुरामा जोड दियो । नयाँ सार्वजनिक व्यवस्थापनले उत्पादकत्व (productivity), बजारमुखीकरण (marketization), सेवा अभिमुखीकरण (Service Orientation), विकेन्द्रीकरण (decentralization), नीति अभिमुखीकरण (policy orientation), परिणामका लागि जवाफदेहिता (accountability for

results), ग्राहक सेवा (customer service), नियमनको खुकुलोपन (deregulation), निजीकरण (privatization), सार्वजनिक-निजी साझेदारी (public-private partnership), ठेकामार्फत् सेवा प्रवाह (contracting out), साना वा चेप्टो संगठन संरचना (leaner or flatter organization) जस्ता विशेषतालाई समेट्दछ ।

नयाँ सार्वजनिक व्यवस्थापनको उदय हुनुका कारणहरू

- सरकारको भूमिका विस्तार हुँदै जानु,
- प्रक्रिया र नियन्त्रणमा केन्द्रित सार्वजनिक प्रशासनको व्यापकता,
- सार्वजनिक प्रशासनमा जोखिमबाट बच्ने प्रवृत्ति हावी हुनु,
- सार्वजनिक प्रशासनमा पारदर्शिता र जवाफदेहिताको अभाव ।

नयाँ सार्वजनिक व्यवस्थापनको उद्देश्य

- कार्यक्षमता वृद्धि गर्नु,
- प्रभावकारिता प्राप्त गर्नु,
- नवप्रवर्तन (नयाँ प्रयोग) लाई प्रोत्साहन दिनु,
- परिवर्तनलाई संस्थागत बनाउनु,

नयाँ सार्वजनिक व्यवस्थापनका मुलभूत मान्यताहरू

- सार्वजनिक व्यवस्थापकहरूलाई स्वविवेकीय अधिकार प्रदान गरी उनीहरूलाई व्यवस्थापकीय निर्णय निर्माणमा स्वतन्त्रता प्रदान गर्नु पर्दछ भन्ने मान्यता,
- सार्वजनिक संस्था तथा संगठनले आफ्नो स्पष्ट लक्ष्य उद्देश्य निर्धारण गर्नुपर्ने कुरामा जोड,
- सार्वजनिक व्यवस्थापन प्रक्रियामा भन्दा उत्पादन तथा नतिजामा बढी केन्द्रित हुनुपर्दछ भन्ने मान्यता,
- ठूला संस्थाहरूलाई टुक्र्याएर उत्पादन केन्द्रित, व्यावसायीक एकाइहरूमा रूपान्तरण गर्नुपर्छ भन्ने मान्यता,
- कम लागतमा उच्च गुणस्तरका वस्तु तथा सेवाप्रदानमा जोड,
- कर्मचारी भर्ना र प्रोत्साहनमा लचकता अपनाउँदै सार्वजनिक निकायहरूलाई व्यवसायिक सिद्धान्त अनुसार सञ्चालन गर्दा सेवा प्रभावकारिता वृद्धि हुन्छ भन्ने मान्यता,
- खर्च घटाउने र श्रम अनुशासनमा जोड दिनुपर्ने मान्यता,
- राज्यले दैनिक कामकाजमा संलग्नता घटाउनुपर्छ निजीकरण, र विकेन्द्रीकरणमा जोड दिनुपर्छ जहाँ राज्यले सेवा वितरणमा सक्रिय रूपले संलग्न हुनुको सट्टा निगरानी र नियमनको भूमिका खेल्नुपर्दछ भन्ने कुरालाई प्राथमिकता,
- सूचना प्रविधिको प्रयोगमा जोड दिनुपर्ने मान्यता,
- सार्वजनिक क्रियाकलापहरूको व्यवस्थापन गर्दा संस्थाको उद्देश्यलाई केन्द्रविन्दुमा राख्नुपर्दछ भन्ने,
- परम्परागत, नोकरशाही सेवा मोडलबाट एक ग्राहक-केन्द्रित मोडलमा जोड दिनुपर्ने,

- कार्यसम्पादनको आधारमा बढुवा पुरस्कार दण्ड तलव सुविधा निर्धारण गर्नुपर्ने,
- शासन प्रशासनका संरचना चुस्त दुरुस्त हुनुपर्ने,
- परम्परागत सार्वजनिक प्रशासनलाई आधुनिक, दक्षतामा आधारित र ग्राहक-केन्द्रित दृष्टिकोणमा परिवर्तन गर्नुपर्ने मान्यता,
- इनपुट र प्रक्रिया केन्द्रित सार्वजनिक प्रशासनलाई परिमाणमुखी सार्वजनिक प्रशासनमा जोड दिनुपर्ने मान्यता,

नयाँ सार्वजनिक व्यवस्थापनका सफल पक्षहरू

- NPM ले सेवामा नागरिकको सहभागिता र लचकता सुनिश्चित गर्नको लागि नयाँ उपायहरूको अवलम्बनमा जोड दिन्छ । नियमनलाई घटाई तजविजकीय अधिकारको प्रयोगमा जोड दिन्छ ।
- सार्वजनिक सेवा बजारको सिद्धान्तमा आधारित हुन्छ, जसले सेवाहरूको प्रवाहलाई प्रतिस्पर्धामा आधारित बनाउँछ र दक्षता बढाउँछ ।
- NPM ले सरकारी सेवाहरूको क्षेत्रमा प्रतिस्पर्धा ल्याउँछ, जसले सार्वजनिक सेवा प्रदान गर्ने संस्थाहरूलाई अधिक प्रभावकारी र उत्तरदायी बनाउँछ ।
- NPM ले प्रशासनिक अधिकारीहरूलाई अधिक अधिकार र जिम्मेवारी दिन्छ, जसले निर्णय-निर्माण प्रक्रियामा तिनीहरूको प्रभाव बढाउँछ र व्यवस्थापनमा लचकता ल्याउँछ ।
- सार्वजनिक सेवाहरूलाई निजी क्षेत्रलाई हस्तान्तरण गर्ने र ठेक्का प्रणालीको प्रयोगलाई प्रोत्साहित गर्दछ, जसले सेवा प्रवाहमा लागत कटौती र दक्षता बढाउँछ ।
- NPM ले अत्यधिक प्रशासकीय प्रक्रियाहरूलाई घटाउँछ र नियमहरूको जटिलता हटाउँछ, जसले अधिक सजिलो र छिटो सेवा प्रदान गर्न मद्दत पुऱ्याउँछ ।
- कडा र नौकरशाही नियन्त्रणबाट उत्पन्न समस्याहरूलाई समाधान गर्नुका साथै, ल्यः ले निर्णय-निर्माण अधिकारलाई तल्लो स्तरसम्म हस्तान्तरण गरी, वस्तु तथा सेवा उत्पादनमा र वितरणमा अधिक स्वतन्त्रता दिन्छ ।
- NPM ले सरकारी सेवाहरूमा लचकता, रचनात्मकता र जोखिम लिनको लागि प्रोत्साहन दिन्छ, जसले दक्षता हासिल गर्न नयाँ उपायहरूको प्रयोग गर्न मद्दत पुऱ्याउँछ ।
- सेवा प्रवाहको मापदण्ड र जवाफदेहिता सुधार गर्दछ ।

नयाँ सार्वजनिक व्यवस्थापनका दुर्बल पक्षहरू

- निजी क्षेत्रबाट सार्वजनिक क्षेत्रमा प्रविधिहरूको प्रयोग गर्ने कुरामा जोखिम, जटिलता र सीमितताहरू समेत देखिन्छन ।
- NPM ले सार्वजनिक क्षेत्रको जिम्मेवारीलाई संकुचन गर्दछ ।
- सार्वजनिक क्षेत्रका संस्थाहरूमा व्यवस्थापकीय स्वायत्ता र स्वतन्त्रता बढ्दा अनैतिक व्यवहारका लागि थप अवसरहरू सिर्जना हुन सक्ने खतरा भइ जवाफदेहिता धमिलो हुन सक्छ ।

- नागरिकहरू सरकारका मालिक हुन्, ग्राहक होइनन् भन्ने गरिन्छ । तर NPM ले ग्राहक केन्द्रित अवधारणाको वकालत गर्ने भएकोले यसको आलोचना गरिएको छ ।
- NPM को प्रतिस्पर्धात्मक अवधारणा सरकारी सेवाहरूको लागि उपर्युक्त छैन । किनकी सरकारी सेवामा सधैं प्रतिस्पर्धा हुँदैन ।
- मानवका विभिन्न आवश्यकताहरूलाई NPM द्वारा पूर्ण रूपमा व्याख्या गर्न सकिँदैन, किनकी NPM आर्थिक चासो र दक्षतामा मात्र बढी केन्द्रित छ ।
- NPM ले निजीकरणमा जोड दिन्छ तर सबै सार्वजनिक सेवाहरूको निजीकरण र ठेक्का प्रणालीमा स्थानान्तरण गर्न सम्भव प्राय हुँदैन ।
- NPM मा ग्राहक र प्रतिस्पर्धा अवधारणाहरूलाई आलोचना गरिएको छ, जसले सरकारी सेवाहरूको मौलिक विशेषताहरूको सही प्रतिनिधित्व गर्दैन ।

विकासशिल देशहरूमा नयाँ सार्वजनिक व्यवस्थापनको प्रयोगका जटिलताहरू

- NPM विकासशील देशहरूमा लागू गर्न कठिन छ, किनकि यी देशहरूको सरकारमा आवश्यक विशेषज्ञता अभाव हुन सक्छ ।
- विकासशील देशहरूका सरकारहरू प्रायः केन्द्रीकृत निर्णय-निर्माण प्रणाली कायम राख्छन् ।
- विकासशील देशहरूको सार्वजनिक प्रशासनमा भ्रष्टाचार र कृपावाद, चाकरी, चाप्लुसी जस्ता पक्षको प्रभाव छ, र यी प्रथाहरूले NPM कार्यान्वयनमा अवरोध पुऱ्याउन सक्छ ।
- विकासशील देशहरूको सरकारसँग बजार सञ्चालनको कम अनुभव हुन्छ ।
- विकासशील देशहरूसँग NPM को निजीकरणको प्रतिवद्धता पूरा गर्ने कार्य चुनौतीपूर्ण हुन सक्छ ।

नयाँ सार्वजनिक सेवा (New Public Service)

परिचय

डेनहर्ट र डेनहर्टद्वारा विकास गरिएको नयाँ सार्वजनिक सेवाको अवधारणा नागरिकहरूलाई सार्वजनिक सेवा कसरी प्रदान गरिन्छ भन्ने कुरामा केन्द्रित छ । NPM को आलोचना गर्दै यसको विकल्पको रूपमा, निजी क्षेत्रको व्यवस्थापनका सिद्धान्तहरूबाट टाढा सर्ने क्रममा नागरिकहरूको संलग्नतामा बढी ध्यान केन्द्रित गर्दछ, जुन प्रजातान्त्रिक प्रणालीको सिद्धान्तबाट समर्थित छ । यसको प्राथमिक भूमिका भनेको सार्वजनिक व्यवस्थापनको काम समाजलाई नियन्त्रण वा निर्देशन गर्नु होइन बरु सार्वजनिक सेवकहरूको काम नागरिकहरूको साभ्ना चासोहरूलाई व्यक्त गर्न र पूरा गर्न मद्दत गर्नु हो । नयाँ सार्वजनिक सेवा नागरिकता, समुदाय र नागरिक समाजका सिद्धान्तहरू, संगठनात्मक मानवतावाद, नयाँ सार्वजनिक प्रशासन, र उत्तर-आधुनिकताका सिद्धान्तहरूमा आधारित छ । सरकारको जिम्मेवारी भनेको नागरिकता र सार्वजनिक चासोको प्रवर्द्धन गर्नु हो भन्ने मान्यता राख्दछ । यसले नागरिकहरूलाई सामाजिक समस्याहरूको समाधान खोज्नमा प्रत्यक्ष रूपमा भाग लिनुपर्ने कुरालाई प्रोत्साहित गर्दछ ।

सार्वजनिक क्षेत्रले उत्पादनशीलताभन्दा पनि समानता, न्याय र जवाफदेहितामा बढी महत्त्व दिनुपर्दछ भन्ने मान्यता राख्दछ । यसले लोकतान्त्रिक शासनको प्रतिफल वितरणमा जनतालाई निष्क्रिय सेवाग्राही हैन सक्रिय नागरिकको कसीमा राखी सेवा दिनुपर्ने तथ्य जाहेर गर्दछ । यसैले त "Serve Citizens, Not Customers" भन्दै यो अवधारणालाई डेनहार्ड एण्ड डेनहार्डले प्रकाश पारेका छन् ।

नयाँ सार्वजनिक सेवाका मुलभूत मान्यताहरू:

- सरकारी सेवाको प्रमुख कार्य केवल नागरिकहरूलाई वस्तु तथा सेवा प्रदान मात्र गर्नु होइन यो नागरिकहरूलाई लोकतान्त्रिक मूल्य मान्यताको अनुभूति दिलाउने कार्य पनि हो ।
- यसले नागरिकहरूको सक्रिय सहभागिता, समानता, न्याय, र जवाफदेहिता जस्ता मूल्यहरूको महत्त्वलाई प्राथमिकता दिन्छ र सरकारी सेवाको भूमिका लोकतन्त्रको प्रवर्द्धन र नागरिकहरूका लागि नैतिकता र जिम्मेवारपूर्ण तरिकाले सेवाहरूको वितरणमा जोड दिनुपर्छ भन्ने मान्यता राख्दछ ।
- यसले सरकारको कार्यप्रणालीमा व्यवसायिकता भन्दा प्रजातान्त्रिक दृष्टिकोण अपनाउनु पर्ने कुरामा जोड दिन्छ ।

नयाँ सार्वजनिक सेवाको अवधारणा विकासमा योगदान पुऱ्याउने पक्षहरू

प्रजातान्त्रिक सिद्धान्त (Democratic Theory): प्रजातान्त्रिक मूल्य मान्यताको विकासले नयाँ सार्वजनिक सेवाको विकासमा ठूलो योगदान पुऱ्याएको पाइन्छ ।

समुदायको सचेतना (Community Awareness): समुदायका सदस्यहरूले आफ्नो अधिकार र जिम्मेवारीहरूको बारेमा जागरुक र सक्रिय हुन थालेपछि यो अवधारणा विकासमा योगदान पुगेको पाइन्छ ।

नागरिक समाज (Civil Society): नागरिक समाजको विकास भएपश्चात् समेत नयाँ सार्वजनिक सेवाको विकासमा महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको पाइन्छ ।

संगठनात्मक मानवतावाद (Organizational Humanism): यसमा मानवीय पक्षको महत्त्वलाई मान्यता दिइन्छ, र संगठनका सदस्यहरूको व्यक्तिगत र सामूहिक विकासमा केन्द्रित हुन्छ । जसबाट नयाँ सार्वजनिक सेवाको विकासमा ठूलो सहयोग पुगेको पाइन्छ ।

नयाँ सार्वजनिक प्रशासन (New Public Administration): यसले प्रशासकहरूलाई सामाजिक मूल्यमान्यता, नैतिकताका आधारमा समाजमा विद्यमान समस्या समाधानतिर मुखरित गराउँछ यो सार्वजनिक प्रशासनको नयाँ दृष्टिकोण हो, जसले नागरिकको सेवा, सहभागी प्रक्रिया र लोकतान्त्रिक मूल्यमान्यतामा जोड दिन्छ ।

नयाँ सार्वजनिक व्यवस्थापन (New Public Management): यसले निजी क्षेत्रका सिद्धान्तहरूलाई सार्वजनिक क्षेत्रको प्रशासनमा लागू गर्ने प्रयास गर्दछ, जसले दक्षता, परिणाम

र प्रतिस्पर्धात्मकता बढाउनमा जोड दिन्छ । यसको विकल्पका रूपमा नयाँ सार्वजनिक सेवाको विकास भएको हो ।

यी विविध सिद्धान्तहरूको विकासले सार्वजनिक प्रशासन र समाजमा नागरिकको भूमिका र जिम्मेवारीलाई स्पष्ट गर्छन्, जसले प्रशासनिक प्रक्रियामा लोकतन्त्र, मानवतावाद र सार्वजनिक चासोको महत्त्वलाई जोड दिन्छन् र जसको परिणामस्वरूप नयाँ सार्वजनिक सेवाको विकास भएको पाइन्छ ।

नयाँ सार्वजनिक सेवाका महत्त्वपूर्ण विशेषताहरू

डेनहर्ट र डेनहर्टले नयाँ सार्वजनिक सेवाका विशेषताहरू तथा मान्यताहरूलाई देहायबमोजिम उल्लेख गरेका छन् । जसलाई नयाँ सार्वजनिक सेवाका सिद्धान्तका रूपमा समेत बुझ्न सकिन्छ ।

१. **संचालन नगरी सेवा गर्नु (Serve Rather than Steer):** समाजलाई नयाँ दिशामा नियन्त्रण गर्नु मात्र होइन । नागरिकहरूको साभा चासोहरूलाई व्यक्त गर्न र पूरा गर्न मद्दत गर्नु सरकारी सेवकको महत्त्वपूर्ण भूमिका हो,
२. **सार्वजनिक चासोको खोजी गर्नु (Seek the Public Interest):** सार्वजनिक प्रशासकले सार्वजनिक चासोको साभा र सामूहिक धारणाको निर्माणमा योगदान पुऱ्याउनुपर्छ । सार्वजनिक प्रशासनको लक्ष्य भनेको साभा चासो र साभा जिम्मेवारीको सृजना गर्नु हो ।
३. **रणनीतिक तरिकाले सोच्नु, प्रजातान्त्रिक तरिकाले कार्य गर्नु (Think Strategically, Act Democratically):** सार्वजनिक आवश्यकता पूरा गर्ने नीतिहरू र कार्यक्रमहरू सामूहिक प्रयास र सहयोगात्मक प्रक्रियाहरू मार्फत प्रभावकारी र जिम्मेवार रूपमा पुरा गर्नुपर्दछ ।
४. **नागरिकलाई सेवा गर्नु, ग्राहकलाई होइन (Serve Citizens Not Customers):** नागरिकलाई ग्राहकका रूपमा होइन नागरिकका रूपमा व्यवहार गर्नुपर्दछ । र उनीहरूलाई नागरिकका रूपमा सेवा प्रवाह गर्नुपर्दछ ।
५. **जवाफदेहिता केवल साधारण कुरा होइन भन्ने कुरा स्वीकार गर्नु (Recognize That Accountability is Not Simple):** जवाफदेहिता एकदम जटिल विषय हो । सार्वजनिक अधिकारीहरू एक जटिल प्रशासनिक प्रणालीका मापदण्ड, मूल्य र प्राथमिकताबाट प्रभावित हुन्छन् र उनीहरू पनि यस प्रणालीलाई प्रभावित गर्छन् ।
६. **केवल उत्पादनशीलता होइन, मानिसलाई मूल्य दिनु (Value People Not Just Productivity):** सार्वजनिक व्यवस्थापनले उत्पादनलाई मात्र जोड दिने होइन मानिसलाई बढी ध्यान दिनुपर्दछ ।
७. **उद्यमशिलता भन्दा नागरिकता र सार्वजनिक सेवामा बढी मूल्य दिनु (Value Citizenship and Public Service than Entrepreneurship):** सार्वजनिक अधिकारीहरू आफ्नो एजेन्सी

र कार्यक्रमका व्यवसायी मालिकहरू होइनन् । सार्वजनिक कार्यक्रम र स्रोतहरू उनीहरूको होइन । यसर्थ उधमशिलता भन्दा नागरिकतामा बढी ध्यान दिन आवश्यक छ । र सार्वजनिक सेवामा बढी जोड दिनुपर्दछ ।

नयाँ सार्वजनिक सेवाको आलोचना

व्यवहारिकताको कमी: NPS धेरै आदर्शवादी छ र जटिल प्रशासनिक तथा राजनीतिक प्रणालीहरूमा कार्यान्वयन गर्न गाह्रो हुन्छ । नागरिक सहभागिता माथि जोड दिने कम नागरिक चेतनाभएका वा प्रशासनिक क्षमता सीमित रहेका देशहरूमा सम्भव नहुन सक्छ ।

कार्यान्वयनको अस्पष्टता: NPS ले आदर्श मूल्यहरूमा आधारित मार्गदर्शन मात्र दिन्छ, तर ठोस प्रशासनिक उपकरणहरू प्रदान गर्दैन ।

समय र स्रोत साधन खर्चिलो: नागरिक र सरोकारवालाहरूलाई नीति निर्माणमा संलग्न गराउनु धेरै समय लाग्ने र स्रोत साधन खर्चिलो हुन्छ । यसले तत्कालिन निर्णयहरूमा ढिलाई वा कार्यसम्पादनमा असरपुऱ्याउन सक्छ ।

नागरिकको इनपुटमा अत्यधिक निर्भरता: धेरै नागरिक सहभागिताले लोकप्रियतावाद, हितहरूको टकराव, वा अप्रभावकारी सम्झौताहरू निम्त्याउन सक्छ । सबै नागरिकसँग नीतिगत जटिलताहरू बुझ्ने विशेषज्ञता नहुन सक्छ ।

प्रभावकारिता (Efficiency) लाई बेवास्ता गर्नु: NPS ले प्रभावकारिता र कार्यसम्पादनको मूल्यलाई कम महत्त्व दिने गर्दछ । यसले कहिलेकाही भ्रष्टाचाररहित सेवा प्रवाहमा बाधापुऱ्याउन सक्छ ।

नयाँ सार्वजनिक शासन (New Public Governance)

परिचय

ओसबोर्नद्वारा प्रस्तावित नयाँ सार्वजनिक शासन, सार्वजनिक व्यवस्थापनको क्षेत्रमा एक महत्त्वपूर्ण समकालीन अवधारणा हो, जुन परम्परागत कर्मचारितन्त्र र नयाँ सार्वजनिक व्यवस्थापन (NPM) को कमिकमजोरीको प्रतिक्रिया स्वरूप विकास भएको पाइन्छ । यसले सार्वजनिक सेवा वितरण, विकास र नीति निर्माणमा समन्वय, सहकार्य, र नागरिकको संलग्नतामा जोड दिन्छ । आजको आधुनिक समाजमा राज्यका सम्पूर्ण क्रियाकलापको व्यवस्थापन सरकारले मात्र गर्न सम्भव छैन यसर्थ सरकार बाहेकका पात्रहरू (नागरिक समाज, निजी क्षेत्र, समुदाय, गैरसरकारी क्षेत्र) सँगसमेत सहकार्य, साभेदारी, समन्वय गर्नु पर्दछ भन्ने मान्यता नै नयाँ सार्वजनिक शासन हो । एनपीजीले नयाँ सार्वजनिक व्यवस्थापनको विज्ञानका रूपमा बहुलवाद र सहआवद्धतालाई उच्च महत्त्व दिँदै आन्तरिक र बाह्य संगठनको सहसम्बन्ध तथा संगठनात्मक शासनलाई जोड दिन्छ । सार्वजनिक सेवा, नीति निर्माण, विकास प्रक्रिया सञ्चालनमा बहुप्रणाली र पात्रको उपस्थिति र सहसम्बन्धमा जोड दिन्छ । यसले बहुपक्षीय शासन, बहुस्तरीय शासन, विद्युतीय शासन,

संगठनात्मक शासन, विश्वशासन, जस्ता विविध मान्यताको सामूहिक अभ्यासलाई बुझाउँनुका साथै बदलिँदो शासकीय परिवेश र सामाजिक सन्दर्भ अनुरूप सार्वजनिक मामिलाहरूको अन्तरसम्बन्धित र सामूहिक प्रयासबाट सम्बोधनको लक्ष्य राख्दछ ।

नयाँ सार्वजनिक शासनका मुलभुत मान्यताहरू

नेटवर्क शासन (Network Governance): यो शासन नेटवर्क र सहकार्यात्मक संरचनामा आधारित हुन्छ, जसमा विभिन्न सार्वजनिक, निजी र सामाजिक क्षेत्रका संगठनहरू आपसमा मिलेर सार्वजनिक सेवाहरू प्रदान गर्नको लागि सहकार्य गर्दछन् ।

प्रक्रिया र परिणाम (Process and Outcome): यसले कार्यहरूको प्रक्रियामा र ती प्रक्रियाबाट प्राप्त हुने परिणाममा ध्यान केन्द्रित गर्दछ । प्रक्रिया भनेको कार्य गर्ने तरीका हो भने परिणाम भनेको कार्यबाट प्राप्त भएको फल हो ।

समन्वयको स्तर र गहिराई (Level and Depth of Coordination): यसले विभिन्न संस्थाहरू, एजेन्सीहरू, र समग्र प्रणाली बीचको समन्वयको स्तर र गहिराईको महत्त्वलाई बुझाउँछ । समन्वयको स्तर र गहिराईलाई सफलतापूर्वक कार्यान्वयन गर्न महत्त्वपूर्ण मानिन्छ ।

समावेशी सहभागिता (Inclusive Participation): यसले सबै सरोकारवालाहरूलाई निर्णय प्रक्रिया र कार्यान्वयनमा समावेश गर्ने अभ्यासलाई जनाउँछ, जसमा सबै समुदायका सदस्यहरूको राय र योगदानको महत्त्वको मूल्यांकन गरिन्छ ।

संयुक्त उत्पादन (Co-production): यसले सार्वजनिक सेवाहरूको उत्पादनमा नागरिक र सरकारी संस्थाहरू बीचको सहकार्यलाई जनाउँछ । यसमा नागरिकहरूको सक्रिय सहभागिता र योगदानले सार्वजनिक सेवाको गुणस्तरमा सुधार ल्याउँछ ।

नयाँ सार्वजनिक शासनको महत्त्वपूर्ण विशेषताहरू

१. NPG ले शक्तिको वितरणमा जोड दिन्छ (The NPG Emphasizes the Dispersion of Power): सरकार र बजारको अलावा, समाजका अन्य संस्थाहरूलाई पनि सार्वजनिक समस्याहरू समाधान गर्नमा सहभागी हुनको अधिकार छ भन्ने कुरा ल्याएर जोड दिन्छ । राज्यको शक्ति सरकारमा मात्र केन्द्रित नगरी यसलाई निजी क्षेत्र नागरिक समाज गैरसरकारी क्षेत्र समुदायलाई समेत राज्यशक्ति को प्रयोगमा सहभागी गराउनु पर्दछ भन्ने मान्यता राख्दछ ।
२. NPG ले सरकारको समन्वयमा जोड दिन्छ (The NPG Stresses the Coordination of the Government): NPG सरकारलाई एकात्मकता भन्दा समन्वयकर्तामा र ठूलो सरकारबाट सानो सरकारमा परिवर्तन गर्ने प्रयास गर्छ, र यसले थप सामाजिक चासोहरूको समन्वय गर्छ, संवादका प्लेटफर्महरू निर्माण गर्छ, र सार्वजनिक स्रोतहरू एकीकृत गर्छ ।

३. NPG ले जटिल नेटवर्क बनाउँछ (NPG Forms a Complex Network): यस नेटवर्कका सदस्यहरूमा सरकार, बजार, समाज, सार्वजनिक संस्थाहरू, समुदाय र व्यक्तिहरू आदि समावेश छन् । प्रत्येक मुख्य अंग औपचारिक र अनौपचारिक नियमहरूले प्रतिबन्धित हुन्छ ।
४. सरकारी नेटवर्क स्रोत विनिमयमा आधारित छ (Government Network is Based on the Resource Exchange): औपचारिक र अनौपचारिक नियमहरूको अधिनमा, यसको सदस्यहरू स्रोतहरू प्राप्त गर्दछन्, मुनाफा कमाउँछन् र अरु सदस्यहरूबाट स्वतन्त्र रहेका हुन्छन् । लुप्त सार्वजनिक प्रशासन व्यवस्थापनमा साभेदारीको मेकानिजम प्रस्तुत गर्दछ ।
५. सरकारी नेटवर्क विश्वास र सम्झौताको स्थिरतामा भर पर्छ (Government Network Relies on Trust and Stability of the Contract): NPG विशेष सम्झौतामा निर्भर गर्दछ, जसमा सदस्यहरूको स्थिति र प्रतिष्ठामा विश्वास हुन्छ । NPG कडाई, विशिष्ट र प्रभावकारी नियम र प्रणालीमा निर्भर हुँदैन, बरु अनौपचारिक विश्वासमा निर्भर गर्दछ, जसले सार्वजनिक शासन नेटवर्कलाई अधिक लचिलो र परिवर्तनशील बनाउँछ ।
६. सामाजिक सार्वजनिक संगठन (Social Public Organization): यसले समाजका विविध क्षेत्र र संस्थाहरूलाई जनाउँछ, जसले सार्वजनिक सेवा र सामाजिक विकासको कार्यमा सहयोग गर्दछ । त्यसैले यो महत्त्वपूर्ण छ कि सार्वजनिक संगठनहरूले सार्वजनिक वस्तु र सेवाहरू मुनाफा कमाउनका लागि होइन, सामाजिक समस्याहरूको समाधानको लागि स्वेच्छिक सहकार्यको माध्यमबाट प्रदान गर्नुपर्छ ।

नयाँ सार्वजनिक शासनको आलोचना

जवाफदेहिताको स्पष्टताको कमी (Lack of Clarity of Accountability): जवाफदेहिताको परिभाषा र कार्यान्वयनमा अस्पष्टता पाइन्छ । जसले जिम्मेवारी निर्धारण र सार्वजनिक प्रशासनको प्रभावकारितामा समस्या उत्पन्न गर्दछ ।

अदक्ष ठहरिएको (Criticized to be Inefficient): यसले भने अनुसार प्रणाली वा संरचना प्रभावकारी छैन, र यसले अपेक्षित परिणामहरू प्राप्त गर्नमा असफल हुन्छ ।

कानूनी त्रुटिहरू (Legal Defects): कानूनी ढाँचामा दोषहरू वा समस्याहरू देखिन सक्छन् जसले यस अवधारणाको कार्यान्वयनमा अवरोध पुऱ्याउँछ वा कानूनी अनुपालनमा असमर्थता जनाउँछ ।

नेपालमा सार्वजनिक व्यवस्थापनका नवीनतम प्रवृत्तिको व्यवहारिक अभ्यास

नेपालको सार्वजनिक प्रशासनका विभिन्न क्षेत्रमा समेत सार्वजनिक व्यवस्थापनका नवीनतम मान्यतालाई आत्मसाथ गर्दै आएको पाइन्छ । जस अन्तर्गत विगत लामो समयदेखि निजीकरणलाई राज्यले आत्मसाथ गर्दै आएको, करार सेवामार्फत समेत कतिपय सार्वजनिक गतिविधिको व्यवस्थापन गर्ने गरेको, विकेन्द्रिकरणको मान्यतालाई विगत लामो समयदेखि आत्मसाथ गर्नुका साथै हाल

संघीय शासनप्रणाली मार्फत स्थानीय तहबाट स्थानीय जनताको सहभागितामा विभिन्न नीति तथा निर्णय निर्माण गर्ने गरेको पाइन्छ । यसका साथै उदारीकरण, सार्वजनिक निजी साझेदारी, कार्यसम्पादनमा आधारित मूल्यांकन, हरेक कार्यालयमा नागरिक वडापत्र र कतिपय कार्यालयहरूमा क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक वडापत्रको समेत प्रयोग हुनुका साथै घुम्ति सेवाको माध्यमबाट कतिपय सेवा प्रवाहसमेत गर्ने गरेको देखिन्छ । हरेक कार्यालयमा सूचना अधिकारी र गुनासो सुनुवाइ अधिकारीको व्यवस्था, हरेक मन्त्रालयमा प्रवक्ताको व्यवस्था, सार्वजनिक गतिविधिका सम्बन्धमा सार्वजनिक सुनुवाइ, सामाजिक परिक्षण, सार्वजनिक परिक्षण गर्ने समेत गरी यस्ता विविध गतिविधिमार्फत नेपालको सार्वजनिक क्षेत्रमा समेत सार्वजनिक व्यवस्थापनका नवीनतम मान्यतालाई आत्मसाथ गर्दै आएको पाइन्छ ।

०००

सन्दर्भ सामाग्री

- भट्ट, भिमदेव. (२०७६), सार्वजनिक प्रशासनको आधारभुत सिद्धान्त (दशौं), सोपान प्रेस प्रा.लि.
- पाण्डे, युवराज, (२०६२), सार्वजनिक प्रशासन र सार्वजनिक कार्यको व्यवस्थापन (दोस्रो संस्करण), विधार्थी पुस्तक भण्डार
- भट्टराइ, श्यामकुमार, (२०६४), नवीनतम प्रशासनिक दृष्टिकोणहरू (दोस्रो संस्करण), सोपान मासिक
- Laxmikanth, M. (2002), Public administration: For the UPSC civil services preliminary examination, 2nd eds. Tata McGraw-Hill Publishing Company Limited.
- Rana, R.B. (n.d.), Development and contemporary public management. R.B. Rana
- Sahni, P., & Vayunandan, E. (2010), Administrative theory. PHI Learning Limited.
- Shahi, H.B. (2018), Contemporary public management, 2nd, Radhika Shahi.

नेपालको सार्वजनिक प्रशासन र सुशासनको अवस्था

टेकराज पाण्डेय

सहायक निर्देशक
नेपाल बीमा प्राधिकरण

राज्यले नागरिकहरूको सामाजिक, आर्थिक, राजनैतिक, कुटनितिक कल्याणकारी कार्यहरू सञ्चालन गरी सरकारको अर्थपूर्ण सहभागिता नागरिक समक्ष पुऱ्याउने माध्यमलाई नै सार्वजनिक प्रशासन भनिन्छ । समग्रमा सरकारका मुख्य तीन अंगहरू कार्यपालिका, व्यवस्थापिका र न्यायपालिकाको संरचना अन्तर्गत रहेर गरीने सम्पूर्ण क्रियाकलापहरू सार्वजनिक प्रशासन अन्तर्गत पर्दछन् । यसलाई सरकार सञ्चालनको आधार, समाज परिवर्तनको संयन्त्र, राष्ट्रिय एकताको संयन्त्र र देशमा उपलब्ध स्रोत साधनको परिचालन गर्ने संयन्त्रको रूपमा हेरिन्छ ।

कुनै पनि संगठन सञ्चालनका लागि आवश्यक पर्ने आर्थिक स्रोत, भौतिक स्रोत, मानव स्रोत र सूचनाका स्रोतहरू मध्ये मानव स्रोतलाई महत्त्वपूर्ण तथा विशिष्ट स्रोतको रूपमा हेरिन्छ । संगठनको उद्देश्य, यसको कार्यक्षेत्र, आकार, कर्मचारीको किसिम तथा संख्यासम्बन्धी सम्पूर्ण कुराहरू सार्वजनिक प्रशासन अन्तर्गत पर्दछन् । यसलाई नीति कार्यान्वयन गर्ने संयन्त्रको रूपमा चिनिन्छ । यो समाजको विकास र परिवर्तन गर्ने एउटा उपकरणको रूपमा रहेको हुन्छ । सार्वजनिक प्रशासन स्थायी संयन्त्र, बहुआयमिक प्रवृत्ति, सेवामुखि चरित्रको हुन्छ । यसको मुख्य कार्य

सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई व्यवस्थित गर्नु हो । सार्वजनिक प्रशासनलाई कर्मचारी प्रशासन पनि भन्ने गरिन्छ । संगठनमा कार्यरत कर्मचारीहरूलाई पदसोपान (Hierarchy) मा आवद्ध गरिन्छ । सार्वजनिक प्रशासनलाई व्यवस्थित रूपले सञ्चालन गर्नका लागि निम्न कुराहरूमा विचार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

- अनुमान गर्नु ।
- विद्यमान स्रोतको पहिचान गर्नु ।
- पूर्वानुमान गर्नु ।
- योजना बनाउनु ।

सार्वजनिक प्रशासनलाई राजनीतिक संयन्त्र र प्रशासनिक संयन्त्रको संयोजनका रूपमा हेर्ने गरिन्छ । राजनीतिक संयन्त्र जनताप्रति प्रत्यक्ष उत्तरदायी हुन्छ भने प्रशासनिक संयन्त्र जनता र राजनीतिबीचको सम्बन्ध सेतुको रूपमा रहेको हुन्छ । सार्वजनिक प्रशासन मानव सभ्यता जतिकै पुरानो मानिन्छ । समाजशास्त्रका सिद्धान्तले सन् १८८७ मा Woodrow Wilson को The Study of Public Administration को पुस्तक प्रकाशनपश्चात् सार्वजनिक प्रशासनलाई छुट्टै विधाको रूपमा स्थान दिइएको पाइन्छ । यिनै Woodrow Wilson लाई सार्वजनिक प्रशासनको पिता भनिन्छ ।

नेपालको प्राचिन अभिलेख हेर्ने हो भने नेपालमा व्यवस्थित रूपमा शासन सञ्चालन गर्ने कार्यको सुरुवात किराँतकालबाट भएको पाइन्छ । लिच्छविकालमा कुथेर, सुल्ली, लिङवल, र माप्चोक जस्ता प्रशासनिक तथा न्यायिक संयन्त्र तथा अड्डाहरूको स्थापना गरी शासन सञ्चालन गरेको पाइन्छ । मल्लकालमा नेपाललाई विभिन्न बाइसे-चौबिसे राज्यहरूमा विभाजित गरी शासन गरेको इतिहास पाइन्छ । त्यस समयमा प्रशासन, सेना, न्याय आदि सबै क्षेत्रमा राजा नै सर्वसर्वा रहने गरेको पाइन्छ । नेपाल एकीकरणपश्चात् गुरु पुरोहित, मन्त्री, चौतारीया, काजी, खजान्ची, सरदार, सुब्बा, द्वारे, क्यापटेन, आदि जस्ता पदहरूबाट प्रशासन, न्याय र सेनासम्बन्धी कार्यहरू हुने गरेको पाइन्छ ।

राज्यले आम जनताको गर्भदेखि चिहानसम्मको सम्पूर्ण आवश्यकता परिपूर्ति गर्नुपर्ने हुँदा सरकार एकलैले उक्त कार्यहरू गर्न असम्भव जस्तै हुन्छ । सरकार मात्र सार्वजनिक निकाय नभएकोले सरकार वा राज्यबाट निर्धारित नीति, नियम र उपलब्ध साधन स्रोतका आधारमा सर्वसाधारणको हकहित, चिन्ता र चासोको विषयमा सञ्चालन गरिने सम्पूर्ण गतिविधिलाई सार्वजनिक प्रशासनको रूपमा हेरिन्छ । सार्वजनिक प्रशासन विशेष गरी सार्वजनिक नीतिहरूको तर्जुमा, त्यसको विकास र कार्यान्वयन एवम् सार्वजनिक क्रियाकलापहरूसँग सम्बन्धित रहेको हुन्छ । कुनै पनि राज्यद्वारा देशको चौतर्फी विकास र नागरिकको कल्याण, हितका लागि गरिने नियमित, आकस्मिक र विकासात्मक गतिविधिहरूको समग्रतालाई सार्वजनिक प्रशासन भनिन्छ ।

नेपालको सार्वजनिक प्रशासन सुधारका लागि भएका प्रयास तथा कार्यहरू :

- बुच कमिशन वि.सं. २००९
- योजनाबद्ध विकासको सुरुवात वि.सं. २०१३
- प्रशासन सुधार आयोग वि.सं. २०२५
- प्रशासन सुधार आयोग वि.सं. २०३२
- उच्च स्तरीय प्रशासन सुधार आयोग वि.सं. २०४८
- प्रशासन पुनर्संरचना आयोग वि.सं. २०६६
- प्रशासन सुधार सुभाष समिति वि.सं. २०७०
- उच्च स्तरीय प्रशासन सुधार कार्यान्वयन तथा अनुगमन समिति वि.सं. २०७६

नेपालको सार्वजनिक प्रशासन सुधार गर्नका लागि भएका प्रयासहरूले पनि सार्वजनिक प्रशासनमा अपेक्षित रूपमा सुधार हुन सकेको देखिंदैन । यसलाई अपेक्षित रूपमा सुधार गर्नका लागि राजनीतिक प्रतिवद्धता र कटिबद्ध कर्मचारी प्रशासन हुनु आवश्यक देखिन्छ । नेपालको सार्वजनिक प्रशासन जनताको सेवामा समर्पित हुन सकेको अवस्था देखिंदैन । नेपालको सार्वजनिक प्रशासन अन्तर्गत संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन वटै तहहरू पर्दछन् । संविधानले नै तीनै तहको एकल तथा साभा अधिकार सूचीको व्यवस्था गरेको छ । तीन वटै तहमा राजनीतिक तथा प्रशासनिक संरचनाको व्यवस्था गरिएको छ । नेपालको सार्वजनिक प्रशासन राजनीतिक र प्रशासनिक संरचनाबीचको संयोजनका आधारमा सञ्चालन हुने गर्दछ । राजनीतिक संरचनाले समग्र नीति निर्माण गर्ने, स्रोत साधनको प्रबन्ध एवम् बाँडफाँड गर्ने, प्रशासनिक संरचनाहरूको निर्माण गर्ने, प्रशासनिक संरचनाहरूको कार्यको अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्ने र प्रशासनिक संरचनालाई उत्प्रेरित गर्ने एवम् त्यसको लागि आवश्यक वातावरण तयार गर्ने भूमिका निर्वाह गर्दछ भने प्रशासनिक संरचनाले राजनीतिक संरचनाको निर्देशन अन्तर्गत रहेर योजना, प्रचलित कानून एवम् नीतिहरूको कार्यान्वयन गर्दछ । राजनीतिक संयन्त्र जनताप्रति उत्तरदायी हुन्छ । नेपालको सार्वजनिक प्रशासन अन्य मुलुकको जस्तो राजनीतिक संरचना र प्रशासनिक संरचनाको पारस्परिक सहअस्तित्व, सहसम्बन्ध तथा आवद्धतामा सञ्चालन भएको अवस्था देखिन्छ ।

नेपालको सार्वजनिक प्रशासनका उद्देश्यहरू

- ❖ सरकारका नीति तथा कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन गर्ने ।
- ❖ सरकारलाई नीति निर्माण गर्नका आवश्यक तथ्य, तथ्यांक एवम् सूचना उपलब्ध गराउने ।
- ❖ विकास निर्माणका कार्यहरू सञ्चालन गर्ने ।
- ❖ जनअपेक्षाअनुसार सार्वजनिक सेवा प्रवाह गर्ने ।
- ❖ मुलुकमा शान्ति सुव्यवस्था कायम गर्ने ।

- ❖ शासकिय क्रियाकलाप सञ्चालनका लागि आवश्यक स्रोत साधनको संकलन एवम् वितरण गर्ने ।
- ❖ योजना, परियोजना तथा कार्यक्रमहरू निर्माण गर्ने ।
- ❖ अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध कायम गर्ने ।
- ❖ सामाजिक न्याय स्थापना गर्ने ।
- ❖ सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा शुसासन कायम गर्ने ।

सार्वजनिक प्रशासनको आवश्यकता तथा महत्त्व

- आर्थिक तथा सामाजिक रूपान्तरणका लागि सवल वातावरण तयार गर्ने ।
- परिवर्तित मुल्य, मान्यताअनुसार समसामयिक मागहरू प्रशासनिक संयन्त्रबाट पूरा गर्न सकिने भएको हुँदा उपयुक्त प्रशासनिक परिपाटीको विकास गर्ने ।
- प्रशासनमा नविनता सृजना गर्ने ।
- सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा प्रभावकारीता ल्याउन ।
- विकास गतिविधिका प्रभावकारीता निर्धारण गर्ने ।
- उपलब्ध स्रोत साधनको उच्चतम उपयोग गर्ने ।
- राज्यका प्रशासनिक गतिविधिहरूको कार्यान्वयन र सञ्चालन गर्ने ।
- दक्ष, सक्षम र सबल प्रशासनिक संयन्त्रको विकास गर्ने ।
- संविधानले परिकल्पना गरेको रानजैतिक, आर्थिक र सामाजिक उद्देश्यहरू हासिल गर्ने ।
- समाजमा पछाडि परेका तथा न्यून आय भएका व्यक्तिहरूको हित प्रवर्द्धन गर्ने ।
- सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा प्रभावकारीता ल्याउन ।
- प्रशासनिक संगठनहरूलाई चुस्त, दुरुस्त र प्रभावकारी बनाई मितव्ययी तथा उपलब्धीमूलक बनाउन ।
- सूचना तथा प्रविधिको प्रभावकारी उपयोग गरी सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सरल तथा सहजता ल्याउन ।
- जनचाहनाहरूलाई सही तरिकाले सम्बोधन गर्ने ।

नेपालको सार्वजनिक प्रशासनमा देखा परेका समस्याहरू

नेपालको सार्वजनिक प्रशासनलाई जनचाहना र जनअपेक्षा अनुरूप सञ्चालन गरी सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई पारदर्शी र प्रभावकारी बनाउन सकिएको छैन सार्वजनिक प्रशासनमा देखा परेका समस्याहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

- भविष्यको सार्वजनिक प्रशासन कस्तो हुने भन्ने सम्बन्धमा कार्ययोजनासहितको स्पष्ट दिर्घकालिन नीतिको अभाव हुनु ।

- बजारमा रहेका नयाँ प्रतिभाहरूलाई सार्वजनिक सेवामा आकर्षित गर्न नसक्नु ।
- सार्वजनिक प्रशासनलाई व्यवस्थित गर्न बनेका कानूनहरूलाई समायानुकूल परिमार्जन गर्न नसक्नु ।
- कर्मचारीहरूको तलब सुविधा समायानुकूल तथा सान्दर्भिक नहुनु ।
- कर्मचारीहरूको वृत्ति विकासका आधारहरू वैज्ञानिक र व्यवस्थित नहुनु ।
- सार्वजनिक सेवा प्रवाह सरल एवम् आधुनिक नहुनु ।
- प्रशासनमा काम गर्ने कर्मचारीहरूले आचरण र व्यवहारमा समायानुकूल परिवर्तन गर्न नसक्नु ।
- अन्तर प्रशासनिक कार्यालयहरूबीच समन्वयको अभाव हुनु ।
- कार्यसम्पादनमा आधारित पुरस्कार र दण्ड सजायको व्यवस्था व्यवस्था नगरिनु ।
- कर्मचारीहरूबीच जिम्मेवारी पन्छाउने प्रवृत्ति हावी हुनु ।
- स्वतन्त्र रूपमा कार्य वातावरण नहुनु ।
- अनावश्यक दवाब र प्रभावमा कार्य गर्नुपर्ने बाध्यता ।
- अनुगमन तथा मूल्यांकनसम्बन्धी प्रभावकारी कार्य नहुनु ।
- सूचना प्रविधिको प्रभावकारी रूपमा प्रयोग हुन नसक्नु ।
- प्राकृतिक स्रोत साधनहरूको अभाव हुनु ।
- दुरदर्शी नेतृत्वको अभाव हुनु ।
- कर्मचारी प्रशासनमा व्यवसायिकताको विकास हुन नसक्नु ।

नेपालको सार्वजनिक प्रशासनलाई प्रभावकारी बनाउने उपायहरू

नेपालको सार्वजनिक प्रशासनलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गरी आमनागरिकहरूप्रति भरपर्दो र विश्वासिलो सेवा उपलब्ध गराउनु आजको आवश्यकता हो । सार्वजनिक सेवा प्रवाह गर्ने क्रममा विभिन्न समस्याहरू उत्पन्न हुने गरेको पाइन्छ त्यस्ता समस्याहरूलाई समयमै समाधान गरी सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाई आम नागरिकहरूलाई भरपर्दो, सुलभ र सरल ढङ्गले सार्वजनिक सेवा प्रवाह गर्नु पर्दछ । सार्वजनिक सेवालाई प्रभावकारी बनाउन निम्न उपायहरू अपनाउन सकिन्छ ।

- सार्वजनिक प्रशासनमा योग्य, दक्ष र क्षमतावान कर्मचारीहरू भर्ना गर्ने ।
- कर्मचारीहरूका लागि जीवन निर्वाह गर्न पुग्ने गरी तलब भत्ताको व्यवस्था गर्ने ।
- कर्मचारीहरूको क्षमता विकास गर्नका लागि आवश्यक तालिमको व्यवस्था गर्ने ।
- कार्य सम्पादनमा आधारित पुरस्कार तथा दण्डको व्यवस्था गर्ने ।
- उपयुक्त कार्य वातावरण निर्माण गर्ने ।
- कुशल व्यवस्थापकिय नेतृत्व निर्माण गर्ने ।

- सार्वजनिक प्रशासनमा हुने ढिलासुस्तीलाई कम गर्दै जाने ।
- सार्वजनिक प्रशासनमा हुने भ्रष्टाचारलाई नियन्त्रण गर्ने ।
- सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सूचना तथा प्रविधिको अधिकतम प्रयोग गर्ने ।
- अनावश्यक रूपमा हुने राजनीतिक हस्तक्षेपलाई कम गर्दै लैजाने ।
- सार्वजनिक प्रशासन सञ्चालनसम्बन्धी आवश्यक कानून निर्माण तथा भएका कानूनहरूलाई आवश्यकताका आधारमा संसोधन गर्दै जाने ।
- अनुगमन तथा मूल्यांकन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउने ।
- उपलब्ध स्रोत साधनको प्रभावकारी परिचालन गर्ने ।
- कर्मचारीहरूलाई कार्यप्रति जिम्मेवारी बोध गराउने ।
- सार्वजनिक प्रशासनमा हुने ढिलासुस्तीलाई कम गरी समयमै सार्वजनिक सेवा प्रवाह गर्ने ।
- प्रशासनमा सुधार तथा कर्मचारीहरूमा व्यवसायिकता अभिवृद्धि गर्ने ।
- संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका बीचमा प्रभावकारी समन्वय गर्ने ।
- कार्य प्रणालीमा सुधार ल्याउने ।

सुशासन

सामान्य अर्थमा सुशासन भन्नाले असल शासन, विधि तथा कानून सम्वत शासन, सुधारिएको शासन भन्ने बुझिन्छ । राज्यका हरेक संयन्त्रहरूलाई जनमुखी बनाई जनताको आवश्यकताअनुसार सेवा प्रवाह गर्न तथा राज्य प्रणालीमा सक्रिय एवम् सार्थक सहभागिता गराई नागरिकहरूलाई उपलब्ध गराउने बस्तु तथा सेवाहरूलाई छिटो छरितो, सुलभ मूल्यमा, सरल एवम् न्यायिक रूपमा उपलब्ध गराई आम नागरिकहरूलाई शासनको सुखद अनुभूति गराउनु नै सुशासन हो । यसलाई राजनीतिक रूपमा प्रजातान्त्रिक, आर्थिक रूपमा उदारीकरण, सामाजिक रूपमा समावेशीकरण तथा रूपान्तरित, प्रशासनिक रूपमा सुदृढीकरण, शासकिय रूपमा विकेन्द्रीकरण, भ्रष्टाचार जन्य क्रियाकलापहरूको न्यूनीकरण, जनसहभागिता, पारदर्शिता, जवाफदेहिता आदि जस्ता विषयबस्तुहरू समेटेी गरिने शासन व्यवस्थालाई सुशासन भनिन्छ । सुशासनलाई लोकतान्त्रिक आधारशिलाको रूपमा पनि हेरिने गरिन्छ ।

मुलुकको सार्वजनिक सेवा प्रशासनलाई जनसहभागितामुलक बनाई त्यसको प्रतिफल आम सर्वसाधारणलाई उपलब्ध गराउने उद्देश्यका साथ नेपालमा सुशासन ऐन, २०६४ तथा सुशासनसम्बन्धी नियमावली, २०६५ ले सार्वजनिक प्रशासनलाई जनमुखी, पारदर्शी, जवाफदेही, सहभागितामुलक तथा समावेशी बनाउने कार्यमा जोड दिएको छ । सुशासनसम्बन्धी ऐन, नियमावलीले कानूनको शासन, भ्रष्टाचारमुक्त र चुस्त प्रशासन संयन्त्र, आर्थिक अनुशासन र उपलब्ध स्रोत साधनको कुशल व्यवस्थापन र परिचालन गर्ने अभिप्रायले सार्वजनिक सेवा माथि नागरिकहरूको अधिकारलाई व्यवहारमा उतार्ने प्रतिवद्धता व्यक्त गरेको पाइन्छ ।

देशमा उपलब्ध स्रोत, साधन र अवसरको समानुपातिक वितरण गरी जनताको निरन्तर समृद्धि भएमा मात्र प्रशासनमा सुशासनको अवस्था रहन्छ । सुशासनलाई प्रशासनिक, कानूनी, राजनीतिक, व्यवस्थापकिय, नैतिक आयामबाट विश्लेषण गरिन्छ । नेपालमा नवौँ योजनादेखि सुशासनलाई अनुशरण गर्न थालिएको हो । विकासका क्रियाकलापहरू सञ्चालनको रूपमा रहको सार्वजनिक प्रशासन आफैँमा पनि एक स्थायी संयन्त्र हो । सुशासन मैत्री सार्वजनिक प्रशासन भएमा मात्र सरकारले परिकल्पना गरेको दीर्घकालीन सोचलाई नीति, नियम र प्रक्रियामा समावेश गरी जनताले अनुभूति गर्ने गरी कार्यान्वयन गर्न सकिन्छ । सुशासन दिगो विकास, सामाजिक न्याय र समृद्धिको आधारशिला पनि हो । यो निश्चित मापदण्डका आधारमा निर्णय गर्ने पद्धति हो । राज्यले जनताका लागि गर्ने काम वा सेवा राज्यको व्यवहार सुलभ पारदर्शी र समग्र रूपमा असल हुनुपर्दछ भन्ने धारणालाई सुशासनको मान्यताका रूपमा हेरिन्छ । शासन प्रणाली आफैँमा स्वस्थ र लोकतान्त्रिक हुनुपर्छ । शासन सधैं जनताको भलाइमा केन्द्रित हुनुपर्छ शासन सञ्चालनलाई प्रभावकारी बनाउन सक्षम र चुस्त व्यवस्थापन हुनु जरुरी छ ।

मुलुकको सार्वजनिक प्रशासनलाई जनमुखी, जवाफदेही, पारदर्शी, समावेशी तथा जनसहभागितामूलक बनाई त्यसको प्रतिफल सर्वसाधारणलाई उपलब्ध गराउन, कानूनको शासन, भ्रष्टाचारमुक्त र चुस्त प्रशासन, विकेन्द्रीकरण, आर्थिक अनुशासन तथा सार्वजनिक कार्य र स्रोतको कुशल व्यवस्थापनजस्ता असल शासनका आधारभुत मान्यताहरूलाई आत्मसात गरी सर्वसाधारणले पाउनुपर्ने सेवा छिटो, छरितो तथा कम खर्चिलो ढङ्गबाट पाउने व्यवस्था सृजना गर्न, सुशासन पाउने नागरिकको अधिकारलाई व्यवहारमा उतारी कार्यान्वयनमा ल्याउने र प्रशासन संयन्त्रलाई सेवाप्रदायक संयन्त्र तथा सहजकर्ताको रूपमा रूपान्तरण गरी मुलुकमा सुशासनको प्रत्याभूति दिने सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था गर्नका लागि सुशासन ऐन, २०६४ कार्यान्वयनमा ल्याएको पाइन्छ ।

सुशासन अन्तर्गत निम्न विषयहरू हुनुपर्छ :-

- कानूनको पूर्ण पालना भएको हुनुपर्छ ।
- दण्डहिन्ताको अन्त्य ।
- जनमुखी एवम् पारदर्शी सरकार ।
- भ्रष्टाचाररहित समाजको निर्माण ।
- विकासले प्रभावकारी रूपमा गति लिएको हुनुपर्छ ।
- पूर्ण रूपमा अनुशासनको पालना भएको हुनुपर्छ ।
- नियम कानूनको पूर्ण पालना ।
- वित्तीय अनुशासन र जवाफदेहिता ।
- निष्पक्ष, जनमुखी र स्वतन्त्र प्रेसको व्यवस्था ।
- सुशासनको आवश्यकता तथा महत्त्व ।
- कानूनी राज्यको पालना ।

- विधिको शासन स्थापना गर्ने ।
- पारदर्शिता र जवाफदेहिता प्रवर्द्धन गर्ने ।
- भ्रष्टाचार र अनियमिततालाई नियन्त्रण गर्ने ।
- आर्थिक अनुशासन कायम गर्ने ।
- सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा नागरिकको पहुँच र नागरिकका अधिकारलाई सुनिश्चित गर्ने ।
- जनसहभागिता प्रवर्द्धन गर्ने ।
- जनमुखी र सक्षम सार्वजनिक प्रशासनको स्थापना गर्ने ।
- नागरिक समाजको विकास र सहकार्य गर्ने ।

नेपालमा सुशासनको सम्बन्धमा देखिएका समस्याहरू

- ❖ सुशासन सम्बन्धमा स्पष्ट ऐन, नियम कानूनहरू नहुनु र भएका नियम कानूनको पनि पूर्ण रूपमा पालना नहुनु ।
- ❖ पारदर्शिताको अभाव हुनु ।
- ❖ प्रशासन संयन्त्रमा भ्रष्ट मानसिकता भएका कर्मचारीहरू हुनु ।
- ❖ सार्वजनिक सेवा प्रवाहसँग जोडिएका कार्यालयहरूमा बिचौलियाहरू हावी हुनु ।
- ❖ अस्थिर राजनीतिक अवस्था कायम रहनु ।
- ❖ कमजोर राजनीतिक नेतृत्व ।
- ❖ संस्थागत क्षमताको अभाव हुनु ।
- ❖ कानूनी शासनको पूर्ण रूपमा पालना नहुनु ।
- ❖ स्थानीय तहमा क्षमतावान तथा दक्ष कर्मचारीहरूको अभाव हुनु ।
- ❖ सेवा प्रवाहमा विकेन्द्रीकरणलाई प्रभावकारी बनाउन नसक्नु ।
- ❖ संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका बीचमा राम्रोसँग समन्वय हुन नसक्नु ।
- ❖ सुशासन कायम गर्ने संस्थाहरू सबल, सक्षम र जनमुखी हुन नसक्नु ।
- ❖ भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने कार्यमा संलग्न निकायहरूमा नै बढ्दो भ्रष्टाचारको अवस्था सृजना हुनु ।
- ❖ नागरिक समाजका गतिविधिहरू प्रभावकारी बन्न नसक्नु ।
- ❖ उपलब्ध स्रोत साधनको प्रभावकारी परिचालन हुन नसक्नु ।
- ❖ प्रभावकारी अनुगमन तथा मूल्यांकन नहुनु ।

सुशासन कायम गर्ने सम्बन्धमा देखिएका समस्याहरूको समाधान गर्ने उपायहरू ।

- ❖ सुशासनसम्बन्धी भएका ऐन नियम र कानूनको कार्यान्वयनमा सबैको ऐक्यबद्धता हुनुपर्ने ।
- ❖ उपलब्ध स्रोत साधनको वितरणमा समन्यायिक हुनुपर्ने ।

- ❖ आवश्यक कानूनहरूलाई समय सापेक्ष रूपमा परिमार्जन गर्नुपर्ने ।
- ❖ राज्यद्वारा प्रदान गरिने सेवा सुविधामा आम नागरिकको पहुँच स्थापित गर्ने ।
- ❖ जनताको पूर्ण सहभागितालाई सुनिश्चित गर्दै भ्रष्टाचार विरुद्धको शून्य सहभागिता ।
- ❖ शसक्त, सक्षम र जुभारु नागरिक समाजको विकास गर्ने ।
- ❖ निर्णय प्रक्रियालाई छिटो, छोटो र चुस्त बनाउने ।
- ❖ नीतिगत तहको भ्रष्टाचार नियन्त्रणका लागि आवश्यक कानून संसोधन गर्ने ।
- ❖ संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका बीचमा प्रभावकारी समन्वय गर्ने ।
- ❖ सार्वजनिक सेवा प्रवाहका सम्बन्धमा प्रभावकारी अनुगमन गर्ने ।
- ❖ जनचासो र जनगुनासोलाई समयमै सम्बोधन गर्ने ।
- ❖ सुशासन कायम गर्ने कार्यमा संलग्न निकायहरूलाई राजनैतिक हस्तक्षेपबाट मुक्त र स्रोत साधनले सम्पन्न बनाउने ।
- ❖ कर्मचारीहरूलाई कार्यप्रति जिम्मेवार र उत्तरदायी बनाउने ।

निष्कर्षः

सार्वजनिक प्रशासन र सुशासन एक अर्काका परिपुरक विषयहरू हुन राज्यद्वारा नागरिकहरूलाई सार्वजनिक सेवा उपलब्ध गराउँदा नागरिकका इच्छा आकांक्षाअनुसार गुणस्तरीय सेवा उपलब्ध गराउनु पर्दछ यसका लागि सबै क्षेत्र जिम्मेवार हुनुपर्छ र मात्र नागरिकहरूले महसुस हुने गरी सार्वजनिक सेवाको उपभोग गर्न सक्नेछन् । नेपालमा सार्वजनिक सेवा प्रवाह प्रभावकारी रूपमा हुन नसकेको तथा सुशासनभन्दा पनि कुशासनको अवस्था रहेको भन्ने गुनासाहरू सुन्ने गरिन्छ । यसका लागि आवश्यक पर्ने ऐन, नियमहरू निर्माण गर्ने र भएका ऐन नियमहरूको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने र आवश्यकताअनुसार संसोधन गर्दै जानुपर्छ । सुशासन र पारदर्शितालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न सार्वजनिक निकायबाट सञ्चालन हुने योजना, नीति, कार्यक्रम तथा आयोजनका लक्ष्य, उद्देश्य बजेट तथा यसबाट प्राप्त नतिजा प्रतिफल एवम् खर्चको सम्बन्धमा सरोकारवालालाई जानकारी गराउने, लेखाजोखा गर्ने र मूल्यांकन गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्छ । सार्वजनिक सुनुवाई तथा सामाजिक परीक्षणलाई तदारुकताका साथ कार्यान्वयनमा उतार्न सकेमा मात्र सुशासनको प्रत्याभूति हुन्छ । सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउन र नागरिकहरूलाई समयमै सेवा उपलब्ध गराउनका लागि बिचौलीयाहरूको अन्त्य गर्दै अनावश्यक रूपमा हुने राजनीतिक दबाब र हस्तक्षेपको निरुत्साहित गर्नुपर्छ र मात्र जनताले अनुभूति हुने गरी सार्वजनिक सेवा प्रवाह हुनुपर्ने देखिन्छ यसका लागि सबै सरोकारवालाहरूको समयमै ध्यान जानुपर्छ ।

०००

बीमा नियमावली, २०८१ र बीमा नियमावली, २०४८ बीच तुलनात्मक अध्ययन

मोहम्मद दिलदार अंसारी

सहायक निर्देशक
नेपाल बीमा प्राधिकरण

विषय प्रवेश

नेपाल सरकारले बनाएको ऐनलाई सरल र व्यवस्थित तरिकाले कार्यान्वयन गर्ने कार्य विधिगत व्यवस्थाहरूको संग्रहलाई नै नियम वा नियमावली भनिन्छ । यसलाई आवश्यकता अनुसार सरकारले ऐनको कार्यान्वयन गर्न तथा सरकारी निकाय बाहेक अन्य विभिन्न संघ, संगठन वा निकायले आफ्नो प्रबन्धपत्रलाई कार्यान्वयन गर्नको लागि समेत निर्माण गरेका हुन्छन् । यसमा सम्बन्धित विषयहरूको कसरी सञ्चालन गर्ने भन्ने विषयहरू स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरिएको हुन्छ । यसले ऐन तथा प्रबन्धपत्रमा उल्लेखित कानूनी आधारमा कार्यहरूको प्रक्रिया, काम, कर्तव्य र अधिकार, गर्न नमिल्ने काम तथा निषेधित काम गरेको खण्डमा त्यसको दण्ड सजाय सम्बन्धमा समेत स्पष्ट रूपमा व्यवस्था गरिएको हुन्छ । यसलाई सरकारी वा अन्य निकाय सञ्चालन गर्न नियम र मापदण्ड निर्धारण गर्ने महत्त्वपूर्ण अस्त्रको रूपमा परिभाषित गर्न सकिन्छ ।

नेपाल बीमा प्राधिकरणको नियमावलीको ऐतिहासिक पृष्ठभूमिलाई अध्ययन गर्दा बीमा समितिको रूपमा वि.सं. २०२५ सालमा स्थापना भई बीमा ऐन, २०२६ लाई कार्यान्वयन गर्न बीमा नियमावली २०२६, ल्याइएको थियो भने बीमा क्षेत्रलाई अभि व्यवस्थित गर्न बीमा ऐन, २०४९ जारी भई त्यसलाई पूर्ण रूपमा

कार्यान्वयन गर्न बीमा नियमावली, २०४९ जारी भएको थियो र समयको क्रमसँगै बीमा क्षेत्रमा आएको परिवर्तनलाई सम्बोधन गर्दै हाल बीमा ऐन, २०७९ जारी भएको छ र त्यसलाई व्यवस्थित तथा पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन गर्नको लागि नेपाल सरकारले बीमा नियमावली, २०८१ जारी गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ ।

यस लेखमा समयको परिवर्तनसँगै बीमा बजारमा आएको परिवर्तनलाई व्यवस्थापन गर्न बीमा नियमावली, २०४९ लाई प्रतिस्थापन गरी बीमा नियमावली, २०८१ कार्यान्वयनमा ल्याइएको अवस्थामा यी दुई नियमावलीबीच भएको समय सापेक्ष परिवर्तनलाई लेखकद्वारा तुलनात्मक अध्ययन गर्ने प्रयास गरिएको छ । जसले नेपालको वि.सं. २०४९ साल तिरको बीमा बजारको व्यवस्थापन गर्दा आवश्यकता महसुस गरिएको नियम र वि.सं. २०८१ सालमा नेपालमा बीमा बजार व्यवस्थापन गर्न आवश्यकता महसुस गरिएको नियमबीच विश्लेषणात्मक अध्ययन समेत गरिएको छ । यस अध्ययनबाट नेपालमा बीमा बजारको नियमावली मार्फत गरिएको व्यवस्थापनको अवस्थाबारे समेत बुझ्न सकिन्छ ।

बीमा नियमावली, २०४९ मा भएको व्यवस्था र हाल कार्यान्वयनमा रहेको बीमा नियमावली, २०८१ मा भएको नयाँ व्यवस्था बीच भिन्नता:

यी दुईबीचको मुख्य-मुख्य फरकलाई निम्न तालिकाबाट स्पष्ट पार्ने प्रयास गरिएको छ । जसलाई निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ ।

क्र.स.	आधार	बीमा नियमावली, २०४९	बीमा नियमावली, २०८१
१.	बीमा व्यवसायको किसिम	जीवन बीमा, निर्जीवन बीमा र पुनर्बीमा व्यवसाय भनी परिभाषा गरिएको छ ।	जीवन बीमा, निर्जीवन बीमा, पुनर्बीमा लघु बीमा, विविध बीमालगायतका वर्गमा बिभाजन गरिएको छ ।
२.	पूर्व स्वीकृतिसम्बन्धी व्यवस्था	व्यवस्था नरहेको ।	पूर्व स्वीकृतिको नियम ६ मा व्यवस्था भएको र प्रत्येक वर्गको कम्पनीको लागि पूर्व स्वीकृतिको लागि लाग्ने दस्तुरको पनि अनुसूचि २ मा सोसम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ ।
३.	बीमकको इजाजत	बीमा व्यवसाय गर्न चाहने स्वदेशी वा विदेशी संगठित संस्थाले बिमकको रूपमा आफ्नो नाम दर्ता गर्नको लागि पचास हजार रुपैयाँ बीमक दर्ता दस्तुर समेत राखी समितिको कार्यालयमा निवेदन दिनुपर्नेछ ।	बीमा व्यवसाय गर्न प्रचलित कानून बमोजिम स्थापना भएका प्रत्येक वर्गको कम्पनीको लागि अनुसूचि २ बमोजिमको शुल्क बुझाई बीमा प्राधिकरणको कार्यालयमा निवेदन दिनुपर्नेछ । शुल्क जीवन बीमा रु. ५ करोड, निर्जीवन बीमा रु. २ करोड ५० लाख, लघु बीमा ५० लाख रुपैयाँ र पुनर्बीमा १० करोड रुपैयाँ कायम गरिएको छ ।

४.	आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीसम्बन्धी व्यवस्था	आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीसम्बन्धी स्पष्ट व्यवस्था नरहेको ।	प्राधिकरणको आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीसम्बन्धी नियम ४ मा छुट्टै रूपमा व्यवस्था गरिएको छ भने बीमकको आन्तरिक नियन्त्रणसम्बन्धी व्यवस्था नियम ३७ मा गरिएको छ ।
५.	लेखापरीक्षण समितिको काम कर्तव्य र अधिकारसम्बन्धी व्यवस्था	यस नियमावलीमा व्यवस्था नरहेको ।	लेखापरीक्षणको काम कर्तव्य र अधिकारसम्बन्धी नियम ५ मा छुट्टै रूपमा व्यवस्था गरिएको छ ।
६.	विदेशमा शाखा कार्यालय खोल्नेसम्बन्धी व्यवस्था	यस नियमावलीमा व्यवस्था नरहेको ।	विदेशमा शाखा कार्यालय खोल्नेसम्बन्धी व्यवस्था नियम ८ मा गरिएको छ ।
७.	सम्पर्क कार्यालय खोल्नेसम्बन्धी व्यवस्था	यस नियमावलीमा व्यवस्था नरहेको ।	सम्पर्क कार्यालय खोल्नेसम्बन्धी व्यवस्था नियम ९ मा व्यवस्था गरिएको छ ।
८.	पूँजी कोष र जोखिममा आधारित पूँजीकोषसम्बन्धी व्यवस्था	यसमा व्यवस्था नरहेको ।	नियम ११ मा ऐनको दफा ३६ बमोजीम प्राधिकरणले निर्धारण गरेको न्यूनतम चुक्ता पूँजीको अतिरिक्त बीमकले जोखिममा आधारित पूँजी कायम गर्नुपर्नेछ भनी स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरिएको छ ।
९.	बीमकको सम्पत्ति र दायित्व मूल्यांकनसम्बन्धी व्यवस्था	व्यवस्था नरहेको ।	बीमकले कम्तीमा वर्षमा एक पटक बीमासम्बन्धी दायित्वको बीमांकीय मूल्यांकन गराई सोको प्रतिबेदन स्वीकृतिको लागि प्राधिकरणमा पेश गर्नुपर्नेछ ।
१०.	लघु बीमक	व्यवस्था नरहेको ।	परिच्छेद ७ मा स्पष्ट व्यवस्था रहेको र न्यूनतम पूँजी समेत ७५ करोड तोकेको छ ।
११.	अभिकर्ताको प्रकार	जीवन र निर्जीवन भएको ।	जीवन बीमा अभिकर्ता, निर्जीवन बीमा अभिकर्ता, लघुबीमा अभिकर्ता र अन्य बीमा अभिकर्ता गरी चार प्रकारमा व्यवस्था गरेको छ ।
१२.	बीमा अभिकर्ताको शैक्षिक योग्यता	कम्तीमा एस.एल.सी वा सो सरह उत्तिर्ण गरेको ।	कम्तीमा दश जोड दुई वा प्रविणता प्रमाण पत्र तह वा सो सरह उत्तिर्ण गरेको ।
१३.	बीमा अभिकर्ताको नविकरण शुल्क	नविकरण शुल्क वापत रु २०० रुपैयाँ बुझाउनु पर्ने,	नविकरण शुल्क वापत रु १००० रुपैयाँ बुझाउनु पर्ने व्यवस्था छ ।
१४.	बीमा सभेयरको वर्गीकरण	सभेयरलाई क, ख, ग र घ गरी चार वर्गमा वर्गीकरण गरेको ।	सभेयरलाई क, ख र ग गरी तीन वर्गमा वर्गीकरण गरेको ।

१५.	बीमा सर्भेयरको इजाजत पत्र दस्तुर	क वर्गको लागि रु. १२०००, ख वर्गको लागि रु. १०००, ग वर्गको लागि रु. ७००० र घ वर्गको लागि रु. ५००० बुझाउनु पर्ने,	सबै वर्गको लागि व्यक्तिगत सर्भेयरको लागि रु. १०,००० र संस्थागत सर्भेयरको लागि रु. २०,००० बुझाउनु पर्ने व्यवस्था रहेको ।
१६.	तेस्रो पक्ष सहजकर्तासम्बन्धी व्यवस्था	व्यवस्था नरहेको ।	नियम ५८ मा तेस्रो पक्ष सहजकर्तासम्बन्धी स्पष्ट व्यवस्था रहेको छ ।
१७.	बीमा मध्यस्थकर्ताको परीक्षा	यससम्बन्धी स्पष्ट व्यवस्था नरहेको ।	बीमा अभिकर्ता, बीमा सर्भेयर, तेस्रो पक्ष सहजकर्ता वा बीमा दलालको इजाजतपत्र दिने प्रयोजनको लागि प्राधिकरण आफैले वा कुनै संस्था मार्फत परीक्षा सञ्चालन गर्ने वा गराउनेछ भनी व्यवस्था गरेको छ ।
१८.	बीमालेख निर्माता	यससम्बन्धी व्यवस्था नरहेको ।	बीमा क्षेत्रमा उपयुक्त बीमालेख तयार गर्ने संस्थालाई प्राधिकरणले बीमालेख निर्माता(प्रोडक्ट डेभलपर) को इजाजतपत्र प्रदान गर्न सक्नेछ ।
१९.	विशेष व्यवस्थापन समूह गठन	यससम्बन्धी स्पष्ट व्यवस्था नरहेको ।	नियन्त्रणमा लिइएको बीमकको सञ्चालन तथा व्यवस्थापनको लागि तोकेको योग्यता पुगेको व्यक्तिहरू मध्येबाट तीन जना सदस्य रहेको विशेष व्यवस्थापन समूह गठनसम्बन्धी स्पष्ट व्यवस्था रहेको ।
२०.	बीमा व्यवसाय हस्तान्तरण तथा बीमक गाभ्ने गाभिनेसम्बन्धी व्यवस्था	यससम्बन्धी व्यवस्था नरहेको ।	यसको परिच्छेद १४ मा बिस्तृत रूपमा बीमा व्यवसाय हस्तान्तरण तथा बीमक गाभ्ने गाभिनेसम्बन्धी व्यवस्था रहेको छ ।
२१.	बीमा कम्पनीको दामासाही व्यवस्थापन	व्यवस्था नरहेको ।	यसको परिच्छेद १५ मा बिस्तृत रूपमा बीमा कम्पनीको दामासाही व्यवस्थापनसम्बन्धी व्यवस्था रहेको छ ।
२२.	प्रदेशमा बीमा सञ्चालन र व्यवस्थापन	व्यवस्था नरहेको ।	प्रदेशले बीमाको प्रचार प्रसार, बीमकको सेवा प्रवाह सम्बन्धी गुनासो, बीमा कर्मचारी मध्यस्थकर्ता तथा तिनको सेवा प्रवाह सम्बन्धी गुनासो, दाबी भुक्तानी सम्बन्धी गुनासो सम्बन्धी कार्य गर्न सक्ने सम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ ।

२३.	बीमित हित संरक्षण कोषसम्बन्धी व्यवस्था	स्पष्ट व्यवस्था नरहेको ।	ऐनको दफा १५० बमोजिमको बीमित हित संरक्षण कोष सञ्चालन तथा व्यवस्थापनको लागि बैंक वा वित्तीय संस्थासम्बन्धी प्रचलित कानून बमोजिम इजाजतपत्र प्राप्त क वर्गको वाणिज्य बैंकमा छुट्टै खाता खोली सञ्चालन गर्नुपर्नेछ भनी स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ ।
२४.	बीमा विकास कोषसम्बन्धी व्यवस्था	जीवन बीमा तथा निर्जीवन बीमा कम्पनीले छुट्टै बीमा कोष खडा गर्नुपर्नेछ भनी मात्र उल्लेख गरेको ।	यसमा नियम १०४ र नियम १०५ मा क्रमशः बीमा विकासको प्रयोगको क्षेत्र र बीमा विकासको सञ्चालन र व्यवस्थापनसम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ ।
२५.	बीमा सूचना केन्द्रसम्बन्धी व्यवस्था	व्यवस्था नरहेको ।	ऐनको दफा १५५ बमोजिम प्राधिकरणले स्थापना गरेको बीमा सूचना केन्द्रले गर्ने कार्य समेत उल्लेख गरेको छ ।
२६.	बीमा प्रतिष्ठान (इन्स्टिच्युट)सम्बन्धी व्यवस्था	व्यवस्था नरहेको ।	प्राधिकरणले स्थापना गरेको बीमा प्रतिष्ठान (इन्स्टिच्युट) ले बीमासम्बन्धी जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि, तालिम अध्ययन, अनुसन्धान, तथा विकासलगायत अन्य कार्यक्रम सञ्चालन गर्नेछ ।

माथि तालिकामा उल्लेखित मुख्य मुख्य विषय बस्तुहरूको विश्लेषणत्मक व्याख्या:

बीमा व्यवसायको किसिमसम्बन्धी व्यवस्थालाई हालको नियमावलीले जीवन बीमा, निर्जीवन बीमा र पुनर्बीमाका साथै लघु बीमाको पनि व्यवस्था गरेको जसको मुख्य उद्देश्य सानो पूँजी भएकाहरूलाई पनि बीमाको परिधी भित्र ल्याउने जस्तै कि बैंकिङ क्षेत्रमा लघु बित्त वित्तीय संस्थाले सानो पूँजी भएकाहरूलाई वित्तीय सेवा उपलब्ध गराउँदै आएको छ । लघु बीमकको हाल पूँजी पनि ७५ करोड नियमावलीमै तोकेको छ । वर्तमान समयलाई हेर्दा नेपालमा यी व्यवस्थाले गर्दा ३ लघु जीवन बीमा र ४ लघु निर्जीवन बीमा कम्पनी समेत सञ्चालनमा आइसकेका छन् । जसले गर्दा साना पूँजी भएका वा गरिब वर्गहरूलाई बीमामा आवद्ध हुन सजिलो समेत भएको छ । पूर्व स्वीकृतिसम्बन्धी व्यवस्था नियमावली, २०४९ मा स्पष्ट व्यवस्था नभए पनि हालको नियमावलीमा स्पष्ट व्यवस्था गरिएको छ जसले नयाँ बीमकलाई प्राधिकरणबाट लिइने पूर्व स्वीकृतिसम्बन्धी प्रक्रियामा सरलीकरण हुने देखिन्छ । नयाँ बीमकको इजाजतत्रको लागि लाग्ने दस्तुरमा वृद्धि भएको छ जसको मुख्य कारण मुद्रास्फिति र वर्तमान समयमा रहेका बीमकलाई गुणात्मक रूपमा विकास गरिने विषयमा जोड दिइएको भन्ने बुझ्न सकिन्छ । बीमा नियमावली, २०४९ मा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीसम्बन्धी छुट्टै नियममै व्यवस्था नभए तापनि

हालको नियमावली, २०८१ मा स्पष्ट रूपमा व्यवस्था गरेको छ । जसले प्राधिकरणको काम कारवाहीमा मितव्यायिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता, जोखिम रहित संस्थागत सुशासन भित्र रही सञ्चालन हुने र यसको अनुगमन गर्न जिम्मेवार अधिकारी तोक्ने र सोको प्रतिवेदन दिने व्यवस्था समेत मिलाउनु पर्नेछ भनी स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ । लेखापरीक्षण समितिको काम कर्तव्य र अधिकारसम्बन्धी व्यवस्था नियमावली, २०४९ मा व्यवस्था नभई ऐन मार्फत व्यवस्थापन गरिएको थियो हाल वर्तमान नियमावली, २०८१ मै स्पष्ट रूपमा व्यवस्था गरिएको छ । जसले लेखापरीक्षण कार्य प्रक्रियामा सरलता ल्याई विधी सम्मत बनाउँछ । विदेशमा शाखा कार्यालय तथा सम्पर्क कार्यालय खोल्नेसम्बन्धी व्यवस्था हालको नियमावलीमा समावेश गरिएको छ । जसले गर्दा बीमा क्षेत्रको विकास, विस्तार र पहुँच अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा समेत हुन जान्छ र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा बीमासम्बन्धी भएको प्रयासलाई नेपालमा भित्र्याउन सजिलो हुन्छ । पूँजी कोष र जोखिममा आधारित पूँजीकोषसम्बन्धी व्यवस्था तथा बीमकको सम्पत्ति र दायित्व मूल्यांकनसम्बन्धी व्यवस्था नियमावली, २०४९ मा व्यवस्था नभए तापनि हालको नियमावलीमा स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ । जसले गर्दा बीमा कम्पनीहरूले व्यहोर्ने जोखिमलाई सन्तुलन गर्न सजिलो हुन जान्छ र यसबाट बीमा कम्पनी तथा बीमा क्षेत्रकै सबलताको मापन गर्न सकिन्छ । जति जति यी कोषहरूको मात्रामा वृद्धि हुन्छ त्यति त्यति नै बीमा कम्पनीहरूले आफूले लिएको जोखिमको दायित्व व्यहोर्न बलियो वा सबल हुन्छन् । बीमकहरूको सम्पत्ति र दायित्व मूल्यांकनले समेत बीमकहरूको वर्तमान अवस्था कस्तो छ वित्तीय अनुपातहरूको कतिको सन्तुलनमा छन् लगायत विषयहरू मापन गर्न सकिन्छ । जसले बीमा कम्पनीहरूको वित्तीय क्षमताहरूको समयमै विश्लेषण गरी सुधारका कदमहरू चाल्न सकिन्छ ।

अभिकर्ताको प्रकारमा नयाँ नियमावलीले लघु बीमकको व्यवसाय अभिवृद्धि तथा बीमाको विस्तार गर्न लघु बीमा अभिकर्ता भनेर थप गरेको छ र यदि कुनै नयाँ प्रोडक्ट (बीमालेख) को व्यवस्था भयो भने त्यसको व्यवस्थापनको लागि अन्य अभिकर्तासम्बन्धी व्यवस्था समेत गरिएको छ । बीमा अभिकर्ताको शैक्षिक योग्यता हालको कम्तीमा दश जोड दुई वा प्रविणता प्रमाण पत्र तह वा सो सरह उत्तीर्ण गरेको हुनुपर्नेसम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ । बीमा अभिकर्ताको दर्ता तथा नविकरण शुल्क दुवैमा पहिलो व्यवस्थाभन्दा वृद्धि गरेको अवस्था छ र अब हरेक वर्ष बीमा मध्यस्थकर्ताको इजाजतपत्र नविकरण समस्याको पनि समाधान गरी ३ वर्षसम्म नविकरण गर्न नपर्ने भनी स्पष्ट व्यवस्था गरिएको छ । जसले गर्दा बीमा प्राधिकरणले अब आउने समयमा बीमा अभिकर्ताहरूलाई संख्यात्मक होइन कि गुणात्मक हुनुपर्ने भन्ने कुरामा जोड दिएको स्पष्ट रूपमा बुझ्न सकिन्छ । बीमा सर्भेयरको वर्गीकरण हालको नयाँ नियमावलीले ३ वर्गमा मात्र वर्गीकरण गरेको छ । अब नयाँ इजाजतपत्र लिनको ३ महिनासम्म अनिवार्य रूपमा इन्टर्नसिप गरी प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको हुनुपर्नेछ भनी व्यवस्था गरेको छ र बीमा सर्भेयरको इजाजतपत्र शुल्कमा पनि वृद्धि गरेको छ । जसले गर्दा बीमा प्राधिकरणले अब आउने समयमा बीमा सर्भेयरको संख्यामा संख्यात्मकभन्दा पनि गुणात्मक हुनुपर्ने भन्ने कुरामा जोड दिएको स्पष्ट रूपमा देखिन्छ भने बीमा सर्भेयरको सबै वर्गको

लागि व्यक्तिगत सर्भेयरको लागि रकम रु. १०,००० र संस्थागत सर्भेयरको लागि रकम रु. २०,००० बुभाउनुपर्ने व्यवस्था रहेको । यो विषयमा नयाँ नियमावलीलाई संशोधन गर्नुपर्ने देखिएको छ । यस शुल्कलाई वर्गानुसार इजाजतपत्र शुल्क निर्धारण गर्नु उत्तम देखिन्छ र हालको वर्तमान अवस्थामा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा वर्गानुसार इजाजतपत्र शुल्क निर्धारण गर्ने गरिएको छ । बीमा मध्यस्थकर्ताको परीक्षासम्बन्धी स्पष्ट व्यवस्था बीमा नियमावली, २०४९ मा नभए तापनि बीमा नियमावली, २०८१ मा स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ र अब बीमा अभिकर्ता, बीमा सर्भेयर, तेस्रो पक्ष सहजकर्ता वा बीमा दलालको इजाजतपत्र दिने प्रयोजनको लागि प्राधिकरण आफैँले वा कुनै संस्था मार्फत परीक्षा सञ्चालन गर्ने वा गराउनेछ भनी व्यवस्था गरेको छ । यी व्यवस्थाहरूले अबको समयमा बीमा बजारमा भएको कमीकमजोरीहरूलाई हटाउँदै लैजानै र गुणात्मक विकास गर्ने भन्ने नीति लिएको स्पष्ट रूपमा बुझ्न सकिन्छ र यसको कार्यान्वयनमा बीमा मध्यस्थकर्ता पक्षलाई प्रवेश तहमै गुणात्मक जनशक्ति मात्र बीमा बजारमा आउन सक्नु भनी परीक्षा सञ्चालन गर्नुको मुख्य उद्देश्य रहेको छ जुन हाल बीमा प्राधिकरणले अनलाईन मार्फत सञ्चालन गर्दै आएको छ ।

बीमालेख निर्मातासम्बन्धी नयाँ नियमावलीले व्यवस्था गरेको छ । जसमा बीमा क्षेत्रमा उपयुक्त बीमालेख तयार गर्ने संस्थालाई प्राधिकरणले बीमालेख निर्माता(प्रोडक्ट डेभलपर) को इजाजतपत्र प्रदान गर्न सक्नेछ भनी व्यवस्था गरेको छ । यो व्यवस्था गर्नुको मुख्य उद्देश्य नेपालमा बीमालेखसम्बन्धी प्रोडक्ट डेभलपरको छुट्टै निकाय स्थापना गरिनेछ र जसले बीमालेखमा दक्षता तथा गुणस्तरीयता कायम हुन जान्छ र यसबाट बीमित र बीमक दुवैलाई लाभ प्राप्त हुन जाने देखिन्छ । विशेष व्यवस्थापन समूह गठनसम्बन्धी बीमा नियमावली, २०४९ मा व्यवस्था रहेको छैन भने हालको नियमावलीमा नियन्त्रणमा लिइएको बीमकको सञ्चालन तथा व्यवस्थापनको लागि तोकेको योग्यता पुगेको व्यक्तिहरू मध्येबाट तीन जना सदस्य रहेको विशेष व्यवस्थापन समूह गठनसम्बन्धी व्यवस्था रहेको छ । र बीमा कम्पनीको दामासाही व्यवस्थापनसम्बन्धी व्यवस्था यसको परिच्छेद १५ मा विस्तृत रूपमा गरिएको छ । यसले यदि कुनै पनि बीमा कम्पनीको व्यवस्थापन तथा सञ्चालनमा समस्या उत्पन्न भएको खण्डमा नेपाल बीमा प्राधिकरणले विशेष व्यवस्थापन समूह मार्फत व्यवस्थापन गर्नेछ र त्यस्तै कुनै बीमा कम्पनीको दामासाहीको स्थिति सिर्जना भयो भने त्यसको पनि व्यवस्थापन प्राधिकरणले गर्नेछ ।

प्रदेशमा बीमा सञ्चालन र व्यवस्थापन सम्बन्धमा संविधानको अनुसूचि ७ मा संघ र प्रदेशको साझा अधिकारको सूचीमा उल्लेख भएको बीमा व्यवसाय सञ्चालन र व्यवस्थापन विषयलाई कार्यान्वयनमा ल्याउनको लागि हालको नियमावलीमा व्यवस्था गरेको छ । जसमा प्रदेश सरकारले बीमाको प्रचार प्रसार, बीमकको सेवा प्रबाहसम्बन्धी गुनासो, बीमा कर्मचारी, मध्यस्थकर्ता तथा तिनको सेवा प्रबाहसम्बन्धी गुनासो, दाबी भुक्तानीसम्बन्धी गुनासोसम्बन्धी कार्य गर्न सक्ने विषयहरू स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ । यसरी प्रदेश सरकारले बीमाको विषयलाई समेटे यी कार्यहरू सञ्चालन गर्न सकेको खण्डमा बीमाको व्यवस्थित रूपमा विस्तार हुन जाने देखिन्छ ।

हालको नियमावली, २०८१ मा बीमा क्षेत्रमा अति आवश्यक मानिएका यी विषयहरू बीमित हित संरक्षण कोषसम्बन्धी व्यवस्था, बीमा विकास कोषसम्बन्धी व्यवस्था, बीमा सूचना केन्द्रसम्बन्धी व्यवस्था, बीमा प्रतिष्ठान (इन्स्टिच्युट) सम्बन्धी व्यवस्थालगायतका विषयहरू समेटिएका छन् । ऐनको दफा १५० बमोजिमको बीमित हित संरक्षण कोष सञ्चालन तथा व्यवस्थापनको लागि बैंक वा वित्तीय संस्थासम्बन्धी प्रचलित कानून बमोजिम इजाजतपत्र प्राप्त 'क' वर्गको वाणिज्य बैंकमा छुट्टै खाता खोली सञ्चालन गर्नुपर्नेछ भनी व्यवस्था गरेको छ । बीमित हित संरक्षण कोषले भैपरी आएको जोखिमको खण्डमा बीमित हित संरक्षण कोषले जोखिम व्यवस्थापनमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । नियम १०४ र नियम १०५ मा क्रमशः बीमा विकासको प्रयोगको क्षेत्र र बीमा विकासको सञ्चालन र व्यवस्थापनसम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ । बीमा विकास कोष बीमा क्षेत्रमा देखिएका समस्या हटाउन तथा यसलाई थप सुधार गर्न र व्यवस्थित बनाउन यसको प्रयोग गरिन्छ । आजको समयमा बीमाको विकासले तीव्र रूप लिएको अवस्था छ । यही अवस्थालाई अझ व्यवस्थित गरी बीमा क्षेत्रलाई विश्वसनिय रूपमा विकास गर्न यो व्यवस्थालाई नियमावलीमा समेटिएको हो । ऐनको दफा १५५ बमोजिम प्राधिकरणले स्थापना गरेको बीमा सूचना केन्द्रले गर्ने कार्य समेत स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरेको छ । बीमा सूचना केन्द्रले बीमाको सम्पूर्ण कारोवारको अभिलेख राखिनेछ । बैंकिङ क्षेत्रमा कर्जा सूचना केन्द्रको स्थापना भएको दशकौं भईसक्दा पनि बीमा क्षेत्रमा बीमा सूचना केन्द्र स्थापना हुन नसक्नु बीमा क्षेत्रको ठूलो कमजोरी भएको देखिन्छ । यही बीमा क्षेत्रको कमीकमजोरी मध्यनजर गरी नेपाल सरकार बीमा ऐन, २०७९ र बीमा नियमावली, २०८१ मा बीमा सूचना केन्द्रको व्यवस्था गरेको छ । आशा छ यसको कार्यान्वयनले बीमा क्षेत्रमा सूचनाको उपयुक्त व्यवस्थापन हुनेछ र जसले बीमा क्षेत्रमा हुने विभिन्न किसिमका गैर कानूनी क्रियाकलाप तथा सम्पत्ति शुद्धीकरणलगायतको कार्यलाई निकट भविष्यमै रोक्न नेपाल बीमा प्राधिकरण सफल हुने देखिन्छ । बीमा क्षेत्रमा जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि, तालिम अध्ययन, अनुसन्धान, तथा विकासलगायत अन्य कार्यक्रम सञ्चालन गर्न बीमा प्रतिष्ठान (इन्स्टिच्युट) को हालको नियमावलीले व्यवस्था गरेको छ । जसको स्थापना तथा व्यवस्थापन प्राधिकरणले गर्नेछ । बीमा क्षेत्रका कर्मचारीहरूमा दक्षता वृद्धि हासिल गर्ने उद्देश्यले यसको व्यवस्था गरिएको हो । हरेक क्षेत्रको व्यवस्थापन गर्ने मुख्य स्रोत भनेकै मानव संसाधन हुन् तसर्थ यसको सञ्चालन र व्यवस्थापनले बीमा क्षेत्रको मानव संसाधनमा गुणात्मक विकास हुन जान्छ र जसले बीमा क्षेत्रमा सकारात्मक रूपमा सिनर्जी इफेक्ट आउँदो निकट भविष्यमै प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

उपसंहार

समय सापेक्ष हरेक विषय वा क्षेत्रको माग र आवश्यकतामा परिवर्तन आउनु प्राकृतिक नियम नै हो । नेपालमा बीमा क्षेत्रलाई हेर्दा बैंकिङ क्षेत्र सँगसँगै विकास भए तापनि बैंकिङ क्षेत्रमा

सर्वाङ्गिण रूपमा विकास भएको देखिन्छ भने बीमा क्षेत्र तुलनात्मक रूपमा पछि परेको स्पष्ट रूपमा देख्न सकिन्छ । आजको समयमा बीमा क्षेत्रमा भएको माग र आवश्यकतालाई विश्लेषण गर्दै नेपाल सरकारले बीमा नियमावली २०८१ मा लघु बीमा, बीमालेख निर्माता, बीमित हित संरक्षण कोष, बीमा विकास कोष, बीमा सूचना केन्द्र, बीमा प्रतिष्ठान (इन्स्टिट्युट) लगायतका विभिन्न विषयहरू समेटेको छ । यी व्यवस्थाहरूको नियम संगत रूपमा व्यवस्थापन र कार्यान्वयन गर्न सकेको खण्डमा नेपालमा बीमा क्षेत्र बढी विश्वसनीय, प्रभावकारी, व्यवस्थित, जनमैत्री तथा दिगो रूपमा विकास हुने र जसले बीमा नियमावली, २०८१ ले लिएको मूलभूत उद्देश्यलाई सहजै प्राप्त गर्न सकिने देखिन्छ ।

०००

सन्दर्भ सामाग्री

बीमा ऐन, २०७९ र नियमावली, २०८१

बीमा ऐन, २०४९ र नियमावली, २०४९

नेपालको संविधान, २०७२

राष्ट्रिय बीमा नीति, २०८०

नेपाल बीमा प्राधिकरणको वेबसाइट: www.nia.gov.np

लेखकको पुर्ब प्रकाशित लेखहरू

सम्बन्धित लेख रचनाहरू

ग्रे-लिस्टबाट मुक्ति: नेपालको रणनीति र आवश्यक सुधार

सुनील पौडेल

सहायक निर्देशक
नेपाल बीमा प्राधिकरण

१) पृष्ठभूमि (Background):

गैर कानूनी ढङ्गबाट आर्जन गरेको रकम तथा धन सम्पत्तिलाई विभिन्न उपायहरू मार्फत कानूनी श्रोतबाट आएको जस्तो देखाई उक्त सम्पत्तिको वास्तविक श्रोत लुकाउने, कारोबार छल्ने, प्रकृति बदल्ने जस्तो कार्यलाई सम्पत्ति शुद्धिकरण भनिन्छ । यो गैरकानूनी सम्पत्तिलाई वैधानिक बनाउने कार्य हो । भ्रष्टाचार, अवैध तस्करी, करछली, संगठित अपराध तथा विद्यमान कानूनले निर्दिष्ट गरेका कसुरहरूबाट प्राप्त आर्जनलाई धुल्याई वैध बनाउने कार्य हो । त्यस्तै अपराधलाई सहयोग गर्ने, प्रवर्द्धन गर्ने, मार्गदर्शन गर्ने, उद्योग गर्ने, सल्लाह गर्ने, श्रोत साधन उपलब्ध गराउने कार्य मार्फत अपराधलाई बढावा दिने तथा वित्त व्यवस्थापन गर्ने जस्तो दुवै कार्यलाई आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी भनिन्छ । त्यस्तै, आमविनासमा प्रयोग हुने वस्तु, रसायनको खरिद, बिक्री, वितरण जस्ता कार्यको लागि वित्तीय व्यवस्था गरी आमविनासलाई बढावा दिने कार्यलाई आमविनासका हातहतियार निर्माण तथा विस्तारमा वित्तीय लगानी भनिन्छ ।

यसरी सम्पत्ति शुद्धिकरणको अवस्था नाजुक भएको भनी हालसालै FATF ले नेपाललाई खैरो सूची (ग्रे-लिस्ट) मा राखेको छ । सो सम्बन्धमा नेपाल

उक्त सूचीमा पर्नुका कारण तथा सुधार गर्नुपर्ने विषय नेपाली हामी सबैको एक संवाद, विचार तथा छलफलको विषय हुनुपर्छ, जसले गर्दा नेपाललाई निर्धारित समयसीमा भित्र उक्त सूचीबाट हट्ने प्रयोजनार्थ नीति नियम, रणनीति, कार्यनीति तथा संरचना निर्माण गर्नमा मार्गदर्शकको भूमिक खेल्न सकोस् । त्यसैले, यो लेखलाई सरोकारवाला निकायहरूमा मार्गदर्शक भूमिका खेल्न सक्ने उद्देश्य अनुरूप मैले परिचयात्मक र विश्लेषणात्मक गरी दुई तरिकाबाट प्रस्तुत गरेको छु ।

परिचयात्मक खण्डः

२) एफ ए टि एफ (FATF) को स्थापना

फाइनान्सियल एक्सन टाक्स फोर्स (Financial Action Task Force) एक अन्तरसरकारी संगठन हो । जी ७ राष्ट्रहरू तथा युरोपियन युनियनले सन् १९८९ को जुलाई १६ मा समिट अफ द आर्कअन्तर्गत पेरिस इकोनोमिक डिक्लेरेसन पारित गरे । उक्त घोषणाको बुँदा नं. ५३ को आठौँ बुलेटमा FATF स्थापना गर्ने सम्बन्धमा निम्न बमोजिम व्यवस्था गरियो ।

"Convene a financial action task force from summit participants and other countries interested in this problem. Its mandate is to assess the result of cooperation already undertaken in order to prevent the utilization of the banking systems and financial institutions for the purpose of money laundering and to consider additional preventive efforts in this field, including the adaptation of the legal and regulatory systems so as to enhance multilateral, judicial assistance. The first meeting of this task force will be called by France and its report will be completed by April 1990."

यसरी जी ७, युरोपियन युनियन र अन्य ८ वटा देशहरू समावेश रही FATF संस्थाको स्थापना भयो । स्थापना कालमा सम्पत्ति शुद्धिकरणसँग जुध्न आवश्यक उपायहरू निर्धारण गर्ने, सम्पत्ति शुद्धिकरणका प्रविधिहरू र प्रवृत्तिहरू (techniques and trends) को अध्ययन गर्ने र राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा पहिले नै गरिएका काम कारवाहीहरूको समीक्षा गर्ने जिम्मेवारी FATF लाई दिइएको थियो । सन् १९९० को अप्रिलमा FATF ले सम्पत्ति शुद्धिकरणका ४० वटा सुझावहरू (Recommendations) सहितको प्रतिवेदन जारी गर्‍यो । सन् २००१ मा सेप्टेम्बर ११ को अमेरिकामा घटेको घटनापछि FATF ले आफ्नो जिम्मेवारीलाई आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानीसँग (Combating Financing of Terrorism) लड्न पनि विस्तार गर्‍यो । यसरी २००१ को अक्टोबर महिनामा आतङ्ककारी क्रियाकलापसँग जुध्न थप ८ वटा विशेष सुझावहरू जारी गर्‍यो । सन् २००४ को अक्टोबरमा आतङ्ककारी क्रियाकलापसँग जुध्नको लागि ९ वटा सुझावहरू जारी गरी ४०+९ सुझावहरू कार्यान्वयनमा आए । सन् २०१२ को फेब्रुवरीमा आमविनास (Mass Destruction) मा हातहतियारको विषय पनि समावेश गरी Consolidated Framework कार्यान्वयन आयो । सन् २०१९ बाट Virtual Assets, Cryptocurrencies सँग

सम्बन्धित क्रियाकलापलाई अनुगमन तथा सुपरीवेक्षण र सुभावहरू लागू गर्नको लागि FATF ले मापदण्डलाई पुनरावलोकन गर्‍यो । त्यस्तै गरी सोही वर्षदेखि अवैध गतिविधिहरू तथा गोप्य संस्थागत संरचनाहरूमा कालोधन लुकाउने अपराधीहरूलाई रोक्नको निम्ति विश्वव्यापी हिताधिकारी (Beneficial Owner) सम्बन्धी नियमहरूलाई अझ बलियो बनाईयो ।

३) FATF को उच्च जोखिम र अन्य निगरानी भएका क्षेत्राधिकार (High Risk and other monitored Jurisdiction of FATF):

विश्वव्यापी रूपमा देशहरूमा सम्पत्ति शुद्धिकरण र आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानीको नियन्त्रणका लागि जति धेरै कमजोर अवस्था रहन्छन्, FATF ले त्यति नै कसिला क्षेत्राधिकार (Jurisdictions) हरू लागू गर्ने गरेको पाइन्छ । यसैक्रममा FATF को अन्तर्राष्ट्रिय सहकार्य समीक्षा समूह (International Cooperation Review Group–ICRG) ले निरन्तर रूपमा AML/CFT सम्बन्धी कमजोरीहरू भएका क्षेत्राधिकारहरूको पहिचान र समीक्षा गर्ने कार्यको अनुगमन गर्ने गर्दछ । यो प्रक्रिया सन् २००७ देखि सुरु भई सन् २००९ देखि थप सुधारिएको अवस्थामा छ । क्षेत्राधिकारहरूको सन्दर्भमा FATF ले निरन्तर रूपमा समीक्षा गर्ने गर्दछ । धेरै जसो क्षेत्राधिकारहरूको समीक्षा प्रक्रियाको आधार FATF ले निम्नअनुसार गर्ने गरेको पाइन्छ ।

- FATF Style Regional Body (FSRB), क्षेत्रीय संस्थामा सहभागिता नभएमा,
- पारस्परिक मूल्यांकन (Mutual Evaluation) समयमै प्रकाशन गर्न अनुमति नदिएमा,
- FATF सदस्य वा FSRB ले समीक्षा गर्न मनोनयन गरेमा,
- पारस्परिक मूल्यांकन (Mutual Evaluation) मा कमजोर नतिजा आएमा,
- प्राविधिक अनुपालना (Technical Compliance) मा २० वा सोभन्दा बढी अनुपालना नभएको (Non-Compliant) वा आंशिक अनुपालना (Partially Compliance) भएमा,
- रिकमेन्डेसनहरू ३, ५, ६, १०, ११, र २० हरूमा ३ वा सोभन्दा बढीमा अनुपालना नभएको (Non-Compliant) वा आंशिक अनुपालना (Partially Compliance) भएमा,
- ११ वटा रिकमेन्डेसनहरूमध्ये ९ वा बढी तत्काल प्रभावहरू (Immediate Outcomes) मा न्युन, मध्यम स्तरको प्रभावकारिता आई कम्तीमा २ वटामा न्युनस्तर भएमा,
- ११ वटा रिकमेन्डेसनहरूमध्ये ६ वा बढी नतिजामा न्युनस्तरको प्रभावकारीता भएमा,
- FATF ले निम्न बमोजिमको विधि तथा प्रक्रिया अपनाई क्षेत्राधिकारहरूको समीक्षा गर्ने गर्दछ ।

क) अवलोकन अवधी: पारस्परिक मूल्यांकन (Mutual Evaluation) को नतिजाको आधारमा ICRG प्रक्रियामा प्रवेश गर्ने क्षेत्राधिकारले FATF वा FSRB सँगका कमजोरीहरू समाधान गर्न सामान्यतः १ वर्षको अवलोकन अवधी पाउँछ ।

ख) प्राथमिकता: ५ बिलियन वा बढी सम्पत्ति भएकोमा क्षेत्राधिकारसँग मिलेर बाँकी रहेका रणनीतिक कमजोरीहरू समाधान गर्न कार्ययोजना तयार गर्दछ ।

ग) कार्ययोजना: FATF ले अध्ययन गर्दा प्रगति अपर्याप्त भएको पायो भने क्षेत्राधिकारसँग मिलेर बाँकी रहेका रणनीतिक कमजोरीहरू समाधान गर्न कार्ययोजना तयार गर्दछ ।

४) केहो ग्रे-लिस्ट र ब्ल्याक लिस्ट (What is Grey List and Black List.):

FATF ले AML/CFT को कमजोरीको अवस्थाको आधारमा दुई वटा सार्वजनिक डकुमेन्टहरूको क्षेत्राधिकारलाई पहिचान गर्ने कार्य गर्दछ । जस अन्तर्गत:

क) ब्ल्याक लिस्ट (Black List): FATF ले यसलाई "High Risk Jurisdiction subject to call for action" भन्ने गरेको पाइन्छ । विभिन्न देशहरू तथा क्षेत्रहरू जो गम्भिर रणनीतिक कमीकमजोरीमा रहेका हुन्छन्, उक्त देशहरू तथा क्षेत्रहरू यस सूची भित्र रहेका हुन्छन् । यस्तो सूचीका देशहरू तथा क्षेत्रहरूले "Enhanced Due Diligence" गर्नुपर्ने तथा अति गम्भिर अवस्थामा अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय प्रणालीको सुरक्षण गर्न प्रतिरोधात्मक उपायहरू अबलम्बन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

हालसालै, मिति ई.सं. २१ फेब्रुअरी २०२५ को प्रतिवेदनअनुसार यस सूचीमा उत्तर कोरिया, इरान र म्यानमार देशहरू समावेश छन् ।

ख) ग्रे-लिस्ट (Grey List): FATF ले यसलाई "Jurisdictions under increased monitoring" भन्ने गरेको पाइन्छ । यस सूचीका देश तथा क्षेत्रहरूले सक्रिय रूपमा FATF का सुझावहरू अबलम्बन गर्ने प्रतिवद्धताहरू राखेका हुन्छन् तर AML/CFT मा भने गम्भिर कमीकमजोरी तथा समस्याहरू रहेका हुन्छन् तथा AML/CFT निवारणका कानूनको कार्यान्वयनमा ठूलो त्रुटिहरू रहेका हुन्छन् । यस सूचीका देशहरू तथा क्षेत्रहरूलाई FATF ले विद्यमान कमी कमजोरीहरू निराकरण गर्नको निम्ती निश्चित समय सीमा समेत तोकेको हुन्छ ।

हालसालै, मिति ई.सं. २१ फेब्रुअरी २०२५ को प्रतिवेदनअनुसार नेपाललगायत अल्जेरीया, एन्गोला, बुल्गेरीया, बुर्किना फासो, क्यामरून, कोट दि आइभोरी, क्रोसिया, कन्या, हाइटी, केन्या, लाओ पिडिआर, लेबनान, माली, मोनाको, मोजाम्बिक, नामिबिया, नाइजेरीया, दक्षिण अफ्रिका, दक्षिण सुडान, सिरीया, तान्जानिया, भेनेजुएला, भियतनाम र यमन गरी २५ देशहरू यस सूचीमा समावेश छन् ।

विश्लेषणात्मक खण्ड

५) FATF को ग्रे-लिस्टमा रहेका देशहरूको विश्लेषणात्मक तालिका:

क्र.सं.	देश	देश समावेश मिति	भ्रष्टाचार सूचकाङ्क (२०२४०)*	बासेल AML स्कोर**	बासेल AML Rank#	KYC स्कोर @	बासेल ग्लोबल अपराधसूचकाङ्क (२०२४०)\$
१	अल्जेरिया	अक्टोबर २०२४	१०७	६.९२	१४	४७.७२	५
२	अंगोला	अक्टोबर २०२४	१२१	६.७१	२२	५०.५३	५

३	बुल्गेरिया	अक्टोबर २०२३	७६	४.९९	९१	५४.३	५.५
४	बुर्किना फासो	फेब्रुअरी २०२१	८२	६.४८	२८	५२.०६	४
५	क्यामरून	जुन २०२३	१४०	६.६७	२६	४८.६५	३.५
६	कोट डीभोयर	अक्टोबर २०२४	-	६.४२	३३	४८.३९	५
७	क्रोएसिया	जुन २०२३	६३	४.५३	११९	४७.९७	६.५
८	कंगो (DRC)	अक्टोबर २०२२	१५१	७.७३	९	२८.३४	२.५
९	हैटी	जुन २०२१	१६८	७.९२	२	२५.७	२.५
१०	केन्या	फेब्रुअरी २०२४	१२१	६.८७	१६	४४.५१	६
११	लाओस	फेब्रुअरी २०२५	११४	७.५३	६	५८.२७	३.५
१२	लेबनान	अक्टोबर २०२४	१५४	५.८१	५०	३२.२४	२.५
१३	माली	अक्टोबर २०२१	१३५	६.८१	१९	३७.२२	२.५
१४	मोनाको	जुन २०२४	-	-	-	५६.८७	५.५
१५	मोजाम्बिक	अक्टोबर २०२२	१४६	७.१५	१२	४२.८५	३
१६	नामीबिया	फेब्रुअरी २०२४	५९	४.८९	९७	५८.१७	४
१७	नेपाल	फेब्रुअरी २०२५	१०७	६.०१	४२	६५.४	३.५
१८	नाइजेरिया	फेब्रुअरी २०२३	१४०	६.८५	१७	४५.६	५
१९	दक्षिण अफ्रिका	फेब्रुअरी २०२३	३०	५.७	५२	५३.४	५.५
२०	दक्षिण सुडान	जुन २०२१	१८०	-	-	२९.२३	१.५
२१	सिरिया	फेब्रुअरी २०१०	१७७	-	-	२५.५१	२
२२	तान्जानिया	अक्टोबर २०२२	८२	६.०८	४१	४६.७८	५
२३	भेनेजुएला	जुन २०२४	१७८	७.५९	५	२८.९१	२
२४	भियतनाम	जुन २०२३	८८	६.९	१५	४५.६७	५.५
२५	यमन	फेब्रुअरी २०१०	१७३	-	-	३१.६	२

* Source: Website of Transparency International (<https://www.transparency.org/en/cpi/2023>) - Ranking out of 180 Countries, where Rank 1 is the least corrupted and Rank 180 is the highest corrupted.

** Source: Website of Basel Governance Index (<https://index.baselgovernance.org/>) (0–10 system, where 0 is low risk and 10 is highest risk)

Source: Website of Basel Governance Index (<https://index.baselgovernance.org/>), Ranking out of 164 countries, where country with rank 1 is having highest money laundering and related risk and country with rank 164 is least ML and related risk.

@ Source: Website of Know Your Country (<https://www.knowyourcountry.com/ratings-table/>), where country near to 1% is having highest ML/TF Risk, while country near to 100% is having low ML/TF Risk)

\$ Source: Website of Global Organized Crime Index (https://ocindex.net/rankings/anti-money_laundering?f.rankings&view.list), where countries near to Index 8.50 is having low AML risk, while country near to Index 1 is having high AML risk)

माथि उल्लेख गरिएको टेबलमा भएको तथ्याङ्कका आधारमा FATFको ग्रे-सूचीमा समावेश भएका २५ देशहरूको विश्लेषण गर्दा BASEL AML Index, 2024, Corruption Perception Index, 2024, KYC Score र Global Organized Crime Index-AML, 2023 बीच स्पष्टरूपमा समन्वय रहेको देखिएन ।

- ❖ बासेल AML स्कोर (BASEL AML Index, 2024)अनुसार हाइटी, कंगो, भेनेजुएलालगायतका देशहरू अत्याधिक जोखिमयुक्त देखिए पनि बुल्गेरिया र नामिबिया जस्ता मध्यम जोखिम भएका देशहरू पनि ग्रे-लिस्टमा समावेश छन् ।
- ❖ भ्रष्टाचार सूचकांक (Corruption Perception Index, 2024) हेर्दा दक्षिण सुडान, भेनेजुएला र हाइटी जस्ता अत्याधिक भ्रष्ट देशहरूको समावेश स्वभाविक देखिए पनि नामीबिया, भियतनाम, क्रोसिया जस्ता तुलनात्मक रूपमा कम भ्रष्ट देशहरू पनि सूचीमा समावेश रहेका छन् ।
- ❖ के वाई सी स्कोर (KYC Score) लाई अध्ययन गर्दा नेपाल, लाओस, मोनाको जस्ता देशहरूमा उक्त स्कोर राम्रो रहे तापनि ग्रे-लिस्टमा परेका छन् ।
- ❖ ग्लोबल अपराध सूचकांक (Global Organized Crime Index-AML, 2023) अन्तर्गत केही उच्च जोखिम भएका देशहरू बाहिर रही मध्यम वा न्युन जोखिम भएका देशहरू ग्रे-लिस्टमा समावेश भएको पाइन्छ ।
- ❖ यसरी सरसर्ती रूपमा हेर्दा नेपाल जस्ता देशहरूको सन्दर्भमा सबै सूचकाङ्क मध्यम वा राम्रो देखिएता पनि FATFको ग्रे-लिस्टमा परेको हुनाले माथि उल्लेख गरिएका विभिन्न सूचकाङ्कहरूबीच तादाम्यता खासै समन्वयकारी रूपमा रहेको पाइएन । तर, नेपाल जस्तो देशले सम्पूर्ण सूचकाङ्कमा राम्रो प्रगति गर्दै हालका कमजोरीहरू सुधारार्नुको विकल्प छैन ।

६) नेपालको स्थिति:

FATF ले नेपाललाई सन् २०२५ को फ्रेब्रुअरीमा AML/CFT मापदण्डहरूको पालनामा कमजोरी रहेको भनी ग्रे-लिस्टमा समावेश गरेको छ । APG ले गरेको पारस्परिक मूल्यांकन प्रतिवेदन (Mutual Evaluation Report, 2023) पछि पनि FATF द्वारा निर्देशित मापदण्डहरू पूरा गर्न भनी ११ वटा सुभावहरूसहित नेपाललाई सन् २०२३ को जुलाईदेखि सन् २०२४ को अक्टोबरसम्म थप समय प्रदान गरी मापदण्डहरू सुधार गर्ने समय प्रदान गरेको थियो तर नेपालले अपेक्षित रूपमा उक्त

मापदण्डहरू पालना गर्न नसकेकोले अन्ततः ग्रे-सूचीमा पन्यो । यस अघि नेपाल सन् २००८ देखि सन् २०१४ सम्म ग्रे-लिस्टमै रहेको थियो । नेपाललाई ग्रे-लिस्टबाट हट्नको लागि नियम, कानून कार्यान्वयनको अवस्थालाई सुदृढ गरी यस सूचीबाट बाहिर निस्कन २ वर्षको समय प्रदान गरेको छ । सो समयसीमा भित्र नेपालले सुधार गर्न नसके नेपाल कालोसूचीमा पर्न सक्ने खतरा समेत छ । फाइनान्सियल एक्सन टाक्स फोर्सका अनुसार नेपालको बैकिङ्ग, वित्तीय संस्था तथा डेजिक्नेटेड गैर-वित्तीय व्यवसायहरू र पेशाहरू (Designated Non-Financial Business and Professions– DNFBPs) हरूमा सम्पत्ति शुद्धिकरण निवारण तथा आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानीको रोकथामको अवस्था सन्तोषजनक नभएको जनाएको छ । साथै, सहकारी संस्थाहरूको कमजोर सञ्चालन तथा नियमन, AML/CFT सम्बन्धमा कमजोर कानूनी व्यवस्था तथा सोको कमजोर कार्यान्वयनका कारण नेपाल ग्रे-लिस्टमा परेको जनाएको हो । यसका अतिरिक्त व्यापक भ्रष्टाचार, कर चुहावट, गैर-कानूनी रकम आवागमन, व्यापारमुखी सम्पत्ति शुद्धिकरण, सरकारी तथा नियमनकारी संस्थाहरूमा प्रभावकारी नियमन सन्तुलनको अभाव, डेजिक्नेटेड गैर-वित्तीय व्यवसायहरू र पेशाहरूसम्बन्धी कानूनको अभाव तथा तथ्याङ्कमा आधारित विश्लेषण, खुफिया जानकारी (Intelligence) को अभाव जस्ता कारणहरूले गर्दा नेपाल ग्रे-लिस्टमा परेको अवस्था हो ।

ग्रे-लिस्टमा परेसँगै नेपालको व्यापार, लगानी, वैदेशिक ऋण, अनुदान र समग्र अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्धमा प्रत्यक्ष असर परेको अवस्था छ । नेपालको दीर्घकालीन सोच “समृद्ध नेपाल-सुखी नेपाली” अन्तर्गतका लक्ष्य पूरा गर्न राष्ट्रिय योजना आयोगद्वारा अनुमानित गरिएको लगानीको रकम व्यवस्थापनमा समेत प्रभाव परेको छ । त्यसर्थ, फाइनान्सियल एक्सन टाक्स फोर्सले दिएको २ वर्षको समयसीमा भित्र नेपालले आवश्यक सुधारका कदमहरू अपनाई चाँडोभन्दा चाँडो उक्त सूचीबाट बाहिरिनुको विकल्प छैन, जुन सबै सरोकारवाला निकायहरूको आपसी समन्वय, सहकार्य मार्फत मात्र सम्भव हुने देखिन्छ ।

यसै सन्दर्भमा नेपाल उक्त सूचीमा किन पर्यो भन्ने कुराको अध्ययन गर्नु अत्यावश्यक हुन्छ । त्यसैले, नेपाल उक्त सूचीमा पर्नुका मुख्य मुख्य कारणहरूलाई निम्न बमोजिम प्रस्तुत गर्न सकिन्छ । नीतिगत कारणहरू:

- ❖ प्रभावकारी रूपमा AML/CFT निवारणका कानून, नीतिहरू तर्जुमा हुन नसक्नु,
- ❖ सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐन, २०६४ को संसोधन २०७६ मा पेस गरिए तापनि २०८० सालमा आएर मात्र संसोधन हुन सक्यो, तर पनि FATFको मापदण्डअनुसार कानूनी व्यवस्थामा अबै पनि प्रश्न चिन्ह रहनु,
- ❖ सहकारी क्षेत्रबाट भएका सम्पत्ति शुद्धिकरणका क्रियाकलापलाई रोकथाम गर्ने व्यवस्था सहितका कानूनी प्रावधानहरू अपर्याप्त रहनु,
- ❖ हुण्डी, व्यापारमुखी सम्पत्ति शुद्धिकरण (Trade based money laundering) लाई कानूनी दायरामा ल्याउन नसक्नु,

- ❖ घरजग्गा कारोबारमा व्याप्त भएका अधिक मूल्यांकन तथा न्युन मूल्यांकनलाई एकीकृत रूपमा व्यवस्थापन गर्ने स्पष्ट कानूनी व्यवस्था नहुनु,
- ❖ सुनचाँदी, मूँगा, पर्ल, जस्ता बहुमुल्य धातुहरूको खरिद बिक्री कारोबारलाई व्यवस्थित बनाई प्रभावकारी ट्रयाकिङ प्रणालीको व्यवस्था गर्ने नीतिगत व्यवस्थाको अभाव हुनु,
- ❖ गैर-सरकारी संस्थाहरूबाट प्राप्त रकम, ऋण, अनुदान सम्बन्धमा स्पष्ट रूपमा श्रोतको छानबिन तथा अभिलेख राख्ने व्यवस्थाको स्पष्ट नीतिगत व्यवस्था नहुनु,
- ❖ आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी तथा आमविनासका हातहतियारमा वित्तीय लगानीको कार्य नेपालमा न्युन रहेको ठानी कानूनी व्यवस्थाहरू समयानुकूल परिमार्जन गर्न पछि पर्नु,
- ❖ अनौपचारिक कारोबारलाई निर्मुल पार्नको लागि समयानुकूल मौद्रिकीकरण (Monetization) सम्बन्धी नीतिहरू पर्याप्त रूपमा देशव्यापी रूपमा सञ्चालन हुने गरी व्यवस्था गर्न नसक्नु,
- ❖ डिजिटल कारोबार, अनलाईन कारोबारहरूको सञ्चालन, व्यवस्थापन तथा नियमन हुने खालको कानूनी व्यवस्थामा पछि पर्नु,

संरचनात्मक तथा कार्यगत कारणहरू:

- राज्यका अपराधीहरू, सम्पत्ति शुद्धिकरण गर्ने, अभियोजन लागेका व्यक्ति वा संस्थाहरू, कसुरदार, भ्रष्टाचारीहरू आदि अपराधीहरूको एकीकृत अभिलेख नरहनु,
- अपराध अभिलेख विभाग गठन गर्ने दशकौं अधिको प्रयास सफल हुन नसक्नु,
- वित्तीय क्षेत्रका नियमनकारीहरू तथा कानून निर्माताहरूबीच समन्वय तथा सहकार्यको अभाव हुनु,
- समयानुकूल राष्ट्रिय रणनीति निर्माण गर्न नसक्नु,
- वित्तीय जानकारी एकाईको क्षमता अभिवृद्धि हुन नसक्नु,
- कानून कार्यान्वयन गराउने संस्था तथा निकायहरूबीच समन्वय, सहकार्य तथा श्रोतसाधनको कमी हुनु,
- विद्यमान नियमनकारी निकायहरूको निरीक्षण तथा सुपरीवेक्षण सीमित रहनु,
- परिपालना नगर्नेलाई प्रयाप्त दण्डको व्यवस्था नहुनु,
- सूचक संस्थाहरू, नियमनकारी संस्थाहरूद्वारा सचेतना कार्यक्रम, तालिम तथा विकासका कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्न नसक्नु,
- धेरैजसो सूचक संस्थाहरूमा डेडिकेटेड AML/CFT युनिट स्थापना हुन नसक्नु,
- आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीमा कमजोरी रही सही समयमा सम्पत्ति शुद्धिकरण तथा आतङ्कवादमा वित्तीय लगानीसम्बन्धी सही तथ्याङ्क, सूचना, जानकारीहरू पहिचान तथा उपलब्ध हुन नसक्नु,
- सम्पत्ति शुद्धिकरण अनुसन्धामन विभागको कार्यसम्पादन अपेक्षित ढङ्गमा नहुनु,

- नियमनकारी निकायहरूमा जोखिममा आधारित सुपरीवेक्षण प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुन नसक्नु,
- उच्च पदस्थ व्यक्ति (Politically Exposed Persons–PEPs) को निगरानी तथा ट्र्याकिङ्गको अवस्था कमजोर हुनु,
- राज्यका सबैजसो सन्यजन्त्रमा भ्रष्टाचारको जरा गाड्नु,
- कर छली व्याप्त रहनु,
- नगदमा आधारित कारोबारलाई निरुत्साहित गर्न नसकिनु,
- सीमा-पार कारोबारहरूको ट्र्याकिङ्ग हुन नसक्नु,
- सम्पत्ति असुली सन्यन्त्र अप्रभावकारी रहनु,
- ठूलो रकमको सम्पत्ति कारोबारहरूको अभिलेख, व्यवस्थापन तथा ट्र्याकिङ्गको अवस्था कमजोर रहनु,
- क्यासिनोको कारोबारहरूको अभिलेख, नियमन तथा नियन्त्रण गर्न नसक्नु,

७) फिलिपिन्सबाट नेपालले सिक्न सक्ने पाठ (Learning from Philippines):

जुनबेला नेपाल ग्रेलिस्टमा समावेश भयो सोहि बेला फिलिपिन्स उक्त सूचीबाट हट्यो । ग्रेलिस्टमा परेपछि फुकुवा हुँदासम्मको अवधिमा फिलिपिन्सले गरेका सुधारका कदमहरू निम्नानुसार रहे ।

- नियम तथा कानूनहरूलाई समायानुकूल संसोधन गरियो,
- उच्च जोखिमयुक्त क्षेत्रहरू जस्तै: क्यासिनो, विप्रेषण र अन्य संवेदनशिल उद्योगहरूमा गर्नुपर्ने निरीक्षण, अनुगमनको व्यवस्थामा सुधार गर्‍यो,
- वित्तीय जानकारी (Financial Intelligence) मा व्यापक सुधार गरी शंकास्पद कारोबार पहिचान र त्यसको अनुसन्धानमा सुधार गरियो,
- वित्तीय अपराधहरूको द्रुत गतिमा अभियोजन गर्ने कार्यको सुधार भयो,
- विद्यमान कानूनहरूको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरियो,
- AML/CFT मा विभिन्न सरकारी निकाय, एजेन्सीहरूबीच प्रभावकारी रूपमा समन्वय, सहकार्यको थालनी गरियो,
- अन्तर्राष्ट्रिय साझेदारहरूसँग सीमा-पार सहकार्य मार्फत अनाधिकृत वित्तीय रकम प्रवाहको ट्र्याकिङ्कमा सुधार भयो ।

८) संयुक्त अरब इमिरेट्सबाट नेपालले सिक्न सक्ने पाठ (Learning from UAE):

सन् २०२२ को मार्च महिनामा रणनीतिक रूपमा AML/CFT सम्बन्ध मा कमजोरी रहेको भनी FATF ले संयुक्त अरब इमिरेट्सलाई ग्रेलिस्टमा समावेश गरेको थियो । UAE मुख्यतः निम्न विषयहरूले गर्दा उक्त सूचीमा समावेश भएको थियो ।

- ❖ नगदमा आधारित अर्थतन्त्र : ठूलोमात्रामा UAE को अर्थतन्त्र नगद कारोबारमा आधारित भएको र उक्त कारोबारहरूको नियमनमा कठिनाई भएको थियो ।

- ❖ सक्रिय रूपमा मूल्यवान धातु, रत्नहरूको व्यापार: सुन, चाँदी, मूल्यवान रत्न, धातुहरूको व्यापक व्यापारका कारण शुद्धिकरणको दृष्टिकोणले जोखिमपूर्ण रहेको थियो ।
- ❖ उच्च विदेशी निवासीहरूको संख्या: UAE मा विदेशी नागरिकहरूको बसोबास गर्ने संख्या उच्च रहेको अवस्था रहेको छ ।
- ❖ द्वन्द्वग्रस्त र आतङ्कवाद क्षेत्रसँगको नजिकता: UAE को भौगोलिक अवस्थिती द्वन्द्वग्रस्त र आतङ्कवाद प्रभावित क्षेत्रहरू तथा संयुक्त राष्ट्रसंघद्वारा प्रतिबन्धित राष्ट्रहरूको नजिक भएकाले सम्पत्ति शुद्धिकरण र आतङ्कवादमा वित्तीय लगानीको दृष्टिकोणले जोखिमयुक्त रहेको थियो ।

संयुक्त अरब इमिरेट्स (UAE) ले FATF द्वारा निर्देशित गरेका सुभावहरूको पालना तथा विद्यमान नीतिगत व्यवस्थामा रणनीतिक सुधार गरी सन् २०२४ को फेब्रुअरी महिनामा उक्त सूचीबाट बाहिरिन सफल भयो । जसमा UAE ले गरेका निम्नानुसारका केही महत्त्वपूर्ण सुधारहरूलाई नेपालले पनि महत्त्वपूर्ण सिकाईका रूपमा लिन सक्छ ।

- विद्यमान कानूनहरू सुधार गर्दै Federal Decree कानून नं. २० र पछि संसोधित कानून नं. २६ लागू गरियो ।
- विशिष्टिकृत संस्थाको रूपमा सम्पत्ति शुद्धिकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण गर्न एक Executive Office को स्थापना गरियो ।
- UAE को संघीय न्यायपालिका भित्र रहने गरी सम्पत्ति शुद्धिकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानीसम्बन्धी मुद्दा मामिलाको निम्ति एक विशेष अदालतको स्थापना गरियो ।
- सम्पत्ति शुद्धिकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण गर्न नवीनतम निर्देशिकाहरू जारी गरी कार्यान्वयन गरियो ।
- सम्पत्ति शुद्धिकरण, घुसखोरी, ठगीलगायतका वित्तीय अपराधहरू नियन्त्रण गर्न नयाँ दण्ड संहिता तयार गरी लागू गरियो ।

९) ग्रे-लिस्टबाट हट्न नेपालले अबलम्बन गर्नुपर्ने अबको बाटो (Roadmap of Nepal to be released from Grey List):

विगतमा सन् २०१४ ताका नेपालको अवस्था नाजुक नै थियो । त्यतिबेला मापदण्ड अनुसारका ऐन, कानूनहरू नै थिएनन् तर अहिलेको अवस्था तथा परिस्थिति भने फरक रहेको छ । अहिलेको परिस्थितिमा मापदण्ड अनुसारका केही नीतिगत व्यवस्थाहरू भए तापनि त्यसको कार्यान्वयनको अवस्था भने निकै नाजुक रहेको FATF को प्रतिवेदनले जनाउछ । FATF ले निर्देशित गरेका निम्न लिखित सुभावहरूको पालना तथा विद्यमान नीतिगत व्यवस्थामा रणनीतिक सुधार गरी FATF को मार्गदर्शन अनुरूप कार्यान्वयन गर्न सके नेपाल छिट्टै ग्रे-लिस्टबाट हट्नेछ ।

- Money Laundering / Financing of Terrorismसम्बन्धी बुझाईमा सुधार गर्नुपर्ने,
- वाणिज्य बैंकहरू, सहकारी क्षेत्र, क्यासिनो, बहुमुल्य धातुका डिलरहरू तथा घरजग्गा क्षेत्रलाई जोखिममा आधारित अनुगमन गर्नुपर्ने,
- अवैध रकमको आवागमन, हुण्डी जस्ता क्रियाकलापमा प्रतिबन्ध लगाउने,
- ML को अनुसन्धानको लागि प्रशासनिक निकायको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता बढाउने,
- ML को अनुसन्धान र अभियोजनमा सुधार गर्नुपर्ने,
- पहिचान, खोजी, नियन्त्रण, जफत तथा बरामदका प्रक्रिया तथा उपायहरू सशक्त बनाउनुपर्ने तथा जोखिमको वर्गीकरणको आधारमा अपराध नियन्त्रण गर्नुपर्ने,
- Terrorist Financing / Proliferation Financing सम्बन्धी लगानी प्रतिबन्धका लागि आवश्यक प्राविधिक कमजोरीहरू सम्बोधन गर्नुपर्ने ।

यसका अतिरिक्त, मेरो विचारमा निम्न बमोजिमका सुधारात्मक उपायहरू अपनाउन सके नेपाललाई अभूत फलदायी हुने कुरामा बिमती नहोला ।

क) निर्देशक समितिको सुदृढीकरण (Strengthening of Directorate Committee):

- ❖ यस समितिले नेपालको अद्यावधिक राष्ट्रिय रणनीति तयार गरी त्यसको कार्यान्वयन गराउन पहल गर्नुपर्छ ।
- ❖ राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूपको ऐन, नियम, कानून, निर्माण भएको, नभएको तथा सोको समयमै कार्यान्वयन भएको, नभएको सम्बन्धतमा निरन्तर मूल्यांकन गर्नुपर्छ ।
- ❖ राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरूसँग समन्वय तथा सहकार्य गर्न निर्देशक समितिको मातहतमा एउटा डेडिकेटेड युनिट (Dedicated Unit) निर्माण गरी कार्य अघि बढाउनु पर्छ ।
- ❖ निर्देशक समितिका सदस्यहरूलाई कम्तिमा एक त्रैमासमा एक पटक अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसारको तालिम तथा अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्छ ।

ख) सबै जसो निकायमा जोखिममा आधारित सुपरीवेक्षण लागु गर्ने (Implementation of Risk Based Supervision in all available entities)

नेपाल राष्ट्र बैंक, नेपाल बीमा प्राधिकरण, धितोपत्र बोर्ड, यातायात व्यवस्था कार्यालय, सहकारी बोर्डलगायतका नियामकिय निकायहरूमा निरन्तर रूपमा जोखिममा आधारित सुपरीवेक्षण तथा निरीक्षण कार्य अबलम्बन गरी मुख्य जोखिमपूर्ण क्षेत्र पहिचान गरी सो क्षेत्रको जोखिम निवारणको निम्ति नीतिगत तथा संरचनात्मक सुदृढीकरण गर्नुपर्छ ।

ग) बहुमुल्य वस्तु नियमन एकाई निर्माण गर्ने (Establishment of Precious Materials Regulation Unit):

सुन, चाँदी, रत्न, मूँगा, हिरा, जडिबुटिजस्तै बहुमुल्य सामान, बोलकबोलमा गरिने पेन्टिङ, पुरातात्विक वस्तुहरू जस्ता बहुमुल्य वस्तु तथा धातुहरूको बोलकबोल, खरिद बिक्री अथवा

स्वामित्व हस्तान्तरणको कार्यलाई व्यवस्थित तथा प्रभावकारी बनाउन एक बहुमुल्य वस्तु नियमन एकाईको गठन गर्नुपर्ने हुन्छ । जस अन्तर्गत सम्पूर्ण व्यवसायीहरू, खरिदकर्ताहरू तथा अन्य सम्बद्ध सरोकारवालाहरू आवद्ध रही बहुमुल्य वस्तु तथा धातुहरूको कारोबार, लेनदेनको अभिलेख, नियमन, सुपरीवेक्षण गर्ने, गराउने व्यवस्था गरी सम्पत्ति शुद्धिकरण तथा आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानीको कार्यलाई नियन्त्रण, निवारण गर्नको लागि उक्त एकाईलाई प्रतिबद्ध गराउनु पर्छ ।

- घ) मुख्य सचिवको मातहतमा एक AML/CFT सचिवालय निर्माण गर्ने (Establishment of AML/CFT Secretariat under Chief-Secretary of Nepal):

निर्देशक समितिको कार्यलाई कार्यान्वयन गर्न तथा समन्वय समितिलाई समन्वय गर्न, कानूनी तथा नीति निर्माणमा प्रत्यक्ष भूमिका खेल्ने गरी एक AML/CFT सचिवालय स्थापना गरी निरन्तर रूपमा AML/CFT को क्षेत्रमा कार्य गर्नु पर्दछ । साथै, सोही सचिवालयलाई अन्य अन्तर्राष्ट्रिय देशहरूसँग नीति निर्माणमा समन्वय, सहकार्य गर्ने जिम्मेवारी समेत तोक्नु पर्नेछ ।

- ङ) सम्पत्ति शुद्धिकरण मुद्दा हेर्ने विशेष अदालतको स्थापना (Establishment of Special Court for AML/CFT):

संयुक्त अरब इमिरेट्सको सफलतालाई पछ्याउँदै नेपालमा पनि एक डेडिकेटेड रूपमा AML/CFT सम्बन्धी मुद्दा मामिला हेर्ने विशेष अदालतको निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नु अनिवार्य रहेको छ ।

- च) नियमनकारी निकायको पनि नियमन गर्ने व्यवस्था गर्ने (Establishing Regulation to Regulators):

विभिन्न नियमनकारी निकायहरूले विभिन्न ढङ्गबाट नियमन, सुपरीवेक्षण गरिरहेको तथ्यको अभिलेख राख्ने, तथा नियमित रूपमा रिपोर्टहरू लिने र नियमन गर्ने गरी एक निकाय गठन गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

- छ) अन्य सुधारहरू (Other Reforms):

- ❖ रियल स्टेट कारोबारसम्बन्धी लाईसेन्सरलाई अनिवार्य रूपमा ब्रोकर मार्फत मात्र गर्नुपर्ने व्यवस्था गर्ने,
- ❖ रियल स्टेटको मूल्यांकनलाई पुनरावलोकन गरी समय सान्दर्भिक बनाउने,
- ❖ गैर-सरकारी संस्थाहरूबाट प्राप्त लगानी, अनुदान रकमको अभिलेख र श्रोतको छानबिन गर्नुपर्ने,
- ❖ राष्ट्रिय स्तरका अपराधीहरूको लगत संकलन तथा खुफिया जानकारी हुने संयन्त्र निर्माण गर्नुपर्ने,
- ❖ सुन तस्करी रोकथाम गर्नुपर्नेमा देशका सम्पूर्ण राजनीतिक दलहरू एक जुट भई सामूहिक प्रतिवद्धताका साथ सहकार्य गर्नुपर्ने,

- ❖ वित्तीय जानकारी एकाईलाई प्रभावकारी रूपमा क्षमता अभिवृद्धिका कार्यक्रम सञ्चालन गरी स्तरोन्नती गराउनु पर्ने,
- ❖ Non-compliance लाई frequency को स्थितिको आधारमा तत्काल दण्ड गर्ने गराउने व्यवस्था कायम गराउनु पर्ने,
- ❖ AML/CFT/CPF सम्बन्धी सचेतनाका कार्यक्रमहरू व्यापक रूपमा सञ्चालन गराउने,
- ❖ PEPs/Beneficial Owner को समस्या समाधानार्थ कानूनी रूपमा थप निषेधात्मक व्यवस्था अवलम्बन गर्नुपर्ने,
- ❖ सम्पत्ति असुलीलाई सूदृढ र प्रभावकारी बनाउने ।
- ❖ AML Auditor सम्बन्धमा मानव श्रोतको विकास गर्न आवश्यक कदम चाल्नुपर्ने ।

१०) निष्कर्ष (Conclusion):

नेपाल FATF को ग्रे-लिस्टमा पर्नु केवल कानूनी कमजोरी मात्र होइन, देशको आर्थिक विश्वसनीयता, वैदेशिक लगानी र अन्तर्राष्ट्रिय छविमा समेत ठूलो धक्का हो । यसले नेपालको विकास आयोजनाहरू, सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन र नागरिकको जीवनस्तरमा दीर्घकालीन रूपमा नकारात्मक प्रभाव पार्न सक्छ तर यो चुनौतीलाई अवसरमा रूपान्तरण गर्नुपर्ने हुन्छ । फिलिपिन्स र, युएईजस्ता देशहरूले सुधार गरेजस्तै नियमित सुधार, कानूनी सुदृढीकरण, समन्वय र अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगबाट नेपाल पनि ग्रे-लिस्टबाट चाँडै मुक्त हुन सक्छ । यसका लागि सरकार, नागरिक समाज, निजी क्षेत्र र अन्तर्राष्ट्रिय साझेदारहरूको सहकार्य नेपाललाई अनिवार्य रहेको छ । भ्रष्टाचार नियन्त्रण, वित्तीय पारदर्शिता, रियल स्टेट र सहकारी क्षेत्रको नियमन, क्यासिनो र बहुमुल्य धातु व्यवसायको नियमन तथा आधुनिक प्रविधि प्रयोग गरी सम्पत्ति शुद्धिकरण र आतङ्कवाद लगानी विरुद्ध सबै सरोकारवालाहरू एकजुट भई लागि पर्ने हो भने नेपाल दुई वर्षे समयसीमा भित्र सूचीबाट बाहिर निस्कन भई अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय प्रणालीमा गुमेको साख पुनः कायम गर्न सक्नेछ ।

ooo

सन्दर्भ सामग्री (References):

सम्पत्ति शुद्धिकरण (मनी लाउन्डलरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४, नियमावली, २०८१

सम्पत्ति शुद्धिकरण तथा आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धीय राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजना (२०७६-२०८१)

FATF Recommendations

Mutual Evaluation Report 2023

Corruption Perception Index 2024 (URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2023>)

BASEL Governance Index (URL: <https://index.baselgovernance.org/>)

KYC score (URL: <https://www.knowyourcountry.com/ratings-table/>)

Global Organized crime index (URL: https://ocindex.net/rankings/anti-money_laundering?f=rankings&view=List)

सम्पत्ति शुद्धिकरण अनुसन्धान विभागका प्रतिवेदनहरू

‘नेपालमा अवकाश योजनामा जीवन बीमाको भूमिका’

रोजेश बरनेत

प्रमुख, तालिम बिभाग
नेपाल लाइफ इन्स्योरेन्स कं. लि.

नेपालमा अवकाश प्रणालीको संक्षिप्त विवरण

संयुक्त राष्ट्र जनसंख्या कोष (UNFPA) अनुसार, जनसंख्या वृद्धि (aging) विश्वका लगभग सबै क्षेत्रहरूमा तीव्र गतिमा भइरहेको एक महत्त्वपूर्ण जनसांख्यिकीय परिवर्तन हो । यसले सामाजिक र आर्थिक रूपान्तरणलाई जनाउँछ, जहाँ कुल जनसंख्यामा ६० वर्षभन्दा माथिका उमेर समूहको अनुपात निरन्तर बढ्दो छ । घट्दो प्रजनन दर र स्वास्थ्य सेवाको सुधारसँगै जीवन प्रत्याशा बढ्नुले वृद्ध जनसंख्याको संख्या र अनुपात दुवै बढाएको छ । यो परिवर्तन विकसित मुलुक मात्र नभई विकासशील राष्ट्रहरूमा समेत देखिएको छ, जसले विश्वव्यापी चिन्ताको विषय बनाएको छ ।

अवकाश योजना (Retirement planning) व्यक्ति विशेषको आर्थिक सुरक्षाका लागि अत्यन्त महत्त्वपूर्ण हुन्छ, जसले व्यक्ति काम गर्न नसक्ने अवस्थामा पनि आफ्नो गुणस्तरीय जीवनस्तर कायम राख्न मद्दत पुऱ्याउँछ । यद्यपी, विकसित मुलुकहरूमा यो अवधारणा स्थापित भइसकेको छ भने, नेपालमा भने यो अभै नयाँ अभ्यासको रूपमा रहेको छ । यहाँको ठूलो श्रमशक्ति गैरऔपचारिक क्षेत्रमा कार्यरत भएकाले, उनीहरूका लागि नियमित अवकाश सुविधा वा पेन्सन योजना उपलब्ध छैन । विभिन्न स्रोतहरूका

अनुसार, नेपालमा ७०% देखि ८०% श्रमशक्ति गैरऔपचारिक क्षेत्रमा कार्यरत छन् (कृषि, साना व्यवसाय आदि) जसमा कुनै औपचारिक पेन्सन योजना छैन ।

नेपाल राष्ट्र बैंक (NRB) द्वारा प्रकाशित २०२१ को वित्तीय साक्षरता सर्वेक्षणअनुसार, करिब ७०% नेपाली नागरिकहरूलाई पेन्सन फन्ड वा प्रोभिडेन्ट फन्डजस्ता संरचित अवकाश बचत विकल्पहरूको जानकारी नै थिएन । बैंक खाता संख्या बढिरहेको भए पनि, ५-१० % मात्र व्यक्तिहरूले अवकाश लक्षित योजना (Retirement-Specific Savings) मा बचत गरिरहेका छन् ।

विश्व बैंकको "नेपाल पेन्सन प्रणाली (२०२०)" रिपोर्टमा उल्लेख छ कि कुल श्रमशक्तिको ५-१०% मात्र सरकारी पेन्सन योजनाबाट लाभान्वित छन्, जुन औपचारिक क्षेत्रमा कार्यरत व्यक्तिहरूमा सीमित छ । गैरऔपचारिक क्षेत्रमा कार्यरत अधिकांश मानिसहरू अझै संरक्षित छैनन् र निजी पेन्सन योजनाको पहुँच अत्यन्त सीमित छ । धेरै नेपालीहरूले अझै पनि पारिवारिक सहारालाई अवकाशकालीन जीवनयापनको माध्यम बनाउने गरेका छन्, तर औपचारिक योजनाको अभावले वृद्धावस्थामा आर्थिक असुरक्षाको जोखिम बढाउँछ ।

एसियन डेभलपमेन्ट बैंक (ADB) को २०२१ को रिपोर्टअनुसार, सरकारले नागरिक सेवामा कार्यरत कर्मचारीहरूका लागि पेन्सन योजना स्थापना गरेको भए पनि, ती योजना सरकारी कर्मचारीहरूमा मात्र सीमित छन् । निजी वा गैरसरकारी क्षेत्रका कर्मचारीहरू अझै सामाजिक सुरक्षा वा पेन्सन प्रणालीको पहुँचबाट टाढा छन् । रिपोर्टले निजी पेन्सन योजनाको सहभागिता निकै न्यून (१०% भन्दा कम) रहेको जनाएको छ ।

अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठन (ILO) अनुसार, नेपालमा सार्वजनिक क्षेत्रका लागि "pay-as-you-go" प्रणालीमा आधारित पेन्सन प्रणाली लागू गरिएको छ, तर यसले जनसंख्याको सानो हिस्सालाई मात्र समेटेछ । निजी क्षेत्रमा औपचारिक पेन्सन योजना निकै कम छन् र धेरै नेपालीहरूसँग प्रोभिडेन्ट फन्ड वा अवकाश लक्षित बचत योजनामा पहुँच छैन । त्यसैले अधिकांश नागरिकका लागि अवकाश बचत या त बिल्कुलै छैन, या व्यक्तिगत बचतमा सीमित हुन्छ ।

यस्तो सन्दर्भमा, जीवन बीमा उत्पादनहरू विशेषगरी अवकाश योजना समावेश गरिएका योजनाहरूको भूमिका अत्यन्त महत्त्वपूर्ण हुँदै गएको छ । तर, नेपाल बीमा प्राधिकरण (NIA) को २०२२ को वार्षिक प्रतिवेदन अनुसार, काठमाडौँजस्ता शहरी क्षेत्रहरूमा यस्ता बीमा योजनाको पहुँच विस्तार भइरहेको भए पनि, समग्रमा औपचारिक अवकाश योजनामा सहभागिता अझै पनि निकै न्यून छ । अवकाशसँग सम्बन्धित बीमा योजनाहरूको बजार हिस्सा सम्पूर्ण बीमा बजारको ३-५% को हाराहारीमा मात्र छ ।

नेपालको अवकाश प्रणाली औपचारिक र अनौपचारिक प्रणालीको संयोजन हो । औपचारिक प्रणाली मुख्यतः सरकारी कर्मचारी र ठूला निजी संस्थाका कर्मचारीहरूका लागि सीमित छ । सबैभन्दा साधारण अवकाश योजना Employees Provident Fund (EPF) हो, जुन औपचारिक

क्षेत्रका कर्मचारीहरूका लागि अनिवार्य बचत प्रणालीको रूपमा लागू छ तर, करिब ८०% श्रमशक्ति रहेको गैरऔपचारिक क्षेत्रमा यो प्रणाली लागू छैन ।

हालका वर्षहरूमा, गैरऔपचारिक क्षेत्रलाई समेत समेट्ने समावेशी पेन्सन प्रणालीको आवश्यकताप्रति ध्यान बढ्दो छ । यद्यपि, औपचारिक योजनाहरू अझै सीमित छन् र अधिकांश नेपालीहरूले आफ्नो अवकाशकालका लागि कुनै योजना बनाएका छैनन् । यसलाई निम्न आम्दानी स्तर, वित्तीय साक्षरताको कमी र वृद्ध अवस्थामा परिवारको भर पर्न सकिने सामाजिक अवधारणाले थप जटिल बनाएको छ ।

नेपालमा अवकाश योजनासम्बन्धी चुनौतीहरू

नेपालमा अवकाश योजना गर्न विभिन्न कारणहरूले बाधा पुऱ्याइरहेका छन्, जसमा मुख्य रूपमा निम्न बुँदाहरू समावेश छन्:-

१. **न्यून वित्तीय साक्षरता:** विशेष गरी ग्रामीण क्षेत्रका धेरै नागरिकहरूमा आधारभूत वित्तीय ज्ञानको अभाव छ । यसले गर्दा मानिसहरूले अवकाश योजना आवश्यक किन हुन्छ भन्ने बुझ्न सक्दैनन्, न त भविष्यका लागि बचत गर्ने उपलब्ध माध्यमहरू बारे जानकारी हुन्छ ।
२. **गैरऔपचारिक क्षेत्रको उच्च प्रभाव:** अधिकांश नेपाली कामदारहरू गैरऔपचारिक क्षेत्रमा संलग्न छन्, जहाँ अवकाश सुविधा उपलब्ध हुँदैन । यसले गर्दा जनसंख्याको ठूलो हिस्सा कुनै संरचित अवकाश बचत योजनाबाट वञ्चित रहन्छ ।
३. **पेन्सन तथा बीमा उत्पादनको जानकारीको कमी:** शहरी क्षेत्रमा वित्तीय सेवाहरू विस्तार हुँदै गएका भए पनि धेरै नेपालीहरू अझै पनि जीवन बीमाजस्ता उत्पादनहरूले अवकाशपछि आर्थिक सुरक्षा कसरी दिन सक्छन् भन्ने कुरामा जानकारी छैनन् ।
४. **सांस्कृतिक पक्षहरू:** नेपाली संस्कृतिमा वृद्धावस्थामा परिवारको भर पर्ने चलन प्रबल छ । यसले गर्दा धेरै व्यक्तिहरू दीर्घकालीन आर्थिक योजना बनाउने वा औपचारिक बचत योजना तथा बीमा उत्पादनमा लगानी गर्न रुचि राख्दैनन् ।

अवकाश योजनामा जीवन बीमाको भूमिका

जीवन बीमा यस्तो वित्तीय साधन हो जसले बीमित व्यक्तिको मृत्यु भएपछिको अवस्थामा नामित लाभग्राहीलाई एकमुष्ट रकम प्रदान गर्छ । यसको मुख्य उद्देश्य बीमित व्यक्तिको परिवारलाई आर्थिक सुरक्षा प्रदान गर्नु हो । यद्यपि, केही जीवन बीमा योजनाहरूमा दीर्घकालीन बचत वा लगानीसम्बन्धी पक्षहरू पनि समावेश हुन्छन्, जसले अवकाश योजनामा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्छ ।

अवकाश योजना सन्दर्भमा, बचत पक्ष समावेश गरेका जीवन बीमा योजनाहरू जस्तै एन्डोमेन्ट पोलिसी वा होल लाइफ पोलिसीले अत्यन्त उपयोगी भूमिका निर्वाह गर्न सक्छन् ।

यस्ता योजनाहरू समयसँगै नगद मूल्य (cash value) सञ्चित गर्छन्, जुन अवकाश प्राप्त भएपछि जीवनयापनका खर्चहरूमा प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

नेपालमा अवकाश योजनाका लागि प्रयोग गर्न मिल्ने विभिन्न प्रकारका जीवन बीमा योजनाहरू उपलब्ध छन्:-

१. सावधिक बीमालेख:

यी जीवन बीमा योजनाले सुरक्षा र बचत दुवै सुविधा प्रदान गर्छन् । यस्ता योजनाले समयक्रममा नगद मूल्य सञ्चित गर्छन् र बीमित व्यक्तिको मृत्यु वा पूर्वनिर्धारित अवधिको अन्त्यमा (जस्तै: अवकाश उमेर पुगेपछि) रकम प्रदान गर्छन् । परिपक्वतापछि बीमाधारकले नगद रकम प्राप्त गर्न सक्छन्, जुन अवकाश आयको एक हिस्सा बन्न सक्छ ।

२. आजीवन बीमालेख:

यसले बीमित व्यक्तिको पूरै जीवनकालका लागि बीमा सुरक्षा प्रदान गर्छ । यस्ता योजनामा नगद मूल्य सञ्चित हुने सुविधा हुन्छ, जसले दीर्घकालीन वित्तीय सुरक्षा दिन्छ । यो रकम अवकाशपछिको आवश्यकतामा प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

३. वार्षिकी योजनाहरू:

वार्षिकी बीमा योजनाहरूले अवकाशपछि बीमाधारकलाई नियमित रूपमा आय प्रदान गर्छन् । बीमाधारकले एकमुष्ट रकम वा किस्ताबन्दीमा प्रिमियम तिर्न सक्छन् र त्यसको सट्टामा बीमा कम्पनीले बीमाधारकलाई नियमित किस्तामा भुक्तानी गर्छ—धेरैजसो जीवनभरी । यसले अवकाशपछि स्थिर आयको स्रोतको रूपमा काम गर्न सक्छ ।

नेपालमा अवकाश योजनामा जीवन बीमा समावेश गर्दा प्राप्त हुने फाइदाहरू:

१. परिवार र लाभग्राहीको आर्थिक सुरक्षा:

बीमा योजनाबाट प्राप्त मृत्यु लाभ (death benefit) ले बीमित व्यक्तिको निधनपश्चात् परिवारलाई आर्थिक संकटमा पर्नबाट जोगाउँछ । नेपालको सन्दर्भमा, जहाँ धेरै परिवारहरू आयमा एक अर्कामा निर्भर छन्, यो विशेष रूपमा महत्त्वपूर्ण छ ।

२. दीर्घकालीन बचत:

सावधिक र आजीवनजस्ता योजनाले अनिवार्य बचत प्रणालीको काम गर्छन्, जसले बीमालेखधारकलाई नियमित बचत गर्न प्रेरित गर्छ । यसले समयक्रममा अवकाशकालका लागि पर्याप्त रकम सञ्चित गर्न मद्दत पुऱ्याउँछ ।

३. कर लाभ (Tax Benefits):

नेपालको कर ऐनअनुसार, जीवन बीमा योजनामा गरिएको केही योगदान कर कटौतीयोग्य हुन्छ । यसले बीमा धारकको कर भार घटाउने हुँदा, अवकाश योजना बनाउने आकर्षक विकल्प बन्न सक्छ ।

४. नियमित आय (through Annuities):

वार्षिकी योजनाहरूले अवकाशपछिको जीवनयापनका लागि नियमित आयको सुनिश्चितता दिन्छन् । नेपालजस्तो देशमा, जहाँ औपचारिक पेन्सन प्रणाली सीमित छ, यस्तो आय अत्यन्त उपयोगी हुन्छ ।

५. लगानीबाट सम्पत्ति सिर्जना:

युनिट लिङ्क्ड इन्स्योरेन्स प्लान (ULIPs) जस्ता योजनाले बीमा धारकलाई म्युचुअल फन्डमा लगानीको लाभ उठाउने अवसर दिन्छन् । यसले दीर्घकालीन सम्पत्ति सिर्जना गर्न सक्छ र मुद्रास्फीतिभन्दा माथि फाइदा दिई अवकाशकालका लागि ठूलो कोष तयार गर्न सहयोग पुर्याउँछ ।

जीवन बीमा नेपाली नागरिकहरूका लागि किन आवश्यक छ

नेपालमा व्यापक सरकारी पेन्सन योजना र सामाजिक सुरक्षा प्रणालीको अभाव रहेको अवस्थामा, जीवन बीमाले अवकाश योजनामा महत्त्वपूर्ण खालको खाली ठाउँ भर्न सक्छ । नेपाली सन्दर्भमा जीवन बीमा विशेष रूपमा महत्त्वपूर्ण हुने केही कारणहरू यस्ता छन्:-

१. सीमित सरकारी अवकाश योजना:

अघिल्लो विवरणहरूमा उल्लेख भएभैं, नेपालमा औपचारिक पेन्सन योजनाले जनसंख्याको सानो हिस्सा मात्र समेटेको छ, जुन प्रायः सरकारी कर्मचारीहरूमा सीमित छ । यस्तो अवस्थामा, जीवन बीमाले त्यस्ता प्रणालीमा पहुँच नभएका व्यक्तिहरूका लागि व्यवहारिक विकल्प प्रदान गर्छ ।

२. आर्थिक अस्थिरता:

नेपालको अर्थतन्त्र, अन्य धेरै विकासोन्मुख देशहरूजस्तै, विभिन्न आर्थिक उतारचढावको सामना गरिरहेको हुन्छ । लगानी र बचत पक्ष समेटिएका जीवन बीमा योजनाहरूले अनिश्चित आर्थिक अवस्थामा पनि व्यक्तिलाई सम्पत्ति वृद्धिको अवसर प्रदान गर्छन् ।

३. वृद्ध जनसंख्याको वृद्धि:

नेपालको जनसंख्या बिस्तारै वृद्ध हुँदै गएको छ, जसले वृद्ध हेरचाहको बोझ बढाउँदै लैजानेछ । यस्ता अवस्थामा, अवकाशपछिको आय सुनिश्चित गर्ने जीवन बीमा योजनाहरू अत्यन्त आवश्यक बन्दै गएका छन् ताकि व्यक्तिहरू आफ्नो वृद्धावस्थामा आर्थिक रूपमा सुरक्षित रहन सक्न् ।

४. वित्तीय जानकारीको अभाव:

नेपालमा वित्तीय साक्षरताको स्तर अझै न्यून छ । धेरै मानिसहरूले आफूलाई उपलब्ध अवकाश योजना उपकरणहरूबारे जानकारी नपाएको हुन सक्छ । जीवन बीमा एउटा सरल र सुलभ प्रवेशद्वारको रूपमा काम गर्न सक्छ, किनभने यसलाई बुझ्न सजिलो छ र बीमा बजारमार्फत देशभर नै पहुँच विस्तार भइसकेको छ ।

अवकाश योजनामा जीवन बीमा अपनाउनका लागि रहेका अवरोधहरू

जीवन बीमाले अवकाश योजना सुनिश्चित गर्न सक्ने स्पष्ट फाइदाहरू हुँदाहुँदै पनि, नेपालमा यसको प्रयोग अभै सीमित छ । यसका पछाडि विभिन्न कारणहरू रहेका छन्:-

१. न्यून वित्तीय साक्षरता:

धेरै नेपालीहरूलाई जीवन बीमाले अवकाश सुरक्षामा कसरी योगदान पुऱ्याउँदछ भन्ने कुराको ज्ञान छैन । यस्तो जानकारीको अभावले गर्दा उनीहरू दीर्घकालीन आर्थिक योजनामा जीवन बीमालाई समावेश गर्ने सम्भावना न्यून रहन्छ ।

२. सांस्कृतिक प्राथमिकता:

नेपाली समाजमा वृद्धावस्थामा पारिवारिक सहारामा भर पर्ने चलन बलियो छ । यसले गर्दा औपचारिक अवकाश बचत योजना जस्तै जीवन बीमा अपनाउन मानिसहरू अनिच्छुक देखिन्छन् ।

३. खर्च योग्यताको अभाव (Affordability):

विशेषगरी दीर्घकालीन बचत समावेश गरेका जीवन बीमा योजनाहरू (जस्तै एन्डोमेन्ट पोलिसी) को प्रिमियम धेरै नेपालीहरूका लागि महँगो हुन सक्छ, विशेष गरी गैरऔपचारिक क्षेत्रमा काम गर्नेहरूका लागि यस्तो अवस्थामा बीमाशुल्क तिर्न सकिने दैनिक बचत योजना अत्यावश्यक हुन्छ ।

४. उत्पादनसम्बन्धी जानकारीको अभाव:

शहरी क्षेत्रमा समेत, वार्षिकी योजना (Annuities), युनिट लिङ्कड बीमा योजना (ULIPs) र सावधिक बीमालेखहरू जस्ता विभिन्न जीवन बीमा योजनाहरूको बारेमा जानकारी सीमित नै छ । उचित जानकारी र मार्गदर्शन नपाउँदा मानिसहरूले यस्ता योजनाहरूलाई अवकाश योजना अन्तर्गत छनोट गर्ने सम्भावना कम हुन्छ ।

नेपालमा अवकाश योजनाका लागि जीवन बीमा अपनत्व बढाउने रणनीतिहरू

अवकाश योजनामा जीवन बीमाको भूमिकालाई प्रभावकारी बनाउने उद्देश्यले निम्न रणनीतिहरू कार्यान्वयन गर्न सकिन्छ:

१. वित्तीय साक्षरता अभियान:

सरकारी निकायहरू, बीमा कम्पनीहरू र वित्तीय संस्थाहरूले संयुक्त रूपमा देशव्यापी वित्तीय साक्षरतामा सुधार ल्याउने अभियान सञ्चालन गर्नुपर्छ । यसमा अवकाश योजना किन आवश्यक छ र जीवन बीमाले त्यसमा कसरी भूमिका खेल्न सक्छ भन्ने विषयमा जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू समावेश गर्न सकिन्छ ।

२. उत्पादन नवप्रवर्तन (Product Innovation):

बीमा कम्पनीहरूले विशेषगरी गैरऔपचारिक क्षेत्रमा कार्यरत न्यून आय भएका व्यक्तिहरूलाई लक्षित गरी अभै सुलभ, लचिलो र किफायती जीवन बीमा योजना विकास गर्न सक्छन् ।

३. कर लाभका लागि प्रोत्साहन:

नीति निर्माताहरूले अवकाशसँग सम्बन्धित जीवन बीमा योजनामा लगानी गर्नेहरूलाई अतिरिक्त कर छुट दिने व्यवस्था गर्न सक्नेछन्, जसले व्यक्तिहरूलाई अवकाश योजनाप्रति सक्रिय बनाउनेछ ।

४. सामुदायिक सहभागिता:

ग्रामीण क्षेत्रमा विशेष ध्यान दिँदै, स्थानीय समुदायहरूसँग कार्यशाला र जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरेर जीवन बीमाको अवधारणा र यसको अवकाश योजनामा भूमिका स्पष्ट गर्न सकिन्छ । यसले ग्रामीण बासिन्दाहरूलाई जीवन बीमाको फाइदाबारे सहजै बुझ्न मद्दत पुऱ्याउँछ ।

निष्कर्ष

नेपालमा अवकाश प्रणाली अभै प्रारम्भिक चरणमा छ र मुख्य रूपमा सरकारी कर्मचारीहरूमा मात्र सीमित रहेको छ । यस्तो अवस्थामा, जीवन बीमाले व्यक्तिहरूले आफ्नो भविष्यका लागि योजना बनाउने तरिकामा क्रान्तिकारी परिवर्तन ल्याउने सम्भावना बोकेको छ । सुरक्षित अवकाश जीवन भनेको केवल आय प्रतिस्थापन मात्र होइन यो जीवनको उत्तरार्द्धमा आत्मसम्मान, स्वतन्त्रता र मानसिक शान्ति कायम राख्नु पनि हो ।

नेपालमा श्रमिकहरूको ठूलो हिस्सा गैरऔपचारिक क्षेत्रमा कार्यरत छन्, जसले गर्दा उनीहरूको लागि संरचित पेन्सन योजना पहुँचबाहिर रहेको छ । यस्तो अवस्थामा, जीवन बीमा आर्थिक योजनाको एउटा महत्त्वपूर्ण आधारस्तम्भ बन्न सक्छ । सावधिक बीमालेख, आजिवन बीमालेख र वार्षिक योजना जस्ता बीमा उत्पादनहरूले जोखिम सुरक्षा मात्र होइन, दीर्घकालीन बचतको अवसर पनि प्रदान गर्छन् । यस्ता योजनाहरूले मृत्युपश्चात् परिवारको सुरक्षाका साथै जीवितावस्थामा अवकाशकालीन खर्चका लागि वित्तीय आधार तयार गर्न मद्दत गर्छन् ।

यी योजनाहरूमा समावेश गरिएको अनिवार्य बचत प्रणाली विशेष गरी नेपालजस्तो देशमा उपयोगी हुन्छ, जहाँ स्वेच्छिक बचतको अभ्यास अभै न्यून छ । यद्यपी, यस्ता जीवन बीमा योजनाहरूको अवकाश योजना उद्देश्यका लागि अपनत्व अभै सीमित देखिन्छ । चेतनाको अभाव, सांस्कृतिक सोच, र खर्च योग्यताको कमीले गर्दा धेरै व्यक्तिहरू अभै जीवन बीमालाई दीर्घकालीन योजना उपकरणको रूपमा स्वीकार गर्न सकिरहेका छैनन् ।

तर, यी चुनौतीहरू अपराजय छैनन् । सही चेतनामूलक कार्यक्रम, समावेशी उत्पादन डिजाइन र रणनीतिक नीतिमार्फत यी अवरोधहरू हटाउन सकिन्छ । बीमा कम्पनीहरू विशेष गरी नेपाल लाइफ इन्स्योरेन्सजस्ता अग्रणी कम्पनीहरू अब यस खालको खाली स्थानलाई भर्ने दिशामा सक्रिय रूपमा लागिपरेका छन् । वार्षिकी (Annuity) योजनाहरूको सुरुवातले बीमा बजारमा नयाँ मोड ल्याएको छ र यसले अवकाशपछिको नियमित आय सुनिश्चित गर्न मद्दत पुऱ्याउनेछ ।

सरकारी निकायहरू, वित्तीय संस्थाहरू, स्थानीय समुदायहरू र बीमा प्रदायकहरूले सहकार्य गर्दै जीवन बीमामार्फत अवकाश योजना प्रवर्द्धन गर्न आवश्यक छ । वित्तीय साक्षरताको प्रयास केवल शहरी क्षेत्रमा सीमित हुनु हुँदैन । यो ग्रामीण तथा दुर्गम क्षेत्रसम्म पुग्नुपर्छ, जहाँ अवकाश तयारीको आवश्यकता अभै पनि उत्तिकै छ ।

अन्ततः, जीवन बीमा केवल वित्तीय साधन होइन यो वृद्धावस्थामा आत्मनिर्भरता, सुरक्षा र सम्मानको जीवन सुनिश्चित गर्ने दीर्घकालीन प्रतिवद्धता हो । जीवन बीमालाई अवकाश योजनाको एक अभिन्न उपकरणको रूपमा स्वीकार गरेर नेपालले यस्तो भविष्यको ढोका खोल्न सक्छ । जहाँ प्रत्येक नागरिक, उसको पेशा वा आयको स्तर जे भए पनि, आत्मसम्मानपूर्वक र स्थिर रूपमा अवकाश जीवन बिताउन सक्षम हुनेछ ।

ooo

અડગ્રેજી સ્વપ્ન

English Part

A Comprehensive Study of Nepalese Insurance Industry

Sunil Ballav Pant

CEO - NLG Insurance Company
Limited)

Introduction to Insurance

Insurance is a contractual arrangement in which an individual or entity (the insured) pays a premium to an insurance company (the insurer) in exchange for financial protection against specified risks or losses.

At its core, Insurance is a system where people in a community pay monthly premiums into a shared fund. This fund is used to help those facing unexpected expenses like accidents, illnesses, or disasters. By sharing the cost, no one person bears the full burden of a big loss, making it affordable for everyone and strengthening families, communities, and society.

This risk-sharing system helps individuals and businesses manage unexpected risks and enhance risk-bearing capacity.

History of Insurance

The insurance industry has a long-standing history that dates to the earliest of civilization. In Babylon, merchants used early forms of contracts, outlined in Hammurabi's Code, to protect their goods during transportation. Similarly, Chinese and Indian traders developed methods to spread the risk of goods lost at sea.

In Ancient Greece and Rome, guilds provided financial support for funerals and accidents. Modern insurance began in the 17th century, with Lloyd's of London emerging as a hub for marine insurance in England. Over time, insurance expanded globally, evolving to include life, health, property, and other forms of coverage, with legal frameworks and specialized companies shaping the industry as we know it today.

History of insurance in Nepal began in 2004 BS with the establishment of the first general insurance company named “Nepal Malchalani Tatha Beema Company”, primarily focused on cargo and general insurance. Further, this company was formally registered as Nepal Insurance Company, marking the start of a structured insurance industry. The Insurance Act 2049 provided a legal framework to regulate the sector.

Insurance companies grew in Nepal after the political revamp of 2046 BS. Government's more liberal policy allowed the establishment of more insurance company in the country.

The increasing number of insurance companies presents a significant risk coverage, particularly in handling mass compensation for widespread damages. A similar challenge arose during the prolonged Maoist insurgency, leading to the creation of the RSMDST (Riot, Strike, Malicious Damage, Sabotage, and Terrorism) pool to manage compensation for such events. Recognizing the need for reinsurance to mitigate concentrated risks, the Council of Ministers established Nepal Reinsurance Company Limited in 2071 BS as the successor to the RSMDST pool. This development allowed insurers to better assess their risk-bearing capacity, reinsure excess risks, and accept policies within their limits.

Currently, there are 14 Life Insurance, 14 General Insurance, 2 Reinsurance, and 7 Micro Insurance companies in Nepal. As of December 2024, the insurance penetration has reached to 43.02% of Nepalese population.

Today, Nepal's insurance sector has grown significantly, offering a variety of products, including life, health, and property insurance, contributing to the country's economic development.

Insurance Regulation

Insurance Business was initially regulated by the departments under the Ministry of Finance and the Company Law. A separate regulatory body – “Insurance Board” or “Beema Samiti” was established under Insurance Act 2049 to ensure the insurance companies comply with law and the consumers are protected. Beema Samiti had been the mainstay of the insurance regulator and government consultant in Insurance matter till 2079 when significantly changed Insurance Act 2079 was introduced and the Board was revamped and a new “**Nepal Insurance Authority**” was established to address the changing need of the industry market.

The Nepalese insurance industry is well-regulated, with the Nepal Insurance Authority overseeing the sector, the Ministry of Finance formulating and implementing financial policies, and Nepal Insurance Authority regulating insurance companies involved in financial and intermediation activities. However, there is still room for stricter measures to ensure optimal market development.

Insurance – Catalyst for National Growth

Insurance can act as a crucial factor in contributing to the prosperity of a country through various interrelated channels. Primarily, insurance is among the important underpinning mechanisms for economic stability because it offers mechanisms of protection against risks that would have demoralized as well as created the huge financial burden to the individuals and businesses while operating or undertaking more risky projects. This risk bearing capacity development will result in more significant and sustainable economic growth, employment generation, utilization of skilled manpower and innovation.

Insurance companies are one of the major institutional investors of the economy. Insurance companies collect premiums from policyholders that creates the pool of fund that can be invested in a variety of financial instruments, government securities, infrastructure projects, and corporate bonds. They therefore supply vital long-term finance for national development projects and company growth, leading to job opportunities and economic development.

Additionally, insurance contributes to social security and welfare, protecting against numerous life risks. Health insurance gives an assurance of quality healthcare, life insurance provides financial security to the families, and property insurance covers people's assets from a variety of unforeseen contingencies. It also offers a social protection function through decreasing demands on government welfare and promoting social stability, which in turn is indispensable for long-term economic growth. As for the financial development, insurance companies raise the depth and sophistication of the financial markets by bringing new instruments and generally encouraging financial innovation; this develops the capital market. It then attracts foreign investment, improves capital allocation efficiency, allowing an economic modernization process.

Catastrophe Management

Nepal, prone to natural disasters like earthquakes, floods, and landslides, requires a scientific catastrophe management system through insurance. The 2072 BS earthquake highlighted the need for robust reforms in traditional insurance practices. Many insurers now use advanced catastrophe modeling, integrating seismic data,

topography, and climate patterns to improve risk assessment. However, challenges persist, including low insurance penetration and public awareness.

The traditional insurance market is focused on property damage, business losses, and coverage against loans provided by banks, with the latest addition being agricultural losses through microinsurance. Microinsurance was introduced to serve low-income populations, while Insurance companies are serving cattle and agriculture insurance service under government-subsidized programs. Recently the development of Public-private partnerships that consisting of the collaboration between the Authority, international development agencies, and local communities, form the backbone of catastrophe management efforts. Recent technological integration has improved disaster response capabilities through satellite-based early warning systems, mobile apps for claim reporting, and drone technology for damage assessment. Moving forward, Nepal must focus on strengthening its regulatory framework, enhancing public awareness, and developing affordable insurance products while building local technical capacity.

The future of catastrophe management in Nepal lies in its ability to adapt global insurance practices to local contexts while maintaining focus on accessibility and effectiveness. As the country continues to develop its insurance infrastructure, the emphasis must remain on creating a system that not only protects against catastrophic risks but also contributes to the broader goal of national resilience and sustainable development.

Risk Based Capital

Insurance Board introduces Risk-Based Capital (RBC) framework as part of its efforts to strengthen the financial stability of the insurance sector and align with international regulatory standards. This framework represents a significant shift from the traditional fixed capital requirement system, requiring insurance companies to maintain capital levels that correspond directly to their risk exposure profiles. The framework evaluates multiple risk categories, including underwriting, credit, market, operational, and asset-liability mismatch risks, with regular solvency monitoring and stress testing.

However, the implementation of this framework faces several significant challenges in the Nepalese context. Technical constraints, including limited actuarial expertise and inadequate risk assessment capabilities, pose substantial hurdles. The small market size affects risk pooling capabilities, while limited investment options and high concentration risks complicate asset management. Additionally, the industry faces readiness issues, including the need for extensive capacity building and resource constraints. Overcoming these issues requires regulatory support, capacity building, and system upgrades.

Despite these challenges, this transition to a risk-based capital approach marks a significant milestone in Nepal's insurance sector development, aligning it with global best practices while acknowledging and addressing local market conditions and constraints. The framework's success will largely depend on the industry's ability to overcome implementation challenges while maintaining the delicate balance between financial stability and market growth.

Climate Change Adaptation

Climate change adaptation represents a critical strategy for managing increasing climate-related risks in this vulnerable Himalayan nation, Nepal. To address these, the government has introduced insurance mechanisms, particularly for agriculture and livestock, with index-based insurance schemes and subsidized premiums aimed at protecting farmers from climate-related losses.

Climate-adaptive insurance policies face significant challenges in Nepal. Rural areas, being the most affected by climate change, have a low level of insurance penetration. Together with that, the lack of awareness and high premium costs relative to income levels, creates hindrance to widespread adoption of such policies. Technical challenges compound these issues, including insufficient historical climate data for risk assessment, limited technical capacity for climate risk modeling, and complex claim settlement procedures. The geographical diversity of Nepal, ranging from lowland plains to high mountain regions, further complicates the development of comprehensive insurance solutions that can effectively address various climate risks across different ecological zones.

To strengthen climate-adaptive insurance, Nepal must focus on improving financial capacity of the target population through subsidized premiums, enhancing technical capacity in risk assessment and weather monitoring, and boosting community engagement with simplified products and awareness programs. International support, including technical assistance and climate finance, is essential for creating a resilient insurance framework that serves Nepal's diverse population in the face of increasing climate risks.

Nepal Financial Reporting Standard (NFRS)

Application of Nepal Financial Standard (NFRS) in Nepal's Insurance Industry is in a year ahead w.e.f FY 2082/83. Full fledge application of NFRS in the Nepal Insurance Industry is a significant move towards enhancing financial transparency, consistency and global comparability. However, Industry is currently facing several challenges on NFRS Implementation like difficulty in interpreting and applying complex standards like IFRS17 (Insurance contract) and IFRS (Financial Instruments), shortage of professionals

trained in actuarial valuation, yet to be issued guidelines from regulators, high cost of implementation and major investment in IT Structure.

Insurance Industry – Path Ahead

The advancement of the insurance industry in Nepal requires a broad transformation in several key areas. First, InsurTech should be prioritized, incorporating technologies like Internet of Things (IoT), Artificial Intelligence (AI), and Machine Learning (ML) to gain deeper insights into risk patterns and customer needs. Additionally, blockchain integration, based on trust, transparency, and immutability, can revolutionize the industry with automated processes and innovative products. This technological shift can lead to more efficient operations, improved risk assessment, and better customer service.

A customer-centric approach is essential, focusing on personalized products and streamlined processes for an enhanced user experience. Operational excellence through automation and service improvements will support this. Expanding the market by targeting underserved populations with products like microinsurance should be prioritized, alongside developing solutions for emerging risks and forming strong partnerships.

Regulatory frameworks must evolve to support these innovations, with a focus on risk-based supervision, consumer protection, and data security. Lastly, developing skilled manpower and coordinating policies across various sectors will be critical to the success and growth of Nepal's insurance industry.

ooo

Revisiting the Insurance Act, 2022 considering the Growing Complexity of the Insurance Sector

Rabindra Ghimire, PhD

Associate Professor,
Pokhara University

1. Background

The objective of the article is to underline the new provisions in the Insurance Act, 2022 over the previous insurance act, 1992 and highlight some major issues that create ambiguity and blur while understanding the essence of the act and implementation of it. Due to the limited space, limited issues have been discussed precisely. The article is not just a letter of suggestion to the concerned authorities but also a respectful academic challenge and invitation for participation in the discussion on insurance regulatory framework of Nepal.

The Insurance Act, 2022, enacted on October 9, 2022, replaced the outdated Insurance Act, 1992 to address long-standing issues, modernize the sector, and protect stakeholder rights. While the new Act is more advanced and comprehensive, it has not fully satisfied industry stakeholders. Given the complexity and ethical demands of insurance, the Act must go beyond regulatory formality to ensure genuine reform. Although it marks progress, several ambiguities and shortcomings remain. Therefore, the new Act requires critical review and refinement to effectively regulate

the evolving insurance industry and prevent it from drifting toward unethical or exploitative practices.

2. New Provisions of Insurance Act, 2022

For 30 years (1992-2022), many changes have been taking place in society which need to be addressed by the Insurance Act 2022 (then after said new act). The Insurance Act 2022 AD marks a major overhaul of Nepal's insurance regulatory framework, replacing the outdated Insurance Act 2049. New Act is expected to significantly enhance insurance services, ensure consumer protection, and modernize the overall governance of the sector, has many new provisions among them some are summarized below:

- 2.1 Autonomy:** Generally, regulators have autonomy in regular operation. The Act provides more autonomy to Authority than the previous samiti by establishing "Authority". This restructuring aims to strengthen and increase the effectiveness of the insurance industry. The new law mandates female representation in the five-member committee of the Authority. The chairperson can be reappoint only one additional term. Board meetings are now required monthly instead of quarterly.
- 2.2 Scope:** The Act broadens its jurisdiction by applying not only to insurance companies operating within Nepal but also to foreign insurance branches established outside the country by Nepali insurers, and vice versa.
- 2.3 Reserves and Dividend:** It mandates the creation of disaster. claims settlement, and reserve funds, and restricts dividend distribution unless these are properly maintained. Regulatory powers have been expanded to include warnings, property control, dividend bans, suspension of officials, and even company liquidation through High Court petitions.
- 2.4 Penalties:** Major provision includes maximum penalties significantly from NRs 5 million along with imprisonment provisions of up to 10 years.
- 2.5 Specific Attention:** The Act also formalizes the process for share issuance and distribution, provides separate chapters on reinsurance and microinsurance, and introduces the concept of "troubled insurers," and "Merger and acquisition". Authority has the power to intervene in restructuring troubled companies through special management.
- 2.6 Decentralization to province office:** Provincial level, although insurance regulation remains centralized, provinces are granted some roles such as training, licensing agents, and handling grievances.
- 2.7 Provision of various institutions and products:** The act aims to establish and operate the Insurance Information Center, Insurance Institute and Insurance

Protection Fund, and Insurance Promotion Fund and offer microinsurance products to increase the access of insurance to the poor.

2.8 Allied Organisations and Whistleblower: The concept of Third-Party Administrator, Insurance Aggregator, Brokers and Whistleblower are also provisioned in the new act.

3 Single Act is Not Enough

As we know, the banking industry in Nepal is governed by three key legislations: the Nepal Rastra Bank Act, 2002, the Banking and Financial Institutions Act (BAFIA), 2017, and the Banking Offense and Punishment Act, 2007. These laws collectively regulate the central bank, banking institutions, and criminal offenses in the sector.

In contrast, the insurance industry is inherently more complex, diverse, and expansive than the banking sector, yet it is currently governed by a single piece of legislation "Insurance Act, 2022." This singular legal framework is insufficient to address the multifaceted nature and regulatory needs of the growing insurance industry. Drawing from international practices, it is evident that multiple specialized laws are necessary for comprehensive insurance regulation. Nepal should consider introducing at least the following separate laws: (a) Nepal Insurance Authority Act to define the powers, structure, and governance of the regulatory body. (b) Insurance Business Act to govern licensing, operations, solvency, and conduct of insurance companies, and (c) Insurance Anti-Fraud Act to prevent and penalize fraudulent practices in the insurance ecosystem.

We must get ideas from international practices. Some examples from foreign countries are: In India, the insurance sector is governed by several acts including the IRDAI Act, 1999, and Insurance Act, 1938. Besides separate state insurance act in each state, additional McCarran-Ferguson Act is also there to affirm the authority of individual U.S. states to regulate and tax insurance, and restored state control. Similar way, there are multiple statutes, including the Financial Services and Markets Act, 2000, Insurance Act, 2015, and Consumer Insurance (Disclosure and Representations) Act, 2012 in United Kingdom and in Australia, there are three acts viz, Insurance Act, 1973, the Life Insurance Act, 1995, and the Insurance Contracts Act, 1984 are active and industry is oversight by APRA and ASIC.

4. Major Shortcomings in the Act

Some sections of the Act need to revise or delete or amend as soon as possible due to the following reasons.

4.1 Ambiguous Scope: In preface it is written as "develop insurance system" that means NIA is Although the new act introduces numerous provisions, it still contains several notable shortcomings. In the preface of the new Act, "develop

insurance system" is used to describe the role of the Nepal Insurance Authority. On the surface, this appears to provide NIA with a broad and inclusive mandate to develop and regulate the entire insurance system of Nepal. This could be interpreted to mean both commercial insurance and social insurance. However, in practice, this scope becomes ambiguous, as NIA is currently only regulating and overseeing the commercial insurance sector. At the same time, two significant social protection schemes exist outside NIA's purview, governed under separate legal frameworks:

1. Social Health Insurance Scheme (SHIS): which is governed by the Health Insurance Act, 2017 under the Ministry of Health and Population.
2. Deposit and Credit Guarantee Fund (DCGF): It is governed by Deposit and Credit Guarantee Fund Act, 2016 under the oversight of the Ministry of Finance.

Nepal's current system creates structural and functional ambiguities, particularly need the answer of the following:

- Which body is ultimately responsible for the holistic development of the "insurance system"?
- How do separate entities coordinate policy and practice?
- What happens when regulatory objectives between commercial and social insurance diverge?

This lack of clarity can result in regulatory duplication or vacuum, inconsistent consumer protection standards, fragmented data and actuarial analysis and missed opportunities for integrated risk pooling and system efficiency.

4.2 Structural Weakness in the Governing Committee: Another significant issue within the Insurance Act, 2022 of Nepal is the structural inadequacy of the highest governing body, the Committee of the Nepal Insurance Authority (NIA). Although the Act assigns this Committee with supreme authority to exercise all powers conferred by the law, its current composition and functioning raise concerns about institutional effectiveness and governance capacity.

The Committee is composed of five members, but only the Chairperson is a full-time official. The remaining four members merely participate in meetings and are not involved in daily oversight, supervision, or strategic management. This means that the entire insurance sector of Nepal is effectively managed by a single individual, which is a concentration of authority and a governance risk, especially in a sector as complex and growing as insurance. A multi-member, majority full-time board would not only distribute responsibilities more effectively but also bring in diverse expertise from life, non-life, reinsurance, actuary, governance etc., allow for better checks and balances and improve the credibility of

regulatory decisions. For effective regulatory governance, the Committee should have a) At least seven members, b) With a majority (at least four) being full-time members, c) Representing a diversity of expertise (e.g., actuarial science, insurance law, public policy, consumer protection, etc.). We can learn from India, the UK, Australia, and South Africa, where these countries follow robust insurance regulatory models with multi-member boards, including full-time professionals. These structures ensure effective oversight, technical expertise, and active involvement in regulatory functions, promoting strong, accountable, and well-managed insurance sectors.

4.3 Unclear Role of Provincial Governments :

Section 131 of the Insurance Act, 2022 vaguely states: *"A Province may, subject to this Act, enact laws on the following matters to operate and manage insurance: (a) Providing access to insurance; (b) Issuing and renewing licenses as prescribed for insurance agents; (c) Conducting training programs related to insurance; and (d) Grievance handling on prescribed matters."*

However, the term "Province" is not clearly defined—does it refer to the Provincial Government or the Provincial Office of the Nepal Insurance Authority (NIA)? This ambiguity reflects a lack of clarity and legislative precision.

If the term "Province" refers to the Provincial Government, it creates a conflict of jurisdiction. The implication would be that these four key functions—licensing, training, grievance handling, and access to insurance—could be governed independently by each of the seven provincial governments. This would undermine the authority of the NIA, which, as a federal regulatory body, is meant to exercise centralized oversight of the insurance sector across Nepal.

Further confusion arises in Sub-section (2), which states that the province must act under the NIA, suggesting that NIA has hierarchical superiority over the Provincial Government. This contradicts the basic structure of federalism, where provincial governments operate autonomously within their constitutionally assigned powers.

In Sub-section (3), it is stated that NIA will continue to exercise these powers until provincial laws are enacted. This creates a transitional vacuum and opens the door for overlapping authority and regulatory inconsistencies.

Similar ambiguities and contradictions are found in Sections 132 and 133, which further blur the lines between federal and provincial responsibilities in insurance regulation.

Given that the NIA holds a status equivalent to other federal regulatory authorities like Nepal Rastra Bank (NRB) and the Securities Board of Nepal (SEBON), it should function independently under the federal framework. As such, it should not be required to operate under or coordinate subordinate roles with provincial governments.

To eliminate confusion and prevent future governance conflicts, Sections 131, 132, and 133 should be revised or removed, and the roles of the NIA and provincial entities should be clearly distinguished in line with Nepal's federal structure and international regulatory norms.

4.4 Other Issues

- The name "Chairman" does not reflect level of the position of insurance regulators so that the best suit name may be "Chief Insurance Commissioner".
- "Reinsurance Business" is a quite larger issue than the "Microinsurance" but give less priority and it is discussed in the few sections.
- Mediator generally sells the products and get the commission, work as a negotiator among two parties. But "Surveyor" is not "Insurance mediator". They are well known as "Loss Assessor" or "Risk Assessor" or "Technical Advisors for Risk Management" etc. (Ref Section 91).
- There is the missing of name of liaison ministry while contact to Government of Nepal (Ref. Section 161).
- Formulation of Expert Group to address the issue of Insurance Fraud (Ref. Section 154) indicates that experts are required only to address the fraudulent issue but in the insurance industry, the expert's role is wider and broader.

5. Conclusions

No system is perfect. Society is constantly evolving, driven by shifts in customer preferences, technological advancements, and changes in social and political structures. The design of any law is significantly influenced by the understanding and knowledge of designer. However, lawmaking is not solely the work of technical experts; it is grounded in philosophical, political, and social values and norms. Laws are shaped by the values of lawmakers and the social and economic context of the country. The shortcomings in laws are often reflections of these foundational influences. While some technical errors can be rectified through the proper processes, others, as discussed in this article, may not merely be errors but rather fundamental deviations from the core principles and values of insurance. These may be difficult to correct within the current social, economic, and political framework.

ooo

Insurance through Gender Lens: Significance, Challenges, and the Way Forward

Pushpa Kunwar

Deputy Director,
Nepal Insurance Authority

"Addressing gender differences in insurance is not just a matter of fairness; it is fundamental to achieving broader financial inclusion and strengthening the resilience of economies."

— International Association of Insurance Supervisors (IAIS)

"Quality gender statistics, sex-disaggregated data and other relevant knowledge are key to achieving gender equality" UN Women, 2022.

Introduction

Gender inclusiveness in insurance has emerged as a pivotal agenda in promoting equitable access to financial protection both globally and in emerging markets like Nepal. In recent decades, the global insurance industry has gradually recognized the economic and social power of women—not merely as beneficiaries, but as clients, decision-makers, employees, and influencers. Yet, despite their growing role, women continue to be underinsured and underserved in many markets.

As insurers and regulators strive to achieve equitable financial inclusion, addressing

gender disparities is essential to building a more resilient and socially inclusive insurance ecosystem. This article delves into the importance of gender inclusiveness in insurance, the opportunities and obstacles it presents for regulators and insurers (both life and non-life), and how tools like the *Fema Meter*, developed by the Access to Insurance Initiative (A2ii), can facilitate meaningful progress in bridging the gender gap. We also draw insights from the *SheforShield* study, a landmark report that has highlighted the untapped potential of the women's insurance market in emerging economies.

The Case for Gender Inclusiveness in Insurance: Why It Matters

Gender inclusiveness in insurance means recognizing and addressing the diverse needs, roles, and experiences of all genders, particularly women, in the design, distribution, and regulation of insurance products and services. Traditionally, insurance has been male-centric in product design and outreach strategies, often overlooking the needs of women, who play vital roles in households and economies. The following points highlight the significance of gender inclusiveness in insurance.

1. Demographic and Economic Power of Women

Women make up roughly half of the world's population, and in many countries, their participation in the workforce and contribution to household income is increasing. The "SheforShield" study highlighted that women represent a significant growth opportunity for the insurance sector. According to the study, women's insurance market could grow up to \$1.7 trillion globally by 2030. Women tend to be more loyal and risk-averse customers, and they often influence purchasing decisions within households. By tapping into the women's market, insurers can not only enhance financial inclusion but also expand their customer base and profitability.

2. Unique Risk Profiles

Women face distinct life-cycle risks—from maternal health to longer life expectancy—that require tailored insurance products. Their informal employment status or caregiving roles often place them outside traditional social protection mechanisms, increasing their vulnerability.

3. Economic Empowerment and Protection

Insurance serves as a critical financial safety net that helps individuals and families mitigate risks related to health, life, property, and livelihood. For women, who often face greater economic vulnerabilities, especially in developing countries, access to suitable insurance products is vital for economic empowerment. Women are frequently the primary caregivers and contributors to household income. Tailored insurance products can protect them from economic shocks, thereby fostering stability and growth.

4. Social and Development Goals

Gender-inclusive insurance contributes to broader social and economic development goals, such as poverty reduction, improved health outcomes, gender equality, and sustainable development. Aligning insurance practices with gender equity principles supports the objectives of the Sustainable Development Goals (SDGs), particularly SDG 5 (Gender Equality) and SDG 10 (Reduced Inequalities).

SheforShield Study: Key Findings and Implications

The *SheforShield: Insure Women to Better Protect All* report published in 2015 by the International Finance Corporation (IFC), AXA, and Accenture analyzed the potential of the women's insurance market in emerging economies. This report provides a landmark analysis of the women's insurance market in emerging economies. It projects that by 2030, women could contribute up to \$1.7 trillion in insurance premiums globally, with half of this growth stemming from ten emerging economies: Brazil, China, Colombia, India, Indonesia, Mexico, Morocco, Nigeria, Thailand, and Turkey. Its key findings underscore the potential and imperatives for gender inclusion.

The report identifies two primary drivers for this potential growth. First, women's socioeconomic conditions are improving, marked by increased workforce participation and greater control over financial decisions. Second, women exhibit a heightened willingness to invest in safety and protection for themselves and their families, often allocating a higher percentage of their income to insurance compared to men.

Despite these positive trends, women remain underserved in the insurance sector. Challenges include limited access to tailored insurance products, a lack of awareness about insurance benefits, and persistent gender disparities in the industry. Notably, women are often more loyal customers and less likely to commit insurance fraud, making them valuable clients.

The key findings from the study are highlighted below:

1. **Market Opportunity:** Women are a rapidly growing segment in emerging markets, with increasing income and awareness levels. The study projects \$1.45–\$1.7 trillion in premiums could be generated by women by 2030.
2. **Insurance Gap:** Despite their influence, only 40% of women globally have access to insurance, and even fewer have products that meet their specific needs. Women remain significantly underserved in terms of insurance coverage, especially in health, life, and asset protection.
3. **Trust and Education:** Building trust and improving financial literacy are critical to engaging women effectively.
4. **Empowering Women as Intermediaries:** Women are not only customers but also powerful influencers and distribution channels—especially in community-

based and microinsurance models. Female agents and advisors are more likely to connect with women clients and address their specific concerns, making them vital to inclusive outreach.

These findings advocate for a gender-smart approach across all levels of the insurance value chain—from product design to marketing, distribution, and claims management. Furthermore, to capitalize on this opportunity, the report recommends that insurers should:

1. Develop insurance products that cater specifically to women's needs, for instance, maternal health coverage or business interruption insurance for female entrepreneurs.
2. Enhance distribution channels to effectively reach women.
3. Increase women's representation within the insurance workforce.
4. Collect and utilize sex-disaggregated data to better understand and serve the women's market.
5. Increase women's participation in the insurance workforce, especially in client-facing roles.

By implementing these strategies, insurers can not only tap into a lucrative market but also contribute to greater financial inclusion and protection for women.

FeMa Meter: A Gender Diagnostic Tool for Insurance Supervisors

Without comprehensive sex-disaggregated data, insurance providers struggle to identify and understand the unique characteristics, needs and preferences of both men and women, leading to a limited range of insurance products and services tailored to their requirements. Moreover, this data gap significantly affects the monitoring of regional and country developments, hindering efforts to track progress towards gender equality and other key Sustainable Development Goals (UN Women, 2018).

Recognising the challenges faced in the absence of sex-disaggregated data, Access to Insurance Initiative (A2ii) developed FeMa Meter Toolkit with support from the Swiss Development Cooperation (SDC) as part of the 2021-2022 project 'Empowering supervisors to improve women's access to insurance'.

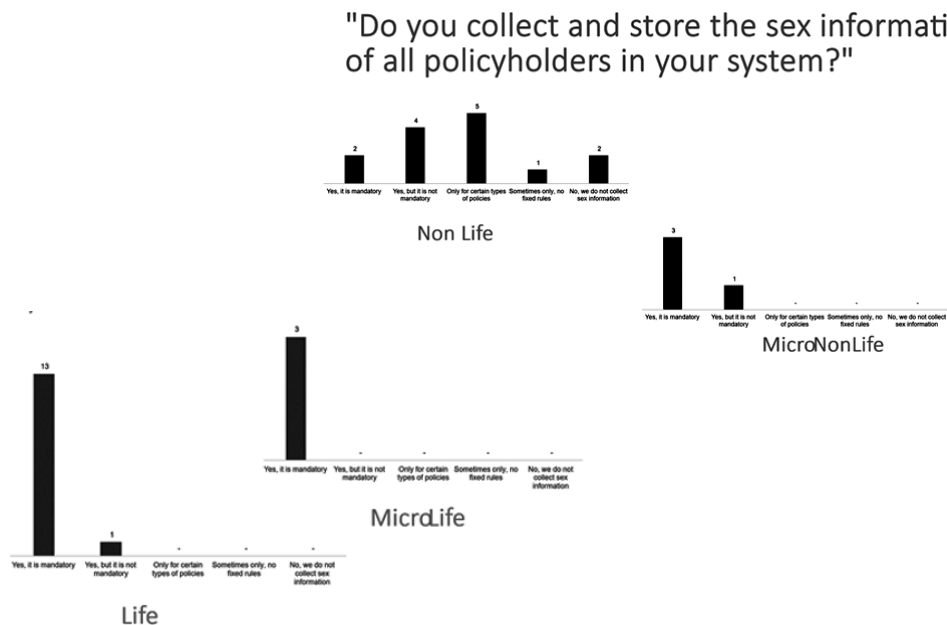
The FeMa-Meter is an MS Excel-based toolkit for collecting and reviewing gender-disaggregated data that compares differences between men and women on various indicators. The tool helps collect key insurance indicators and provides immediately a quick analysis and an immediate output of simple calculations. Insurance supervisors can aggregate data from insurers in just few clicks without the need for manual data entry. It identifies disparities between men and women by analyzing various organizational and portfolio indicators by gender (female, male, other, unknown), thus

helping to identify gender trends and enabling targeted strategies to close the gap in insurance access and coverage.

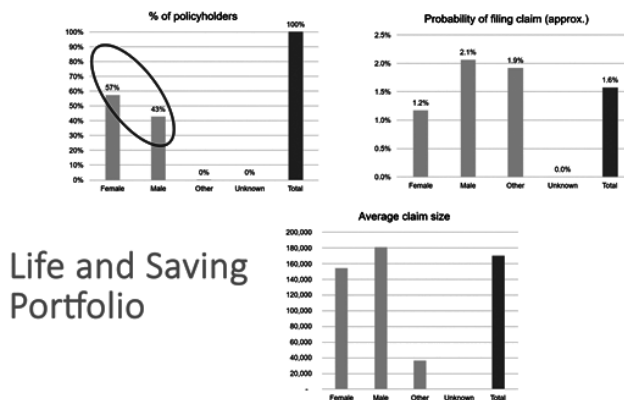
FeMa Meter in Nepal

Sex-disaggregated data is indeed a foundation stone in the journey towards gender inclusiveness. Recognizing this importance, Nepal Insurance Authority (NIA) implemented FeMa Meter toolkit in Nepal being proudly one of the first countries to do so. NIA also successfully conducted Gender Sensitivity Awareness training in collaboration with IFC and is in the process of developing Gender Action Plan in response to the findings of the implementation of Fema Meter Toolkit. By aligning regulatory strategies with the FEMA Meter's recommendations, Nepal's insurance sector can make significant strides toward equitable access.

The FeMa Meter asked questions on market access and usage and the gender diversity in the workforce. The high level preliminary findings of analysis of sex-disaggregated data in Nepal are highlighted as follows:

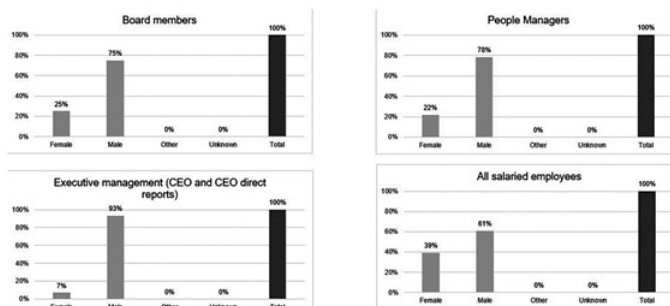
In response to the question, if the insurers collected sex-disaggregated data, it was found that all life and micro life insurers had the system of collecting such data. However, in the nonlife sector only few insurers actually collected sex-disaggregated data and there is much scope of improvement in capturing and using sex-disaggregated data.

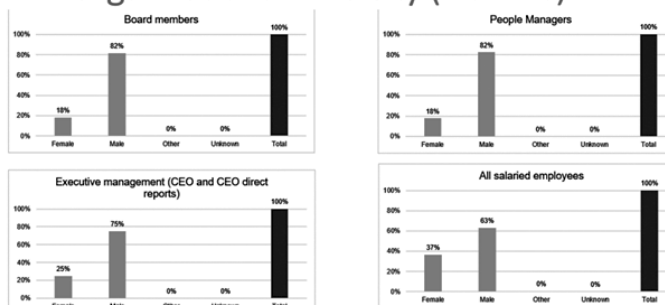
In the life and savings portfolio, it is seen that majority of the policyholders are female. Whereas, the majority of claims are received for male policyholders. However, there is a need to collect indepth gender data in the filing of claim.

In the nonlife sector, it is observed that enough sex-disaggregated data is not available for any of the portfolio, hence, proper analysis could not be carried out. However, limited data is available for personal accident policy and for claims.

Organizational Diversity (Life)

Organizational Diversity (NonLife)

It is noticed that the workforce in the insurance industry, including all life, non-life and micro insurers, is dominated by male employees and the scenario is more so as we move up the organizational hierarchy.

The collection of data through FeMa meter toolkit is one of the first efforts towards collection of gender disaggregated data in Nepal and hence, there is still much to be done. Also, the FeMa meter toolkit being a standard toolkit to be implemented throughout the world has its own limitations in capturing in-depth gender data specific to a single nation like Nepal. Therefore, in coming days, as the industry continue to become more gender aware, in-depth research and study needs to be carried out to get clear picture of gender data in the Nepalese insurance market.

Challenges to Gender Inclusiveness

Despite the recognized importance, several challenges hinder the integration of gender inclusiveness in the insurance sector. These challenges vary for regulators, non-life insurers, and life insurers which have been briefly discussed as follows:

For Regulators

1. **Lack of Gender-Disaggregated Data:** The lack of data needed to assess gender gaps in insurance access and usage limit the regulator in designing gender-responsive regulations.
2. **Limited Awareness and Capacity:** Regulators may not fully understand the gender-specific barriers faced by consumers or the benefits of inclusive insurance, limiting their ability to incorporate gender considerations in policy, monitoring and supervision.
3. **Regulatory Frameworks Not Gender-Sensitive:** The regulator not being gender sensitive may lead to the existing regulations not mandating or incentivizing gender inclusiveness, making it optional rather than integral to the industry.
4. **Balancing Risk-Based Regulation and Inclusion Goals:** Regulators must ensure market stability while promoting inclusion, which can sometimes be perceived as conflicting objectives.

For Non-Life Insurers

1. **Product Design Limitations:** Non-life insurance products (e.g., property, health, motor) often do not consider women's specific needs or usage patterns. For instance, health insurance may not cover maternity care or preventive screenings adequately.
2. **Distribution Barriers:** Women may lack access to traditional distribution channels or may prefer different communication styles. Insurers may not invest enough in women-friendly channels like female agents.

3. **Low Financial Literacy and Trust:** Women, particularly in rural or marginalized communities, may have lower levels of financial literacy, making them less likely to understand or trust insurance offerings.
4. **Cultural and Social Norms:** Gender norms can restrict women's access to information or financial decision-making power, reducing their participation in insurance markets.

For Life Insurers

1. **Assumptions in Underwriting:** Life insurers may rely on traditional risk models that do not account for longer female life expectancy or different health risks, resulting in biased premiums or exclusions.
2. **Lack of Women-Centric Products:** Many life insurance products are not designed with women's life cycles in mind—e.g., gaps during maternity leave or flexible savings for education and caregiving roles.
3. **Marketing and Outreach Gaps:** Life insurers may not tailor their marketing literature and messaging or branding to resonate with female clients, leading to lower engagement and uptake.
4. **Insufficient Representation:** The fact that there are few women in leadership and decision-making roles within life insurance companies can hinder the development of inclusive strategies and products.

Opportunities for Insurers: Life and Non-Life

The insurance industry in general can heavily benefit from the availability of gender data and capitalizing on the women market. To seize the gender opportunity, both life and non-life insurers can take proactive steps, some of which are recommended as follows:

For Life Insurers

1. **Women-Specific Life Insurance Products:** The time has come for life insurers to design policies and riders specific to the needs and wants of the female population. For instance, policies that combine savings with maternal benefits, or retirement products recognizing interrupted work patterns due to caregiving could attract female clients.
2. **Flexible Premium Models:** Insurers could take into consideration the premium payment options that accommodate seasonal income patterns which are common among informal sector women especially in the rural areas and low-income group.
3. **Digital Onboarding and Claims:** The insurers should invest in the digital infrastructure and introduce simplified processes to reach rural and low-income women.

For Non-Life Insurers

1. Health and Accident Coverage: The insurers could introduce female centric health and accident insurance policies which may include benefits like outpatient care, maternal health, or workplace accident coverage tailored to female-dominated professions.
2. Property and Agricultural Insurance: Products that help women farmers or business owners recover from climate or market shocks could be an attractive offering to the female clients.
3. Bundling with Other Services: The insurers, to increase the reach and uptake of insurance, could develop strategies to bundle insurance with other services like credit, savings, or healthcare services or tie up with other organizations to offer value added services.

The Way Forward

Gender inclusiveness is not only the responsibility of the insurance industry or the regulator but it's a mutual objective. To advance gender inclusiveness in insurance, a multi-pronged and collaborative approach is essential. It is only through collaboration and mutual support that we can succeed in creating a gender sensitive insurance market. The regulator needs to institutionalize gender-disaggregated data collection and analysis as well as embed gender considerations in all aspects of regulation and supervision. Making gender disaggregated data reporting mandatory to the industry could be one approach the regulator can undertake. As a regulator, it is also possible to partner with other stakeholders to undertake capacity building activities and train supervisory staff on gender-sensitive approaches. Also, regulator is in the position to collaborate with international organizations as well as adopt innovative practices like the FEMA Meter toolkit to set and monitor gender goals.

On the other hand, the insurers need to invest in research activities to understand women's financial behaviors, needs, and barriers. The time has come for the insurers to move beyond generic products to women-centric innovation. Another strategy that the insurers could undertake is to recruit and empower women agents as the research worldwide suggest that women are more likely to trust and engage with female intermediaries. Also, the insurers could build trust and distribution partnerships with organizations that work with women. Furthermore, the insurers need to leverage digital platforms to enhance women's access and education on insurance.

Conclusion

Gender inclusiveness in insurance is no longer a peripheral issue—it is central to achieving a sustainable, equitable, and resilient financial system. Women are vital

economic actors and decision-makers, yet continue to face barriers in accessing suitable insurance services. By prioritizing gender equity, the sector not only fulfills a social mandate but also unlocks immense economic potential, empowering millions of women and communities nationwide. Achieving gender inclusiveness in insurance is a collective responsibility and with targeted interventions, regulators and insurers have a unique opportunity to transform the insurance landscape in Nepal.

The way forward lies in data, design, dialogue—and above all, dedication to equity.

ooo

References

<https://a2ii.org/en/fema-meter>

<https://a2ii.org/en/blog/why-data-matters-presenting-a2ii%E2%80%99s-fema-meter-a-tool-for-collecting-sexdisaggregated-data>

https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/publications_ext_content/ifc_external_publication_site/publications_listing_page/sheforshield

<https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2018/2/gender-equality-in-the-2030-agenda-for-sustainable-development-2018>

Regulatory Shift towards Risk Based Capital: Early Insights and way forward

Nirmala Malla

Deputy Director,
Nepal Insurance Authority

Introduction

Over the past decade, the Nepalese insurance sector has experienced significant growth, as evidenced by the progressive expansion of insurance coverage and increasing penetration across the country. This progress has been driven by enhanced government support aimed at strengthening the sector, the development and enforcement of a robust regulatory framework by the Nepal Insurance Authority (NIA), development of innovative insurance products as per the market need, and collective efforts to raise public awareness about insurance. The sector plays a vital role in supporting the country's economic development by promoting a culture of saving and investment among individuals while providing financial security for the future. Over the past decade, Nepal's insurance sector has seen notable growth, with the ratio of total insurance premiums to GDP rising from 1.38% in FY 2070/71 (2013/14) to 3.47% in FY 2080/81 (2023/24). This indicates the sector's increasing contribution to the national economy. As the market continues to evolve, it is

essential that the regulatory environment keeps pace to ensure the long-term stability and sustainability of the industry.

Previously, Nepal Insurance Authority was more focused on compliance-based regulation and supervision, with a focus on pricing and approval of insurance products, assessment of capital adequacy, complaint handling and management, licensing, and the diligent promotion of public understanding regarding the fundamental significance of insurance. However, acknowledging the dynamic evolution of global insurance regulation, the Authority has strategically reoriented its focus towards a more sophisticated, prospective and risk-based regulatory paradigm. Across the region, many regulatory bodies are either implementing new Risk-Based Capital (RBC) frameworks or enhancing their existing structures, with a clear emphasis on aligning these frameworks with internationally recognized standards such as IFRS 17, the Insurance Capital Standards (ICS), and other prevailing global capital adequacy standards. In accordance with these international best practices, the Nepal Insurance Authority has initiated a significant enhancement of its supervisory framework. This includes the adoption and issuance of key risk-based regulations, such as the Risk Management Guidelines (2021), the Climate Risk Disclosures Directive (2022), the RBC-S Directive (2022), the Own Risk and Solvency Assessment (ORSA) Directive (2023), and guidelines on Risk-Informed Pricing practices etc. These critical initiatives, developed through close collaboration with the World Bank, are strategically formulated to enhance the resilience of Nepal's insurance sector, thereby ensuring its long-term stability and sustainability. This article will showcase the major components of the Risk-Based framework, the initial experiences, challenges and salient lessons learned during the first year of implementing the Risk-Based Capital framework within the context of the Nepalese insurance industry.

What is Capital and Why Risk-Based Capital Matters?

Capital is the financial backbone of an insurance company, it provides a financial buffer to absorb unexpected losses, honor policyholder claims, and maintain the confidence of regulators, investors, and policyholders, ensuring long-term stability and solvency especially during economic downturns or catastrophe events. Under current NIA regulations, the minimum paid-up capital requirement (the licensing capital requirement) is NPR 2.5 billion for non-life insurers, NPR 5 billion for life insurers, and NPR 10 billion for reinsurers at the time of licensing. Under the previous regulation, the capital requirement for insurance companies was determined using a simple, factor-based approach that applied fixed percentages. Therefore, this method did not adequately capture the diverse range of risks faced by individual insurers. As a result, insurers with higher risk profiles may hold inadequate capital reserves, while those

with lower risk profiles may be over-capitalized, leading to an inefficient allocation of capital across the industry.

The introduction of the Risk-Based Capital and Solvency regime addresses this gap by aligning capital requirements with the actual risk exposures of each insurer. Under the RBC-S framework, insurers are mandated to assess and quantify specific risks mentioned in the RBC-S directive, 2024, including insurance, market, credit, and operational risks and hold capital proportionate to the level of these risks. Specifically, insurance risk comprises underwriting risk which arises from inadequate pricing strategies or adverse selection of insurance policies and reserving risk which stems from the underestimation of future claims and liabilities. Market risk is associated with fluctuations in the value of investment portfolios including equities, bonds, and real estate. Similarly, credit risk pertains to the potential failure of counterparties, such as reinsurers or investment entities, to meet their financial obligations, while operational risk derives from internal system failures or external disruptions. To mitigate these uncertainties, insurers are required to maintain adequate capital, a financial buffer or margin known as the Solvency Capital Requirement (SCR), which safeguards policyholders and ensures business continuity during adverse events. Unlike the one-size-fits-all method, RBC enables a more dynamic assessment of an insurer's financial health by linking capital requirements directly to its risk profile. This framework not only strengthens the solvency position of insurers but also fosters more prudent risk management practices and promotes a level playing field for all industry participants.

Risk Based Capital and Solvency (RBC-S) Framework: A Nepalese perspective

Nepal's Risk-Based Capital (RBC) framework was developed with technical assistance from the World Bank and is aligned with internationally recognized standards, which include the Insurance Core Principles (ICPs) issued by the International Association of Insurance Supervisors (IAIS), Nepal Financial Reporting Standards (NFRS), and established actuarial principles. To ensure its relevance and effectiveness within Nepal's insurance sector, the NIA has carefully tailored the framework to reflect the country's unique market conditions and regulatory environment.

Despite Nepal's long history with insurance, the insurance market is smaller compared to the neighboring countries and still has relatively low penetration rates. Insurers in Nepal face significant challenges, including a shortage of technical staff and in-house actuaries, a lack of robust systems, the absence of quality and disaggregated historical data, and overall resource limitations. Considering these limitations, a simplified approach has been adopted for certain key components of the Risk-Based Capital (RBC) framework to facilitate implementation, particularly in the initial phase. For life insurers, this simplification applies to the calculation of Future Discretionary

Benefits (FDB), while for non-life insurers and reinsurers, simplifications have been implemented in the calculation of the Margin Over Best Estimate (MOBE) and Earthquake Reserves. Instead of using full stochastic modeling, prescribed scenario-based methods are utilized for specific risk assessments, thereby reducing the technical burden on insurers. Furthermore, insurers are permitted to use a General Bucket approach for all life insurance portfolios, rather than segmenting them into three distinct buckets based on their asset-liability management policies. These simplifications aim to achieve a balance between technical rigor and practical implementation capacity, enabling insurers to gradually develop the expertise and systems necessary for more sophisticated modeling in the future.

To further support insurers in the gradual implementation of Risk-Based Capital, the NIA has introduced a four-year transitional period commencing from fiscal year 2080/81 (2023/24). During this phase, the insurers have the option to apply the RBC framework progressively starting at 70% in the first year, increasing to 80% in the second, 90% in the third, and reaching 100% by the fourth year (end of Ashad 2084). Concurrently, reliance on the previous solvency approach will decrease proportionally—from 30% in the first year to 0% by the fourth. This phased implementation allows insurers with the necessary time to adapt their systems, enhance risk management, and ensure a smooth transition to the new solvency framework. This approach allows insurers the required time to build technical capacity, improve data quality, and align their operations with the new regulatory requirements.

The key components of Nepal's RBC-S framework are briefly outlined below.

Risk-free Rate (RFR)

One of the key requirements for market consistent valuation of assets and liabilities is the risk-free interest rate. Given the absence of a deep, liquid, and transparent secondary market for risk-free investments in Nepal, a customized methodology was developed to derive the risk-free interest rate term structure, incorporating zero-coupon yield curves from six different countries. The process to derive the RFR curve is run internally by NIA and the results are published through the official website quarterly.

Market-Consistent Valuation of Assets and liabilities

Most of the solvency regimes across Asia transitioned to an economic balance sheet framework with an objective to assess assets and liabilities on a fair-value basis. Similarly, in Nepal, the solvency balance sheet applies the Total Balance Sheet Approach (TBSA) and Market-Consistent Valuation (MCV) of Assets and liabilities, using market value as defined by Insurance Act, Nepal Financial Reporting Standards (NFRS), Actuarial Principles and Financial Statements Directives to ensure transparency and

accurate risk assessment. TBSA evaluates the insurer's full balance sheet, assessing all assets and liabilities in a unified way to provide a comprehensive view of its solvency position. MCV, on the other hand, ensures that both assets and liabilities are valued using current market prices or models that reflect real-time conditions, ensuring transparency and comparability. In a situation where an insurer holds an asset with fixed cash flows but no reliable market price or where comparable assets with reliable market prices are insufficient, the asset may be valued by using Mark-to-Model valuation. The discount rate to be used for this purpose is risk-free rate and additional credit spread based on the credit quality of the asset.

The valuation of technical provisions for life insurance liabilities under the RBC-S framework involves calculating the best estimate of future cash flows using the Gross Premium Method on a prospective, policy-by-policy basis, with an additional risk margin as Margin Over Best Estimate (MOBE) to account for uncertainties. The best estimate assumptions shall reflect realistic, unbiased expectations of future experience, up-to-date data and consider expected developments in demographic, legal, economic, and social factors. Key assumptions are mortality, morbidity, longevity, lapses, expenses, inflations etc., that should be reflective of the insurer's own experience. While calculating the MOBE, insurers are required to assume that the valuation of uncertainty is not lower than the amount derived from a 95 percent confidence level. Unlike the previously applied flat discount rate of 6%, insurers are required under the RBC framework to discount their liabilities using the RFR curve. Insurers are now allowed to use a negative best estimate either at the policy or portfolio level. This flexibility was restricted under the previous Solvency I regulation. This change enables a more accurate reflection of potential liabilities and risks, enhancing the overall risk sensitivity of the solvency assessment.

Similarly, while calculating technical provision for non-life and reinsurers, the insurers must classify their insurance liabilities into homogeneous risk groups, using a best estimate approach with an additional Margin Over Best Estimate (MOBE) at 75% confidence level to account for uncertainty in future cash flows. As a simplified approach, the Margin Over Best Estimate (MOBE) for the 'Engineering' and 'Cattle and Crops' lines of business may be calculated as 10% of the net technical provisions. For all other lines of business, the MOBE may be calculated as 5% of the net technical provisions. The best estimate reserve is the sum of unearned premium reserve (UPR), unexpired risk reserve (URR), outstanding claims reserve (OCR) which will also include incurred but not reported (IBNR) and incurred but not enough reserved (IBNER), and earthquake reserve. The Unearned Premium Reserve (UPR) is the difference between written premiums and earned premiums, calculated using a 1/365th approach. The Unexpired Risk Reserve (URR) is established to cover expected future claims and

expenses from unexpired policies. The Outstanding Claims Reserve (OCR) accounts for claims that have been incurred but have not yet settled, including Incurred But Not Reported (IBNR) and Incurred But Not Enough Reserved (IBNER) claims. Insurers may use actuarial methods such as Chain Ladder, Bornhuetter Ferguson, or frequency/severity models to estimate the reserves for IBNR and IBNER claims. Additionally, the Earthquake Reserve is specifically set aside for earthquake-related claims and is calculated as 15% of net earthquake premiums. In absence of clear guidelines regarding the calculation of earthquake premiums, the insurers have been allowed to calculate the earthquake premium as per their best judgement.

Capital Composition

Under the Risk-Based Capital (RBC) framework, total available capital is categorized into Tier I and Tier II based on its quality and ability to absorb losses. Tier I capital comprises core, high-quality capital that is fully available to absorb losses both during normal business operations and in the event of winding-up. In contrast, Tier II capital includes supplementary capital such as subordinated debt and hybrid instruments, which are available to absorb losses only in the event of insolvency or liquidation. Few items are not admissible as per the Investment directive, RBC-S Directives, and QRRT RBC Technical specifications, and should be excluded in calculation of Available Capital Resources.

The Tier I and Tier II capital mainly comprise the following items:

Tier I Capital
<ul style="list-style-type: none"> • Paid-up (paid-in) capital, issued and fully paid-up ordinary shares • Other paid in capital instruments such as preference shares (irredeemable and noncumulative preference shares) • Retained earnings, other than future profits embedded in the valuation of technical reserves • Paid-in (paid-up) subordinated debts • Earthquake reserves, Special Reserves and Catastrophic Reserve
Tier II Capital
<ul style="list-style-type: none"> • Cumulative irredeemable preference shares qualified as tier 2 Available Capital Resources • Irredeemable subordinated debts qualified as tier 2 Available Capital Resources • Other capital resources qualified as Tier 2, including unpaid preference shares, unpaid subordinated debt, letters of credit, guarantees and mutual member calls • Future profits embedded in the valuation of technical provisions (reserves)

As of now, Tier II capital for Nepalese insurers is comprised of Future profits embedded in the valuation of technical provisions only. The Risk-Based Capital framework emphasizes the importance of high-quality capital, requiring that at least 60% of total RBC and 80% of the Minimum Capital Requirement (MCR) must be covered by Tier I capital, and a maximum of 15% of future profits embedded in the valuation of technical provisions (reserves) may be recognized as part of the Tier I capital.

Risk Classifications and Computation of RBC

The capital requirement under RBC framework follows a modular approach based on four major classes - Insurance risk, Market risk, Credit risk, and Operational risk. Each module calculates the capital required to withstand shocks related to that specific risk. Therefore, Risk-Based Capital (RBC) comprises capital charges for these categories of risk, along with an allowance for diversification benefits when aggregating these individual risk charges. These diversification benefits arise because the risks are not perfectly positively correlated.

$$\text{Total RBC} = \sqrt{\Sigma \text{Corr}(\text{RBC}_{\text{Credit}}; \text{RBC}_{\text{Market}}; \text{RBC}_{\text{Life}}; \text{RBC}_{\text{Non-life}})} + \text{RBC}_{\text{OPR}}$$

Where,

RBC_{OPR} is the capital charge for operational risk

$\text{RBC}_{\text{Credit}}$ is the capital charge for credit risk

$\text{RBC}_{\text{Market}}$ is the capital charge for market risk

RBC_{Life} is the capital charge for life insurance risk

$\text{RBC}_{\text{Non-life}}$ is the capital charge for non-life underwriting risk

Each of modules/components of risk-based capital have been described briefly as follows:

1. Insurance risk: It is the risk of adverse change in the value of capital resources due to unexpected changes in the assumptions of pricing or reserving. The insurance risk capital charge is calculated differently in life and nonlife business.
  - 1.1 Life insurance risk refers to the potential adverse financial impact arising from deviations in assumptions related to mortality, morbidity, longevity, policyholder behavior (lapse), expense levels, and catastrophic events. These deviations can increase the insurer's liabilities and thus impact its solvency position. The capital requirement for life insurance risk is calculated by measuring the change in the net asset value (NAV) which is the difference in total assets and total liabilities. The following prescribed stress scenarios are applied to calculate the life insurance risk charge -

- **Mortality Risk:** A permanent increase in mortality rates (40% for guaranteed, 20% for non-guaranteed business).
- **Morbidity Risk:** A permanent increase in morbidity rates (45% for guaranteed, 22.5% for non-guaranteed business).
- **Longevity Risk:** A permanent 25% reduction in mortality rates (only if reserves increase).
- **Lapse Risk:** A 50% permanent increase or decrease in lapse rates; the higher capital impact is considered.
- **Expense Risk:** A permanent 20% increase in expense assumptions.
- **Catastrophe Risk:** A one-time absolute increase of 0.15% in both mortality and morbidity rates in the first policy year, applied only if it increases reserves.

1.2 Non-life Insurance risk: The nonlife insurance capital charge is calculated by using a factor-based approach. The risk factors vary by line of business, reflecting the differing levels of volatility and underwriting risk inherent in each segment. Therefore, the fixed percentages are prescribed to net outstanding claims and net earned premiums based on the nature of the business and the underlying risk. The maximum charge of 25 % is applied to marine, personal accident, health, and public liability policies, while minimum charge of 10 % is applied to motor and micro insurance businesses. Similarly, 15 % of earthquake premium is maintained as Earthquake Premium Reserve (EPR).

2. Market Risk: It is the risk of adverse change in the value of capital resources due to unexpected changes in the level or volatility of market prices of assets and liabilities. It consists of equity risk, interest rate risk, exchange rate (currency) risk and property risk.

2.1 The capital charge for equity Risk is computed by multiplying the balance sheet amounts of equities (stocks, ordinary shares), mutual funds, asset backed securities with specific risk factors: 20% for listed in the stock exchange licensed by SEBON, 30% for other unlisted shares, and 35% for unlisted Shares (Equities) or venture capital.

2.2 Interest Rate Risk applies to life and certain non-life funds with discounted liabilities, using shocks of $\pm 55\%$ (1–4 years), $\pm 30\%$ (5–7 years), and $\pm 15\%$ (over 7 years). The capital charge is the maximum Net Asset Value (NAV) deviation under upward and downward interest rate shocks.

For non-life insurers that do not discount liabilities, interest rate risk is calculated by applying specific risk factors based on the residual maturity of interest rate-sensitive assets. The risk factors ranging from 0.0% for

assets maturing within a month to 6.2% for those maturing in more than 10 years. The net positions for each maturity bucket are assessed, and the total capital charge is the absolute sum of these individual charges.

- 2.3 Currency Risk is calculated by multiplying the net balance sheet position by an 8% risk factor, with the net positions for each currency converted into Nepalese Rupees at the spot exchange rates.
- 2.4 Property Risk is calculated based on exposures to properties held for both investment and non-investment purposes, applying a 20% risk factor for investment properties and 8% for non-investment properties.
3. Credit Risk: It is the possibility that the value of capital resources could decrease due to unexpected defaults or a decline in the creditworthiness of borrowers, including risks from changes in credit ratings, default spreads, and concentration of exposures. The capital charge for credit risk is determined by applying specific risk factors to each asset type, based on its credit rating. It consists of the risk charges for debtor default risk and reinsurer default risk. Therefore, the total credit risk charge is calculated as the sum of the risk charges for debtor (default and credit downgrade) risk and reinsurer (default and credit downgrade) risk after the adjustment of concentration of exposures.

There is no risk capital charge for Nepal Government or NRB Bonds, as well as for cash and bank balances. Therefore, insurers may apply a default risk factor of 0% for these assets.

Asset Class	Rating	Bonds, debentures, mutual funds and loans (%)	Time deposits (%)	Other assets (non-investment) (%)	Reinsurers (%)
Class "1"	AAA or equivalent	0.5	0.3	1.6	2.4
Class "2"	AA or equivalent	2.8	2.0	2.5	4.0
Class "3"	A or equivalent	4.5	4.0	4.0	6.0
Class "4"	BBB or equivalent	10.0	6.0	8.0	12.0
Class "5"	Under BBB or equivalent, or unrated	12.0	12.0	12.0	25.0

Concentration risk: The risk arises from excessive exposure to a single counterparty or group. A capital charge applies to the portion of exposure exceeding thresholds of 5% for high-quality assets (class 3 i.e. credit rating A or better) and 3% for lower-rated assets. For such excess amounts, the capital charge for concentration is doubled and these threshold limits shall be calculated on the value of total assets as reflected in the solvency balance sheet of insurers. All investments linked to a single group, including various instruments (equities, bonds, deposits, etc.) and related parties, are treated as a single exposure.

4. **Operational Risk:** It is the risk arising from inadequate or failed internal processes or systems, behavior of personnel, or from external events. Operational risk includes legal risk and the portion of custody risk that impacts insurers but excludes strategic and reputational risk. The operational risk capital charge is calculated as the higher of: (a) 0.5% of gross policy provisions, or (b) 4% of gross premiums for the last 12 months, plus 0.4% of any premium growth exceeding 20% year-on-year. The final requirement is capped at 10% and floored at 5% of total RBC, ensuring insurers hold adequate capital against risks from internal failures or external disruptions.

Solvency Control Levels and Supervisory Actions

The Nepal Insurance Authority has set a Supervisory Target Level for insurers' solvency ratios between 100% and 130%. If an insurer's solvency ratio falls within or below this range, the NIA may initiate a series of escalating supervisory measures under a structured "ladder of intervention" framework. The intensity of regulatory response increases as the insurer's solvency position deteriorates. Depending on the severity of the breach, the NIA may undertake actions such as enhanced monitoring, onsite inspections, and requests for detailed business and capital restoration plans. In more critical cases, the Authority may impose mandatory capital injections, restrict dividend payments and certain investment activities, or require changes in the board or senior management. Further interventions may include suspension of new business, placing the insurer into run-off, revoking its license, and ultimately initiating winding-up procedures.

Implementing Risk-Based Capital: Early Experiences

The RBC-S framework was officially implemented from the reporting financial year ending on Ashad 2080/81. Prior to the full implementation of the Risk-Based Capital (RBC) framework, the Nepal Insurance Authority (NIA) proactively conducted a Quantitative Impact Study (QIS) targeting insurers expected to be significantly affected. This included life insurers holding over 5% of the total market's technical provisions, non-life insurers with a gross written premium share exceeding 7% of the market, as

well as all reinsurance companies and branches of foreign insurers operating in Nepal. The QIS was designed with three primary goals:

- To assess the financial impact of the new regulation,
- To strengthen dialogue with stakeholders, ensuring a smooth transition from the current regulatory framework to a risk-based approach,
- To test the appropriateness of the QRRT RBC templates and Technical Specifications,

Throughout this crucial phase, the NIA actively solicited feedback, identified challenges, and gathered suggestions regarding the proposed framework from insurers and their appointed actuaries. A significant portion of the feedback received was carefully considered and integrated into the final versions of the Quantitative Regulatory Reporting Templates (QRRT) and the Technical Specifications. These finalized documents were subsequently released to insurers for their use in the first year of RBC implementation.

Furthermore, to provide essential support for valuation purposes, the NIA published the risk-free interest rate term structures and the applicable spread rates for the valuation of both assets and technical provisions. Recognizing the importance of industry preparedness, the NIA also facilitated active engagement through various interactions, training sessions, and informative workshops. In addition to these efforts, the NIA has established a continuous support mechanism, readily available via email, to address any queries raised by insurers and their appointed actuaries (AAs) during this initial implementation phase. These initiatives aimed to provide clarity on the new framework and enhance the technical capabilities of insurers.

Status of RBC Submission:

As of April 15, 2025, the Nepal Insurance Authority (NIA) reports significant progress in the implementation of the Risk-Based Capital (RBC) framework. Notably, all private insurance companies have already submitted their RBC Quarterly Regulatory Reporting Templates (QRRT) along with the necessary Valuation Note. This achievement demonstrates a significant step forward for the industry in aligning with global standards for risk management.

The NIA is actively working with the remaining three government-owned insurers—comprising one life, one non-life, and one reinsurance entity—to encourage the swift submission of their reports. Their participation is essential for ensuring a unified advancement towards a more robust and risk-sensitive insurance sector nationwide.

This initial year of RBC implementation has provided the NIA with invaluable insights and highlighted key areas for future enhancement. The review process has revealed several initial challenges, including technical complexities, capacity limitations

within the industry, and the necessity for clearer guidance on specific regulatory provisions. These early experiences are proving instrumental in refining the NIA's understanding of the framework and shaping its strategic approach for subsequent phases of implementation.

Challenges faced

1. **Improper and Incomplete Quantitative Impact Study (QIS):** A complete and proper assessment of the quantitative impact was not carried out, which led to emergence of key issues only at the time of final reporting.
2. **Inconsistent Reporting and Erroneous Population (Reporting) of QRRT:** A major challenge was the inaccurate and inconsistent population of the QRRT, due to limited technical expertise and weak internal validation, leading to errors in areas such as FDB, reinsurance recoverable, and asset valuation and duration, etc.
3. **Lack of inter-department coordination:** Another challenge is the lack of coordination among departments within insurance companies. RBC implementation requires input from actuarial, finance, risk management, reinsurance and other departments. During discussions with insurers, we noticed that RBC QRRT was often handled by few staff with little support from other departments.
4. **Lack of in-house Model** – A lack of in-house valuation models and in-house catastrophe (Cat) models among insurers was another major issue. Most insurers rely entirely on the Appointed Actuary for the valuation of technical provisions. Regarding Cat models, most relied on external assumptions or generic data, limiting their ability to assess risks like earthquakes and floods—major exposures in Nepal. Overdependence on external models limits the ability of insurers to run various processes internally and causes further delays.
5. **Lack of in-house Actuaries and overreliance on foreign actuaries:** A major challenge is the shortage of qualified actuaries and data analysts, leading to overreliance on foreign actuaries, causing delays in QRRT preparation, technical reserve calculations, and the review process. This over-reliance on external actuaries and the shortage of in-house expertise hinders the effective and timely execution of RBC reporting.
6. **Lack of clarity on technical concepts:** There is a lack of clarity and understanding on some technical concepts, such as FDB and MOBE, among (re)insurers and their Appointed Actuaries, further complicating and delaying the process. Furthermore, there is a lack of uniformity in the approaches used for valuation of technical provisions among insurers.
7. **Inconsistency in the Valuation of Asset:** Assets that do not have an active market price must be valued using a mark-to-model approach. Valuing assets like fixed

deposits, bonds, and loans has been difficult, causing frequent misreporting. This has made the approval process longer and more complicated, as insurers often need to make updates.

8. **Unavailability of robust IT and disaggregated data:** Many (re)insurers struggled with the lack of robust IT systems and disaggregated data required by the QRRT, leading to inaccuracies, delays, and manual adjustments. This hindered the accurate calculation of technical provisions, risk exposure, and capital requirements, reducing the reliability of reports and complicating the NIA's analysis and validation process.
9. **Technical expertism and skill gaps:** NIA faced significant technical skill gaps in reviewing insurers' internal models and QRRT submissions, but with continued support and timely guidance from the World Bank team, the review process became more manageable, and the expertise gap gradually narrowed despite the framework's complexity.
10. **Timely publication of Risk-Free Rate:** A key challenge has been the timely publication of the Risk-Free Rate (RFR) curve, as the lack of a deep bond market in Nepal forces the NIA to rely on external markets and international methods, complicating the process and causing unexpected delays.
11. **Manual review process of RBC QRRT submissions:** The manual review process for RBC QRRT submissions is time-consuming and prone to human error, increasing the risk of overlooking critical issues.
12. **Lack of Credit Rating Data Repository System at NIA:** The absence of a centralized credit rating data repository at NIA has made it challenging to consistently and efficiently evaluate counterparty risk, complicating the review process.

Lessons learned:

1. **Capacity Building:** Insurers and the regulator face gaps in actuarial and technical expertise. Regular training, interactions, and meetings with insurers are vital for successful RBC implementation.
2. **Proper Quantitative Impact Study:** Many current challenges, including template errors and unexpected issues, could have been avoided with a thorough impact study prior to implementation.
3. **More Detailed Technical Specifications:** The technical specifications should be more comprehensive to clearly guide users in accurately completing the templates.
4. **Inter-Department Coordination:** Effective RBC implementation requires strong collaboration among finance, reinsurance, and actuarial teams, as accurate valuation relies on input from all related departments.

5. **Regular and Ongoing Engagement:** Insurers who actively engaged in early consultations faced fewer issues, and regular bilateral meetings were effective in resolving technical misunderstandings.
6. **Improvement in Data Quality and Systems:** Many insurers faced challenges in providing timely, accurate, and complete data for QRRT submission and capital calculations.
7. **Dedicated Team:** A dedicated team should be involved from the drafting to the implementation stage to ensure consistent understanding of the framework.
8. **Uniform Understanding:** Consistent understanding of the RBC framework across the industry and regulators is essential for standardized reporting. Varying interpretations—especially on reserves, FDB, and stress scenarios—led to inconsistencies and delayed finalization of reports.
9. **Policy and Regulatory Flexibility is Important:** Some technical provisions required reconsideration due to practical limitations or unintended consequences.
10. **Communication and Transparency Build Trust:** Openly sharing progress, challenges, and next steps—through newsletters, workshops, and direct communication—helped maintain industry buy-in.

Way Forward

Looking ahead, the NIA remains committed to systematically addressing the issues and challenges encountered during the first year of Risk-Based Capital (RBC) implementation. The RBC framework will continue to evolve through an iterative and collaborative process, incorporating industry feedback, resolving practical difficulties, and integrating supervisory insights gathered during the transitional period.

To enhance clarity and usability, the QRRT and accompanying Technical Specifications will be updated with more detailed guidance. NIA recognizes the importance of continuous engagement and will maintain close coordination with key stakeholders, including insurers, reinsurers, and regulatory partners such as Nepal Rastra Bank, the Securities Board of Nepal, and Credit Rating Agencies. Through open dialogue and collaborative problem-solving, NIA aims to strengthen the framework and ensure a smooth, phased implementation across the industry.

Capacity building will be a major focus going forward. NIA will support and encourage the development of in-house actuarial teams within insurers to enhance technical capabilities. Based on feedback received, (re)insurers have been advised to improve data quality and maintain data in alignment with QRRT requirements for future reporting periods.

Furthermore, NIA will advance work on risk management, governance, and disclosure components of the RBC-S framework, ensuring a more holistic and risk-

sensitive supervisory regime. Recognizing the diversity of the market, NIA also plans to develop a simplified RBC framework tailored to micro insurers, enabling proportionate regulation while maintaining sector stability.

Through these forward-looking actions, NIA seeks to build a more resilient, transparent, and well-regulated insurance sector in Nepal—fully aligned with international standards and responsive to domestic needs.

ooo

References

Annual Report 2080/81, Nepal Insurance Authority

Second Strategic Plan 2023-2027

Risk Based Solvency Directive 2024

Life insurance capital regimes in Asia: Summary report published by Milliman

Risk-Based Capital, ORSA, and NFRS 17: A New Era for Nepal's Insurance Industry

CA. Smriti Ghimire

Chief Manager,
Shikhar Insurance Company Ltd.

Abstract

Nepal's insurance industry is undergoing a transformative shift with the implementation of three major frameworks: Risk-Based Capital (RBC), Own Risk and Solvency Assessment (ORSA), and Nepal Financial Reporting Standard 17 (NFRS 17). These reforms along with alignment of international standards will provide strong governance, strengthen the solvency and financial reporting standards of Nepalese insurance industry. This paper explores the key importance of RBC, NFRS 17 and ORSA, implementation challenges, current practice in the Nepalese market and practical way forward. By implementing these regulations not just as compliance requirements but as opportunities to improve and synchronize these frameworks into the company's operating process can enhance effective risk management, capital efficiency and ensure transparency among stakeholders.

1. Introduction

Nepal's insurance sector is undergoing significant reforms shift towards risk-sensitive capital management, strategic risk assessment, and transparent financial reporting. This

transformative reform towards achievement to enhance capital efficiency, transparency, alignment with international best practices and effective risk management is represented by three key initiatives: *RBC*, *ORSA*, and *NFRS 17*.

Risk-Based Capital (RBC): A method to determine the minimum amount of capital that an insurance company should hold, considering its risk profile.

Own Risk and Solvency Assessment (ORSA): A self-assessment process for insurers to evaluate their risk management and solvency positions.

Nepal Financial Reporting Standard 17 (NFRS 17): A comprehensive accounting standard for insurance contracts, ensuring consistent and transparent financial reporting.

These frameworks collectively aim to fortify the financial health of insurers, promote sound risk management practices, and enhance stakeholder confidence.

2. Risk-Based Capital (RBC)

What is RBC?

Risk based capital (RBC) means the regulatory or required capital (target level) which measures the capital level of insurers based on their risk profiles and serves as an early warning signal for Insurance Board. RBC is a capital adequacy framework that ties an insurer's required capital to its risk profile. Unlike Nepal's previous "one-size-fits-all" capital rules, RBC quantifies risks—such as underwriting losses, market volatility, credit defaults, and operational failures—and mandates proportional capital buffers. Globally, RBC has become the major feature of solvency regimes, from the EU's Solvency II to Singapore's Risk-Based Capital Framework. RBC refers to the capital that an insurer must hold, based on the level and types of risks it undertakes. It replaces traditional solvency requirements with a dynamic, risk-sensitive model.

Nepal's RBC Journey

Regulators use RBC requirements to determine the minimum amount of capital required for an insurer to support its operations and write coverage. In context of Nepal, Nepal Insurance Authority (NIA) has issued a Risk Based Capital and Solvency Directive in 2022 updated version on 2024, which outlines the specific requirements and calculations for RBC in Nepal. This directive includes provisions for considering different risk types and calculations of solvency margin of the company. Further Risk Management Guidelines for Insurance company, 2076 and Risk based Supervision framework have been issued by NIA. This provides guidelines on principles related to risk management and to ensure effective management of risks faced by the insurance companies. Similarly, Risk based Supervision framework describes the objectives, principles and approach adopted by NIA to support its risk-based supervision of regulated institutions. NIA's RBC guidelines require insurers to:

- a) **Solvency ratio:** Maintain minimum Solvency Ratio of 130%.
- b) **Risk Categories:** Calculate capital based on underwriting, market, credit and operational risks.
- c) **Reporting:** Submit annual RBC reports to NIA as per provided Quantitative Regulatory Reporting Template (QRRT)
- d) **Penalties:** Non-compliance may result in fines, business restrictions, or license suspension.
- e) **Capital charge:** Align capital charges with the insurer's specific risk profile.
- f) **Governance:** Implement robust risk management systems and board oversight.

Rationale for RBC in Nepal

Regulators generally used fixed capital regime as a primary tool for monitoring the financial solvency of insurance companies before the establishment of RBC standards. Under fixed capital regime, every insurance company was required to hold the same minimum amount of capital, regardless of its risk profile, financial stability and size. After the implementation of RBC standards, the traditional system will change as the current fixed capital regime does not account for the actual risk profile of insurers. This shift to RBC is expected to:

- Improve capital adequacy assessment.
- Promote efficient capital allocation.
- Enable early warning signals for regulatory intervention.

Impact on insurers

- Companies with high-risk portfolios must either raise capital or de-risk investments.
- Companies should take into consideration the concentration risk and make diversification of investments accordingly.
- RBC regulations promote a more stable insurance industry as it requires insurers to maintain sufficient capital reserves to cover unexpected losses.
- RBC regulations highlight the importance of reinsurance by diversifying risk into top rated reinsurers.
- RBC regulations require insurers to manage their receivable by speeding recovery process to mitigate credit risk.

Trigger levels of RBC

The levels of regulatory action triggered by the RBC ratio are as follows: NIA only takes regulatory action as ongoing monitoring, periodical onsite inspections when the ratio becomes less than 130%. If the ratio is between 100% and 130%, the

company triggers Supervisory target Level and is required to submit a remedial action plan to improve its RBC ratio into compliance. If the ratio is between 100% and 70%, the company triggers Regulatory Intervention Level, and NIA is authorized to take regulatory actions, such as business restrictions, capital injection, restrictions of board, restrictions in distribution of dividend etc. If the ratio is below 70%, the company triggers Mandatory Control Level (MCR), and NIA is authorized to take regulatory control, remove the board members or senior management and rehabilitating or liquidating the insurer.

3. Own Risk and Solvency Assessment (ORSA)

What is ORSA?

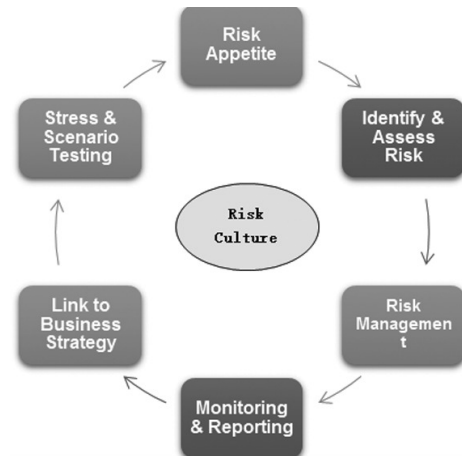
ORSA is an internal assessment conducted by insurers to determine whether they hold adequate capital to support their risks and business strategy. ORSA compels insurers to conduct an internal self-assessment of their risks and capital needs, aligning business strategies with risk appetite. The ORSA can be defined as ‘the entirety of the processes and procedures employed to identify, assess, monitor, manage, and report the short and long term risks a (re)insurance undertaking faces or may face and to determine the own funds necessary to ensure that the undertaking’s overall solvency needs are met at all times’ [EIOPA: ORSA Issues Paper, 27 May 2008].

In EIOPAs’ issue paper in 2008, some characteristics of ORSA were highlighted as below.

- a) ORSA is a process- the ORSA is not implemented and fulfilled by a report in a specific format or by filling in templates,
- b) ORSA is company specific- there cannot be a one-size-fits-all approach to ORSA. Furthermore, the principle of proportionality needs to be considered.
- c) ORSA is forward-looking- the time horizon of ORSA should correspond to the company’s business planning horizon.
- d) ORSA includes the identification and assessment of all risks, not only risks included in the calculation of the SCR.

ORSA requires companies to consider their own assessment of the risks and associated economic capital required to meet the strategic objectives. The ORSA should allow management to obtain a real and practical understanding of the risks which each department is exposed to, or could face in the future, and the mitigating actions required to cover those risks. As such, ORSA should consider risk, capital, performance and strategy processes and should provide management with information required to make key decisions regarding the overall risk and capital profile of the company. The ORSA should be seen as an ongoing process rather than to be completed at a one-time basis.

What does ORSA process look like?

An effective ORSA process requires adequate, robust processes for assessing all the risks inherent in the business and determining the corresponding capital needs. Further it ensures that the output is linked to the company's decision-making process. This will require input from across the departments of the company. The ORSA process should operate continuously throughout the year but must be accompanied by periodic formal ORSA reporting as stated in ORSA directives issued by NIA.

ORSA in Practice

NIA has issued two major guidelines under ORSA implementation ORSA toolkit and ORSA Directives, 2023 (2079) on 6th May, 2024. Under NIA's guidelines, insurers must:

- Integrate risk assessments into board-level decisions.
- Prepare ORSA policy
- Prepare supervisory report and submit it to NIA.
- Conduct forward-looking stress tests.

Benefits of ORSA

- ORSA can help drive a positive risk culture within the organization.
- ORSA requirement can increase transparency for regulators and stakeholders.
- Enhance strategic planning and long-term solvency.
- ORSA helps to align risk appetite with business operations.
- Use of ORSA helps to gain insights into taking informed decisions in the company.

4. Nepal Financial Reporting Standard 17 (NFRS 17): Revolutionizing Insurance Accounting

What is NFRS 17?

Adapted from the global IFRS 17, this standard aims to bring greater transparency and comparability to how insurers recognize revenue and liabilities. It fundamentally changes how profits are reported over time. It replaces inconsistent, outdated practices with a principle-based approach, enhancing comparability across firms. The key difference between IFRS 4 and IFRS 17 is the creation of the Contractual Service Margin (CSM), which represents all unearned profits and the subsequent recognition of the same in the P&L through the provision of services for insurance contracts.

Key Features

- **Current Estimate Liability:** Liabilities are measured using discounted cash flows and updated assumptions.
- **Contractual Service Margin (CSM):** The contractual service margin (CSM) represents the unearned profit from a group of insurance contracts at any given point in time. The CSM is set up as a liability on the balance sheet and is recognized in the profit and loss account (P&L) as and when the service is provided.
- **Coverage Units:** To determine how much profit should be recognized in each period, the entity is required to identify the amount of coverage provided by each contract in the group known as coverage units.
- **Risk Adjustment:** Risk adjustment is not profit but it is compensation kept by insurance companies for unexpected risks.
- **Onerous contract:** An onerous contract is a loss-making contract for the insurance company.
- **Enhanced Disclosures:** Insurers must reveal sensitivity analyses, risk exposures, and profitability by product line.

NFRS 17 in Practice

The Institute of Chartered Accountants of Nepal (ICAN) has made NFRS 17 to be effective mandatorily from July 16, 2024. NIA has issued circulars regarding the implementation of NFRS 17 in the whole insurance industry effective from Fiscal year 2082/83.

Impact on Insurers

- NFRS 17 requires recognition of Contractual Service Margin (CSM) which gives transparent results among the stakeholders.
- NFRS 17 emphasizes discounted future cash flows and risk adjustments calculations.

- NFRS 17 implementation necessitates actuarial and financial collaboration along with sophisticated IT infrastructure.
- Uniform accounting across insurers allows stakeholders to compare financial health and performance objectively.

5. Implementation Challenges

Implementation of ORSA, RBC and NFRS 17 can be challenging in the Nepalese insurance industry such as,

- Many Nepali insurers rely on IT infrastructure ill-equipped to handle granular data requirements.
- Lack of skilled manpower for the implementation of ORSA, RBC and NFRS 17.
- Policyholders may misinterpret delayed profit recognition as financial instability after its implementation.
- Implementation costs (software, training, consulting) could exceed than expectations for insurers, straining profitability.
- Complex modeling required for CSM and risk adjustments while implementing NFRS 17.
- This reform requires high quality data which seems to be a challenge currently.
- ORSA requires scenario analysis and there is limited use of scenario-based planning within the industry currently.
- In the current scenario, there is weak integration between risk, finance, and operations.
- These frameworks are still new and require cultural and procedural shifts within the industry.
- Many Nepalese insurers lack sophisticated modeling tools, relying instead on Excel-based systems are common.

6. Way forward

The way forward in addressing the implementation challenges of ORSA, RBC, and IFRS 17 will be guided by forward looking strategy along with cross functional collaboration, high end technological investment and skilled manpower development within the industry with regulatory support. Organizations must begin by inclusion of these frameworks into their core business processes, ensuring that risk and solvency assessments are integral to their strategic planning and decision-making. This involves enhancing strong coordination between finance, actuarial, risk management, and IT departments.

To meet the data requirement of all three frameworks, insurers should invest in robust data infrastructure and continuous upskilling of manpower development to enhance capabilities that can support high-quality, granular data and its timely information. Modern actuarial and financial modeling platforms, capable of handling complex calculations such as Contractual Service Margin (CSM) under NFRS 17 or internal models under ORSA are critical to organization during its implementation. Furthermore, aligning internal capital models with regulatory requirements under RBC and ORSA can streamline reporting and improve capital efficiency. Along with these evolving frameworks, companies must cultivate a workforce with a deep understanding of risk, finance, and compliance.

Ultimately, insurers should approach these challenges proactively viewing them not just as compliance requirement but should be taken as opportunities to enhance their transparency, risk management, and financial resilience which can enhance Nepal insurance industry.

7. Conclusion

In conclusion, the implementation of Risk-Based Capital, ORSA, and NFRS 17 is more than a compliance exercise, it is a path in building a more robust future ready insurance industry. As it enhances transparency and trust with regulators, investors, and policyholders. The implementation can be challenging, ranging from data complexity, system integration, lack of skilled workforce and procedural shifts within the company but these frameworks provide valuable opportunity for insurers to strengthen their risk management, capital efficiency and enhance transparency to build investor confidence.

Finally, a well-executed implementation strengthens not only the internal governance and operational aspects, but it is a strategic leap toward building a resilient, transparent, and forward-looking industry.

ooo

References:

- O'Malley, P., & Fahey, S. (2013, November 7). ORSA – An International Development [Conference presentation]. Institute and Faculty of Actuaries. Retrieved from <https://www.actuaries.org.uk/system/files/documents/pdf/d10faheyomalley.pdf>
- Deloitte Luxembourg. (2025). Solvency II Review 2025. Retrieved from <https://www.deloitte.com/lu/en/our-thinking/future-of-advice/solvency-ii-review-2025.html>
- Lloyd's. (n.d.). Minimum Standards MS5 – Risk Management. Retrieved from <https://assets.lloyds.com/media/b9e65fca-1084-47e5-a057-25a855ede26d/MS5%20Risk%20Management.pdf>
- European Insurance and Occupational Pensions Authority (EIOPA). (2012). Final Report on Public Consultation No. 1-008 on the Proposal for Guidelines on Own Risk and Solvency Assessment

- (ORSA). Retrieved from https://register.eiopa.europa.eu/Publications/Stakeholder%20Opinions/IRSG_Final_Report_CP08_ORSA.pdf
- Berry, T., Dyble, R., Er, C., Ghosh, A., Iftode, C., Malde, K., Mirin, N., Pelsser, A., Qin, W., Stansfield, J., Tan, L., Thorpe, B., Thorpe, J., Walton, R., & Yousuf, W. (Chair). (2020). The IFRS 17 Contractual Service Margin: A Life Insurance Perspective. Institute and Faculty of Actuaries. Retrieved from https://www.actuaries.org.uk/system/files/field/document/IFRS17_CSMWorkingParty_SessionalPaper_5Oct2020.pdf
- Nepal Insurance Authority. (2022). Risk Based Capital and Solvency Directive, 2022 (2078). https://nia.gov.np/Admin/images/Law/RiskBasedCapital/679f40a1b6dba_1738490017.pdf
- Nepal Insurance Authority. (2020). Risk Management Guidelines for Insurance Company (2076) https://nia.gov.np/Admin/images/Law/Directive/660fdb8aa749_1712316344.pdf
- Nepal Insurance Authority. (2023). Own Risk Solvency Assessment Directives, 2023 (2079) https://nia.gov.np/Admin/images/Law/Directive/66367147681d1_1714843975.pdf
- Nepal Insurance Authority. (2024). NIA Risk Based Supervision Framework https://nia.gov.np/Admin/images/Law/Directive/65fd1833d4406_1711085619.pdf

Micro Insurance - Economic role, best practices, challenge and possibilities

Devendra Dhital

CA, Liberty Micro life

Microinsurance can be considered as an instrument of microfinance which is an important tool for financial inclusion. Microfinance includes provision of tailored financial products and services to people who are marginalized based on geography, economy, ethnicity, etc. Its necessity can be justified on two different but complementary rationales. Firstly, it is imperative for human society to help ensure that the least well off of its members are progressing and not left behind. Financial markets are among the most influential aspects of modern day's economy and anyone lacking access to it isn't likely to make material progress. Hence well directed inclusive finance can be among the most potent tools at our disposal for ridding ourselves of the scourge of poverty and ensuring social justice. There are various scientific studies to back this claim.

However, the motivation of social justice itself might not be sufficient to ensure that enough resources are allocated for financial inclusion. Besides, there is the issue of lack of efficiency in distribution. Hence, to the extent possible, market-based solutions would be a better way to achieve the end of financial

inclusion. It would involve market-based institutions engaging in the financial service activities of pooling together small funds, transferring funds from surplus units to deficit units, funding entrepreneurial activities, managing and mitigating risk, etc. It is here that the second rationale for microfinance institutes enter into picture. They are the specialized institutions bringing about the benefits of the financial market to rural and marginalized areas and people otherwise prevented from those benefits in a manner that would be profitable to those institutes as well. The element of profit is what induces these institutes to engage in their specialized activity and makes it different from the social justice motivated activities of government and their institutions. Viewed this way, the rural economy can be seen as full of financial potential just needing products, institutions, business models and innovations tailored to its requirements. This can be an argument for why dedicated organizations for microfinance services would be better able to serve the rural economy than existing larger institutions.

Microinsurance as a distinct concept began to be popularized only during the 1990s as the financial institutions like Grameen Bikash Bank in Bangladesh started providing structured insurance products to its customers. Since then, it has expanded a lot to and as of 2023, it has generated approximately USD 6.2 billion in written premiums, covering 344 million people across 37 countries, as per Microinsurance Networks's data. That still makes up only 12% of the estimated 3 billion people that could benefit from microinsurance.

The most reliable way of scientifically evaluating the effectiveness of any treatment known as randomized control trial (RCT) is to compare the treated group with the control or untreated group and see the difference as the effect of treatment. Its not easy to carry this out in the context of microinsurance but some notable studies have been done using naturally occurring settings as a sort of mimicry of RCT. It was shown that following the drought in Africa during 2011, among the pastoralists in Kenya, those with Index Based Livestock Insurance, a microinsurance product cover, were significantly less likely to sell assets or reduce consumption as a coping mechanism (Janzen and Carter, 2013). On the life side, a study conducted in India showed the efficacy of micro life insurance in substantially reducing out of pocket expenditure and financial hardships among the poor thereby contributing to reduction of poverty. (Satapathy and Behera, 2024)

In Nepal's context, the latest National Living Standard Survey (NLSS-IV) has estimated that 20.27% of people live below the poverty line which is defined as the income level of Rs. 72,908 per annum. Incidence of poverty is worse in rural areas at 24.66%. On the other hand, only 36.53% of the population has coverage to life insurance when mandatory FE policies are excluded. Although disaggregated data is

not available, surely a large proportion of around 60 Lakhs poor are uninsured. They are in need of all kinds of insurance covers ranging from cattle and crops to houses and properties of their small businesses.

The primary requirement for the effectiveness of micro insurance products is that it should be affordable. In the market setting this would mean that the cost of production per unit should be low so that the same can be profitably sold. Simplicity and scalability of the product would help in reducing the cost while making the product accessible to low-income households. In the context of our market, there is room for a lot of innovative solutions to bring about the benefits of microinsurance cover to large numbers of people, many of whom are not literate enough to realize its need and be beneficiary of immense protection that it offers.

Bundling insurance with financial Services:

This modality was popularized by the Grameen Bank of Bangladesh when loan clients are automatically covered by insurance. In Nepal as well, NRB has directed Microfinance companies to compulsorily insure the life of its loan clients equal to the amount of the loan taken. According to recent NRB data, there are about 27 Lakhs loanees of microfinance institutes. Due to the risk reduction from insurance coverage, banks would be more willing to lend encouraging entrepreneurship. However, there is some limitation of flexibility in such cover provided solely to protect the credit risk of microfinance with coverage being limited to loan amount and to the period of loan. Currently, in the Nepalese Insurance Industry, practice of providing additional benefits like funeral expenses, maternity benefits, etc is being tried. There are some technical hurdles for affordable inclusion of such facilities in the product. Besides, due to the uniform nature of product and many companies offering it, incentive structures are so aligned that there is likelihood of microfinance companies asking for greater benefits for their clients at ever lower price. Hence greater flexibility in this regard over product development, pricing and approval process could bring about the surfeit of innovative solutions benefiting primarily the poor households while ensuring better resource allocation.

Distribution through Mobile Network Operators:

One of the success stories of microinsurance is Bima Milvik, a Sweden based fintech company which has through partnership with various mobile operators in 9 countries has delivered various types of life and health insurance solution to 37 million customers. Coverage is affordable, easily accessible and automatic, in some cases basic cover being provided for free based on the usage of mobile airtime with option to upgrade to additional cover.

There is total 39 million mobile phone connections which makes about 132% of the population, few other channels would give this level of reach to distribute any product. Importantly mobile coverage has penetrated even the poorer section of the population. There has been attempt at providing insurance cover tied up with other packages started by Ncell. Compared to the potential of the reach the attempt can be said to be at infant stage. Again, the incentives are not quite in place with issues like some regulatory vacuum as to whether it can be done and possible legal risk it can bring in future, biggest supplier of telecom service being a public enterprise, the operational question of who would bear the cost and the cost being quite high unless allowed to be reduced owing to large scale distribution. A product designed specifically for the distribution at that scale might be necessary to make it feasible and operational. Here too, some level of nudging from the regulatory side following co-ordination among regulators of insurance and telecommunication might be essential to create a favorable environment even though ultimate responsibility of coming up with innovations is of the insurance companies.

Bundled products:

Given that poor people in rural areas have limited means and knowledge, it would be useful if all the major risks are covered through one policy and one payment. There are successful cases throughout the world of such kind. Card MRI microinsurance of Philippines has reached around 30 million people providing multiple coverages like life, health, property and loan protection in a bundled fashion. Likewise, in Kenya insurers like Acre Africa and Pula have collaborated with MNOs to provide bundled coverage including weather index crop insurance, health insurance and accidental death benefits, particularly for farmers.

Insurance Act of Nepal has separated life and non-life insurance as separate business verticals and all other regulatory provisions and guided by this consideration. Since no exception has been provided for micro insurance, the only feasible way at this moment for providing the benefit of bundled coverage to the targeted section of population is through collaboration of companies providing life and non-life cover. The regulatory landscape of how the product design, policy issue and pricing would look like in case of such collaboration is not clear. Since each life product has to be approved by regulator before issue and for most non-life coverage regulatory tariff exists which determine the policy terms and price, there is obvious challenge in product designing, pricing and product issue. Besides, if the prices of life product is added to the non-life coverage for providing the bundled service, the cost would be restrictively high for the poor section of

the population. Therefore, regulatory flexibility to encourage the bundled micro coverage by easing out the processes would surely incentivize the collaboration required for that purpose.

Behavior-Linked coverage and flexible payment:

It is the innovation whereby insurance coverage is automatically linked to the regular behavior of the policyholder ranging from mobile top-up, remittance sending to ride hailing and delivery service provisions. Besides providing the coverage for targeted groups, it can also be used to encourage the behaviors with positive spillover effect like safe riding and usage of financial intermediaries. As a potent example of this, PasarPolis in collaboration with ride hailing platform Gojek has been providing coverage to huge number of its user and the riders. Of the total 30 million active customers, around 40% are involved in informal sectors.

Coverage of this kind helps the targeted section avoid the operational hassle and aligns the coverage with day-to-day activities. In most cases, flexible payment model is embraced in order to match the outflow and inflow cycle for the policyholder. This prevents the coverage from being lost as in the conventional policies. We do have the rapidly growing ride-hailing and delivery sector where the coverage like that provided by PasarPolis can be leveraged to great benefit, although it would primarily be city area focused. Regular behavior with possibility of fitting the insurance cover into it for the targeted section in rural areas could be school fees of children, regular co-operative saving, selling of the agricultural commodities to the co-operative or other organized market, services from the local government, etc. There is, of course, substantial challenge in operationalizing the provision of the cover in a feasible and commercially viable manner. In many cases, government subsidy or support might be necessary towards that end. However, a step in the direction of encouraging such covers through the combined action of regulator, insurers and other industry participants would be a great start.

Target 8.10 of Sustainable Development Goals states “Strengthen the capacity of domestic financial institutions to encourage and expand access to banking, insurance and financial services for all.” Towards this goal, there have been large scale actions at global level driven by well-deserved focus on inclusive finance as a tool for poverty reduction. Among those, microinsurance is a powerful tool giving space for innovative customized solutions for risk management of the people remaining in the lowest economic strata of society. However, there are immense challenges as highlighted calling out loudly for out of the box thinking, legal flexibility, combined action and some entrepreneurial risk taking in order to reach that worthy goal.

Microinsurance is a relatively new concept globally and in our country, its history not even a decade old. There is wide ranging dispute about what it should include, how to define it in most operationally effective and fruitful way, where does it differentiate itself from conventional insurance and thus prove its worth as unique and powerful instrument. Ultimately the final benchmark for the evaluation of its success would be the result of benefiting the targeted section and observably contributing to the goal of poverty reduction and social justice. As things stand today, there is a wide scope for that but the road seems not to be straightforward.

ooo

Parametric Insurance and the Art of Actuarial Judgment

Prakriti Baral

Actuarial Analyst,
Shikhar Insurance Company
Limited

A World That's Harder to Predict

In the not-so-distant past, we believed we could predict the future with a certain degree of certainty. Weather patterns were relatively stable, business operations were more predictable, and natural disasters were seen as occasional, rare events. Today, however, we are confronted with a world increasingly marked by volatility—natural disasters are more frequent, weather patterns are unpredictable, and global crises can arise without warning.

From droughts that devastate crops to pandemics that disrupt entire industries, the risks we face today are more complex than ever. In response to these emerging challenges, actuaries have adapted, developing new tools and methodologies to help businesses and governments manage and mitigate these risks. One of the most significant innovations in the insurance industry is parametric insurance, a product that promises to streamline the claims process, offer quicker payouts, and provide coverage for risks that were previously difficult to insure.

But with this shift comes an inherent challenge: how do we, as actuaries, design products that adequately address the

uncertainty in a world that is constantly changing? How do we use judgment to make sense of the data, the models, and the emerging risks in a way that offers meaningful protection to policyholders while ensuring the financial sustainability of insurance companies?

This article explores how actuaries navigate these questions in the context of parametric insurance, examining the tools and techniques we use to assess and quantify uncertainty, the judgment calls we make when designing products, and the broader implications of this work for the future of the actuarial profession.

1. The Shift from Indemnity to Index-Based Payouts

Traditional insurance, for the most part, is based on the principle of indemnity: the insured is reimbursed for the actual financial loss they have incurred. based on physical asset values, deductibles, sub limits and policy terms and conditions. Claims are paid when assessed indemnity losses exceed the retention held by the insured and settlement can take months or years, particularly when it comes to complex business-interruption situations. Whether it's a house that has burned down, a business that has suffered a loss of income, or a vehicle that has been damaged, traditional insurance aims to replace what has been lost, based on an assessment of damages.

In contrast, parametric insurance works on a completely different model. Rather than paying out based on the extent of the loss, parametric insurance triggers a payout when a specific, measurable event occurs. These events are typically linked to an objective index, such as the amount of rainfall, the strength of an earthquake, or the water level index in rivers.

For example, a farmer might purchase a drought insurance policy that triggers a payment when rainfall falls below a certain threshold over a specified period. Similarly, a flood insurance policy might trigger a payout when water level exceeds a certain level.

Parametric insurance is typically designed to complement rather than replace traditional insurance programs. Its primary value lies in addressing coverage gaps and reducing overall risk exposure for policyholders. This is because parametric insurance offers capabilities that conventional indemnity-based products cannot, especially in scenarios where quantifying actual loss is difficult or time-consuming.

The appeal of parametric insurance lies in its speed and transparency. Because payouts are linked to a specific, objective event, the claims process is straightforward, and policyholders don't need to wait for a lengthy claims adjustment process to receive compensation. This speed can be vital in situations where immediate financial relief is needed, such as after a natural disaster or a pandemic.

However, while the speed of parametric insurance is an advantage, it also introduces challenges. The biggest issue is basis risk; the risk that the event triggering

the payout does not correlate perfectly with the actual loss. For instance, a farmer might receive a payout after a dry season, but if the drought did not impact their crop as severely as expected, the payout might be excessive. Conversely, the farmer might not receive a payout if the event triggers (such as a certain amount of rainfall) do not match the actual losses.

Designing a parametric insurance product that minimizes basis risk while providing meaningful coverage is a complex challenge that requires careful judgment and a deep understanding of both the risk involved and the needs of the policyholder.

2. The Tools and Techniques in quantifying uncertainty

As actuaries, we have long been accustomed to working with uncertainty. After all, uncertainty is the cornerstone of actuarial work. Whether we're pricing life insurance, assessing pension liabilities, or evaluating the risk of catastrophic events, the task is always to estimate the future, no small feat, given the inherent unpredictability of life.

With parametric insurance, however, the tools and methodologies we use to assess risk must evolve. Some of the key tools we rely on include:

(a) Extreme Value Theory (EVT)

One of the primary methods actuaries use to model extreme, low-probability events (like floods or earthquakes) is Extreme Value Theory. EVT allows us to estimate the frequency and severity of rare events by studying the tail of a distribution, those far-out occurrences that fall beyond the "typical" range.

For instance, if we're designing a parametric flood insurance product, EVT can help us understand the probability of a flood that reaches a certain water level, even though such events may occur only once every 100 or 500 years. Using EVT, we can determine an appropriate payout threshold, ensuring that the policy covers rare, catastrophic events without unnecessarily triggering payouts for more common events.

(b) Monte Carlo Simulations

Another key tool is Monte Carlo simulation, a statistical technique used to model the probability of different outcomes in a process that cannot be easily predicted. By running simulations of thousands of possible scenarios, actuaries can estimate the likelihood of various levels of loss and assess how different trigger thresholds might impact the policy's cost and effectiveness.

For example, using Monte Carlo simulations, we might model a range of possible drought scenarios based on historical rainfall data. By simulating how the rainfall might behave in the future, we can better understand the potential outcomes for the policyholder and the insurance company and ensure that the product is appropriately priced.

(c) **Basis Risk Estimation**

One of the unique challenges of parametric insurance is basis risk—the risk that the payout doesn’t accurately reflect the actual loss experienced by the policyholder. As mentioned earlier, if a drought insurance policy is triggered based on rainfall levels, but the actual impact on the farmer’s crops is minimal, the payout may not be appropriate.

Actuaries use various techniques to estimate and manage basis risk, including historical data analysis and model calibration. By examining past events and comparing them to actual losses, actuaries can identify the correlation between the trigger event and the real-world impact. This helps in adjusting the payout structure to minimize basis risk while ensuring the policy remains financially viable.

(d) **Data Analytics and Machine Learning**

As technology evolves, actuaries are increasingly relying on big data analytics and machine learning to improve the accuracy of risk models. These tools allow actuaries to process vast amounts of data, from weather patterns and seismic activity to social media trends and mobility data, more quickly and efficiently than ever before.

By incorporating these advanced tools, actuaries can refine the predictive models used to design parametric insurance products, enhancing their ability to account for the nuances of uncertainty and better match payouts with actual losses.

3. Actuarial Judgment and Creativity in Product Design

While actuarial tools and techniques are crucial in assessing risk, the true value of an actuary lies in the judgment we bring to the table. Parametric insurance requires more than just plugging data into models. It requires creativity in designing products that meet the needs of policyholders, while balancing the financial stability of the insurer.

(a) **Selecting the Right Trigger**

One of the most important decisions in designing a parametric product is choosing the trigger—the specific event that will activate the payout. This decision is often a balancing act between what is predictable and what is meaningful to the policyholder.

Here actuaries consider:

- What event should trigger the payout? (e.g., rainfall, wind speed, temperature, lockdowns)

For example, if we’re designing a product for farmers, the index might be based on rainfall levels. But is rainfall the best trigger? Should we consider soil moisture instead, which might better reflect the impact on crops? What if farmers in different regions experience different thresholds of drought severity? These are all questions that require judgment calls based on the intended outcome of the product, local conditions, and available data.

Not everything can be captured in a formula. Sometimes, what feels "fair" isn't what the numbers would predict. That's where the human side of actuarial work shines.

(b) Threshold Selection: The Art of Balance

Once the trigger is selected, we must determine the threshold, the point at which the payout is activated. A low threshold may result in more frequent payouts, but it could also increase costs for the insurer. A high threshold, on the other hand, might reduce premiums but leave policyholders underinsured in the event of a catastrophic event.

- Where should the threshold be? (Too low, and premiums are unaffordable. Too high, and people might suffer losses with no payout.)
- How much should it pay, and how quickly?

The threshold must strike a careful balance, ensuring that the product is both affordable for the policyholder and sustainable for the insurer. In this case, actuarial judgment is critical, as we weigh the cost-benefit analysis of different threshold levels and assess how they align with the policyholder's expectations.

(c) Educating the Stakeholders

Another aspect of judgment comes in educating the stakeholders. Parametric insurance products are relatively new and can be difficult to understand, especially for individuals who are used to more traditional forms of insurance. Actuaries play a vital role in helping different stakeholders understand the nature of the coverage, the triggers, the payouts, and the limitations of the product.

This involves not just explaining the technical aspects of the product, but also managing expectations and addressing any potential concerns about basis risk or perceived unfairness. By being transparent and clear, actuaries help build trust in the product and the insurance company.

Conclusion: The Future of Uncertainty and Actuarial Judgment

As we look to the future, the role of actuaries will continue to evolve in response to an ever-changing world. In parametric insurance, we become architects of protection—designing systems that are agile, accountable, and accessible. The technical skills still matter. But so does our capacity to listen, adapt, and lead and it represents a paradigm shift in how we think about risk management.

However, no matter how advanced our tools become, the essence of actuarial work remains the same: we are in the business of making uncertainty measurable and manageable. We use data, models, and our professional judgment to create products that protect people and businesses from the unknown. And in an increasingly unpredictable world, that's a role that has never been more important.

Parametric insurance offers a glimpse into the future of the insurance industry—one that is faster, more responsive, and more adaptable to the complexities of modern

life. As actuaries, we must continue to refine our craft, balancing technical expertise with creativity and judgment, to help society navigate the uncertain terrain that lies ahead.

ooo

References

- Charak, J., Maaa, F., Zurich, C., & America, N. (2022). *CAS RPM Parametric Insurance: From need to solution*. <https://www.casact.org/sites/default/files/2022-07/>
- Gao, H., Yang, S., & Liu, X. (2024). Managing Basis Risks in Weather Parametric Insurance: A Quantitative Study of Diversification and Key Influencing Factors. *arXiv preprint arXiv:2409.16599*.
- Ibarra, H., & Securities, I. L. (2010). Parametric insurance: general market trends and perspectives for the African insurance sector. *Insurance Linked Securities*.
- Lawrence, W., Tarr, J. A., Brook, N., Chaperon, M., & Sorel, A. (2023). Parametric Insurance. In *The Global Insurance Market and Change* (pp. 127-156). Informa Law from Routledge.
- Parametric insurance: A captivating solution*. (n.d.). Us.milliman.com. <https://us.milliman.com/en/insight/parametric-insurance-a-captivating-solution>

Cyber Security Advisory

Issued to the Users of Government Information Technology System

CA GAURAB BARAL

CA, SEBON

Abstract

This article outlines a series of security advisories issued by the Government of Nepal to protect critical IT assets, including websites, servers, desktops, laptops, printers, and mobile devices. These measures focus on enhancing the integrity, confidentiality, and availability of government systems through best practices in areas like password management, internet browsing, email security, removable media protection, and mobile security. Emphasis is placed on proactive actions such as regular updates, multi-factor authentication, secure file transfers, and device monitoring to mitigate cyber threats. The guidelines aim to create a secure digital environment within government offices and ensure the protection of sensitive data and systems. These advisories contribute to a comprehensive framework for safeguarding government IT infrastructure and minimizing the risk of cyberattacks.

Key words

IT Security, Cyber threats, Data Protection, Multi-factor authentication

Introduction

On Magh 08, 2081 Nepal Government, Ministry of Communication and Information

Technology, National Cyber Security Center issued a cyber security advisory for users of the government Information Technology System.

This advisory was released in response to a series of cyber-attacks targeting the government's digital infrastructure. These types of cyber-attacks lead to incidents which exposed the vulnerabilities in the government servers, database management system and the websites. These incidents underscore the urgent need for enhanced security measures.

Notable Cases

Notable cases that might have led to the issue of Cyber Security Advisory by the Government of Nepal includes the following.

1. Government's main server faces cyberattack¹
Here, Nepal Government main server faced cyberattacks (Distributed Denial of Service) which led to disruptions of hundreds of government websites across the country.
2. Repeated cyber-attacks reveal weak government defenses²
Here, a malware attack on the biometric – based passport system halted the services completely. The website of the Department of Passports got hacked.
3. Singha Durbar server continues to face cyberattacks³
Here the cyberattack resulted in disruption of hundreds of government websites and also hit international travel due to the shutdown of the immigration server.

Advisory outlining steps:

To safeguard its IT infrastructure and mitigate the recurring cyber threats, the Government of Nepal, issued the following eight advisory outlining steps.

These Steps are related to:

- A. Security of Government Office's Website, Application, Server, Storage and Network
- B. Security of Desktop/laptop and printer security in the office
- C. Password management and security
- D. Internet browsing security
- E. Email and Phishing Attack Security.
- F. Removable Media Security
- G. Social Media Security
- H. Mobile Security

1 https://kathmandupost.com/national/2024/01/01/government-s-main-server-faces-cyberattacks?utm_source=chatgpt.com

2 <https://english.onlinekhabar.com/repeated-cyber-attacks-reveal-weak-government-defences.html>

3 https://kathmandupost.com/national/2023/01/30/singha-durbar-server-continues-to-face-cyberattacks?utm_source=chatgpt.com

A. Related to Security of Government Office's Website, Application, Server, Storage and Network

To ensure the integrity, confidentiality and availability of critical digital infrastructure, the following 21 advisories have been issued to safeguard its IT Assets from cyber threats.

1. Update the office website, manage the secured framework, conduct website security audit and promptly resolve the identified issues.
2. Implement a business continuity plan, ensure timely backup and archived.
3. Ensure the use of genuine licensed hardware and software.
4. Timely scan and update/patch the anti-virus, application libraries, operating system, network devices, security devices and servers used in office.
5. Only after the proper configuration and Security harden, the cybersecurity tools like Firewall, WAF, IPS/IDS to be used.
6. To prevent weak password, enforce non- trivial password policy and require password change every three months.
7. Before deploying new Information technology, conduct security testing at each development phase.
8. At least once a year, security audit of the Information Technology and maintain an audit log of the system use.
9. Updating and securing source code of government developed IT systems.
10. Encourage the use of multi-factor authentication official mails.
11. Enable the security features provided by the email service provider I.
12. After the implementation of principles of Need to Know and Least Privilege in Management Information System, necessary arrangement to be made for the users to receive only the necessary information and access required for their roles.
13. Deactivate unnecessary user accounts and use root account only in times of urgency.
14. Enable service access monitoring, maintain server and system logs and trace the irregular activities.
15. Implement centralized management of all office computers through domain controller/active directory.
16. Security arrangement to be made to enable the necessary USB ports and use the devices that are approved by the office for the connection to the office computers.
17. To protect servers and other network devices storing important data and services, implement network segmentation.

18. Mandate the installation of SSL Certificate in the website and applications.
19. Arrangement to be made to prevent unauthorized access to sensitive datacenter/Server room.
20. For physical security, install an IP Camera surveillance system.
21. Arrangement to be made to provide training regarding Data/Application/Network/Cloud Security for employees involved in Information Technology.

The advisory consisting of 21 measures related to the security of government websites, applications, servers, storage, and network infrastructure provides a comprehensive framework to protect the Government of Nepal's IT assets from cyber threats. These measures ensure the integrity, confidentiality, and availability of critical digital infrastructure through both technical and administrative safeguards. By updating websites, securing frameworks, and conducting regular security audits, the government can prevent vulnerabilities that hackers often exploit. The implementation of a business continuity plan and regular data backups enhances resilience, ensuring quick recovery from disruptions such as cyberattacks or system failures. The use of genuine licensed hardware and software guarantees timely security updates and reduces the risk of backdoors, while regular scanning and patching of antivirus software, operating systems, and network devices ensure that known vulnerabilities are addressed promptly.

Deploying cybersecurity tools only after proper configuration and hardening enhances their effectiveness and reduces the risk of misconfiguration. Enforcing strong password policies, conducting security testing during system development, and mandating annual security audits with proper logging further strengthen the government's cyber defense posture. Securing the source code of internally developed applications and using multi-factor authentication for official emails protects against unauthorized access. Additional email security features, role-based access control through the principles of "Need to Know" and "Least Privilege," deactivation of unused accounts, and controlled use of root privileges limit potential internal and external threats.

Moreover, monitoring systems, maintaining logs, and centrally managing office computers through a domain controller enhance oversight and policy enforcement. USB access controls and network segmentation safeguard critical systems from internal threats and unauthorized device connections. Enforcing the use of SSL certificates secures data transmission on websites, while restricting physical access to data centers and using IP camera surveillance adds a vital physical security layer. Lastly, providing regular cybersecurity training for IT staff ensures they are well-equipped to manage and respond to evolving cyber threats. Collectively, these advisories create a robust, multi-layered security approach that significantly improves the government's ability to protect its digital infrastructure and maintain public trust in its digital services.

B. Related to Security of Desktop/laptop and printer security in the office

To enhance the security of desktop, laptop and printer in the office, the following 15 advisories have been issued to users.

1. Operating system and software with genuine license to be used and non-administrator account should be used while using desktops and laptops. Also, strong password to be set for all accounts.
2. Ensured that the operating system and BIOS firmware are automatically updated with the latest patches from the trusted sources.
3. For the booting process, BIOS password should be set.
4. Antivirus should be installed and regularly upgrade with latest antivirus.
5. Desktop or laptop should be locked when not in use and properly shut down when leaving the office.
6. To enhance security, unnecessary features like GPS, Bluetooth and other sensors on desktops, laptops and mobile phones to be disabled.
7. To ensure security and optimal performance, printer's software should be updated with latest patches.
8. Shared office printer should have unique passwords and internet access to printers should be restricted.
9. Restrict saving of print history in printer.
10. Security scanning of USB and external hard drives should be ensured before use.
11. VPN should be used for remote to access ICT Infrastructure in data center.
12. Sensitive information like passwords, IP addresses or network diagrams should not be stored or displayed in accessible places.
13. External mobile applications, should not be used for scanning internal government documents.
14. Pirated operating system, software or applications that are not listed as licensed software should not be used.
15. File or folder sharing be enabled only when necessary and for the intended users.

The 15 advisories related to the security of desktops, laptops, and printers in government offices provide essential guidelines to strengthen endpoint security and minimize vulnerabilities that may arise from the misuse or misconfiguration of these commonly used devices. Using genuine licensed operating systems and software ensures that devices receive timely and trusted security updates, while operating desktops and laptops under non-administrator accounts and setting strong passwords for all user accounts reduce the risk of unauthorized changes or breaches. Automatically updating operating systems and BIOS firmware helps address known vulnerabilities promptly.

Setting BIOS passwords adds an extra layer of security to prevent unauthorized boot access.

Installing and regularly updating antivirus software protects devices from malware, while locking devices when not in use and shutting them down before leaving the office prevents unauthorized physical access. Disabling unnecessary features such as GPS, Bluetooth, and sensors further minimizes the attack surface, especially in mobile enabled devices. For printers, updating software with security patches and restricting internet access reduces exposure to remote attacks. Assigning unique passwords to shared printers and avoiding the storage of print history help secure sensitive documents. Additionally, the security scanning of USB devices and external hard drives before use prevents malware from entering the network.

Remote access to the data center's ICT infrastructure via a VPN ensures encrypted communication and secure connectivity. The advisory also highlights the importance of maintaining physical and information hygiene by not storing sensitive data like passwords and network diagrams in publicly accessible places and avoiding the use of third-party mobile apps for handling internal documents. Lastly, prohibiting the use of pirated software and limiting file or folder sharing to only necessary users ensure compliance, accountability, and protection from unauthorized data access. Together, these advisories offer a practical and enforceable security protocol that enhances the protection of government IT assets at the device level.

C. Related to Password management and security

For the password related management and security, the following nine advisory has been issued to the users.

1. Password to be set as per non-trivial password policy and ensured that password is changed periodically.
2. Password should not be set with easy guessable words such as names of family members, mobile numbers, address or birth dates.
3. Combination of dictionary words or common phrases to be avoided in passwords.
4. Multi Factor Authentication should be implemented for the systems containing sensitive data and information.
5. Avoid using the same password for different digital accounts.
6. Default password to be changed immediately.
7. Password should be confidential and should not be share through social media.

8. System passwords, printer passwords or Wi- Fi Passwords should not be shared with unauthorized individuals.
9. Offline OTP authenticator application should be preferred whenever possible.

To strengthen password management and ensure the security of digital systems, the government has issued nine essential advisories that promote best practices among users. These guidelines emphasize the importance of creating strong, complex passwords by following a non-trivial password policy and ensuring periodic password changes to reduce the risk of long-term exposure. Users are cautioned against using easily guessable information such as names, birth dates, mobile numbers, or dictionary words, which are common targets for brute-force or social engineering attacks. Instead, passwords should be unique, unpredictable, and unrelated to personal information.

To enhance system protection, Multi-Factor Authentication (MFA) is recommended, particularly for systems that store or handle sensitive data, as it adds an additional layer of security beyond just a password. Users are also advised to avoid reusing passwords across multiple digital accounts, as compromising one could lead to access to others. Default passwords, often pre-set by vendors, must be changed immediately upon system setup to prevent exploitation by attackers who may already know them.

Confidentiality of passwords is crucial. They should never be shared through social media or disclosed to unauthorized individuals, including for accessing systems, printers, or Wi-Fi networks. Lastly, for generating authentication codes securely, the use of offline OTP (One-Time Password) authenticator applications is preferred over online methods, as they are less susceptible to phishing or man-in-the-middle attacks. Collectively, these advisories aim to instill secure password habits that form the foundation of protecting government digital infrastructure from unauthorized access and breaches.

D. Related to Internet browsing security

For the security related to internet browsing, the following ten advisory has been issued to the users.

1. Private browsing or Incognito Mode to be used when accessing the government applications or services, email services, banking or other sensitive services.
2. Instead of clicking on link, manually type website URL in browser's address for login required sites.
3. Latest version of the internet browser should be used and keep it regularly updated.

4. Username and password should not be saved in the browser.
5. Payment related information should not be saved in internet browser.
6. Do not use of anonymous third-party services such as Nord VPN, Express VPN, Tor, Proxies etc.
7. Third party tools and gadgets like Download Manager, Weather Toolbar, Ask Me Toolbar etc should not be used.
8. Pirated movies, songs, e-books, software should not be downloaded.
9. Games should not be installed or played on office computers or laptops.
10. Be cautious when opening shortened URL links (e.g tinyurl.com/ab534), as they may redirect to phishing or malware pages.

To ensure secure internet browsing within government offices and protect sensitive data, ten advisory measures have been introduced to guide users toward safer online behavior. These advisories are designed to mitigate risks associated with phishing, malware, data theft, and unintentional information leaks.

First, using private browsing or incognito mode when accessing sensitive platforms such as government applications, email services, or banking websites helps prevent local storage of browsing history, cookies, and temporary files that could be exploited. Users are also advised to manually type website URLs into the browser rather than clicking on embedded links, thereby reducing the risk of being redirected to fraudulent or phishing sites.

Keeping internet browsers up to date with the latest security patches is vital, as outdated browsers may contain vulnerabilities that hackers can exploit. Users should avoid saving login credentials or payment details in their browsers, as this data can be extracted through malware or unauthorized access. Moreover, the use of anonymous third-party services such as Nord VPN, Express VPN, Tor, and proxies is discouraged in the government context, as these can route traffic through untrusted sources and potentially compromise security.

To further reduce exposure to risk, unnecessary third-party browser extensions and tools, such as toolbars and download managers, should not be used as they often collect user data or introduce vulnerabilities. Downloading pirated content including movies, music, books, or software is prohibited, not only due to legal concerns but also because these files often carry embedded malware. Additionally, playing games or installing entertainment software on office devices can lead to performance issues and introduce unverified code into secure environments.

Lastly, users are cautioned against opening shortened URL links, as these may conceal malicious destinations. Altogether, these guidelines promote a secure digital environment by encouraging responsible and cautious internet usage among government employees.

E. Related to Email and Phishing Attack Security.

For the security related to internet browsing, the following nineteen advisory has been issued to the users.

1. Emails received from unknown persons or organizations should not be opened until their authenticity is verified, as they may be phishing or spam mails.
2. Files, photo attachments or links from suspicious emails sent by untrusted individuals or unknown sources should not be opened.
3. Emails received from suspicious or untrusted source should be reported as spam and deleted.
4. Unnecessary webpages, newsletters or mailing lists should not be subscribed.
5. Password, OTP, bank account number, PIN Code or similar details should not be sent through email, SMS or phone calls.
6. Multi Factor Authentication should be enabled for email accounts.
7. Logging into business email or other important mail should be avoided from public hotspots or Wi-Fi.
8. Secured VPN should be used while accessing official email remotely.
9. Logging in from computer kept in public places should be avoided. If login is necessary, on-screen keyboard to be used.
10. For email security, built in security features by the service provider should be used.
11. Anomalies in the login history of email service should be regularly checked and if found, relevant authorities should be contacted immediately for further action.
12. Before replying to an email that has a suspicious link, the relevant authority should be contacted to verify its legitimacy.
13. For official communication, unauthorized or external email services should not be used.
14. To enhance security, sensitive information such as project proposals, budget details, passwords, employee details should be sent by email using encryption methods like Pretty Good Privacy (PGP) or Digital Certificates.
15. Avoid responding to emails, messages or phone calls that offer prizes, lottery winnings or threats, as these are often phishing attempts or scams.
16. Attachments with file extensions with .exe, vbs. or other executable formats in emails should not be opened as they may contain malicious software.
17. Emails originating from country domains or sub-domains that are not related to our organization or trusted sources should not be opened.

18. Login credentials or any personal identifiable information should not be shared without properly identifying the website.
19. Disable Macros when opening files with macro functions to enhance the security.

To strengthen the government's defense against email-based threats and phishing attacks, a set of nineteen detailed advisories has been issued, aiming to educate users and enforce secure practices in official email communications. The first line of defense lies in user vigilance, emails from unknown sources or organizations must not be opened without verifying their authenticity, as they might contain phishing links or harmful attachments. Suspicious emails and spam should be reported and deleted immediately to prevent any risk of malware infiltration. Users are also advised against subscribing to unnecessary newsletters or web pages, as these can clutter inboxes and become potential attack vectors.

Critical personal information such as passwords, OTPs, PIN codes, or bank account numbers must never be transmitted through email, SMS, or calls. To add an additional layer of protection, enabling multi-factor authentication (MFA) for email accounts is strongly encouraged. The advisories also discourage accessing business or official emails from public Wi-Fi or shared computers, unless necessary precautions like secure VPNs or on-screen keyboards are used. Furthermore, employees should take full advantage of the built-in security features offered by their email service providers, regularly monitoring login history for suspicious activity and reporting anomalies to relevant authorities.

Users are reminded to avoid responding to emails containing suspicious links or unsolicited offers such as lotteries or prize winnings, which are classic phishing tactics. If the legitimacy of such emails is in doubt, it is essential to verify with the concerned authority before taking any action. Official communications should only be conducted through authorized government email accounts, avoiding personal or external email services. Sensitive data like employee records, project plans, or financial details should always be encrypted using tools like PGP or digital certificates before being shared via email.

Moreover, attachments with executable file formats (e.g., `.exe`, `.vbs`) should not be opened due to the high risk of malware infection. Users should avoid engaging with emails originating from unrelated or untrusted country domains and ensure that login credentials are only entered on verified, secure websites. Finally, to mitigate risks from embedded malicious code, macros in documents should be disabled unless explicitly required. Together, these measures provide a comprehensive framework to secure government email infrastructure from cyber threats and ensure data confidentiality and integrity.

F. Related to Removable Media Security

For the Security related to Removable Media, the following seven advisory has been issued to users by Government of Nepal.

1. Low level format should be done prior to the use of removable device.
2. Contents of removable media to be securely erased.
3. Prior to the use and access of removable media, the device to be scan with antivirus software.
4. Sensitive files and folders on removable media to be encrypted.
5. Documents on removable media to be protected with strong password.
6. Removable media should not be plugged in any unauthorized devices.
7. Using the approved device provided by the office and avoid using the removable media from unauthorized or unidentified sources.

To enhance the protection of digital assets and prevent data breaches, the Government of Nepal has issued seven specific advisories related to the security of removable media such as USB drives, external hard disks, and memory cards. These advisories aim to ensure that such devices, which are often used for quick data transfer, do not become a medium for malware infection or unauthorized data leakage. One of the primary recommendations is to perform a low-level format of the removable device before initial use, which helps in removing any pre-existing malicious code. Additionally, users are advised to securely erase the contents of removable media after use to prevent unintended data recovery or misuse.

Before connecting any removable media to office systems, a mandatory antivirus scan is recommended to detect and neutralize potential threats. For files containing sensitive or confidential information, encryption should be applied to safeguard data from unauthorized access. Similarly, documents stored on removable media should be password-protected with strong, non-trivial credentials. To maintain a secure environment, it is critical that removable media not be plugged into unauthorized devices, which may not have proper security configurations.

Furthermore, the advisories emphasize the importance of using only those removable devices that have been approved and issued by the office. This helps maintain control over data flow and ensures that only trusted hardware interacts with government systems. By following these precautions, the risk of malware infections, data breaches, and information leaks through removable media can be significantly minimized, supporting the broader goal of strengthening national cybersecurity infrastructure.

G. Related to Social Media Security

For the Security related to social media, the following six advisory has been issued to users by Government of Nepal.

1. Use and Sharing of Personal information on social media and networking sites should be limited and controlled.
2. Personal verification of the sender should be done before accepting the friend request, follow request and chat request.
3. MFA should be enabled for social media account.
4. Any links or file sent by unknown contacts or sources should not be clicked.
5. Unverified internal government information or documents should not be posted on social media.
6. Government email address should not be shared on social media platforms.

To safeguard against threats originating from social media platforms, the Government of Nepal has issued six key advisories aimed at protecting users and official information from cyber risks. These guidelines focus on minimizing exposure to social engineering attacks, identity theft, and unintentional data leaks. The first advisory urges users to limit and control the amount of personal information they share on social media and networking sites, recognizing that oversharing can make individuals and institutions vulnerable to targeted cyberattacks. Equally important is verifying the identity of senders before accepting friend, follow, or chat requests to prevent interactions with fake or malicious accounts.

To strengthen account security, users are advised to enable Multi-Factor Authentication (MFA) on their social media accounts, thereby adding an additional layer of defense against unauthorized access. Caution is also emphasized when handling messages from unknown sources. Users should not click on any suspicious links or download files from unverified contacts, as these may contain malware or phishing traps.

In order to maintain the integrity and confidentiality of government operations, employees are instructed not to post unverified internal documents or sensitive government information on social media platforms. Additionally, to avoid misuse or phishing attempts, government-issued email addresses should not be shared publicly on these platforms. By adhering to these advisories, users can significantly reduce the risk of cyber incidents stemming from social media use and contribute to a more secure digital environment within government institutions.

H. Related to Mobile Security

For the security of mobile, the following fifteen advisory has been issued to users by Government of Nepal.

1. Mobile should be secured by regularly updating the mobile operating system.
2. Wi-Fi, GPS, Bluetooth, NFC (Near Field Communication) and other sensors should only be enabled when necessary.

3. Mobile application should only be downloaded from trusted sources.
4. Installing application with bad reputation or negative reviews should be avoided. Their popularity and reviews should be checked.
5. Permission should only be granted after carefully reviewing application's purpose.
6. Mobile phones should be turned off or stored in a secured location during sensitive discussions.
7. Bluetooth pairing or file sharing requests from unknown sources should be rejected.
8. App permission requests should only be granted after ensuring they are relevant to the app's function. (Example: A Calculator app requesting the phone access)
9. To prevent unauthorized access, a passcode or security pattern should be enabled to lock/unlock the mobile device. Further offline backup should be regularly done for the mobile devices internal or external memory.
10. Prior to transfer of data from computer to mobile device, data to be scanned with the latest updated antivirus.
11. Be cautious when clicking on attractive/discounts related links shared via SMS or social media.
12. Automatic download features to be disabled on the mobile devices.
13. Antivirus should be regularly updated and maintain.
14. 15-digit IMEI number of the mobile device should be recorded and stored securely offline.
15. Tracking feature on the phone to be enabled, and should be configured to send a message to pre-selected numbers if the phone is lost.

To enhance the protection of mobile devices within government operations, the Government of Nepal has issued fifteen comprehensive mobile security advisories aimed at mitigating risks associated with unauthorized access, data breaches, and malware infections. These advisories begin with the foundational step of keeping the mobile operating system regularly updated to ensure it remains protected against newly discovered vulnerabilities. Wireless interfaces such as Wi-Fi, GPS, Bluetooth, and NFC are to be enabled only when necessary to reduce exposure to potential external attacks.

Applications are a primary vector for mobile threats, so users are directed to download apps only from trusted sources and avoid those with poor reputations or negative reviews. Prior to installation, permissions should be granted judiciously, only after verifying that the requested access aligns with the app's intended function. To safeguard confidential conversations, mobile phones should be turned off or kept in

secure locations during sensitive discussions, and file-sharing requests from unknown sources should be rejected.

Strong access controls are vital. Thus, users are advised to lock their devices with secure passcodes or patterns and conduct regular offline backups. Transferred data from computers to mobile devices must be scanned using updated antivirus software, and mobile antivirus applications themselves must be maintained consistently. Users are further cautioned against clicking on suspicious links, such as those promising discounts via SMS or social media, and advised to disable automatic downloads to prevent accidental installation of malicious content.

Additionally, users should securely store the device's unique 15-digit IMEI number for recovery purposes. Enabling the phone's tracking feature is also recommended, ideally configured to send alerts to trusted contacts in the event the device is lost. Collectively, these measures aim to bolster mobile device security, thereby protecting both personal and sensitive government data from evolving cyber threats.

Conclusion

In order to protect the IT Systems from cybersecurity threats, Government of Nepal must adopt strong security measures across various digital platforms. Sensitive data can be safeguarded across the digital platforms through regular updates, securing password and enabling multi-factor authentication. If phishing emails are avoided, unauthorized access are restricted and critical information are encrypted, then cyber-attacks can be prevented. Careful handling of removable devices and safe and secure browsing habits further protects the digital platforms. Further, Employee awareness and trainings play a crucial role for secure digital environment.

By implementing all these best practices, Government of Nepal can enhance its cybersecurity resilience and protect national digital assets.

ooo

References:

1. <https://mokit.gov.np/>
2. <https://ncsc.gov.np/content/10881/cybersecurityadvisory01/>
3. <https://english.onlinekhabar.com/government-issues-102-point-cybersecurity-advisory.html>

Liabilities Insurance: Need for SMEs in Nepalese Context

DWAIPAYAN REGMI

Deputy Manager,
Rastriya Banijya Bank Ltd.

Introduction

It is no surprise that running any form of business directly gets connected with the risk. There could be risks of unexpected lawsuits, property damage, customer injuries, financial shocks, or anything else. In such a scenario, liability-based insurance plays an important role as a safety net and works for the protection of businesses from the legal set of claims that would otherwise result in greater forms of financial losses. So, be it a retail store, consulting firm, or online business, interacting with customers, suppliers, and employees would daily look into ways.

This form of insurance intends to provide various sets of financial protection to individuals seeking their whole set of protection against business claims, that would all result in their damages or negligence. This will also cover the legal set of costs and payouts if the insured party is found causing harm to a whole third party.

So, liability insurance does not just protect against any type of lawsuits related to bodily injury or property damage but also covers the whole sum of attorney fees, court expenses, and settlements. Also, it covers

damages relating to other approaches instead of policy policyholder's own set of losses there. The coverage aspects also limit the condition that would be defined by the insurer there itself.

SMEs in Nepal

Small and Medium Enterprises have always remained as crucial contributor in whole Nepal's economy which has contributed significantly to entire employment, their economic growth and poverty reduction. Such enterprise intend to operate through different set of sectors which would include aspects like agriculture, manufacturing, tourism, trade along with services. So, as defined by Industrial Enterprise Act.

- Small Enterprise: That investment which holds investment of up to NPR 150 million excluding land and building and has workers up to 50 comes under this category.
- Medium Enterprise: Those industries that hold investments up to NPR 150 million and NPR 500 million excluding land and building with employees from 51 to 300 come under this category.

These SMEs intend to provide a good set of job opportunities, basically in rural areas; they contribute significantly to Nepal's GDP and also work for their industrial development. They work with innovation and entrepreneurship where different startups and innovative businesses would all begin counting as their SMEs. Also, they help in reducing a whole bunch of urban and rural economic disparities. And the best out of all, these SMEs which have been working for the production of handicrafts, textiles, and agriculture products also work for the promotion of exports.

Challenges

Although there are a different set of subsidies provided by the government, there are grants for funding support seeking new business-based ideas and entrepreneurship. There are also reduced tax-based rates and certain exemptions for small businesses. Training initiatives for enhancing workforce capabilities would also come around thereafter. But, in the meantime, there lies a set of challenges as well. The major set of challenges hereby includes:

- Limitation regarding Finance: It is difficult for these SMEs to obtain the minimum amount of loan required because they lack the required set of collateral. As a result, they are bound to apply for high-interest loans from other informal sectors. Also, startups are not easily trusted for loans.
- Lack of proper infrastructure: Considering the poor road-based networks, the power shortage issues, and seeking limited digital access - they would all affect productivity there. Be it because of frequent power outages and by seeking

unreliable electricity in different parts of Nepal, they would all increase the set of operational costs for SMEs. And many businesses thereby depend on expensive backup sources as well.

- Challenges regarding competition: SMEs also need to struggle to compete with large businesses that have better access to resources, technology, and markets. Seeing imported goods through countries like China and India would lie a major challenge for lowering sold. Also, seeing limited exported opportunities, SMEs intend to produce high-quality goods seeking whole international market access seeking complexity over their export regulations there.
- Government Regulations and Taxation: SMEs are found to be complex seeking legal and regulatory frameworks where they would all be working to struggle with unclear and rapidly changing government-backed policies. Here, SMEs also find the tax system of the country rather burdensome and because of poor tax administration, some of the SMEs are forced to operate in an informal way limiting the whole of their ability for their expansion there.
- Social and Cultural Challenges: Different aspiring entrepreneurs, would lack confidence while starting their businesses seeing fear of their failure and financial risk. Also, society would look for ways to encourage youth to seek government jobs or migrate abroad allowing them to pursue based business ventures. There then lies female entrepreneurs who would face additional challenges too. Women-led SMEs seek ways to struggle to grow because of various cultural and societal restrictions.

Apart from there lies another set of challenges like limitations in access to international markets and their supply chain-based issues too. Be it issues regarding shortage of skilled manpower or higher employee turnover, there lies challenges regarding bureaucratic hurdles and slower loan processing systems too.

Major Risks Associated

Small and Medium Enterprises (SMEs) in Nepal do have different sets of risks seeking to threaten their stability and their growth. These risks can then arise through financial, operational, market, and external factors. The major set of risks which gets associated are as under:

- Financial Risks: From tasks like liquidity and cash flow relating issues where many SMEs just struggle to maintain a steady form of cash flow because of irregular sales, delayed payments from customers, and high operation costs, there also lies a lack of working capital which would affect whole business operations. Limitations in their access to affordable credit where SMEs fail to secure loans because of the collateral requirements or seeking ways to create dependence

upon high interest and informal lending aspects would allow for creating credit-based transactions allowing to increase the risks of bad debts there.

- **Market and Competitive Risks:** SMEs face competition from a large set of domestic firms and their international business, basically from China and India. The imported goods there are found to be cheaper because of the economies of scale, making it harder for local SMEs to compete. Also, consumer preferences are changing, and limited market reach can operate through different layers as SMEs may fail to adapt to the new trends there.
- **Operational Risks:** Many SMEs, basically those who lie in rural areas struggle with unreliable forms of electricity, their poor road-based networks, and a lack of internet connectivity. Their high transportation cost would increase their product prices and work for the reduction of their competitiveness level too. Supply Chain disruption with higher dependence on imported raw materials will make SMEs vulnerable to global supply chain-based disruptions too. And, unexpected events like strikes, natural disasters, or pandemics would all cause severe delays in whole production and their delivery approaches too. Many SMEs then rely upon outdated business methods with a lack of automation or digital tools allowing ways for their whole efficiency and poor inventory-based management, their inadequate record keeping and weak financial planning would all work for increasing operational risks.
- **Regulatory and Compliance-based Risks:** SMEs also face challenges while complying with tax policies, VAT requirements, and labor laws. Seeing frequent changes in government, their regulation also works to create uncertainty and would work for increasing administrative burdens. The bureaucratic delays in licensing and registration would look into ways to seek lengthy approval processes for business registration, import and export permits, and regulatory compliance. Lengthy approval processes seeking business registration, and import and export permits would all come for discouraging entrepreneurship there.
- **Human Resource Risks:** Through a significant portion of Nepal's skilled workforce, there lies a shortage of skilled manpower. SMEs struggle to find trained employees in fields like digital marketing, finance, and technology. Because of the lower salaries and limited growth opportunities, employees leave SMEs for larger corporations or overseas jobs too. Different SME owners then after a lack of formal business training and managerial skills and their poor leadership and decision-making aspects, would all lead to inefficient operations and business failures.
- **Technological Risks:** SMEs also face technological risks because SMEs are slow to adopt digital tools, e-commerce platforms, and online payment systems. They

lack technical knowledge and work to prevent business through automation and data analytics. When SMEs move online, they also become vulnerable to data breaches, hacking, and fraud. Such SMEs don't hold any form of cybersecurity measures in the places they come from.

Apart, there are also external and environmental risks like political instability and policy uncertainty, natural disasters and climatic risks as Nepal is pretty prone to floods, landslides, earthquakes, etc. There is concern regarding pandemics and health crises as well. And then seeking poor customer service and product quality-based issues, SMEs fail to maintain quality standards seeking risks that damage their reputation. The absence of transparency, unfair labor practices, or tax evasion would lead to legal actions seeking the loss of their credibility too. So, when SMEs in Nepal face different forms of risks, strategic planning, and government support would come to mitigate such challenges.

Need for Liability Insurance for SMEs

Considering the whole set of different financial, operational, regulatory, and external sets of risks in Nepal, liability insurance simply is not only an option for them but also a necessity. They act as financial safety which helps businesses to stay resilient, work to avoid unexpected costs, and focus on growth thereby (Omorieg and Kelikume, 2019). Apart, from considering the whole set of the situation in the market of Nepal, liability-based insurance also plays an important role in protecting businesses through their unexpected losses, legal claims, and financial instability. They work on seeking detailed explanations about why such liability would be required for such SMEs within the Nepalese context. The following factors hereby justify them all:

- **Protection against Legal claims:** SMEs operating in Nepal have to face different challenging environments in which legal disputes arise through their customers, employees, or third parties. So, in the absence of liability insurance, businesses would all struggle to cover a legal set of expenses. They would cover legal costs if a customer or third party would sue for injury or property damage that would be caused because of the business there (Qi and Yuan, 2023). Further, essential needs of the business like consultants, doctors, or accountants who would seek professional liability would all come for claims against professional negligence or mistakes. So, if a small IT firm develops a website for a client and because of a simple error, if the client loses important data, the client will sue for financial damages. Professional liability insurance would help to recover legal fees and compensation in such cases.
- **Assures Financial Stability and Business Continuity:** Many SMEs in Nepal face liquidity-based concerns because of the cash flow challenges that they face.

Through a single lawsuit or compensation claim, a business can drain resources and also get strong during bankruptcy. Liability insurance hereby covers compensation costs which prevent financial strains and ensures that the business can continue even during the major set of legal disputes that come along with it. A restaurant business would face a lawsuit when a customer suffers from food poisoning. Had there not been any liability insurance, the restaurant would have had to pay medical expenses and seek legal fees possibly by shutting down a whole set of businesses. Public liability insurance would help in coverage of such forms of claims thereby.

- **Safeguarding Workplace-based Accidents:** There lies high risks while working in manufacturing, construction, and agriculture having a high set of risks in workplace accidents. So, if any employee is injured on the job, the employer will be legally required to compensate them. They would all cover medical expenses and seek compensation for their workplace-based injuries. It would reduce up the financial burden upon SMEs by covering up their legal claims through their employees. So, if a worker in a small furniture factory in Bhaktapur gets injured at the time of using machinery, the worker would file a compensation-based claim against their employer there. Employer's liability insurance will cover medical expenses and legal costs too.
- **Management of Product and Service Risks:** Those firms who are involved in manufacturing and retail tasks can face different types of risks relating to defective or harmful products. There, the product failure can lead to a legal set of actions from consumers as well (Schepotiev and Fedorova, 2022). It covers a legal set of claims and compensation if the product causes any type of harm to the customers and also reduces the financial impact of the product recalling or seeking a lawsuit. Like, the dairy business that sells a batch of contaminated milk - if leads to food poisoning can create a situation where affected customers can sue the company for damages. The product liability insurance would cover legal fees and compensation there.
- **Compliance with business contracts:** Different types of businesses throughout Nepal would enter into a contract with their clients, suppliers, or investors that would require liability insurance. It allows SMEs to meet contractual requirements while working with corporate clients or international partners. It allows ways to ensure compliance with industry-based regulations allowing to reduce legal risks there. The tourism agency in Nepal intends to sign contracts with international travel companies and the contract would require liability insurance for covering potential customer injuries at the time of trekking trips. So, without insurance SMEs can lose whole of the business opportunities too.

- Risk Management for Natural Disaster and External Threats: As Nepal is prone to different natural calamities like earthquakes, floods, and landslides that can damage property and disrupt the business option, liability insurance hereby does not just cover property loss but also helps to cover legal liabilities that arise out of such events. It covers third-party injuries or property-based damage that is caused by business operations at the time of disasters. It also ensures financial support which comes around at the time of seeking legal claims relating to unforeseen events. Thereby, an earthquake would create damage to such a small hotel in Kathmandu if created injuries, the guest would sue the hotel for negligence there. General liability insurance would ultimately create legal fees and their compensation there.
- Reputation and Business Credibility: In this type of competitive market, having liability-based insurance would allow to enhance up credibility of the whole SME. This will assure customers, clients, and partners that the business would be financially responsible seeking preparation for risks. It works to build a level of trust with customers, their clients, and business partners. It improves brand reputation, leading to increased business opportunities too. Through this, the digital marketing agency in Nepal would be bidding for the contract within the multinational company. Thereby, the client would require liability insurance making them a prerequisite, and having insurance would allow them to seek insurance for their agency-based chances allowing them to seek a secured contract.

So, SMEs in Nepal should be insured as they would primarily prevent any unexpected legal set of claims from cropping the whole of the business there. It would also help SMEs seek ways to survive lawsuits and look for approaches for their liability-related expenses there. It would also cover workplace injuries and their compensation-based claims. Also, it would allow businesses letting them to meet legal and client-based requirements as well. And then, they would also attract more set of customers and their partners by providing a financial set of responsibilities too.

Conclusion

Small and Medium Enterprises (SMEs) in Nepal have to play an important role in the whole country's economic growth and they would also seek ways for generating employees. Also, they do face various sets of challenges including financial constraints, market-based competition, operational inefficiencies, and regulatory burdens and they would be tied up with external risks too. They all make it difficult for SMEs to sustain operations and achieve long-term success. Among them, financial instability and legal liabilities do pose significant threats and the inability to secure affordable methods

may lead to high-interest informal credit there. Unexpected lawsuits in workplace accidents, product failures, and third-party claims would then after financially cripple SMEs that would all lead to business closure. Liability insurance therefore plays an important role in safeguarding SMEs in Nepal by protecting them all from unforeseen legal claims and financial set of losses. It also allows ways to look into employee compensation and product liability. So, integrating risks can be done through their ways regarding financial planning and compliance measures (Huang and Meng, 2020). Correct protection within the place would ultimately seek ways to strengthen its resilience and expand its market reach. They would all contribute to NEpal's economic development through their methodology.

ooo

References

- Huang, Y., & Meng, S. (2020). A Bayesian nonparametric model and its application in insurance loss prediction. *Insurance: Mathematics and Economics*, 1–11. <https://doi.org/10.1016/j.insmatheco.2020.10.008>
- Omorie, O. K., & Kelikume, I. (2019). Executive compensation and insurance sector performance: Evidence from Nigeria. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 9(2), 277–283.
- Qi, Y., & Yuan, Q. (2023). Risk-preparedness mechanism and audit quality: Evidence from mandatory increase of professional indemnity insurance and professional risk fund. *China Journal of Accounting Research*, 1–23. <https://doi.org/10.1016/j.cjar.2023.100329>
- Shchepotiev, A., & Fedorova, T. (2022). Impact of informal assets and informal liabilities on the determined market value of a company (case study of a transport company). *Science Direct*, 1–9. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2022.e10788>

Upgrading Livestock Insurance: AI-based Muzzle Tracking Technology for Cows & Buffalo

INTRODUCTION

Agriculture basically deals with three major production-oriented fields. They are agronomy, horticulture, and animal science. Both agronomy and horticulture are concerned with production and management of crops or plants of economic importance while animal science is the study of domestic animals, including their biology, behavior, management, and their products for human consumption. Agriculture is considered both an art and a science. It is an art because it was rooted in ancient times and involves practices that are the basis for social culture.

Livestock refers to domesticated animals raised in agricultural settings to provide labor and produce various products for consumption, such as meat, eggs, milk, fur, leather, and wool. The term may be used specifically for animals raised for consumption or sometimes to refer solely to farmed ruminants like cattle, sheep, and goats. In the United States, horses are also classified as livestock. However, poultry and fish are typically excluded from this category. Livestock insurance is a specialized form of protection designed to safeguard farmers

Suman Ghimire

CEO, Plantsat

Sudip Poudel

Acting Head, Agriculture
Department
United Ajod Insurance Ltd.

and livestock owners from financial losses due to risks such as disease outbreaks, accidents, natural disasters, theft, mortality. It provides various coverage options, including individual animal, herd, transit, disease outbreak, and theft/straying coverage. This insurance is vital for securing livelihoods, fostering sustainable agriculture, and offering peace of mind to farmers or owner of the livestock. Livestock are prone to different types of risks.

Crops and livestock insurance in Nepal is a crucial component of agricultural risk management. As an agricultural nation, Nepal sees 65% of its population directly engaged in agriculture, contributing approximately 27% to the country's GDP. The Nepalese geography is primarily composed of hills and mountains, with limited plains that are suitable for farming. This sector, however, is highly susceptible to various risks such as natural disasters, pests, and diseases, which can result in significant losses for farmers and impact the economy.

Among the thirty-five plus agricultural insurance policies issued by the Nepal Insurance Authority (NIA), cows and buffaloes are the most preferred commodities for insurance. Despite this, only 400,000 cattle were insured last year, leaving over 12.2 million uninsured, according to data from the NIA and the Ministry of Agriculture and Livestock Development. This discrepancy highlights that cattle insurance is still in its developmental phase.

GLOBAL LIVESTOCK INSURANCE TYPES

There are various kind of livestock insurance policies around the globe. The are basically categorized into two types viz.

a) Covering the Single Peril

Each type of livestock insurance addresses the specific needs of farmers, herders, and breeders, providing tailored protection for their animals and ensuring financial stability in the face of various risks. These policies help mitigate the risks of disease, accidents, natural disasters, theft, and other challenges commonly faced in livestock farming.

- I. **Animal Mortality Insurance:** It provides compensation in case of death due to accidents, illness, or natural disasters. Insurance for cattle, goats, pig, or horses that covers death from disease, injury, or fire.
- II. **Livestock Theft Insurance:** The policy protects against financial losses resulting from the theft of insured animals. It covers cases where livestock is stolen from farms or during transportation.
- III. **Livestock Health Insurance:** The product provides coverage for veterinary expenses related to treating diseases, infections, or injuries. Insurance for

cattle or sheep that covers medical costs for illnesses or surgical treatments and consultation cost of veterinary professionals.

- IV. **Comprehensive Livestock Insurance:** It is a policy that covers the multiple risks, including mortality, disease, theft, and natural calamities. A comprehensive plan for animal that includes coverage for death, theft, and veterinary costs.
- V. **Breeding and Fertility Insurance:** This policy covers losses related to infertility or death of breeding animals. Insurance for breeding goat, bulls or horses, ensuring compensation if the animals are unable to reproduce or die prematurely.
- VI. **Loss of Income Insurance:** This policy compensates farmers for income loss due to the reduced productivity of livestock, such as lower milk yield or fewer eggs. Dairy farmers can receive compensation if their cows' milk production decreases due to illness or feed shortages.
- VII. **Transit Insurance for Livestock:** This policy protects livestock owners from losses during the transportation of animals from one place to another, including accidents, theft, or natural disasters during transit. It covers animal being transported to a different farm or market if they are injured or die during the journey.
- VIII. **Public Liability Insurance for Livestock:** This policy provides coverage in case livestock causes damage to third-party property or causes injuries to third parties (e.g., if livestock stray on to roads and cause accidents). A farmer can be compensated if a neighbor's property is damaged by roaming cattle or if livestock causes a road accident.
- IX. **Loss of Use Insurance:** This policy provides compensation if an animal that is used for work, such as horses or oxen, becomes disabled or unable to perform its function due to injury or illness. A farmer is compensated if an ox used for ploughing or a horse used for transportation becomes injured and cannot work anymore.
- X. **Pasture, Rangeland, and Forage Insurance (PRF):** This is a type of parametric insurance that compensates for losses due to inadequate rainfall or drought, which impacts grazing conditions for livestock.
- XI. **Exotic Animal Insurance:** This is the specialized insurance for rare or exotic animals that may not be covered under regular livestock policies. Owners of exotic animals such as alpacas or llamas can insure these animals for risks like theft, death, or health-related losses.
- XII. **Accident and Injury Insurance:** This policy protects farmers against the accidents and injuries that may not result in death but still lead to

significant veterinary costs or loss of productivity. This insurance provides compensation for animal suffers a leg injury, making it unable to perform its usual work but not resulting in immediate death.

- XIII. Genetic Insurance:** It protects against financial loss due to the death or disability of high-value livestock with specific genetic traits, often used in selective breeding programs. Breeders of genetically superior cattle or sheep receive compensation if those animals die or lose reproductive abilities before passing on desirable traits.
- XIV. Endangered Livestock Breed Insurance:** It protects rare or endangered breeds of livestock, providing compensation if these animals are lost due to disease or accidents. Insurance for heritage or endangered breeds of cattle or sheep ensures that the preservation efforts of rare species continue, even if a loss occurs.
- XV. Reproductive Failure Insurance:** It provides compensation if livestock intended for reproduction, such as breeding bulls or sows, fail to reproduce as expected due to infertility or other issues.

b) Covering the Multiple Perils.

Following is the multi-peril insurance product.

- I. Herd Insurance:** The policy offers coverage for the whole herd or flock of livestock, rather than individual animals. A plan that insures an entire herd of sheep or cattle against large-scale loss due to disease outbreak or natural calamities.
- II. Catastrophic Livestock Insurance:** This policy provides protection against large-scale losses due to major disasters like floods, earthquakes, or widespread disease outbreaks. In the event of an epidemic that wipes out large portions of a herd or in cases of natural disasters, the policyholder receives compensation for the large-scale loss. In case of Nepal, this policies is in practice but the coverage is beyond catastrophic events covering all kinds of loss occurred due to disease and pests which also covers the loss caused from wild animals attack.
- III. Index-Based Livestock Insurance:** Index-Based Livestock Insurance (IBLI) protects against the damage of grassland and pasture caused by a variety of risks viz. draught, flood, landslide etc. The purpose of the cover is to respond to the onset of severe droughts and loss of pasture and grazing reserves, affect the feed supply, leading to livestock malnutrition or death by making timely payouts to vulnerable farmers, enabling them to purchase supplementary livestock feed, transport the animals to better grazing land,

or for sale, create water bodies as communities in order to keep their core breeding animals alive during the droughts.

Various index insurance has been developed to address specific risks faced by farmers, with weather-based indexes being the most widely used globally. Different countries adopt varying models based on their local agricultural risks and available data. Major Index based Insurances products available in globally for livestock insurances are:-

1. **Weather Index Insurance:** Compensates farmers based on specific weather triggers, such as insufficient rainfall, excess rainfall, temperature extremes or wind speed. This is common in regions where agriculture is heavily dependent on weather conditions.
2. **Yield Index Insurance:** It is applied in a specific zone or area. It provides payouts based on the average yield of milk production or meat production of a region(district, country, or geographic area). If the regional average yield falls below a predetermined level, farmers receive compensation.
3. **Normalized Difference Vegetation Index(NDVI) Insurance:** The index is determined using satellite Normalized Difference Vegetation Index (NDVI) data. NDVI is a measure of the greenness and healthiness of plants on the ground. Based on the vegetation health, as measured by satellite imagery, farmers receive compensation if the NDVI falls below a specified threshold. This index reflects the level of greenery, and when it indicates poor vegetation health, compensation is triggered to help farmers mitigate their losses.
4. **Revenue Index Insurance:** Combines with both price and yield risks. Payments are made if the revenue index(based on livestock price and yield) falls below a certain level, ensuring farmers against price fluctuations of meat or milk and death of livestock.
5. **Index-Based Flood Insurance(IBFI):** Index-Based Flood Insurance(IBFI) covers possible damage caused by flood hazard based on an objectively measured parameters. The critical threshold or index level is determined using historical data by agreed level with insurance companies, cooperatives and farmers.

THE PROBLEMS

While both insurance companies and government bodies face challenges such as profit generation from this portfolio for insurers and timely subsidy allocation by the government, these issues are considered minor given that agricultural insurance

has only recently passed its ten-year milestone. The portfolio is growing annually, and policy adjustments are being made regularly to better fit the Nepalese context.

Over the past decade, certain challenges have hindered the progression of agricultural insurance. Some of the major issues identified through preliminary research, practical problems, and a small survey in Chitwan district include:

1. **Lengthy process:** The most pressing issue in the Nepalese context is the lengthy process of enrollment and claim verification. Insurance companies are predominantly situated in urban centers, whereas the majority of agricultural activities take place in rural areas. This geographical disparity necessitates the role of agents who act as intermediaries, yet they encounter substantial delays. Agents, on average, gather around 50-60 policies at a time, often including documentation for over 100+ cattle, which can take 20+ days to prepare and physically submit documents to the insurance office. This delay poses serious issues, as farmers frequently assume that their coverage begins the moment they hand over their documents to an agent. Additionally, insurance companies implement a 15-day cooling-off period after issuing an animal insurance policy. If an animal dies or incurs a loss within this 20-25 day window, no party is held liable, leading to potential disputes and dissatisfaction among farmers.
2. **Fraud claims:** There are instances where insurance is sought after a loss has already occurred. By preparing photographs and documents in advance and adjusting the dates accordingly, fraudulent insurance enrollment can be done after the death of the cattle, and subsequent claim settlement can be processed.
3. **Duplication:** There is a problem with reattaching tags to non-insured buffaloes if they die, as it is challenging to distinguish one buffalo from another since they are all typically black.
4. **Tag printing:** Multiple insurance claims for a single animal are possible due to the absence of a system to verify whether an animal is insured with more than one company.

THE SOLUTION

PlantSat Krishi Beema App addresses this issue by digitizing the insurance enrollment and claim settlement process. Our mobile-based insurance registration enables agents to fill out the necessary forms, capture pictures and videos (with GPS) of the cattle and its barn, and instantly transfer this digital data to the insurance head office, where it is visualized using the PlantSat Web Portal.

But that's not all. For the first time in the world, PlantSat has successfully built an AI-based pattern recognition technology that

allows smart-tracking of cows and buffalo. Similar to human's fingerprints, the muzzle prints of cows and buffalos are considered as unique biometric identifiers. Using this as a backdrop, for the last 1.5 years we have been extensively collecting 40000+ augmented images of muzzle prints of both cows and buffalo and have successfully built AI-based facial recognition models with a theoretical detection accuracy of 95%. This AI technology will now enable our insurance partner, i.e. United Ajod Insurance Ltd to not only double verify for any fraudulent insurance claims but also cut operational cost by allowing the agent to digitally capture photo/video evidence of the dead cattle, and transfer the enrollment/claim documentations instantly. The process is now fast, easy, and efficient. In the long run, our technology aims to completely minimize fraudulent claims in cattle insurance and prevent the duplication of single cattle by multiple insurance companies. By minimizing fraudulent claims, we firmly believe in rebuilding trust in the market, so that more livestock farmers will gain access to insurance, including cattle farmers in the remotest areas. With PlantSat's technology, cattle insurance is now not only easy to access but also highly advanced and smart.

THE ALTERNATIVES

Comparing all indications of animal identification such as ear tags, retina matching, RFID ear tags, tattooing, microchipping, and DNA profiling with various parameters, muzzle pattern recognition outperforms all aspects, as elaborated in the table below.

Table 1: Comparative analysis of all the animal identifications parameters.

Methods Parameters	Traditional Ear Tags	Muzzle Technology	Retinal Matching	RFID Ear Tags	Tattooing	Micro-chipping	DNA Profiling
Ease of Fraud	High	Low	Low	High	High	Low	Low
Implementation Cost	Moderate	Low	High	Moderate	Low	Very High	Very High
Invasiveness/Animal Discomfort	Moderate	Low	Low	Moderate	High	Very High	Low
Verification Speed	Low	High	High	Low	Low	Moderate	Low
Cost of Scaling	Moderate	Low	Low	Moderate	Moderate	High	High
Complexity	Low	Low	High	Low	Low	High	Moderate
Resilience and Durability							

	Low	High	High	Low	Moderate	High	High
Upgradeability	Low	High	High	Moderate	Low	High	Moderate
Monitoring Costs	High	Low	Low	Low	High	Moderate	Moderate

To summarize, AI-based muzzle recognition along with our proposed digital technology helps address the following major problems currently existing:

1. It minimizes operational costs as well as simplifies lengthy processes for all stakeholders.
2. It provides timely insurance enrollment/claim services for farmers without expenses on photo printing.
3. There is no chance of duplication, as one animal's muzzle doesn't match another's.
4. It is impossible to issue policies after loss, as there is a real data & location tracking system while taking photographs.
5. It is user-friendly for technicians, as muzzle tracking requires only pictures or videos of animals.

If technicians, agents, or even farmers are tech-savvy enough to complete all proposals, KYC, and technician forms, they can insure their animals within a few minutes. Additionally, muzzle technology will play a vital role in tapping into the currently underexplored livestock insurance market, which stands at just 3% of the total insured animal figure. The lack of trust from farmers towards insurance companies has hindered growth, but this technology will undoubtedly help bond all stakeholders and build mutual trust.

The muzzle pattern recognition technology has been implemented by top-rated universities worldwide to smart track cattles for research purposes only. However, this technology has not yet been utilized for cattle insurance. If implemented, Nepal will be the first country to insure animals using muzzle technology. Currently, PlantSat is collaborating with United Ajod Insurance Limited to pilot this technology under the supervision of the Nepal Insurance Authority.

CHALLENGES OF THE TECHNOLOGY

1. Teaching agents/technicians how to take quality pictures of muzzle patterns. Since the picture is taken from a mobile camera, one must ensure that the muzzle pattern is clear without anti-light blurriness and from the right angle and posture of the nose.
2. Not everyone may be user-friendly toward digitalization and may prefer paper-based work.
3. Assessing the confidence of all stakeholders in adopting this new technology and process.

CONCLUSION

The modern world is driven by information technology, and it's clear that any country proactive in utilizing AI will undoubtedly see economic progress. As we all know, Nepal is predominantly an agricultural country, and thus, the adoption of such advanced tools is essential. These innovations will contribute significantly to laying the foundational bricks for the nation's economic development. In conclusion, PlantSat's pioneering AI-based muzzle tracking technology is set to revolutionize livestock insurance in Nepal. By leveraging digital tools and unique biometric identification, this innovative approach not only streamlines insurance processes but also significantly curtails fraud and claim duplication. This technology promises to enhance trust and collaboration among all stakeholders, potentially expanding insurance coverage across Nepal's vast agricultural landscape. As PlantSat leads the way in agricultural innovation, it paves the path for a more secure and prosperous future for farmers and insurers alike, potentially setting a global benchmark in the agricultural insurance sector. Currently, PlantSat is collaborating with United Ajod Insurance Limited to pilot this technology under the supervision of the Nepal Insurance Authority.

ooo

REFERENCES

- Ahmad et al., 2023; Awad & Hassaballah, 2019; Girish et al., 2020; Indrabayu et al., 2020; Sanjel et al., 2023) Ahmad, M., Abbas, S., Fatima, A., Ghazal, T. M., Alharbi, M., Khan, M. A., & Elmitwally, N. S. (2023). AI-Driven livestock identification and insurance management system. *Egyptian Informatics Journal*, 24(3), 100390. <https://doi.org/10.1016/j.eij.2023.100390>
- Awad, A. I., & Hassaballah, M. (2019). Bag-of-visual-words for cattle identification from muzzle print images. *Applied Sciences (Switzerland)*, 9(22). <https://doi.org/10.3390/app9224914>
- Girish, P. S., Santhosh, K., Kartikeya, K., Palekar, P., Harikrishna, C. H., & Rathod, S. (2020). Artificial intelligence based muzzle recognition technology for individual identification of animals. *Indian Journal of Animal Sciences*, 90(7), 1070–1073. <https://doi.org/10.56093/ijans.v90i7.106684>
- Indrabayu, I., Nurtanio, I., Areni, I. S., Bugiwati, S. R. A., Bustamin, A., & Rahmatullah, M. (2020). A Portable Cattle Tagging Based on Muzzle Pattern. *International Journal of Interactive Mobile Technologies*, 14(13), 134–149. <https://doi.org/10.3991/ijim.v14i13.13237>
- Insurance Authority, N. (2021). *Cattle Insurance Policy* (Issue M).
- Sanjel, A., Khanal, B., Rivas, P., & Speegle, G. D. (2023). *Non-Invasive Muzzle Matching for Cattle Identification using Deep Learning*. July.
- Subedi, S., Ghimire, Y. N., Kharel, M., Adhikari, S. P., Shrestha, J., & Sapkota, B. K. (2020). Technical efficiency of rice production in terai district of Nepal. *Journal of Agriculture and Natural Resources*, 3(2), 32–44. <https://doi.org/10.3126/JANR.V3I2.32301>

Revitalizing Agricultural Cooperatives for Youth Empowerment in Nepal

Ran Bahadur Bomrel

Assistant Director,
NRB

Backgrounds

Empowerment means transforming existing power relations in favor of those who faced severe limitations in exercising power and making voluntary choices. Empowerment concerns the transformative use of power, in which a dominant agent also exercises his power in such a way that the sub-ordinate agent learns certain skills that undercut the power differential between him/her and the dominant agent. In this sense, the notion of empowerment is inescapably bound up with the condition of disempowerment and refers to the processes by which those who have been denied the ability to make choices acquire such ability (UNDP, 2002).

Youth development is still most widely used to mean a natural process, the growing capacity of a young person to understand and act on the environment. Human development is the natural unfolding of the potential inherent in the human organism in relation to the challenges and support of the physical and social environment (Hamilton, 2012).

Unemployment rates are higher for young people than for the whole of the Nepali population. The unemployment rate

for those aged 15–29 is 19.2 percent. Young women also fare worse than men regarding their employment ratio (33.4 and 42.8 percent, respectively) and their labor force participation rate (43.0 and 51.7 percent, respectively). In addition, close to 27 percent of all unemployed youth have been looking for work for more than one year. These young people will experience increasing difficulty finding decent jobs that allow them to lift themselves and their families out of poverty, (UNDP, 2022).

The direct benefits cooperative provides to its members; cooperatives strengthen and promote the communities in which they operate. Somavia (2002) stated that cooperatives are precisely seen as significant tools for the creation of attired jobs and for the mobilization of resources for their favorable income generation. Most of the cooperatives pay local taxes and provide jobs because they operate in specific geographical regions. Cooperatives can provide locally needed services, circulate money locally for employment, and contribute to a sense of community or social cohesion (Dogarawa, 2010). They can provide their members and employees with opportunities to upgrade their skills through workshops, training field visits, and courses and offer youth in their base communities short and long-term employment positions. So, cooperatives will help contribute to economic development (Chikaire, Nnadi, Osuagwu, Oguegbuchulam, Oparaojiaku, Jamilu, & Osigwe, 2011).

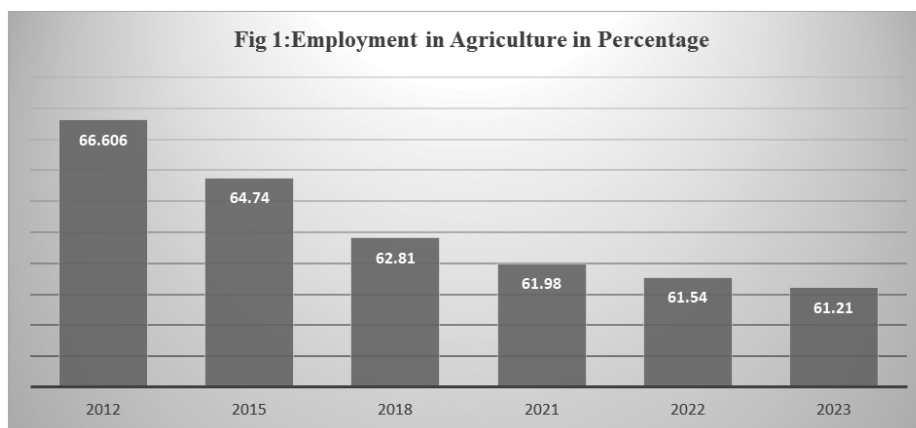
Prakash (2003) indicates that although there is a large number of agricultural cooperatives, their main functions largely remain confined to the distribution of credit, fertilizers and the procurement of farm produce for national food stocks. Warehousing, marketing, agro-processing, and distribution activities are still weak, but they assist members to boost production and lower-income people by pooling their resources to support collective provisions of services and economic empowerment. The agricultural marketing cooperatives are potential for socio-economic development at both local and national levels as they help in transforming the lives of people. In a given location, people with similar interests, common bond, and shared vision form a co-operative organization to achieve such objectives.

Agriculture and Employment in Nepal

Agriculture is the backbone of the Nepalese economy. The agricultural sector in Nepal has been a key source of national development, contributing more than 24.1% of the Gross Domestic Product (GDP). This sector employs approximately 62% of families that depend on agriculture as their main occupation (Economic Survey, 2080/81). Out of a total 66.67 lakhs families, 41.31 lakhs (62%) are engaged in agricultural production, and ten years ago, it had 71% engaged in agricultural

occupations, so it is a decreasing rate, Additionally, 69% of agricultural families produce agricultural production only for self-consumption, and 1 % families produce commercial purpose, (High-Level Commission to Recommend Economic Reform, 2081). The agricultural co-operatives, therefore, are potential actors in the agriculture sector and employment creation. With the large population of people involved in agriculture, most of the rural areas are doing subsistence farming with low capital, technology, and even minimal productivity, transforming the lives of people has been taking place slowly. On the other side, the continuous growth of the young population and the continuous entrance of youths (including graduates and school leavers) into the labor market annually have resulted in unemployment and underemployment.

Fig. 1 illustrates the percentage of total employment engaged in the agriculture sector over time. In 2012, approximately 66.61 % of the total workforce was employed in agriculture. However, this share has steadily declined over the years, with the proportion of people employed in agriculture decreasing each year. By 2023, the percentage had dropped to 61.21 %, reflecting a shift in employment patterns as other sectors have seen greater workforce engagement.

Source: World Bank Group (2025)

Role of Agricultural Cooperatives

Agricultural co-operatives have the primary purpose of increasing members' production and income. This is done by finding a link between finance, agricultural inputs, information, and output markets. The purpose of agricultural co-operatives is to help farmers increase their yields and incomes by pooling their potential resources to support collective service provisions and economic empowerment (Deborah & Aurelia, 2017)

According to the California Centre for Co-operatives Development (CCCCD, 2015), the following characteristics distinguish Agricultural Cooperatives from other types of businesses:

- They are owned by farmer members.
- They are democratically controlled by the farmers who own and use the business. Members elect a board of directors that sets the overall operating policies, approves the annual budget, and oversees professional management. Professional management implements policies established by the board and handles day-to-day operations.
- The economic benefits are distributed to members on the basis of the member's use of the cooperative (e.g., more product, more economic gain).
- They are designed to provide benefits to producer-members as users, not as investors. Cooperative members as members who share in business operating costs, expansion, and unforeseen emergencies.

Agricultural cooperatives have focused to be an effective mechanism for engaging young people in agriculture while increasing youth employment opportunities through farming based activities as well as non-farming activities. As highlighted by the 2011 International Day of Cooperatives with its theme of "Youth, future of cooperative enterprise", equitable and efficient ACs can play an important role in helping young farmers overcome specific challenges to engage in agriculture. By providing a range of services to members, the following examples illustrate how ACs can facilitate access to and management of natural resources such as land and water; input and output markets; financial services; and information, communication, and knowledge. Belonging to a cooperative can also help develop the self-confidence, entrepreneurial spirit, collective action, and social capital of its members, (Haddad & Goemans, 2012).

Agricultural cooperatives are helped the members to gain market power by joining together to market their cash crops, increase their bargaining power by achieving economies of scale, processing their commodity to add value, and/or to purchase supplies and services. Benefits and profits gained from the cooperative are distributed equitably to member-farmers on the basis of the use of the cooperative. Marketing, supply, and service cooperatives are common types of agricultural-based cooperatives in the United States. Marketing cooperatives help their product with assembling, packing, processing, and selling their products in both domestic and foreign markets. By making together, joined members have assured a "home for their product," and don't have to be concerned with securing markets individually. Supply or services cooperatives are also common types of agricultural cooperatives purchase products and services for their

members. in the large-scale purchases of seed, fertilizers, and pest control products, members have given to obtain the best price on products and they provide members with specialized services, such as dairy cooperatives management and horticultural advice, which are often not economical for an individual farmer or members to obtain, (California Centre for Co-operatives Development, CCCD), 2024).

In many developing countries, young farmers are ignored in policies and programs. This is partly a result of weak farmers' organizations and co-operatives which often fail to represent their interests. As a result, rural youth including young farmers, tend to have lower aspirations than their urban peers. There is often a disconnection between youth's potential and their actual access to resources (FAO, 2012).

Nepalese Context

The Nepalese youth policy defines the youth as all young persons between the ages (16-40 years. Nepal is a young country, with about 20 percent of the total population between 16 to 25 years and 40 percent between 16 to 40 years. The youth are also backbone of the development of the country. The pertinent question now is whether in its typical manifestation, youth have completely measured up to the standard so magnificently set by the policy or whether as stated: "they are incapable of handling leadership" (Adebayo, 2013). Research has shown that the productivity and creativity level of the youth population is very high when compared to the elderly aged group. As such, answers too many problems facing the country can be addressed by the youth.

The Nepali youth is both the greatest asset of the country as well as its daunting challenge. The youth represent the greatest potential that Nepal has, while equally presenting the depth of the challenge of breaking through the confines of underdevelopment. Most of the population brims over with energy and creativity. However, a significant proportion of Nepalese youth is misguided, democratized, and confused. Some of them have been involved in criminal activities. Yet the youth has enabled the population to dream of a better tomorrow and to work very hard to build a verily and dynamic system that their generation and future generations will be proud of. Cooperatives can vary in their particular purpose but share in common the fact that they are formed to meet the specific objectives of members and adapt to member's changing needs. Self-reliance and self-help are the hallmarks of such cooperatives. Cooperatives promoted the interests of the less powerful members of society. Farmers, workers, consumers, and others found that they could achieve more by combining their resources and working together.

Nepalese economy agriculture is the backbone and their GDP contribution also appreciable so with the large population of people involved in agriculture, most of the

rural areas doing subsistence farming with low capital, technology, and even minimal productivity, transforming the lives of people has been taking place slowly. Therefore, agricultural co-operatives are to help farmers increase their yields and incomes by pooling their potential resources to support collective service provisions and economic empowerment.

Example of Empowering Practices in Nepal

The economic rationale for global and national investments in climate-resilient agri-food systems that boost the incomes of smallholder farmers and promote increased investment in agribusinesses demonstrates the commercial viability and developmental impact of inclusive business models.

Project	Training Phase	Agricultural Cooperatives	Farmers/ members	Province	Objectives
Foreign Commonwealth Development Office(FCDO)	I	25	15000	Madhes & Lumbini	To reduce post-harvest loss and improve vegetable sales
Climate Smart Agriculture (CSA)	II	30	27000	Madhes, Lumbini & Karnali	To develop a climate change adaptation
Climate Smart Agriculture (CSA)			12		To boost operations, encourage aggregation, incorporate more member farmers into their supply chains, and provide a guaranteed market

Source: NACCFL (2025)

In Phase I, more than 15,000 farmers were trained (among which more than 85% were women), while Phase II aims to train an additional 27,000 farmers members. Its impact on agriculture, climate risks, adaptation strategies, climate-smart agriculture, sustainable agricultural practices, and natural resource management. Cooperatives are precisely seen as significant tools for the creation

of attired jobs and for the mobilization of resources for their favorable income generation. It can provide locally needed services, circulate money locally employment, and contribute to a sense of community or social cohesion. They can provide their members and employees with the opportunities to upgrade their skills through workshops, training field visits & courses, and offer youth in their base communities short and long-term employment positions. So, agricultural cooperatives will help contribute to economic development

Conclusion

The involvement and empowerment of the youth are essential for the development and sustainability of an agricultural co-operative organization. This calls for the establishment of deliberate efforts by the agricultural co-operatives to empower youths in rural areas through promoting effective participation of youths so that they may become active members in their co-operatives and attain better living conditions through a co-operative organization. As most rural youth do not foresee a prosperous future for themselves in the agricultural sector, being in a co-operative may be a wise step for them to be empowered to enhance their productivity and benefit from what they produce.

Furthermore, youth parents and older members need to be improved and all sociocultural barriers toward effective participation should be removed so that youths may see the need to commit their efforts, time, and resources to engage in agricultural productivity and become active members that will ensure a better future of agricultural co-operatives. To ensure that growth in agro-industries and value-added sectors supports job creation rather than displacing rural employment, policies must also prioritize the development of rural enterprises and cooperatives. Empowering marginalized groups and youth within the agricultural workforce can lead to sustainable sector growth and foster inclusive rural development. Furthermore, agriculture holds significant potential for advancing Nepal's industrialization by releasing labor and capital for other sectors through productivity gains. Through strategic investments, effective reforms, and collaborative public-private partnerships, Nepal can transform its agricultural sector into a driver of long-term youth empowerment, inclusive economic growth, and sustainable poverty reduction.

Way Forward

Facilitating Youths' Access to Resources

There is a need for agricultural co-operatives (and other stakeholders in the movement, including the government) to support youths to access the basic resources for production, based on the nature of activities (business) done in their cooperatives. It will

help empower youth to employ themselves and employ other society members based on their economic activities in crop production, fishing, beekeeping, and dairy farming.

Increase Capital Base and Material Base in Agricultural Co-Operatives

To overcome youth unemployment and underemployment, agricultural co-operatives need to improve their technologies for production, build financial capital, and management team build capacity so as to start new or expand existing businesses. This will be useful to attract youths within and outside the co-operatives to see the potentiality of the co-operatives to meet their needs and aspirations and in the long run, it will ensure the sustainability of co-operatives. The co-operatives should set more funds to help youths get access to agricultural credits, have special youths' funds, and enable youths to get access to various subsidized inputs like pesticides, processing and storage facilities, and other farm equipment to motivate them to do their farming activities, grow coffee and proceed to be active members. This also may attract new youth members.

Incorporating Youth's Affairs in Co-Operative Legislation

There is a need for the co-operative by-laws, national co-operative (Co-operative Act) and Co-operative Policy to have special provisions concerning youths' welfare. These may include their roles and positions in the co-operatives and what should be improved by co-operatives and supporting institutions in supporting youth development.

Transforming into Agripreneurship Model

Agricultural co-operatives need to transform from traditional to agripreneurial models in their operations. There is a need for co-operatives to change their traditions of doing business, i.e. producing, collecting, and selling products only. They need to go further into more value addition and processing their produces into finished products. The co-operatives need also to expand into other types of business activities that will not contradict the purpose (objectives) of their formation. The diversification into various income-generating activities will help to attract more youths and give them job opportunities. Extending the value chain must be a priority to agricultural co-operatives.

Institutional Change within Agricultural Co-Operatives

There is a need to change the existing mindset (perceptions) and the dominating nature of older members' decisions within the co-operatives. The adult members need to value the younger members as equal and potential members to move their co-operatives into another level particularly in the current free market. There is a need to set more efforts to sensitize and encourage more youths' membership and commitment to co-operatives. The leadership in agricultural co-operatives needs to ensure the priorities for youths' development are known and supported. The co-operatives need also to give youths the

leadership opportunities and facilitate them with technologies, inputs/resources for production and education and training.

Sensitization Efforts to Motivate Youths Participation in Agricultural Co-Operatives

Due to the existing negative perceptions about co-operatives and lack of adequate co-operative education, in general there is a need to sensitize youths in Nepal on making youths understand the nature, value, and uniqueness of co-operatives enterprises and the benefits of being in a co-operative society as well as their rights and obligations as members.

ooo

References

- Anania, P., & Sambuo, D. B. (2017). The co-Operative enterprise and youths' employment creation: Prospects and challenges, (reflections from Tanzanian agricultural sector). *Noble International Journal of Business and Management Research*, 1(2), 55-67.
- Bhattarai, S., Nepali, N., Thaller, J., Thewarapperuma, A., & Webb, J. (2013). Promoting agribusiness innovation in Nepal: Feasibility assessment for an agribusiness innovation center. *International Finance Cooperation: World Bank Group*
- California Centre of Co-operative Development (CCCD) (2015, 2024). Agricultural cooperatives. Retrieved from http://cccd.coop/info/types_of_coops/agricultural
- Chikaire, J., Nnadi, F. N., Osuagwu, C. O., & Oguegbuchulam. M. N. (2011). Cooperatives: A vehicle for rural development: The case of Ahiazu Mbaize area of Imo State, Nigeria. *Journal of Nature and Science*, 9(11), 1-6.
- Deborah, T., & Aurelia, I. M., (2017). Youth involvement in agricultural co-operatives in Tanzania. *Agri pro focus and Agriterra*.
- Dogarawa, A. B. (2005). The role of cooperative societies in economic development. *Journal of the Department of Public Administration*, 2(3), 1-21. Retrieved from: <http://mpr.ub.uni-muenchen.de/23161/>
- FAO, CTA & IFAD (2014). Youth and agriculture: Key challenges and concrete solutions. Rome: [FAO.file:///C:/Users/gebruiker/Downloads/key%20challenges%20and%20concrete%20solutions.p df](http://file:///C:/Users/gebruiker/Downloads/key%20challenges%20and%20concrete%20solutions.pdf)
- Food and Agriculture Organization (FAO) (2012). Message from the food and agriculture organization of the United Nations on the occasion of the 17th international day of co-operatives "Youth, the future of cooperatives enterprises. Retrieved from: <http://www.fao.org/3/i3028e/i3028e.pdf>.
- Hamilton, S. F., & Hamilton, M. A. (2012). Principles for youth development. *The Youth Development Handbook: Coming of Age in American Communities*. SAGE Publications, Inc.
- ILO (2007). Fact sheet cooperatives and rural employment, COOP Fact Sheet No. 1(2). Retrieved from: <http://www.gungho.org.cn/uploadfile/ILO%20Coop%20Factsheet.pdf>
- International Labour Organization (ILO). (2012). A better future for young people What cooperatives can offer: Information note. *International Year of Co-operatives*
- Karunakaran, R., & Gebru, A. (2015). Strategies for inclusion of women and youth in cooperatives in Ethiopia. *International Refereed Multidisciplinary Journal of Contemporary Research*, 3(4), 22-31.

- Prakash, D. (2000). Development of agricultural cooperatives-relevance of Japanese experiences to developing countries. Paper presented at the 14th ICA-Japan International Training Course on “Strengthening Management of Agricultural Cooperatives in Asia” held at IDACA-Japan on April 18 2000.
- Somavia, J. (2002). ILO Recommendations No 193 on Cooperatives. Retrieved from <http://www.ica.coop/europe/ra2002/speech>
- UNDP (2004). Empowerment and poverty reduction. Nepal Human Development Report, 12(2), 13-19.
- UNDP(2022). UNDP Nepal Youth Strategy (2018-2022).
- United Nations (UN) (2012). International cooperative youth statement in 2012. Presented at the United Nations during the Closing Ceremonies of the International Year of Cooperatives, November 20, 2012.
- <https://kathmandupost.com/columns/2024/04/01/addressing-youth-aspirations>
- <https://naccfl.org.np/projects/projectDetail/1>
- https://www.undp.org/content/dam/nepal/docs/2018_undpnepal/UNDP_NP-Youth-Strategy.pdf

Digital Insurance in Nepal: Catalyst to Transform Insurance Landscape

Omkar Pandey

Head insurance & health business
E-sewa Ltd.

Digital insurance involves the use of digital technologies across the entire insurance value chain—from designing products and marketing to distribution, policy issuance, premium collection, customer service, and claims processing. By leveraging online platforms, mobile applications, artificial intelligence, data analytics, and APIs, it enhances accessibility, operational efficiency, and the overall customer experience.

This transformation is reshaping the insurance industry, replacing traditional paper-based, in-person processes with faster, more user-friendly digital solutions. From purchasing a policy to filing a claim, digital insurance makes each step simpler, quicker, and more convenient for users.

Evolution of insurance digitization

The evolution of digital insurance began in the 1990s with basic insurer websites. In the early 2000s, digital innovation picked up pace with the emergence of online insurance aggregators. Platforms like PolicyBazaar in India, GoCompare in the UK, and NetQuote in the US allowed users to compare premiums, features, and companies in a single view. The

2010s witnessed the rise of InsurTech, with startups employing mobile apps. In late 2010 and early 2020, the world has seen the, embedded insurance, and advanced technologies like blockchain, telematics and AI to further transform the industry.

Global Examples

Several global success stories highlight the transformative potential of digital insurance. India's PolicyBazaar simplified policy comparison, while Acko offers fully digital underwriting and instant claims. The government's PradhanMantri Fasal Bima Yojana (PMFBY) crop insurance program uses satellite data for damage assessment and automates payouts directly to farmers' accounts. Kenya's M-TIBA enables low-income users to save and pay for healthcare via basic mobile phones, expanding access to microinsurance. In the U.S. and Europe, Lemonade uses AI-powered chatbots for seamless onboarding and claims, while Progressive and Allianz personalize auto premiums through telematics. Similarly, AXA's Fizzy utilizes blockchain to auto-compensate customers for light delays—no paperwork required.

Status of Insurance Digitization in Nepal

As the global insurance landscape rapidly embraces digitization, Nepal's insurance sector has begun taking initial steps in that direction. Digital policy payments, enabled by platforms like eSewa, Khalti, Connect IPS have long provided users with added convenience. Most insurers now have websites, and a few have launched mobile apps. Some companies have also started digitizing aspects of agent training and customer onboarding. However, these efforts remain fragmented and inconsistent across the industry.

The sector is still in a foundational phase when it comes to digital transformation. Core processes such as underwriting, claims management, and customer service largely remain semi-manual or partially digitized. Fully integrated, end-to-end digital workflows are still uncommon. When compared to Nepal's fast-evolving mobile banking ecosystem, the digital maturity of the insurance industry continues to lag behind.

Recognizing this gap, various stakeholders—including regulators, insurers, fintech, and insurtech players—have begun actively collaborating to accelerate the sector's digital evolution. Beema Pradhikaran, regulator of the insurance sector has issued a directive on digital policy setting the stage for a more technology-driven insurance ecosystem.

Why Digital Insurance Matters for Nepal

Digital insurance holds promise for Nepal due to several structural challenges in the traditional insurance ecosystem. Customers often face issues like lack of

transparency, limited access to insurance products in rural areas, poor customer support, and complex claims procedures. On the insurer side - issues like high administrative costs, delayed data reporting, fraud risks, inefficient agent networks, and low customer engagement hinder the sector's growth and efficiency. By using digital tools to simplify policy access, automate claim processes, and deliver customer support. This not only improves operational efficiency but also builds trust and inclusivity across the insurance landscape.

Rural and informal sectors in Nepal remain largely uninsured, primarily due to lack of physical insurance infrastructure and limited awareness. Digital tools can help overcome these barriers by enabling remote onboarding, automating claims, and supporting real-time regulatory oversight.

Challenges and the Road Ahead

Despite its potential benefits, the adoption of digital insurance in Nepal faces considerable hurdles. Digital literacy varies significantly across the country, with many customers and agents unfamiliar with online platforms. Internet connectivity in rural areas is still unreliable, making it difficult to ensure consistent access to digital services.

On the supply side, most insurers have yet to adopt fully integrated digital systems. In general, there is limited willingness to invest in the hardware, software, and skilled human resources needed to drive digital transformation. As a result, digital insurance continues to lag behind other sectors like mobile banking and fintech, which have seen much faster innovation and adoption in recent years.

What's Next for Nepal?

Nepal stands at a significant opportunity to advance into a digital insurance future. The success of mobile financial services, such as digital wallets and mobile banking, has established a solid foundation for further progress in this sector. According to GSMA Intelligence, mobile connections in Nepal are expected to reach 132% of the population by January 2025 while the internet penetration has reached to more than 70% of the population. This, coupled with the nation's tech-savvy youth and increasing investment in digital infrastructure, presents a timely and favorable environment for the transformation of the insurance industry.

But getting there will take teamwork. Insurers need to be open to new ideas and technologies. Regulators should create an environment that encourages innovation while still protecting consumers. Fintech and InsurTech startups have a big role to play too, by designing simple, accessible solutions that really work for everyday people. And most importantly, we need to build public trust—by keeping things transparent, easy to use, and always reliable.

A Strategic Opportunity for Systemic Change

Digital insurance is not just a tech upgrade—it's a strategic path to reform Nepal's insurance sector. With low penetration, especially in rural and informal areas and among low and middle income population, the country faces structural barriers like limited awareness, poor distribution, and inefficient claims processes that digital tools can help overcome.

By adopting digital models, insurers can reduce costs, reach underserved markets, and scale efficiently. Regulators gain real-time oversight, while fintech and InsurTech players can drive innovation and streamline distribution.

For Nepal, this is a timely opportunity to build a future-ready insurance ecosystem—one that is agile, data-driven, and resilient. As other sectors like banking and payments have already shown, digital transformation is not just possible but scalable in the Nepali context. With the right investments, policy support, and collaboration, Nepal can move from fragmented efforts to a fully digital-first insurance model—setting an example for other emerging markets.

ooo

(Mr. Omkar is currently working as Head - Insurance and Health Business at eSewa Ltd.)

Role of Artificial Intelligence to mitigate insurance frauds

Damodar Acharya

Assistant Director,
Nepal Insurance Authority

Introduction:

Insurance industry scams are a broad edition that costs billions of dollars a year. This includes a variety of misleading practices from those exaggerating their demands on organized criminal networks. This misconduct affects all types of insurance, including health, cars, life and real estate insurance. This not only leads to serious financial losses for insurance companies but also increases policyholder premiums. The global characteristics of the insurance market and the increase in digital transactions have made the problem even worse, making it more difficult to recognize and prevent fraud. As a result, fighting insurance fraud is a key priority for industry integrity and financial health. This affects not only individual policyholders, but also the broader economy. This is because high insurance costs can affect business growth and consumer costs. Furthermore, trust in insurance systems becomes low due to widespread fraud, deterring people from purchasing the necessary coverage and weakening the industry's role as a safety net. Effectively, the insurance industry can improve financial stability, ensure fair pricing, strengthen consumer trust, thereby combating fraud.

Fraud can occur across various insurance sectors, including health, auto, property, and life insurance. Common types include:

1. **Opportunistic Fraud:** Policyholders exaggerate legitimate claims to inflate payouts. For example, a minor car accident might be reported with additional fictitious damage.
2. **Organized Fraud:** Criminal networks stage accidents, falsify medical records, or submit claims for nonexistent events, often involving multiple parties.
3. **Application Fraud:** Individuals misrepresent facts (e.g., health conditions or driving history) when applying for policies to secure lower premiums or coverage they wouldn't otherwise qualify for.
4. **Insider Fraud:** Employees or agents within the insurance company manipulate claims or policies for personal gain.

Traditional methods for fraud detection depend heavily on manual checks and rule-based systems, but these approaches are slow, costly, and prone to missing subtle or evolving fraud patterns. Artificial Intelligence (AI), transformative technologies revolutionize how insurance companies can identify, prevent and mitigate fraud.

Significance of AI/ML in Fraud Detection

Artificial Intelligence (AI) and Machine Learning (ML) technologies have revolutionized a variety of industries by enabling automated and intelligent decision-making processes. AI typically involves simulation of human intelligence on machines that can use tasks that require human cognitive functions such as learning, discussion, and problem solving. Machine learning, a subgroup of AI, includes large data records training algorithms to identify patterns and make predictions or decisions without explicit programming for each particular task. These technologies use large amounts of data, enhanced computing power and sophisticated algorithms to analyze complex data records and detect knowledge and trends that are difficult or impossible for humans. In fraud detection, AI/ML technology provides a powerful tool to identify suspicious activities and potential frauds with unprecedented accuracy and efficiency.

AI/ML technology has a significant chance of changing fraud perceptions in the insurance industry. In contrast, AI/ML systems can continuously learn from new data, adapt to new fraud patterns, and recognize anomalies in real time. These systems can analyze large amounts of structured, and unstructured data from a variety of sources including billing, social media, and transaction records to identify suspicious behavior and potential fraud cases. Additionally, AI/ML improves predictive analytics and helps insurers to predict and prevent fraud before it occurs. By using these technologies, insurers can significantly improve the efficiency and effectiveness of fraud recognition processes, reduce economic losses, and improve overall operational integrity.

How AI can reduce insurance fraud.

These technologies allow insurers to recognize faster, more accurately and more proactively than ever before. Below you can find the most important options for how AI contributes to this initiative.

1. Advanced Data Analysis and Pattern Recognition

Insurers manage a huge amount of data volume such as insurance details, customer profiles, medical documents and more. AI is characterized by analyzing this data to reveal patterns of fraud. Machine learning algorithms designed for data from past damaged cases can distinguish between legitimate and suspicious claims by determining subtle correlations that human experts miss. Through cross-referencing data points such as the location, time, and frequency of claims, AI can assign risk scores to claims and prioritize those that justify further investigations.

2. Real-time fraud detection and Anomaly Detection

Traditional fraud detection often occurs after billing is paid. This makes recovery difficult. AI allows for real time analysis and marks suspicious claims for submissions. For example, NLP can analyze the text of the applicant's incident description and compare it with known fraud metrics (e.g. ambiguous or inconsistent languages). If the applicant reports serious injuries but social media indicates that he is taking on physical activity soon afterwards, the AI can immediately highlight the inconsistency.

This real-time ability reduces 'pay and chase' models where insurance companies pay fraudulent claims and then try to recover which is ineffective and unsuccessful. AI-driven anomaly detection uses machine learning to identify outliers without predefined rules. For example, if the policyholder has filed a claim across the vehicle but does not show any signs of a crash in the telematics data from the vehicle, the AI can identify this as an abnormality. Similarly, abnormal billing patterns in healthcare claims such as a sudden increase in single provider procedures can cause warnings.

3. Predictive Modeling

AI doesn't just respond to fraud. The forecast model analyzes historical data to determine the prediction that the policyholder or claim is most likely to be fraudulent. Insurers can intervene early by assigning risk assessments based on factors such as previous behavior, demographic data, and external data (such as loan scores and criminal history). For instance, an applicant with a history of frequent address changes and lapsed policies might be flagged for additional scrutiny before a policy is issued, preventing application fraud.

4. Automating Routine Tasks

Recurring tasks such as data entry, document checking, and initial damage screening are automated by AI, and freeing human investigators to focus on complex

cases. When AI is paired with OCR(optical character recognition), information from uploaded documents (such as drug calculations and police reports) can be extracted and validated to ensure consistency and reliability. This reduces human error and accelerates the claim process, reducing frauds by minimizing opportunities for manipulation.

5. Enhanced Customer Profiling

AI integrates data from a variety of social media, public records, and even IoT devices such as Smart-Home sensors to create detailed customer profiles. This overall perspective helps insurers to assess the reliability of their claims. For example, if a homeowner reports a burglary but smart lock data shows no unauthorized entry, AI can raise a red flag. Similarly, a discrepancy between the applicant's reported income and her lifestyle (derived from online activities) could suggest application fraud.

6. Image and Video Analysis, a subgroup of AI

Computer vision analyzes visual knowledge including requirements such as damaged properties and photographs of injuries. By comparing these images with a database of well-known fraud cases, or by using algorithms to identify operations (such as changes to Photoshop), AI can identify staged or exaggerated claims. With auto insurance, AI can assess the severity of vehicle damage, oppose the applicant's story and confirm orientation.

Real-World Example of AI in Insurance Fraud Detection

One powerful use case in the real world of AI addressing this problem is the collaboration in 2023 between Paris-based AI company “Shift Technology” and a top U.S. health insurance company. This collaboration shows how AI can transform fraud detection, saving significant costs while enhancing efficiency.

To analyze millions of health insurance claims in real-time, Shift Technology's AI-powered platform was integrated into the insurer's claims processing system. Fraud-related patterns like duplicate billing, exaggerated medical bills, or odd treatment sequences were found by the system that uses machine learning algorithms. In one noteworthy instance, a healthcare provider was flagged by the AI for submitting several claims for the same surgical procedure across several patients on the same day. An investigation into this anomaly revealed a fraudulent scheme that had embezzled \$2.5 million from the insurer over a six-month period. Cross-referencing large datasets, such as past claims, provider conduct, patient medical records, and even external data like regional healthcare trends, is one of the AI system's strongest points. It also examined unstructured data, like claim descriptions or doctor's notes, using natural language processing to find discrepancies. For instance, in comparison to manual evaluations, the technology reduced false positives by 30% by identifying instances

in which physicians billed for sophisticated operations that did not correspond with recorded patient circumstances.

There were significant advantages to this implementation. The early detection of fraudulent claims and expedited investigations resulted in an estimated \$50 million in annual savings for the insurer. Customer satisfaction increased as legitimate claims were processed 40% faster. Additionally, the AI's continuous learning capability allowed it to adapt to new fraud tactics, ensuring long-term effectiveness. Shift Technology's platform also provided actionable insights through dashboards, enabling human investigators to focus on high-priority cases.

Benefits of AI in insurance Fraud Mitigation:

The uses of AI in the detection of insurance fraud offers a great advantage.

1. **Cost reduction:** Reducing fraudulent payments reduces the loss rate for insurance companies and stabilizes customer premiums.
2. **Efficiency:** AI processes process claims faster than manual methods. This will improve customer satisfaction for legitimate applicants while detecting fraud early.
3. **Scalability:** AI systems can handle data volume growth without a proportional increase in human resources and other resources.
4. **Accuracy:** AI goes beyond traditional approaches, minimizing the false positive aspects (honest claims by fraudsters) and false negatives (lack of actual fraud).
5. **Aggressive Prevention:** Predictive analytics shifts the focus from detection to prevention and reduces the incidence of fraud over time.

Challenges and Limitations

Despite that promise, AI is not a miracle. To maximize its effectiveness, several challenges need to be addressed.

1. **Data Quality and Availability:** AI is based on large, accurate data records. Incomplete or biased data can lead to false predictions and alienate customers with false accusations.
2. **Data Protection Concerns:** The use of social media or IoT data raises ethical and legal issues regarding consent and data protection, particularly in accordance with regulations.
3. **Adversarial Attacks:** Sophisticated fraudsters may attempt to "game" AI systems by feeding them misleading data or exploiting algorithmic weaknesses.
4. **Implementation Cost:** AI development and integration requires significant reserve investments that small insurers can stop.
5. **Interpretability:** Many AI models, especially deep learning systems, act as black boxes, making it difficult to explain decisions to supervisors or customers.

6. Evolving Fraud Tactics: Fraudsters improve fraud tactics continuously using emerging technologies, so continuous updates and retraining are necessary to stay ahead.

Ethical Considerations

The use of AI in insurance fraud detection also raises ethical dilemmas. Profiling customers based on predictive models could inadvertently discriminate against certain groups, such as low-income individuals flagged due to socioeconomic correlations rather than actual fraud. Transparency is critical: insurers must communicate how AI is used and ensure customers have recourse if wrongly flagged. Balancing fraud prevention with fairness and privacy is an ongoing challenge that requires careful oversight.

The Future of AI in Insurance Fraud Mitigation

As for the future, the role of AI should be expanded in combating insurance fraud. Several trends indicate future possibilities:

1. Integration with emerging technologies: The combination of AI and blockchain can create anti-operation damage records, while IoT devices (wearables, smart cars, etc.) provide extensive data for analysis.
2. Explanatory AI: The progress of the interpretable model addresses issues of black box structure, creation of trusts, and fulfillment of formal requirements.
3. Joint AI Network: Insurance companies can share anonymized data about industry consortiums, and school models can be shared for large data records to recognize organized fraud.
4. Generated AI for Testing: Insurers can use Generated AI to simulate fraud scenarios, test identification systems, and identify weaknesses.
5. Regulatory Development: Governments can prescribe or standardize the use of AI in fraud awareness to ensure industry-wide consistency and accountability.

Conclusion

Insurance fraud is a complex and expensive problem that requires innovative solutions. Artificial intelligence offers a powerful toolkit to mitigate this problem from enhanced pattern recognition and real-time detection to predictive modeling and automation. AI's real application shows the tangible benefits of saving billions, streamlining processes and protecting honest policyholders. However, challenges such as data quality, privacy and development fraud tiles underscore the need for careful implementation and continuous improvement. As artificial intelligence (AI) technology continues to evolve, its significance in combating insurance fraud will only increase, offering a future where fraudulent claims are identified and prevented before they are

processed, insurance premiums remain reasonable and confidence in the insurance industry is restored. For insurers who are open to use emerging technology, ai is not just a tool—it's a competitive advantage in an industry where trust and effectiveness are crucial. The path towards a fraud-resistant insurance ecosystem is in motion, and artificial intelligence (AI) is spearheading the way.

ooo

References

- Riikinen, M., Saarijarvi* H., Sarlin, P. and Lahteenmaki, I. (2018), "Using artificial intelligence to create value in insurance", International Journal of Bank Marketing, Vol. 36 No. 6, pp. 1145-1168, doi:10.1108/IJBM-01-2017-0015.
- R. Roy and K. T. George, "Detecting insurance claims fraud using machine learning techniques," 2017 International Conference on Circuit, Power and Computing Technologies (ICCPCT), Kollam, India, 2017, pp. 1-6, doi: 10.1109/ICCPCT.2017.8074258.
- Kose, I., Gokturk, M., & Kilic, K. (2015), "An interactive machine-learning-based electronic fraud and abuse detection system in healthcare insurance", Applied Soft Computing, doi.org/10.1016/j.asoc.2015.07.018.
- Abdallah, A., Maarof, M. A., & Zainal, A. (2016), "Fraud detection system": A survey. Journal of Network and Computer Applications, 68, 90-113, doi: 10.1016/j.jnca.2016.04.007.
- Ryman-Tubb, N. F., Krause, P., & Garn, W. (2018), "How Artificial Intelligence and machine learning research impacts payment card fraud detection" A survey and industry benchmark. Engineering Applications of Artificial Intelligence, 76, 130-157, doi: 10.1016/j.engappai.2018.07.008.
- R. A. Bauder, T. M. Khoshgoftaar, A. Richter and M. Herland, "Predicting Medical Provider Specialties to Detect Anomalous Insurance Claims", 2016 IEEE 28th International Conference on Tools with Artificial Intelligence (ICTAI), San Jose, CA, USA, 2016, pp. 784-790, doi: 10.1109/ICTAI.2016.0123.
- Nian, K., Zhang, H., Tayal, A., Coleman, T., & Li, Y. (2016), "Auto insurance fraud detection using unsupervised spectral ranking for anomaly", The Journal of Finance and Data Science, 2(1), 58-75, doi: 10.1016/j.jfds.2016.03.001.
- Ai, J., Brockett, P.L., Golden, L.L. and Guillen, M. (2013), "A Robust Unsupervised Method for Fraud Rate Estimation", Journal of Risk and Insurance, 80: 121-143. doi:10.1111/j.1539-6975.2012.01467.
- Johnson, M.E., Nagarur, N. "Multi-stage methodology to detect health insurance claim fraud", Health Care Manag Sci 19, 249–260 (2016), doi:10.1007/s10729-015-9317-3.
- Dua, P., Bais, S. (2014), "Supervised Learning Methods for Fraud Detection in Healthcare Insurance", In: Dua, S., Acharya, U., Dua, P. (eds) Machine Learning in Healthcare Informatics. Intelligent Systems Reference Library, vol 56. Springer, Berlin, Heidelberg, doi:10.1007/978-3-642-40017-9_12.
- M. S. Anbarasi and S. Dhivya, "Fraud detection using outlier predictors in health insurance data," 2017 International Conference on Information Communication.

Insurance Claim and fraud

Romila Sharma

Assistant Director,
Nepal Insurance Authority

Background

The earliest forms of insurance can be traced back to ancient civilizations. For example, the Babylonians, around 1750 BC, developed a system where merchants would pay lenders an additional sum in exchange for assurance against the loss of their goods. Insurance plays a crucial role in modern economies, providing individuals and businesses with risk management solutions that foster financial stability and resilience.

Insurance can be acknowledged as a tool for protection. But analysing insurance sector showed that it has yet to be outreach for the common people residing in Nepal. In Nepal the general population are not well educated and aware about insurance and process to be benefited from this. It is very important to know the provision covered by policy and not covered by policy.

An individual or group must pay a premium in order for an insurance contract between an insured party and an insurance carrier to be completed. Medical supplies and services, bodily injury, property damage, fatalities, liability for home ownership

(homeowners, landlords, and renters), and liability for operating a vehicle are the most common types of insurance claims.

Claim

A term insurance claim means a request filed by the nominee or the beneficiary of the policy for the pay-out in the case of the any unfortunate accident that is covered by policy during the pre-determined term. An insurance claim is a formal request from the policyholder to their insurance company asking for payment after a covered incident, such as a hospital stay, a natural disaster, theft, and more.

Claim management has been vital area of the life insurance business. Insurance of Nepal seems still in infant stage; however the success of insurance companies may largely depend upon the claim management. The present claim settlement status of Nepal has been seen in growing stage. Some of the insurers have made tremendous improvement in paying claim and some companies have made satisfactory growth.

Types of insurance claims

Claim is a request to an insurance company to pay as per terms and condition under the current insurance policy. In insurance, claims are categorized based on the type of insurance coverage and the circumstances surrounding the claim.

In non-life insurance, claims can be broadly categorized into partial loss claims and full loss claims. Both types of claims have different implications for the insured and the insurance provider. A partial loss claim arises when the insured property or asset has been partially damaged or lost due to an insured peril (such as fire, theft, natural disaster, etc.). In this case, the owner can recover a portion of the value of the lost or damaged property based on the terms of their insurance policy. A full loss claim occurs when an insured loss results in the complete damage or loss of the insured property or asset. In this scenario, the value of the lost property is typically paid out to the insured, depending on the terms of their policy.

In life insurance, claims can typically be categorized into three main types: death claims, surrender claims, and maturity claims. Each of these claims pertains to different circumstances and conditions under which policyholders or their beneficiaries can receive the benefits of the insurance policy.

Understanding the distinctions between these claims is essential for insurance policyholders to navigate their benefits effectively. Each type of claim is designed to address specific situations, whether due to partial damage or complete loss in non-life insurance or various outcomes in life insurance policies, such as death, surrender, or maturity. Knowing how to approach these claims ensures that insured parties can receive the financial support they need at crucial times.

How do insurance claims work?

The process of an insurance claim can vary depending on the type of insurance (such as health, auto, home, or life insurance) and the rules of the insurance provider. However, there are common steps typically involved in filing and processing an insurance claim. Here's an overview of how insurance claims work:

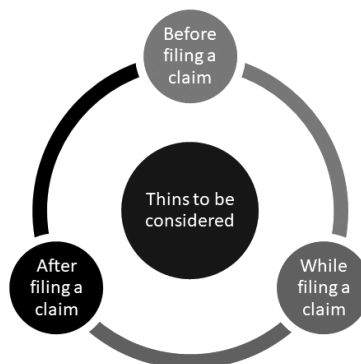
Understanding the policy: Before filing a claim, it's important to understand about insurance policy, including: coverage detail, time limit, deductibles, claim limit and documents required etc.

Gather important information: Some important information such as: the names and contact information of those involved, the date of the incident, Insurance policy numbers of those involved, an incident, accident, or medical report, photos of an accident, suffered damage to home or property, or experienced a comprehensive, no-fault incident.

File a claim: Filing a claim can seem daunting, but being organized and informed can help streamline the process. We always need to refer specific insurance company's guidelines for detailed instructions, as claim processes may vary. For further questions or assistance, consider contacting a representative from respective insurance provider for guidance tailored to situation.

How insurance claim is paid?

If your insurance provider approves the claim, they'll remit payment to you or the service provider. Payment can be in the form of a physical check, direct deposit or sent directly to the service provider (such as a hospital, auto repair shop or contractor).

Things to be considered before filing a claim

Before filing an insurance claim, people must manage their insurance actively so that they are covered all the time. An expired policy is considered inactive, and no insurance company will settle a claim filed under an expired policy.

It is important that the nominee details are correct and updated, to ensure that the insurer knows to whom to make the payment. This is to ensure that the payment is made to the right person and that there's no failure on the part of the insurance company to make the pay out to the correct beneficiary.

An insurance policy is a contract between you and the insurance company. Understand what it entails, what it does not cover, and the deductibles. If insurance claim is denied, first review your policy to find out why. Read it carefully from beginning to end.

Understanding the terms and conditions of insurance policy is just as important as understanding the details of your policy. Merely knowing the inclusions isn't enough. If the condition for which you are requesting a claim is excluded under the policy's terms and conditions, claim request will be denied.

Things to be considered while filing a claim

Filing an insurance claim can be one of the most frustrating processes during a peril or following a major accident. In the event that a claim is accepted, the insurance company will make a payment to the insured or to a recognized interested party on their behalf.

Proper information about damage or incident that is informed to insurance company through any means must be registered, make sure they have registered your claim.

When situation become comfortable, register written claim application in nearest branch of insurance company. After filing claim insurance company should provide claim report form. Fill the claim report form. Consequently, two-way communication is crucial. Company will ask some question about incident so, answer all of their questions honestly and follow through on the claim settlement process.

Facts such as the date and location of the loss, the property involved in the loss, witness information and statements, the parties involved, pictures, and so on should always be included in the initial claims notice.

Filing an insurance claim can be a complex process, and it's important to approach it methodically to ensure a successful outcome. It requires careful attention to detail, organization of documents, preparing for investigation, understanding the settlement process and staying patient. By following these considerations, anyone can navigate the process more effectively and increase the likelihood of a successful claim outcome.

Things to be considered after filing a claim

Unfortunately, even when claims are valid, insurance companies still look for ways to deny claims. That's why we should know the things to be considered to get

every benefit you deserve. You should keep copies of the originals in case your claim is questioned or refused. In case of partial loss, original policy paper should not be submitted.

After filing a claim proper communication with the insurance company must be maintained. It is generally advisable to inform insurance company before proceeding with any repairs or maintenance of damage property that is in claim process.

The more information you provide, the less information the company or surveyor will need to request or dig for later.

Legal provision for claim by NIA

Nepal Insurance Authority (NIA) has published “बीमा दाबी भुक्तानी मार्गदर्शन, २०८१” in order to manage claim procedure. A claim manual serves as a guideline for the procedures, rules, and requirements associated with processing claims in an insurance context. While the specific provisions can vary significantly between insurance companies and different types of insurance, here are some common provisions that can be found in a claims manual issued by NIA.

Intimation of incident

Intimation of incident to insurance company should be as soon as possible and it would be known as the date of intimation. If possible written intimation should be given to insurance company and if not possible verbal communication can be made and later on written application should be registered. Upon receiving all necessary documents from the applicant, company should keep written record and process for claim payment. Claim should be registered in separate claim register by company and provide registration number to applicant. Record should be kept in electronic format as well. A claim registration book is an essential tool for efficiently managing insurance claims and ensuring that all relevant information such as claim date, claimant's name, address, and contact number, claimant's relationship to the policyholder, mode of communication, claim registration date, subject matter and location of the accident is documented accurately.

Time frame for claim payment

In context of life insurance, generally, the company commits to settling the maturity claim within 7 days of receiving all necessary documents and after conducting any necessary inquiries.

In case of policyholder's death, the insurance company is responsible for initiating the claims process efficiently. The company aims to complete this process within 15 days of receiving all necessary documents and after conducting any necessary inquiries.

Generally, in non-life insurance 15-day timeline for submission of the surveyor report helps streamline the claims process, ensuring that claims are handled fairly and efficiently.

Within 21 days of surveyor report submission, company shall pay claim amount to policyholder.

If claim is not payable, written notice should be given to applicant with reason. If in case applicant is not satisfied with company decision he/ she can file an application to Nepal insurance authority.

Current status of insurance claim in Nepal

The current status of insurance claims in Nepal can be influenced by various factors, including regulatory environments, company-specific processes, and recent developments in the insurance sector. Here are some general insights about the status of claim in Nepal.

Insurance Industry claim comparison till second quarter of FY 2081/82

Particular	Till push end, 2080	Till push end, 2081
Number of claim paid in life insurance	159713	144987
Number of claim paid in non-life insurance	66509	65120
Amount of claim paid in life insurance	165076.79	209381.10
Amount of claim paid in non-life insurance	77598.63	101601.23

Source: NIA website

Till second quarter of 2080, a total of 159,713 claims were paid out in life insurance. In the same period of 2081, the number decreased to 144,987. This represents a decrease of 14,726 claims or approximately 9.23% from the previous year.

Similarly, in non-life insurance, till second quarter 2080, a total of 66,509 claims were paid out and in same period of 2081, it decreased to 65,120.

However, the number of claim paid was decreased in both year period, amounts paid for claim was increased. The decrease in the number of claims from 159,713 in 2080 to 144,987 in 2081 suggests a contraction in the volume of claims. However, if the total claims pay out increased during this period, it reflects an upward trend in the value of individual claims.

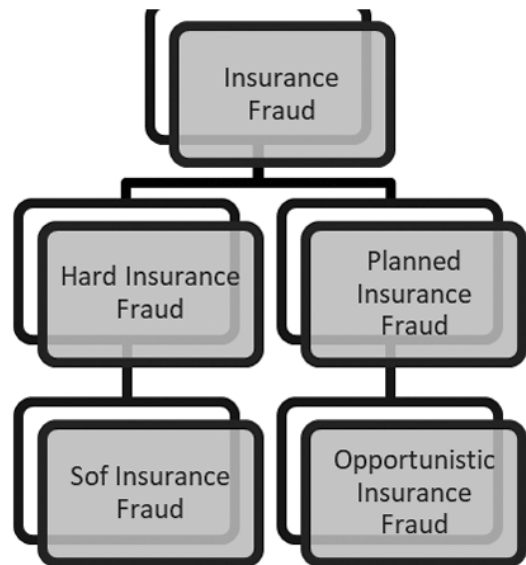
Fraud

Insurance fraud refers to any intentional act committed to deceive or mislead an insurance company during the application or claims process, or the wrongful denial of a legitimate claim by an insurance company. It occurs when a claimant knowingly attempts to obtain a benefit or advantage they are not entitled to receive, or when an insurer knowingly denies a benefit or advantage that is due to the insured. Fraudulent claims significant portion of all claims received by insurers, and cost lots of rupees annually. Insurance fraud poses a significant problem, and governments and other organizations try to deter such activity.

The detection of insurance fraud usually begins with the identification of suspicious claims, those that have a higher possibility of being fraudulent. This may be accomplished with computerized statistical analysis that compares data about a claim to expected values,[47] or through review by claims adjusters or insurance agents. Sometimes insurance fraud is detected as a result of law enforcement investigation, or tips from members of the public. Any claim that is identified as suspect may then be investigated for possible fraud.

Types of insurance fraud

Fraud can indeed be classified into two primary categories: hard fraud and soft fraud. Hard fraud occurs when someone deliberately plans or invents a loss, such as a collision, auto theft, or fire that is covered by their insurance policy in order to claim payment for damages. Soft fraud, which is more common than hard fraud, is sometimes also referred to as opportunistic fraud. This type of fraud consists of policyholders overvalue otherwise legitimate claims. Soft fraud can also occur when, while obtaining a new health insurance policy, an individual misreports previous or existing conditions to obtain a lower premium on the insurance policy.

Insurance fraud can also be categorized into Opportunistic Insurance Fraud and Planned Insurance Fraud. Opportunistic insurance fraud refers to an individual's post hoc realization that an insured event can be exploited for personal gain by providing false information or exaggerating the legitimate claim. Planned insurance fraud refers to a deliberate attempt to invent a risk event that would be covered under the insurance policy (Derrig & Zicko, 2002).

Tennyson (1997) opined that opportunistic insurance frauds are more frequent than planned insurance frauds by comparing people's reactions towards these frauds.

Both types of fraud can have significant implications for businesses and insurers, leading to increased costs, higher premiums, and the necessity for stringent fraud detection and prevention measures.

Cause of fraud

The chief motive in all insurance crimes is financial profit. Fraud can occur due to various factors, and its causes often intertwine with psychological, environmental, and organizational elements. Understanding these causes can help in developing effective prevention strategies. Some key causes of fraud are weak internal control system, lack of auditing, pressure, cultural acceptance, lack of ethical standards, lack of poor communication, economic condition, performance targets, etc. Some people may do it because they're struggling financially. Some may not understand they're committing a crime and think what they're doing is harmless. A small number of people do so in a more systematic and deliberate manner, seeking to make money at the expense of other policyholders. The most common opportunity is when making insurance claim for actual loss or damage. Some rational factor developed in person's mind, on the basis of that he can justify his fraud. For eg. Insurance company make huge money from our premium. So, there is no problem if I make money from them.

Fraud Management

NIA have recognized insurance fraud as a serious crime, and have made efforts to manage and control this practice. Implementing strong internal controls and regular audits, fostering a culture of transparency and ethical behaviour, providing training on ethical standards and company policies, encouraging open communication and reporting mechanisms for unethical behaviour, identifying and addressing potential financial pressures on employees are some strategies to prevent and manage fraud in insurance business.

Some Fraud cases turned to crime

Insurance in Nepal, which is defined as risk management, has increasingly been misused by people to exploit the system for financial gain. This has raised fraudulent activities. It includes crimes like murder, arson, and theft, all orchestrated.

There have been several high-profile cases that have highlighted. In 2079, a woman in Saptari murdered her husband to collect insurance money. Similarly, a case involving a fake marriage to claim insurance benefits worth millions was exposed by the police. In another instance, a shop owner in Pokhara set fire to his own store to claim an insurance pay out of 21 million rupees, while in Chitwan, a gold merchant falsely reported a theft in his store to claim a significant insurance sum.

These kinds of actions have led to a growing mistrust between policy maker and taker. Insurance companies have become more cautious, they hesitant to process claim without thorough investigation. This scenario has led to unnecessary involvement of human power to investigate and find out the fact and truth, which can delay legitimate claims and cause frustration for honest policyholders.

Summary

The insurance industry has always been crucial to the economy and society's progress. In reality, insurance confronts many risks, one of which is Insurance fraud. Insurance fraud is increasing rapidly along with the growth of the insurance sector, which causes serious social and economic issues. The damage caused by insurance fraud has been continuously increasing, making the insurance companies harder to manage. As a result, the insurance premiums have risen, which in turn causes losses to good policyholders. As the world is at the pace of rapid innovation with the emergence of the industry revolution, the Insurance sector is also adopting advanced technology, making many positive changes in the insurance industry.

Insurance claims and fraud are intricately linked within the insurance industry. While claims are a normal part of the insurance process, fraud undermines the system's integrity and imposes costs on both insurers and policyholders. Balancing the prompt payment of legitimate claims with rigorous fraud prevention measures is essential for maintaining public trust in the insurance industry and ensuring that coverage remains affordable.

ooo

References

https://nia.gov.np/Admin/images/Event/67a9ad4f438c2_1739173199.pdf

<https://seyboldpublications.com>

<https://www.vosslawfirm.com>

https://en.wikipedia.org/wiki/Insurance_fraud

<https://bankingnews.com.np>

Prosecuting Insurance Fraud—A Case Study of the Massachusetts Experience in the 1990s

Pretext of Insurable Interest in Insurance Contract: Case-Law Analysis of Nepal

Nikhil Dongol

Assistant Director,
Nepal Insurance Authority

Abstract

The insurance contract 'policy' is a contract concluded between the insured and the insurer. The insured pays a premium to the insurer, in consideration of which the latter assumes the risk of the former. If there is any loss related to the subject matter of the policy, the insurer will indemnify the insured for the loss suffered by the insured. This is a type of contingent contract provided in Section 513 of the National Civil Code, 2074 (2017AD). In fact, they are governed by the law of contracts, however, there are specific elements that make it a special type of contract. These elements are significant to constitute an insurance contract, deviating from which it becomes a general contract. Among the 6 specific elements, this research explores insurable insurance as a crucial principle of insurance. This study analyses the cases decided by the Nepal Insurance Authority (formerly Beema Samiti) and other courts in Nepal in terms of the principle of insurable interest. However, the study does not aim to provide a policy recommendation for insurable interest but rather highlights the approach/jurisprudence undertaken by the Authority and other courts.

Introduction

A contract is an agreement between two or more parties that is enforceable by law and obligates them to do or not do something¹. Samuel Williston defines a contract as a promise or set of promises for breach of which the law gives a remedy or the performance of which the law in some way recognizes as a duty². Likewise, Insurance is a contract between two parties, whereby one party, the insurer, undertakes, in exchange for a fixed sum called premiums, to pay the other party, the insured, a fixed amount of money upon the occurrence of a certain event. In insurance, a premium is charged in consideration of a large sum that is guaranteed to be paid by the insurer, who receives the premium in the event of a contingent situation. Insurance is also known as a contract of *indemnity*, as the insurer indemnifies the loss incurred due to the happening or non-happening of any event within the included *peril*.

To constitute a valid contract, certain essential elements must be present. Regardless of its title (such as *baina*), a document is considered a contract if it includes an offer, acceptance, and mutual consent, as these elements are presumed to fulfill the essential requirements of a contract³. They have been exemplified through various judgments⁴ and statutory provisions. However, no legally defined form specifically outlines the contents reflecting those essential elements.

Elements of an Insurance Contract can be classified into two sections:

- A. *usual conditions* (elements of a general contract)
- B. *special conditions* (elements of a special contract relating to insurance)

To make a contract of insurance valid in the eyes of the law, some essential elements must be considered in the process of its validity. The insurance contract, like any other contract, must satisfy the *usual conditions*⁵, including but not limited to the Agreement⁶ (Offer and acceptance), Free consent,⁷ Consideration⁸ (payment of premium in return for the promise to adhere to all conditions stated in the contract), Legal

1 National Civil Code, 2074 (2017), s. 504(1).

2 Harold C. Havighurst, 'Reviewed Work: A treatise on the Law of Contracts by Samuel Williston', The Yale Law Journal, p.352, volume 48:2, p. 354.

3 Tirtha Kumari Rana v. Ramsankar Shrestha, NKP 2040, p. 298.

4 Tularatna Bajracharya v. Tara Shrestha Patrabansh, Case no. 2066-DF-0019, p. 1.

5 Insurance Act, 2079, Section 62, 63

6 Insurance Act, 2079, Section 62, 63(2)

7 National Civil Code, 2074 (2017), Section 506 has defined the capacity of the parties and voidable contracts under Section 518 to protect free consnet in a contract

8 In the case Shree Nagarjun/ Haritatar/ Binod Shah JV v. Neko Insurance Ltd., Anamnagar, CAR Insurance Claim, Decision Date 2077 Bhadra 2, the Claimant, Chandan Jayswal was denied claim payment due to no payment of premium citing no consideration no contract.

Capacity⁹ of the Parties (insurer and insured), Lawful Object¹⁰, and Legal Formalities¹¹. Although such contracts are typically presented in a boilerplate or standard form, it is common practice to include a specific period, one (1) year in Nepal,¹² during which the insured may raise objections to the clauses of the policy/contract. After this period, the insured can no longer challenge the terms of the contract or delay fulfilling their obligations.

Insurance policies are interpreted on the basis of the law of contract therefore, the basic elements of a valid contract must be present for a court to uphold an insurance agreement.¹³ However, as insurance is a special type of contract, it also includes certain specific elements unique to its nature. These elements are the standard conditions that must be satisfied or agreed upon by both parties to the contract. These fundamental conditions bind both parties, validate the policy, and make it enforceable by law.

There are six (6) other elements that form a part of the principles of insurance,¹⁴ include but are not limited to *Utmost Good Faith* (Article 62(3), 63(4)), *Insurable Interest*, *Proximate Cause*, *Indemnity*, *Subrogation*, *Contribution*, *Warranties*, and *Assignment/Nomination* (Article 63(5)). These elements in insurance have evolved through extensive jurisprudence over many decades, ultimately forming a settled understanding of the necessary elements of a valid insurance policy. Among these principles, this research focuses on *insurable interest* as one of the important elements of a valid insurance contract.

Insurable Interest

Insurable interest refers to the legal right to insure, which arises from a financial relationship recognized by law between the insured and the subject matter of insurance. For a claim to be valid, the insured must possess an insurable interest in the subject matter (life, property, or risk); without it, the contract will be considered merely a wager/gambling, and recovery under the policy is not possible.¹⁵

Essentials for insurable interest are:

- A. Subject matter of insurance, for example, the interest of an individual has in the property that one owns

9 Insurance Regulations, 2081, Rule 20(3)

10 National Civil Code, 2074 (2017), Section 517(2)(e)(k)

11 Insurance contract shall be written (Article 62(1)) and policy shall be approved by NIA (Article 63(1))

12 Insurance Act, 2079, Section 63(3)

13 Expert Commentary, 'Elements of Insurance', IRMI, available at <https://tinyurl.com/2ht5un4u>, accessed on 21 October 2021.

14 Commercial Law, 'The Six Principles in Insurance', Law teacher, 26 August 2021, available at <https://www.lawteacher.net/free-law-essays/commercial-law/the-six-principles-in-insurance-commercial-law-essay.php#ftn11>, accessed on 2 November 2022.

15 Lord Hardwicke in *SaddlerUs Co. v. Bedcock*, 26 Eng. Rep. 733-1743.

- B. Economic or financial interest of the insured whereby one will experience a financial loss if such a loss occurs
- C. The interest must be legal¹⁶ whether contractual, proprietary, legal, or equitable, that may be enforced in a court of law; for example, a wife has a legal right to the property of her husband
- D. The interest must be a current interest, not a mere expectancy (not the expectation of something in the future), for example, no interest in the company by employees.

Insurable Interest in Nepal

The primary law governing the insurance sector in Nepal is the Insurance Act, 2079 (hereinafter "Act"), and the Insurance Regulations, 2081 (hereinafter "Rules"). Nepal Insurance Authority (then *Beema Samiti* and hereinafter "NIA") being a regulator (*Section 3*) in Nepal issues various directives that codifies as binding law in the sector and being a quasi-judicial body issues judgment or mediate disputes brought forth (*Section 128, 130*) as similar to the District Court (*Section 147(3)*). *Section 62(4)* of the Act mandates that the proposer must have an insurable interest in the subject matter of insurance. Additionally, *Rule 20(3)* grants authority to a person with an insurable interest to enter an insurance contract on behalf of the insured if the latter is incapacitated. However, neither the Act nor the Regulations provides a clear definition of what constitutes insurable interest. In the absence of a formal legal definition, Nepali courts often refer to the jurisprudence of English and Indian courts, interpreting the concept in a manner that aligns with Nepal's own social, economic, and religious context.

Time or duration of Insurable Interest

Generally, in *life* insurance, insurable interest must exist at the time of policy formation, and not at the time of loss or when the claim is filed under the policy. For *fire* insurance, interest is necessary both at the start of the coverage and when the risk occurs. In *marine insurance*, it is required only at the moment of loss. In property insurance, the existence of insurable interest is required at the time of the loss in order for the insured to make a valid claim under the policy.¹⁷ In *Contractors' All Risk (CAR)*, NIA has indicated that this interest is present in the insured during the time period of the policy,¹⁸ or until the project is complete; till the insured has the risk¹⁹; and until and

16 *Macaura v. Northern Assurance Co. Ltd.*, House of Lords, UK, 1952, AC 619

17 *Gita Kumari Shrestha v. Shikhar Insurance Co. Ltd.*, Beema Samiti, Part 7, 2081, Decision Date 28 Bhadra 2079.

18 *DS Construction Co. Pvt. Ltd. v. Premier Insurance Co. (Nepal) Ltd.*, Beema Samiti, Part 2, 2055 (1998), Decision Date 18 Falgun 2055.

19 *DS Construction Co. Pvt. Ltd. v. Premier Insurance Co. (Nepal) Ltd.*, Appellate Court, Division Bench, DN

unless otherwise proved malicious act, the insured would get money if s/he/their had suffered loss.²⁰ Further, it is decided that no recovery is possible if the (fire) policy has lapsed²¹.

Subjects of Insurable Interest

In property insurance, the insurable interest is straightforward when the owner is clearly defined, as ownership itself establishes the necessary interest. However, in cases involving partners or multiple owners, various scenarios may arise, and each party's interest must be assessed individually. If the property is mortgaged, the lender or mortgagee holds an insurable interest due to their financial stake in the asset. Tenants may also possess an insurable interest depending on their lease terms and responsibilities, whereas renters typically do not.

In the context of life insurance, insurable interest is generally presumed for close family members such as a spouse, parents, or children. Moreover, any individual who has a legal duty or right to provide for or maintain another person may take out a life insurance policy on that person without needing to prove insurable interest. Examples of persons having an insurable interest in the property include Absolute or real owners,²² joint or shared owners, mortgages and mortgagors, executors and trustees, the landlord (lessor) and tenant (lessee), bailees, people living together, finders and people in possession, partners in a business, as well as creditors in the life of a debtor. Relationships like husband-wife,²³ employer-employee (to the extent of service rendered),²⁴ and creditor-debtor (to the extent of debt),²⁵ has an insurable interest in each other.

In *property* insurance, insurable interest is primarily rooted in ownership.²⁶ However, it is not limited to the owner alone; it also extends to mortgagee banks and financial institutions (BFIs), as well as to associations or federations²⁷ that operate or

---

52/1152, Beema Samiti, Part 2, Decision Date 26 Bhadra 2057.

20 Alliance Insurance Ltd. v. Rajendra Prasad Upadhyaya (Timilsina), Appellate Court, Division Bench, 2060, DN 43/1324/2759, Decision Date 5 Bhadra 2060; Rajendra Prasad Upadhyaya (Timilsina) v. Alliance Insurance Ltd., Beema Samiti, 2059, Decision Date 12 Poush 2059.

21 Tungaraj Pathak v. Sagarmatha Insurance Co. Ltd., Beema Samiti, Part 2, 2055 (1998), Decision Date 26 Shrawan 2060.

22 Bartolo Wood Turners Ltd. v Middle Sea Insurance Plc, 2007.

23 Griffith v. Fleming, Madrasa High Court, India, 1909, 1 KB 805.

24 Hebdon v. West, 1863, 3 B & s. 579.

25 Thomas v. Continental Creditors, US District Court, Ninth Circuit, 1976, 7F. Supp. 2d 1048.

26 Dipshikha Trading Pvt. Ltd. v. NLG Insurance Co. Ltd., Beema Samiti, Part 6, 2079, Decision Date 1 Magh 2078; Jita Magar. v. National Insurance Co. Ltd., Beema Samiti, Part 6, 2081, Decision Date 5 Asar 2079

27 Narayani Yatayat Byabasayi Sangh in the case Arjun Subedi (Narayani Yatayat Bybasai Sangh) v. Rastriya Beema Co. Ltd., Beema Samiti, Part 4, 2078, Decision Date 3 Bhadra 2072.

manage the property, particularly in the case of public vehicles²⁸. Furthermore, NIA has clarified that the insurable interest must lie in one's own insurance policy, rather than in the policy of a third party, even in cases involving third-party claims,²⁹ regardless of which party is at fault in the accident.

Observation in Landmark Cases

In *Lucena v. Craufurd*,³⁰ it was established that a person has an insurable interest in a subject matter if they stand to benefit from its continued existence and would suffer a loss in the event of its damage or destruction. Building upon this principle, the House of Lords (UK) has adopted the following rules to determine the presence/absence of insurable interest:

- A. There must be a direct relationship between the insured and the subject matter.
- B. The insured bears any loss or liability arising
- C. The insured must have a legal or equitable interest /right in the subject matter
- D. The insured's interest/right must be capable of financial/pecuniary estimation or qualification.

In this case, Justice Lawrence articulated a foundational theory of insurable interest that centered on whether the insured possessed any property rights in the subject matter that was lost. According to her, insurance "*... is applicable to protect men against an uncertain event which may in any wise be of disadvantage to them*".³¹ She further argued that to confine insurance "*to the protection of the interest which arises out of property*" would be to add "*a restriction to the contract which does not arise out of its nature*",³² thereby narrowing its purpose unjustifiably. In contrast, Lord Eldon maintained a more rigid view, asserting that an insurable interest could not exist "*unless there be a right in the property or a right derivable out of some contract about the property*".³³ His position was grounded in the notion of a "legally enforceable right" or "property test", although the right may be economically worthless. He cautioned that adopting a broader standard, such as the *factual expectation of loss or moral*

28 *Punya Prasad Tiwari v. Prabhu Insurance. Ltd.*, Beema Samiti, Part 6, 2079, Decision Date 5 Falgun 2078

29 *Umasnkhar Shah Kalwar v. Nepal Insurance Co. Ltd.*, Beema Samiti, Part 5, 2075, Decision Date 9 Poush 2076; *Nepal Electricity Authority v. Prabhu Insurance Ltd*, Beema Samiti, Part 5, 2078, Decision Date 27 Jestha 2078.

30 *Lucena v Craufurd*, House of Lords, UK, 1806, 127 E.R. 630; In this case, Royal commissioner insured a number of vessels and their cargoes. After two trials, the Royal Commissioners were held entitled to recover in respect of their losses.

31 *Ibid.* p. 301.

32 *Ibid.* p. 302.

33 *Ibid.* p. 321.

certainty test, would open the door for virtually anyone to insure, thereby blurring the line between legitimate insurance and mere speculation.

Moving a bit farther from the Eldon property test, the courts in *Paterson v. Harris*³⁴ and *Wilson v. Jones*,³⁵ adopted a more flexible approach to allow two shareholders³⁶ (who had no right of ownership in the cable or any legally enforceable right). These cases were overruled by the case *Macaura v. Northern Assurance Co. Ltd.*,³⁷ which required a "legal or equitable interest" to establish an insurable interest.³⁸ However, in *Chadwick v. Gibraltar General Insurance Co.*,³⁹ the true owner had insured the car, and two insureds had paid premiums for the same risk, but neither insured could recover from the insurer.⁴⁰

Together, the above cases reflect a judicial evolution in the UK from an expansive view of insurable interest rooted in economic expectations, back to a narrower legal standard requiring enforceable rights or ownership, a shift intended to safeguard insurance from becoming a tool for wagering or speculative risk-taking.

CONCLUSION

In an insurance contract, the insurer promises the insured party that it will save or indemnify them from losses caused by a particular contingent event. Due to this, insurance contract possesses features of an *indemnity* contract (a promise to save another that occurs due to the conduct of the promisor or other person but not by a human-like act of god), *aleatory* contract (contingent contract whose performance depends on the occurrence of an uncertain event beyond the control of both parties, for example, natural disasters and deaths), contract of *adhesion* (standardized and fixed since the formation do not go through a phase of negotiation; take it or leave it contract), along with the other essential principles. Further, in insurance contracts, these

34 *Paterson v. Harris*, 1861, 121 E.R. 740.

35 *Wilson v. Jones*, 1867, L.R.2 Exch. 139.

36 In these cases, shareholders in a company established to lay a submarine cable between the UK and the US, despite having no legal ownership or enforceable rights in the cable itself, were allowed to recover under insurance policies after the cable was destroyed. The decisions reflected a broader interpretation of insurable interest, recognizing the potential for financial loss even without direct legal rights in the insured property.

37 *Macaura v. Northern Assurance Co. Ltd.*, 1925, AC 619.

38 In this case, Macaura, the sole shareholder and principal creditor of the Irish Canadian Saw Mills Ltd., had taken out five fire insurance policies on timber located on the Killymoon estate. Although he had substantial economic interest in the timber, legal title rested with the company. The House of Lords held that Macaura lacked an insurable interest because he had neither a legal nor an equitable title to the timber. His shareholder status, they reasoned, did not confer a proprietary right in the company's assets, reaffirming the need for a "legal or equitable interest" to establish an insurable interest.

39 *Chadwick v. Gibraltar General Insurance Co*, 1982, 34 O.R. (2d) 488, ILR para. 1-1481 (Co. Ct.).

40 Reuben A. Hasson, 'Reform of the Law Relating to Insurable Interest in Property- Some Thoughts on Chadwick v. Gibraltar General Insurance', Canadian Business Law Journal, 1983

principles can be categorized as usual and specific conditions. Various jurisprudential developments have established these specific conditions and features that eventually evolve into essential criteria for a valid insurance contract. Among them, insurable interest is one of the important principles of insurance. From the above illustration, the insurable interest lies in different people (legal or natural) jointly and individually, depending on factors such as the type of insurance, the time at which the policy is issued, and the occurrence of loss. Therefore, it is crucial for individuals/policyholders to thoroughly review the terms and conditions of a policy, understand the specific type of insurance selected, and accurately assess the scope of risks the policy is intended to cover.

ooo

Assessment of subsidy amount and livestock insurance policies in Nepal

Dr. Swotantra Dangi

Live Stock Office,
Nepal Insurance Authority

Abstract:

Livestock enterprise is prone to various diseases, accidental death and natural calamities. The agriculture & livestock insurance system was developed in 2069 B.S to promote and develop this sector in Nepal reducing risk in agriculture & livestock sector. The government provides an 80% subsidy for sum insured up to 50 lakhs, 65 % subsidy for sum insured from 50 lakhs up to 1 crore and 50% subsidy to sum insured above 1 crore on the insurance premium to motivate farmers to insure their livestock species and agriculture product and help to enhance productivity & reduce the poverty. To access the status of subsidy amount, subsidy growth rate and policy issued, the 14 non-life insurance companies located in Kathmandu were selected randomly for data collection. The study suggested an increasing trend of subsidy. The average subsidy amount was 620.0413 million. The least subsidy amount was found to be min 5.646187 million in year 2070- 71 while the highest subsidy amount was 1407.618 million in year 2079-80 and there was increase in policy number over the years except in the year 2079-80; however,

great challenge remains on government part for proper design, planning and subsidy implementation to promote equality, access credit to farmers and efficient reach to target farmers. Thus, the proper design, planning and implementation of subsidy and timely claim payment to the farmers are essential for success of livestock insurance program in Nepal.

KEYWORDS: Livestock, Non-Life Insurance Companies, Policies, Subsidy, Nepal.

1. Introduction:

Agriculture contributes 27% of Gross Domestic Product (GDP) playing an inevitable role in Nepalese economy. Livestock commodity of the agriculture sector that accounts for 25.7% of agricultural GDP, also plays an important role in daily human nutrition as well as national economy (Poudel et al., 2020). Livestock contribute to the Nepalese economy Nepal through uplifting the economy of the farmers. In Nepal, the estimated livestock numbers viz: 47,50,329 Cattle heads, 30,81,062 buffaloes, 53,195 yaks, 5,01,849 sheep, 1,45,41,244 goats and 6,52,05,250 poultry, Horse/Mules/Donkey 17,332 (Agriculture and Livestock Diary, 2081). Disease outbreak in livestock farming and agricultural pest has caused a serious problem on agriculture cereal crops like paddy, wheat, maize, etc. (Pandey et al., 2021). Various diseases in livestock such cause huge loss to the farmers and this risk should be minimized through insurance. A study reported that the mortality rates for cattle and buffalo range between 2% to 3% and slightly higher for small animals in Nepal (World Bank, 2009).

Various climate change impacts on livestock include various diseases occurrence, loss of forage, water scarcity, decline in milk production etc. (Dhakal et al., 2013). Those risks in livestock enterprises need to be addressed to support the farm income. Being a risky enterprise, the livestock sector seeks an effective risk bearing mechanism. Subsidizing agriculture insurance is practiced in many countries with an objective of achieving. Livestock enterprise is most unpredictable and vulnerable to risk due to disease, lack of veterinary services, and natural disasters such as earthquakes, floods, and landslides, droughts and accidental deaths due to fire, lightning, wild animals attack and natural death. Thus, the livestock insurance is an effective risk-bearing mechanism (Devkota et al., 2020). Apart from this, government subsidy on premium amount plays a crucial role in supporting livestock insurance in Nepal. The study is carried out with an objective to identify the status the livestock subsidy and claim ratio over 10 years period in Nepal and provide the recommendations based on those findings.

2. Importance of Agriculture and livestock Insurance in Nepal:

As per the statistical information on Nepalese Agriculture 60.4% of population are engaged in agriculture sector in Nepal. Majority of the population involved are

female (72.8%) and male (60.2%). The agriculture and livestock insurance in Nepal helps to prevent the future economic loss through insurance of agriculture commodities and livestock breeds. The agriculture insurance in Nepal not only promote farmers for increased food production but also plays a significant role in minimizing risk associated with adverse conditions and maintain financial stability of farmers (Pandey et al., 2022). It protects farmers from loss due to various vulnerable conditions. The insurance of such sectors is guided by Agriculture, livestock and Herbs directive 2079. In Nepal, the concept of Agriculture insurance developed in 2069 B.S Magh 1 to bring commercialization in agriculture sector and prevent the future economic loss through natural calamities as well as disease, pests and wild animals (Agriculture, herb and livestock Chinari, 2081)

3. Risk Coverage by Agriculture, Livestock and Herbs Insurance in Nepal:

The risk covered by the insurance are fire or fire related loss, storms and hurricane or tornado related loss, heavy rainfall, unfavorable rainfall, hailstorm and snow related loss, drought, fog and sheetlahar related loss, natural calamities like flood, landslide and soil erosion related loss, earthquake related loss, lightning related loss, accidental or accident-causing related loss, Death due to attack by wild animals related loss and disease related losses.

4. Risk that are not covered by Agriculture, Livestock and Herbs Insurance in Nepal

The risk that are not covered in case of Agriculture, Livestock and Herb Insurance in Nepal include Indirect losses due to agriculture, livestock and herbs insurance, loss due to destruction of the insurance product under certain unavoidable circumstances by government of Nepal, loss due to irradiation and infrared or through its contamination, loss due to use of atomic bombs, chemicals or using weapons causing loss of human lives, loss due to army conflict, war and foreign attack, attack within the country itself.

5. MATERIALS AND METHODS

5.2 Study Area

The 14 non-insurance companies located in Kathmandu were selected randomly for accessing the subsidy amount, subsidy growth rate and policy issued over period of 10 years.

5.3 Data Collection

Ten years data from 14 non-life insurance companies were collected in specified excel format and rearranged.

6. Data Analysis

Data collected was analyzed using data analytical tool and descriptive statistics were obtained and graphs were generated.

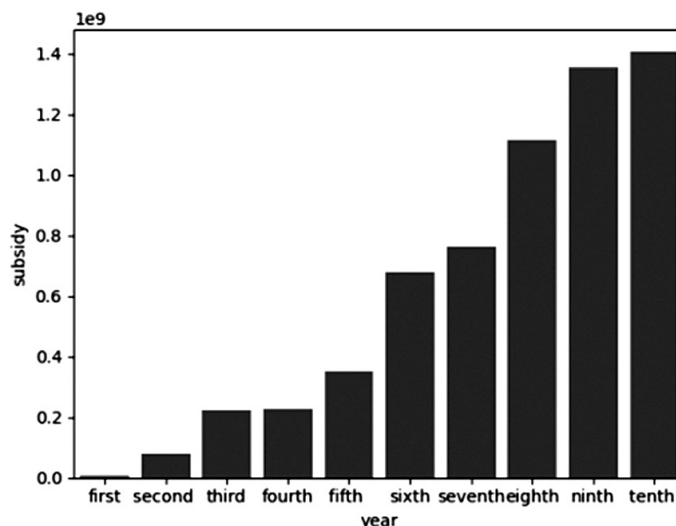
7. RESULT AND DISCUSSIONS

7.1 Subsidy Amount

The average subsidy during 10-year period was 620.0413 million. The least subsidy was found to be min 5.646187 million in year first (2070-71) while the highest subsidy was 1407.618 million in year tenth (2079-80). There has been the increasing trend of government subsidy in livestock insurance over the 10 years period which is illustrated by Figure 1. The study shows the increasing subsidy year wise over the 10 years period, yet the government subsidy is unreachable to the marginalized farmers in Nepal and ultimately indicating of low adoption rate in Nepal.

A study on Raebareli district of Uttar Pradesh found that the continuous subsidy from government, farmer income, loans from the financial institutions and improvement in claim settlement process were the important encouraging farmers for adoption of cattle insurance (Sendilkumar and Mishra ,2013)

Most of the subsidy in Nepal is directed to the large farms and unscrupulous farmers. The major reason behind this is lack of proper study on subsidy distribution by farmers economic condition and not being able to implement proper monitoring mechanism by the Nepal government. The government has been providing the subsidy; however, they are unable to allocate the subsidy on need basis or based on categorization as small farmers and commercial farmers by earnings. Agriculture insurance has challenges during design, delivery and administration of insurance contracts that farmers are interested to buy (Hazell et al., 2016). Thus, the proper design and implementation of subsidy has been great challenge for the government to ensure that the subsidy reaches the target group. Although, the subsidy categorization as per the subsidy directive 2081 is done. The subsidy 80% is provided up to 50 lakhs sum insured, subsidy 65% is provided from sum insured above 50 lakhs to 1 crore, subsidy 50% is provided to sum insured above 1 crore. However, there is no any clear indication whether the sum insured is per policy or not. Although, the subsidy categorization has created capping based on sum insured which is a good start, however; it will create chances of sum insured distribution in a way that 80 percent subsidy is directed to most of the unscrupulous farmers. Therefore, the subsidy in future should be categorized based on the economic condition of farmers for better government subsidy distribution among the farmers rather than solely depending on the sum insured amount which bears no reliability.

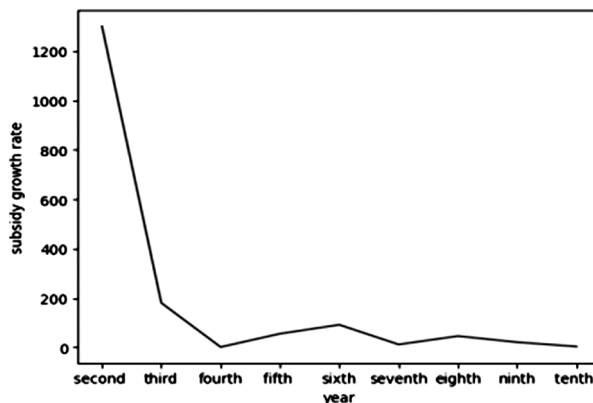

Figure 1: Bar graph showing the livestock subsidy over 10 years period

*** first=2070-71, second=2071-72, third=2072-73, fourth=2073-74, fifth=2074-75, sixth=2075-76, seventh=2076-77, eighth=2077-78, ninth=2078-79, tenth=2079-80

7.2 Subsidy growth rate

Regarding the subsidy growth rate, the average value of subsidy growth rate was 190 and standard deviation 420. The highest subsidy growth rate was 1300% in the year second (2071-72) while the least subsidy growth rate was 1.95% in 2073-74. This is clearly illustrated by the line graph in Figure 2.

Figure 2: Line plot showing subsidy growth rate over 10 years period

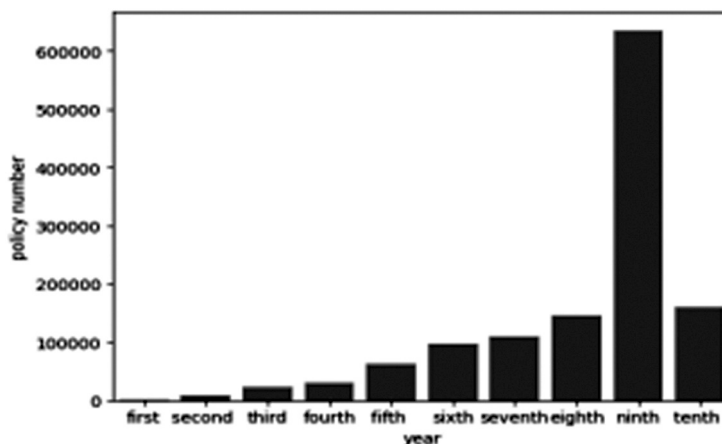
*** first=2070-71, second=2071-72, third=2072-73, fourth=2073-74, fifth=2074-75, sixth=2075-76, seventh=2076-77, eighth=2077-78, ninth=2078-79, tenth=2079-80

7.3 Policy Number:

The average policy number for 10 years period was 1,27, 075. The least policy number was found to be 983 recorded in year 2070-71 while the maximum policy number was 6,35,628 in the year 2078-79. The policy number were found to be in increasing trend year wise from Year 2070- 71 to Year 2078-79 followed by decrease in the year 2079-80 as illustrated in Figure 3. The increase in policy number indicates the increase in adopting livestock insurance during these years. Increase in livestock insurance may be due to increase in awareness programs in rural areas by insurance authority and all the concerned stakeholders such as companies, organizations including private and public relevant to insurance sector. While, the major reason behind the decrease in policy issued in year 2079-80 was due to prolonged delay in subsidy release by Nepal Government and lengthy process of claim settlement.

A study in Haryana indicated livestock insurance scheme has been adopted by the government with the objective of protecting the small and marginal farmers against the risk of eventual death, accident and death of their livestock and qualitative increase of production of livestock products. However; in reality the farmers faced a lot of constraints in livestock insurance adoption and the adoption was low due to animals not getting actual market price and lengthy process of getting claim (Prakash and Chandel (2020).

Although the findings suggest the increase in policy number indicating increase insurance adoption, however; the insurance adoption is still low in Nepal. As per the National Agriculture Census 2078, the agriculture insurance adoption is very low by such population which is only 4.4%. Among which 84.4 % of population involved in agriculture have done livestock insurance and remaining being the agriculture insurance in Nepal (NSCA,2078). This is very low in compared with the insurance adoption of the developing countries.

Figure 3: Bar graph showing livestock policy issued or sold over 10 years period

*** first=2070-71, second=2071-72, third=2072-73, fourth=2073-74, fifth=2074-75, sixth=2075-76, seventh=2076-77, eighth=2077-78, ninth=2078-79, tenth=2079-80

8. CONCLUSION

In agriculture insurance, livestock being most vulnerable enterprise possess risk to various diseases, accidental deaths, attack by wild animals, natural calamities and disease conditions. The smallholder farmers in Nepal face serious economic loss due to disease condition, natural disasters and accidental deaths. To compensate such losses and provide financial security, the livestock insurance and government subsidy on premium plays an inevitable role. Further, the government subsidy motivates the farmers to increase livestock production and thus helps in economy of farmers and making them financially stable. It also links them with the credible Bank and agriculture credit programs for access to loans and helping them to cope with the disasters through subsidy. The findings of the given study suggested that there is increasing trend of government subsidy from year 2070-71 to 2079-80.

The agriculture insurance possesses serious challenges when it comes to policy design, delivery and delivering the insurance product contract to the farmers that are willing to buy the product. The challenges are even more when subsidizing insurance product comes. The subsidy is more directed to commercial farmers who lobby politically and thus subsidy is over utilized by the large farmers rather than the smallholders' farmers. Thus, it requires careful consideration in the design and implementation of subsidies otherwise, they would prove unnecessarily expensive, create inequality which in turn undermine the insurance program, distort markets and resource allocation decisions. The insurance should be channelized through credible institutions that link insurance to credit, access to input supplies and can identify and efficiently reach intended target group of farmers. The government should have long term vision regarding subsidy design and planning through need assessment of ground reality. In addition to this, awareness regarding livestock insurance and ideal subsidy categorization based on real need assessment through analyzing farmers economy and their categorization and link the insurance with the credible banks and agriculture credit programs to facilitate the credit to target groups is inevitable. In addition to this, the government should develop the better monitoring mechanism to track the government subsidy.

ooo

References:

Poudel, U., Dahal, U., Upadhyaya, N., Chaudhari, S. and Dhakal, S., 2020. Livestock and poultry production in Nepal and current status of vaccine development. *Vaccines*, 8(2), pp.322.

- Agriculture and Livestock Diary, 2081. Agriculture information and training center. Harihar Bhawan, Lalitpur, Nepal.
- World Bank., 2009. Feasibility study for agricultural insurance in Nepal. In Finance and private sector. development unit, South Asia region global facility for disaster reduction and recover, Pp.9-93.
- Kakri, R., Pandey, A., Timsina, K.P. and Arun, G.C., 2021. Status of agriculture insurance service business in Nepal. Nepalese Journal of Agricultural Sciences. Pp.168-178.
- Dhakal, C.K., Regmi, P.P., Dhakal, I.P., Khanal, B., Bhatta, U.K., Barsila, S.R., and Acharya, B., 2013. Perception, impact and adaptation to climate change: an analysis of livestock system in Nepal. J. Anim. Sci. Adv., 3 (9), Pp. 462-471.
- Devkota, M.D., Ghimire, Y.N., Timsina, K.P., Kandel, M.G., Adhikari, M.S.P., Subedi, M.S. and Poudel, M.H.K., 2020. Livestock insurance adoption in Nepal: lessons learned. GON. WB and NARC. Kathmandu. <https://www.researchgate.net/publication>.
- Pandeya, K.R., Sapkotab, L., Joshia, Y.R. and Chaulagaina, J., 2022. Farmers' perception towards crop and livestock insurance In Birendranagar Municipality of Surkhet district: A Case study on present status, constraints and potential
- Agriculture, livestock and herbs Chinari, 2081.
- Hess, U., Hazell, P. and Kuhn, S., 2016. Innovations and emerging trends in agricultural insurance. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH.
- Barot, J. K. (2015). Study of Indian Livestock Insurance Sector. International Journal of Research in Humanities & Social Sciences, 3(4), 52-59.
- Singh, S. P., & Chandel, B. S. (2020). Constraints Faced by the Dairy Farmers and Agencies Involved in Livestock Insurance in Haryana, India. Agricultural Science Digest-A Research Journal, 40(1), 95-99.
- https://agricensusnepal.gov.np/upload_file/files/post/1694253514_691698658_Press%20Note%20NSCA%202078_21%20Bhadra%202080.pdf. Retrieved on April 6, 2025

Short-Run Impact of Life Insurance Investments on Economic Growth in Nepal: A Time-Series Analysis (1997–2024)

Omkar Poudel

Lecturer of Economics, Birendra
Multiple Campus, Tribhuvan
University.

Abstract

This paper investigates the relationship between life insurance sector growth and Nepal's economic performance over 28 years. Using annual data from 1997 to 2024, the research examines the relationship between paid-up capital, reserve funds, and investment of life insurance companies and per capita GDP. Time-series methods, including the Autoregressive Distributed Lag (ARDL) model and Granger causality tests, were applied to explore short-term and long-term effects. The results show no evidence of a long-run relationship between the insurance variables and economic growth. However, in the short run, increases in paid-up capital and investment have a positive impact on per capita GDP. Granger causality tests indicate that economic growth drives expansion in paid-up capital, while internal sector growth is supported by reserve and investment performance. These findings suggest that although the life insurance sector does not currently drive long-term economic growth, it plays a supportive role in the short run. Policy reforms aimed at expanding investment opportunities and improving

reserve fund utilization could help strengthen the sector's future contribution to Nepal's economy.

Keywords: ARDL, Economic Growth, Investment, Life Insurance, Paid-Up Capital, Reserve Fund

JEL Classification: G22, O16, C32, E44

1. Introduction

Nepal's life insurance sector has experienced rapid growth over the past three decades, driven by rising awareness, regulatory reforms, and greater financial inclusion. As life insurance companies accumulate capital and invest in various financial instruments, they have the potential to influence broader macroeconomic outcomes. In developing economies like Nepal, where capital markets are still evolving, life insurance companies can serve as significant financial intermediaries, supporting capital formation, employment, and public infrastructure development (Nguyen, 2024; Nwani & Omankhanlen, 2019). Beyond their traditional function of providing financial protection, these institutions contribute to macroeconomic stability through strategic investments and reserve accumulation (Sapitri et al., 2024). Over the past three decades, Nepal's life insurance sector has expanded rapidly, evidenced by increased capitalization, growing reserve funds, and rising investment volumes (Pant, 2024). However, despite this progress, the sector's direct contribution to national income and per capita GDP remains empirically underexplored.

Existing studies in the Nepalese context primarily focus on individual behaviour and firm-level dynamics, such as policyholder satisfaction, loyalty, and investment decision-making (Adhikari, 2024; Thapa, 2024; Pandey et al., 2024). While these microeconomic perspectives are valuable, they fall short of establishing whether the financial growth of the life insurance sector translates into broader economic outcomes. To address this gap, the present study applies time-series econometric techniques—specifically the Autoregressive Distributed Lag (ARDL) model and Granger Causality tests—to investigate the relationship between life insurance sector indicators (Paid-Up Capital, Reserve Fund, and Investment) and Nepal's Per Capita GDP over the period 1997–2024. By integrating macroeconomic modelling with sectoral financial data, this study aims to generate policy-relevant insights into whether life insurance growth in Nepal merely follows economic expansion or actively contributes to it.

2. Literature Review

The link between life insurance sector development and economic growth has been widely examined in global literature, particularly in emerging economies. Life

insurance companies serve as key institutional investors, capable of channelling long-term funds into the economy, promoting capital market development, and enhancing financial intermediation (Nguyen, 2024; Nwani & Omankhanlen, 2019). Empirical studies suggest that the financial deepening brought by the insurance sector can support sustained economic expansion through increased investment efficiency and fiscal stability (Sapitri et al., 2024; Nainggolan & Soemitra, 2020). In Sub-Saharan Africa, Kwaleyela and Yohane (2025) reported that sound working capital management in life insurers contributed to improved financial performance, indirectly supporting national income growth. Similarly, Shurie and Cheluget (2022) found that investment practices and profitability in insurance companies significantly affect macroeconomic indicators in Kenya.

In Nepal, the scholarly discourse around life insurance has primarily focused on micro-level issues, such as policyholder behaviour, satisfaction, and service quality. For instance, Adhikari (2024) investigated individuals' choices in buying life insurance and identified socioeconomic factors as key determinants. Thapa (2024) and Pandey et al. (2024) emphasized that customer satisfaction and trust influence loyalty among policyholders, especially in government-owned insurance firms. Studies by Bhandari and Sapkota (2024) in Butwal and by Ghimire et al. (2024) during the COVID-19 pandemic also reinforced the influence of economic conditions on policyholder behaviour, including surrender decisions.

At the institutional level, Aryal and Maharjan (2024) found that dividend policy affects share price movement in life insurance companies, suggesting an indirect link between insurer performance and investor behaviour. Pant (2024) explored the factors influencing investment decisions in the life insurance sector, revealing that regulatory compliance, risk preference, and market trends significantly shape investment strategies. However, despite the expanding body of literature, the macroeconomic implications of life insurance activities in Nepal remain underexamined.

Most existing research in Nepal has not explored whether the growth in life insurance sector indicators—such as paid-up capital, reserve accumulation, and investments—contributes to measurable improvements in national economic outcomes like per capita GDP. This gap is particularly notable given the sector's rising financial footprint and potential role in capital market development. Addressing this void, the present study adopts a macroeconomic lens, employing time-series econometric methods to evaluate the extent to which Nepal's life insurance sector has influenced economic growth over the past three decades. By doing so, the study aims to extend the academic conversation beyond firm-level and behavioural studies toward a more systemic understanding of the sector's developmental role.

3. Research Methodology

This study uses secondary data from the Nepal Rastra Bank's Quarterly Economic Bulletin for the period 1997–2024. The variables include per capita GDP (dependent), and three indicators of life insurance sector development: paid-up capital, reserve fund, and investment (independent). All variables are transformed into their natural logarithmic forms to ensure consistency and allow interpretation in percentage terms (Poudel et al., 2024a).

The Autoregressive Distributed Lag (ARDL) model is used to explore both short-run and long-run relationships. This method is suitable for small samples and for data that are a mix of stationary at level and first difference (Poudel et al., 2025). The ARDL model enables the analysis of both short-run dynamics and potential long-run relationships among the variables (Poudel et al., 2024). However, the ARDL bounds test result showed no evidence of long-run cointegration among the variables, which led the study to focus on short-run effects only. To further investigate causal directionality, the Granger Causality Test was applied to determine whether changes in life insurance variables could statistically predict changes in per capita GDP and vice versa.

To ensure the robustness and credibility of the results, several diagnostic tests were conducted. These included tests for normality, autocorrelation, heteroskedasticity, and parameter stability using the Jarque-Bera, Breusch-Godfrey, Breusch-Pagan-Godfrey, and CUSUM/CUSUMSQ tests, respectively (Poudel et al., 2025a). The outcomes confirmed that the model satisfies key statistical assumptions, making the results reliable for interpretation.

This methodological approach was chosen to strike a balance between academic rigour and accessibility, avoiding overly technical complexity and focusing instead on producing policy-relevant insights into the evolving relationship between the insurance sector and economic growth in Nepal (Poudel et al., 2023). Figures and tables are used to summarize findings and visualize the trends of the variables for clarity.

4. Results

This section presents the key findings of the study based on the ARDL model estimation and Granger causality tests, using annual data from 1997 to 2024. The results are organized into three parts: unit root testing, ARDL short-run analysis, and causality testing. Emphasis is placed on clarity and relevance, with complex results presented in a simplified, narrative form supported by tables and figures where necessary.

Time Series Plots

Figure 1 illustrates the temporal trends of key macroeconomic and financial indicators from 1997 to 2024. Panel (a) shows a steady and consistent increase in Per Capita GDP (in USD), with more rapid growth observed after 2010, reflecting Nepal's

broader economic expansion and structural development. Panel (b) displays a significant rise in Paid-Up Capital of life insurance companies, particularly after 2015, suggesting enhanced regulatory compliance, capital restructuring, and sectoral growth. Panel (c) presents the growth of the Reserve Fund, which remained relatively flat in the early years but exhibited exponential growth after 2010, indicating stronger retention of earnings and reserve accumulation practices by insurers. Lastly, Panel (d) shows a sharp and accelerating increase in Investment by life insurance companies, especially in the post-2015 period, highlighting the sector's expanding role as a long-term institutional investor. Collectively, these trends suggest a maturing insurance sector that mirrors and potentially reinforces broader economic development in Nepal.

The unit root test results (Table 1) indicate that some variables, such as $\ln(\text{Per Capita GDP})$ and $\ln(\text{Investment})$, are non-stationary at level but become stationary after first differencing. This mixed order of integration ($I(0)$ and $I(1)$) confirms the suitability of the ARDL modelling approach for this analysis.

Following model selection through lag-length criteria (Table 2), the ARDL bounds test (Table 3) was used to examine the presence of a long-run relationship among the variables. The ARDL bounds test result shows that the F-statistic (2.76) is below the critical lower bound values, indicating no long-run cointegration among the variables. This suggests that the growth of life insurance indicators does not significantly affect per capita GDP over the long term.

In the short-run ARDL error correction model (Table 3), the results show that lagged changes in paid-up capital and investment have a statistically significant and positive effect on per capita GDP, suggesting that short-term increases in these indicators are associated with improvements in economic performance. However, short-run dynamics tell a different story. The ARDL error correction model reveals that lagged paid-up capital and investment have a positive and statistically significant effect on per capita GDP, while the reserve fund shows a short-run negative effect. The error correction term is negative and significant, supporting the short-term stability of the model.

The Granger causality tests (Table 4) provide further insight into the directionality of relationships among the variables. A significant unidirectional causality is observed from per capita GDP to paid-up capital, suggesting that economic growth leads to increased capital formation within the insurance sector. However, no causal link is found between insurance variables to GDP, indicating that while the life insurance sector responds to economic growth, it may not yet serve as a strong short-term driver of it. Additionally, internal causality within the insurance sector is observed, with reserve funds and investments Granger-causing paid-up capital, highlighting operational interdependencies among insurance indicators.

Finally, the diagnostic tests (Table 5) confirm the robustness of the ARDL model. The residuals are normally distributed, and the model passes tests for homoscedasticity and the absence of serial correlation. The CUSUM and CUSUM of Squares plots show that the model's coefficients remain stable over the sample period. Diagnostic tests confirm that the model is statistically sound and stable.

The results reveal that while life insurance sector variables affect economic performance in the short run, there is no statistical evidence of a stable long-run relationship. These findings suggest a responsive—but not yet transformative—role of Nepal's life insurance sector in driving sustained economic growth.

5. Discussion

The results of this study provide useful insights into how Nepal's life insurance sector relates to economic growth. While the ARDL bounds test showed no long-term relationship between paid-up capital, reserve fund, investment, and per capita GDP, the short-term results from the ARDL error correction model reveal important dynamics. Specifically, increases in paid-up capital and investment have positive short-run effects on per capita GDP. This means that when insurance companies increase their capital or invest more, it can support short-term economic activity—possibly by creating jobs, improving financial access, and boosting liquidity in the economy. In contrast, reserve fund accumulation showed a negative short-run effect, which may be because holding large reserves limits the amount of money insurance companies can inject back into the economy.

These findings suggest that Nepal's life insurance sector currently plays a supportive role in the economy, primarily through short-term contributions. This aligns with studies in other developing countries, such as Sapitri et al. (2024) and Kwaileyela and Yohane (2025), who found that insurance investments can support short-run income growth. However, unlike findings in more developed financial systems (Nguyen, 2024), the Nepalese context shows no long-run impact from life insurance on GDP, likely due to regulatory constraints, underdeveloped capital markets, and limited investment diversification.

The causality running from GDP to paid-up capital further supports the idea that economic growth leads the insurance sector, not vice versa. This is consistent with Nguyen (2024), who noted that in emerging markets, the insurance sector tends to follow rather than drive economic expansion. The internal link between investment and capital growth within the sector suggests that firm-level financial performance does impact strategic capital allocation.

Compared to prior studies in Nepal focusing on policyholder behaviour (Adhikari, 2024; Thapa, 2024), this study contributes a macro-level perspective, showing how

sector-wide trends relate to national development goals. The findings suggest that Nepal's life insurance sector plays a supportive but not yet leading role in economic growth. To improve this, policymakers could revise investment policies to allow insurance funds to flow into productive sectors such as infrastructure, agriculture, and innovation. Strengthening the connection between insurance companies and capital markets may also help increase their long-term impact. If these changes are made, the sector could transition from being a follower of economic growth to becoming an important driver of it.

6. Conclusion and Policy Implications

This study explored the relationship between Nepal's life insurance sector and economic growth using time-series data and found no evidence of a long-run connection. However, in the short run, capital expansion and investments by insurers positively influence per capita GDP. This suggests that while the sector may not yet lead to long-term development, it can support short-term economic momentum.

These results highlight important directions for policy and sectoral reform. To increase the long-term impact of the life insurance industry, the government and regulatory authorities should consider expanding investment opportunities into more productive areas such as infrastructure, green energy, and small enterprises. Improving the use of reserve funds and strengthening links with the capital market could also support broader financial development. This study adds to the limited macro-level research on life insurance in Nepal and offers evidence for the sector's potential role in supporting economic growth. Future research could include non-life insurance, use advanced modelling techniques, or compare Nepal with other countries in the region to deepen understanding of the insurance sector's contribution to national development.

ooo

References

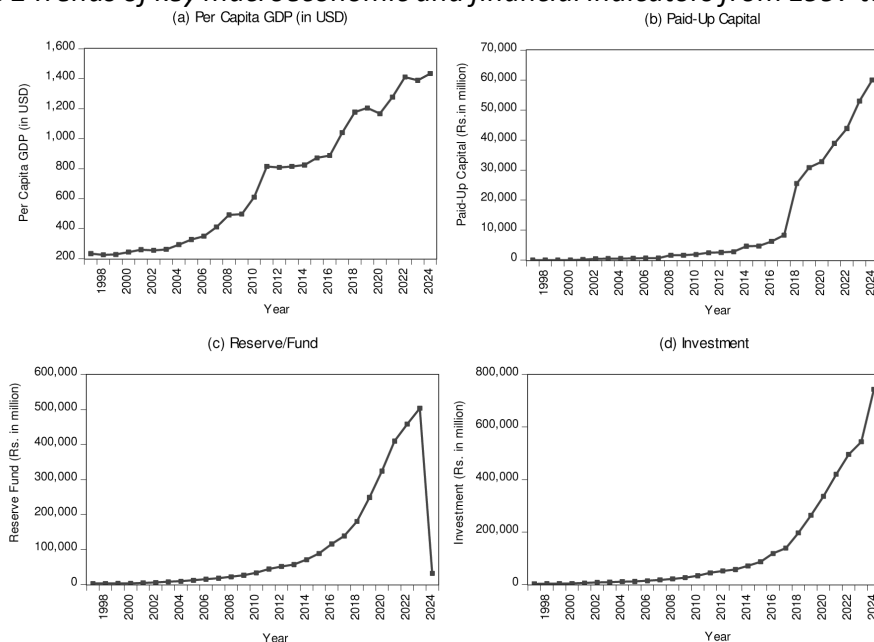
- Adhikari, R. (2024). Individual's choice on buying life insurance products in Nepal. *Nepalese Journal of Finance*, 11(2), 92-111. <https://doi.org/10.3126/njf.v11i2.68819>
- Aryal, N. P., & Maharjan, S. (2024). Dividend policy and its impact on price: Empirical insights from Nepalese life insurance companies. *Marsyangdi Journal*, 4(1), 36-48. <https://doi.org/10.3126/mj.v4i1.67814>
- Bhandari, N. R., & Sapkota, S. (2024). The dynamics of life insurance demand: Insights from Butwal sub-metropolitan city. *Journal of Interdisciplinary Studies*, 13(1), 96-115. <https://doi.org/10.3126/jis.v13i1.73345>
- Ghimire, R., Thapa, B. S., & Waikar, V. (2024). Policyholder surrenders behaviour in the Nepalese life insurance market during the COVID-19 pandemic. *Interdisciplinary Journal of Innovation in Nepalese Academia*, 3(2), 86-105. <https://doi.org/10.3126/idjina.v3i2.73209>

- Kwaleyela, S., & Yohane, R. (2025). Effects of working capital management on the financial performance of life insurance companies in Lusaka province. *African Journal of Commercial Studies*, 6(2), 59-70. <https://doi.org/10.59413/ajocs/v6.i2.5>
- Nainggolan, L. M., & Soemitra, A. (2020). The contribution income, investment results, and claim expenses on Sharia life insurance income. *JEBIS: Jurnal Ekonomi dan Bisnis Islam*, 6(2). <http://repository.uinsu.ac.id/id/eprint/11102>
- Nguyen, Q. K. (2024). The development of the life insurance market and bank stability in developing countries. *Heliyon*, 10(19). <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e38225>
- Nwani, A. T., & Omankhanlen, A. E. (2019, December). Insurance receivables and economic growth: The case of Nigeria. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 1378, No. 4, p. 042093). IOP Publishing. DOI 10.1088/1742-6596/1378/4/042093
- Pandey, D. L., Risal, N., Basnet, B. J., & Sigdel, R. (2024). Factors influence on customers' satisfaction in government-owned life insurance firm: A case of Rastriya Beema Sansthan, Nepal. *Asian Journal of Economics, Business and Accounting*, 24(2), 166-172. DOI: 10.9734/AJEBA/2024/v24i21232
- Pant, D. K. (2024). Factors affecting investment decision of life insurance policy. *Journal of Nepalese Management and Research*, 6(1), 29-39. <https://doi.org/10.3126/jnmr.v6i1.72080>
- Poudel, O., Acharya, P., Chandra Kafle, S., & Adhikari, B. P. (2024a). Balancing progress and preservation: The complex interplay of economic growth and forest conservation in Nepal's carbon dioxide emissions. *Discrete Dynamics in Nature and Society*, 2024(1), 7562668. <https://doi.org/10.1155/2024/7562668>
- Poudel, O., Kafle, S. C., Rijal, U., & Acharya, P. (2024). Inflation and cost of living in Nepal: A short-and long-term analysis using ARDL modelling. *BMC Journal of Scientific Research*, 7(1), 88-102. <https://doi.org/10.3126/bmcjsr.v7i1.72946>
- Poudel, O., Khatri, B. B., & Acharya, P. (2025). The impact of governance, corruption control, and political stability on economic growth in Nepal: An econometric analysis. *Journal of Political Science*, 25, 46-66. <https://doi.org/10.3126/jps.v25i1.75773>
- Poudel, O., Khatri, B. B., Acharya, P., & Sharma, D. R. (2025a). Short-term and long-term effects of climatic and non-climatic factors on maize yield over a 33 year period (1990–2022) in Nepal. *Journal of Applied Sciences and Environmental Management*, 29(1), 313-325. <https://doi.org/10.4314/jasem.v29i1.38>
- Sapitri, N. A., Hasbi, H., Nurhikma, N., & Sari, L. F. Z. (2024). The influence of investment returns and Tabarru fund contributions on the asset growth of registered Sharia life insurance companies in Ojk in the period 2019-2022. *International Journal of Engineering Business and Social Science*, 2(5), 1284-1296. <https://doi.org/10.58451/ijebss.v2i5.163>
- Shurie, J. B., & Cheluget, J. (2022). Working capital management and financial performance of medical insurance companies in Kenya. *International Academic Journal of Economics and Finance*, 3(7), 437, 452(2). https://iajournals.org/articles/iajef_v3_i7_437_452.pdf
- Thapa, B. K. (2024). Impact of corporate perceived value on satisfaction and loyalty among life insurance policyholders in Nepal. *Journal of Emerging Management Studies*, 2(2), 55-68. <https://doi.org/10.3126/jems.v2i2.74501>

Annexes

Figure 1 Trends of key macroeconomic and financial indicators from 1997 to 2024

Table 1: Unit Root Testing

UNIT ROOT TEST TABLE (PP)

At Level		Ln (Paid-Up Capital)	Ln (Reserve Fund)	Ln (Investment)	Ln (Per Capita GDP)
With Constant	t-Statistic	-2.1996	-1.6272	1.1370	-0.3207
With Constant & Trend	t-Statistic	-1.9346	-0.4492	-2.8793	-1.7433
Without Constant & Trend	t-Statistic	1.3304	0.5641	12.1102	4.0781

At First Difference		d(Ln (Paid-Up Capital))	d(Ln (Reserve Fund))	d(Ln (Investment))	d(Ln (Per Capita GDP))
With Constant	t-Statistic	-3.4917**	0.7965	-6.2426***	-4.1750***
With Constant & Trend	t-Statistic	-3.6919**	1.0025	-6.6272***	-4.1187**
Without Constant & Trend	t-Statistic	-2.9091***	-0.6572	-1.3772	-2.8369***

UNIT ROOT TEST TABLE (ADF)

At Level		Ln(Paid-Up Capital)	Ln(Reserve Fund)	Ln(Investment)	Ln(Per Capita GDP)
With Constant	t-Statistic	-2.1275	-2.4413	0.3464	-0.3089
With Constant & Trend	t-Statistic	-1.9824	-0.7842	-2.7811	-1.7433
Without Constant & Trend	t-Statistic	1.8144	-3.1021***	9.6037	4.2729

At First Difference		d(Ln(Paid-Up Capital))	d(Ln(Reserve Fund))	d(Ln(Investment))	d(Ln(Per Capita GDP))
With Constant	t-Statistic	-3.4976**	0.7965	-5.0580***	-4.2239***
With Constant & Trend	t-Statistic	-3.7958**	2.2649	-4.9784***	-4.1219**
Without Constant & Trend	t-Statistic	-2.8656***	-0.6572	-0.9909	-1.0068

Table 2: VAR Lag Order Selection Criteria

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-46.01392	NA	0.000759	4.167827	4.364169	4.219916
1	43.72401	142.0851	1.67e-06	-1.977001	-0.995290	-1.716553
2	67.02935	29.13167*	1.03e-06	-2.585779	-0.818699	-2.116972
3	87.59436	18.85126	1.02e-06	-2.966197	-0.413747	-2.289031
4	121.3600	19.69663	5.61e-07*	-4.446668*	-1.108849*	-3.561144*

Table 3: ARDL Error Correction Regression, Selected Model: ARDL(1, 4, 2, 2)

ECM Regression				
Case 2: Restricted Constant and No Trend				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(LN Paid-Up Capital)	0.034273	0.035168	0.974547	0.3507
D(LN Paid-Up Capital (-1))	-0.107906	0.022350	-4.828025	0.0005
D(LN Paid-Up Capital (-2))	-0.042877	0.023561	-1.819807	0.0961
D(LN Paid-Up Capital (-3))	0.076819	0.021444	3.582337	0.0043
D(LN Reserve Fund)	-0.007118	0.023983	-0.296811	0.7721
D(LN Reserve Fund (-1))	-0.605603	0.258442	-2.343289	0.0389
D(LN Investment)	0.336468	0.183953	1.829102	0.0946
D(LN Investment (-1))	0.907124	0.206575	4.391256	0.0011
CointEq(-1)*	-0.223472	0.051470	-4.341792	0.0012
R-squared	0.731907	Mean dependent var	0.074010	
Adjusted R-squared	0.588924	S.D. dependent var	0.081461	
S.E. of regression	0.052229	Akaike info criterion	-2.786373	
Sum squared resid	0.040918	Schwarz criterion	-2.344602	
Log likelihood	42.43647	Hannan-Quinn criter.	-2.669171	
Durbin-Watson stat	2.119885			

F-Bounds Test

Null Hypothesis: No levels relationship

Test Statistic	Value	Signif.	I(0)	I(1)
F-statistic	2.764836	10%	2.37	3.2
k	3	5%	2.79	3.67
		2.5%	3.15	4.08
		1%	3.65	4.66

Table 4: Pairwise Granger Causality Tests

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Prob.
LN Paid-Up Capital → LN Per Capita GDP	24	1.03869	0.4198
LN Per Capita GDP → LN Paid-Up Capital	5.16906	0.0081	
LN Reserve Fund → LN Per Capita GDP	24	0.48088	0.7495
LN Per Capita GDP → LN Reserve Fund	2.86503	0.0602	
LN Investment → LN Per Capita GDP	24	0.38270	0.8176
LN Per Capita GDP → LN Investment	0.61627	0.6576	
LN Reserve Fund → LN Paid-Up Capital	24	15.2641	4.E-05
LN Paid-Up Capital → LN Reserve Fund	0.68645	0.6124	
LN Investment → LN Paid-Up Capital	24	14.2063	5.E-05
Paid-Up Capital → LN Investment	3.78533	0.0254	
LN Investment → LN Reserve Fund	24	1.33030	0.3040
LN Reserve Fund → LN Investment	2.47620	0.0889	

Table 5: Diagnostics and Stability Test Results

Diagnostics	Statistics	p-value
Normality(J-B)	0.780243	0.676975
Serial Correlation F-statistic	1.140727	0.3618
B-P-G Test(Scaled explained SS)	2.360480	0.9986
CUSUM Test	Stable	
CUSUM of Square Test	Stable	

ooo

Assessing Climate Risk and its Impact on the Insurance Sector

Umesh Thapa

Senior Officer, Risk Management
Prime Commercial Bank Limited

Introduction:

Climate risk refers to the potential for harm to societies and ecosystems resulting from the impacts of climate change. It can be broadly categorized into three types: physical risks, transition risks, and liability risks.

- Physical risks are related to the direct and indirect losses incurred due to climate change and weather-related events affecting insured entities or assets.
- Transition risks arise from changes in climate policy, technological advancements, and shifts in market sentiment during the transition to a low-carbon economy. These risks can lead to fluctuations in asset prices or broader economic disruptions.
- Liability risks involve individuals or businesses that suffer losses due to climate change and seek compensation from those they hold responsible. This may include legal action against companies or governments that failed to reduce their contributions to climate change or to adapt appropriately to its impacts.

In recent years, increasing climate risks have caused significant damage to global socio-

economic activities and financial stability. Nepal is particularly vulnerable to these risks due to its geographic location, topography, and reliance on climate-sensitive sectors such as agriculture and hydropower. Climate risk poses one of the greatest challenges for countries like Nepal, where the threat is even more pronounced due to the high susceptibility to natural disasters such as floods, landslides, and extreme weather events.

Nepal's economy and the livelihoods of its people are heavily dependent on the climate, with a large proportion of the country's Gross Domestic Product tied to climate-sensitive activities. Current climate variability and extreme events have already led to substantial impacts and economic costs. Due to a combination of political, geographic, and social factors, Nepal is recognized as highly vulnerable to the impacts of climate change, ranking 128th out of 181 countries in the 2020 ND-GAIN Index.

Climate Risk and the Insurance Sector

The financial sector—particularly the insurance industry—stands at the forefront of climate risk exposure. The impact of climate risks on insurers is multifaceted, encompassing physical transition and liability risks. The insurance industry plays several key roles within the financial system, including risk assessment, management, underwriting, and investment. An insurer's invested assets and core business operations can be directly and indirectly affected by risks associated with climate- and weather-related events and conditions.

The various categories of climate risk impact the insurance sector in the following ways:

Physical risks arise from increased damage and losses due to both gradual climate trends and extreme events. While insurers may have experience in understanding the dynamics of such events and adjusting exposures through annual contract re-pricing, the potential for physical climate risks to evolve in non-linear ways—such as previously uncorrelated events occurring simultaneously—can result in unexpectedly high claims burdens.

Beyond insured losses, climate trends and shocks can cause broader economic disruptions that affect insurers and the financial system at large. At the macroeconomic level, uninsured losses from physical risks may reduce resource availability and economic productivity across sectors, affect the profitability of firms and individual assets, disrupt supply chains, and ultimately influence insurance market demand. Such uninsured losses can also have cascading effects across the financial system, impacting investment firms, banks, and credit markets. In areas with high physical risk profiles, the unavailability of insurance—or the risk of becoming uninsurable—can significantly affect credit performance and investment outcomes across the economy.

Transition risks stem from disruptions and shifts associated with the transition to a low-carbon economy, which can affect asset values and the costs of doing business. These risks may be driven by policy changes, market dynamics, technological innovation, or reputational factors. Key examples of transition risks recognized by public authorities and central banks include regulatory reforms impacting carbon-intensive sectors such as energy, transport, and industry.

Transition risks stem from disruptions and shifts associated with the transition to a low-carbon economy, which can affect asset values and the costs of doing business. These risks may be driven by policy changes, market dynamics, technological innovation, or reputational factors. Key examples of transition risks recognized by public authorities and central banks include regulatory reforms impacting carbon-intensive sectors such as energy, transport, and industry.

Liability risks include the risk of climate-related claims under liability policies, as well as direct claims against insurers for failing to manage climate risks. Climate-related litigation has increased significantly around the world, including cases concerning both action and inaction related to climate mitigation and adaptation efforts.

Liability risks may arise if the management and boards of insurers fail to adequately consider or respond to the impacts of climate change, or fail to appropriately disclose current and future risks—potentially leading to damages claims or tort litigation.

There may also be exposure under Directors and Officers (D&O) insurance, Professional Indemnity (PI) insurance, and third-party environmental liability policies. While the debate around legal precedent in this area remains ongoing and complex, there has been a notable rise in major lawsuits related to climate change over the past two years. This trend is likely to play an important role in shaping the future of liability risk for insurers.

Major Inherent Risk Factors

The following are key inherent risk factors derived from the climate risk categories discussed above:

- **Underwriting Risk:** Climate change is already affecting the frequency and intensity of high-impact natural catastrophes around the world, leading to an increase in weather-related insurance claims.
- **Market Risk:** From a pricing perspective, insurers' capacity to underwrite business may be constrained by increasing physical risks to insured property and assets—particularly if risk-based pricing exceeds customer willingness to pay. There is growing evidence that domestic properties in high-risk areas are becoming uninsurable due to heightened exposure to physical risks such as wildfires, storms, and sea level rise. Market contractions resulting from these physical

risks are likely to further exacerbate barriers for consumers seeking insurance coverage. Transition risks may also significantly alter the types of products and services demanded from insurers. An inability to appropriately design products that align with evolving needs could lead to a loss of market share and pose a strategic risk to overall business viability.

- **Investment Risk:** The profitability of insurers' investment portfolios may be affected if they are invested in sectors or assets that are particularly vulnerable to physical or transition-related climate risks. In extreme cases, this could constrain insurers' capacity to pay future claims. The impact of climate risks at the portfolio level will depend on factors such as the concentration of holdings in specific firms or sectors, the effectiveness of diversification and hedging strategies, and the strength of efforts to actively manage and monitor exposures. While some insurers may be partially insulated from climate-related effects due to their investment behavior, only a few firms are proactively exploring how their portfolios may be impacted by climate change—both now and in the future.
- **Strategic Risk:** Physical or transition-related climate events, trends, or scenarios may pose strategic challenges to insurers, potentially inhibiting or preventing them from achieving their strategic objectives. Examples include loss of competitiveness due to inadequate strategies for physical climate risk mitigation, poor future planning, or failure to respond effectively to transition risks that are reshaping the industry landscape.
- **Operational Risk:** Physical climate impacts may affect an insurer's own assets—including property, equipment, IT systems, and human resources—resulting in increased operating costs, reduced claims management capacity, or even operational disruptions.
- **Reputational Risk:** In recent years, insurance underwriting or investment in sectors perceived as contributing to climate change has become a growing concern for civil society. This is exemplified by social movements advocating for divestment from fossil fuels and the cessation of underwriting for coal-fired power infrastructure.

Nepal Green Finance Taxonomy and the Insurance Sector

Nepal Rastra Bank has developed a Green Finance Taxonomy to encourage the flow of domestic green finance and support initiatives such as green bonds, climate risk reporting, and capital mobilization across the financial sector—including the insurance industry. The Green Finance Taxonomy provides a classification of economic activities (assets, projects, and sectors) that qualify as “green” or environmentally sustainable. This classification is intended to help financial sector actors identify, track, and

demonstrate the credentials of their green activities, and to direct capital, resources, and capacity toward Nepal's green, resilient, and inclusive economy.

The insurance sector in Nepal holds significant potential to support the transition toward green finance. The Government of Nepal has already initiated agriculture and livestock insurance programs, with non-life insurance companies offering related services. The federal government provides an 80 percent subsidy on insurance premiums in this sector.

In addition to agriculture and livestock, non-life insurance in Nepal also covers areas such as cold storage, hydropower generation, renewable energy production, electricity transmission and distribution, cable cars, and tourism infrastructure. Furthermore, a few insurance companies have begun piloting index-based flood insurance, which compensates for potential flood damage based on objectively measured parameters.

However, to fully address large-scale disasters and the growing economic costs of climate change, there is a need for a stronger regulatory framework, expanded coverage, and a transition to a risk-based regime in the insurance sector.

A Way Forward

Clearly, climate risks can have varying impacts on insurers depending on factors such as their core underwriting business areas, investment strategies, size, specialization, geographic reach, and domicile. Over the long term, climate change is likely to have implications for all types of insurers—whether through risk management, risk transfer, investment activities, or broader macroeconomic impacts.

The Nepal Insurance Authority (NIA) should assess how climate change is currently affecting, and may continue to affect, the underwriting and investment activities of the insurance sector. It should also develop appropriate strategies and action plans to mitigate climate-related risks within the industry. Additionally, the NIA should expand its efforts in areas such as financial stability risk assessment, the development of supervisory frameworks, supportive regulatory materials, and capacity building initiatives.

Climate change represents a significant source of financial risk, affecting both the resilience of individual insurers and the stability of the global financial system. While insurers are exposed to both transition and physical risks through their underwriting and investment portfolios, they also have the potential to serve as key agents in identifying, mitigating, and managing climate risks—thereby contributing to a sustainable transition to a net-zero economy.

Insurers must recognize the importance of providing comprehensive guidance to policyholders to help them navigate climate-related challenges, while ensuring that

product coverage remains robust and reliable. Climate risks should be addressed at all relevant levels within an insurance organization—including at the board level—through the implementation of sound governance, strategic planning, and operational policies.

Climate change poses a major threat to sustainable development outcomes. Nepal is committed to playing an active role in supporting the integration of climate action into national development agendas.

ooo

Published Articles:

- “सार्वजनिक संस्थानको औचित्य, चुनौती र अवसरहरू”, कर्मचारी संचय कोष, वार्षिक विशेषाङ्क, भदौ, २०८१, काठमाडौं
- “अर्थतन्त्रमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको भूमिका”, नेपाल धितोपत्र बोर्ड, ३२ औं वार्षिकोत्सव लेख विशेषाङ्क, जेठ, २०८१, काठमाडौं
- “पूर्वाधार विकासमा सार्वजनिक निजी साझेदारीको महत्व”, नेपाल पुनर्बीमा कम्पनी लिमिटेड, नेपाल पुनर्बीमा स्मारिका, अंक -२, कार्तिक, २०८०, काठमाडौं
- “लागु औषध रोकथाम र नियन्त्रणमा स्थानीय तहको भूमिका”, लागु औषध नियन्त्रण शाखा, गृह मन्त्रालय, सुरक्षित जीवन जर्नल, अंक -२१, असार २०८१, काठमाडौं
- “नेपाली कृषकको स्थिति”, गोरखापत्र, पुस ११ गते, २०६९ काठमाडौं
- “Inflationary Pressure on Budget”, The Rising Nepal, 5th June, 2016, Kathmandu
- “Building Nepal”, The Himalayan Times, 22nd August, 2016, Kathmandu
- “Ornament of Tolerance”, The Himalayan Times, 10th August, 2015, Kathmandu

Hydropower Insurance in Nepal: Prospects, Opportunities and Challenges

Prashant Raj Neupane

Manager,
Trust Insurance Brokers Pvt. Ltd.

Nepal, a landlocked country nestled in the Himalayas, boasts immense potential for hydropower generation. With an estimated theoretical capacity of 83,000 MW, the nation possesses one of the world's richest endowments of freshwater resources. However, harnessing this potential face numerous challenges. One crucial element often overlooked is the role of hydropower insurance in mitigating risks and fostering a more robust hydropower sector.

Prospects for Hydropower Insurance

Risk Mitigation: Hydropower projects are inherently risky endeavors. They face geological hazards like earthquakes and landslides, extreme weather events like floods and droughts, and construction delays. Hydropower insurance can offer coverage for these perils, protecting developers from financial losses and project delays.

Increased Investment: By mitigating risks, insurance can incentivize private sector participation. Investors are often hesitant due to the high upfront costs and potential for catastrophic losses. Hydropower insurance can alleviate these concerns, attracting much-needed capital for project development.

Improved Project Viability: Insurance companies conduct thorough risk assessments before issuing policies. This process can identify potential vulnerabilities in project design and construction, leading to more robust and sustainable projects.

Enhanced Financial Stability: Insurance payouts in the event of a covered loss can help hydropower developers recover financially and resume operations. This financial stability fosters a more reliable and resilient power sector.

Opportunities for Hydropower Insurance Development

Several opportunities exist to develop a robust hydropower insurance market in Nepal:

Product Development: Tailored insurance products catering to the specific needs of Nepali hydropower projects are crucial. These could include coverage for construction delays, political risks, and geological hazards prevalent in the region.

Regulatory Framework: A supportive regulatory framework is essential. The government can work with insurance companies to develop clear guidelines for risk assessment, policy issuance, and claim settlement.

Capacity Building: Building expertise within the insurance industry is crucial. Training programs and workshops can equip insurance professionals with the knowledge to assess hydropower risks and design appropriate products.

Public-Private Partnerships: Collaboration between the government, insurance companies, and development agencies can foster innovation and knowledge sharing. This can lead to the development of risk-sharing mechanisms and affordable insurance solutions.

Challenges to Overcome

Despite the promising prospects, significant challenges must be addressed:

Limited Awareness: Awareness of hydropower insurance benefits remains low among project developers in Nepal. Educational campaigns and workshops can bridge this knowledge gap.

Limited Risk Pool: The initial pool of insured hydropower projects might be limited. This can make it difficult for insurance companies to spread risk effectively, potentially leading to higher premiums.

Data Scarcity: Historical data on accidents, natural disasters, and equipment failures related to hydropower projects in Nepal is scarce. This makes it challenging for insurers to accurately assess risks and price policies competitively.

Regulatory Hurdles: Existing insurance regulations might not adequately address the specific needs of hydropower projects. Streamlining regulations and simplifying claim settlement processes can incentivize wider adoption of hydropower insurance.

Hydropower insurance has the potential to be a game-changer for Nepal's energy sector. By mitigating risks, attracting investment, and promoting financial stability, it can pave the way for the development of a more robust and sustainable hydropower industry. Overcoming challenges through a collaborative approach involving the government, insurance industry, and international partners is crucial to unlock the full potential of hydropower insurance for Nepal's energy future.

Existing Hydropower Insurance Products in Nepal: A Limited Landscape with Room for Growth

Nepal, a nation blessed with immense hydropower potential, faces the challenge of mitigating risks associated with project development and operation. While hydropower insurance can play a crucial role in achieving this, the current landscape in Nepal remains limited. This essay explores the existing hydropower insurance products, highlighting their limitations and the potential for future development.

One primary product currently offered in Nepal is Contractors All Risk (CAR) Insurance, also known as Contract Works Insurance. This policy primarily protects developers during the construction phase of a hydropower project. It covers physical loss or damage to civil works, plant and machinery, and third-party liability arising from construction activities. While essential, CAR insurance has limitations. It does not typically cover:

Design defects: If a project suffers losses due to faulty design, CAR insurance might not offer compensation.

Operational risks: Once a project becomes operational, losses arising from equipment failure, natural disasters, or political unrest are often included.

Delay in start-up: CAR insurance usually doesn't compensate for delays in project completion beyond a specified period.

Another potential offering is Erection All Risk (EAR) Insurance. This policy provides coverage during the installation and commissioning phase of a hydropower project, bridging the gap between CAR and operational insurance. However, its availability and specific terms might vary depending on the insurance company.

Operational phase insurance, a crucial element for a comprehensive risk management strategy, seems largely absent in the current Nepali market. This type of insurance could cover:

Loss of revenue: Financial losses incurred due to equipment breakdown, natural disasters, or grid failures.

Business interruption: Costs associated with downtime and lost production.

Environmental damage: Liability arising from accidental pollution or damage to the ecosystem.

The Limited Scope of Existing Products:

Several factors contribute to the limited scope of existing hydropower insurance products in Nepal:

Low Awareness: Many hydropower developers remain unaware of the benefits and specific types of hydropower insurance available.

Limited Capacity: The Nepali insurance industry lacks extensive experience in assessing and pricing hydropower risks.

Regulatory Hurdles: Existing regulations might not adequately address the unique needs of hydropower projects, making it challenging for insurers to offer comprehensive coverage.

The Road Ahead: A Broader Spectrum of Hydropower Insurance

Despite the limitations, there are positive signs for the future:

Growing Demand: As hydropower projects become more complex and capital-intensive, the demand for comprehensive risk management solutions is rising.

Government Initiatives: The government is recognizing the importance of hydropower insurance and might encourage the development of tailored products.

Industry Collaboration: Collaboration between insurance companies, risk management experts, and hydropower developers can lead to the creation of new insurance solutions.

Looking Forward: A More Robust Hydropower Insurance Market

The future of hydropower insurance in Nepal lies in developing a broader spectrum of products. Here are some potential areas of growth:

Tailored coverage: Hydropower projects vary in size, technology, and location. Developing insurance products that cater to these specific needs is crucial.

Public-Private Partnerships: Collaboration between the government and the insurance industry can help create a risk-sharing mechanism, making insurance more affordable for developers.

Focus on operational risks: Developing insurance products that address operational risks like equipment breakdown, natural disasters, and cyber threats is essential.

Data collection and analysis: Improving data collection on historical accidents, natural disasters, and equipment failures related to hydropower projects will enable insurers to more accurately assess risks and price policies competitively.

By addressing the existing limitations and fostering a collaborative environment, Nepal can develop a more robust hydropower insurance market. This will not only mitigate risks and incentivize investment but also pave the way for a more sustainable and prosperous hydropower sector.

Methods of Pricing Premiums for Hydropower Insurance in Nepal: Balancing Risk and Affordability

Hydropower insurance, though nascent in Nepal, holds immense potential for mitigating risks and attracting investment in the hydropower sector. However, determining a fair and sustainable premium for this specialized insurance requires a nuanced approach that considers various factors. This essay explores the methods that can be employed to price hydropower insurance premiums in Nepal.

Risk-Based Pricing

The cornerstone of any insurance pricing strategy is risk assessment. For hydropower projects in Nepal, this involves evaluating a multitude of factors, including:

Project Characteristics: Size, technology employed, location (geological hazards, proximity to grid), and complexity of construction.

Operational Risks: Likelihood of equipment failure, natural disasters (floods, earthquakes, landslides), and grid failures.

Financial Exposure: Estimated potential losses associated with covered perils.

By analyzing these factors, insurers can assign a risk score to each project. Projects with a higher risk profile will naturally command a higher premium.

Data-Driven Pricing:

The accuracy of risk assessment hinges on the availability of historical data. In Nepal, data on hydropower project accidents, equipment failures, and natural disaster occurrences might be limited. Here's how data gaps can be addressed:

International Benchmarks: Utilizing data from established hydropower insurance markets like China or Brazil can provide a starting point.

Loss Experience Adjustment: As the Nepali hydropower insurance market matures, historical claims data can be incorporated into future pricing models.

Catastrophe Modeling: Advanced software can simulate potential natural disasters and their impact on hydropower projects, aiding in risk assessment.

Market Considerations:

Pricing should also consider market dynamics:

Competition: With a limited number of insurance companies currently offering hydropower insurance in Nepal, initial premiums might be higher. Increased competition can drive down prices over time.

Regulatory Environment: Government regulations can influence pricing by setting minimum capital requirements for insurers or mandating specific coverage levels.

Balancing Risk and Affordability: A key challenge lies in balancing the need for insurers to collect adequate premiums to cover potential losses with the need to make hydropower insurance affordable for developers. Here are some potential approaches:

Risk Mitigation Incentives: Offering premium discounts for projects that incorporate robust safety measures and disaster preparedness plans.

Government Subsidies: The government could subsidize a portion of the premium to make hydropower insurance more attractive for developers.

Parametric Insurance: This innovative approach triggers payouts based on pre-defined parameters (e.g., intensity of an earthquake) rather than actual losses, potentially leading to faster and more affordable coverage.

Pricing hydropower insurance premiums in Nepal requires a careful consideration of risk factors, data availability, market dynamics, and the need for affordability. By employing a risk-based pricing approach informed by data analysis, while considering market forces and exploring innovative solutions, Nepal can establish a sustainable and effective hydropower insurance market. This will not only protect developers from financial losses but also pave the way for a more robust and secure hydropower sector, contributing to Nepal's energy goals.

Case Studies of Pricing Methodology for Operational Hydropower Insurance: Lessons for Nepal

Operational risks pose a significant threat to hydropower projects. Equipment failure, natural disasters, and grid outages can cause substantial financial losses and disrupt power generation. Operational hydropower insurance offers financial protection against these risks, but determining a fair and sustainable premium requires a robust pricing methodology. Examining successful implementations in other countries can provide valuable insights for Nepal to develop its own approach.

Case Study 1: Brazil – Combining Risk Scores and Historical Data

Brazil boasts a well-developed hydropower insurance market, with a focus on operational risks. Their pricing methodology typically involves two key elements:

Risk Scorecard:

Insurance companies evaluate projects based on a set of criteria, including:

- Age and condition of equipment
- Seismic hazard of the project location
- Maintenance practices and safety protocols
- Historical data on grid outages in the region
- Each criterion is assigned a weight, and the project receives a total risk score.

Historical Loss Data: Historical data on past claims for operational losses (e.g., equipment breakdown due to floods) is incorporated into the pricing model. Projects with a higher frequency or severity of past claims will face higher premiums.

Success Factors:

Transparency: The risk scorecard approach provides developers with a clear understanding of how project characteristics influence premiums.

Data-Driven Pricing: Utilizing historical loss data ensures that premiums reflect the actual risk profile of each project.

Lessons for Nepal: This approach offers a practical framework for Nepal, albeit with adjustments considering limited historical data. Standardized risk scorecards and collaboration with international reinsurers to access broader loss experience data can be beneficial.

Case Study 2: China – Public-Private Partnership and Risk Pooling

China's hydropower insurance market, facilitated by the China Hydropower Insurance Pool (CHIP), offers operational insurance alongside construction and other coverage. While specific pricing details are not publicly available, CHIP's model offers valuable lessons:

Risk Pooling: By spreading risk across a large pool of insured projects, CHIP can offer competitive premiums even with limited historical data.

Government Support: Government involvement in CHIP provides stability and resources to support the development of a sophisticated pricing methodology.

Lessons for Nepal: Nepal can explore establishing a similar risk-sharing pool, potentially with support from the government and international development partners. This can incentivize insurance companies to participate and offer competitive operational insurance.

Case Study 3: India – Multilateral Support and Parametric Insurance

India, a rapidly growing hydropower market, has benefited from international collaboration. The World Bank has supported the development of pricing models for operational insurance, including:

Parametric Insurance: This innovative approach triggers payouts based on pre-defined parameters (e.g., water flow rate falling below a certain threshold) rather than actual losses. This simplifies claims processing and can be more affordable than traditional insurance.

Lessons for Nepal: Parametric insurance holds promise for Nepal, particularly for covering specific natural disaster risks. Further research and pilot projects can explore its feasibility within the Nepali context.

These case studies showcase diverse methodologies for pricing operational hydropower insurance. Brazil's risk scorecard approach offers a transparent and data-driven foundation. China's risk pooling model demonstrates the benefits of collaboration. India's experience with parametric insurance highlights the potential for innovative solutions. By adapting these approaches and addressing limitations in data availability, Nepal can develop a robust pricing methodology for operational hydropower insurance. This will foster a more secure and attractive hydropower sector, contributing to Nepal's long-term energy goals.

Moving Forward

Government Initiatives:

The government can play a pivotal role by:

- Encouraging the development of tailored insurance products.
- Providing subsidies for hydropower developers to purchase insurance.
- Supporting research initiatives to improve data collection on hydropower risks.
- Streamlining insurance regulations for hydropower projects.

Industry Collaboration:

Collaboration between insurance companies, hydropower developers, and risk management experts can lead to:

- Development of standardized risk assessment methodologies.
- Sharing of best practices in project design and construction to mitigate risks.
- Joint research efforts to improve data availability on hydropower risks.

International Cooperation:

Nepal can learn from the experiences of other countries with established hydropower insurance markets. Technical assistance and knowledge sharing from international development agencies can be valuable in this regard.

ooo

Actuarial Ethics and The Future of Fair Pricing in Insurance

Paresh Basnet

Actuarial Student
Bachelors in Mathematical
Sciences (Actuarial Science)

The world is evolving and with this rapid transformation, the role of actuaries is transcending too. The branches of risk management has spread like never before. The question of what is regarded as “fair” is subjective to each stakeholder in the business. Similarly, the ethical grounds on which actuaries must stand to price any policy is also neither stringent nor dogmatic.

What is "Fair Pricing" as of now?

Simply put- fair pricing is a principle which posits that the price the insured is liable to pay in order to activate a contract must reflect his/her individual expected loss. This ensures fair and equitable distribution of risk in the risk pool. But the sole risk-based pricing may sometimes pose the threat of neglecting the social implications and inequalities, ethical considerations and moral fairness. Thus, fair pricing must incorporate actuarial technical precision along with transparency, non-discrimination, ethical justification and regulatory compliance.

The Historical Context of Actuarial Ethics and Fair Pricing

Actuarial fairness traditionally meant charging homogeneous groups of risk with similar insurance premiums which best represented the expected value of the risk they bring in the business. This notion was derived from the Aristotelian principles of justice and was formalized in the 16th century. The concept has gone through multiple amendments and interpretations over time (Heras et al., 2019). Actuarial fairness has had to deal with the challenge of striking a balance between fairness and business profitability, often raising concerns about the true fairness to the individual insureds (Frezal & Barry, 2019).

Previously, scholars believed in the *Objectivist Interpretation of Actuarial Fairness*—an approach that dictated the risk could be measured with scientific accuracy, resulting in a single “fair” premium for each policyholder. In the 18th century, the proliferation of mortality tables led to insurers using different tables as per their own strategies—gradually eroding the concept of a single fair price (Meyers & Van Hoyweghen, 2017). During the 19th century, the objectivist approach coexisted with limited use of data and inequitable pricing practices. The mortality tables were not true representation of the risks covered by the insurers (mainly represented the healthy white males) (O’Connor, 2011). Through the 20th century, the world has seen a professional and formal established principle of actuarial standards. Despite the standards, the normative rigor was still lacking and was frequently pointed out by the critiques.

The path of history shows the imperfections and flaws in fair pricing. The turbulent imbalance between technical precision and ethical standards has persisted over the years. The definition of “fair” has been shaped by the motives of marketing and strategic purposes, legal enforcements and dynamic societal norms.

Ethical Principles in Actuarial Practice

Actuarial ethics lay down the foundation of trust and belief among the insurers, insureds and other stakeholders of the business. Thus, it is essential for the actuarial professionals to abide by the code of conduct. Several professional actuarial bodies such as Institute and Faculty of Actuaries (IFoA), Society of Actuaries (SOA), Casualty Actuarial Society (CAS), International Actuarial Association (IAA), etc. publish and reinforce these ethical guidelines.

For instance, *The Actuaries Code* published for IFoA members include six principles:

- a) Integrity – Members must act honestly and with integrity.
- b) Competence and care – Members must carry out work competently and with care.
- c) Impartiality – Members must ensure that their professional judgement is not compromised, and cannot reasonably be seen to be compromised, by bias, conflict of interest, or the undue influence of others.

- d) Compliance – Members must comply with all relevant legal, regulatory, and professional requirements.
- e) Speaking up - Members should speak up if they believe, or have reasonable cause to believe, that a course of action is unethical or is unlawful.
- f) Communication – Members must communicate appropriately.

(The Actuaries' Code | Institute and Faculty of Actuaries, 2023)

Ethical actuarial behavior extends beyond requirements and technical standards. Pricing, underwriting, claims processing, finance, risk classifications, every department needs actuarial recommendations and informed actuarial advices. In such cases, the unbiased and well researched opinion is expected from the professional which also considers the decisions' social and human consequences. Over reliance on artificial intelligence (AI) and machine learning can also impose discrepancy and discrimination in pricing as societal factors may be totally excluded.

Challenges associated with Fairness in Pricing

The insurance industry faces tremendous challenges in maintaining fair pricing and upholding actuarial ethics amidst rapid technological advancements, advanced analytics, and increasing regulatory monitoring.

1) Proxy Discrimination and Demographic Unfairness

Proxy discrimination occurs when a variable used in the pricing and assessment model correlates with the *protected attribute* (the attribute that is legally and ethically safeguarded from segregation) without the explicit presence of the attribute. For example; the location of settlement might indirectly represent the disadvantaged minority locality. At the same time, demographic fairness necessitates that individuals from different demographic groups receive on average similar pricing avoiding group discrimination. Now, elimination of proxy discrimination may exacerbate group or demographic fairness outcomes. Similarly, enforcing group fairness may worsen proxy discrimination. Thus, insurers and actuaries are indebted to navigate trade-offs between ethical frameworks to reach a decision (Lin, 2023).

2) Regulatory and Compliance Pressures

Regulations and acts require insurers to validate their pricing models avoid implicit/explicit discrimination. Regulators mandate insurers to justify their premium and demonstrate alignment between price and the quality of the product. In Nepal, *Insurance Regulation, 2081* outlines the dos and don'ts for the insurance industry.

3) **Balancing Profitability and Equity**

Often actuarial fair prices match premiums with the associated risk. In the meantime, risk-based pricing dilemmas like high-risk individuals or groups being excluded of affordable coverage persists. Higher restriction on pricing (imposing fairness) leads to minimal differentiation of premiums based on individual risk. Ultimately high-risk individuals end up paying less than their risk and low-risk cross-subsidize the higher risk (*The Ethics of Insurance Pricing: Balancing Profitability and Fairness* | Markel, n.d.).

4) **Ethical Tensions in Actuarial Practice**

Mark (2025) explains the prevalence of corporate demand to understate the risk and overstate profitability and assets using optimistic assumptions in the insurance industry. These pressures are faced by the actuaries to manipulate models and not succumbing to the pressure is also a challenge. The historical claims data might show bias reflecting societal inequities that need to be critically examined to yield a fair outcome.

5) **Technological disruption**

Actuarial professionals are expected to understand the working of their models and this comes under their code of conduct. Advancement of machine learning models have given birth to complex and dynamic calculations which are difficult to track and comprehend logically. The use of *black box models* (complex machine learning models whose internal workings are not easily understandable) raises question on transparency and interpretability of the model output. Similarly, collection of sensitive information for model training violates the data privacy and ethics. Services contingent on data sharing (for example: fitness trackers influence on the premium discounts) raise concerns about the personal privacy of the individual.

6) **Sentinel Effect**

Sentinel effect arises when the requirements and tests associated with high risk deters these high-risk individuals from purchasing the insurance or compels them to apply for lower coverage. From the perspective of the insurer this effect is beneficial but they too might face loss of business and adverse selection (high risk individuals applying for low coverage products which do not require rigorous monitoring and tests). On the other hand, the society faces increased protection gap, vulnerable populations being uninsured. The increased visibility of risk scoring methods can lead to strategic behavior and self-exclusion among those who anticipate unfavorable treatment.

The Role of Actuary in Ethical and Fair Pricing

Actuaries safeguard ethical and fair pricing in the insurance industry by maintaining balance between complex technical requirements with societal equity

objectives. Their responsibilities not only incorporate mathematical calculations but also encompasses ethical responsibility and regulatory compliance.

1) Risk Assessment and Bias Mitigation

Actuaries analyze historical claims data, demographic trends, and risk factors to develop pricing models. Moreover, they must:

- Identify and address proxy discrimination risks which could indirectly represent protected attribute.
- Test models for unintended bias using fairness metrics and carryout sensitivity analyses, scenario analyses, stress testing to evaluate the impact of pricing change.
- Adjust for historical data limitations that reflect systemic inequalities (Mark, 2025).

2) Regulatory Compliance and Transparency

Actuaries ensure pricing practices meet legal standards while maintaining clear documentation:

- Implement anti-discrimination laws through model design.
- Prepare regulatory filings demonstrating actuarial soundness (*Insurance Topics | Role of Actuaries in Insurance | NAIC, n.d.*).
- Maintain audit trails showing how protected characteristics are excluded from models.

3) Ethical Pricing Framework Development

Consideration	Business Need	Ethical Goal
Risk Selection	Precise risk differentiation	Avoiding excessive segmentation
Profitability	Sufficient returns for shareholders	Affordable premiums for high-risk groups
Data Usage	Predictive modeling effectiveness	Privacy protection and consent

- Develop innovative coverage solutions that provides benefits to historically disadvantaged population.
- Quantify the social impact of changes in the pricing through respective metrics
- Design cross-subsidization mechanisms that maintain market stability while fostering wider insurance access.

4) Stakeholder Communication

Actuaries translate technical models into ethical business practices by:

- Justify rate differences to regulators using non-discriminatory factors.
- Explain pricing logic to consumers in accessible terms and plain-language explanations.

- c) Advocate for fair treatment principles in corporate strategy.
- d) Create visualization tools that demonstrate how different risk factors contribute to premium calculations.

5) **Continuous Model Monitoring**

Monitoring the solution and model is a part of the Actuarial Control Cycle (ACC). After developing the solution, actuaries are accountable to ensure that the solution is appropriate and the assumptions are valid.

- a) Take feedbacks into account and reviewing them to modify and enhance the practice.
- b) Validate the behavioral and societal assumptions.
- c) Cost-benefit analyses of affordability in the light of solvency requirement.
- d) Set whistleblowing protocols to address unethical practices and unfair pricing pressure.

6) **Working Closely with Regulators and Consumer Advocacy Groups**

Beyond the walls of the company, actuaries also have exposure to collaborate with the regulators and other stakeholders for the prosperity of the industry and society.

- a) Participate in regulatory environment and groups to aid in developing guidelines and standards for fairness.
- b) Understand the vulnerable communities and advocate these customers' voices.
- c) Contribute technical expertise and knowledge to public policy discussions on accessibility of insurance.
- d) Create a proper feedback mechanism to channel the concerns of customers, pricing reviews.

Case Study: Discriminatory Outcomes in Auto Insurance Pricing- California Department of Insurance (2020)

Scenario

The California Department of Insurance (CDI) spotted probable bias and discriminatory influence in the data analytics and in the use of advanced algorithms by auto insurers. Despite the protected attributes not being included the proxy variables such as occupation, education level and geolocation were used by the insurers. The potential discrimination against low-income and minority neighborhoods was a rising concern.

Ethical Challenge

The ethical dilemma was whether insurers' employment of advanced algorithms and non-standard rating variables amounted to a violation of California's anti-discrimination laws. Premiums are meant to be charged based on objective, verifiable

data within the control of a driver, and the use of indirect variables (e.g., geo-location and telematics) raised concern about actuarial ethics and fair pricing along with transparency.

Analysis of Decision

The CDI held public hearings to review these practices, where they engaged stakeholders including regulators, insurers, and consumer advocacy groups. Consumer Watchdog, one such prominent advocacy group, argued that insurers were using "black box" algorithms to conceal discriminatory practices under the cover of innovation. For example:

- a) Occupation and Education: These factors were found to disproportionately impact low-income drivers.
- b) Telematics Data: Insurers used driving patterns and geo-location data collected via telematics, potentially discriminating based on where individuals live or drive.

The CDI required insurers to justify their methodologies and disclose the algorithms used for setting premiums. This transparency aimed to ensure compliance with requirement for fair and objective pricing.

Regulatory Impact

The CDI took several actions to address these issues:

- a) Ordered insurers to disclose their algorithms and rating factors.
- b) Prohibited the use of certain non-objective variables (e.g., occupation) in premium calculations.
- c) Required refunds for overcharged policyholders during the COVID-19 pandemic, demonstrating its commitment to fairness in pricing adjustments.

Additionally, Proposition 103 continues to serve as a foundational framework for ensuring equitable pricing practices in California. It mandates public processes for rate-setting and prohibits reliance on subjective or unverifiable factors (Barnett, 2024).

This scenario illustrates the challenge that algorithmic decision-making places on insurance pricing. It illustrates the necessity for regulatory oversight, transparency, and ethical actuarial practice to ensure that technological advancements do not perpetuate discrimination or unfair outcomes. Actuaries play an important role in model testing for bias, enhancing transparency, and building frameworks to advance commercial interests and social values of equity.

Conclusion

Actuarial ethics and the pursuit of fair pricing in insurance stand at a crossroads. The historical background depicts a profession that is grappling with evolving social values, regulatory pressure, and technological advancement. While ethical theory provides a framework, the challenges associated with fairness demand constant

vigilance and ingenuity. The role of the actuary has expanded from technical advisor to ethical custodian, with a responsibility to audit models for algorithmic bias, advocate for explainability, develop equitable pricing frameworks, and collaborate with stakeholders. As technology revolutionizes the insurance sector, a new focus on ethical leadership is required to ensure that actuarial practice reinforces not just financial stability but also social justice, building a future where insurance is truly a force for good.

ooo

References

- Barnett, J. (2024, August 29). *Rethinking Prop 103's Approach to Insurance Regulation* - International Center for Law & Economics. International Center for Law & Economics. <https://laweconcenter.org/resources/rethinking-prop-103s-approach-to-insurance-regulation/>
- Frezal, S., & Barry, L. (2019). Fairness in uncertainty: Some limits and misinterpretations of actuarial fairness. *Journal of Business Ethics*, 167(1), 127–136. <https://doi.org/10.1007/s10551-019-04171-2>
- Heras, A. J., Pradier, P., & Teira, D. (2019). What was fair in actuarial fairness? *History of the Human Sciences*, 33(2), 91–114. <https://doi.org/10.1177/0952695119856292>
- Insurance Topics | Role of Actuaries in Insurance | NAIC*. (n.d.). <https://content.naic.org/insurance-topics/role-of-actuaries-in-insurance>
- LaChance, D. (2022, September 22). *Consumer Watchdog says California drivers need protections against misuse of technology by insurers*. Repairer Driven News. <https://www.repairerdrivennews.com/2022/09/23/consumer-watchdog-says-california-drivers-need-protections-against-misuse-of-technology-by-insurers/>
- Lin, S. (2023, June 25). What is Fair? Addressing Proxy Discrimination and Demographic Disparities in Insurance Pricing. The FinReg Blog. <https://sites.duke.edu/thefinregblog/2023/06/15/what-is-fair-addressing-proxy-discrimination-and-demographic-disparities-in-insurance-pricing/>
- Mark. (2025, February 20). *The Importance of Ethics in Actuarial Decision-Making* - Asia Pacific Actuarial Conference. Asia Pacific Actuarial Conference. <https://aac2024.hk/the-importance-of-ethics-in-actuarial-decision-making/>
- Meyers, G., & Van Hoyweghen, I. (2017). Enacting actuarial fairness in insurance: From fair discrimination to behaviour-based fairness. *Science as Culture*, 27(4), 413–438. <https://doi.org/10.1080/09505431.2017.1398223>
- O'Connor, M. (2011b). Timothy Alborn. *Regulated Lives: Life Insurance and British Society, 1800–1914*. Toronto: University of Toronto Press, 2009. Pp. 464. \$80.00 (cloth). *Journal of British Studies*, 51(1), 218–220. <https://doi.org/10.1086/662433>
- The Actuaries' Code | Institute and Faculty of Actuaries*. (2023, August 1). Institute and Faculty of Actuaries. <https://actuaries.org.uk/the-actuaries-code/>
- The ethics of insurance pricing: Balancing profitability and fairness | Markel*. (n.d.). <https://www.markel.com/insights-and-resources/insights/the-ethics-of-insurance-pricing-balancing-profitability-and-fairness>

निबन्ध खण्ड

Essay Part

गरिबी न्यूनीकरण तथा देशको आर्थिक विकासमा बीमाको महत्त्व

धनराज साह

महेन्द्र मोरङ आर्दश क्याम्पस,
बि.एड. प्रथम वर्ष

हेर आकाशमा...

आँधी तुफान मडारिँइरहेको छ ।

तर यदि...

तिमीले बीमा गरेका छौ भने !

...ईश्वरलाई पुकारिराख्नु पर्दैन ।"

भट्ट सुन्दा सामान्य लाग्ने, जर्मन कवि तथा प्रेरकवक्ता ब्रेटोल्ट ब्रिचको यो भनाइले निश्चितताको महत्त्वपूर्ण पाटोको रूपमा बीमालाई बुझाउन खोजेको छ ।

प्रविधिको विकाससँगै ग्लोबल भिलेजको रूपमा 'एक विश्व'को अवधारणा बढ्दो छ । यद्यपि, कोठाहरूलाई पर्खालले, जिल्लाहरूलाई सहरले र देशलाई जिल्लाहरूले सिमाना कोरेर छुट्टाए भैं, भुगोलको सिमानाहरूले विश्वलाई देशहरूमा बाढेकै छ । विश्वको एउटा तप्का आधुनिकता र सम्पन्नताको भव्यतामा मस्त रहँदा विश्वको अर्को तर ठूलो तप्का भने गरिबीको चपेटामा नराम्ररी पिल्सिएको छ । अधिकांश देशको टाउको दुखाई बनेको यो विषयलाई न्यूनीकरण गर्न के कस्ता साधन र माध्यमहरू प्रयोग गर्ने भन्नेमा विविधता भए पनि यसका लागि एउटा असाध्यै भरपर्दो र गतिशिल माध्यम भनेको बीमा क्षेत्र नै हो भन्नेमा द्विविधा छैन । यसै सन्दर्भमा गरिबीको न्यूनीकरण र देशको आर्थिक विकासका महत्त्वपूर्ण

पक्षहरू पहिल्याउँदै बीमा क्षेत्रको महत्त्व र भूमिकाका विषयमा विस्तृतमा प्रकाश पार्नु सान्दर्भिक हुन्छ ।

नेपाली बृहद् शब्दकोषमा “धन केही नभएको, निर्धन, निर्धो, दरिद्र कंगाल हुनुको अवस्था”लाई गरिबी भनेर परिभाषित गरिएको छ । त्यस्तै “थोरै पार्ने वा कम गर्ने प्रकृया”लाई न्यूनीकरण भनेर परिभाषित गरिएको छ । धनसम्पत्ति तथा यसको आर्जन, उत्पादन, विभाजन, वितरण आदिसँग सम्बन्ध राख्ने समग्र व्यवस्थापनका विषय आर्थिक विकासका पक्षहरू हुन् भने, बीमा दुई पक्षीय करार हो जसमा एउटा पक्षले केही शुल्क लिएर अर्को पक्षमा भएको अनिश्चितताको जोखिम बहनको प्रतिवद्धता जाहेर गरेको हुन्छ । देशको गरिबी न्यूनीकरण र देशको आर्थिक विकासका लागि सबैभन्दा भरपर्दो, वैज्ञानिक र आधुनिक माध्यमका रूपमा बीमाको क्षेत्र परिचित छ ।

अनिश्चितताको जोखिम बहनसँगै अर्थतन्त्रको स्थायित्वकरण, दीगो विकास र आर्थिक सुरक्षाका प्रत्याभूति जस्ता गरिबी न्यूनीकरणका मापकहरूमा बीमा क्षेत्रको अत्यन्तै महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको सन्दर्भमा यसका मूलभूत पक्षहरूलाई केलाउँदा यी दुई पक्षहरूमा विशेष केन्द्रीत हुनु बाञ्छनीय हुन्छ ।

- **गरिबी न्यूनीकरणमा बीमा:** गरिबी न्यूनीकरणको यात्रा भनेको विकासतर्फको यात्रा पनि हो जुन भौतिक निर्माण, योजना र ठूलाठूला परियोजनाको सञ्चालनसँग जोडिएर आउँछ । यी परियोजनाहरूको सुरक्षाको प्रत्याभूति गरी देशलाई विकासको यात्रामा आड भरोसा दिने काम बीमाले गर्दछ । गतिशिल आर्थिक व्यवस्था र यसले श्रृजना गर्ने अवसर गरिबी निवारणको दरिलो कडी हो । पछिल्लो समयमा लघु बीमाका माध्यमबाट घर आँगनसम्म पुग्ने, एउटा कुखुरा एउटा बाख्राको पनि बीमा गर्ने जस्ता नीतिहरू र बीमा शुल्कमा गरिएको अनुदानको व्यवस्थाले बीमा पक्कै पनि वास्तविक लक्षित वर्गसम्म पुग्ने र उनीहरूलाई सुरक्षा सहित समुन्नतिको यात्रामा डोर्न्याउने कडीका रूपमा स्थापित हुने क्रममा छ । आ.व. २०८०/०८१ को तथ्यांकले बीमाको दायरामा आएका नागरिकको प्रतिशत ४४.३८ प्रतिशत रहेको देखाएको छ, जुन निरन्तर वृद्धि हुने क्रममा छ ।

गरिबी न्यूनीकरणका कुरा गर्दै गर्दा, समतामूलक समाजका लागि पनि बीमा महत्त्वपूर्ण पक्षको भन्ने कुरा छुटाउन सान्दर्भिक नहोला । व्यक्तिको जीवनको मुल्य कति हो त? जीवनको मुल्य हुँदैन भनिन्छ । पैसामा अव्यक्त यो मुल्यको विषयमा, व्यक्तिको प्रब्याज भुक्तानीको क्षमतालाई निजको मुल्य भन्ने प्रचलन पनि आइसकेको अवस्थामा आयका आधारमा आआफ्नो क्षमता अनुरूप बीमाबाट लाभ लिन सक्ने अवस्था छ । आधुनिक समाजमा बीमालाई जीवनपद्धतिसँग जोडेर हेर्ने गरिन्छ । शरिरका अंग, कलाकारितादेखि जुनसुकै सम्पत्ति र दायित्वका कुराहरू बीमा कम्पनीमार्फत नै जोखिम हस्तान्तरण गरिएका हुन्छन् ।

दैवी प्रकोप, महामारी, हुलदंगा, आतंकवादजस्ता विपद्हरूले समाजमा विभिन्न किसिमका जोखिमहरू देखा पर्छन् । तर बीमाले यस्ता जोखिमहरू विरुद्ध संरक्षण प्रदान

गरेर सामाजिक मुल्य मान्यतामा वृद्धि गराउँछ । बीमाको महत्त्वपूर्ण पक्ष व्यक्ति/परिवारको जीवनस्तरमा सुधार ल्याउनु पनि हो । न्यून आयवर्गका नागरिकहरूको स्वास्थ्य, पेशा व्यवसायको सुरक्षा, सम्पति र जीवनको जोखिम बहनजस्ता कुराहरू आज सबैभन्दा प्राथमिकताका विषयहरू हुन । परिवारभित्रको बीमायोग्य जोखिमको व्यवस्थापनमा बीमाको प्रयोगले सिङ्गो परिवारको स्तर र अवस्थामा उल्लेख्य सुधार ल्याउँछ । समाजमा रहेको असिमित डर र चिन्तालाई कम गर्नु पनि बीमाको महत्त्वपूर्ण पक्ष हो । घरमुलीले गरेको बीमाले आश्रितहरूलाई संरक्षण मिल्ने हुँदा डर चिन्तामा कमी भई ढुक्कले बाँच्ने आधार बन्दछ । त्यस्तै बिमितको जोखिम बीमा कम्पनीहरूले बहन गर्ने र जोखिम बहनका लागि संस्थागत रूपमै सक्रियता रहने हुँदा कम्पनीले गर्ने जनचेतनामूलक तथा सुरक्षाका उपायहरूले गर्दा समाजमा क्षतिको रोकथाम हुन जान्छ । त्यस्तै हाम्रो देशमा फरक अभ्यास रहे पनि स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रमहरूको माध्यमबाट बीमा कम्पनीहरूले प्रत्यक्ष, परोक्ष नागरिकको दुःख-कष्टमा दरिलो भरोसा दिइरहेका हुन्छन् । अझ यसलाई बीमा कम्पनीहरूले सामाजिक उत्तरदायित्व पनि निर्वाह गरिरहेका छन्भन्दा फरक पर्दैन । गरिबी निवारणकै सन्दर्भमा कुरा गर्दा लक्षित वर्गको व्यक्तिगत/पारिवारिक संरक्षण र उन्नयनमा पनि बीमाको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको छ । यो पारिवारिक प्रतिष्ठाको विषयका रूपमा पनि परिवर्तित हुँदै गएको छ । बीमा गर्ने परिवारको आर्थिक संरक्षणको आधार निश्चित हुने भएकाले समाजमा त्यस्ता परिवारको प्रतिष्ठामा वृद्धि हुन्छ । बीमा गर्नाले जस्तोसुकै कठिन परिवेशमा पनि परिवारका सदस्यको शिक्षा, स्वास्थ्य उपचारमा असर पर्दैन । विवाह, व्रतबन्धजस्ता सामाजिक रीतिरिवाजका लागि भविष्यको आर्थिक जोहो गर्ने विकल्पका रूपमा पनि बीमा गर्ने चलन प्रयोग बढ्दो छ ।

व्यक्तिगत र पारिवारिक जोखिम बहन र पूँजी निर्माणका दृष्टिले पनि बीमाको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको छ । जस्तो जीवन बीमाले व्यक्तिको जोखिम बहन गर्ने र आश्रितलाई आड भरोसा दिने गर्दछ । व्यक्ति र परिवारले बीमाका लागि गरेको लगानी फायदाजनक लगानी हो । बीमा गर्नु भनेको मितव्ययी हुनु पनि हो । बीमाको आधारभूत पक्ष जोखिम हस्तान्तरण हो । यो एउटा संख्याको खेल (Volume Game) पनि हो । समाजका धेरै मानिसहरूबाट संकलन भएको शुल्क दुःख पाएका केहीको राहतमा प्रयोग गर्नु समतामूलक राज्यको परिकल्पना हो ।

- **आर्थिक विकास, स्थिरता र आर्थिक वृद्धिका लागि बीमा :** देशको आर्थिक विकासमा बीमाको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । हाम्रो देशको सन्दर्भमा अधिल्लो आ.व. २०८०।८१ कै तथ्यांक हेर्ने हो भने बीमा कम्पनीहरूले संकलन गरेको बिमाशुल्क १ खर्ब ८२ अर्ब ९१ करोड छ । त्यस्तै ६ खर्ब २८ अर्ब ९५ करोड पूर्वाधार निर्माण र अर्थतन्त्रको गतिशिलतामा लगानी भएको छ । अर्थतन्त्रमा बीमा क्षेत्रको योगदानको कुरा गर्ने हो भने गत वर्षको कूल गार्हस्थ उत्पादनमा बीमा क्षेत्रको योगदान ३.४० प्रतिशत रहेको छ । भविष्यको जोखिमलाई बहन गरेर लगानीका

लागि विश्वासको वातावरण तयार गर्ने देखि, सम्भावित हानी/नोक्सानी चोरी र ठूलाठूला प्राकृतिक विपत्तिमा बीमाले सुरक्षण र आर्थिक संरक्षण गर्दछ । रोजगारी श्रृजना, जीवनस्तर सुधारजस्ता कुराहरु बीमा क्षेत्रको महत्त्वपूर्ण विशेषताका क्षेत्रहरु हुन् । बीमा क्षेत्रमा आ.व. २०८०/०८१मा प्रत्यक्ष रोजगार २ लाख ९० हजार ३३९ र अप्रत्यक्ष रूपमा कयौँ नागरिकले बीमालाई आयआर्जनको माध्यम बनाएका छन् । बीमा भएका व्यक्ति र सम्पति माथि बीमा कम्पनीको जमानत रहने र ऋण चुक्ता गर्ने आधार पनि बीमा हुने भएकोले बिमितको साखमा वृद्धि भइरहेको छ । र, व्यवसायिक निरन्तरता एवं व्यवसायिक सफलताको आधारस्तम्भको रूपमा बीमा क्षेत्र स्थापित भएको छ ।

बीमाले दीर्घकालीन लगानी र बचतवृद्धिमा पनि महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । बीमा कोष र शुल्कको ठूलो हिस्सा राष्ट्रको दीर्घकालीन, राष्ट्रिय महत्त्वका पूर्वाधारलगायत उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी भइरहेको छ जसले देश विकाससँगै राष्ट्रको दीर्घकालीन लगानीको श्रोतको सुनिश्चितता भएको छ । त्यस्तै बीमा गर्नु भनेको बचत गर्नु पनि हो । जीवन बीमामा हुने दीर्घकालीन लगानीले व्यक्तिलाई लगानीमा प्रोत्साहन गरी बचतको मात्रामा पनि वृद्धि हुन्छ, परिणामतः बीमा राज्यको मुद्रास्फिती कम गर्ने एउटा प्रभावकारी माध्यमको रूपमा समेत स्थापित भएको छ ।

आर्थिक विकासको एउटा महत्त्वपूर्ण पक्ष उत्पादन र रोजगारी हो । कार्यस्थलमा हुने जस्तोसुकै दुर्घटनाजन्य जोखिमको बीमा गर्ने कानूनतः व्यवस्था छ । बीमाले मजदुरको सुरक्षाको प्रत्याभूति दिने भएकोले मजदुर मालिकबीचको सहसम्बन्ध विकास भई स्वच्छ औद्योगिक सम्बन्ध कायम राख्नमा महत्त्वपूर्ण भूमिका राख्दछ ।

यी यस्तै कारणहरुले विकासको बाटोमा बामे सदैँ गरेको हाम्रो देशले पनि गरिबी न्यूनीकरण र आर्थिक विकासका लागि बीमालाई माध्यमका रूपमा प्राथमिकतामा राखेको छ । जस अन्तर्गत बीमाको विषय संघ र प्रदेशको साभा अधिकारको सूचीमा संविधानमा उल्लेख गरिएको छ । त्यस्तै राज्यले राष्ट्रिय बीमा नीति तर्जुमा गरेको छ । बीमालाई प्रोत्साहन गर्न घर बीमा गर्ने नागरिकको आयमा पाँच हजार, जीवन बीमा गर्ने नागरिकको आयमा ४० हजार र स्वास्थ्य बीमा गर्ने नागरिकको आयमा २० हजारको कर छुटको व्यवस्था गरिएको छ । त्यस्तै कृषि तथा पशुपंक्षी बीमाको बीमाशुल्कमा ८० प्रतिशत अनुदानको व्यवस्था गरिएको छ । त्यस्तै तेश्रो पक्ष मोटर बीमा र वैदेशिक रोजगार बीमा अनिवार्य गरिएको छ । कर्णाली प्रदेश सरकारले १८ लाख नागरिकको दुर्घटना बीमा गर्नु, विभिन्न पालिकाहरुले स्वास्थ्य बीमा, दुर्घटना बीमा, जीवन बीमा, पशु तथा कृषि बीमालगायतका धेरै खाले बीमा गर्ने तथा अनुदान दिने नीति ल्याएबाट राज्यका तीन ओटै सरकार बीमालाई प्रवर्द्धन गर्दै नागरिकको आर्थिक समृद्धी तथा गरिबी न्यूनीकरणका लागि सकारात्मक पहलका रूपमा बीमालाई अघि बढाउने प्रयत्नमा रहेको बुझ्न सकिन्छ ।

नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय मातहत विपद्को क्षेत्रमा क्रियाशील निकायले सन् २०२० मा गरेको सर्वेक्षणले नेपाल वातावरणीय परिवर्तनको जोखिमका हिसावले विश्वको चौथो, भुकम्पको जोखिमका हिसावले ११ औं र समग्र प्राकृतिक प्रकोपको दृष्टिले २० औं स्थानमा रहेको देखाएको छ । हाम्रो जस्तो विकाशोन्मुख मुलुकमा प्रत्येक वर्ष बाढी, पहिरो, जंगली जनावरको आक्रमणजस्ता विपद्हरूमा राज्य क्षतिपूर्तिमा संलग्न हुने अवस्थाले अन्त्य गर्दै बीमालाई नै जोखिम हस्तान्तरणको माध्यम बनाउने हो भने देशको विकासमा लगाउनु पर्ने रकम राहत वितरणमा खर्चनुपर्ने थिएन । यसै यथार्थबोधले हुनुपर्छ नेपाल सरकारले "एक परिवार एक बीमा"को अवधारणा लिएर स्थानीय तहसम्मै बीमाको पहुँच विस्तारका लागि विभिन्न कार्यक्रमहरू गर्दै आएको छ र नियामक नेपाल बीमा प्राधिकरणको केन्द्रीय र प्रादेशिक कार्यालयहरूबाट देशको कुनाकुनामा बीमाको सचेतना र प्रवर्द्धनका लागि नियमित रूपमा प्रभावकारी कार्यक्रमहरू हुँदै आएको छ ।

समग्रमा गरिबीबाट समृद्धितर्फको यात्रा निकै नै कठिन र चुनौतिको यात्रा हो । संयमित र सन्तुलित हुँदै उपलब्ध विकल्पहरूको समुचित प्रयोग गर्न राज्य सदैव प्रयत्नरत हुन्छ नै । आर्थिक विकास र गरिबी निवारणका सन्दर्भमा बीमा, उपलब्ध विकल्पहरू मध्येको उत्तम विकल्प हो भन्ने कुरा माथिका सन्दर्भ, तथ्य/तथ्यांकहरूबाट पनि छर्लङ्ग हुन्छ । राज्यका तीनवटै तह मात्र होइन व्यक्ति र समाज नै यसतर्फ चिन्तनशील भई आआफ्नो क्षेत्र र तहमा भएका जोखिमहरूलाई कसरी बीमामा समेट्ने र लगानी तथा बचतका रूपमा बीमालाई प्रयोग गरी सम्मुन्नतिको बाटोमा लम्कने भनेर बीमालाई केन्द्र सरकार मात्र होइन प्रदेश, स्थानीय तह, पालिका, वडा, गाउँटोल, समाज हुँदै प्रत्येक व्यक्तिलाई बीमाको दायरामा ल्याउन सक्नु नै अहिलेको मूल चुनौति हो । त्यसो गर्न सकिएमा समृद्धि टाढा छैन र हामी सबै खुसी/सुखसँगै ढुक्कले बाँच्ने सक्ने समतामूलक समाजको परिकल्पना साकार पार्न सकिन्छ ।

०००

तथ्यांक, नेपाल बीमा प्राधिकरणको वेबसाइटको आधारमा ।

गरिबी न्यूनीकरण तथा देशको आर्थिक विकासमा बीमाको महत्त्व

दिलबहादुर भण्डारी

दैलेख

बीमा जोखिम व्यवस्थापनको महत्त्वपूर्ण साधन हो । मानवीय जीवन विभिन्न प्राकृतिक एवं मानवीय संकटहरू जस्तै: भूकम्प, आगलागी, दुर्घटना, रोगव्याधी इत्यादिबाट उन्मुलित छैन । यस्ता अप्रत्याशित घटनाहरूबाट जोखिमको स्तर कम गराउने व्यक्तिगत तथा सार्वजनिक प्रयासलाई बीमाको रूपमा व्यक्त गरिन्छ । उपयुक्त एवं व्यवस्थित बीमा नीति मार्फत सामान्य जोखिमलाई लगानीमा परिणत गर्ने र त्यस्ता लगानीका निर्णयहरूले आर्थिक विकासमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्छन् । बीमा निश्चित अवधिका लागि हुन्छ । यो अवधिमा बीमितलाई भएको क्षति कम्पनीले भुक्तानी गर्दछन् । बीमाको प्रक्रिया बीमितको प्रस्ताव एवं व्यक्तिगत स्वास्थ्य विवरणबाट हुन्छ । उपरोक्त प्रस्तावलाई बिमकले स्वीकार गरेमा बीमा प्रारम्भ हुन्छ जसलाई बीमालेखमा राखिन्छ । तसर्थ बीमा भनेको भविष्यमा हुनसक्ने आर्थिक एवं भौतिक जोखिमको न्यूनीकरण एवं हस्तान्तरण तथा भएको नोक्सानीको क्षतिपूर्तिको सुनिश्चितता हो ।

ऐतिहासिक रूपमा हेर्दा यसको अवधारणा ईसापूर्व तेस्रो शताब्दीका धर्मशास्त्र, अर्थशास्त्र तथा मनुस्मृतिमा पाइन्छ । विश्वमा आधिकारिक रूपमा आधुनिक बीमाको सुरुवात सन् १९६६ मा बेलायतमा स्थापना भएको अग्निबीमाबाट भएको हो । यद्यपि सो समयभन्दा अगाडि पानीजहाज चलाउँदा क्षति भएमा

नोक्सानीको वित्तीय सुरक्षा प्रबन्धका लागि बीमा नीति प्रचलनमा थियो । नेपालको पहिलो बैंक नेपाल बैंक लिमिटेडको मातहतमा रहनेगरी वि.सं. २००४ सालमा “नेपाल माल चलानी तथा बीमा कम्पनी”को स्थापना भएको थियो । त्यसपश्चात वि.सं. २०२५ मा राष्ट्रिय बीमा संस्थान, वि.सं. २०७९ मा राष्ट्रिय बीमा कम्पनीको स्थापना भई अझ व्यवस्थित बनेको छ । हालसम्म सरकारी र निजी क्षेत्रबाट दर्जनौं जीवन, निर्जीवन र पुनर्बीमा कम्पनीको स्थापना भएका छन् । यो वित्तीय सुरक्षा मात्र नभएर आर्थिक विकासको मार्गचित्र समेत हो ।

बीमाका, आजीवन, सावधिक, म्यादी, निर्जीवन, लघु, कृषि, व्यापार व्यवसाय, सवारी साधन बीमा, पुनर्बीमा इत्यादिका स्वरूपहरू रहेका छन् । जसलाई व्यवस्थित गर्न नेपाल बीमा प्राधिकरण, बीमा ऐन तथा विभिन्न नीति र संयन्त्रहरू स्थापना भएका छन् । बीमालाई प्रभावकारी बनाउन बीमायोग्य हित, परम सद्विश्वास, नजिकका सम्बन्धको कारणको सिद्धान्त तथा योगदानको सिद्धान्त प्रचलनमा छन् । जसले बीमक र बीमितको सम्बन्धलाई प्रगाढ र विश्वसनीय बनाउँछ ।

बीमाको अर्थ र सिद्धान्तहरू बुझ्नेपछि यसको महत्त्वलाई समाज, अर्थतन्त्र एवं गरिबी निवारणसँग जोड्न सहज हुन्छ । बीमा भन्ने बित्तिकै हरेकको मानसपटलमा विपत्तिमा सुरक्षाको साधन मात्र लाग्न सक्छ तर बीमाले व्यक्तिगत, सामाजिक र राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा पुर्‍याउने योगदान विशाल छ । गरिबी निवारण र आर्थिक विकास जस्ता ठूला उद्देश्यहरू हासिल गर्न बीमा एक कुशल यन्त्रको रूपमा स्थापित हुन सक्छ । नेपाल जस्तो विकासमुख देशमा बीमाको महत्त्व अझै धेरै छ । यहाँ जनताको ठूलो हिस्सा गरिबीको रेखामुनि तथा अर्थतन्त्र कृषिमा आधारित छ । बीमाको पहुँच, चेतना तथा विश्वासको अभाव समेत देखिन्छ । यद्यपि पछिल्लो दशक नेपालमा बीमाका धेरै सकारात्मक कदमहरू देख्नका साथै अर्थतन्त्रमा समेत महत्त्वपूर्ण योगदान पुर्‍याएको पाइन्छ । नेपालको अर्थतन्त्रमा बैंकपछि दोस्रो ठूलो वित्तीय निकायको रूपमा बीमा क्षेत्र स्थापित छ । बीमा कम्पनीहरूले आफ्नो सेवामार्फत प्रत्यक्ष र प्रत्यक्ष रूपमा समग्र अर्थतन्त्रमा उल्लेख योगदान पुर्‍याएका छन् । राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा ३.४% जति बीमाको योगदान रहेको छ । ७० को दशकमा विगत ७ दशकभन्दा ४०% योगदानको वृद्धि भएको तथ्यांकहरूले देखाउँछन् ।

बीमा सेवालाई संसारभरि गरिबी न्यूनीकरण तथा आर्थिक विकासको महत्त्वपूर्ण औजारको रूपमा लिइन्छ । यो मानव जीवन, समाज र अर्थतन्त्रको महत्त्वपूर्ण पक्ष हो । जसले जोखिम व्यवस्थापन, आर्थिक स्थायित्व तथा गरिबी निवारणमा विशिष्ट योगदान पुर्‍याउँछ । नेपाल जस्तो विकासोन्मुख देशमा गरिबी, बेरोजगारी एवं असमानताको खाडल भत्काउन तथा आर्थिक विकासको बाटो खोल्ने सम्भावना बीमा क्षेत्रले बोकेको छ ।

गरिबी न्यूनीकरणमा बीमाको महत्त्व

आधारभूत आवश्यकता पूरा गर्न नसक्नुका साथै आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक एवं मानवीय विकासको अवसरबाट वञ्चित व्यक्ति गरिब हो । भने गरिबले भोग्नुपरेको कष्टपूर्ण अवस्था

गरिबी हो । यो निरपेक्ष र सापेक्ष रूपमा विभाजित छ । नेपाल निरपेक्ष गरिबीको रेखामुनि छ । बीमा गरिबी न्यूनीकरणको प्रभावकारी माध्यम हो । गरिबीको मुख्य कारण आर्थिक असक्षमता हो जसलाई न्यूनीकरण बीमाले गर्ने हुँदा भविष्यको सहायतासँगै सामाजिक सुरक्षा पनि उपलब्ध हुन्छ ।

ग्रामीण एवं पिछडिएको क्षेत्रका वर्ग र समुदायको पहुँचमा बीमा पुगेमा गरिबी न्यूनीकरण, कृषि एवं साना व्यवसायको विविधिकरण, उद्यमशीलता प्रवर्द्धन, जोखिम व्यवस्थापनसँगै आर्थिक व्यवस्थापनमा सहयोग पुऱ्याउने भएकाले गरिबी न्यूनीकरणमा सहयोग पुऱ्याउँछ । गरिबीका विभिन्न कारणहरूमध्ये अनिश्चितता एक हो । स्वास्थ्य समस्या प्राकृतिक प्रकोप दुर्घटना तथा कृषिमा भएको क्षतिले गरिब समुदायलाई भन् गरिबीको दुस्चक्रमा धकेल्छ । यस्तो अवस्थामा स्वास्थ्य कृषि जीवन बीमाले जोखिम न्यूनीकरण गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ जस्तैः कृषकलाई भएको प्राकृतिक क्षति बापत आर्थिक राहत दिई उत्पादनका लागि सक्षम बनाउनु ।

बीमा बचतको भावनाले ऋणको समस्याबाट मुक्ति दिलाउँछ । ९० प्रतिशत परिवार एकल आम्दानीमा भर पर्नुपर्ने नेपाली समाजको बाध्यतालाई नियमित बचत एवं लगानीले गरिबीबाट उकास्न सहयोग गर्दछ । दुर्घटना एवं जीवन बीमाले एकल परिवारलाई वित्तीय सुरक्षा प्रदान गर्दछ । स्वास्थ्य बीमाको अभावमा धेरै मानिसहरूले आवश्यक उपचार पाउन सक्दैनन् । यो समस्या गरिब समुदायमा भन् व्यापक छ । उपयुक्त व्यवस्थित एवं प्रभावकारी स्वास्थ्य बीमाले गरिबी परिवारलाई स्वास्थ्य सेवामा सहज पहुँच दिलाउन काम गर्छ । जसले विपन्न परिवारको स्वास्थ्य सुधारसँगै आर्थिक बोझ कम गर्न सहयोग गर्दछ ।

विभिन्न बीमा कार्यक्रमलाई सर्वसाधारणको पहुँचमा पुऱ्याएमा ऋणमार्फत स्वरोजगार, उद्यमशीलताको प्रवर्द्धनमा सहयोग पुग्छ । यसले निम्न आर्थिक वर्गलाई जोखिम व्यवस्थापनका उपायहरू अवलम्बन गराउँछ । जसले दीर्घकालीन रूपमा आर्थिक समुन्नति तथा सुशासन कायममा सहयोग गर्दछ । जब बीमाले आकस्मिक जोखिममा सहयोग गर्दछ तब परिवारको आय शिक्षामा कम खर्च हुने सम्भावना हुन्छ । शिक्षामा लगानीको प्रोत्साहनले दीर्घकालीन रूपमा गरिबी निवारणमा सहयोग पुग्छ ।

आर्थिक विकासमा बीमाको महत्त्व

बीमाको महत्त्व केवल व्यक्तिगत वा सामाजिक सुरक्षामा सीमित छैन । यसले मुलुकको आर्थिक विकासमा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष योगदान समेत पुऱ्याउँछ । बीमाले जोखिमलाई न्यून गर्न, बचतको प्रवर्द्धन गर्न तथा आर्थिक स्थिरता कायम गर्न मद्दत गर्छ । यो राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको एक मेरुदण्डसमेत हो । जीवन बीमा कम्पनीहरूले अभिकर्ताको माध्यमबाट बचत संकलन गरेर देश विकासको आधार पूँजी निर्माणमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्छन् । बीमाले लगानीकर्ता तथा व्यवसायीहरूलाई जोखिमबाट जोगाएर लगानी प्रवर्द्धन गर्न उत्प्रेरित गर्दछ बीमितले वित्तीय सुरक्षाको महसुस गर्दछ र थप उत्पादनशील गतिविधिमा सहभागी हुन्छ जसले रोजगारीको सिर्जनासँगै समग्र

अर्थतन्त्रलाई चलायमान बनाउँछ । अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा लगानी सुरक्षाको प्रत्याभूति गर्दा अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारमा वृद्धि हुन्छ ।

बीमाले आपतकालीन वित्तीय संकटको समाधान गराउँछ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले पनि बीमा गरिएका परियोजनाहरूमा लगानी गर्न रुचि राख्छन् जस्तै: उद्योग व्यवसायको बीमा भएमा वित्तीय संस्थाहरूले ऋण प्रवाहमा सहजता देखाउनका साथै उद्यमशीलताको विकासमा सहयोग गर्दछ । तसर्थ यो वित्तीय स्थायित्वको प्रभावकारी साधन समेत हो । बीमाको माध्यमबाट व्यक्तिगत र संस्थागत स्तरमा बचत र पूँजी निर्माण सम्भव छ । जीवनबीमा योजनाहरूले व्यक्तिलाई नियमित बचत गर्न प्रोत्साहित गर्दछन् । जसले देशको दीर्घकालीन आर्थिक विकासलाई टेवा दिन्छ । विभिन्न बीमा कार्यक्रमहरूले राज्यको सामाजिक सुरक्षा प्रणालीलाई मजबुत बनाउँछ । वृद्ध अवस्थाको जीवनयापन, अपाङ्गता, बेरोजगारी जस्ता समस्याको समाधानमा बीमा योजनाले वित्तीय योगदान दिन्छ ।

बीमाले जोखिमलाई कम गरेर उद्यमशीलताको वातावरण तयार पार्दछ । बीमाको सुरक्षामा काम गर्ने व्यवसायीहरूले जोखिम लिन साहस गर्ने भएकाले उद्योग एवं उद्यमशीलताको अभिवृद्धिमा सहयोग गर्दछ । विभिन्न बीमा कम्पनीहरूले हजारौं रोजगारी र लाखौं आंशिक रोजगारी दिएका छन् । जीवन, सम्पत्ति तथा दायित्वको सम्भावित वित्तीय नोक्सानीको उचित क्षतिपूर्ति तथा सुरक्षा प्रदान गर्ने सबैभन्दा उपयुक्त उपायको रूपमा बीमालाई लिने गरिन्छ । त्यस्ता नोक्सानीले व्यक्ति, समाज, संस्था तथा समग्र मुलुककै अर्थतन्त्रमा समेत प्रतिकूल प्रभाव पार्छ । यसरी जोखिम हस्तान्तरण तथा बाँडफाँटबाट वित्तीय तथा सामाजिक सुरक्षा प्रदान गर्ने भएकाले विश्व अर्थतन्त्रमा मुख्य योगदान बीमाको रहेको छ ।

बीमा गर्दा व्यक्ति वा संस्थाले दोस्रो पक्षलाई जोखिम हस्तान्तरण गर्ने भएकाले जोखिम कम हुन्छ । अभिकर्तालाई प्रोत्साहन, आर्थिक संरक्षण, फाइदाजनक लगानी, मितव्ययताको लागि प्रेरणा एवं जीवनस्तर सुधार तथा ऋणको व्यवस्था इत्यादिका कारणले नेपालजस्तो विकासोन्मुख देशमा बीमाको महत्त्व अत्याधिक छ । देशको आर्थिक विकास एवं बीमाको स्थितिबीच प्रत्यक्ष सम्बन्ध रहने तथा आर्थिक विकासका लागि स्वस्थ र पुनर्बीमा बजार आवश्यक रहने तथ्यलाई युनाइटेड नेशन कन्फ्रेन्स अन ट्रेड डेभलपमेन्टले समेत स्वीकार गरेको छ । बीमितबाट संकलित प्रिमियम बीमा कम्पनीहरूले उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगानी गर्दछन् । विकास आयोजनाहरूमा प्रत्यक्ष एवं अप्रत्यक्ष रूपमा एउटा परिधिभित्र रहेर बीमा क्षेत्रबाट गरिने स्रोत परिचालन विकासशील देशको आर्थिक विकासका लागि महत्त्वपूर्ण छ ।

अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार उद्योग तथा वाणिज्यको प्रवर्द्धन, आयातमुखी, अर्थतन्त्र एवं व्यापारमा हुने जोखिम न्यूनीकरण तथा आर्थिक र मानसिक सुरक्षाको प्रत्याभूति बीमाले दिन्छ । लघु उद्यमी तथा कृषकहरूलाई ध्यानमा राखेर गरिने बीमाले जनताको जीवनस्तर उकास्न, आत्मनिर्भर बनाउन, चेतना स्तर अभिवृद्धि गर्न एवं सामाजिक तथा राज्यकै आर्थिक समृद्धिका लागि योगदान

दिन्छ । पूँजी परिचालन उद्योग-धन्दाको विकास वैदेशिक व्यापारमा समेत अल्पकालीन मध्यकालीन तथा दीर्घकालीन लगानीको सुनिश्चितता बيمारी गर्दछ । लगानीको सुरक्षा तथा वित्तीय स्थिरता प्रदान गर्न भएकाले नेपालको महत्त्वपूर्ण योगदान रहेको छ । तुलनात्मक रूपमा सानो र अविकसित रहेको नेपालको बीमा बजारलाई यसको अवधारणा, जनचेतना, साक्षरता एवं फाइदाहरूको जानकारी मार्फत अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा पुऱ्याउन सकिन्छ । जति धेरै बीमा गर्न सक्थ्यो त्यति नै रकम संकलन हुन्छ र बीमा कम्पनीहरूले गर्ने लगानी, ऋण, डिबेन्चर इत्यादिबाट व्यक्ति र राष्ट्रको अर्थतन्त्रलाई विकासका लागि सहयोग गर्दछ ।

सरकारी सम्पत्तिको बीमा, बीमा सूचना केन्द्रको स्थापना, बीमा पर्यवेक्षण तथा निःशुल्क बीमाको अवधारणा, कृषि र स्वास्थ्य बीमाको उचित प्रबन्ध इत्यादि मार्फत यसलाई भन् सशक्त र प्रभावकारी बनाउन सकिन्छ । जसले सोभो रूपमा देशको आर्थिक विकासलाई टेवा पुऱ्याउछ । बीमाको दावी भुक्तानी प्रक्रिया तथा सेवा व्यवस्थित र प्रभावकारी भएमा बीमा प्रतिको विश्वास आर्जन हुन्छ । बीमालाई आम नागरिकको पहुँचसम्म विस्तार गर्न सकेमा आर्थिक जोखिमको हस्तान्तरण, सुनौलो भविष्य निर्माण गर्न, दीर्घकालीन पूँजीको निर्माण, आर्थिक अनुशासन एवं सुशासन कायम गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ । साथै आर्थिक विकासको जग मानिएको जीवन बीमाले पूर्वाधार निर्माणमा पूँजी निर्माण गर्न सहयोग गर्ने भएकाले देशको आर्थिक विकासमा महत्त्वपूर्ण योगदान दिन्छ ।

ooo

गरिबी न्यूनीकरण तथा देशको आर्थिक विकासमा बीमाको महत्त्व

तारा कुमारी मल्ल

बि.एड. तेस्रो वर्ष
मध्यपश्चिम विश्वविद्यालय

बीमा भन्नाले बीमक अर्थात् बीमा कम्पनी र बीमित अर्थात् व्यक्ति वा संस्थाबीचको सम्झौता भन्ने बुझिन्छ, जसअन्तर्गत बीमकले निश्चित जोखिमको विरुद्ध वित्तीय सुरक्षा प्रदान गर्ने गर्दछ । यो जोखिम साभ्ना गर्ने सिद्धान्तमा आधारित रहेको छ, जसमा धेरै मानिसले प्रिमियम भुक्तानी गरी कोषमा योगदान पुऱ्याउँछन्, जुन संकटमा परेकालाई क्षतिपूर्ति दिन प्रयोग गरिन्छ । नेपालमा बीमासम्बन्धी कार्यहरू नेपाल बीमा प्राविधिकरणले नियमन गर्दछ । पछिल्ला वर्षहरूमा जीवन बीमा, स्वास्थ्य बीमा, कृषि बीमा, सम्पत्ति बीमा, र सूक्ष्म बीमाजस्ता विविध बीमा योजनाहरूले समाजका फरक-फरक वर्गका मानिसलाई सेवा प्रदान गर्दै आएका छन् । जीवन, सम्पत्ति तथा दायित्वको सम्भावित वित्तीय हानी नोक्सानीको उचित क्षतिपूर्ति तथा सुरक्षा प्रदान गर्ने सबैभन्दा उत्तम उपायको रूपमा बीमालाई लिने गरिन्छ ।

बीमा गरिबी निवारण र राष्ट्रको आर्थिक विकासका लागि महत्त्वपूर्ण आर्थिक साधन हो । यसले अप्रत्याशित जोखिमहरूबाट सुरक्षा प्रदान गर्छ र व्यक्ति, परिवार तथा व्यवसायहरूका लागि वित्तीय स्थायित्व सुनिश्चित गर्दछ । नेपालजस्तो विकासोन्मुख राष्ट्रका लागि, जहाँ गरिबी, वित्तीय अशिक्षा र प्राकृतिक विपत्तिहरू सामान्य छन्, यस्तो अवस्थामा

बीमाले दिगो विकास र आर्थिक सुरक्षाको महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ । जीवन, स्वास्थ्य, सम्पत्ति, र व्यवसाय जस्ता क्षेत्रमा बीमाको पहुँचले व्यक्तिहरूलाई आकस्मिक घटनाबाट सुरक्षित गर्दै पुनःस्थापना र पुनर्निर्माणको अवसर दिन्छ । यसले मानिसहरूलाई बचत र लगानी गर्न प्रेरित गर्दै पूँजी निर्माणलाई प्रोत्साहन गर्छ, जसले देशको आर्थिक वृद्धि र समग्र विकासमा टेवा पुऱ्याउँछ । साथै, बीमाबाट संकलित प्रीमियम रकमलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्न सकिने भएकाले यो रोजगार सृजना र आर्थिक गतिविधिको चक्रलाई तीव्र बनाउन सहयोगी साबित हुन्छ ।

बीमाको इतिहास हेर्ने हो भने इशापूर्व ३००० तिरै हेलका इराकमा पर्ने बेबिलोनियार सुमर राज्यका व्यापारीहरूले जहाजमा हुने चोरी, डकैती तथा अन्य क्षतिबाट बच्नको लागि सामूहिक रूपमा कोष निर्माण गरी सोहीमार्फत जोखिमहरूको क्षतिपूर्ति गर्ने गरेको पाइन्छ भने आधुनिक कालमा इटालीमा यहुदीहरूले बाह्रौँ शताब्दीमा गरेको सामुद्रिक बीमा तथा बेलायतको लन्डनमा सन् १९६६ मा भएको आगलागीपश्चात् सुरु गरिएको अग्नि बीमालाई बीमाक्षेत्रको विकासमा महत्त्वपूर्ण रूपमा हेर्ने गरिन्छ । त्यस्तै, नेपालको सन्दर्भमा वि.सं. १९९४ मा नेपाल बैंक लिमिटेडको स्थापनापश्चात् बीमाको आवश्यकता महसुस भई वि.सं. २००४ मा नेपाल माल चलानी तथा बीमा कम्पनी स्थापना भएको पाइन्छ ।

गरिबी निवारणमा बीमाको भूमिका

नेपाल एउटा विकासोन्मुख राष्ट्र भएको र यहाँका करीब २०% जनसंख्या गरिबीको रेखामुनि जीवन बिताइरहेका छन् । यस्तो अवस्थामा, बीमाले गरिबी निवारणमा महत्त्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउन सक्छ । यो संकटमोचक सुरक्षाका रूपमा काम गर्छ र कमजोर वर्गका लागि आर्थिक सम्भावनाहरू सिर्जना गर्न सहयोग गर्दछ ।

बीमाले संकटको समयमा वित्तीय सुरक्षा प्रदान गर्ने गर्दछ । नेपालमा भूकम्प, बाढी र पहिरो जस्ता प्राकृतिक प्रकोप र स्वास्थ्यसम्बन्धी आपतकालीन अवस्थाले परिवारलाई अत्यधिक गरिबीमा पुऱ्याउन सक्छ । बीमाले यस्तो अवस्थामा वित्तीय राहत प्रदान गर्छ । उदाहरणका लागि, स्वास्थ्य बीमा: राष्ट्रिय स्वास्थ्य बीमा योजनाजस्ता कार्यक्रमले निम्न आय भएका परिवारहरूको स्वास्थ्य उपचार खर्च घटाउन मद्दत पुऱ्याउँछन् । कृषि बीमा: अधिकांश नेपालीको आयस्रोत कृषि भएकाले बाली बीमाले खडेरी, बाढी वा रोगका कारण हुने घाटाबाट किसानलाई बचाउँछ ।

त्यसै गरी बीमाको माध्यमबाट आर्थिक सम्भावनाहरू प्रवर्द्धन समेत हुने गर्दछ । बीमाले ऋणदाताका लागि जोखिम कम गरी व्यक्तिलाई कर्जा प्राप्त गर्न सहज बनाउँछ । नेपालका किसान र साना व्यवसायीले धितो नपुगेर ऋण पाउन कठिनाई खेप्ने गरेको अवस्थामा बीमाले धितोको रूपमा काम गर्न सक्छ । यसले व्यक्तिलाई आयमूलक गतिविधिमा लगानी गर्न सहयोग गर्दछ । त्यस्तै वित्तीय समावेशीकरण र बचतलाई प्रोत्साहन गर्ने गर्दछ भने बीमाले सेवा नपाएका जनसंख्यालाई औपचारिक वित्तीय प्रणालीमा ल्याउँछ । जीवन बीमाजस्ता योजनाले सुरक्षा र बचत दुवैलाई जोड दिने भएकाले

दीर्घकालीन वित्तीय योजना बनाउन प्रेरित गर्छ । ग्रामीण नेपालमा निम्न आय भएका वर्गका लागि सूक्ष्म बीमाले वित्तीय समावेशीकरणमा महत्त्वपूर्ण योगदान पुऱ्याएको छ ।

मानव जीवनको क्षति मात्र नभई स्वास्थ्यसम्बन्धी जोखिम, सम्पत्तिको नोक्सानी जस्ता अनिश्चित ठूला क्षतिहरूको विरुद्धमा तुलनात्मक रूपमा सानो रकमको बीमा शुल्क मार्फत सुरक्षा प्राप्त गर्ने उपायको रूपमा बीमालाई लिने गरिन्छ । व्यक्तिगत दृष्टिकोणबाट मात्र नभई व्यावसायिक एवम् सामाजिक दृष्टिकोणबाट समेत बीमाको ठूलो महत्त्व रहेको हुन्छ । जनसंख्याको ठूलो तप्का निरपेक्ष गरिबीको रेखामुनि रहेका नेपालजस्ता अल्पविकसित/विकासोन्मुख देशहरूमा स्वाभाविक रूपमा जीवन, जनस्वास्थ्य, मसिनरी तथा अन्य संरचनाहरूको सवालमा समेत जोखिम बहन गर्न सक्ने क्षमता कम हुने गर्दछ । बीमा गर्दा कुनै पनि व्यक्ति वा संस्थाले दोश्रो पक्षलाई जोखिम हस्तान्तरण गर्ने भएकाले बीमितलाई जोखिम निकै कम हुन्छ ।

त्यस्तैगरी सीमित र बीमकलाई मात्र नभई बीचमा माध्यम भई काम गर्ने एजेन्टहरूलाई समेत प्रोत्साहन हुने भएकाले आर्थिक संरक्षण, फाइदाजनक लगानी, मितव्ययिताको लागि प्रेरणा एवम् जीवनस्तरमा सुधारका लागि समेत बीमाले ठूलो महत्त्व राख्ने देखिन्छ । त्यसैगरी कर छुटको सुविधा, समर्पण मूल्यको निश्चित प्रतिशतसम्म ऋण लिन सकिने व्यवस्था, जीवन तथा सम्पत्तिमा हुनसक्ने जोखिमबारे मानसिक सन्त्रासबाट मुक्तिलगायतका कारणले समेत हाम्रो जस्ता विकासोन्मुख देशहरूमा बीमाको महत्त्व बढी देखिन्छ ।

राष्ट्रको आर्थिक विकासमा बीमाको भूमिका

गरिबी निवारणभन्दा बाहिर गएर, बीमाले स्थायित्व प्रदान गर्दै र लगानीलाई प्रोत्साहन गरेर राष्ट्रको आर्थिक विकासमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्छ । बीमा कम्पनीहरूले प्रिमियम संकलन गरी पूर्वाधार, अचल सम्पत्ति र ऊर्जा जस्ता विभिन्न क्षेत्रमा लगानी गर्छन् । नेपालको जस्तो पूँजी बजार विकासशील अवस्थामा रहेको देशमा बीमा कम्पनीहरूले जुटाएको रकमले ठूला परियोजनाहरूलाई वित्तीय स्रोत प्रदान गर्दै आर्थिक गतिविधिलाई गति दिन्छ । त्यस्तै बीमाले जोखिमलाई कम गरेर व्यवसायहरूलाई नयाँ परियोजना सञ्चालन गर्न प्रोत्साहन दिन्छ । नेपालका साना तथा मझौला उद्यमहरूले चोरी, आगलागी वा कानुनी दावीबाट जोगाउन बीमाबाट ठूलो लाभ प्राप्त गर्छन् ।

समग्र विश्वको कुल गार्हस्थ उत्पादनमा बीमा क्षेत्रको योगदान क्रमशः बढ्दै गइरहेको तथा सोको हिस्सा हाल सात प्रतिशत माथि रहेको विभिन्न अध्ययनहरूले देखाएका छन् । विकसित देशहरूको जिडिपीमा बीमाक्षेत्रको हिस्सा ८-११ प्रतिशतसम्म रहेको तथा विकासोन्मुख देशहरूमा भने सो हिस्सा २-४ प्रतिशत रहेको पाइन्छ । कुल प्रिमियम सङ्कलनमा भने विकसित देशहरूको हिस्सा सन् २००५ मा ८८ प्रतिशत हाराहारी रहेकोमा क्रमशः घट्दै जाने प्रक्षेपण अध्ययनहरूले गरेको देखिन्छ । त्यसै कम आय भएका मुलुकहरूको आर्थिकहरूमा भने निर्जीवन बीमाको हिस्सा व्यापक रहेको अध्ययनले देखाउँछन् ।

अधिकांश रूपमा बीमाले वित्तीय विकासमा सकारात्मक योगदान गर्ने देखिए पनि केही खण्डमा भने जालझेल र बेवास्तालाई बढवा दिएको पनि भेटिन्छ । नेपालको सन्दर्भमा आर्थिक वर्ष २०७५/०७६ मा समग्र अर्थतन्त्रमा बीमा क्षेत्रको योगदान २.६ प्रतिशत रहेकोमा क्रमशः बढ्दै गइरहेको देखिन्छ जुन हिस्सा छिमेकी मुलुक भारतको हकमा ३.७ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । नेपाली बीमा क्षेत्रको पहुँच वि.सं. २०७५ को सुरुवातमा कूल जनसंख्याको करिब दश प्रतिशतमा सीमित रहेको आ.व. २०७६/०७७ को अन्त्य सम्मका करिब २७ प्रतिशत (वैदेशिक रोजगार म्यादी जीवन बीमा समेत) को हाराहारीमा पुगेको छ । त्यसैगरी रोजगारी सिर्जना समेत उल्लेख्य रूपमा बढेको तथ्याङ्कमा देखिन्छ ।

नेपाल प्राकृतिक प्रकोपहरुबाट अति प्रभावित हुने देश भएकाले यस्ता घटनाले अर्थतन्त्रलाई अस्तव्यस्त पार्छ । बीमाले प्रभावित व्यक्तिलाई क्षतिपूर्ति प्रदान गरेर सरकारको आर्थिक बोझ कम गर्दै पुनर्निर्माण प्रक्रियालाई छिटो बनाउन सहयोग गर्छ । बीमा क्षेत्रमा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रूपमा रोजगारी सिर्जना हुन्छ । नेपालमा हजारौं एजेन्ट, मूल्यांकनकर्ता, र सहयोगी कर्मचारीले यस क्षेत्रबाट रोजगारी पाएका छन् । साथै, बीमाले प्रोत्साहित गर्ने आर्थिक गतिविधिहरुले अन्य क्षेत्रमा पनि रोजगारी सिर्जना गर्छ ।

स्वाभाविक रूपमा विकासशील तथा राजनैतिक एवम् नीतिगत अस्थिरताले व्याप्त मुलुकहरुमा लगानी गर्न लगानीकर्ताहरु हिचकिचाउने गर्दछन् भने प्रतिफलको जोखिम समेत उच्च नै हुने गर्दछ । त्यस किसिमको जोखिमको न्यूनीकरण गर्दै लगानीको वातावरणलाई केही हदसम्म सुरक्षित बनाउन बीमा क्षेत्रले अहम् भूमिका खेल्दैरहेको हुन्छ । त्यसै गरी प्राकृतिक प्रकोपबाट सिर्जना हुन सक्ने क्षतिलाई हस्तान्तरण/बाँडफाँडबाट मिलेको राहतको अनुभूतिको उदाहरण खोज्न हामीलाई धेरै टाढा जान पर्ने देखिन्छ । वि.सं. २०७२ को भूकम्पको क्षति न्यूनीकरणमा बीमाक्षेत्रको ठूलो योगदान रहेको छ । विकासशील मुलुकहरुमा हुने विकास निर्माणका कार्यहरुमा काम गर्ने श्रमिक/जनशक्तिको जीवन बीमा देखि लिएर मेसिनरी/औजारहरुको बीमा, संरचनाहरुको बीमा, अग्नि बीमा, प्राकृतिक जोखिमको बीमालगायतले धेरै हदसम्म जोखिमबाट सुरक्षाको प्रत्याभूति दिएका हुन्छन् ।

नेपालको बीमा क्षेत्रमा विभिन्न चुनौतीहरु समेत रहेका छन् । नेपालको बीमा क्षेत्रले आफ्ना सम्भावनाहरुको अधिकतम उपयोग गर्न नसकेको केही प्रमुख कारणहरु छन् जस्तै जनचेतना र विश्वासको अभावका कारण बीमा प्रवेश दर कम हुनु, ग्रामीण क्षेत्रमा पहुँचको अभाव, विशेष गरी भौगोलिक कठिनाइ, निम्न आय भएका वर्गहरुको आवश्यकता पूरा गर्ने उत्पादनको विविधताको अभाव तथा नियामक संरचनाको कमजोरी र उपभोक्ता सुरक्षामा कमी केही प्रमुख चुनौतीको रूपमा रहेका छन् ।

विभिन्न चुनौतीका बावजुत विभिन्न नीतिगत सुधारका माध्यमबाट बीमाको पहुँच र उपयोगिता बढाउन सकिन्छ । जस्तै जनचेतना वृद्धि गरी बीमाको फाइदाबारे जनतालाई शिक्षित गर्न राष्ट्रव्यापी

अभियान सञ्चालन गर्नु, सार्वजनिक-निजी साभेदारीमार्फत निम्न आय भएका वर्गका लागि सस्तो र पहुँचयोग्य योजनाहरू ल्याउनु, अनिवार्य बीमा कार्यान्वयन गर्न र नवीनतालाई प्रोत्साहन दिन नियामक संरचनालाई बलियो बनाउनु र प्रविधिको उच्चतम प्रयोग तथा डिजिटल प्लेटफर्म प्रयोग गरेर दुर्गम क्षेत्रमा बीमा सेवा उपलब्ध गराउन सकियो भने बीमा मार्फत गरिबी न्यूनीकरण तथा देशको आर्थिक विकास गर्न सकिन्छ ।

तसर्थ, बीमा गरिबी निवारण र नेपालको आर्थिक विकासका लागि एक प्रभावकारी माध्यमको रूपमा लिन सकिन्छ । तर, यस क्षेत्रको सीमित पहुँच, जनचेतनाको कमी र संरचनागत चुनौतीहरूले यसको प्रभावकारितालाई कम गरेका छन् । लक्षित नीति, प्रविधिको विकास, र सहकार्यद्वारा नेपालले बीमाको सम्पूर्ण सम्भावनाको उपयोग गरी समृद्ध र स्थिर अर्थतन्त्र निर्माण गर्न सक्छ ।

०००

Importance of Insurance in Poverty Reduction and Nation's Development

Divya Pant

BALLB, Farwest university,
Kailali Multiple Campus

In many vulnerable communities, a single medical emergency, natural disaster, or loss of income can push families into a cycle of debt and poverty, emphasizing the crucial need for financial safety nets like insurance. Insurance is a contract between the insurer and the insured, in which the insured pays a premium in exchange for monetary protection or compensation for specified losses or damages. For example, health insurance reimburses an insured patient for the hospital bills after an illness, surgery, or medical emergency, helping them avoid the financial strain that often accompanies high healthcare costs. In layman's terms, insurance is an agreement in which an individual makes payments to a company, and the company promises to pay out money if the person has a specific loss. Various forms of insurance, such as life insurance, health insurance, mortgage insurance, and rental insurance, play a pivotal in reducing poverty by offering financial stability and protection against unforeseen events. Insurance helps to prevent significant financial setbacks for individuals and families, which supports personal economic stability

and contributes to broader economic resilience and national development.

These initial arguments discuss the prominence of insurance in reducing poverty:

One supportive argument states that insurance offers financial security. Whenever an individual or business experiences a loss, the insurance company ensures that the policyholder doesn't go deeper into the debt by covering the associated costs. For example, In August 2017, in Houston, Texas, USA, Chubb Insurance provided coverage to the Texas Medical Centre, helping to repair extensive flood damage caused by Hurricane Harvey, highlighting the role of insurance in mitigating financial risks and preventing individuals and businesses from falling into poverty after unforeseen disasters.

In addition to preventing debt, an insurance company encourages savings and investment. To further elaborate, if a person does life insurance, it often includes a savings component, such as whole life or endowment policies, which aids in building cash over time. Not only does this strategy provide financial relief for beneficiaries in case of unexpected death, but it also offers funds and assets. For instance, in 2020, LIC India paid two crore (\$ 238900) to the Gupta family in Mumbai, Maharashtra, India, after Mr. Gupta's sudden death due to COVID-19, helping them pay off their mortgage, fund their children's education, and invest in a new business.

Additionally, insurance firms aid in diversifying risk, which is critical in reducing poverty. To further explain, risk diversification assists in spreading the risk across different areas, reducing the impact of an adverse event on an individual or organisation. Insurance companies offer various types of insurance, such as health, life, property, and agricultural insurance, which safeguard the insured against multiple risks. For example, health insurance helps cover costly medical bills of the hospital, preventing families from falling into debt to pay for treatment. This financial relief allows them to maintain their standard of living, invest in other vital areas like education or business, and focus on long-term economic stability rather than short-term crises. As a result, they are less likely to fall into poverty, ensuring a more secure future for both themselves and their families.

The following arguments explore the significance of insurance in nations' development:

As for an initial point, insurance plays a notable role in a country's economic progress by contributing to GDP growth. To further elaborate, insurance companies collect premiums and invest those premiums in various assets, promoting economic increment and infrastructure development. Insurance firms provide financial protection against risks, supporting economic stability, which fosters economic growth. According to a report by the United Nations Capital Development Fund, in the financial year 2022-

2023, non-life insurance penetration contributed 0.75 percent, whereas life insurance penetration stood at 2.65 percent, collectively representing 3.4% of Nepal's GDP.

While the above argument does resonate well, insurance businesses also provide employment opportunities to the nation's workforce. Each year, insurance companies hire thousands of employees, with many more serving as agents and surveyors. For instance, based on the data from the Nepal Insurance Authority (NIA), in the fiscal year 2021-2022, the insurance sector in Nepal had a total of 12,031 direct employees, with an additional 1,240 surveyors and 296,403 insurance agents working across both life and non-life insurance fields. This not only boosts economic activity but also serves as a cornerstone for the nation's development by creating job opportunities and promoting financial stability.

In addition to the above point, insurance companies play an essential role in the financial system as they generate financial resources by collecting premiums from policyholders. For example, according to the Financial Stability Report by Nepal Rastra Bank for the financial year 2022-2023, the gross premium collected by the insurance sector increased from Rs. 152.66 billion in 2020-2021 to Rs. 177.81 billion in 2021-2022, reaching Rs. 182.91 billion in 2022-2023. These funds are allocated to government securities, fixed deposits, stocks, and real estate in accordance with regulatory guidelines. Furthermore, based on data received from the Insurance Board of Nepal, the total assets/liabilities of insurance companies increased by 9.1 percent to Rs. 680.90 billion in mid-July 2023, representing 6.3 percent of the total assets and liabilities within the financial system. This substantial increase in assets underscores the crucial role insurance companies have in generating financial resources and supporting economic advancement through their investments.

In conclusion, insurance is vital for poverty reduction and national development. By providing financial protection against unexpected events, insurance not only assists individuals and families in avoiding severe financial distress but also fosters broader economic stability and growth. The ability of insurance to offer financial security, encourage savings and investment, and diversify risk plays a critical role in mitigating the adverse effects of unforeseen events, thereby reducing poverty. Furthermore, insurance contributes significantly to a nation's development by accelerating economic growth through investments, creating employment opportunities, and strengthening the financial system. The substantial increase in gross premium and total assets/liabilities of insurance companies highlights their profound role in driving economic progress. Overall, the importance of insurance extends beyond individual benefits, contributing to a resilient economy and a more secure future for both individuals and nations.

ooo

Importance of Insurance in Poverty Reduction And Nation's Economic Development

Kabita Kumari Yadav

We all know that Today's Modern and advanced technological world is full of risk. In context of Nepal, The importance of insurance cannot be overstated. It provides stability and security to individuals and businesses by helping them minimizing the risk and uncertainty of everyday life. Insurance is important part of our lives which guards us, secures us, from any sort of disaster. Insurance is generally defined as a contract which is also called a policy. An insurance policy is a contract in which an individual or an organization gets financial protection and compensation for any damages by the insurer of the insurance company. In simpler words, It is a form of protection from any unexpected loss or damage. Insurances a way to minimize and provide protection against those risks which are beyond human control. It is a way to indemnify to those unpredictable losses. Thus, insurance is transfer of the risk of loss from one entity to another in exchange for a premium and can be taken as a guaranteed compensation of a probable loss. There are two types of insurance i.e. life Insurance and Non-life insurance. The main goal of insurance is

protecting life, wealth and assets of the human being. In Nepal, a total of 35 insurance companies are offering Life, Non-Life (General), Micro and Re-insurance services. Insurance companies play especially great role to boost economy in developing country like Nepal. Due to Geographical Structure of Nepal, the wealth and health of People are full of risk in the rural area of Hilly and Mountain from natural and unnatural disasters. So, Insurance plays vital role play to minimize risks and also assist to Poverty reduction and Economic Development. Insurance activities also help increasing the saving which helps to capital formation and ultimately leads to reducing poverty. Improve economic and financial stability also one of the main advantages of insurance.

Poverty alleviation is a global issue because poverty is a constraint to the sustainable development of the economy and society. Poverty is categorized into two kinds: income-induced poverty which results from ability and resource constraints, and expense-induced poverty, which results from sudden events from external reasons such as diseases. Disease risk is much of uncertainty, uncontrollability and irreversibility which reversely impede human capital. In this condition, people are less able to engage in economic activity so that they hardly escape poverty. Thus, expense-induced poverty is the biggest obstacle to poverty alleviation. There are 20.27% Population below poverty line and they are mostly live in rural areas of Nepal. And due to lack of proper awareness program of Importance of Insurance, Rural people who fell into poverty or were back to poverty again because of diseases or another climates disasters. Because of high health expenditure to disease treatment poor are becoming poorer. Focusing on poverty is the key point to poverty Reduction. One way to reimburse high expenses to health care is health insurance, which helps patients and families to overcome their financial burden. Most of countries in the world have introduced health insurance in their healthcare system. Also, Nepal is working on Health Insurance policy and its implementation since few years ago. Health Insurance plays important role to reduce poverty, only if the policy scheme is distributed to the right people and right place. Most of the people of rural area are unaware about health insurance policy. Government should have to run awareness program about insurance and also initiate to open health insurance for most needed poor people of rural areas of Himalayas. If, they are free from the burden of treatment expenditure then they easily focused on economic activities which helps to poverty reduction. The National Health Insurance Program stands as a crucial pillar in Nepal's journey toward shielding individuals from unexpected health care expenses, thereby managing risks upfront within the framework of government-provided social health protection.

Launched in 2017 as part of Nepal's social security initiative in which Nepal goal

with this initiative is to move closer to achieving Universal Health Coverage by 2030.

Insurance is one of the main and important fields of the economy. The main aim of the insurance is to protect people and property from risks and uncertainties. In the modern period there are too many accidents, bad events and unexpected losses. People always think about, how to escape from these risks. So, Insurance plays great role both in developed and developing countries' economy. For the economic growth, insurance provides a strong platform to protect against loss of property and system to accumulate adequate capital for investment. The insurance market could help to mobilize savings and narrow the investment gap of developing economies. In emerging markets, domestic savings have not been fully mobilized despite huge funding needs arising from infrastructure projects. Insurance works as a bridge for the reduction gap between saving and investment, ultimately helps to the economic growth and development of the country. Insurance companies as important long-term institutional investors, therefore functioning as financial intermediaries, contribute to bringing together savers and borrowers. Life insurance promotes the development of capital markets and the financial sector. Insurance helps to minimize financial risks associated with everyday life. The insurance industry is closely linked with macroeconomic factors, regulation and supervision, and the achievement of national development objectives, as well as the international trade regime.

For example: How Insurance helps to Reduce poverty and Economic Development?, Health Insurance covers medical expenses, life insurance provides financial support to the family in case of the policyholder's death, and property insurance covers damage or loss to property. This protection helps individuals and families to maintain their standard of living during difficult times. Secondly, insurance plays a crucial role in minimizing risks associated with business operations. For instance, business liability insurance covers legal costs and damages in case of accidents, injuries, or property damage caused by the business. This protection helps businesses to manage the risks associated with their operations and continue to operate even in case of adverse events. Thirdly, insurance helps to promote economic growth by providing a stable and secure environment for individuals and businesses to operate in. It allows businesses to take risks and invest in new ventures, knowing that they are protected in case of uncertain events. This security encourages innovation and growth, leading to job creation and economic development. Fourthly, insurance provides a social safety net that helps to reduce the burden on the government and taxpayers. For example, health insurance reduces the burden on public health systems by providing access to private healthcare facilities. This allows the government to focus on providing basic healthcare services to

those who cannot afford private healthcare.

In conclusion, Insurance is an essential part of modern life. It provides financial protection to individuals and businesses, promotes economic growth, and reduces the burden on the government and taxpayers. It is essential for individuals and businesses to assess their risks and purchase the appropriate insurance policies to ensure that they are adequately protected in case of unforeseen events. There are several reasons why one should take insurance. Insurance provides financial protection against risks and uncertainties that are a part of everyday life. In our country, both government and insurance companies have to play a vital role to provide awareness program regarding benefits of Insurance in rural areas that boost their economic activities. and government can easily focused on other sustainable development. Insurance provides protection against unexpected events that can have significant financial consequences. For example, health insurance covers medical expenses, life insurance provides financial support to the family in case of the policyholder's death, and property insurance covers damage or loss to property. This protection helps individuals and families to maintain their standard of living during difficult times. Insurance provides a safety net for businesses. Business operations are subject to a range of risks and uncertainties, such as accidents, lawsuits, and natural disasters. Business insurance policies provide protection against these risks and help businesses to manage the financial consequences of adverse events. This protection enables businesses to continue operating even in the face of unforeseen events. Insurance helps individuals and businesses to manage their financial risks. Insurance policies allow individuals and businesses to transfer the risks associated with their operations to an insurance company. This transfer of risk enables them to manage their financial risks effectively and avoid financial ruin in case of adverse events. Insurance promotes economic growth by providing a stable and secure environment for individuals and businesses to operate in. Insurance allows businesses to take risks and invest in new ventures, knowing that they are protected in case of unforeseen events. This security encourages innovation and growth, leading to job creation and economic development. Taking insurance is an essential part of managing one's financial risks. It provides protection against unexpected events, promotes economic growth, and provides peace of mind to individuals and businesses. It is important to assess one's risks and purchase the appropriate insurance policies to ensure that one is adequately protected in case of unforeseen events.

ooo

“Importance of Insurance in Poverty Reduction and Nation’s Economic Development”

Kusum Chhetri

Pokhara University,
School of Business

Insurance is one of the major components of financial system of Nepal. As a Nepalese financial system, the share of insurance sector is second largest behind bank and financial institutions. Insurance is a legal agreement between two parties i.e. the insurance company (insurer) and the individual (insured). In this, the insurance company promises to make good the losses of the insured on happening of the insured contingency. The contingency is the event which causes a loss. It can be the death of the policyholder or damage/destruction of the property. It’s called a contingency because there’s an uncertainty regarding happening of the event. The insured pays a premium in return for the promise made by the insurer. Nepalese insurance company doesn’t have a long history. Modern insurance companies in Nepal began from 1947 A.D. Lack of awareness in people about the significance of different aspects of insurance resulted people suffering heavy losses during accidents. “Maal Chalani ra Bima Company” is the first insurance company in Nepal which later was renamed as “Nepal Insurance and Transport Company” in 1959 and

further as “Nepal Insurance Company Ltd”. In 1968, the government of Nepal established “Rastriya Bima Sasthan” under the company act. The importance of insurance cannot be overstated in today’s world. It provides peace of mind to individuals and businesses by helping them manage the risks and uncertainties of everyday life. Life, Health and Motor third party liability insurance enable private households to obtain a higher quality of life by satisfying their desire for security and for a guaranteed income level. Similarly, product liability and property insurance promote entrepreneurial activities and commerce.

In Nepalese economy, the economic significance of insurance sector is increasing since last decade. Financially sound and healthy insurance company can deliver its services to customers more effective way as compared to the financially weak company. Therefore, there is the equal concern of policyholders, shareholders, regulating authority, government and society about the performance of insurance companies. As the world is being caught in the poverty web, insurance plays a crucial role for poverty reduction and economic development by providing financial protection, promoting economic resilience, facilitating investment, insurance contributes to the stability and growth of economies. Also it offers the opportunity for clients to create wealth, whilst concurrently being redeemed in case of substantial losses. Today’s world is full of risk and uncertainty. This risk and uncertainty are created due to globalization, liberalization, and innovation in science and technology. Insurance is a way to minimize and provide protection against those risks which are beyond human control. It is a way to indemnify to those unpredictable losses. As a risk transfer mechanism, insurance provides financial protection from unpredictable losses and also may contribute to economic growth of a nation by fostering long term investment through capital that is collected from accumulated savings from individuals. More specifically, insurance as a risk indemnifier and financial intermediary can promote economic development by managing risk in a more effective way and by mobilizing domestic savings in long term investment. Insurance uses various channel to promote economic development like by creating an environment of greater certainty to foster investment and innovation, improves financial soundness, creating liquidity and mobilizing savings, facilitates the company to access capital, promotes sensible risk management contributing to sustainable and responsible development.

Insurance is a vital tool for poverty reduction in Nepal, offering crucial protection against the financial hardships that can exacerbate poverty. Insurance empowers people in poverty to take on productive activities that can improve their livelihoods. In a country frequently affected by natural disasters, health emergencies, and economic

instability, insurance provides a safety net that helps individuals and families manage risks and avoid falling deeper into poverty. For instance, when a family faces the destruction of their home due to an earthquake or flood, insurance can provide the necessary funds for rebuilding or repairs, thus preserving their economic stability. Health insurance, in particular, plays a critical role in improving access to medical care. In a country where out-of-pocket medical expenses can be a significant burden, health insurance helps reduce the financial strain associated with healthcare costs. This not only makes medical services more accessible but also prevents individuals from falling into poverty due to unexpected health issues. By covering medical expenses, insurance ensures that families can seek timely treatment without worrying about the financial repercussions, thereby promoting better health outcomes and economic stability. Furthermore, insurance encourages savings and investment by incorporating savings components into various policies. This aspect of insurance help individuals build financial resilience over time. As people accumulate savings through insurance, they are better positioned to invest in opportunities that can improve their economic prospects, such as starting a small business or pursuing education. This financial planning capability is crucial for lifting individuals out of poverty and fostering long-term economic development. Enhancing financial inclusion through insurance ensures that marginalized communities have access to financial protection. By increasing awareness and availability of insurance products, more people can benefit from financial security, which is essential for managing risks and improving overall economic conditions. This inclusivity helps reduce the economic disparities and support poverty alleviation efforts by providing a safety net for those most in need. Ultimately, insurance acts as a powerful tool in breaking the cycle of poverty and building more resilient and prosperous communities.

In Nepal, insurance plays a crucial role in the country's economic development by providing financial protection and risk management in a landscape prone to natural disasters, such as earthquakes, flood, landslides. Given Nepal's geographical vulnerability, insurance is particularly important in mitigating the economic impact of these events. By covering the financial losses caused by natural calamities, health crisis, and accidents, insurance enables businesses to recover and rebuild, thus maintaining productivity and supporting economic resilience. This allows individuals and companies to invest in sectors like agriculture, tourism, and infrastructure, which are central to Nepal's economy, without the fear of catastrophic financial losses. Insurance in Nepal helps mobilize savings by collecting premiums that can be invested in key national development projects. These investments, particularly in infrastructure, energy, and

industrial sectors, contribute to capital formation and help the country build a stronger economic base. As a result, insurance companies in Nepal not only protect against risks but also contribute to economic expansion through their investments in long term development initiatives. Moreover, insurance products such as life insurance and pension schemes encourage long term savings. These savings contribute to personal financial security, fostering a culture of financial responsibility. As individuals save and invest through insurance, they contribute to the financial stability of the economy, creating a more resilient society that is better equipped to handle economic challenges. Insurance also reduces the strain on government resources during disasters, health emergencies, or other large-scale crisis. By covering medical costs, agricultural losses, or rebuilding expenses, insurance reduces the financial burden on both individuals and the government, allowing public funds to be allocated more effectively for other development needs. Additionally, as Nepal's economy becomes more integrated with global markets, having a robust insurance sector is vital for attracting foreign investment, as it reassures investors that their assets and operations are protected. Insurance safeguards individuals and businesses against unforeseen risks, enabling investment and innovation, and contributing to long term capital formation, all of which are essential for the country's sustainable growth and resilience.

In conclusion, insurance serves as a vital instrument for poverty reduction and economic development by offering financial protection against unexpected risks and losses. Insurance can be acknowledged as a tool for protection which undoubtedly proves that insurance is a very important savings and risk tool for citizen of any country. In Nepal the general population are not well educated and aware about benefit of insurance and also are middle class who have low power of investment and insurance of Nepal has to cope with these challenges. Moreover due to political instability and conflict among people in the name of politics development pace of country is pushed far behind. So, majority of the population are denying the adoption of insurance policy. But for individuals, particularly those in low income communities, insurance mitigates the impact of events such as illness, accidents, natural disasters, or death, which could otherwise push them deeper into poverty. By covering these risks, insurance enables individuals and families to maintain stability, invest in education, health and small businesses, and avoid the cycle of debt and financial ruin. For businesses, especially small and medium enterprises, insurance offers a cushion that allows them to take calculated risks, invest in growth, and recover more quickly from potential setbacks. This fosters entrepreneurship and job creation, which are critical drivers of economic development. On a national scale, insurance contributes to economic stability by

encouraging long term investment and infrastructure development, while reducing the financial burden on governments when disasters strike. Additionally, insurance helps foster a culture of risk management, improving financial literacy and resilience within the population. By promoting greater financial inclusion and providing the security necessary for both individuals and businesses to thrive, insurance becomes a cornerstone in the foundation of a strong and sustainable economy, directly contributing to poverty reduction and national economic growth.

ooo

Importance of Insurance in Poverty Reduction and Nation's Economic Development

Nira Adhikari

Butwal Kalika Campus
BBS Third Year

The people living in poverty are especially at extreme risk. Any unforeseen event can significantly impact their lives. After the necessity of earning a living, managing risk becomes the primary concern for the poor. Although insurance can greatly assist in risk management, impoverished people around the world have limited access to it. Insurance acts as trustworthy ally that shields individuals and businesses from financial setbacks, empowering them to recover, thrive and encourages mandatory savings.

The world filled with risks and uncertainties, insurance serves as a means to mitigate and safeguard against those risks that are beyond human control. Insurance acts as offering a safety net when life takes an unexpected turn. Insurance is a major component of Nepal's financial system. Within this system, the insurance sector ranks second in size, following banks and financial institutions. As a mechanism for transferring risk, insurance offers financial protection against unpredictable losses. It acts as a way to compensate for unforeseen losses. Essentially,

insurance involves transferring the risk of loss from one party to another in exchange for a premium, providing a form of guaranteed compensation for potential losses. The primary aim of insurance is to compensate for unexpected loss of individual's lives, wealth and assets. Insurance play a crucial role in the economy, as their activities contribute to increased savings, which in turn aids in capital formation and ultimately boosts the country's GDP by 2.03% in Nepalese context.

Insurance acts as a safety net that supports a nation's economic growth by helping people, businesses, and communities stay resilient in the face of unexpected events. Whether it's a car accident, a natural disaster, or a health emergency, insurance ensures that financial setbacks don't bring everything to a halt. By offering this protection, it gives people the confidence to invest in homes, businesses, and new ideas, knowing that they are covered if things go wrong. On a larger scale, insurance companies themselves play a key role by using the money from premiums to invest in projects that build roads, schools, and businesses, helping the economy grow. In this way, insurance doesn't just protect people; it fuels progress, making sure that both individuals and the economy can keep moving forward, even when faced with challenges. It is quite clear to me that the insurance industry is a key player in our country's economic growth. It explores solid risk opportunity margin of financial flows that is well-fortified across sectors of the local economy and at the same time, it unites the stakeholders involved. To my mind, insurance is not only a security blanket; it is a mighty instrument of economic development. This makes me believe that insurance is indeed more than just the piggy bank; it is the key to the growth of the society and economy. By giving a shelter, it not only prevents the immediate hazards but also opens the way for the long- term development and prosperity. I foresee that providing access to insurance in the vulnerable areas can be a significant step in the breaking of the poverty cycle as well as in the improvement of the community's general life situation.

Indemnity insurance helps as financial helping hand, steeping us back to where we were before the trouble, without letting us make extra cash from it. Insurance makes our saving compulsory. Savings invested in insurance increase the investment in various sector which increases the employment opportunities. Insurance acts as safety net that kicks in when things so wrong. Insurance is supposed to be waste of time and ineffective and unreliable by some people but if later in future the person faces accident and losses in business the person can't compensate the losses and faces different difficulties due to lack of money. Insurance establishes the entrepreneurship capacity in person by taking risk which is later mitigated. Reinsurance is the insurance of insurance companies which stabilize the insurance market and allows insures to offer

the coverage. The reinsurance generates the numbers of employment opportunities and the capital flow inside the nation that works for the economic development.

Insurance can be a powerful tool in reducing poverty by providing a financial safety net for vulnerable individuals and families. When people face unexpected challenges like illness, accidents, or natural disasters, insurance helps cover costs and prevents them from falling deeper into poverty. It allows low-income families to recover more quickly from setbacks, giving them the chance to rebuild without depleting their savings or going into debt. By reducing the financial burden of these crises, insurance gives people a sense of security and the opportunity to invest in their future. This protection helps break the cycle of poverty, enabling economic stability and growth. Micro insurance provides low cost insurance coverage to low income individuals such as medical emergencies that provides financial stability and peace of mind.

Insurance initiatives financial stability, fuels economic growth, and reduces poverty, serving as a key pillar for national progress. While its importance is sometimes overlooked, insurance offers more than just individual protection; it's a crucial pillar that supports national progress. Let's explore how insurance contributes to both poverty reduction and the development of a nation's economy.

Insurance acts a superhero cape for the entrepreneurs and giving them courage to risk and invest in growing their businesses which ultimately helps in the sustainable economic development of the nation. Additionally, the insurance will cover the damage that occurs in the future mishaps.

Furthermore, Insurance provide healthcare access and Poverty Prevention averting untimely death in the families .The people can access to medical care without any financial loads to their pockets. Similarly, Insurance stimulates saving and investment by making the money aside or mandatory for the secured future for tomorrow. The money we collected by insurance companies are further invested to gain profit in long run. Insurance Supports Sustainable Agriculture for example; the farmer who does the insurance of crop, Pet , livestock etc. can increase the level of agriculture in

Nepal as the insurance is set backward to compensate if any losses occur in future. Likewise, Insurance promotes jobs creation through establishment of different branches and empowering people by providing employment which increases their economic lifestyle and works for increase in per Capita income. Correspondingly, insurance builds confidence in financial system and reduces the government burden too by building a more resilient and prosperous society for everyone. Insurance supports the individuals and businesses during tough times, reducing the need for extensive government aid.

Thus, the insurance industry generates more capital than just a cash cow; it acts as the engine of the development of the society and the economy as a whole. Giving a roof over the head helps prevent such hazard, whether immediate or less so, and also paves the road for progress and higher levels of well-being in the future. In my opinion, the distribution of insurance in the lower segments of the population is an ill-judged practice, it is ineffective and also a waste of potential in extending the poverty reduction efforts or the development of the general status of the people.

ooo